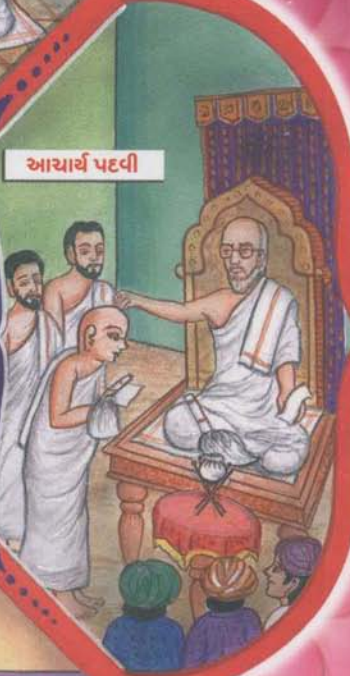
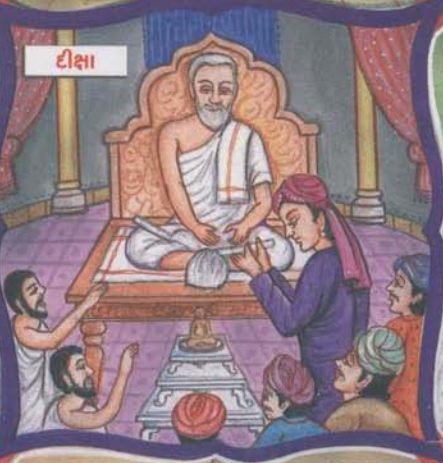

પ્રથમ પુસ્તક ગ્રંથ

૨

: ભાવાનુવાદકાર :

આચાર્યશ્રી રાજશેખરસૂરીશ્વરજી મહારાજ

॥ श्री शंभेश्वर पार्श्वनाथाय नमः ॥
॥ श्री दान-प्रेम-रामचन्द्र-हीरसूरिगुरुभ्यो नमः ॥
ऐं नमः

श्री अरिहंत आराधक ट्रस्ट पुष्प - २५

पञ्चवस्तुकग्रन्थः

गुजराती भावानुवाद : भाग - २

● सटीक मूलग्रंथकार ●

याकिनीमहत्तराधर्मपुत्र महान शासनप्रभावक
आचार्यदेव श्री हरिभद्रसूरीश्वरशु महाराज

● भावानुवादकार ●

सिद्धांतमहोदधि स्व. प.पू. आचार्यदेव श्रीमद्विजयप्रेमसूरीश्वरशु म. ना पट्टालंकर
परमगीतार्थ स्व. प.पू. आचार्यदेव श्रीमद्विजयहीरसूरीश्वरशु म. ना शिष्यरत्न
परार्थपरायण प.पू. आचार्यदेव श्रीमद्विजयतलितशेખरसूरीश्वरशु म. ना विनेय
आचार्यदेव श्री राजशेખरसूरि महाराज

● संपूर्ण आर्थिक सहकार ●

श्री मन्झरा जैन संघ : कच्छ

● प्रकाशक ●

अरिहंत आराधक ट्रस्ट
C/o. छिंदुस्तान मिल स्टोर्स
४८१, गनी अपार्टमेन्ट, मुंबई-आग्रा रोड, भिवंडी - ४२१ ३०५.

भीष्म आवृत्ति ● नकल : ५०० ● मूल्य : ₹. ३००.०० (भाग : १ + २)

- सूचना: आ पुस्तक ज्ञानद्रव्यमांथीछपाव्युं छोवाथी गृहस्थे मूल्य यूकव्या विना आ पुस्तकनी मालिकी करवी नहीं.
वांचवा माटे आ पुस्तकनो उपयोग करवो छोय तो योग्य नकरो ज्ञानभंडार भाते आपवो जरूरी ज्ञापवो.

● मुद्रक ●

Tejas Printers : Ahmedabad. ● Ph. : (079) 6601045

133249

**સિદ્ધાંત મહોદધિ પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમ-હીરસૂરીશ્વરજી મહારાજના શિષ્ય-પ્રશિષ્ય**

વર્ધમાન તપોનિધિ
પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય
લલિતશેખર સૂરીશ્વરજી મહારાજ
વાત્સલ્યના મીઠા ઝરણા જેવું
આપનું અંતર...
અધ્યયન-અધ્યાપનને ઝંખતી
આપની દૃષ્ટિ...
વર્ધમાન તપ આયંબિલથી દિપતી
આપની દેહયષ્ટિ...
અત્યંત મિલનસાર આપનો સ્વભાવ...
આબાલવૃદ્ધ સર્વના આકર્ષણનું ધામ
બન્યો છે...
એક વખત પરિચયમાં આવ્યા પછી
હેયું વારંવાર આપના સાન્નિધ્યને
ઝંખી રહ્યું છે...
ગુણ ગરિમ ઓ ગુરુદેવ !
ચારિત્રના નીરથી અમારો ભવસંતાપ
શમાવી દો !

અભ્યંતર તપોનિધિ
પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય
રાજશેખર સૂરીશ્વરજી મહારાજ
અગાધ શ્રુતરાશિના
અંતઃસ્તલ સુધી પહોંચીને
અત્યંત ગહન અને ગંભીર અર્થોને
જિનાજ્ઞા સાપેક્ષ, બાલભોગ્ય, સરળ,
સચોટ અને રસાળ શૈલી દ્વારા
તંદુરસ્ત સાહિત્યના સર્જનને વરેલી
આપની પ્રજ્ઞા ચતુર્વિધ શ્રી સંઘનું
યોગક્ષેમ કરી રહી છે.
જિનાજ્ઞારત 'સૂરિ પ્રેમ'ના
જિનાજ્ઞા મર્મજ શ્રમણ શ્રેષ્ઠોમાંનાં
એક ઓ ગુરુદેવ !
અધ્યાત્મના જગતમાં વિચરવું છે
સન્માર્ગ દર્શક બની
અમારા જીવનનો પંથ
પ્રજ્વલિત બનાવી દો !

**પૂ.આ. શ્રી લલિત-રાજશેખર સૂરીશ્વર પ્રવજ્યા અર્ધશતાબ્દિ
મહોત્સવ સમિતિના કોટી કોટી વંદન.**

વિ.સં. ૨૦૬૦, માગસર સુદ ૩

॥ धरणेन्द्रपद्मावतीसंपूजिताय ॐ ह्रीं श्रीं श्री शंखेश्वर पार्श्वनाथाय नमः ॥

॥ श्रीदान-प्रेम-रामचन्द्र-हीरसूरिगुरुभ्यो नमः ॥

ऐं नमः

याकिनीमहत्तराधर्मपुत्रसुगृहीतनामधेयश्रीहरिभद्रसूरिविरचितः

स्वोपज्ञशिष्यहिताव्याख्यासमेतः

। श्रीपञ्चवस्तुकग्रन्थः ।

द्वितीयो विभागः

(३) प्रतस्थापना (वडीटीक्षा)

संसारखयहेऊ, वयाणि ते जेसि १ जह य दायव्वा २ ।

पालेअव्वा य जहा, ३ वोच्छामि तहा समासेणं ॥ ६११ ॥ (सूयागाहा)

वृत्तिः- 'संसारक्षयहेतूनि व्रतानि' प्राणातिपातादिविरत्यादीनि 'तानि येभ्यो यथा वा दातव्यानि पालयितव्यानि च यथा' येन प्रकारेण 'वक्ष्ये' तथा 'समासेनैवे'ति, सूचागाथासमासार्थः ॥ ६११ ॥

संसारक्षयना हेतु 'प्राणातिपातविरमज्ञ' वगेरे प्रतो कोने आपवां ? केवी रीते आपवां ? अने केवी रीते पाणवां ? ते हुं संक्षेपथी ४ कडीश. गाथानो आ संक्षेपथी अर्थ छे. [६११]

व्यासार्थं त्वाह-

अविरतिमूलं कम्मं, तत्तो अ भवोत्ति कम्मखवणत्थं ।

ता विरई कायव्वा, सा य वया एव खयहेऊ ॥ ६१२ ॥

वृत्तिः- इह 'अविरतिमूलं कम्मं, तत्तश्च' कर्मणो 'भवः' संसार इति, यस्मादेवं 'कर्मक्षयणार्थं तत्' तस्माद् 'विरतिः कर्त्तव्या, सा च' विरतिः 'व्रतानि एवं क्षयहेतूनि' इति गाथार्थः ॥ ६१२ ॥

विस्तारथी अर्थ तो ग्रंथकार स्वयं कहे छे-

संसारमां कर्मनुं मूण अविरति छे. कर्मथी संसार (यतुर्गतिव्रमज्ञ) छे. आथी कर्मक्षय माटे विरति करवी जेईअे. ते विरति प्राणातिपातविरमज्ञ आदि प्रतो छे. आ प्रमाणे प्रतो कर्मक्षयना हेतु छे. [६१२]

અહિગયસત્થપરિણાઙ્ગાઓ પરિહરણમાઙ્ગુણજુત્તા ।

પિઅધમ્મવજ્જમ્મીરૂ, જે તે વયઠાવણાજોગ્ગા ॥ ૬૧૩ ॥

વૃત્તિ:- 'અધિગતશસ્ત્રપરિજ્ઞાદય' એવ, આદિશબ્દાદશવૈકાલિકાદિપરિગ્રહ: 'પરિહરણાદિ-ગુણયુક્તા:', આદિશબ્દાત્ શ્રદ્ધાસંવેગાદિપરિગ્રહ:, 'પ્રિયધર્મ્માણ:' તથા 'અવદ્યમ્મીરવ:' પાપમ્મીરવ: ઇતિ ભાવ:, 'એ' ઇત્થંમ્મૂતાં સ્તે વ્રતસ્થાપનાયા યોગ્યા' ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૬૧૩ ॥

જેમણે શસ્ત્રપરિજ્ઞા (આચારાંગનું પહેલું અધ્યયન), દશવૈકાલિક વગેરેનું અર્થસહિત અધ્યયન કર્યું છે, જે ત્યાગ, શ્રદ્ધા, સંવેગ આદિગુણોથી યુક્ત છે, જે 'ધર્મપ્રેમી અને પાપમ્મીરુ છે તે વ્રતસ્થાપનાને યોગ્ય છે. [૬૧૩]

તથા ચાહ-

પઢિએ અ કહિએ અહિગય, પરિહર ઉવઠાવણાઙ્ગ સો કપ્પો ।

છક્કં તીર્હિં વિસુદ્ધં, પરિહર નવણે ભેણં ॥ ૬૧૪ ॥

વૃત્તિ:- 'પઠિતે ચ' ઉચિતસૂત્રે 'કથિતે' તદર્થે 'અભિગતે'-સમ્યગવધારિતે તસ્મિન્ 'પરિહરિતે' ચ પ્રતિષિદ્ધં ય: 'ઉપસ્થાપનાયા: સ કલ્પ્યા:' કલ્પનીયો યોગ્ય ઇતિ ભાવ:, સ ચોપસ્થાપિત: સન્ કિં કુર્યાદિત્યાહ-'ષટ્કં' પૃથિવ્યાદિષટ્કં 'ત્રિભિ:' મન:પ્રભૃતિભિં વિશુદ્ધં પરિહરેત્ નવકેન ભેદેન'-કૃતકારિતાદિલક્ષણેનેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૬૧૪ ॥

તે પ્રમાણે જ કહે છે-

ઉચિતસૂત્ર ભણ્યા પછી, તેનો અર્થ કહ્યા-જાણ્યા પછી, તેના અર્થનું સમ્યગ્ અવધારણ કર્યા પછી, જે પ્રતિષિદ્ધનો ત્યાગ કરે તે ઉપસ્થાપનાને (વડીદીક્ષાને) યોગ્ય છે. ઉપસ્થાપના થતાં તે પૃથ્વીઆદિ છનો (હિસાનો) 'મન વગેરે ત્રણથી ન કરવું વગેરે' નવભેદોથી વિશુદ્ધ ત્યાગ કરે. [૬૧૪]

વિપર્યયે દોષમાહ-

અપ્પત્તે અકહિત્તા, અણમ્મિગયડપરિચ્છણે અ આણાઈ ।

દોસા જિણોહિ મ્મણિઆ, તમ્હા પત્તાદુવટ્ટાવે ॥ ૬૧૫ ॥

વૃત્તિ:- 'અપ્રાપ્તે' પર્યાયેણ 'અકથયિત્વા' કાયાદીન્ 'અનમ્મિગતાડપરીક્ષણયોશ્ચે'તિ અનમ્મિગતતત્ત્વેડપરીક્ષણે ચ તસ્ય સૂત્રવિધિના 'આજ્ઞાદયો દોષા જિનૈર્મ્મણિતા:', ઉપસ્થાપનાં કુર્વત ઇતિ સામર્થ્યાદ્ ગમ્યતે, યસ્માદેવં 'તસ્માત્ પ્રાપ્તાદીન્' અનન્તરોદિતગુણયુક્તાન્ 'ઉપસ્થાપયેદિતિ' ગાથાર્થ: ॥ ૬૧૫ ॥

૧. ધર્મપ્રેમી એટલે આ જ પરમાર્થ છે, બાકી બધું અનર્થ છે એવી શ્રદ્ધાવાળો.

વિપરીત કરવામાં દોષ કહે છે—

ઉપસ્થાપના માટે જરૂરી દીક્ષાપર્યાય થયા વિના, પૃથ્વીકાયાદિ જીવભેદોને સમજાવ્યા વિના, જરૂરી તાત્વિક જ્ઞાન થયા વિના, સૂત્રોક્ત વિધિથી યોગ્યાયોગ્યની પરીક્ષા કર્યા વિના, ઉપસ્થાપના કરનારને આજ્ઞાભંગ વગેરે દોષો લાગે એમ જિનેશ્વરોએ કહ્યું છે. માટે ઉપર્યુક્ત ગુણોથી યુક્તની ઉપસ્થાપના કરવી. [૬૧૫]

સેહસ્સ તિન્નિ ભૂમી, જહણ્ણ તહ મજ્ઝિમા ય ઉક્કોસા ।

રાઈંદિ સત્તં ચરુમાસિઆ ય છમ્માસિગા ચેવ ॥ ૬૧૬ ॥

વૃત્તિ:- 'શિક્ષકસ્ય તિસ્રો ભૂમયો' ભવન્તિ, 'જઘન્યા તથા મધ્યમા ઉત્કૃષ્ટા ચ', આસાં ચ માનં 'રાત્રિન્દિવાનિ સમ્પ, ચાતુર્માસિકી ચ ષાણ્માસિકી ચૈવ' યથાસંહ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૧૬ ॥

પ્રાપ્તદ્વાર (૬૧૫મી ગાથાનું)

નવદીક્ષિતની જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ ભૂમિ (ઉપસ્થાપના કરવાના કાળની મર્યાદા) છે. તે ત્રણ ભૂમિનું પ્રમાણ અનુક્રમે સાત રાત્રિ-દિવસ, ચાર માસ અને છ માસ છે, અર્થાત્ દીક્ષાબાદ જઘન્યથી સાત દિવસે, મધ્યમથી ચાર માસ સુધીમાં અને ઉત્કૃષ્ટથી છ મહિના સુધીમાં ઉપસ્થાપના કરી શકાય. [૬૧૬]

કા કસ્યેત્યેતદાહ—

પુવ્વોવદ્ધુપુરાણે, કરણજયદ્વા જહન્નિઆ ભૂમી ।

ઉક્કોસા ઉ દુમેહં, પદુચ્ચ અસ્સદ્દહાણં ચ ॥ ૬૧૭ ॥

વૃત્તિ:- 'પૂર્વોપસ્થાપિતપુરાણે' ક્ષેત્રાન્તરપ્રવ્રજિતે 'કરણજયાર્થં જઘન્યા ભૂમિઃ' ઉપસ્થાપનાયાઃ, 'ઉત્કૃષ્ટા દુર્મ્મેધસં પ્રતીત્ય', સૂત્રગ્રહણાભાવાદ્, 'અશ્રદ્ધધાનં ચ' સમ્યગધિગમાભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૧૭ ॥

એવેવ ય મજ્ઝિમિયા, અણહિજ્જંતે અસદ્દહંતે અ ।

ભાવિઅમેહાવિસ્સવિ, કરણજયદ્વા ય મજ્ઝિમિયા ॥ ૬૧૮ ॥

વૃત્તિ:- 'એવેવ ચ મધ્યમા' ઉપસ્થાપનાભૂમિઃ 'અનધિગતે અશ્રદ્ધધાને ચ', પ્રાક્તના-દ્વિશિષ્ટરે લઘુતર ળેતિ હૃદયં, 'ભાવિતમેધાવિનોડપ્ય'પુરણસ્ય 'કરણજયાર્થં મધ્યમૈ'વ નવરં લઘુતરેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૧૮ ॥

કોને કઈ ભૂમિ છે એ કહે છે—

અન્યક્ષેત્રમાં દીક્ષિત થયો હોય તેવા પુરાણને ઈંદ્રિયજય માટે ઉપસ્થાપનાની જઘન્યભૂમિ છે, જલ્દી ન ભણી શકે તેવા ઓછી બુદ્ધિવાળાને અને સમ્યગ્જ્ઞાન ન થવાથી (તત્ત્વોની) શ્રદ્ધા ન કરનારને ઉત્કૃષ્ટ ભૂમિ છે. એ જ રીતે મધ્યમભૂમિ પણ અલ્પબુદ્ધિવાળાને અને અશ્રદ્ધાળુને છે, પણ પૂર્વોક્ત ઉત્કૃષ્ટભૂમિવાળાથી વિશિષ્ટ લાયકાતવાળાને નાની સમજવી. અપુરાણ પરિણત-

બુદ્ધિવાળાને પણ ઇન્દ્રિયજય માટે મધ્યમ જ ભૂમિ છે, પણ તે નાની મધ્યમ સમજવી. [૬૧૭-૬૧૮]

एअं भूमिमपत्तं, सेहं जो अंतरा उवड्डावे ।

સો આળાઅળવત્થં, મિચ્છત્તવિરાહણં પાવે ॥ ૬૧૯ ॥

વૃત્તિ:- 'एताम्' अनन्तरोदितां 'भूमिमप्राप्तं' सन्तं 'शिक्षकं यः अन्तर' एव 'उपस्थापयति', स किमित्याह-'सः' इत्थंभूतो गुरुः 'आज्ञामनवस्थां मिथ्यात्वं विराधनां'-संयमात्मभेदां 'प्राप्नोती'ति गाथार्थः ॥ ६१९ ॥

અનંતરોક્ત (સ્વપ્રાયોગ્ય) ભૂમિને નહિ પામેલા નવદીક્ષિતની વચ્ચે જ (= ભૂમિ પહેલાં જ) ઉપસ્થાપના જે ગુરુ કરે તે આજ્ઞાભંગ, અનવસ્થા, મિથ્યાત્વ, સંયમવિરાધના અને આત્મવિરાધના એ ચાર દોષોને પામે છે. [૬૧૯]

सगेण व दोसेण व, पत्तेऽवि तहा पमायओ चव ।

જો નવિ ઉડ્ઢાવેઈ, સો પાવડ આળમાઈણિ ॥ ૬૨૦ ॥

વૃત્તિ:- 'सगेण वा' शिक्षकान्तरे 'दो(द्वे)षेण वा' तत्र 'प्राप्तानपि' शिक्षकान् 'तथापि प्रमादतश्चैव योऽपि' गुरु' नोपस्थापयति स प्राप्नोत्याज्ञादीन्ये'वेति गाथार्थः ॥ ६२० ॥

જે ગુરુ ભૂમિને પ્રાપ્ત (ઉપસ્થાપનાને લાયક થઈ ગયેલ) પણ નવદીક્ષિતોની ઉપસ્થાપના રાગ, દ્વેષ કે પ્રમાદથી કરતો નથી તે પણ આજ્ઞાભંગ વગેરે (ઉપર્યુક્ત) જ દોષોને પામે છે. [૬૨૦]

पिअपुत्तमाइआणं, (समगं)पत्ताणमित्थ जो भणिओ ।

પિઅપુત્તમાઈઆણં, (સમગં)પત્તાણમિત્થ જો ભણિઓ ।

વૃત્તિ:- 'पितृपुत्रादीनां प्राप्ताप्राप्तानामत्र' अधिकारे 'यो भणितः पूर्वाचार्यैः' भद्रबाहु-स्वाम्यादिभिः 'क्रमस्तमहं वक्ष्ये समासेन', सङ्क्षिप्तरुचिसत्त्वानुग्रहायैवेति गाथार्थः ॥ ६२१ ॥

પિતા-પુત્ર વગેરેએ સાથે દીક્ષા લીધી હોય ત્યારે એક ભૂમિને પ્રાપ્ત થયો હોય અને બીજો પ્રાપ્ત ન થયો હોય તેવી સ્થિતિમાં શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી વગેરે પૂર્વાચાર્યોએ જે ક્રમ કહ્યો છે તે ક્રમ હું સંક્ષેપરુચિ જીવોના અનુગ્રહ માટે જ સંક્ષેપથી કહીશ. [૬૨૧]

पितिपुत्त खुड्डु थेरे, खुड्डुग थेरे अपावमाणम्मि ।

સિવ્વ્રાવણ પન્નવણા, દિટ્ઠંતો દંડિઆઈહિં ॥ ૬૨૨ ॥

વૃત્તિ:- अत्र वृद्धव्याख्या-दो पितपुत्ता पव्वइया, जइ ते दोऽवि जुगवं पत्ता तो जुगवं उवड्डाविज्जंति, अह 'खुड्डे'ति खुड्डे सुत्तादीहिं अपत्ते 'थेरे'त्ति थेरे सुत्ताईहिं पत्ते थेस्स उवड्डावणा, 'खुड्डु'त्ति जइ पुण खुड्डुगो सुत्ताईहिं पत्तो थेरे पुण अपावमाणंमि तो जावसुज्झंतो उवड्डावणादिणो एति ताव थेरो पयत्तेण सिव्खाविज्जइ, जदि पत्तो जुगवमुवड्डाविज्जंति, अह तहावि ण पत्तो थेरो ताहे इमा विही ॥ ६२२ ॥

થેરેણ અણુણ્ણા, ઉવઠાણિચ્છે વ ઠંતિ પંચાહં ।

તિપણમણિચ્છિડ્ડવુવરિં, વત્થુસહાવેણ જાહીઅં ॥ ૬૨૩ ॥

વૃત્તિ:- અણુણ્ણા યુદ્ધં ઉવઠાવેતિ, અહ નેચ્છઈ થેરો તાહે પણવિજ્જઈ દંડિયદિટ્ઠંતેણ, આદિસહાઓ અમચ્ચાઈ, જહા ણો રાયા રજ્જપરિબ્ભટ્ઠો સપુત્તો અણ્ણરાયાણમોલગિગામાહત્તો, સો રાયા પુત્તસ્સ તુદ્ધો, તં સે પુત્તં રજ્જે ઠાવિતુમિચ્છઈ, કિં સો પિયા ણાણુજાણઈ ?, એવં તવ જઈ પુત્તો મહવ્વયરજ્જં પાવઈ કિં ણ મણ્ણસિ ?, એવંપિ પણવિઓ જઈ નિચ્છઈ તાહે ચઠતિ(ઠવતિ)પંચાહં, પુણોડવિ પણવિજ્જઈ, અણિચ્છે પુણોડવિ પંચાહં, પુણોવિ પણવિજ્જઈ, અણિચ્છે પંચાહં ઠંતિ, એવતિણ કાલેણ જઈ પત્તો જુગવમુવઠાવણા, અઓ પરં થેરે અણિચ્છેડવિ યુદ્ધો ઉવઠાવિજ્જઈ, અહવા 'વત્થુસહાવેણ જાધીતં'તિ વત્થુસ્સ સહાવો વત્થુસહાવો-માણી, અહં પુત્તસ્સ ઓમયરો કજ્જામિત્તિ ડણિવિચ્છિમિજ્જા, ગુરુસ્સ યુદ્ધુસ્સ વા પઓસં ગચ્છિજ્જા, તાહે તિણ્ણ વિ પંચાહાણં પરઓડવિ સંચિચ્છાવિજ્જઈ જાવ અહીયંતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૨૩ ॥

અહીં વૃદ્ધવ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે- પિતા-પુત્ર બંનેએ સાથે દીક્ષા લીધી હોય ત્યારે જો તે બંને એક સાથે ભૂમિને પ્રાપ્ત થયા હોય તો બંનેની સાથે ઉપસ્થાપના કરવી. હવે જો નાનો (પુત્ર) સૂત્રાભ્યાસ વગેરેથી ઉપસ્થાપનાને યોગ્ય ન થયો હોય અને મોટો (પિતા) સૂત્રાભ્યાસ વગેરેથી યોગ્ય થઈ ગયો હોય તો મોટાની ઉપસ્થાપના કરવી. પણ જો નાનો સૂત્રાભ્યાસાદિથી યોગ્ય થઈ ગયો હોય અને મોટો યોગ્ય ન થયો હોય તો ઉપસ્થાપનાનો સારો દિવસ આવે ત્યાં સુધી મોટાને પ્રયત્નપૂર્વક ભણાવવો. ત્યાં સુધીમાં યોગ્ય થઈ જાય તો બંનેની સાથે ઉપસ્થાપના કરવી. જો ત્યાં સુધીમાં પણ મોટો યોગ્ય ન થાય તો એ વિધિ છે કે- મોટાની રજાથી નાનાની ઉપસ્થાપના કરવી. જો મોટો નાનાની ઉપસ્થાપના પોતાની પહેલાં કરવા ન ઈચ્છતો હોય તો તેને દંડિક અને મંત્રી વગેરેના દષ્ટાંતથી સમજાવવો. તે દષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે- રાજ્યથી પરિભ્રષ્ટ થયેલ એક રાજા પુત્ર સહિત અન્ય રાજાની સેવા કરવા લાગ્યો. તે રાજા તેના પુત્ર ઉપર પ્રસન્ન થયો. આથી તેના પુત્રને રાજ્ય ઉપર સ્થાપવા ઈચ્છાવાળો થયો. શું તે પિતા રજા ન આપે ? આપે જ. તેમ તારો પુત્ર મહાવ્રતરૂપ રાજ્યને પામે છે તો તું કેમ માનતો નથી ? આ પ્રમાણે સમજાવવા છતાં જો ન માને તો ઉપસ્થાપનામાં પાંચ દિવસ વિલંબ કરવો, અને ફરી તેને સમજાવવો, જો ન માને તો ફરી પાંચ દિવસ વિલંબ કરવો, અને તેને સમજાવવો, છતાં ન માને તો ફરી પાંચ દિવસ વિલંબ કરવો. આટલા કાળ (ત્રણ વાર પાંચ દિવસ) સુધીમાં જો પિતા યોગ્ય થઈ જાય તો બંનેની સાથે ઉપસ્થાપના કરવી. આટલા કાળ સુધીમાં મોટો (પિતા) યોગ્ય ન થાય તો તેની ઈચ્છા વિના પણ પુત્રની ઉપસ્થાપના કરવી. (વત્થુસહાવેણ જાડધીતં =) પણ જો પિતા અભિમાની હોય તો પિતાને છોડીને પુત્રની ઉપસ્થાપના કરવામાં આવે તો 'મને પુત્રથી નાનો કરે છે' એમ વિચારીને પિતા દીક્ષા છોડી દે, અથવા ગુરુ કે પુત્ર ઉપર દેષ કરે, આથી ત્રણ વાર પાંચ (= પંદર) દિવસ પછી પણ તે ભણી લે ત્યાં સુધી પુત્રની ઉપસ્થાપના રોકવી. [૬૨૨-૬૨૩]

પરાભિપ્રાયમાહ-

इय जोऽपण्णवणिज्जो, कहण्णु सामाइअं भवे तस्स ? ।

असइ अ इमंमि नाया, जुत्तोवट्ठावणा णेवं ॥ ६२४ ॥

વૃત્તિ:- 'इय' एवं 'यः अप्रज्ञापनीयः', साधुवचनमपि न बहु मन्यते, 'कथं नु सामायिकं' सर्वत्र समभावलक्षणं 'भवेत् तस्य?', नैवेत्यर्थः, 'असति चास्मिन्'-सामायिके 'न्यायात्' शास्त्रानुसारेण 'युक्ता उपस्थापना न एवं' पञ्चाहादित्यागेनेति गाथार्थः ॥ ६२४ ॥

અહીં અન્યનો અભિપ્રાય કહે છે-

આ પ્રમાણે જે સાધુના (= ગુરુના) પણ વચનને તદન ન માને તેને સર્વત્ર સમભાવરૂપ સામાયિક કેવી રીતે હોય? અર્થાત્ ન જ હોય. જે સામાયિક નથી તો શાસ્ત્ર પ્રમાણે પાંચ દિવસનો વિલંબ વગેરે રીતે ઉપસ્થાપના કરવી યોગ્ય નથી. [૬૨૪]

किमित्यत आह-

जं बीअं चारित्तं, एसा पढमस्सऽभावओ कह तं ? ।

असइ अ तस्सारोवणमण्णाणपगासगं नवरं ॥ ६२५ ॥

વૃત્તિ:- 'यस्मात् द्वितीयं चारित्रमेषा'-उपस्थापना, 'प्रथमस्य' सामायिकं स्याभावे कथं तत्?', नैव, 'असति' तस्मिं स्तस्यारोपण' द्वितीयस्य 'अज्ञानप्रकाशकं नवरं', गगनकीलक-वदसम्भवादिति गाथार्थः ॥ ६२५ ॥

ઉપસ્થાપના કેમ યોગ્ય નથી? એ જણાવે છે-

કારણ કે ઉપસ્થાપના બીજું ચારિત્ર છે. પ્રથમ ચારિત્ર સામાયિક ન હોય તો બીજું ચારિત્ર ઉપસ્થાપના કેવી રીતે હોય? ન જ હોય, બીજું ચારિત્ર ન હોવા છતાં તેનું આરોપણ કેવલ અજ્ઞાનતાનું પ્રદર્શક છે. કેમ કે આકાશમાં ખીલો ઠોકવાની જેમ તેનો અસંભવ છે. [૬૨૫]

अत्रोत्तरम्-

सच्चमिणं निच्छयओऽपन्नवणिज्जो न तम्मि संतम्मि ।

ववहारओ असुद्धे, जायइ कम्मोदयवसेणं ॥ ६२६ ॥

વૃત્તિ:- 'सत्यमिदं निश्चयतो' निश्चयनयमाश्रित्य 'अप्रज्ञापनीयः' तस्मिन् सुन्दरेऽपि वस्तुनि 'न तस्मिन्' सामायिके यथोदितरूपे 'सति, व्यवहारतस्तु' व्यवहारनयमतेन 'अशुद्धे' सामાયिके 'जायते' अप्रज्ञापनीय' कर्मोदयवसेण' अशुभकर्मविपाकेनेति गाथार्थः ॥ ६२६ ॥

અહીં ઉત્તર આપે છે-

તમારું કથન ઠીક છે. પણ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ યથોક્ત સામાયિક હોય ત્યારે સારી પણ

વસ્તુમાં અપ્રજ્ઞાપનીય ન હોય=ન સમજાવી શકાય તેવો ન હોય, અર્થાત્ સમજાવી શકાય તેવો સરળ હોય. વ્યવહારથી તો અશુદ્ધ સામાયિકમાં અશુભકર્મના ઉદયથી અપ્રજ્ઞાપનીય હોય. [૬૨૬]

एतदेव समर्थयति-

संजलणाणं उदओ, अप्पडिसिद्धो उ तस्स भावेऽवि ।

सो अ अइआरहेऊ, एएसु असुद्धगं तं तु ॥ ६२७ ॥

वृत्ति:- 'सञ्ज्वलनानां' कषायाणां 'उदयः अप्रतिषिद्ध एव तस्य' सामायिकस्य 'भावेऽपि, स च' सञ्ज्वलनोदयः 'अतिचारहेतु' वर्तते, 'एतेषु' अतिचारेषु सत्सु 'अशुद्धं तत्' सामायिकं भवतीति गाथार्थः ॥ ६२७ ॥

આ જ વિષયનું સમર્થન કરે છે-

સામાયિક હોવા છતાં સંજવલન કષાયના ઉદયનો નિપેદ નથી=સંજવલન કષાય હોય, અને તે સંજવલનકષાયનો ઉદય અતિચારનું કારણ છે. અતિચારો હોય ત્યારે સામાયિક અશુદ્ધ હોય. [૬૨૭]

उपपत्त्यन्तरमाह-

पडिवाईविअ एअं, भणिअं संतेऽवि दव्वलिंगम्मि ।

पुण भावीविअ असई, कथइ जम्हा इमं सुत्तं ॥ ६२८ ॥

वृत्ति:- 'प्रतिपात्यपि चैतत्' सामायिकं 'भणितं' भगवद्भिः, 'सत्यपि द्रव्यलिङ्गे' बाह्ये, 'पुनर्भाव्यपि चासकृत् क्वचि' त्राणिनि, भणितं 'यस्मादिदं सूत्रं' वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥ ६२८ ॥

આ વિષયના સમર્થન માટે બીજી યુક્તિ કહે છે-

ભગવાને આ સામાયિકને પ્રતિપાતિ (જવાવાણું) પણ કહ્યું છે, એથી કોઈક જીવમાં બાહ્યદ્રવ્યલિંગ હોવા છતાં અનેકવાર સામાયિક જતું પણ રહે અને ફરી પારું આવી પણ જાય. કારણ કે આ (નીચેની ગાથામાં કહેવાશે તે) સૂત્ર છે. [૬૨૮]

तिण्ह सहस्सपुहुत्तं, सयपुहुत्तं च होइ विरईए ।

एगभवे आगरिसा, एवइआ हौति नायव्वा ॥ ६२९ ॥

वृत्ति:- 'त्रयाणां' सम्यक्श्रुतदेशविरतिसामायिकानां 'सहस्रपृथक्त्वं', पृथक्त्वमिति द्विप्रभृतिरानवध्यः, शतपृथक्त्वं 'च भवति विस्तेः' सर्वविरतिसामायिकस्य एकेन जन्मनैतद्, अत एवाह-'एकभवे आकर्षा' ग्रहणमोक्षलक्षणा 'एतावन्तो भवन्ति ज्ञातव्याः', परतस्त्वप्रतिपातोऽलाभो वेति गाथार्थः ॥ ६२९ ॥

સમ્યક્ત્વ, શ્રુત અને દેશવિરતિ એ ત્રણ સામાયિકના સહસ્રપૃથક્ત્વ અને સર્વવિરતિ

સામાયિકના શતપૃથક્ત્વ આકર્ષો થાય છે. આટલા આકર્ષો એક ભવમાં જાણવા. આકર્ષ એટલે લેવું અને મૂકવું. પૃથક્ત્વ એટલે બેથી નવ. આટલા આકર્ષો થયા પછી સામાયિક જાય નહિ અથવા પ્રાપ્ત ન થાય. [૬૨૮]

एएसिमंतरे वाऽपणवणिज्जुत्ति नत्थि दोसो उ ।

अच्चागो तस्स पुणो, संभवओ निरइसइगुरुणा ॥ ६३० ॥

વૃત્તિ:- 'एतेषाम्' આકર્ષાણાં મન્તરે વા' સામાયિકાભાવે ડપ્રજ્ઞાપનીય ઇતિ'કૃત્વા 'નાસ્ત્યેવ દોષો' યથોક્ત ઇતિ, 'अत्यागः तस्य' સામાયિકશૂન્યસ્યાપિ, તસ્ય વા સામાયિકસ્ય, 'पुनः सम्भवाद्धे'તોઃ, કેનેત્યાહ-'निरतिशयगुरुणा', તદ્ગતરાગભાવેન યોગ્યત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૩૦ ॥

આકર્ષોની વચ્ચે સામાયિક ન હોવાથી જરૂર અપ્રજ્ઞાપનીય છે, પણ તે સિવાય અપ્રજ્ઞાપનીય નથી. આથી તમોએ કહેલો દોષ છે જ નહિ. વળી (આકર્ષોની વચ્ચે) શિષ્ય સામાયિકથી રહિત હોય તો પણ અતિશયરહિત ગુરુએ તેનો ત્યાગ ન કરવો જોઈએ. કારણ કે તેને સામાયિકમાં રાગ હોવાથી તે યોગ્ય છે, અને તેથી જ તેનામાં ફરી સામાયિક આવવાનો સંભવ છે. [૬૩૦]

अइसंकिलेशवज्जणहेऊ उचिओ अणेण परिभोगो ।

जीअं किलिङ्कालोत्ति एव सेसंपि जोइज्जा ॥ ६३१ ॥

વૃત્તિ:- 'अति(सं)क्लेशवर्जनहेतोः' કારણાત્ તસ્યૈવ 'उचितः' સ્યાત્ 'अनेन सम्भोग' ઉપધ્યાદિરૂપઃ 'जीतं' વર્તતે-કલ્પ ઇષઃ, કિમિત્યત આહ-'क्लिष्टकाल इति'કૃત્વા, 'एवं शेषमपि' અત્ર શાસ્ત્રે ભાવમધિકૃત્ય દૂષણાભાસપરિહારં 'योजयेदि'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૩૧ ॥

અતિસંકલેશ ન થાય તે માટે તે (= સામાયિકરહિત શિષ્ય) અત્યાગને જ યોગ્ય છે = ત્યાગ કરવા લાયક નથી. (અતિસંકલેશનો ત્યાગ અત્યંત જરૂરી છે. આથી જ) અતિસંકલેશ ન થાય એ માટે (અધિક) ઉપધિના ઉપયોગરૂપ જીત = કલ્પ પ્રવર્તે છે. કારણ કે કાલ ક્લિષ્ટ = હીન પ્રવર્તે છે. (હીનકાળમાં અધિક ઉપધિ ન હોય તો ઠંડી આદિ સહન ન થવાથી સંકલેશ થાય.) આ પ્રમાણે ભાવને આશ્રયીને શાસ્ત્રમાં બીજા પણ દૂષણાભાસોનો પરિહાર (ખંડન) કરવો. [૬૩૧]

गमनिकान्तरमधिकृत्याह-

अहवा वत्थुसहावो, विन्नेओ रायभिच्चमाईणं ।

जत्थंतरं महंतं, लोगविरोहो अणिट्ठफलं ॥ ६३२ ॥

વૃત્તિ:- 'अथवा वस्तुस्वभावो विज्ञेयः' અત્ર પ્રક્રમે 'राज(प्र)भृत्यादीनां यत्रान्तरं महत्' તદ્વિષયં, કિમિતિ ?, 'लोकविरोधात्' કારણાદ્, 'अनिष्टफलमेत'દિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૩૨ ॥

ઉપસ્થાપના અંગે બીજી ગમનિકા (= સંક્ષિપ્ત વ્યાખ્યા) કહે છે-

અથવા ઉપસ્થાપનાની યોગ્યતામાં રાજા (મંત્રી) વગેરેનું મહાન અંતર હોય ત્યારે

वस्तुस्वभाव ज्ञापको = परिस्थिति प्रमाणे करवुं, अर्थात् लोकविरोध न थाय तेम करवुं. कारण के लोकविरोधथी अनिष्ट इण थाय. [६३२]

अतः परं वृद्धसम्प्रदायः-‘अह दोऽवि पियापुत्तजुगलगाणि तो इमो विही-

दो थेर खुडु थेरे, खुडुग वोच्चत्थ मग्गणा होइ ।

रत्तो अमच्चमाई, संजइमज्जे महादेवी ॥ ६३३ ॥

वृत्तिः- दो थेरा सपुत्ता समयं पव्वाविया, एवं ‘दो थेर’त्ति दोऽवि थेरा पत्ता ण ताव खुडुगा, थेरा उवट्ठावेयव्वा, ‘खुडुग’त्ति दो खुडुगा पत्ता ण थेरा, एत्थवि पण्णवणुवेहा तहेव, ‘थेरे खुडुग’त्ति दो थेरा खुडुगो य एगो एत्थ उवट्ठावणा, अहवा दो खुडुगा थेरो य एगो पत्तो, एगे थेरे अपावमाणम्मि एत्थ इमं गाहासुत्तं ॥ ६३३ ॥

दो पुत्तपिआ पुत्ता, एगस्स पुत्तो पत्त न ऊ थेरो ।

गाहिउ सयं व विअइ, रायणिओ होउ एसऽविआ ॥ ६३४ ॥

वृत्तिः- पुव्वद्धं कण्ठ्यं, आयरिएण वसभेहिं वा पण्णवणं गाहिओ विअइ सयं वा वियइ ताहे खुडुगो उवट्ठाविज्जउ, अणिच्छे रायदिट्ठंतपण्णवणा तहेव, इमो विसेसो-सो य अपत्तथेरो भण्णइ-एस ते पुत्तो परममेधावी पुत्तो उवट्ठाविज्जइ, तुमं ण विसज्जेसि तो एए दोऽवि पियापुत्ता राइणिया भविस्संति, तं एयं विसज्जेहि, एसवि ता होउ एएसि रत्तिणिउत्ति, अओ परमणिच्छे तहेव विभासा, इयाणि पच्छद्धं-‘रण्णो अमच्चाइ’त्ति राया अमच्चो य समयं पव्वाविया, जहा पियापुत्ता तहा असेसं भाणियव्वं, आदिग्गहणेणं सिद्धिसत्थवाहाणं रण्णा सह भाणियव्वं, संजइमज्जेऽवि दोण्हं मायाधितीणं दोण्हं य माताधितीजुवल्याणं महादेवीअमच्चीणं य एवं चेव सव्वं भाणियव्वं ॥ ६३४ ॥

उवे पछी वृद्ध परंपरा आ प्रमाणे छे-

जो बंने पिता-पुत्रना युगलो डोय तो (उपस्थापनानो) आ विधि छे- सपुत्र बे स्थविरोने साथे दीक्षा आपी. तेमां बंने स्थविरो उपस्थापना माटे योग्य थया डोय, पण पुत्रो न थया डोय, तो स्थविरोनी उपस्थापना करवी. बे पुत्रो योग्य थई गया डोय स्थविरो न थया डोय तो पूर्वे क्खुं तेम स्थविरोने समज्जववा, न समजे तो उपेक्षा करवी. बे पिता अने अेक पुत्र अेम त्रण योग्य थया डोय तो तेमनी उपस्थापना करवी. अथवा बे पुत्र अने अेक पिता अेम त्रण योग्य थया डोय तो आचार्ये अने वृषभोअे तेने समज्जववो, समज्जववाथी संमति आपे अथवा पोतानी मेजे संमति आपे तो पुत्रनी उपस्थापना करवी, संमति न आपे तो पूर्ववत् राजाना दृष्टांतथी तेने समज्जववो, अने कडेवुं के- तारो पुत्र बुद्धिशाणी डोवाथी तेनी उपस्थापना करवी जोईअे, जो तुं रण नहि आपे तो आ बंने पिता-पुत्र तारा पुत्रथी मोटा थई जशे. आम कडेवाथी आ

મારો પુત્ર આ પિતા-પુત્રથી મોટો ભલે થાય એમ વિચારીને પુત્રની ઉપસ્થાપના કરવા સંમતિ આપે. છતાં જો ન જ સંમતિ આપે તો પૂર્વે કહ્યું તેમ કરવું. એ જ પ્રમાણે રાજા-મંત્રી, રાજા-શેઠ, રાજા-સાર્થવાહ વિષે પણ જાણવું. સાધ્વીઓમાં પણ માતા-પુત્રી, માતા-પુત્રીના બે યુગલો અને રાણી-મંત્રીપત્ની અંગે પણ બધું ય પૂર્વની જેમ જાણવું. [૬૩૩-૬૩૪]

રાયા રાયાણો વા, દોષ્ણિવિ સમ પત્ત દોસુ પાસેસુ ।

ईसरसिद्धिमचचे, निअम घडा कुला दुवे खुड्डे ॥ ६३५ ॥

વૃત્તિ:- 'રાયા રાયાણો'ત્તિ એગો રાયા બિતિઓ રાયરાયા સમં પવ્વડયા, એથવિ જહા પિયાપુત્તાણં તહા દહુવ્વં, એઈસિં જો અહિગયરો રાયાદિ ઇઅરંમિ અમચ્ચાઈએ ઓમે પત્તે ઉવટ્ટાવિજ્જમાણે અપત્તિયં કરિજ્જ પડિભજ્જેજ્જ વા દારુણસહાવો વા ઉદુરુસિજ્જા તાહે સો અપત્તોડવિ ઇયરેહિ સમમુવટ્ટાવિજ્જઈ, અહવા 'રાયં'ત્તિ જત્થ એગો રાયા જો અમચ્ચાઈયાણ સવ્વેસિં રાયણિઓ કજ્જઈ, 'રાયાણો'ત્તિ જત્થ પુણ દુપ્પભિતિરાયાણો સમં પવ્વડયા સમં ચ પત્તા ઉવટ્ટાવિજ્જંતા સમરાઈણિયા કાયવ્વત્તિ દોસુ પાસેસુ ઠવિજ્જંતિ, એસેવત્થો ભણ્ણઈ ॥ ૬૩૫ ॥

समयं तु अणेगेसुं, पत्तेसुं अणभिओगमावलिआ ।

एगदुहओडवि ठिआ, समराइणिआ जहासत्रं ॥ ६३६ ॥ दारं ॥

વૃત્તિ:- પુવ્વં પિયાપુત્તાદિસંબંધેણ અસંબદ્ધેસુ બહુસુ સમગમુવટ્ટા વિજ્જમાણેસુ ગુરુણા અણ્ણેણ વા અભિઓગો ણ કાયવ્વો ઇઓ ઠાહત્તિ, એવમેગઓ દુહઓ વા ઠાવિએસુ જો જહા ગુરુસ્સ આસણ્ણો સો તહા જેટ્ટો, ઉભયપાસટ્ટિયા સમા સમરાયણિયા, એવં દો ઇસરા દો સિટ્ઠિ દો અમચ્ચા, 'નિયમ'ત્તિ દો વણિયા 'ઘડ'ત્તિ ગોટ્ટી દો ગોટ્ટીઓ, દો ગોટ્ટિયા પવ્વડયા, દો મહાકુલેહિંતો પવ્વડયા, સવ્વે સમા સમપ્પત્તા સમરાઈણિયા કાયવ્વા, એઈસિં ચેવ પુવ્વપત્તો પુવ્વં ચેવ ઉવટ્ટાવેયવ્વો'તિ વૃદ્ધવ્યાખ્યા ॥ ૬૩૬ ॥

એક નાનો (સામંત) રાજા અને બીજો મોટો (= માલિક) રાજા એ બંનેએ સાથે દીક્ષી લીધી હોય ત્યારે ઉપસ્થાપનાનો વિધિ પિતા-પુત્રની જેમ જાણવો. રાજા-મંત્રી વગેરેમાં જે રાજા વગેરે મોટો હોય તે ઉપસ્થાપનાને યોગ્ય ન થયો હોય અને મંત્રી વગેરે નાનો યોગ્ય થઈ ગયો હોય ત્યારે મંત્રી વગેરે નાનાની ઉપસ્થાપના કરવામાં આવે તો મોટો રાજા વગેરે અપ્રીતિ કરે, અથવા દીક્ષા છોડી દે, અથવા ક્રોધી સ્વભાવના કારણે રોષે ભરાય તો તે યોગ્ય ન થયો હોવા છતાં બીજાઓની સાથે તેની ઉપસ્થાપના કરવી. જ્યારે એક રાજા હોય ત્યારે મંત્રી વગેરે બધાથી તેને મોટો કરવો. જ્યારે બે રાજાઓ વગેરે સાથે દીક્ષિત થયા હોય અને સાથે જ ઉપસ્થાપનાને યોગ્ય થયા હોય તો ઉપસ્થાપના વખતે બંનેને સમાન કરવા = એક નાનો અને એક મોટો એમ ન કરવું, અને ઉપસ્થાપનાની ક્રિયા વખતે એકને એક પડખે અને બીજાને બીજા પડખે એમ બે બાજુ રાખવા. આ જ અર્થ હવે કહે છે- પૂર્વે પિતા-પુત્ર આદિ સંબંધથી અસંબદ્ધ અનેકની એકી સાથે ઉપસ્થાપના

करवानी होय त्यारे गुरुअे के बीजाअे कोरिने 'तुं आ बाजु ठिभो रहे' अेम आग्रह न करवो. आग्रह विना अेक बाजु के बे बाजु ठिभा राभेलाओमां जे जेम जेम गुरुनी नखक होय तेम तेम मोटो थाय. (सौथी नखक होय ते सौथी मोटो, त्यार पछी ठिभो होय ते पोतानी पछी ठिभेलाओथी मोटो बने, अने सौथी नखक होय तेनाथी नानो बने...) बे बाजु सामसामे रहेला होय ते बंने समान बने. अे प्रमाणे बे नायक, बे शेठ, बे मंत्री, बे वेपारी, बे मंडलीनायक अने महाकुलमांथी बे पुरुषोअे दीक्षा लीधी होय त्यारे बधा साथे योग्य थया होय तो समान करवा, अने अेमांथी जे पहेलां योग्य थयो होय तेनी पहेलां उपस्थापना करवी. अहीं आ प्रमाणे वृद्धोअे व्याख्या करी छे. [६३५-६३६]

कथनद्वार (६१५भी गाथानुं)

एवं व्यतिरेकतोऽप्राप्तविधिरुक्तः, साम्प्रतमकथनविधिमाह-

अकहिता कायवए, जहाणुरूवं तु हेउणातेहिं ।

अणभिगयतदत्थं वाऽपरिच्छिउं नो उवड्ढवे ॥ ६३७ ॥

वृत्ति:- 'अकथयित्वा' अर्थतः 'कायव्रतानि यथानुरूपमेव' श्रोत्रपेक्षया 'हेतुज्ञाताभ्यां', ज्ञातम् उदाहरणम्, 'अनधिगततदर्थं वे'ति कथितेऽपि सत्यनवगतकायव्रतार्थं च, 'अपरीक्ष्या-धिगते'ऽपि 'नोपस्थापयेद्' व्रतेष्विति गाथार्थः ॥ ६३७ ॥

आ प्रमाणे व्यतिरेकथी (= अभावथी) उपस्थापना भूमिने अप्राप्तनो विधि क्हावे, छवे 'अकथन'नो विधि क्हे छे-

छकाय अने प्रतोने क्हा (समज्जव्या) विना उपस्थापना न करवी. छ काय अने प्रतो श्रोता (शिष्य)ने अनुरूप छेतु अने दृष्टांतथी क्हेवां. (अर्थात् श्रोतानी बुद्धि तीव्र होय तो विस्तारथी छेतुओ वगेरे ज्ञाववापूर्वक क्हेवां, बुद्धि मंद होय तो संक्षेपथी भाव समज्जवीने क्हेवां.) छ काय अने प्रतो क्हेवा छतां नवदीक्षित तेनो अर्थ न समज्जथो होय तो तेनी उपस्थापना न करवी. नवदीक्षित छ काय अने प्रतोनो अर्थ समज्जथो होय तो पण तेनी (परिक्षतिनी) परीक्षा कर्था विना उपस्थापना न करवी. [६३७]

एतदेव भावयति-

एगिदियाइ काया, तेसिं (फरिसणभावे) सेसिंदिआणऽभावेऽवि ।

बहिराईण व णेअं, सोत्ताइगमेऽवि जीवत्तं ॥ ६३८ ॥

वृत्ति:- 'एकेन्द्रियादयः कायाः, तेषां स्पर्शनभाव' एव 'शेषेन्द्रियाणां' रसनादीनाम- 'भावेऽपि बधिरादीनामिव ज्ञेयम्', आदिशब्दादन्धादिपरिग्रहः, 'श्रोत्रादिविगमेऽपि जीवत्वं', तथाकर्मविपाकादिति गाथार्थः ॥ ६३८ ॥

આની (= છ કાયની) જ વિચારણા કરે છે—

રસના વગેરે ઈન્દ્રિયો ન હોવા છતાં એકેન્દ્રિય વગેરે જીવો છે. કોની જેમ ? બધિર, અંધ વગેરેની જેમ. જેમ બધિર, અંધ વગેરેને તેવા પ્રકારના કર્મોદયથી કાન, આંખ વગેરે ઈન્દ્રિયો ન હોવા છતાં બધિર, અંધ વગેરે જીવ છે, તેમ એકેન્દ્રિય વગેરેને તેવા પ્રકારના કર્મોદયથી રસના વગેરે ઈન્દ્રિયો ન હોવા છતાં એકેન્દ્રિય વગેરે જીવો છે. એકેન્દ્રિય જીવોને માત્ર સ્પર્શનેન્દ્રિય હોય છે. [૬૩૮]

તથા ચ—

જઇ ણામ કમ્મપરિણઙ્ગવસેણ બહિરસ્સ સોઅમાવરિઅં ।

તયભાવા સેસિંદિઅભાવે સો કિંનુ અજ્જીવો ? ॥ ૬૩૯ ॥

વૃત્તિ:- ‘યદિ નામ કમ્મપરિણાતિવશેન બધિરસ્ય’ જન્તો: ‘શ્રોત્રમાવૃત્તં, તદભાવાત્’ શ્રોત્રાભાવાત્’ શેષેન્દ્રિયભાવે’ સતિ’ અસૌ’ બધિર: ‘કિંનુ અજીવ: ?’, જીવ એવેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૬૩૯ ॥

કર્મપરિણામથી બધિરની કર્ણેન્દ્રિય (= શ્રવણશક્તિ) દબાઈ ગઈ છે. બધિરને બાકીની ઈન્દ્રિયો હોવા છતાં કાન ન હોવાથી શું તે અજીવ છે ? જીવ જ છે. [૬૩૯]

તથા—

બહિરસ્સ ય અંધસ્સ ય, ઉવહયઘાણરસણસ્સ એમેવ ।

સઙ્ગ એગંમિવિ ફાસે, જીવત્તં હંત ! કિમજુત્તં ? ॥ ૬૪૦ ॥

વૃત્તિ:- ‘બધિરસ્ય ચાન્ધસ્ય ચ’, કિંવિશિષ્ટસ્યેત્યાહ-‘ઉપહતઘાણરસનસ્ય, એમેવ’ યથા બધિરસ્ય, ‘સત્યેકસ્મિન્નપિ સ્પર્શને જીવત્ત્વં હન્ત ! કિમયુક્તં ?’ હન્ત ? સમ્પ્રેષ્ણે નૈવાયુક્તમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૬૪૦ ॥

એણં નાણં ચરિંદિઅમાઙ્ગોઽવગંતવ્વા ।

એગિંદિઅપજ્જંતા, જીવા પચ્છણુપુલ્લીએ ॥ ૬૪૧ ॥

વૃત્તિ:- એતેન ‘જ્ઞાતેન’ ઉદાહરણેન ચતુરિન્દ્રિયાદયોઽવગન્તવ્યા:, એકેન્દ્રિયપર્યન્તા જીવા:, પશ્ચાનુપૂર્વ્યાં ચતુરિન્દ્રિયાદિલક્ષણયેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૬૪૧ ॥

જેમ બધિર અને અંધની અનુક્રમે કર્ણ અને ચક્ષુ ઈન્દ્રિય હણાઈ ગઈ હોવા છતાં તેમાં જીવત્વ છે, તેમ એકેન્દ્રિયને એક જ સ્પર્શને ઈન્દ્રિય છે, તો તેમાં જીવત્વ શું અયુક્ત છે ? ના, અયુક્ત નથી જ. આ ઉદાહરણથી પશ્ચાનુપૂર્વીથી ચતુરિન્દ્રિય વગેરે એકેન્દ્રિયપર્યંત જીવો જાણવા. [૬૪૦-૬૪૧]

તથ ચરિંદિઆઈ, જીવે ઇચ્છંતિ પાયસો સવ્વે ।

એગિંદિએસુ ઉ બહુઆ, વિપ્પઙ્ગિવન્ના જઓ મોહા ॥ ૬૪૨ ॥

વૃત્તિ:- ‘તત્ર ચતુરિન્દ્રિયાદીન્’ દ્વીન્દ્રિયાવસાનાન્ ‘જીવાન્ ઇચ્છન્તિ પ્રાય: સર્વે’ ઽપિ વાદિન:, ‘એકેન્દ્રિયેષુ તુ બહવો વિપ્રતિપન્ના:, યતો મોહાદ્ધે’ તોરિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૬૪૨ ॥

તતઃ કિમિત્યાહ-

जीवत्तं तेसिं तउ, जह जुज्जइ संपयं तहा वोच्छं ।

सिद्धंपि अ ओहेणं, संखेवेणं विसेसेणं ॥ ६४३ ॥

वृत्तिः- 'जीवत्वं तेषाम्' एकेन्द्रियाणां 'ततः यथा युज्यते' घटते 'साम्प्रतं तथा वक्ष्ये, सिद्धमपि चौघेन'-सामान्येन, 'सङ्क्षेपेण विशेषेणेति' गाथार्थः ॥ ६४३ ॥

તેમાં ચઉરિંદ્રિયથી બેઈંદ્રિય સુધીના જીવોને તો જીવ તરીકે પ્રાયઃ બધાય વાદીઓ સ્વીકારે છે. પણ એકેંદ્રિયમાં મોહના કારણે ઘણા વાદીઓ વિપ્રતિપત્ત છે, એટલે કે જીવત્વના સંદેહવાળા છે, અથવા જીવત્વ નથી જ એમ વિરોધવાળા છે. [૬૪૨] વાદીઓ વિપ્રતિપત્ત હોવાથી શું ? તે કહે છે- એકેંદ્રિયોના જીવત્વમાં વાદીઓ વિપ્રતિપત્ત હોવાથી તેમનામાં જીવત્વ કેવી રીતે ઘટી શકે છે તે હું સંક્ષેપમાં વિશેષથી કહીશ, તેમનામાં સામાન્યથી જીવત્વ (૬૩૮ વગેરે ગાથાઓમાં) સિદ્ધ કર્યું હોવા છતાં અહીં સંક્ષેપમાં વિશેષથી કહીશ. [૬૪૩]

आह नणु तेसि दीसइ, दंविदिअमो ण एवमेएसिं ।

तं कम्मपरिणईओ, न तहा चउरिंदिआणं व ॥ ६४४ ॥

वृत्तिः- 'आह-ननु तेषां' बधिरादीनां 'दृश्यते द्रव्येन्द्रियं' निर्वृत्युपकरणलक्षणं, 'नैवमेतेषाम्'-एकेन्द्रियाणाम् अत्रोत्तरमाह-'तद्' द्रव्येन्द्रियं 'कर्मपरिणते' कारणात् 'न तथा' तिष्ठत्येव, 'चतुरिन्द्रियाणामिव', तथाहि-चतुरिन्द्रियाणां श्रोत्रद्रव्येन्द्रियमपि नास्ति, अथ च ते जीवा इति गाथार्थः ॥ ६४४ ॥

પ્રશ્ન- બધિર વગેરેમાં શ્રવણશક્તિ વગેરે ન હોવા છતાં 'નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ રૂપ દ્રવ્યેંદ્રિય તેમનામાં હોય છે, એકેંદ્રિયોમાં દ્રવ્યેંદ્રિય પણ નથી. તેથી તેમનામાં બધિર વગેરેના દૃષ્ટાંતથી જીવત્વ સિદ્ધ થઈ શકે નહિ.

ઉત્તર- એકેંદ્રિય જીવોને કર્મપરિણામથી દ્રવ્યેંદ્રિય નથી જ હોતી. કોની જેમ ? ચઉરિંદ્રિયની જેમ. જેમ ચઉરિંદ્રિયોમાં કર્ણરૂપ દ્રવ્યેંદ્રિય પણ ન હોવા છતાં જીવત્વ છે, તેમ એકેંદ્રિયોમાં દ્રવ્યેંદ્રિય ન હોવા છતાં જીવત્વ છે. [૬૪૪]

मसंकुरो इव समाणजाइरूवंकुरोवलंभाओ ।

पुढवीविहुमलवणोवलादओ हुंति सच्चित्ता ॥ ६४५ ॥

૧. ઈંદ્રિયોના બે ભેદ-દ્રવ્યેંદ્રિય અને ભાવેંદ્રિય. દ્રવ્યેંદ્રિયના પણ બે ભેદ-નિવૃત્તિ અને ઉપકરણ. નિવૃત્તિ (= આકાર, રચના)ના બાહ્ય અને અભ્યંતર એમ બે ભેદ છે. બાહ્યનિવૃત્તિરૂપ દ્રવ્યેંદ્રિયનો આકાર ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. અભ્યંતર નિવૃત્તિરૂપ દ્રવ્યેંદ્રિયનો આકાર આ પ્રમાણે છે- સ્પર્શનો અનિયત (= સૌ સૌના શરીરના ઘાટ પ્રમાણે), જીહ્વાનો અસ્ત્રા જેવો, નાકનો અતિમુક્ત ફુલ જેવો, નેત્રનો મસુરની ટાણ કે ચંદ્ર જેવો. કાનનો ચંપાના ફુલ અથવા વાજિત્ર જેવો આકાર હોય છે.

અંદરની નિવૃત્તિમાં રહેલી સ્વસ્વ વિષય ગ્રહણમાં ઉપકારક સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોથી બનેલી જે શક્તિ તે ઉપકરણ ઈંદ્રિય. લબ્ધિ એટલે પ્રાપ્તિ. જ્ઞાનાવરણીયકર્મના કષયોપશમથી પ્રગટતી જ્ઞાનશક્તિની પ્રાપ્તિ તે લબ્ધિ. ઉપયોગ એટલે વ્યાપાર. જ્ઞાનાવરણીયકર્મના કષયોપશમથી મળેલી જ્ઞાનશક્તિ રૂપ લબ્ધિનો વ્યાપાર તે ઉપયોગ.

વૃત્તિ:- ‘માંસાઙ્કુર ઇવ’ મષાદિઃ ‘સમાનજાતીયરૂપાઙ્કુરોપલમ્ભાત્’ કારણાત્ ‘પૃથિવીવિદ્રુમલવણોપલાદયઃ’ પાર્થિવા ‘ભવન્તિ સચિત્તા’ ઇતિ પ્રયોગગાથાર્થઃ, પ્રયોગસ્તુ સંસ્કૃત્ય કર્તવ્ય ઇતિ ॥ ૬૪૫ ॥

પૃથ્વી, પરવાળા, લવણ, પથ્થર વગેરે પાર્થિવ પદાર્થો સજીવ છે, કારણ કે જેમ જીવતા મનુષ્યના મસા વગેરે માંસના અંકુરો છેદવા છતાં ફરી ઊગે છે=વધે છે તેમ પરવાળાં વગેરેને છેદવા (ખોદવા) છતાં ત્યાં સમાનજાતિ-રૂપવાળાં અંકુરા દેખાય છે=નવા ઉત્પન્ન થાય છે. (જેમ જીવતા મનુષ્યના શરીરમાંથી માંસ વગેરે થોડું કાપી લેવા છતાં ફરી ત્યાં માંસ ભરાઈ જાય છે. તેમ પૃથ્વી ખોદવા છતાં નવી ઉત્પન્ન થવાથી ખાડો પૂરાઈ જાય છે. તેથી મનુષ્યની જેમ પૃથ્વી પણ જીવ છે.) અહીં અનુમાનપ્રયોગ તો (સ્વયં) સંસ્કારીને કરવો. [૬૪૫]

ભૂમીઋયસાભાવિઅસંભવઓ દહુરો વ જલમુક્તં ।

અહવા મચ્છોવ્વ સભાવવોમસંભૂઅપાયાઓ ॥ ૬૪૬ ॥

વૃત્તિ:- ‘ભૂમિઋયાતસ્વાભાવિકસમ્ભવાદ્દેતોર્દર્હુરવજ્જલમુક્તં’, સચિત્તમિતિ વર્તતે, ‘અથવા મત્સ્યવ’ત્સચિત્તં જલમુક્તં, ‘સ્વભાવેન વ્યોમસમ્ભૂતસ્ય પાતાત્’ કારણાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૪૬ ॥

પાણી સજીવ છે. કારણ કે જેમ ભૂમિ ખોદતાં તેમાંથી સ્વાભાવિકપણે (અન્યના પ્રયત્ન વિના) દેડકાંઓ નીકળે છે, તેમ પાણી પણ નીકળે છે. અથવા પાણી સજીવ છે. કારણ કે જેમ આકાશમાં થયેલાં માછલાં આકાશમાંથી પડે છે, તેમ પાણી પણ આકાશમાં ઉત્પન્ન થઈને આકાશમાંથી પડે છે. [૬૪૬]

આહારાઓ અણલો, વિદ્ધિવિગારોવલંભઓ જીવો ।

અપરપ્પેરિઅતિરિઆણિઅમિઅદિગમણઓ અનિલો ॥ ૬૪૭ ॥

વૃત્તિ:- ‘આહારાદ્દેતોરનલો’ જીવ ઇતિ યોગઃ, તથા ‘વૃદ્ધિવિકારોપલમ્ભાદિતિ, અપરપ્પેરિતિર્યગનિયમિતદિગમનતશ્ચાનિલ’ ઇત્યનિલોઽપિ ‘જીવઃ’, પુરુપાશ્ચૌ દૃષ્ટાન્તાવિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૪૭ ॥

અગ્નિ સજીવ છે. કારણ કે તે આહાર કરે છે એમ દેખાય છે, અથવા વૃદ્ધિ અને વિકારો દેખાય છે, જેમ પુરુષ આહાર કરે છે અને વધે છે, તેમ અગ્નિ (કાષ્ટ વગેરે) આહાર કરે છે અને વધે છે.

વાયુ સજીવ છે. કારણ કે બીજાની પ્રેરણા વિના અનિયત દિશામાં તિર્હું ગમન કરે છે, જેમ અથ બીજાની પ્રેરણા વિના અનિયત ગતિ કરે છે, તેમ વાયુ પણ બીજાની પ્રેરણા વિના અનિયત ગતિ કરે છે. [૬૪૭]

જમ્મજરાજીવણમરણરોહણાહારદોહલામયઓ ।

રોગતિગિચ્છાઈહિ અ નારિવ્વ સચેઅણા તરવો ॥ ૬૪૮ ॥

વૃત્તિ:- ‘જન્મજરાજીવનમરણરોહણાહારદૌર્હદામયાત્’ કારણાત્ ‘રોગચિકિત્સાદિભ્યશ્ચ નારીવત્ સચેતનાસ્તરવ’ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૪૮ ॥

જન્મ, જરા, જીવન, મરણ, આરોહણ, આહાર, દોહલા, રોગ, રોગચિકિત્સા વગેરે કારણોથી નારીની જેમ વૃક્ષો (= વનસ્પતિ) સજીવ છે. જેમ સ્ત્રીમાં જન્મ વગેરે દેખાય છે, તેમ વૃક્ષોમાં (= વનસ્પતિમાં) પણ જન્મ વગેરે દેખાય છે, માટે વૃક્ષો સજીવ છે.

इय(ह) एवमासां गाथानामक्षरगमनिका, प्रयोगास्त्वेवं द्रष्टव्याः- चेतना विद्रुमत्ववणोपलादयः स्वाश्रयस्थाः पृथिवीविकाराः, समानजातीयाङ्कुरोत्पत्तिमत्त्वात्, अशौविकारङ्कुरवत्, शेषाश्चाभ्रपटलाञ्जन-हरितालमनःशिलाशुद्धपृथ्वीशर्कराप्रभृतयः सचेतनाः पृथिवीविकारत्वाद्विद्रुमत्ववणादिवत्, पूर्वप्रमाणेन दृष्टान्तस्य प्रसाधितत्वात् । तथा चेतना आपः, क्वचित्खातभूमिस्वाभाविकसम्भवाद्दुर्भवत्, क्वचिदिति विशेषणात्राकाशादिभिरनेकान्तिकः, अथवा द्वितीयं प्रमाणं सचेतना अन्तरिक्षभवा आपः, स्वाभाविकव्योमसम्भूतसम्पातत्वात्, मत्स्यवत् । तथा सचेतनं तेजः, यथायोग्याहरोपादानेन वृद्धिविशेषतद्विकारवत्त्वात्, पुरुषवत् । तथा चेतनावान् वायुः, अपरप्रेरिततिर्यगनियमितदिग्गतिमत्त्वाद्, गवादिवत्, तिर्यगेवेति अन्तर्नीतावधारणात्, परमाण्वादिभिरनैकान्तिकासम्भवः, तथा बकुलाशोकदाडि-माप्रबीजपूरककूष्माण्डीकालिङ्गीत्रपुष्पीप्रभृतयो वक्ष्यमाणपक्षसम्बन्धिनो वनस्पतिविशेषाश्चेतनाः जन्मजरा-जीवनमरणरोहणक्षताहरोपादानदौर्हृदामयचिकित्सासम्बन्धित्वात्, यत्र यत्र जन्मजीवनादिमत्त्वमुपलभामहे तत्र तत्र चेतनत्वमपि, यथा वनितासु, यत्र यत्र चेतनत्वं नास्ति तत्र तत्र जन्मादिमत्त्वमपि नास्ति, यथा शुष्कतृणभस्मादिष्विति वैधर्म्यदृष्टान्तः, कदाचित्परस्याशङ्का-प्रत्येकमेते हेतव उपात्ता इत्यनैकान्तिकाः, तद्यथा-जन्मवत्त्वादिति केवलोऽनैकान्तिकः पक्षधर्मः, अचेतनेष्वपि दृष्टत्वात्, जातं दधीति व्यवहारवत्, तथा जरावत्वमपि जीर्णं वासः जीर्णां सुरेति व्यवहारवत्, तथा जीवनहेतुरप्यनेकान्तिकः, सञ्जीवितं विषं, तथा मृतं कुसुम्भमिति व्यवहारवत्, तथा सीधोर्गुडाहारवारणं विनष्टानां च मद्यानां उपकर्मैः प्रकृतिप्रत्यापादनं चिकित्सेत्युच्यते, सत्यं, प्रत्येकमेतेऽनैकान्तिकाः, सर्वे तु समुदिता न क्वचिदप्यचेतने दृष्टाः, चेतनेष्वेव वनिताप्रभृतिषु दाडिमबीजपूरिकाकूष्माण्डीवल्ल्यादिषु च दृष्टा इत्यनैकान्तिकव्यावृत्तिरिति कृतं प्रसङ्गेनेति, प्रकृतं प्रस्तुतम् ॥ ६४५ तः ६४८ ॥

અહીં આ પ્રમાણે આ (૬૪૫ થી ૬૪૮) ગાથાઓનો સંક્ષેપમાં શબ્દાર્થ કહ્યો. અનુમાનપ્રયોગો તો આ પ્રમાણે જણાવા- (૧) પરવાળાં, લવણ, પથ્થર વગેરે પોતાના આશ્રયમાં રહેલા પૃથ્વીવિકારો સજીવ છે. (૨) કારણ કે તે સમાનજાતીય અંકુરોની ઉત્પત્તિવાળા છે. (૩) કોની જેમ ? મસાના વિકાર અંકુરની જેમ. (૧) બાકીના અબરખસમૂહ, અંજન, હરતાલ, મણસીલ, અશુદ્ધ પૃથ્વીના કટકા વગેરે પાર્થિવ પદાર્થો સજીવ છે. (૨) કારણ કે તે બધા પૃથ્વીના વિકાર છે. કોની જેમ ? (૩) પરવાળાં, લવણ વગેરેની જેમ. આ અનુમાનપ્રયોગમાં જણાવેલ લવણ વગેરે દૃષ્ટાંત પૂર્વોક્ત અનુમાનપ્રમાણથી સિદ્ધ કરેલ છે. (જે દૃષ્ટાંત પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણથી સિદ્ધ ન થયું હોય તે દૃષ્ટાંતથી સાધ્ય સિદ્ધ ન કરી શકાય. માટે અહીં પૂર્વપ્રમાણે... એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે.)

(૧) પાણી સજીવ છે. (૨) કારણ કે ક્યાંક ખોદેલી ભૂમિમાંથી સ્વાભાવિક રીતે નીકળે છે.

૧. અનુમાન પ્રયોગમાં સામાન્યથી પ્રતિજ્ઞા, હેતુ અને દૃષ્ટાંત એ ત્રણ અંગો હોય છે, વિશેષથી આ ત્રણ અને ઉપનય અને નિગમન એમ પાંચ અંગો પણ હોય છે. તેમાં અહીં કમલઃ પ્રતિજ્ઞા, હેતુ અને દૃષ્ટાંત એ ત્રણ અંગો જણાવ્યાં છે.

(૩) દેડકાની જેમ. અહીં હેતુમાં ક્વચિત્ (ક્યાંક) એવું વિશેષણ હોવાથી આકાશ વગેરેની 'સાથે અનેકાંતિક (= વિરોધ) નથી. અથવા આમાં બીજું અનુમાન પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે- (૧) આકાશમાં થયેલ પાણી સજીવ છે. (૨) કારણ કે સ્વાભાવિકપણે આકાશમાં ઉત્પન્ન થઈને આકાશમાંથી પડે છે. (૩) માછલાની જેમ. (૧) અગ્નિ સજીવ છે. (૨) કારણ કે યથાયોગ્ય આહાર કરીને વધે છે અને તેમાં વૃદ્ધિના વિકારો દેખાય છે. (૩) પુરુષની જેમ. (૧) વાયુ સજીવ છે. (૨) કારણ કે બીજાની પ્રેરણા વિના અનિયમિત દિશામાં તિર્હુ જ ગમન કરે છે. (૩) ગાય વગેરેની જેમ. અહીં અનુમાનપ્રયોગમાં 'તિર્હુ જ' એમ અવધારણ હોવાથી પરમાણુ આદિ સાથે અનેકાંતિકનો (= વિરોધનો) સંભવ નથી.

(૧) બકુલ, અશોક, દાડમ, આમ્ર, બીજોરું, કોળું, કાલિંગી, કાકડી વગેરે 'વનસ્પતિવિશેષો સજીવ છે. (૨) કારણ કે જન્મ, જરા, જીવન, મરણ, આરોહણ, ક્ષત, આહાર, ગ્રહણ, દોહલા અને રોગચિકિત્સાના સંબંધવાળા છે. (૩) જ્યાં જ્યાં જન્મ વગેરે જોઈએ છીએ ત્યાં ત્યાં ચૈતન્ય પણ જોઈએ છીએ. (૪) જેમકે સ્ત્રીઓમાં. (૫) જ્યાં જ્યાં ચૈતન્ય નથી ત્યાં ત્યાં જન્માદિ પણ નથી. (૫) જેમકે સુકું ઘાસ, ભસ્મ વગેરેમાં. આ વૈધર્મ્ય દૃષ્ટાંત છે.

કદાચ અહીં બીજાને શંકા થાય કે- આ હેતુઓ પ્રત્યેક (એક એક અલગ) લીધા હોવાથી અનેકાંતિક છે. તે આ પ્રમાણે- "જન્મવત્ત્વાત્ એ એકલો હેતુ અનેકાંતિક છે" એ પક્ષધર્મ (= પ્રતિજ્ઞા) છે. કારણ કે જન્મવત્ત્વ (= જન્મ) અચેતન પદાર્થોમાં પણ જોવામાં આવે છે. 'દહીં થયું (= દહીંની ઉત્પત્તિ થઈ) એમ વ્યવહાર થાય છે' એ દૃષ્ટાંત છે. તથા જરાવત્ત્વ (જરા) હેતુ પણ અનેકાંતિક છે. આમાં 'વસ્ત્ર જુનું થઈ ગયું, મદિરા જુની થઈ ગઈ એમ વ્યવહાર થાય છે' એ દૃષ્ટાંત છે. તથા 'જીવન' એ હેતુ પણ અનેકાંતિક છે. કારણ કે વિષ રહ્યું (= જીવ્યું) અને સુવર્ણ નાશ પામ્યું (= મર્યું) એમ વ્યવહાર થાય છે. તથા દારુ ગોળનો આહાર કરે છે. નાશ પામેલાં (= બગડી ગયેલાં) મદ્યોને ઉપાયોથી મૂળ સ્વભાવવાળાં કરવાં એને ચિકિત્સા કહેવાય છે. (આમ પ્રત્યેક હેતુ અનેકાંતિક છે.) તમારું કહેવું બરોબર છે. જન્મ વગેરે પ્રત્યેક હેતુ અનેકાંતિક છે. પણ બધાય ભેગા કોઈ અચેતનમાં જોવામાં આવતા નથી, સ્ત્રી વગેરે જીવોમાં જ અને દાડમ, બીજોરું, કોળાની વેલડી વગેરેમાં જોવામાં આવે છે. આથી અનેકાંતિક (= વિરોધ) દૂર થઈ ગયો. પ્રાસંગિક વિષયથી સર્યું, હવે પ્રસ્તુત વિષયને શરૂ કરીએ છીએ. [૬૪૫ થી ૬૪૮]

वेइंदियादओ पुण, पसिद्धया किमिपिपीलिभमराई ।

कहिऊण तओ पच्छ, वयाइं साहिज्ज विहिणा उ ॥ ६४९ ॥

૧. ન્યાયની ભાષામાં અનેકાંતિક એટલે વ્યભિચાર. જે હેતુ સાધ્યને છોડીને બીજે રહે તે હેતુમાં (સાધ્યને છોડીને બીજે રહેવારૂપ) વ્યભિચાર દોષ છે. આથી તે હેતુ વ્યભિચારી (અનેકાંતિક) કહેવાય.
૨. અહીં ટીકામાં વક્ષ્યમાણપક્ષસમ્બન્ધિનો એવો પાઠ છે. તેના સ્થાને તિવક્ષ્યમાણપક્ષસમ્બન્ધિનો એવો પાઠ હોવો જોઈએ. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય- જેની વિવક્ષા છે તે પક્ષના સંબંધી વનસ્પતિવિશેષો. અહીં વનસ્પતિ પક્ષ છે, પણ કેવળ વનસ્પતિ પક્ષ નથી, કિંતુ લીલી વનસ્પતિ પક્ષ છે. માટે લીલી વનસ્પતિસંબંધી વનસ્પતિવિશેષો પક્ષ છે, સુકી વનસ્પતિસંબંધી વનસ્પતિવિશેષો નહિ. મુદિત પાઠ પ્રમાણે અર્થ સંગત થઈ શકે તો વિદ્વાનોએ તે પાઠ પ્રમાણે અર્થ કરવો.

वृत्तिः- 'द्वीन्द्रियादयः पुनः प्रसिद्धा' एव 'कृमिपिपीलिकाभ्रमरादय' इति, आदिशब्दो मक्षिकादिस्वभेदप्रख्यापकः, एतान् 'कथयित्वा ततः पश्चाद् व्रतानि 'साहेज्ज' ति कथयेद् विधिनैव' सूत्रार्थादिनेति गाथार्थः ॥ ६४९ ॥

बेँद्रिय वगेरे कृमि, कीडी, भ्रमर वगेरे जवो प्रसिद्ध ज छे. (भमराई अे स्थणे) आदि श०६ बेँद्रिय आदि दरेक भेदना माप्पी वगेरे भेदोनो सूयक छे. आ जवोने क्हा पछी विधिपूर्वक अेटले डे सूत्र अने अर्थ जण्णववापूर्वक ज प्रतोने कडे. [६४८]

कानि पुनस्तानीत्याह-

पाणाइवायविरमणामाई णिसिभक्तविरडपज्जंता ।

समणाणं मूलगुणा, पन्नत्ता वीअरागेहिं ॥ ६५० ॥

वृत्तिः- 'प्राणातिपातविरमणादीनि निशिभक्तविरतिपर्यन्तानि' व्रतानि 'श्रमणानां मूलगुणाः प्रज्ञप्ताः वीतरागैरिति' गाथार्थः ॥ ६५० ॥

सुहुमाईजीवाणं, सब्वेसिं सब्वहा सुपणिहाणं ।

पाणाइवायविरमणमिह पढमो होइ मूलगुणो ॥ ६५१ ॥

वृत्तिः- एकैकरूपमाह- 'सूक्ष्मादीनां जीवानामि'ति, आदिशब्दाद्दरादिपरिग्रहः, यथोक्तं- 'से सुहुमं वा बादरं वे'त्यादि, 'सर्वेषामि'ति नतु केषाञ्चिदेव, 'सर्वथा' सर्वैः प्रकारैः कृतकारितादिभिः, 'सुप्रणिधानं' दृढसमाधानेन, 'प्राणातिपातविरमणमि'ति, विरमणं- निवृत्तिः, 'इहे'ति मनुष्यलोक एव प्रवचने वा 'प्रथमो भवति मूलगुणः', शेषाधारत्वात् सूत्रक्रम- प्रामाण्याच्च प्रथम इति गाथार्थः ॥ ६५१ ॥

कोहाइपगारेहिं, एवं चिअ मोसविरमणं बीओ ।

एवं चिअ गामाइसु, अप्पबहुविवज्जणं तइओ ॥ ६५२ ॥

वृत्तिः- 'क्रोधादिभिः प्रकारैरिति, आदिशब्दाल्लोभादिपरिग्रहः, यथोक्तं- 'से कोहा वा लोभा वे'- त्यादि, 'एवमेव'-सर्वस्य सर्वथा सुप्रणिधानं 'मृषाविरमणं द्वितीयो' मूलगुणः, सूत्रक्रम- प्रामाण्यादेव, 'एवमेव'-यथोक्तं 'ग्रामादिष्विति', आदिशब्दान्नगरादिपरिग्रहः, तथा चोक्तं- 'से गामे वा नगरे वा' इत्यादि, 'अल्पबहुविवर्जनं तृतीयो' मूलगुणः, सूत्रोपन्यासक्रमादिति गाथार्थः ॥ ६५२ ॥

दिव्वाइमेहुणस्स य, विवज्जणं सब्वहा चउत्थो उ ।

पंचमगो गामाइसु, अप्पबहुविवज्जणं चेव ॥ ६५३ ॥

वृत्तिः- 'दिव्यादिमैथुनस्य चे'ति, आदिशब्दान्मनुष्यादिपरिग्रहः, तथा चोक्तं- 'से दिव्वं वा माणुसं वे'त्यादि, 'विवर्जनं' सर्वेषां 'चतुर्थस्तु' मूलगुणः, सूत्रोपन्यासक्रमादेव, 'पञ्चमो'

મૂલગુણ: 'ગ્રામાદિષુ', આદિશબ્દાત્રગણદિપરિગ્રહ એવ, યથોક્ત-“સે ગામે વા નગરે વે”ત્યાદિ 'અત્પબહુવિવર્જનમેવ સર્વથૈવે'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૫૩ ॥

અસળાઙ્ઘેઅભિત્રસ્સાહારસ્સ ચઠ્ઠવ્વિહસ્સાવિ ।

ગિસિ સવ્વહા વિરમણં, ચરમો સમણાણ મૂલગુણો ॥ ૬૫૪ ॥

વૃત્તિ:- અશનાદિભેદભિત્રસ્સાહારસ્સૈવ ચતુર્વિધસ્સ્યાપિ સ્વતન્ત્રસિદ્ધસ્ય, નિશિ સર્વથા વિરમણં ભોગમાશ્રિત્ય 'ચરમઃ' પશ્ચિમ ઇષઃ, ષષ્ઠ ઇત્યર્થઃ, શ્રમણાનાં મૂલગુણ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૫૪ ॥

એ વ્રતો કયાં છે એ કહે છે-

જિનેશ્વરોએ પ્રાણાતિપાતવિરમણથી આરંભી રાત્રિભોજનવિરમણવ્રત સુધી સાધુનાં (છ) વ્રતો કહ્યાં છે અને તે વ્રતો મૂલગુણ છે. [૬૫૦] જૈનશાસનમાં સૂક્ષ્મ-બાદર વગેરે સર્વજીવોના પ્રાણાતિપાતથી સર્વથા=કરવું, કરાવવું આદિ સર્વ પ્રકારે, સુપ્રણિધાનપૂર્વક=દૃઢ માનસિક ઉપયોગપૂર્વક, અટકવું એ પ્રથમ મૂલગુણ છે. આ વ્રત શેષ વ્રતોનો આધાર હોવાથી અને સૂત્રોમાં તે પ્રમાણે કમ હોવાથી પહેલું છે. [૬૫૧] ક્રોધ-લોભ વગેરે કારણોથી થતા સર્વમૃષાવાદથી સર્વથા સુપ્રણિધાનપૂર્વક અટકવું તે બીજો મૂલગુણ છે. સૂત્રોક્ત કમની પ્રામાણિકતાથી જ આ મૂલગુણ બીજો છે. ગામ-નગર આદિમાં અલ્પ કે બહુ વગેરે સર્વ પ્રકારના અદત્તાદાનનો સર્વથા સુપ્રણિધાનપૂર્વક ત્યાગ કરવો તે ત્રીજો મૂલગુણ છે. સૂત્રોક્તકમથી આ ગુણ ત્રીજો છે. [૬૫૨] દેવ-મનુષ્ય વગેરે સંબંધી સર્વ પ્રકારના મૈથુનનો સર્વથા સુપ્રણિધાનપૂર્વક ત્યાગ કરવો તે ચોથો મૂલગુણ છે. સૂત્રોક્તકમથી જ આ ગુણ ચોથો છે. ગામ-નગર વગેરેમાં અલ્પ-બહુ વગેરે સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહનો સર્વથા સુપ્રણિધાનપૂર્વક ત્યાગ કરવો તે પાંચમો મૂલગુણ છે. [૬૫૩] જૈનશાસ્ત્રમાં જ પ્રસિદ્ધ એવા અશનાદિ ચારે પ્રકારના આહારના જ ભોજનથી રાત્રે સર્વથા સુપ્રણિધાનપૂર્વક અટકવું તે સાધુઓનો છેલ્લો-છટ્ઠો મૂલગુણ છે. [૬૫૦ થી ૬૫૪]

સામ્પ્રતમમીષામેવ વ્રતાનામતિચારાનાહ-

પઠમંમી ઈર્ગિંદિઅવિર્ગલિંદિપર્ણિદિઆણ જીવાણં ।

સંઘટ્ટણપરિઆવણમોદ્ધવણાઙ્ઘિણિ અઙ્ઘારો ॥ ૬૫૫ ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રથમે' વ્રતે અભિહિતસ્વરૂપે 'એકેન્દ્રિયવિકલેન્દ્રિયપચ્છેન્દ્રિયાણાં જીવાનાં સઙ્ઘટ્ટણપરિઆવણમોદ્ધવણાદીન્યતિચારઃ' ઉદ્રાપણં મહત્પીઢાકરણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૫૫ ॥

વિઙ્ઘામ્મિ મુસાવાએ, સો સુહુમો બાયરો ડ નાયવ્વો ।

પયલાઙ્ઘ હોઙ્ઘ પઠમો, કોહાદભિભાસણં વિઙ્ઘાઓ ॥ ૬૫૬ ॥

વૃત્તિ:- 'દ્વિતીયે' વ્રતે 'મૃષાવાદે' ઇતિ મૃષાવાદવિરતિરૂપે 'સઃ'-અતિચારઃ 'સૂક્ષ્મો વાદરશ્ચ જ્ઞાતવ્યઃ', તત્ર 'પ્રચલાદિભિર્ભવતિ પ્રથમઃ' સૂક્ષ્મઃ, પ્રચલાયસે કિં દિઆ ?, ન

पयलामी'त्यादि, 'ऋधादिनाऽभिभाषणं द्वितीयः' परिणामभेदादिति गाथार्थः ॥ ६५६ ॥

तइअम्मिवि एमेव य, दुविहो खलु एस होइ वित्रेओ ।

तणडगलछारमल्लग, अविदित्रं गिण्हओ पढमो ॥ ६५७ ॥

वृत्तिः- 'तृतीयेऽपि' व्रते-अदत्तादानविरतिरूपे 'एवमेव च' सूक्ष्मबादरभेदेन 'द्विविधः खल्वेषः'-अतिचारो 'भवति विज्ञेयः', तत्र 'तृणडगलच्छारमल्लादि' अविदत्तं अनाभोगेन 'गृह्णतः प्रथमः'-सूक्ष्मोऽतिचार इति गाथार्थः ॥ ६५७ ॥

साहम्मिअन्नसाहम्मिआण गिहिगाण कोहमाईहिं ।

सच्चित्ताचित्ताई, अवहरओ होइ बिइओ उ ॥ ६५८ ॥

वृत्तिः- 'साधर्मिकाणां' साधुसाध्वीनां 'अन्यसधर्माणां' चरकादीनां 'गृहीणां' च 'ऋधादिभिः' प्रकारैः 'सचित्ताचित्तादि अपहरतः' तथापरिणामाद् 'भवति द्वितीयस्तु'-बादर इति गाथार्थः ॥ ६५८ ॥

मेहुन्नस्सऽइआरो, करकम्माईहि होइ नायव्वो ।

तग्गुत्तीणं च तहा, अणुपालणमो ण सम्मं तु ॥ ६५९ ॥

वृत्तिः- 'मैथुनस्ये'ति मैथुनविरतिव्रतस्य 'अतिचारः करकम्मादिभिर्भवति ज्ञातव्यः', परिणामवैचित्र्येण, 'तद्गुप्तीनां च तथानुपालनं न सम्यगिति'त्यतिचार एवेति गाथार्थः ॥ ६५९ ॥

पंचमगम्मि अ सुहुमो, अइआरो एस होइ नायव्वो ।

कागाइसाणगोणे, कप्पडुगरक्खणममत्तं ॥ ६६० ॥

वृत्तिः- 'पञ्चमे' व्रते 'सूक्ष्मोऽतिचार एषः' वक्ष्यमाणलक्षणो 'भवति ज्ञातव्यः', काका-दिश्वगोभ्यो रक्षणं' प्रसारितिलादेः, तथा 'कप्पडुग'ति बाले 'ममत्वं' मनागिति गाथार्थः ॥ ६६० ॥

दव्वाइआण गहणं, लोहा पुण बायरो मुणेअव्वो ।

अइरित्तु धारणं वा, मोत्तुं नाणाइउवयारं ॥ ६६१ ॥

वृत्तिः- 'द्रव्यादीनां ग्रहणं लोभात् पुन'स्तथापरिणामादेव 'बादरो मन्तव्यः', सर्वत्र व्रते भावो वाऽतिचारो द्रष्टव्यः, 'अतिरिक्तधारणं' चोपधेः, 'मुक्त्वा ज्ञानाद्युपकारं', बादर एवेति गाथार्थः ॥ ६६१ ॥

छडुम्मि दिआगहिअं, दिअभुत्तं एवमाइ चउभंगो ।

अइआरो पन्नत्तो, धीरेहिं अणंतनाणीहिं ॥ ६६२ ॥

वृत्तिः- 'षष्ठे' व्रते 'दिवागृहीतं दिवाभुक्तं' सन्निधेः परिभोगेन 'एवमादिश्वतुर्भङ्गः' तथाविधपरिणामयोगाद् 'अतिचारः प्रज्ञप्तो धीरैरनन्तज्ञानिभिरिति' गाथार्थः ॥ ६६२ ॥

હવે આ જ વ્રતોના અતિચારો કહે છે—

પહેલા વ્રતમાં એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવોનો સંઘટ્ટન, પરિતાપન અને ઉદ્રાપણ વગેરે અતિચાર છે. સંઘટ્ટન = સ્પર્શ કરવો. પરિતાપન = અલ્પ શારીરિક પીડા ઉત્પન્ન કરવી. ઉદ્રાપણ = અધિક શારીરિક પીડા ઉત્પન્ન કરવી. [૬૫૫] બીજા વ્રતમાં સૂક્ષ્મ અને બાદર એમ બે પ્રકારનો અતિચાર છે. તેમાં પ્રથલા (= બેઠા બેઠા નિદ્રા) વગેરેથી સૂક્ષ્મ અતિચાર લાગે. એક સાધુએ બીજા સાધુને કહ્યું : દિવસે બેઠો બેઠો કેમ ઊંઘે છે ? બીજા સાધુ ઊંઘતો હોવા છતાં નથી ઊંઘતો એમ બોલ્યો. આ સૂક્ષ્મ અતિચાર છે. કોપાદિથી અસત્ય બોલવું એ બાદર અતિચાર છે. કારણ કે પરિણામમાં ભેદ છે. (પ્રથમ અસત્યથી આ અસત્યમાં પરિણામ વધારે દુષ્ટ છે.) [૬૫૬] ત્રીજા વ્રતમાં પણ સૂક્ષ્મ-બાદર એમ બે પ્રકારનો અતિચાર છે. અનુપયોગથી ઘાસ, પથ્થર, રાખ, કોડિયું વગેરે અદત્ત લેનારને સૂક્ષ્મ અતિચાર લાગે. [૬૫૭] સાધુ-સાધ્વીની, ચરક વગેરે અન્યધર્મીની કે ગૃહસ્થની સચિત્ત કે અચિત્ત વગેરે વસ્તુ ચોરનારને તેવા (વિશેષ દુષ્ટ) પરિણામ હોવાથી બાદર અતિચાર લાગે. [૬૫૮] હસ્તકર્મ વગેરેથી મૈથુનવિરમણવ્રતમાં અતિચાર લાગે. આમાં પરિણામની વિચિત્રતાથી અતિચારમાં સૂક્ષ્મ-બાદર ભેદ પડે. બ્રહ્મચર્યની નવ ગુપ્તિઓનું (વાડોનું) તે તે રીતે બરોબર પાલન ન કરવું એ પણ અતિચાર જ છે. [૬૫૯] (શય્યાતર આદિએ તડકે સુકવવા) પાથરેલા તલનું કાગ, શ્યાન, ગાય આદિથી રક્ષણ કરવું, તથા (ગૃહસ્થના) બાજક ઉપર કંઈક મમત્વભાવ કરવો, એ પાંચમા વ્રતમાં સૂક્ષ્મ અતિચાર છે. [૬૬૦] લોભથી ધન વગેરે વસ્તુ લેવી તે તેવા (અધિક દુષ્ટ) પરિણામથી જ બાદર અતિચાર છે. અથવા આ વ્રતમાં સર્વત્ર ભાવને = ધનાદિ લેવાના પરિણામને અતિચાર જાણવો. જ્ઞાનાદિના લાભ સિવાય વધારે ઉપધિ રાખવી એ પણ બાદર જ અતિચાર છે. [૬૬૧] છઠ્ઠા વ્રતમાં (પહેલા) દિવસે લાવેલું (બીજા) દિવસે ખાધું, દિવસે લાવેલું રાતે ખાધું, રાતે લાવેલું રાતે ખાધું અને રાતે લાવેલું દિવસે ખાધું એ ચાર ભાંગા છે. આ ચારે ભાંગા તેવા (દુષ્ટ) પરિણામ થવાના કારણે અતિચાર છે, એમ ધીર અનંતજ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે.

પ્રશ્ન- દિવસે લાવેલું દિવસે ખાધું એમાં અતિચાર કેવી રીતે લાગે ?

ઉત્તર- દિવસે લાવીને રાતે રાખી મૂક્યું અને બીજા દિવસે ખાધું. આમાં રાતે પોતાની પાસે રાખવાથી સન્નિધિ (આહાર)નો પરિભોગ કરવાથી અતિચાર લાગે. [૬૫૫ થી ૬૬૨]

કહિરૂણં કાયવણ, ઇઅ તેસું નવરમભિગણસું તુ ।

ગીણા પરિચ્છિજ્જા, સમ્મં ણણસુ ઠાણેસુ ॥ ૬૬૩ ॥

વૃત્તિ:- ‘કથયિત્વા કાયવ્રતાનિ ઇય’ एवं-उक्तेन प्रकारेण ‘तेषु’ कायव्रतेषु ‘नवरमभिगतेष्वेव’, नानभिगतेषु, ‘गीतेने’ति गीतार्थेन साधुना ‘परीक्षयेत् सम्यग्’ असम्भ्रान्तः सन् ‘एतेषु स्थानेषु’-वक्ष्यमाणेष्विति गाथार्थः ॥ ६६३ ॥

આ પ્રમાણે જીવો અને વ્રતો કહીને જીવો અને વ્રતોનું સ્વરૂપ નવટીક્ષિતે જાણી લીધું હોય તો જ ગીતાર્થ સાધુએ આ (નીચે કહેવાશે તે) સ્થાનોમાં તેની (પરિણતિની) પરીક્ષા કરવી. [૬૬૩]

उच्चारण्ड अथंडिल, वोसिर ठाणाइ वावि पुढवीए ।

नइमाइ दगंसमीवे, सागणि निक्खित्त तेउम्मि ॥ ६६४ ॥

वृत्ति:- 'उच्चारण्डि अस्थण्डिले व्युत्सृजति', तत्परीक्षार्थं गीतार्थः, 'स्थानादि वा पृथिव्यां' करोति, स्थानं-कायोत्सर्गः, आदिशब्दान्निषीदनादिपरिग्रहः, 'नद्यादावुदकसमीपे' उच्चारण्डेव व्युत्सृजति, तथा 'साग्नौ निक्षिप्ततेजसि' स्थण्डिलादौ उच्चारण्डेव करोतीति गाथार्थः ॥ ६६४ ॥

वियणऽभिधारण वाए, हरिए जह पुढविए तसेसुं च ।

एमेव गोअरगाए, होइ परिच्छ उ काएहिं ॥ ६६५ ॥

वृत्ति:- तथा-'व्यञ्जनाभिधारणं वाते' करोति, 'हरिते यथा पृथिव्यां' उच्चारण्डेव व्युत्सृजति, 'त्रसेषु च'-द्वीन्द्रियादिषु यथा पृथिव्यामिति, 'एवमेव' यथासम्भवं 'गोचरगते' शिक्षके 'भवति परीक्षा कायैः', रजःसंस्पृष्टग्रहणादिनेति गाथार्थः ॥ ६६५ ॥

शिष्यनी (परिष्ठातिनी) परीक्षा माटे (शिष्यना देभतां ज) गीतार्थ पोते मलोत्सर्ग वगेरे अस्थंडिलमां (ज्वाकुणभूमिमां) करे, अथवा सथित्त पृथ्वी उपर कायोत्सर्ग वगेरे करे, भेसे, नदी आदिमां पाणीनी पासे मलोत्सर्ग वगेरे करे, अग्नि भूक्यो डोय तेवा स्थणे मलोत्सर्ग वगेरे करे, वायुकायसंबंधी परीक्षा माटे पंचाथी पवन नाभे, वनस्पतिकायसंबंधी परीक्षा माटे लीली वनस्पति उपर मलोत्सर्ग वगेरे करे, त्रसज्जवो संबंधी परीक्षा माटे डीडी वगेरेवाणा स्थानमां मलोत्सर्ग वगेरे करे. ऐ प्रभासे गोयरीमां शिष्यने साथे लई जय अने सथित्तरजवाणा डायथी वडोरवुं वगेरेरीते यथासंभव परीक्षा करवी. [६६४-६६५]

जइ परिहरई संमं, चोएइ व घाडिअं तहा (या) जोग्गो ।

होइ उवठावणाए, तीएवि विही इमो होइ ॥ ६६६ ॥

वृत्ति:- 'यदि परिहरति सम्यक्' स्वतः 'चोदयति वा घाटिकं' द्वितीयं अयुक्तमेतदित्येवं, 'तदा योग्यो भवत्युपस्थापनायाः', इतरथा भजना, 'तस्याश्च' उपस्थापनाया 'विधिरस्य भवति'-वक्ष्यमाणलक्षण इति गाथार्थः ॥ ६६६ ॥

गीतार्थ दोषो सेवे त्त्यारे पोते ऐ दोषोनो त्याग करे, अथवा दोष सेवता बीजने (संघाटकने) 'आम करवुं योग्य नथी' ऐम प्रेरणा करे तो ते उपस्थापनाने योग्य छे. अन्यथा लजना छे. (= लविष्यमां योग्यता देभाय तो दीक्षा आपवी, अन्यथा न आपवी.) उपस्थापनानो विधि आ (नीये कडेवासे ते) छे. [६६६]

अहियग णाउस्सग्गं, वामगपासम्मि वयतिगेक्केक्कं ।

पायाहिणं निवेअण, गुरुगुण दिस दुविह तिविहा वा ॥ ६६७ ॥

वृत्ति:- 'अभिगतं ज्ञात्वा' शिष्यं 'कायोत्सर्ग' कुर्वन्ति गुखः 'वामपार्श्वे' शिष्यं

સ્થાપયિત્વા, 'વ્રતં ત્રીન્' વારાન્ 'એકૈકં' પઠન્તિ, પુનઃ 'પ્રાદક્ષિણ્યં' નમસ્કારપાઠેન, 'નિવેદનં'-
'યુષ્માભિરપિ મહાવ્રતાન્યારોપિતાનિ ઇચ્છામોઽનુશાસ્તિ'મિત્યાદિલક્ષણં, 'ગુરુગુણ' ઇતિ 'ગુરુગુણૈર્વદ્ધસ્વ'
ઇત્યાચાર્યવચનં, દિગ્ 'દ્વિવિધા ત્રિવિધા વા' ભવતિ સાધુસાધ્વીભેદેનેતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥ ૬૬૭ ॥

શિષ્ય જીવોનું અને વ્રતોનું સ્વરૂપ સમજી ગયો છે એમ જાણીને (તેની ઉપસ્થાપના કરે.
ઉપસ્થાપનાનો વિધિ આ પ્રમાણે છે.) ગુરુ શિષ્યને ડાબા પડખે રાખીને ગુરુ કાયોત્સર્ગ કરે. પછી
પ્રત્યેક વ્રત ત્રણ વાર બોલે. (ઉચ્ચરાવે). પછી શિષ્ય નમસ્કારમંત્ર બોલવાપૂર્વક પ્રદક્ષિણા આપે.
પછી આપે મહાવ્રતોનું આરોપણ કર્યું, હું (આપની) હિતશિક્ષા ઈચ્છું છું ઈત્યાદિ નિવેદન કરે.
પછી ગુરુ "ગુરુગુણૈર્વદ્ધસ્વ" એમ કહે. પછી સાધુને આશ્રયીને બે પ્રકારની અને સાધ્વીને આશ્રયીને
ત્રણ પ્રકારની દિશા કહે. આ પ્રમાણે ગાથાનો આ સંક્ષેપથી અર્થ છે. [૬૬૭]

વ્યાસાર્થમાહ-

ઉદઝ્જાઇપરિચ્છા, અભિગય નાઠુણ તો વણ દિંતિ ।

ચિદ્વંદણાઇ કાઠં, તત્થવિ અ કરિંતિ ઉસ્સગં ॥ ૬૬૮ ॥

વૃત્તિ:- 'ઉદકાર્દ્રાદિપરીક્ષયા' આગમોક્તયા 'અભિગતં' વિદિતતત્સ્વરૂપં 'જ્ઞાત્વા' શિષ્યં
'તત્તો વ્રતાનિ દદતિ' ગુરવઃ કથમિત્યાહ-'ચૈત્યવન્દનાદિના કૃત્વા' પૂર્વોક્તવિધાનેન, 'તત્રાપિ
ચ' ઉપસ્થાપનાયાં 'કુર્વન્તિ કાયોત્સર્ગમિ'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૬૮ ॥

ગુરવો વામગપાસે, સેહં ઠાવિત્તુ અહ વણ દિંતિ ।

એકિક્કં તિક્કુત્તો, ઇમેણ ઠાળેણમુવડ્ડતા ॥ ૬૬૯ ॥

વૃત્તિ:- કિં કુર્વન્તીત્યાહ-'ગુરવો' વા' મપાશ્ચે શિક્ષકં સ્થાપયિત્વા અથ' અનન્તરં 'વ્રતાનિ
દદતિ એકૈકંત્રિકૃત્વઃ' ત્રીન્ વારાન્ 'અનેન સ્થાનેન' વક્ષ્યમાણે' નોપયુક્તાઃ' સન્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૬૯ ॥

કોપ્પરપટ્ટગહણં, વામકરાનામિઆય મુહપોત્તિ ।

રયહરણ હત્થિદંતુલ્લેહિં હત્થેહુવડ્ડાવે ॥ ૬૭૦ ॥

વૃત્તિ:- 'કૂર્પરાભ્યાં પટ્ટગ્રહણં', પટ્ટ:-ચોલપટ્ટકઃ, 'વામકરાનામિકયા મુખવસ્ત્રિકા' ગ્રહણં,
'રજોહરણેન હસ્તિદન્તોન્નતાભ્યાં હસ્તાભ્યામુપસ્થાપયેદિ'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૭૦ ॥

પાયાહિણં નિવેઅણ, કરિંતિ સિસ્સા તઓ ગુરુ ધણઇ ।

વડ્ડાહિ ગુરુગુણેહિં, એત્થ પરિચ્છા ઇમા વડ્ડણા ॥ ૬૭૧ ॥

વૃત્તિ:- પુનશ્ચ વન્દનપૂર્વકં કાયોત્સર્ગાનન્તરં યદ્ ભવેદિત્યેતદ્થથા સામાયિકે તથૈવ દ્રષ્ટવ્યં
કિચ્છિત્પુનરહ-'પ્રાદક્ષિણ્યં' નમસ્કારેણ 'નિવેદનં કુર્વન્તિ શિષ્યાઃ' યથાવસરં, 'તત્તો ગુરુર્ભગતિ',
કિમિત્યાહ-'વદ્ધસ્વ ગુરુગુણૈ'રિતિ, 'અત્ર' પ્રસ્તાવે' પરીક્ષા ઇયં ચાન્યા' ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૭૧ ॥

ईसि अवणयगता, भमन्ति सुविसुद्धभावणाजुता ।

अहिसरणम्मि अ वुद्धी, ओसरणे सो व अत्रो वा ॥ ६७२ ॥

वृत्ति:- 'ईषदवनता:' सन्तो 'भ्रमन्ति सुविशुद्धभावनायुक्ता:' विरतिपरिणामेन, 'अभिसरणे' स्वत एव 'वृद्धि' ज्ञानादिभिस्तस्य गच्छस्य च, 'अपसरणे' पृष्ठत: 'सो वाऽन्यो वा' ज्ञानादिभि: क्षीयत इति गाथार्थ: ॥ ६७२ ॥

दुविहा साहूण दिसा, तिविहा पुण साहुणीण विण्णेआ ।

होइ ससत्तीएँ तवो, आयंबिलनिव्विगाईआ ॥ ६७३ ॥

वृत्ति:- 'द्विविधा साधूनां दिग्'-आचार्या: उपाध्यायाश्च, 'त्रिविधा' पुन: 'साध्वीनां', प्रवर्तनीया 'विज्ञेया', तदनु च 'भवति स्वशक्त्या तप: आयामाम्लनिर्विकृतिकादि' लक्षणमिति गाथार्थ: ॥ ६७३ ॥

तत्तो अ कारविज्जइ, त(ज)हाणुरूवं तवोवहाणं तु ।

आयंबिलाणि सत्त उ, किल निअमा मंडलिपवेसे ॥ ६७४ ॥

वृत्ति:- 'ततश्च कार्यते यथानुरूपं' शक्त्यपेक्षया 'तप उपधानमेव, आयामाम्लानि सप्त पुन: किल नियमेनैव 'मण्डलिप्रवेशे' भवन्तीति गाथार्थ: ॥ ६७४ ॥

વિસ્તારથી અર્થ કહે છે-

સચિત્ત પાણીથી ભિન્ની ભૂમિમાં મલોત્સર્ગ વગેરે આગમોક્ત વિધિથી શિષ્યને જીવોના સ્વરૂપનો બોધ થયો છે અને શ્રદ્ધા પણ છે એમ જાણીને ગુરુ પૂર્વોક્તવિધિથી ચૈત્યવંદનાદિ કરીને શિષ્યને વ્રતો આપે=ઉચ્ચરાવે. ઉપસ્થાપનામાં પણ (દીક્ષાની જેમ) કાયોત્સર્ગ કરે. [૬૬૮] શિષ્યને ડાબા પડખે ઊભો રાખીને પ્રત્યેક વ્રત ત્રણ વાર ઉચ્ચરાવે. વ્રતો ઉચ્ચરાવતાં શિષ્ય હાથની બે 'કોણીઓથી ચોલપટ્ટાને પકડે-દબાવીને રાખે, ડાબા હાથની અનામિકા (છેલ્લી આંગળીની બાજુમાં રહેલી) આંગળીથી મુહપત્તિને પકડે અને હાથીના દાંતની જેમ ઉત્તર બે હાથથી રજોહરણ પકડે. [૬૬૯-૬૭૦] (દેવ) વંદનપૂર્વક કાયોત્સર્ગ કર્યા પછીનો બધો વિધિ સામાયિકના વિધિની જેમ જાણવો. અહીં કંઈક તે વિધિ કહે છે- નમસ્કારમંત્ર બોલવાપૂર્વક પ્રદક્ષિણા આપે. પછી શિષ્યો યથાવસર નિવેદન કરે. ત્યારબાદ ગુરુ "વર્ષસ્વ ગુરુગુણૈ:" એમ કહે. આ પ્રસંગે આ (નીચે કહેવાશે તે) બીજી પરીક્ષા છે. [૬૭૧] કંઈક નમેલા અને વિરતિના પરિજ્ઞામથી સુવિશુદ્ધ ભાવવાળા થયેલા શિષ્યો ફરે=પ્રદક્ષિણા આપે. એમાં જો સામે જાય=આગળ જાય તો તેના કે ગચ્છના જ્ઞાનાદિની વૃદ્ધિ થાય, જો પાછળથી ખસે તો તેના અથવા અન્યના જ્ઞાનાદિની હાનિ થાય. [૬૭૨] ત્યારબાદ સાધુની આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય એમ બે પ્રકારની દિશા (= દિગ્બંધન) કરે. સાધ્વીની આચાર્ય, ઉપાધ્યાય

૧. પૂર્વે કંદોરો બાંધવાની પ્રથા ન હતી. આથી આ રીતે ચોલપટ્ટાને દબાવીને રાખતા હતા.

૨. વર્તમાનમાં બંને હાથની અનામિકા અને ટચલી આંગળીની વચ્ચે મુહપત્તિ રાખવામાં આવે છે.

અને પ્રવર્તિની એમ ત્રણ પ્રકારની દિશા જાણવી. ત્યારબાદ શક્તિ પ્રમાણે આયંબિલ કે નિવી વગેરે તપ (તપનું પચ્ચક્રપાણ) કરાવે. [૬૭૩] પછી શક્તિ પ્રમાણે તપ રૂપ ઉપધાન (= યોગ) કરાવવું. પછી માંડલીમાં પ્રવેશ કરાવવાના સાત આયંબિલ અવશ્ય કરાવવા. [૬૬૮ થી ૬૭૪]

તત્તો અ પળ્ળવિજ્જઇ, ભાવં નાઝળ બહુવિહં વિહિળા ।

તો પરિળાં પવેસો, અપરિળાં હોંતિ આળાઈ ॥ ૬૭૫ ॥

વૃત્તિ:- 'તતશ્ચ પ્રજ્ઞાપ્યતે' શિષ્યકસ્ય 'ભાવં જ્ઞાત્વા બહુવિધં વિધિના' પ્રવચનોક્તેન, 'તત: પરિળતે' સતિ 'પ્રવેશો' મળ્ડલ્યામ્, 'અપરિળતે' પ્રવેશ્યમાને 'ભવન્તિ આજ્ઞાદય' ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૬૭૫ ॥

પછી શિષ્યને ઉપદેશ આપવો. શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી શિષ્યના વિવિધ ભાવોને જાણીને શિષ્ય પરિણત જણાય તો તેને માંડલીમાં દાખલ કરવો=ભેળવવો. અપરિણતને માંડલીમાં દાખલ કરવાથી આજ્ઞાભંગ વગેરે દોષો લાગે. [૬૭૫]

અણુવટ્ટવિઝં સેહં અકયવિહાણં ચ મંડલીએ ડ ।

જો પરિભુંજઇ સહસા, સો ગુત્તિવિરાહઓ ભળિઓ ॥ ૬૭૬ ॥

વૃત્તિ:- 'અનુપસ્થાપિતં શિષ્યકં' વ્રતેષુ 'અકૃતવિધાનં ચ'-અકૃતાયામામ્લાદિસમાચારં ચ 'મળ્ડલ્યામેવ ય: પરિભુઙ્કતે સહસા' તત્ક્ષણમેવ 'સ ગુમિવિરાધકો ભળિત:' અર્હદ્ધિરિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૬૭૬ ॥

જે શિષ્યની ઉપસ્થાપના કરી નથી, અને જેણે આયંબિલ વગેરે સામાચારી કરી નથી તેવા શિષ્યને જે માંડલીમાં જ સાથે રાખે છે, તે તત્ક્ષણ જ મર્યાદાઓની (= વિધિની) વિરાધના કરે છે એમ જિનેશ્વરોએ કહ્યું છે. [૬૭૬]

યસ્માદેવમ્-

તમ્હા પવયળગુત્તિ, રક્ષંતેળ ભવધારિણિં પરમં ।

પરિળયઓ ઢ્ચિઅ સેહો, પવેસિઅવ્વો જહા વિહિળા ॥ ૬૭૭ ॥

વૃત્તિ:- 'તસ્માત્ પ્રવચનગુમિં રક્ષતા' સતા, કિંવિશિષ્ટમ્ ?-'ભવધારિણી' 'પરમાં' પ્રધાનાં 'પરિળત એવ શિક્ષક: પ્રવેશયિતવ્ય:' મળ્ડલ્યાં 'યથા વિધિના' દેશનાપુસ્સ્ત્રેણેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૬૭૭ ॥

આથી ભવધારિણી (= ભવોને વધવા ન દે તેવી) ઉત્તમ શાસનમર્યાદાઓની રક્ષા કરનારે પરિણત જ નવદીક્ષિતને સમજાવવાપૂર્વક માંડલીમાં દાખલ કરવો. [૬૭૭]

વ્રતપાલનોપાયમાહ-

ગુરુગચ્છવસહિસંસગ્ગિ-ભત્તઢવગરળતવવિઆરેસું ।

ભાવળાવિઆરજઙ્કહઠાળેસુ જઙ્જજ્જ એસોડવિ ॥ ૬૭૮ ॥

वृत्तिः- 'गुरुगच्छवसतिसंसर्गभक्तोपकरणतपोविचारेषु', एतस्मिन् विषये, तथा भावना-
विहारयतिकथास्थानेषु यतेत, एषोऽपि' शिष्य इति गाथार्थः ॥ ६७८ ॥

प्रतपालननो उपाय कहे छे-

शिष्य पण गुरु, गच्छ, वसति, संसर्ग, भक्त, उपकरण, तप, विचार, भावना, विहार
अने यतिकथा- अे स्थानोभां प्रयत्न करे. [६७८]

अस्या एव गाथाया ऐदम्पर्यमाह-

जह पाविअंपि वित्तं, विउलंपि कर्हिंचि देवजोगेणं ।

सुस्सामिअविरहाओ, किलिडुजणमज्झवासाओ ॥ ६७९ ॥

वृत्तिः- 'यथा प्राप्तमपि वित्तम्' ऐश्वर्यं 'विपुलमपि' महदपि 'कथंचिद्देवयोगेन'
वित्तपतयः प्राप्नुवन्ति वित्तविनाशमिति योगः, कुत इत्याह- 'सुस्वामिविरहात्' कुनृपविषयवासिजनवत्,
तथा 'क्लिष्टजनमध्यवासात्' चौरपल्लिवासिजनवदिति गाथार्थः ॥ ६७९ ॥

तहय अलक्खणगिहवासजोगओ दुट्टसंगयाओ अ ।

तह चेव ठिड्ढिनिबंधणविरुद्धभक्तोवभोगाओ ॥ ६८० ॥

वृत्तिः- 'तथा चालक्षणगृहवासयोगात्' दुष्टपशुपुरुषवद्गृहवासिजनवत्, तथा 'दुष्टसङ्गतो'
विपरीतसङ्गतकारिजनवत्, 'तथैव स्थितिनिबन्धनविरुद्धभक्तोपभोगाद्', अपथ्यभोगजनवदिति
गाथार्थः ॥ ६८० ॥

जोगिअवत्थाईओ, अजिन्नभोगाओ कुव्विआराओ ।

असुहज्झवसाणाओ, अजोग्गठाणे विहाराओ ॥ ६८१ ॥

वृत्तिः- तथा 'योगितवस्त्रादेः' देहध्वंसितयोगयोगितोषकरणभोगिजनवत्, तथा 'अजीर्ण-
भोगाद्' अजीर्णसङ्कलिकायुक्तजनवत्, तथा 'कुविचाराद्' राजापथ्यविचारमुखरजनवत्, तथा
'अशुभाध्यवसानाद्' देहविरुद्धक्रोधादिभावनाप्रधानजनवत्, तथा 'अयोग्यस्थानविहारात्'
प्रदीप्ताद्य-निर्गतजनवदिति गाथार्थः ॥ ६८१ ॥

तहय विरुद्धकहाओ, पयडं वित्तवड्ढणोऽवि लोगम्मि ।

पावंति वित्तणासं, तहा तहाऽकुसलजोएणं ॥ ६८२ ॥

वृत्तिः- 'तथा च विरुद्धकथातश्च' राजाद्यपभाषिजनवत्, 'प्रकटं' दृश्यत एतद्
'वित्तपत्तयोऽपि' महाधनिन इत्यर्थः, 'लोके'ऽस्मिन् 'प्राप्नुवन्ति वित्तविनाशं'-भूयो दरिद्रा
भवन्ति 'तथा तथा' उक्तवद् 'अकुशलयोगेने'ति गाथार्थः ॥ ६८२ ॥

આ (૬૭૮ મી) જ ગાથાનું રહસ્ય કહે છે—

મહાકષ્ટે ભાગ્યોદયથી ઘણું મેળવેલું પણ શ્રીમંતોનું ધન નાશ પામે છે. તેનાં કારણો આ પ્રમાણે છે- (૧) સુસ્વામીનો વિરહ, જેમકે-ખરાબ (લોભી) રાજાના દેશમાં વસનાર લોકોનું ધન (રાજાના લઈ લેવાથી) નાશ પામે છે. (૨) ક્લિષ્ટ જન મધ્યવાસ, જેમકે- ચોરોની પલ્લિમાં રહેનારા લોકોનું ધન (ચોરોના લઈ લેવાથી) નાશ પામે છે. [૬૭૯] (૩) અલક્ષણગૃહ વાસયોગ, જેમકે દુષ્ટ પશુવાળા કે દુષ્ટપુરુષવાળા ઘરમાં રહેનારા લોકોનું ધન નાશ પામે છે. (૪) દુષ્ટસંગ, જેમકે- દુર્જન માણસોનો સંગ કરનારા લોકોની લક્ષ્મી નાશ પામે છે. (દુર્જન માણસો જાતે ધન પડાવી લે, અથવા ધનનાશ થાય તેવા માર્ગે લઈ જાય.) (૫) સ્થિતિનિબંધ વિરુદ્ધ ભક્તોપભોગ = જીવન ટકાવી શકાય તેનાથી વિરુદ્ધ આહારનો ઉપભોગ કરવો, જેમકે-અપથ્ય ભોજન કરનાર લોકોનું ધન નાશ પામે છે. (અપથ્ય ભોજનથી બિમાર પડીને પોતે જ મૃત્યુ પામે છે અથવા રોગના પ્રતીકાર માટે ધનવ્યય કરવો પડે છે.) [૬૮૦] (૬) યોગિત વસ્ત્રાદિ, જેમકે-દેહથી તિરોહિત થયેલ યોગીના મંત્ર આદિથી ભાવિત ઉપકરણનો ઉપયોગ કરનાર લોકોનું ધન નાશ પામે છે. (૭) અજ્ઞાણભોગ = અજ્ઞાણ થવા છતાં ખાધાં કરવું, જેમકે- એક દિવસ અજ્ઞાણ થયું છતાં ભોજન કર્યું, બીજા દિવસે પણ અજ્ઞાણ થયું અને ભોજન કર્યું. આમ અજ્ઞાણની પરંપરાથી યુક્ત માણસનું ધન નાશ પામે. (બિમારીથી મૃત્યુ થાય અથવા રોગ પ્રતીકારમાં ધનવ્યય થાય.) (૮) કુવિચાર, જેમકે-રાજાને પ્રતિકૂળ હોય તેવા વિચારો કરનાર મુખર (વાચાળ) માણસનું ધન નાશ પામે. (મુખર હોવાને કારણે રાજાને પ્રતિકૂળ હોય તેવા વિચારો જાહેર કરે, એથી રાજા ગુસ્સે થઈને તેને દેશવટો આપે કે તેનું ધન લઈ લે.) (૯) અશુભાધ્યવસાય, જેમકે- દેહને પ્રતિકૂળ કોષાદિ ભાવોથી ભાવિત માણસનું ધન નાશ પામે છે, (૧૦) અયોગ્યસ્થાન વિહાર, જેમકે- સળગતી આગમાંથી ન નીકળનાર માણસનું ધન નાશ પામે છે. [૬૮૧] (૧૧) વિરુદ્ધકથા, જેમકે- રાજા માટે ખરાબ બોલનાર માણસનું ધન નાશ પામે છે. ઉપર કહ્યું તેમ આ લોકમાં અશુભયોગથી મહાન શ્રીમંતો પણ ફરી દરિદ્ર બની જાય છે એ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. [૬૭૯ થી ૬૮૨]

સુસ્વામિગાઙ્ગાઓ પુણ, તહા તહા તપ્યભાવજોર્ણાં ।

વર્ઙ્ગિતિ વિક્તમણહં, સુહાવહં ઉભયલોગમ્મિ ॥ ૬૮૩ ॥

વૃત્તિ:- 'સુસ્વામ્યાદે: પુન:', ઉક્તકદમ્બકવિપર્યયાત્ 'તથા તથા' તદુપકારત: 'તત્પ્રભાવયોગેન' હેતુભૂતેન 'વર્ઙ્ગયન્તિ વિક્તમનઘં'-શોભનં વિક્તપતય: 'સુખાવહમુભયલોકે'- ઉભયલોકહિતમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૬૮૩ ॥

ઉપર કહ્યું તેનાથી વિપરીત સુસ્વામી આદિ કારણોથી તેના (= કારણોના) પ્રભાવથી

૧. શુભાશુભકર્મનો ઉદય દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ અને ભવને આશ્રયીને થાય છે. આથી સારા લક્ષણવાળા પશુઓના અને પુરુષોના યોગથી શુભકર્મનો ઉદય થાય, અને ખરાબ લક્ષણવાળા પશુઓના અને પુરુષોના યોગથી અશુભકર્મનો ઉદય થાય એવું બને. અશુભકર્મનો ઉદય થતાં મેળવેલી લક્ષ્મી નાશ પામે. આથી ખરાબ લક્ષણવાળા પશુના અને પુરુષના સંબંધથી લક્ષ્મીનો નાશ થાય એવું બને.

શ્રીમંતોને તે તે રીતે લાભ થવાથી શ્રીમંતો ઉભયલોકમાં હિતકર એવું સુંદર ધન વધારે છે. [૬૮૩]

દાર્શનિકયોજનામાહ-

એવે ભાવવિત્તં, હંદિ ચરિત્તંપિ નિઅમઓ ણેઅં ।

इत्थं सुसामिजणगेहमाइतुल्ल उ गुरुमाई ॥ ६८४ ॥

વૃત્તિ:- 'એવમેવ ભાવવિત્તં હંદિ ચારિત્રમપિ નિયમતો જ્ઞેયં', ચયાપચયવત્, 'અત્ર સુસ્વામિજન-ગૃહાદિતુલ્યાસ્તુ ગુર્વાદયો' વેદિતવ્યા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૮૪ ॥

કુત ઇત્યાહ-

एससि पभावेणं, विसुद्धठाणाण चरणहेऊणं ।

निअमादेव चरित्तं, वड्डइ विहिसेवणपराणं ॥ ६८५ ॥

વૃત્તિ:- 'એતેષાં પ્રભાવેન' સામર્થ્યેન 'વિશુદ્ધસ્થાનાનાં' ગુર્વાદીનાં 'ચરમહેતૂનામ'- પ્રતિબદ્ધસામર્થ્યાનાં 'નિયમાદેવ ચારિત્રં વદ્ધંતે', નાત્રાન્યથાભાવઃ, 'વિધિસેવનાપરાણાં' સુશિષ્યાણા- મિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૮૫ ॥

દંષ્ટાંતની યોજના (= ઘટના) કરે છે-

એ જ પ્રમાણે ભાવધન ચારિત્રની પણ વૃદ્ધિ-હાનિ થાય છે એમ જાણવું. અહીં સુસ્વામી, સુજન, સુગૃહ આદિના સ્થાને ગુરુ વગેરે જાણવા. કારણ કે (ચારિત્રની વૃદ્ધિ કરવામાં) અપ્રતિહત સામાર્થ્યવાળા ગુરુ વગેરે વિશુદ્ધસ્થાનોના પ્રભાવથી વિધિપૂર્વક ગુરુસેવા કરવામાં તત્પર સુશિષ્યોનું ચારિત્ર અવશ્ય વધે છે, આમાં કોઈ ફેરફાર નથી. [૬૮૪-૬૮૫]

એવમેવેત્યુક્તં, તદપવાદમાહ-

वित्तंमि सामिगाइसु, नवर विभासावि दिव्वजोएण ।

आणाविराहणाओ, आराहणाओ ण उ एत्थ ॥ ६८६ ॥

વૃત્તિ:- 'વિત્તે સ્વામ્યાદિષુ' શોભનેતરેષુ 'નવરં વિભાષાપિ દૈવયોગેન' ચયાપચયાવાશ્રિત્ય, 'આજ્ઞાવિરાધનાત્' કારણાં 'દારાધનાતશ્ચ' અશોભનાદિષુ, 'નત્વત્ર' ભાવવિત્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૮૬ ॥

“એ જ પ્રમાણે” એમ (બંનેમાં સમાન) કહ્યું, તેમાં અપવાદ કહે છે-

સારા અને ખરાબ સ્વામી આદિ સ્થાનોમાં વૃદ્ધિ-હાનિને આશ્રયીને ભાગ્યયોગથી ધન વિષે વિભાષા પણ છે, અર્થાત્ સ્વામી વગેરે સારા સ્થાનોનો યોગ થવા છતાં અશુભ ભાગ્યોદયથી લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ ન પણ થાય, અને ખરાબ સ્થાનોનો યોગ થવા છતાં શુભ ભાગ્યોદયથી લક્ષ્મીની હાનિ ન પણ થાય; પણ ભાવધન ચારિત્ર વિષે આમાં વિભાષા નથી, અર્થાત્ અશુભ સ્થાનોનો સંબંધ કરવાથી આજ્ઞાની વિરાધના થવાથી અવશ્ય ભાવધન ચારિત્રની હાનિ થાય છે, અને શુભ સ્થાનોનો સંબંધ કરવાથી આજ્ઞાની આરાધના થવાથી અવશ્ય ચારિત્રની વૃદ્ધિ થાય છે. [૬૮૬]

एतदेव स्पष्टयति-

गुरुमाइसु जइअव्वं, एसा आणत्ति भगवओ जेणं ।

तब्भंगे खलु दोसो, इअरंमि गुणो उ नियमेण ॥ ६८७ ॥

वृत्ति:- 'गुर्वादिषु यतितव्यं', शोभनेषु 'एषा आज्ञेति भगवतो, येन' हेतुना 'तद्भङ्गे खलु दोषः' अशोभनसेवनया, 'इतरस्मिन्ना' रूधने 'गुणो नियोगेन' अवश्यन्तयेति गाथार्थः ॥ ६८७ ॥

આ જ વિષયને સ્પષ્ટ કરે છે-

શુભગુરુ આદિમાં પ્રયત્ન કરવો એવી જિનાજ્ઞા છે. આથી અશુભ ગુરુ આદિની સેવા કરવાથી જિનાજ્ઞાભંગ થાય. જિનાજ્ઞાભંગમાં દોષ છે. શુભ ગુરુ આદિની સેવા કરવાથી જિનાજ્ઞાનું પાલન થવાથી અવશ્ય લાભ થાય. [૬૮૭]

निगमयन्नाह-

तम्हा तित्थयराणं, आराहंतो विसुद्धपरिणामो ।

गुरुमाइएसु विहिणा, जइज्ज चरणट्टिओ साहू ॥ ६८८ ॥

वृत्ति:- 'तस्मात् तीर्थकराज्ञामाराधयन् विशुद्धपरिणामः' सन् 'गुर्वादिषु विधिना यतेत चरणस्थितः साधुः' शोभनेष्विति गाथार्थः ॥ ६८८ ॥

ઉપસંહાર કરે છે-

તેથી જિનાજ્ઞાની આરાધના કરતા, વિશુદ્ધ પરિણામવાળા થતા અને ચારિત્રમાં સ્થિત એવા સાધુએ વિધિપૂર્વક શુભ ગુરુ આદિમાં પ્રયત્ન કરવો. [૬૮૮]

एवं द्वारगाथाया एदम्मर्यार्थमभिधाय विशेषतः प्रतिद्वारं प्रकृतयोजनामाह-

गुरुगुणयुक्तं तु गुरुं, इब्भो सुस्सामिअं व ण मुएज्जा ।

चरणधणफलनिमित्तं, पइदिणगुणभावजोएण ॥ ६८९ ॥

वृत्ति:- 'गुरुगुणयुक्तं तु 'गुरुम्' आचार्य 'इभ्यः' अर्थवान् 'सुस्वामिनमिव न मुञ्चेत्', किमर्थमित्याह-'चरणधनफलनिमित्तं', कथं फलमित्याह-प्रतिदिनगुणभावयोगेनेति गाथार्थः ॥ ६८९ ॥

ગુરુકુલવાસ દ્વાર

આ પ્રમાણે દ્વારગાથાનો રહસ્યભૂત અર્થ કહીને વિશેષથી દરેક દ્વારમાં પ્રકૃતિવિષયની યોજના કરે છે-

જેમ ધનવાન માણસ પોતાના સુસ્વામીને ન મૂકે, તેમ સાધુ ગુરુથી પ્રતિદિન ગુણોનો લાભ થતો હોવાથી ચારિત્રધનરૂપ ફલ મેળવવા મહાન ગુણોથી યુક્ત ગુરુને ન મૂકે. [૬૮૯]

एतदेवाह-

गुरुदंसणं पसत्थं, विणओ य तहा महाणुभावस्स ।

अन्नेसि मग्गदंसण, निवेअणा पालणं चेव ॥ ६९० ॥

वृत्तिः- तत्र हि 'गुरुदर्शनं प्रशस्तं', तस्य पुण्यसम्भारभावात्, 'विनयश्च तथा महानुभावस्य' वन्दनादिकरणेन, 'अन्येषां मार्गदर्शनं', गुरुकुलवासस्य मार्गत्वात्, 'निवेदनापालनं चैव', प्रव्रज्याकाले आत्मा तस्मै निवेदित इति गाथार्थः ॥ ६९० ॥

वेयावच्चं परमं, बहुमाणो तह च गोअमाईसु ।

तित्थयराणाकरणं, सुद्धो नाणाइलंभो अ ॥ ६९१ ॥

वृत्तिः- 'वैयावृत्त्यं परमं' तत्सन्निधानात् तद्गामि, 'बहुमानः तथा च गौतमादिपु' गुरुकुलनिवासिपु, 'तीर्थकराज्ञाकरणं' तेनास्योपदिष्टत्वात्, 'शुद्धो ज्ञानादिलाभश्च' विधिसेवनेनेति गाथार्थः ॥ ६९१ ॥

अंगीकयसाफल्लं, तत्तो अ परो परोवगारोऽवि ।

सुद्धस्स हवइ एवं, पायं सुहसीससंताणो ॥ ६९२ ॥

वृत्तिः- 'अङ्गीकृतसाफल्यं', दीक्षायाः ज्ञानादिसाधनत्वात्, 'ततश्च' तत्फलात् ज्ञानादेः 'परः परोपकारोऽपि' भवति, 'शुद्धस्य भवत्येवं', पर्यायजन्मन्यादित आरभ्य, 'प्रायः शुभशिष्यसन्तानः', शुद्धकुलप्राप्तवे(त्वावाप्ते)रिति गाथार्थः ॥ ६९२ ॥

इअ निक्कलं कमग्गाणुसेवणं होइ सुद्धमग्गस्स ।

जम्मंतरेऽवि कारणमओ अ निअमेण मोक्खोत्ति ॥ ६९३ ॥

वृत्तिः- 'इय' एवं 'निष्कलङ्कमार्गानुसेवनं' क्रियमाणं 'भवति शुद्धमार्गस्य', किमित्याह- 'जन्मान्तरेऽपि कारणम्', अभ्यासात्, 'अतश्च' मार्गो, 'नियमेन मोक्षः' परम्परयेति गाथार्थः ॥ ६९३ ॥

एवं गुरुकुलवासो, परमपयनिबंधणं जओ तेणं ।

तब्भवसिद्धीएहिवि, गोअमपमुहेहिं आयरिओ ॥ ६९४ ॥

वृत्तिः- 'एवं गुरुकुलवासः परमपदनिबन्धनं यतः' उक्तन्यायात् 'तेन तद्भवसिद्धिकैरपि गौतमप्रमुखैराचरितो', न्याय्यत्वादिति गाथार्थः ॥ ६९४ ॥

ता एअमायरिज्जा, चइऊण निअं कुलं कुलपसूओ ।

इहरा उभयच्चाओ, सो उण नियमा अणत्थफलो ॥ ६९५ ॥ दारं ॥

वृत्तिः- 'तत्' तस्माद् 'एनं' गुरुकुलवासं 'आचरेत् त्यक्त्वा निजं कुलं' दीक्षाङ्गीकरणेन

‘કુલપ્રસૂતઃ’ પુમાનિતિ, ‘ઇતરથા’ અન્યથા ‘ઉભયપરિત્યાગઃ’, ઉભયં ગૃહિપ્રવ્રજ્યાકુલદ્વયં, ‘સ પુનરુ’ભયત્યાગઃ ‘નિયમાદનર્થફલ’ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૧૫ ॥

પ્રતિદિન ગુણલાભ કેવી રીતે થાય છે એ જ કહે છે—

ગુરુ પુણ્યપુંજ રૂપ હોવાથી તેમનું દર્શન પણ પ્રશસ્ત છે. ગુરુની પાસે રહેવાથી પ્રતિદિન પ્રશસ્ત ગુરુદર્શન થાય, વંદનાદિ કરવાથી મહાપ્રભાવવાળા ગુરુનો વિનય થાય. ગુરુકુલવાસ મોક્ષનો માર્ગ છે. આથી ગુરુની પાસે રહેવાથી બીજાઓને મોક્ષમાર્ગ જોવા મળે, તથા નિવેદનનું (આત્મસમર્પણભાવનું) પાલન થાય. દીક્ષા લેતી વખતે પોતાનો આત્મા ગુરુને સમર્પિત કરી દીધો છે. [૬૮૦] ગુરુ પાસે રહેવાથી ગુરુનું ઉત્તમ વેચાવચ્ચ થઈ શકે, ગુરુકુલનિવાસી શ્રી ગૌતમસ્વામી આદિ મહામુનિઓનું બહુમાન થાય, તીર્થંકરની આજ્ઞાનું પાલન થાય. કારણ કે તીર્થંકર ભગવાને ગુરુકુલવાસનો ઉપદેશ આપ્યો છે. વિધિપૂર્વક ગુરુસેવાથી શુદ્ધ જ્ઞાનાદિનો લાભ થાય. [૬૮૧] (એથી) સ્વીકારેલ દીક્ષા સફલ બને છે, કારણ કે દીક્ષા જ્ઞાનાદિનું સાધન છે. (સાધ્યની સિદ્ધિ થાય તો સાધન સફલ બને.) ગુરુકુલવાસથી દીક્ષાના ફલરૂપ જ્ઞાનાદિની પ્રાપ્તિ થાય છે અને એ જ્ઞાનાદિથી મુખ્ય (= ભાવ) પરોપકાર પણ થઈ શકે. આ પ્રમાણે દીક્ષાપર્યાયરૂપ જન્મના પ્રારંભથી શુદ્ધ કુલની પ્રાપ્તિ થવાથી શુદ્ધ એવા શિષ્યની પ્રાયઃ શુભ શિષ્યપરંપરા ચાલે છે. [૬૮૨] આ પ્રમાણે મોક્ષમાર્ગનું નિષ્કલંક કરાતું સેવન અભ્યાસ થવાના કારણે પરલોકમાં પણ મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિનું કારણ બને છે, એથી પરલોકમાં પણ મોક્ષમાર્ગ મળે છે, અને પરંપરાએ અવશ્ય મોક્ષ થાય છે. [૬૮૩] ઉક્ત રીતે ગુરુકુલવાસ મોક્ષપદનું કારણ હોવાથી તદ્ભવમોક્ષગામી પણ શ્રી ગૌતમસ્વામી વગેરેએ તેનું સેવન કર્યું છે. કારણ કે મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે ગુરુકુલવાસનું સેવન કરવું એ જ ન્યાયયુક્ત છે. [૬૮૪] આથી સાંસારિક સ્વકુલને છોડીને દીક્ષાના સ્વીકારથી ઉત્તમકુલમાં જન્મેલા પુરુષે ગુરુકુલવાસનું સેવન કરવું જોઈએ. અન્યથા સાંસારિક કુલ અને દીક્ષાકુળ એ બંને કુલનો ત્યાગ થાય. એ ઉભયકુલના ત્યાગથી નિયમા અનર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે. [૬૮૫]

ગચ્છવાસ દ્વાર

ગુરુપરિવારો ગચ્છો, તત્થ વસંતાણ નિજ્જરા વિડલા ।

વિણયાઓ તહ સારણમાઈહિં ન દોસપડિવત્તી ॥ ૬૧૬ ॥ દારં ॥

વૃત્તિઃ- ‘ગુરુપરિવારઃ’ સાધુવર્ગો ‘ગચ્છઃ’, તત્ર વસતાં’ ગચ્છે ‘નિજ્જરા વિપુલા’ ભવતિ, કુત ઇત્યાહ-‘વિનયાત્, તથા સ્મારણાદિભિઃ’ કરણભૂતૈઃ ‘ન દોષપ્રતિષત્તિ’ર્ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૧૬ ॥

સાધુસમુદાયરૂપ ગુરુપરિવાર એ ગચ્છ છે. ગચ્છમાં રહેનાર સાધુઓને વિનયના કારણે વિપુલ (ધણી) કર્મનિર્જરા થાય છે, અને સારણા આદિ કારણોથી દોષો લાગતા નથી. [૬૮૬]

एतदेवाह-

केसिंचि विणयकरणं, अत्रेसिं कारणं अइपसत्थं ।

नासंतकुसलजोए, सारणमवि होइ एमेव ॥ ६९७ ॥

वृत्ति:- 'केषाञ्चिद्विनयकरणं' (सु) चरितानाम् 'अन्येषां कारणं' विनयस्य शिक्षकाणाम्, 'अतिप्रशस्तमे' तत्, तथा 'नश्यत्कुशलयोग' इति एतद्विषयं 'स्मारणमपि भवति एवमेव' केषाञ्चित्क्रियते केचित्कुर्वन्तीति गाथार्थः ॥ ६९७ ॥

एमेव य विणणेअं, अहियपवित्तीएँ वारणं एत्थं ।

अहियरे किच्चंमि अ, चोअणमिइ सपरफलसिद्धी ॥ ६९८ ॥

वृत्ति:- 'एवमेव च विज्ञेयम्, अहितप्रवृत्तेर्वारणमत्र'-गच्छ इति, तथा 'अधिकतरे कृत्ये च' गुणस्थानके 'चोदनं' ज्ञेयम्, 'इत्ये'वं 'स्वपरफलसिद्धिरिति' गाथार्थः ॥ ६९८ ॥

अण्णोण्णाविक्खाए, जोगम्मि तहिं तहिं पयइंतो ।

निअमेण गच्छवासी, असंगपयसाहगो भणिओ ॥ ६९९ ॥

वृत्ति:- 'अन्योऽन्यापेक्षया' उक्तन्यायेन 'योगे तत्र तत्र'-विनयादौ 'प्रवर्तमानः' सन् 'नियमेन गच्छवासी' साधुः 'असङ्गपदसाधको' ज्ञेयः, असङ्गे मोक्ष इति गाथार्थः ॥ ६९९ ॥

આ જ વિષય કહે છે-

ગચ્છમાં કેટલાક સુસંયમીઓનો વિનય કરી શકાય, નવદીક્ષિતોને વિનય કરાવી શકાય. (પોતાને વિનય કરતો જોઈને નવદીક્ષિતો પણ વિનય શીખે અને કરે, તેમાં નિમિત્ત પોતે બને.) આ રીતે વિનય કરવો અને કરાવવો એ બહુ જ ઉત્તમ છે. કોઈ શુભ અનુષ્ઠાનો કરવાનું ભૂલી જાય તો તેમને યાદ કરાવી શકાય, અને પોતે ભૂલી જાય તો બીજાઓ પોતાને યાદ કરાવે. [૬૯૭] એ જ પ્રમાણે ગચ્છમાં પરસ્પરને અલિત પ્રવૃત્તિથી રોકી શકાય અને અધિક કાર્યમાં=વિશેષ લાભ થાય તેવી પ્રવૃત્તિમાં પ્રેરણા કરી શકાય. આ પ્રમાણે ગચ્છમાં સ્વ-પરની ફલસિદ્ધિ થાય. [૬૯૮] ઉક્ત રીતે પરસ્પરના આલંબનથી તે તે વિનયાદિ યોગમાં પ્રવર્તતો ગચ્છવાસી સાધુ નિયમા મોક્ષપદને સાધે છે. [૬૯૯]

इहैवापवादमाह-

सारणमाइविउत्तं, गच्छंपि हु गुणगणेहिं परिहीणं ।

परिचत्तणाइवग्गो, चइज्ज तं सुत्तविहिणा उ ॥ ७०० ॥

वृत्ति:- 'स्मारणादिवियुक्तं गच्छमपि गुणगणेन परिक्षीणं' सत्तं 'परित्यक्तज्ञातिवर्गः' त्यजेत् तं सूत्रविधिना' गच्छमिति गाथार्थः ॥ ७०० ॥

કિમિત્યત આહ-

સીસો સજ્જિલઓ વા, ગણિવ્વઓ વા ન સોગ્ગઈ નેઠ્ઠ ।

જે તત્થ નાણદંસણ-ચરણા તે સુગ્ગઈમગ્ગો ॥ ૭૦૧ ॥

વૃત્તિ:- 'શિષ્ય: સજ્જિલઓ વા'-ધર્મપ્રાતા 'ગણિચ્ચઓ વા'-એકગણસ્થો 'ન સુગતિં નયતિ', કિન્તુ 'યાનિ તત્ર જ્ઞાનદર્શનચરણાનિ' પરિશુદ્ધાનિ' તાનિ સુગતિમાર્ગ' ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૦૧ ॥

અહીં જ અપવાદ કહે છે-

જેણે જ્ઞાતિસમુદાયનો ત્યાગ કર્યો છે એવા સાધુએ જે ગચ્છમાં વિનયાદિ ગુણો દેખાતા ન હોય અને સારણા વગેરે થતું ન હોય તેવા ગચ્છનો પણ સૂત્રોક્ત વિધિથી ત્યાગ કરવો જોઈએ. [૭૦૦] શા માટે તેવા ગચ્છનો ત્યાગ કરવો જોઈએ તે કહે છે- કારણ કે શિષ્ય, ધર્મબંધુ (ગુરુબંધુ), કે એક ગણમાં રહેલ સાધુ સુગતિમાં ન લઈ જાય, કિંતુ ગચ્છમાં રહેલ વિશુદ્ધ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર સુગતિનો માર્ગ છે. [૭૦૧]

પરાભિપ્રાયમાહ-

નણુ ગુરુકુલવાસમ્મી, જાયઠ્ઠ નિયમેણ ગચ્છવાસો ડ ।

જમ્હા ગુરુપરિવારો, ગચ્છોત્તિ નિદંસિઅં પુવ્વિ ॥ ૭૦૨ ॥

વૃત્તિ:- 'નનુ ગુરુકુલવાસે' સતિ 'જાયતે ગચ્છવાસસ્તુ ધુવ:', કુત ઇત્યાહ-'યસ્માદ્ ગુરુપરિવારો ગચ્છ ઇત્યેતન્નિદર્શિતં પૂર્વ' ભવતેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૦૨ ॥

બીજાનો વિચાર (= પ્રશ્ન) કહે છે-

પ્રશ્ન- ગુરુકુલવાસ થતાં નિયમા ગચ્છવાસ થઈ જાય છે. કારણ કે ગુરુનો પરિવાર ગચ્છ છે એમ પૂર્વે (૬૮૬મી ગાથામાં) આપે કહ્યું છે. [૭૦૨]

અત્રોત્તરમ્-

સચ્ચમિણં તંમજ્જે, તદેગલદ્ધીઈં તદુચિઅકમેણં ।

જહ્હોજ્જ તસ્સ હેઠ્ઠ, વસિજ્જ તહ્હ યાવણત્થમિણં ॥ ૭૦૩ ॥

વૃત્તિ:- 'સત્યમિદં' યદધ્યધાયિ ભવતા, કિન્તુ 'તન્મધ્યે' ગચ્છમધ્યે 'તદેકલબ્ધ્યા' ગચ્છૈકલબ્ધ્યા હેતુભૂતયા 'તદુચિતક્રમેણ' ગચ્છોચિતક્રમેણ 'યથા ભવેત્ તસ્ય' ગચ્છવાસસ્ય 'હેતુ: વસેત્ તથા', નાન્યથેતિ 'ચ્યાપનાર્થમિદં' ગચ્છગ્રહણમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૦૩ ॥

અહીં ઉત્તર આ પ્રમાણે છે-

ઉત્તર- આપે જે કહ્યું તે સત્ય છે. પણ ગચ્છને જ લાભ થાય એ હેતુથી અને ગચ્છની ઉચિત મર્યાદાઓના પાલન કરવાપૂર્વક ગચ્છમાં રહે, અર્થાત્ ગચ્છમાં રહેવાનો જે હેતુ છે તે હેતુ સિદ્ધ

વૃત્તિ:- 'મૂલગુણોત્તરગુણપરિશુદ્ધાં' તથા 'સ્ત્રીપશુપણ્ડકવિવર્જિજ્ઞતાં વસતિં સેવેત સર્વકાલં, વિપર્યયે' અશુદ્ધસ્ત્ર્યાદિસંસ્ક્રાયાં વસતૌ 'ભવન્તિ દોષા' इति गाथार्थः ॥ ૭૦૬ ॥

વસતિદ્વાર

હવે વસતિનો વિધિ કહે છે-

સાધુએ સદા મૂલગુણ-ઉત્તરગુણથી પરિશુદ્ધ અને સ્ત્રી-પશુ-પંડકથી રહિત વસતિમાં રહેવું જોઈએ, અશુદ્ધ અને સ્ત્રીઆદિના સંસર્ગવાળી વસતિમાં રહેવાથી દોષો થાય છે. [૭૦૬]

તત્ર મૂલગુણદુષ્ટમાહ-

પટ્ટિવંસો દો ધારણાઝ ચત્તારિ મૂલવેલીઓ ।

મૂલગુણેહુવવેઆ, એસા ઝ અહાગઢા વસહી ॥ ૭૦૭ ॥

વૃત્તિ:- 'પૃષ્ટિવંશો' મધ્યવલક: 'ધારિણ્યૌ' યત્પ્રતિષ્ઠ: અસાવેવ 'ચતસ્રો મૂલવેલ્ય:' ચતુર્ણુ પાર્શ્વેષુ મૂલગુણૈરુપેતેતિ, એતદપિ યત્ર સાધૂન્ મનસ્વાધાય કૃતમિયં 'મૂલગુણૈરુપેતા', ન તુ શુદ્ધા, તથા ચાહ-'એષા આધાય કૃતા વસતિ:' આધાકર્મિકીત્યર્થઃ, અન્યે તુ વ્યાચક્ષતે-પૃષ્ટિવંશો દ્વે ધારણે ચતસ્રો મૂલવેલ્ય ઇતિ પૂર્વવત્, મૂલગુણૈરુપેતેત્યેતત્ સાધૂન્ મનસ્વાધાય ન કૃતં યત્ર એષા યથાકૃતા વસતિઃ, શુદ્ધેત્યર્થઃ, એતચ્ચાયુક્તં, વસતિદોષપ્રતિપાદનાધિકારાત્, તથા યથાકૃતત્વાસમ્ભવાત્, મૂલગુણૈરુપેતેત્યેતત્સાધૂન્ મનસ્વાધાય ન કૃતમિત્યન્યકારણાપત્તેઃ, અન્યથા વિશેષણવૈયથ્યાત્, તસ્મિન્ન સતિ યથાકૃતત્વાનુપપત્તેરિત્યલં પ્રસન્નેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૦૭ ॥

તેમાં કેવી વસતિ મૂલગુણથી દુષ્ટ છે તે કહે છે-

(વસતિ મૂલગુણોથી યુક્ત અને ઉત્તરગુણોથી યુક્ત એમ બે પ્રકારની છે. તેમાં પૃષ્ટિવંશ = મોભમાં મધ્યભાગમાં આડું રાખેલું લાકડું, જેના ઉપર પૃષ્ટવંશ રાખવામાં આવે છે તે બે ઊભા થાંભા, એક થાંભાની બે બાજુ બે વળી અને બીજા થાંભાની બે બાજુ બે વળી એમ ચારવળી, -આ સાત વસ્તુ મકાનના આધારભૂત હોવાથી મૂલગુણ કહેવાય છે.) જે વસતિમાં પૃષ્ટિવંશ, બે થાંભા અને ચાર વળી એ સાત હોય તે વસતિ મૂલગુણોથી યુક્ત છે. (એસા ઝ અહાગઢા વસહી =) પૃષ્ટિવંશ વગેરે જેમાં સાધુ માટે બનાવ્યા હોય તે વસતિ મૂલગુણ યુક્ત છે, પણ શુદ્ધ નથી=આધાકર્મિકી છે.

બીજાઓ એસા ઝ અહાગઢા વસહી એ પદોનો અર્થ આ પ્રમાણે કરે છે- પૃષ્ટિવંશ વગેરે જેમાં સાધુ માટે ન બનાવ્યા હોય તે વસતિ યથાકૃત = શુદ્ધ છે. તેઓનો કરેલો આ અર્થ યુક્ત નથી. કારણ કે અહીં વસતિદોષોના પ્રતિપાદનનો અધિકાર હોવાથી વસતિ યથાકૃત=શુદ્ધ છે એવો અર્થ ન કરવો જોઈએ. (વસતિ દોષિત છે એવો અર્થ કરવો જોઈએ.) મૂલગુણોથી યુક્ત વસતિ સાધુ માટે નથી કરી એનો અર્થ એ થયો કે (અન્યકારણાપત્તેઃ) બીજા માટે બનાવી છે. વસતિ બીજા માટે બનાવી છે એવો અર્થ ન કરવામાં આવે તો અહાગઢા (= યથાકૃતા) એવું વિશેષણ વ્યર્થ બને. (તસ્મિન્ન સતિ યથાકૃતત્વાનુપપત્તેઃ) જે વિશેષણ વ્યર્થ બને તો વસતિ યથાકૃત=શુદ્ધ છે એવો અર્થ ન ઘટી શકે. [૭૦૭]

ઉત્તરગુણેષુ મૂલગુણાન્ પ્રતિપાદયન્નાહ-

વંસગકઢ્ણોક્કંપણછાવણલેવણદુવારભૂમીએ ।

સપ્પરિકમ્મા વસહી, એસા મૂલુત્તરગુણેસુ ॥ ૭૦૮ ॥

વૃત્તિ:- અત્ર વૃદ્ધવ્યાખ્યા-'વંસગ' इति दंडका कुड्डाण 'कडणं' डंडगोवरि ओलवणी 'उक्कंपणं' दब्भादिना ऽऽच्छायणं' कुड्डाण 'लेवणं' बाहल्लाइकरणं 'दुवारस्स' विसमाए समीकरणं 'भूमिकम्मं', एसा 'सपपरिकम्मा' उत्तरगुणेषु, एए 'मूलोत्तरगुणा' इत्यर्थः ॥ ७०८ ॥

(ઉત્તરગુણોમાં મૂલ ઉત્તરગુણો અને ઉત્તર ઉત્તરગુણો એવા બે ભેદો છે. તેમાં અહીં ઉત્તરગુણોમાં મૂલ (ઉત્તર) ગુણો જણાવે છે-

અહીં વૃદ્ધોએ કરેલી વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે. વંશક = ભીંત ઉપર આડા મૂકેલા દાંડા (= વાંસડા). કટન = મકાનને ઢાકવા દાંડા ઉપર નાખેલી સાદડી (ચટાઈ). અવકંબન = છત બાંધવા દાંડાઓને બાંધવા. છાદન = ઘાસ વગેરેથી ઢાંકવું. લેપન = ભીંતો લીપવી. દ્વાર = (બારણું બનાવવું અથવા) બારણાને મોટું બનાવવું. ભૂમિ = ભોંયતળિયાની વિસમભૂમિને સમાન કરવી. સાધુ માટે આ સાત જેમાં બનાવ્યા હોય તેવી વસતિ ઉત્તરગુણોમાં સપરિકર્મ છે, અર્થાત્ મૂલ ઉત્તરગુણોથી અશુદ્ધ છે. [૭૦૮]

દૂમિઅ ધૂમિઅ વાસિઅ, ઉજ્જોવિઅ બલિકઢા અવત્તા ય ।

સિત્તા સમદ્વાઽવિઅ, વિસોહિકોડીગયા વસહી ॥ ૭૦૯ ॥

વૃત્તિ:- इमे उत्तरोत्तरगुणा विसोहिकोडिडिया वसहीए उवघायकरा-'दूमितं' उल्लोइयं, दुग्ंधाए धूवाइणा 'धूवणं', दुग्ंधाए चेव षडवासादिणा 'वासणं', रयणपईवाइणा 'उज्जोवणं', कूराइणा 'बलीकरणं', छगणमाट्टिएण पाणिएण 'अवत्ता', उदगेण केवलं 'सित्ता, सम्मूष्ठा' संमार्जिता इत्यर्थः, 'विसोहिकोडिं गया वसहि'ति अविसोहिकोडिए ण होइति वुत्तं हवइ, वृद्धव्याख्यया गाथाद्वयार्थः ॥ ७०९ ॥

(મૂલ ગુણોના સાત અને મૂલ ઉત્તરગુણોના સાત એ ચૌદ દોષો અવિશુદ્ધિ કોટિ છે. અવિશુદ્ધિકોટિ એટલે તે તે દોષિત ભાગ કાઢી નાખવા છતાં તે મકાન નિર્દોષ ન થાય. ઉત્તર ઉત્તરગુણો વિશુદ્ધકોટિ છે. વિશુદ્ધિકોટિ એટલે તે તે દોષિત ભાગ કાઢી નાખવાથી તે મકાન નિર્દોષ થાય.)

વસતિનો ઉપધાત કરનારા વિશુદ્ધિકોટિ ઉત્તર ઉત્તરગુણો આ છે-દૂમિતા = ચૂના વગેરેથી સફેદ કરેલી. ધૂમિતા = દુર્ગંધવાળી હોવાથી ધૂપ વગેરેથી ધૂપેલી. વાસિતા = દુર્ગંધવાળી હોવાથી સુગંધી ચૂર્ણ વગેરેથી વાસિત કરેલી. ઉદ્યોતિતા = રત્ન, દીપક આદિથી પ્રકાશવાળી કરેલી. અલિકૃતા = જેમાં ચોખા આદિથી અલિ કર્યો હોય. આવર્તા = છાણ-માટી-પાણીથી લીપેલી. સિક્તા = જેમાં માત્ર પાણી છાંટ્યું હોય. સંમૂષ્ટા = (સાવરણી આદિથી) સાફ કરેલી. આવી વસતિ વિશુદ્ધિકોટિ છે, અર્થાત્ અવિશુદ્ધિકોટિ નથી. આ પ્રમાણે વૃદ્ધોએ કરેલી વ્યાખ્યાથી બે ગાથાનો અર્થ કહ્યો. [૭૦૯]

ચાઝસ્સાલાઈં, વિન્નેઓ એવમેવ ડ વિભાગો ।

ઇહ મૂલાઇગુણાણં, સઁઁઁ ણુણ સુણ ણ ઝં ઢણિઓ ॥ ૭૧૦ ॥

વૃત્તિ:- 'ચતુ:શાલાઘ્યાયાં' વસતૌ 'વિન્નેય: એવમેવ તુ વિભાગ:,' ઇહ' તન્ને 'મૂલાદિ-ગુણાનામ્', આહ-ઇહેવ સાક્ષાત્ કિં નોક્ત ઇત્યત્રાહ-'સાક્ષાત્ પુન: શૃણુત યદ્દણિતો ન'-યેન કારણેન નોક્ત ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૧૦ ॥

વિહરંતાણં પાયં, સમત્તકજ્જાણ જેણ ગામેસું ।

વાસો તેસુ અ વસહી, પઢ્ઢાઇજુઆ તઓ તાર્સિ ॥ ૭૧૧ ॥

વૃત્તિ:- વિહરતાં પ્રાય: સાધૂનાં સમાસકાર્યાણાં સ્વગચ્છ એવ શ્રુતાપેક્ષયા યેન કારણેન ગ્રામાદિષુ વાસઃ વ્યાક્ષેપપરિહારર્થ, તેષુ ચ ગ્રામાદિષુ વસતિ: પૃષ્ઠીવંશાદિયુક્તૈવ ઢવતિ, તતસ્તાસામેવ વસતીનાં સાક્ષાદ્દળનમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૧૧ ॥

ચતુ:શાલા વગેરે પ્રકારની વસતિ વિષે પણ શાસ્ત્રમાં કહેલો મૂલ વગેરે ગુણોનો વિભાગ આ (ઉપર) પ્રમાણે જ જણાવો.

પ્રશ્ન- ચતુ:શાલા વગેરે વસતિ સંબંધી મૂલગુણ વગેરેનો વિભાગ અહીં જ સાક્ષાત્ કેમ ન કહ્યો ?

ઉત્તર- તેનું કારણ સાંભળો ! સ્વગચ્છમાં જ જેમની શ્રુતજ્ઞાનની સિદ્ધિ થઈ ગઈ છે, તે સાધુઓ સાધનામાં વિક્ષેપ ન થાય એ માટે પ્રાય: ગામડા વગેરેમાં વિચરતા હોવાથી તેમનો વાસ પ્રાય: ગામડા વગેરેમાં થાય છે, અને તે ગામડા વગેરેમાં પૃષ્ઠીવંશાદિયુક્ત જ વસતિ હોય છે, આથી પૃષ્ઠીવંશાદિયુક્ત જ વસતિના મૂલગુણાદિનો વિભાગ સાક્ષાત્ કહ્યો. [૭૧૦-૭૧૧]

ઇદાનીં સામાન્યત એવ વસતિદોષાન્ પ્રતિપાદયત્રાહ-

કાલાઇકંત ૧ ડવઢ્ઢાવણા ૨ ડભિકંત ૩ અણાભિકંતા ૪ ય ।

વજ્જા ૫ ય મહાવજ્જા ૬ સાવજ્જ ૭ મહ ૮ પ્પકિરિયા ૯ ય ॥ ૭૧૨ ॥

વૃત્તિ:- 'કાલમતિક્રાન્તા' કાલાતિક્રાન્તા, ડપ-સામીપ્યેન સ્થાનં યસ્યાં 'સોપસ્થાના, અભિક્રાન્તા' અન્યૈઃ, 'અનભિક્રાન્તા' તૈરેવ, ચ: સમુચ્ચયે, 'વજ્જ્યા' તદન્યકર્તૃણાં, 'મહાવજ્જ્યા' પરલોકપીડયા, 'સાવઘા મહાસાવઘા' શ્રમણસાધુનિશ્રાભેદેન, 'અલ્પક્રિયા' ચ-નિરવઘૈવેતિ ગાથાસમાસાર્થ: ॥ ૭૧૨ ॥

હવે સામાન્યથી જ વસતિના દોષો જણાવે છે-

કાલાતિક્રાન્તા, ઉપસ્થાપના, અભિક્રાન્તા, અનભિક્રાન્તા, વજ્જ્યા, મહાવજ્જ્યા, સાવઘા, મહાસાવઘા અને અલ્પક્રિયા એમ વસતિના નવ ભેદો છે. જે કાલને ઓળંગી ગઈ છે તે કાલાતિક્રાન્તા, જેનું નજીકમાં સ્થાન છે તે ઉપસ્થાપના, જે બીજાઓથી અભિક્રાન્ત થયેલી છે = સેવાયેલી છે તે અભિક્રાન્તા, જે બીજાઓથી અભિક્રાન્ત થયેલી નથી = સેવાયેલી નથી તે અનભિક્રાન્તા, પ્રસ્તુત વસતિ સિવાય બીજી વસતિ કરનારાઓ પ્રસ્તુત વસતિને છોડી દે તે વજ્જ્યા,

जे वसतिना सेवनथी परलोकमां दुःख आवे ते महावज्ज्या, जे पांथ प्रकारना श्रमणो माटे करी होय ते सावद्या, जे (जैन) साधुओ माटे ज करी होय ते महासावद्या, जे वसति निर्दोष होय ते अल्पक्रिया = निरवद्य ज छे. गाथानो आ संक्षेपथी अर्थ छे. [७१२]

अवयवार्थ त्वाह-

उउ मासं समईआ, कालाईआ उ सा भवे सिज्जा ।

सा चेव उवद्वाणा, दुगुणा दुगुणं अवज्जित्ता ॥ ७१३ ॥

वृत्ति:- 'ऋता' विति ऋतुबद्धे 'मासं समतीता' या निवासेन उपलक्षणाद्वर्षाकाले वा चतुरो मासान् समतीता तु 'कालातीतैव सा भवेच्छय्या', शय्येति वसतिः, अन्ये तु पाठान्तरमित्थं व्याचक्षते-ऋतुवर्षयोः समतीता निजं कालम्-ऋतुबद्धे मासं वर्षाकाले चतुर इति, शेषं मूलवत्, 'सैवोपस्थाना' सैव-मासादिकल्पोपयुक्ता उपस्थानवती भवति, कथमित्याह-'तद्द्विगुणद्विगुण'-मित्युभयकालसम्परिग्रहार्थं वीप्सा, 'अवज्जयित्वा' अपरिहृत्य, मासकल्पे मासद्वयं वर्जनीया, वर्षावस्थाने चतुर्मासिकद्वयमिति गाथार्थः ॥ ७१३ ॥

जावंतिआ उ सिज्जा, अत्रेहि निसेविआ अभिक्कंता ।

अत्रेहि अपरिभुत्ता, अणभिक्कंता उ पविसंतो ॥ ७१४ ॥

वृत्ति:- 'यावतामियं' यावत्का यावत्कैव 'शय्या' नान्या 'अन्यैः' चरकादिभिर्निषेविता' सती 'अभिक्रान्तो' च्यते, सैव 'अन्यैरपरिभुक्ता' सती 'अनभिक्रान्तै' व, न सन्निधिमात्रेणैवेत्याह-'प्रविशतः' सतः इत्थम्भूतेति गाथार्थः ॥ ७१४ ॥

अत्तदुक्कडं दाउं, जईण अन्नं करिंति वज्जा उ ।

जम्हा तं पुव्वकडं, वज्जंति तओ भवे वज्जा ॥ ७१५ ॥

वृत्ति:- 'आत्मार्थकृतां दत्त्वा यतिभ्यः' साधुभ्योऽन्यां करोति वर्ज्यैव, यस्मात् तां पूर्वकृतां वर्ज्जयन्ति' परदानेन, 'ततो भवेद्वर्ज्ये'ति गाथार्थः ॥ ७१५ ॥

पासंडकारणा खलु, आरंभो अहिणवो महावज्जा ।

समणद्वा सावज्जा, महासावज्जा य साहूणं ॥ ७१६ ॥

वृत्ति:- 'पाषण्डकारणात् खलु आरम्भोऽभिनव' एव वसतिविषयो यस्यां सो 'महावज्जा', श्रमणार्थं 'आरम्भो यस्यां सा' सावद्या, महासावद्या च साधूनाम'र्थे आरम्भो यस्यां, निर्ग्रन्थादयः श्रमणा इति गाथार्थः ॥ ७१६ ॥

जा खलु जहुत्तदोसेहँ वज्जिआ कारिआ सयद्वाए ।

परिकम्मविप्पक्का, सा वसही अप्पकिरिया उ ॥ ७१७ ॥

વૃત્તિ:- 'યા खल्वि'ति या पुन र्यथोक्तदोषैर्वर्जिता कारिता स्वार्थ' गृहस्थैः 'परिकर्म-
विप्रमुक्ता' उत्तरगुणानाश्रित्य' सा वसतिरल्पक्रियैव', अल्पशब्दोऽभाववाचक इति गाथार्थः ॥ ७१७ ॥

વિસ્તારથી અર્થ તો ગ્રંથકાર સ્વયં કહે છે-

જે વસતિમાં ચોમાસામાં ચાર મહિનાથી અધિક કાળ અને શેષ કાળમાં એક મહિનાથી અધિક કાળ રહેવામાં આવે તે વસતિ કાલાતિકાન્તા છે. (બીજાઓ ઉઠ માસ પાઠના સ્થાને ઉઠ વાસા એવા પાઠાંતર પ્રમાણે ઉક્ત અર્થ કરે છે.) શેષ કાળમાં બે મહિના પહેલાં અને ચાતુર્માસમાં આઠ મહિના પહેલાં ફરી તે જ વસતિમાં આવે તો તે વસતિ ઉપસ્થાના છે. [૭૧૩] જે વસતિ સર્વસામાન્ય હોય = જે કોઈ આવે તેના માટે હોય તે વસતિમાં ચરક વગેરે અથવા ગૃહસ્થો રંઘ્યા હોય અને સાધુઓ રહે તો તે વસતિ અભિકાન્તા છે. તે (= સર્વસામાન્ય) જ વસતિનો બીજા કોઈએ ઉપયોગ ન કર્યો હોય અને સાધુઓ રહે તો તે વસતિ અનભિકાન્તા છે. [૭૧૪] ગૃહસ્થ પોતાના માટે કરેલી વસતિ સાધુને આપી દે અને પોતાના માટે નવી બનાવીને તેમાં રહે તો સાધુને આપેલી તે વસતિ વજર્યા છે. [૭૧૫] શ્રમણ, બ્રાહ્મણ વગેરે સર્વ પાંખડીઓ માટે નવી બનાવેલી વસતિ મહાવજર્યા છે. પાંચ પ્રકારના શ્રમણો માટે નવી બનાવેલી વસતિ સાવધા છે. નિર્ઘ્રીય (જૈન સાધુઓ), શાક્ય (બૌદ્ધ સાધુ), તાપસ (જટાધારી વનવાસી સંન્યાસી), ગૈરુક (ગૈરુથી રંગેલા વસ્ત્રો પહેરનાર ત્રિદંડી) અને આજીવક (ગોશાળાના મતને અનુસરનાર) આ પાંચ શ્રમણ છે. કેવળ જૈન સાધુઓ માટે નવી બનાવેલી વસતિ મહાસાવધા છે. [૭૧૬] જે વસતિ ઉપર્યુક્ત દોષોથી રહિત હોય, ગૃહસ્થે પોતાના માટે કરાવી હોય, ઉત્તરગુણો સંબંધી પરિકર્મથી રહિત હોય, તે વસતિ અલ્પક્રિયા છે. અહીં અલ્પ શબ્દ અભાવવાચક છે. [૭૧૭]

સ્વાર્થમિતિ વિશેષતોऽપ્યાચષ્ટે-

एथ य सद्वा णेआ, जा णिअभोगं पडुच्च कारविआ ।

जिणबिंबपइदुत्थं, अहवा तक्कम्मतुल्लत्ति ॥ ७१८ ॥

વૃત્તિ:- 'अत्र स्वार्थं ज्ञेया' वसतिः 'याऽऽत्मीयभोगं प्रतीत्य कारिता' स्वामिना, 'जिन-
बिम्बप्रतिष्ठार्थमथवा' कारिता, 'तत्कर्मतुल्या' जिना वा(जिनार्चा)कर्मतुल्येति गाथार्थः ॥ ७१८ ॥

ઉપર સવદ્વાણ (સ્વાર્થ) એમ કહ્યું, આથી 'સ્વાર્થ' શબ્દનો વિશેષ અર્થ કહે છે-

જે વસતિ માલિકે પોતાના ઉપયોગ માટે કરાવી હોય, અથવા જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરવા માટે કરાવી હોય, અથવા જિનપૂજા જેવા કાર્યોમાં કામ આવે એ માટે કરાવી હોય, તે વસતિ સ્વાર્થ (પોતાના માટે બનાવેલી) છે. [૭૧૮]

अत्र स्वार्थशब्दघटनामाह-

वयणाओ जा पवित्ति, परिसुद्धा एस एव सत्थोत्ति ।

अण्णोसि भावपीडाहेऊओ अण्णहाऽणत्थो ॥ ७१९ ॥

वृत्तिः- 'वचनाद्' आगमात् 'या प्रवृत्तिः परिशुद्धा' निरतिचारा, 'एष एव' च 'स्वार्थः', उभयलोकहितत्वाद्, 'अन्येषा'मित्यत्र भावसाधूनां 'भावपीडाहेतुत्वात्' चारित्रपीडानिमित्तत्वेन, 'अन्यथा' वचनबाह्यया प्रवृत्त्याऽनर्थः' परमार्थत इति गाथार्थः ॥ ७१९ ॥

अर्धी 'स्वार्थ' शब्दनी घटना (= शब्द उपरधी नीकणतो अर्थ) कहे छे-

आगम अनुसार जे निरतियार प्रवृत्ति थाय अे ज (स्वनो = पोतानो अर्थ = कार्य) स्वार्थ छे. कारण के तेनाथी उभयलोकनुं हित थाय छे.

प्रश्न- साधु माटे वसति बनावे, साधु ते वसतिमां आत्मसाधना करे; आधी उभयलोकनुं हित थाय, माटे साधु माटे वसति बनाववी अे पण स्वार्थ छे.

उत्तर- (अण्णिसि.....) साधु माटे वसति बनाववामां आगम बाह्य प्रवृत्ति थती छोवाथी अने साधुओनी चारित्रपीडांमां (चारित्र विराधनांमां) निमित्त बनवाथी साधु माटे वसति बनाववी अे स्वार्थ नथी, किंतु अनर्थ छे. [७१८]

स्त्र्यादिविवर्जितां प्रतिपादयन्नाह-

धीवज्जिअं विआणह, इत्थीणं जत्थ ठाणरूवाइं ।

सद्दा य ण सुव्वंती, तावि अ तेसिं न पिच्छंति ॥ ७२० ॥

वृत्तिः- 'स्त्रीवर्जितां विजानीत, स्त्रीणां यत्र स्थानरूपे', न दृश्येते इति वाक्यशेषः, 'शब्दाश्च न श्रूयन्ते' यत्र, 'ता अपि च'-स्त्रियं स्तेषां'-पुरुषाणां 'न पश्यन्ति' स्थानरूपे न श्रुण्वन्ति च शब्दानिति गाथार्थः ॥ ७२० ॥

वसति स्त्री आदिथी रहित जेठअे अे विधे ज्ञावता ग्रन्थकार कहे छे-

ज्यां स्त्रीओनां स्थान अने रुप न देजाय, शब्दो न संभजाय, तथा स्त्रीओ पण पुरुषोनां स्थान अने रुप न जेठ शके अने शब्दो न सांभणी शके, ते वसति स्त्रीवर्जित ज्ञाववी. [७२०]

एतदेव व्याचष्टे-

ठाणं चिद्वंति जहिं, मिहोकहाईहिं नवरमिथीओ ।

ठाणे निअमा रूवं, सिअ सद्दो जेण तो वज्जं ॥ ७२१ ॥

वृत्तिः- 'स्थानं यत्र तिष्ठन्ति मिथः-कथादिभिर्नवरं स्त्रियः', मिथःकथा-रहस्याः, आदिशब्दात् शारीरस्थित्यादिपरिग्रहः, 'स्थाने नियमाद्रूपं, स्याच्छब्दः' कदाचित्र भवत्यपि विप्रकृष्टे, 'येन' एतदेवं 'ततो वर्ज्यं' स्थानमिति गाथार्थः ॥ ७२१ ॥

अे ज विषय कहे छे-

स्त्रीओ ज्यां भेसीने गुम वातो करे तथा सूवुं-भेसवुं वगेरे शरीर कार्यो वगेरे करे ते तेओनुं स्थान

છે. જ્યાં સ્થાન હોય ત્યાં નિયમા રૂપ હોય = રૂપ દેખાય, સ્થાન દૂર હોય તો કદાચ શબ્દ ન પણ સંભળાય, પણ રૂપ અવશ્ય દેખાય. આથી સ્થાન દેખાય તેવી વસતિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. [૭૨૧]

અત્રૈવ દોષમાહ-

બંધવયસ્સ અગુત્તી, લજ્જાણાસો અ પીઠ્ઠવુઢ્ઠી અ ।

સાહુ તવો વણવાસો, નિવારણં તિત્થપરિહાણી ॥ ૭૨૨ ॥

વૃત્તિ:- તત્ર હિ 'બ્રહ્મવ્રતસ્યાગુપ્તિ'ભવતિ, પ્રતિષિદ્ધવસતિનિવાસાત્, 'લજ્જાનાશશ્ચ' ભવતિ, આસક્તિદર્શનેન 'પ્રીતિવૃદ્ધિશ્ચ' ભવતિ, જીવસ્વાભાવ્યાત્, 'સાધુ તપો વનવાસ' ઇતિ લોકે ગર્હી, 'નિવારણં' તદ્દ્રવ્યાન્યદ્રવ્યાણાં, 'તીર્થપરિહાણિ'લોકાપ્રવૃત્ત્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૨૨ ॥

સ્થાન દેખાય તેવી વસતિમાં રહેવાથી થતા દોષો કહે છે-

પ્રતિષિદ્ધ વસતિમાં રહેવાથી બ્રહ્મચર્યનો ભંગ થાય, પરસ્પર લજ્જાનો નાશ થાય, આસક્તિપૂર્વક વારંવાર જોવાથી પ્રેમ વધે, કારણ કે જીવનો તેવો સ્વભાવ છે, લોકો 'અહો ! આ સાધુઓ તપોવનમાં રહે છે' એમ મશ્કરી-નિંદા કરે, લોકો વસતિ અને બીજી વસ્તુઓ સાધુઓને ન આપે, લોકો સાધુ પાસે આવતા બંધ થાય એથી (નવા જીવો ધર્મમાં ન જોડાવાથી) તીર્થનો વિચ્છેદ થાય. [૭૨૨]

વિશેષતઃ સ્થાનાદિદોષાનાહ-

ચંકમિઅં ઠિઅમુઢ્ઠિઅં ચ વિષ્પેક્ષિઅં ચ સવિલાસં ।

સિંગારે અ બહુવિહે, દદું ભુક્તેઅરે દોસા ॥ ૭૨૩ ॥

વૃત્તિ:- 'પરિષ્વષ્કિતં સ્થિતમોહાયિતં ચ વિપ્રેક્ષિતં ચ સવિલાસં' સવિભ્રમં 'શ્રૃંગ્ગારાંશ્ચ બહુવિધાન્'-વિશિષ્ટવેષ્ટા(વેષા)દીન્ 'દૃષ્ટ્વા ભુક્તેઅરયોર્દોષાઃ'-સ્મૃત્યાદય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૨૩ ॥

સ્થાનાદિથી થતા દોષોને વિશેષથી કહે છે-

સ્ત્રીઓની લીલાપૂર્વકની ચાલ, ઊભા રહેવું, અંગો મરડવા, અર્ધા આંખ કે કટાક્ષ વગેરેથી જોવું, ભવાં ચઢાવવાં, હસતું મોઢું, શણગારો વગેરે અનેક પ્રકારની સ્ત્રીઓની વિશિષ્ટ વેષ્ટાઓ જોઈને ભુક્તભોગી સાધુઓને સ્મૃતિ વગેરે અને અભુક્તયોગી સાધુઓને કૌતુક વગેરે દોષો થાય. [૭૨૩]

તદ્ગતાનાહ-

જલ્લમલપંકિઆણવિ, લાવન્નસિરી ડ જહ સિ દેહાણં ।

સામન્નેડવિ સુરૂવા, સયગુણિઆ આસિ ગિહવાસે ॥ ૭૨૪ ॥

વૃત્તિ:- 'જલ્લમલપંકિઆણવિ' બહુલમલસ્ત્રિગ્ધાજ્ઞાનામપીતિ ભાવઃ, 'લાવન્નયશ્રીર્યથૈષાં' સાધુ દેહાનાં શ્રામણ્યેડવિ સરૂપા' તથૈવમહં મન્યે' શતગુણા આસીદ્ ગૃહવાસ' ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૨૪ ॥

इपदर्शनथी स्त्रीओमां थता दोषो कडे छे-

(इपाणा साधुओने ज्येष्ठने स्त्री विचारे के) साधुओना शरीरना अंगो अतिशय 'मजथी भरडायेला डोय छे, अत्यंग, उद्भवर्तन, स्नान वगेरेथी रलित डोय छे, छतां साधुपणामां पण शरीरनी लावण्य शोभा अत्यंत इपाणी देभाय छे. आथी हुं मानुं छुं के परेपर आ साधुओनी लावण्य शोभा गृहवासमां शतगङ्गी छती. [७२४]

शब्ददोषानाह-

गीयाणि अ पढिआणि अ, हसिआणि य मंजुला य उल्लावा ।

भूषणसद्दे रहस्सिए अ सोऊण जे दोसा ॥ ७२५ ॥

वृत्ति:- 'गीतानि च पठितानि च हसितानि च मञ्जुलांश्च' मधुरां श्रोत्रापान् भूषणशब्दान्' १ 'रहस्यांश्च श्रुत्वा' तथा तेन भुक्तेतरप्रकारेण 'ये दोषा' इति गाथार्थः ॥ ७२५ ॥

शब्द श्रवणथी थता दोषो कडे छे-

स्त्रीओनां गीतो, वयनो, डास्यो, मधुर संभापणो, अलंकारना शब्दो अने राहस्योने सांभणीने (भुक्तभोगी साधुने स्मृति वगेरे अने अलुक्तभोगीने कौतुक वगेरे दोषो थाय. [७२५]

तद्गतानाह-

गंभीरमहुरफुडविसयगाहगा सुस्सरो सरो जेसिं ।

सज्जायस्स मणहरो, गीअस्स णु केरिसो होइ ? ॥ ७२६ ॥

वृत्ति:- 'गम्भीरो मधुरस्फुटो विशदः ग्राहकः सुस्वरः स्वरो यथैषां' साधूनां 'स्वाध्यायस्य मनोहारी, गीतस्य तु कीदृशः भवति?', शोभनतर इति गाथार्थः ॥ ७२६ ॥

शब्दश्रवणथी स्त्रीओमां थता दोषो कडे छे-

(साधुना मधुर शब्दो सांभणीने स्त्री विचारे के) साधुओना स्वाध्यायनो पण स्वर गंभीर, मधुर, स्पष्ट, मोटो, आकर्षक अने सुंदर रागवाणो छे, आथी ज मनोहर छे, तो पछी तेभना गीतनो तो स्वर केवो छशे ? अत्यंत सुंदर छशे. [७२६]

एवं परोप्परं मोहणिज्जदुव्विजयकम्मदोसेणं ।

होइ दढं पडिबंधो, तम्हा तं वज्जए ठाणं ॥ ७२७ ॥

वृत्ति:- 'एवम्' उक्तेन प्रकारेण 'परस्परं मोहनीयदुर्विजयकर्मदोषेण भवति दृढं प्रतिबन्धः', यस्मादेवं 'तस्मात्' स्त्रीप्रतिबद्धं 'वर्जयेत्स्थानमि'ति गाथार्थः ॥ ७२७ ॥

१. जल्लः कठिनीभूतः, मलः पुनरुद्धतितः सन्नयगच्छति । भृ. क. उ. १. ग।. २५८८.

२. रहसिकाः- पुत्रवेण परिभुज्यमानायाः स्त्रिया स्तनितादयः शब्दा इत्यर्थः । भृ. क. उ. १. ग।. २६००.

પસુપંડગેસુવિ ઇહં, મોહાણલદીવિઆણ જં હોઙ્ ।

પાયમસુહા પવિત્તી, પુલ્લભવઽબ્ભાસઓ તહય ॥ ૭૨૮ ॥

વૃત્તિ:- 'પશુપંડકેષ્વપિ ઇહ' લોકે 'મોહાણલદીપિતાનાં' સત્વાનાં 'યદ્' યસ્માત્ 'ભવતિ પ્રાયોઽશુભા પ્રવૃત્તિઃ, પૂર્વભવાભ્યાસતઃ તથા' ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૨૮ ॥

તમ્હા જહુત્તદોસેહિં વજ્જિઅં નિમ્મમો નિરાસંસો ।

વસહિં સેવિજ્જ જઈ, વિવજ્જણ આણમાઈણિ ॥ ૭૨૯ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- યસ્માદેવં 'તસ્માદ્દશોક્તદોષૈર્વર્જિતાં' વસતિ 'નિર્મમો' મમત્વશૂન્યઃ 'નિરાસંસઃ' ઇહલોકાદિપુ 'વસતિ સેવેત યતિઃ' સાધુઃ, 'વિપર્યયે આજ્ઞાદયો' દોષા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૨૯ ॥

આ પ્રમાણે દુર્જેય મોહનીયકર્મના દોષથી પરસ્પર ગાઢ રાગ થાય, આથી સ્ત્રી-પ્રતિબદ્ધ વસતિનો ત્યાગ કરવો. લોકમાં મોહાગ્નિથી બળેલા જીવોની પશુ અને નપુંસકોના નિમિત્તથી પણ પૂર્વભવના અભ્યાસથી અશુભપ્રવૃત્તિ થાય છે. આથી મમત્વથી રહિત અને આ લોક (= આ લોકના સુખ) આદિમાં નિરાસંસ સાધુ ઉપર્યુક્ત દોષોથી રહિત વસતિમાં રહે, દોષિત વસતિમાં રહેવાથી આજ્ઞાભંગ વગેરે દોષો લાગે. [૭૨૭ થી ૭૨૯]

સંસર્ગદ્વાર

સંસર્ગદોષમાહ-

વજ્જિજ્જ ય સંસર્ગં, પાસથાઈહિં પાવમિત્તેહિં ।

કુજ્જા ય અપ્પમત્તો, સુદ્ધચરિત્તેહિં ધીરેહિં ॥ ૭૩૦ ॥

વૃત્તિ:- 'વર્જયેચ્ચ 'સંસર્ગ' સમ્બન્ધમિત્યર્થઃ, કેરિત્યાહ-'પાર્શ્વસ્થાદિભિઃ' 'પાપમિત્રૈઃ' અકલ્યાણમિત્રૈઃ સહ, 'કુર્યાચ્ચ' સંસર્ગ 'અપ્રમતઃ' સન્ 'શુદ્ધચારિત્રૈર્ધીરઃ' સાધુભિઃ સહેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૩૦ ॥

સંસર્ગથી યતા દોષો કહે છે-

સાધુ અપ્રમત્ત બનીને અકલ્યાણમિત્ર પાસથા આદિની સાથે સંબંધ ન રાખે અને ધીર અને શુદ્ધચારિત્રી સાધુઓની સાથે સંબંધ રાખે. [૭૩૦]

કિમિત્યેતદેવમિતિ ?, અત્રાહ-

જો જારિસેણ મિત્તિ, કરેઙ્ અચિરેણ તારિસો હોઙ્ ।

કુસુમેહિં સહ વસંતા તિલાવિ તગ્ગંધિયા હુંતિ ॥ ૭૩૧ ॥

વૃત્તિ:- 'યઃ' કશ્ચિત્ 'યાદૃશેન' યેન કેનચિત્ સહ 'મૈત્રી' સંસર્ગરૂપાં 'કરોતિ' સો ઽચિરેણ તાદૃશો ભવતિ', અત્ર નિદર્શનમાહ-'કુસુમૈઃ સહ વસન્તઃ' સન્ત સ્તિલા અપિ તદ્ગન્ધિનો ભવન્તિ'-કુસુમગન્ધિન એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૩૧ ॥

આ કરવાનું શું કારણ ? એ જણાવે છે—

જે જેવાની સાથે મૈત્રી=સંબંધ કરે છે તે જલદી તેના જેવો થાય છે. ફૂલોની સાથે રહેલા તલ પણ પુષ્પના ગંધવાળાં જ બની જાય છે. [૭૩૧]

અત્રાહ—

સુચિરંપિ અચ્છમાણો, વેરુલિઓ કાયમણિઅડમ્મીસો ।

ન ઉવેઙ કાયભાવં, પાહ્ણગુણેણ નિઅણં ॥ ૭૩૨ ॥

વૃત્તિ:- ‘સુચિરમપિ’ પ્રભૂતમપિ કાલં ‘તિષ્ઠન્ ‘વૈદૂર્યો’ મણિવિશેષઃ કાચાશ્ચ તે મળયશ્ચ કાચમળયઃ કુત્સિતાઃ કાચમળયઃ કાચમણિકાઃ તૈઃ ઉત-પ્રાબલ્યેન મિશ્રઃ ‘કાચમણિકોન્મિશ્રઃ ‘નોપૈતિ’ ન યાતિ ‘કાચભાવં’ કાચધર્મ્મ ‘પ્રાધાન્યગુણેન’ વૈમલ્યગુણેન ‘નિજેન’ આત્મીયેન, એવં સુસાધુરપિ પાર્શ્વસ્થાદિભિર્ન યાસ્યતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૩૨ ॥

તથા—

સુચિરંપિ અચ્છમાણો, નલથંભો ઉચ્છુવાડમજ્ઞમ્મિ ।

કીસ ન જાયઙ મહુરો ?, જઙ સંસર્ગી યમાણં તે ॥ ૭૩૩ ॥

વૃત્તિ:- ‘સુચિરમપિ’ પ્રભૂતમપિ કાલં ‘તિષ્ઠન્ ‘નલસ્તમ્બો’ વૃક્ષવિશેષઃ ‘ઇક્ષુવાટમધ્યે’ ઇક્ષુસંસર્ગાત્ ‘કિમિતિ ન જાયતે મધુરઃ ?, યદિ સંસર્ગી પ્રમાણં તવેતિ’ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૩૩ ॥

અહીં પ્રશ્નકાર પ્રશ્ન કરે છે—

વૈદૂર્યમણિ ખરાબ કાયમણિની (= હલકા મણિની) સાથે લાંબા કાળ સુધી રહે છે, છતાં પોતાના નિર્મળગુણના પ્રભાવથી કાય જેવો બની જતો નથી, એ પ્રમાણે સુસાધુ પણ પાસત્યા આદિની સાથે સંબંધ રાખવા છતાં તેમના જેવો નહિ બને. તથા જો તમે સંગને (સંગની અસર થાય છે એ નિયમને) પ્રમાણ માનો છો તો નલસ્તંબ વૃક્ષ શેરડીના વાડામાં શેરડીની સાથે રહેતો હોવાથી શેરડીના સંગથી મધુર કેમ બનતો નથી ? [૭૩૨-૭૩૩]

અત્રોત્તરમાહ—

ભાવુગ અભાવુગાણિ અ, લોએ દુવિહાણિ હોંતિ દવ્વાણિ ।

વેરુલિઓ તત્થ મણી, અભાવુગો અન્નદવ્વેહિં ॥ ૭૩૪ ॥

વૃત્તિ:- ભાવ્યન્તે-પ્રતિયોગિના સ્વગુણૈરાત્મભાવમાપાદ્યન્ત ઇતિ ભાવ્યાનિ-વેલ્લુકાદીનિ પ્રાકૃતશૈલ્યા ભાવુકાન્યુચ્યન્તે, અથવા પ્રતિયોગિનિ સતિ તદ્ગુણાપેક્ષયા તથાભવનશીલાનિ ‘ભાવુકાનિ’, ‘લષપતપદસ્થાભૂવૃષે’ ત્યાદાવુકઞ્ તાચ્છીલિકત્વાદિતિ, તદ્વિપરીતાનિ ‘અભાવ્યાનિ’-

૧. ઓધનિયુક્તિ ગાથા ૭૭૨ વગેરે.

વલનાદીનિ 'લોકે દ્વિપ્રકારણિ ભવન્તિ 'દ્રવ્યાણિ' વસ્તૂનિ, 'વૈદૂર્યસ્ત્ર મણિઃ અભાવ્યો-
ઽન્યદ્રવ્યૈઃ'-કાચાદિભિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૩૪ ॥

સ્યાન્મતિઃ-

જીવો અણાઙ્ગનિહ્ણો, તબ્ભાવણભાવિઓ અ સંસારે ।

ચિપ્પં સો ભાવિજ્જઙ્ગ, મેલણદોસાણુભાવેણ ॥ ૭૩૫ ॥

વૃત્તિઃ- 'જીવો' ઽપ્યેવંભૂત એવ ભવિષ્યતિ, ન પાર્શ્વસ્થાદિસંસર્ગેણ તદ્ભાવં યાસ્યતીતિ, એતચ્ચ
અસદ્, યતઃ- 'જીવઃ' પ્રાગ્નિરૂપિતશબ્દાર્થઃ, સ હિ 'અનાદિનિધનઃ', અનાદ્યપર્યન્ત ઇત્યર્થઃ,
'તદ્ભાવનાભાવિતશ્ચ' પાર્શ્વસ્થાદ્યાચરિતપ્રમાદાદિભાવનાભાવિત શ્ચ 'સંસારે' તિર્યગ્નરનારકામર-
ભવાનુભૂતિલક્ષણે, તતશ્ચ તદ્ભાવનાભાવિતત્વાત્ 'ક્ષિપ્રં' શીઘ્રં 'સ 'ભાવ્યતે' પ્રમાદાદિભાવનયા
આત્મીક્રિયતે 'મીલનદોષાનુભાવેન' સંસર્ગદોષાનુભાવેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૩૫ ॥

અંબસ્સ ય નિંબસ્સ ય, દોણહંપિ સમાગયાઙ્ગ મૂલાઙ્ગ ।

સંસર્ગીઁ વિણઙ્ગો, અંબો નિંબત્તણં પત્તો ॥ ૭૩૬ ॥

વૃત્તિઃ- અથ ભવતો દૃષ્ટાન્તમાત્રેણ પરિતોષઃ તતો મદ્ધિવક્ષિતાર્થપ્રતિપાદકોઽપિ દૃષ્ટાન્તોઽસ્ત્યેવ,
શ્રુણુ, તિક્તનિમ્બોદકવાસિતાયાં ભૂમાવાપ્રવૃક્ષઃ સમુત્પન્નઃ, પુનસ્તત્ર 'આપ્રસ્ય ચ નિમ્બસ્ય ચ
દ્વયોરપિ 'સમાગતે' એકીભૂતે 'મૂલે', તતશ્ચ 'સંસક્ત્યા' સઙ્ગત્યા 'વિનષ્ટઃ આપ્રો નિમ્બત્વં પ્રાપ્તઃ',
તિક્તફલઃ સંવૃત્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૩૬ ॥

અહીં ઉત્તર આપે છે-

દ્રવ્યો ભાવુક અને અભાવુક એમ બે પ્રકારના છે. અન્યના સંગથી અન્ય જેવા બની જાય
તે ભાવુક (-ભાવ્ય). અન્યનો સંગ થવા છતાં અન્ય જેવા ન બને તે અભાવુક (-અભાવ્ય). આપ્રવૃક્ષ
વગેરે ભાવુક દ્રવ્યો છે. નલસ્તંબવૃક્ષ વગેરે અભાવુક દ્રવ્યો છે. વૈદૂર્યમણિ અન્ય કાચ વગેરેથી ભાવિત
ન કરી શકાય તેવો અભાવુક દ્રવ્ય છે.

કદાચ કોઈને વિચાર આવે કે જીવ પણ અભાવુક જ હશે, જેથી પાસત્યા આદિના સંગથી
પાસત્યા આદિ જેવો નહિ બની જાય, પણ તેમ નથી. કારણ કે જીવ અનાદિ અનંત છે, અને
સંસારમાં રહેલ જીવ પાસત્યા આદિના સંગથી પાસત્યા આદિએ આચરેલ પ્રમાદાદિ ભાવોથી
ભાવિત બને છે, આથી તે સંસર્ગદોષના પ્રભાવથી જલદી પ્રમાદાદિ ભાવોથી ભાવિત કરાય
છે. હવે બીજી વાત. તમને માત્ર દૃષ્ટાંતથી સંતોષ થાય છે. એથી જેમ તમારા વિવક્ષિત અર્થનો
સાધક દૃષ્ટાંત તમારી પાસે છે, તેમ અમારા વિવક્ષિત અર્થનો સાધક દૃષ્ટાંત પણ અમારી પાસે
છે જ. તે દૃષ્ટાંત તમે સાંભળો. કડવા લીમડાના પાણીથી વાસિતભૂમિમાં આપ્રવૃક્ષ ઉત્પન્ન થયું,
એ બંને વૃક્ષનાં મૂળિયાં ભેગાં થયાં. તેથી આંબો લીમડાના સંગથી કડવો = કડવા ફલવાળો
થયો. [૭૩૪-૭૩૫-૭૩૬]

દોષાન્તરોપદર્શનેન પ્રકૃતમેવ સમર્થયન્નાહ-

સંસર્ગીએ દોસા, નિઅમાદેવેહ હોઝ અક્કિરિયા ।

લોએ ગરિહા પાવે, અણુમઝમો તહ ચ આણાઈ ॥ ૭૩૭ ॥

વૃત્તિ:- 'સંસર્ગાત્' સંસક્તેર્વા, પાર્શ્વસ્થાદિભિઃ સહેતિ ગમ્યતે, 'દોષા' ઇમે 'નિયમાદેવેહ', યા ચ યાવતી ચ 'ભવત્યક્રિયા' તદુપરોધેન, તથા 'લોકે ગર્હા' ભવતિ-સર્વ એવૈતે એવમ્ભૂતા ઇતિ, તથા 'પાપેઽનુમતિ'ર્ભવતિ પાર્શ્વસ્થાદિસમ્બન્ધિની(નિ), તત્સન્ગમાત્રનિમિત્તત્વાદનુમતેઃ, 'તથા આજ્ઞાદયશ્ચ' દોષા ભવન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૩૭ ॥

અન્ય દોષો બતાવવા પૂર્વક પ્રસ્તુત વિષયનું જ સમર્થન કરે છે-

પાસત્યા આદિના સંગથી અહીં અવશ્ય આ (આ ગાથામાં જણાવ્યા છે તે) દોષો લાગે- (૧) પાસત્યા આદિના આગ્રહથી જે અને જેટલા પ્રમાણમાં અસદાચરણ થાય તે અને તેટલા પ્રમાણમાં દોષ લાગે. (૨) લોકમાં ટીકા-નિંદા થાય કે આ બધા જ આવા (અનુચિતવર્તનવાળા) છે. (૩) પાસત્યા આદિના પાપની અનુમોદના થાય. પાસત્યા આદિનો માત્ર સંગ પણ અનુમોદનાનું નિમિત્ત છે, અર્થાત્ મુખ આદિ દ્વારા તેમના પાપની પ્રશંસા વગેરે ન કરે તો પણ સંગ કરવા માત્રથી તેમના પાપની અનુમતિ થઈ જાય. (૪) આજ્ઞાબંગ વગેરે (ચાર) દોષો લાગે. [૭૩૭]

સામ્પ્રતં ભક્તવિધિમાહ-

ભક્તંપિ હુ ભોક્તવ્યં, સમ્મં બાયાલદોસપરિસુદ્ધં ।

ઉગ્ગમમાઈ દોસા, તે અ ઇમે હુંતિ નાયવ્વા ॥ ૭૩૮ ॥

વૃત્તિ:- 'ભક્તમપિ' ઓદનાદિ' ભોક્તવ્યં' સમ્યગ્' આશંસારહિતેન' દ્વિચત્વારિંશદ્દોષપરિશુદ્ધં' કલ્પનીયમ્, 'ઉદ્ગમાદયો દોષા' અત્ર ગૃહ્યન્તે 'તે ચામી'-વક્ષ્યમાણલક્ષણા 'ભવન્તિ જ્ઞાતવ્યા' ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૩૮ ॥

સોલસ ઉગ્ગમદોસા, સોલસ ઉપ્પાયણાએ દોસા ૩ ।

દસ એસણાએ દોસા, બાયાલીસં ડૂઝ ભવંતી ॥ ૭૩૯ ॥

વૃત્તિ:- 'ષોડશ ઉદ્ગમે દોષાઃ' - આધાકર્મપ્રભૃતયઃ, 'ષોડશ ઉપાદનાયાં દોષાઃ' - ધાત્ર્યાદયઃ, 'દશ પિણ્ડૈષણાયાં દોષાઃ' - શક્લિતાદયઃ, 'દ્વિચત્વારિંશદેવં ભવન્તિ' સમુદિતા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૩૯ ॥

ભક્તદ્વાર

હવે ભક્તનો (= આહારનો) વિધિ કહે છે-

સાધુએ ભાત વગેરે આહાર પણ આશંસાથી રહિત બનીને બેતાલીશ દોષોથી પરિશુદ્ધ વાપરવો જોઈએ. તે દોષો આ (હવે કહેવાશે તે) છે. આધાકર્મ વગેરે સોળ ઉદ્ગમના, ધાત્રી વગેરે સોળ ઉત્પાદનના અને શંકિત વગેરે દશ એષણાના એમ કુલ બેતાલીશ દોષો છે. [૭૩૮-૭૩૯]

एतदेव भावयति-

तत्पुग्गमो पसूर्ई, पभवो एमाई हुंति एगद्वा ।

सो पिंडस्साहिगओ, तस्स य भेया इमे होंति ॥ ७४० ॥

वृत्ति:- 'तत्रोद्गमः प्रसूतिः प्रभव एवमादयो भवन्त्येकार्थाः' शब्दाः, 'सः'-उद्गमः 'पिण्डस्याधिकृतः तस्य च भेदा एते भवन्ति' वक्ष्यमाणा इति गाथार्थः ॥ ७४० ॥

આ જ વિપયનો (= દોષોનો) વિચાર કરે છે-

ઉદ્ગમ, પ્રસૂતિ, પ્રભવ (ઉત્પત્તિ) વગેરે શબ્દો એકાર્થક છે, અર્થાત્ આ બધા શબ્દોનો 'ઉત્પન્ન થવું' એવો એક જ અર્થ છે. (ઉત્પત્તિ અનેક વસ્તુઓની થાય છે. પણ તે બધી વસ્તુઓની ઉત્પત્તિ અહીં વિવક્ષિત નથી. અહીં પિંડની ઉત્પત્તિમાં થતાં દોષોનું વર્ણન હોવાથી) પિંડની ઉત્પત્તિ વિવક્ષિત છે. તેના (ઉદ્ગમના) ભેદો આ (હવે કહેવાશે તે) છે. [૭૪૦]

आहाकम्मुद्देसिअ, पूईकम्मे अ मीसजाए अ ।

ठवणा पाहुडिआए, पाउअरण कीअ पामिच्चे ॥ ७४१ ॥

वृत्ति:- 'आधाकर्म औद्देशिकं पूतिकर्म मिश्रजातं च तथा स्थापना प्राभृतिका च प्रादुष्करणं क्रीतं प्रामित्यम्' ॥ ७४१ ॥

परिअट्टिए अभिहडुब्भिन्ने मालोहडे अ अच्चिज्जे ।

अणिसिट्टे अज्झोअर, सोलस पिंडुग्गमे दोसा ॥ ७४२ ॥

वृत्ति:- 'परावर्तितं अभ्याहृतं उद्भिन्नं मालापहतं च तथा आच्छेद्यं अनिसृष्टमध्यव-
पूरकश्च षोडश' इति गाथाद्वयपदोपन्यासार्थः ॥ ७४२ ॥

આધાકર્મ, ઔદ્દેશિક, પૂતિકર્મ, મિશ્રજાત, સ્થાપના, પ્રાભૃતિકા, પ્રાદુષ્કરણ, ક્રીત પ્રામિત્યક, પરાવર્તિત, અભ્યાહૃત, ઉદ્ભિન્ન, માલાપહૃત, આચ્છેદ્ય, અનિસૃષ્ટ અને અધ્યવપૂરક એ સોળ ઉદ્ગમના દોષો છે. [૭૪૧-૭૪૨]

सच्चित्तं जमचित्तं, साहूणऽद्वाइ कीरईं जं च ।

अच्चित्तमेव पच्चइ, आहाकम्मं तयं भणिअं ॥ ७४३ ॥

वृत्ति:- 'सचित्तं' सत् फलादि 'यदचित्तं साधूनामर्थे क्रियते', तथा 'यच्च अचित्तमेव' तन्दुलादि 'पच्चते' साधूनामर्थे, 'आधाकर्म तद् ब्रुवते' तीर्थकरदय इति गाथार्थः ॥ ७४३ ॥

(આધાકર્મ દોષનું સ્વરૂપ કહે છે-)

સાધુઓ માટે સચિત્ત ફલ વગેરેને અચિત્ત કરવામાં આવે અને અચિત્ત ચોખા વગેરેને પકાવવામાં આવે તેને તીર્થકરો વગેરે આધાકર્મ દોષ કહે છે.

૧[આધાકર્મ દોષની સ્પષ્ટતા માટે શાસ્ત્રમાં બતાવેલા કૃત અને નિષ્ક્રિતના ચાર ભાંગા સમજવાની જરૂર છે. તે આ પ્રમાણે છે-

- (૧) સાધુ માટે કૃત અને સાધુ માટે નિષ્ક્રિત. (૨) સાધુ માટે કૃત અને ગૃહસ્થ માટે નિષ્ક્રિત. (૩) ગૃહસ્થ માટે કૃત અને સાધુ માટે નિષ્ક્રિત. (૪) ગૃહસ્થ માટે કૃત અને ગૃહસ્થ માટે નિષ્ક્રિત.

કૃત- આરંભનો પ્રારંભ કરે, એટલે કે સચિત્તને અચિત્ત બનાવવાનો કે અચિત્તને પકાવવાનો પ્રારંભ કરે, ત્યારથી આરંભ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી, એટલે કે સચિત્ત વસ્તુ અચિત્ત ન થાય કે અચિત્ત વસ્તુ રંધાઈ ન જાય ત્યાં સુધી, કૃત કહેવાય. અર્થાત્ આરંભની શરૂઆત તે કૃત.

નિષ્ક્રિત- સચિત્ત વસ્તુ સંપૂર્ણ અચિત્ત બની જાય કે રંધાતી વસ્તુ સંપૂર્ણ રંધાઈ જાય તે નિષ્ક્રિત કહેવાય.

- (૧) સાધુ માટે કૃત અને સાધુ માટે નિષ્ક્રિત- સાધુના (સાધુને આપવાના) સંકલ્પથી આરંભનો પ્રારંભ કર્યો હોય અને નિષ્ક્રિત બને ત્યારે પણ સાધુનો સંકલ્પ હોય.
- (૨) સાધુ માટે કૃત અને ગૃહસ્થ માટે નિષ્ક્રિત- સાધુના સંકલ્પથી આરંભનો પ્રારંભ કર્યો હોય, પણ નિષ્ક્રિત બને ત્યારે ગૃહસ્થનો (ગૃહસ્થના ઉપયોગમાં લેવાનો) સંકલ્પ હોય. જેમકે- સાધુ માટે દૂધ ઉકાળવાની શરૂઆત કરે, પણ તે દરમિયાન મહેમાનોનું આગમન વગેરે કારણે એ દૂધ ઉકળતું હોય ત્યારથી સંપૂર્ણ ઉકળી રહે ત્યાં સુધીમાં કે ગમે ત્યારે સંપૂર્ણ ઉકળી ગયું તે વખતે ગૃહસ્થના ઉપયોગમાં લેવાનો સંકલ્પ કરે.
- (૩) ગૃહસ્થ માટે કૃત સાધુ નિષ્ક્રિત- ગૃહસ્થના સંકલ્પથી આરંભનો પ્રારંભ કર્યો હોય પણ નિષ્ક્રિત બને ત્યારે સાધુનો સંકલ્પ હોય. જેમકે- ઘરના માણસો માટે દૂધ ઉકાળવાની શરૂઆત કરી હોય, પણ દૂધ ઉકળતું હોય ત્યારે કે સંપૂર્ણ ઉકળી ગયું હોય તે જ વખતે સાધુ મહારાજ વહોરવા આવવાથી સાધુના સંકલ્પથી ચૂલા ઉપરથી નીચે ઉતારે. ખીચડી વગેરે ભરોબર રંધાઈ ગયા પછી એમ જ ચૂલા ઉપર પડી રહેલ હોય અને સાધુ આવે ત્યારે ચૂલા ઉપરથી ઉતારે તો સાધુ માટે નિષ્ક્રિત ન કહેવાય.
- (૪) ગૃહસ્થ માટે કૃત અને ગૃહસ્થ માટે નિષ્ક્રિત- ગૃહસ્થના સંકલ્પથી આરંભનો પ્રારંભ કરે અને નિષ્ક્રિત બને ત્યારે પણ ગૃહસ્થનો સંકલ્પ હોય.

આ ચાર ભાંગાઓમાં પહેલો અને ત્રીજો ભાંગો અશુદ્ધ છે, અર્થાત્ તેવો આહાર સાધુને ન કલ્પે. બીજો અને ચોથો ભાંગો શુદ્ધ છે, અર્થાત્ તેવો આહાર સાધુને કલ્પે.

- (૨) કોના માટે બનાવેલો આહાર આધાકર્મ કહેવાય એ વિશે સ્પષ્ટતા કરતાં શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે- જે પ્રવચનથી અને લિંગથી સાધર્મિક હોય તેના માટે બનાવેલો આહાર આધાકર્મ ગણાય. પ્રવચન એટલે ચતુર્વિધ સંઘ. લિંગ એટલે સાધુવેશ. જે ચતુર્વિધ સંઘમાં હોય અને સાધુનો

૧. [ ] આવા કાઉંસમાં આપેલું લખાણ પંચવસ્તુકની આ ગાથાની ટીકામાં નથી, પણ ઉપયોગી હોવાથી પિંડવિશુદ્ધિ વગેરે ગ્રંથોના આધારે આપ્યું છે.

વેશ પહેર્યો હોય તેના માટે બનાવેલો આહાર આધાકર્મ ગણાય. ભગવાનની આજ્ઞા મુજબ ચારિત્રનું પાલન કરનાર અને સાધુવેશ ધારણ કરનાર સાધુઓ (અને અગિયારમી પ્રતિમા વહન કરનાર શ્રાવક) પરસ્પર સાધર્મિક ગણાય. આથી ભગવાનની આજ્ઞા મુજબ ચારિત્રનું પાલન ન કરતા હોય અને સાધુવેશ ધારણ ન કરતા હોય તેવા સાધુઓ પ્રવચનથી અને લિંગથી સાધર્મિક ન હોવાથી તેમના માટે બનાવેલો આહાર આધાકર્મ ન ગણાય=તેમના માટે બનાવેલો આહાર ઉક્ત પ્રકારના સાધુઓને કલ્પી શકે.

- (૩) શાસ્ત્રમાં આધાકર્મિક આહારની દૃષ્ટતા જણાવતાં કહ્યું છે કે આધાકર્મિક આહાર વિષ્ણુ, દારુ અને માંસ તુલ્ય છે. આથી તેવા આહારનું ભક્ષણ તો ન કરવું, કિંતુ તેવા આહારથી ખરડાયેલ પાત્ર પણ રાખ વગેરેથી ઘસીને સાફ કર્યા પછી ત્રણ વાર પાણીથી ધોવું, અને સુકાઈ જાય પછી જ તેમાં શુદ્ધ આહાર લેવો કલ્પે.

તથા જે ઘરે આધાકર્મિક આહાર બન્યો હોય તે ઘરે ચાર દિવસ સુધી સાધુને ગોચરી જવું ન કલ્પે. જે ઘરમાં આધાકર્મિક આહાર બન્યો હોય તે ઘર પ્રથમ દિવસે (= આધાકર્મિક આહાર બન્યો હોય તે દિવસે) આધાકર્મિક ગણાય અને પછીના ત્રણ દિવસ પૂતિ ગણાય, આમ ચાર દિવસ સુધી તે ઘરમાં ગોચરી જવું ન કલ્પે.

- (૪) આધાકર્મિક આહારની ઈચ્છા વગેરેમાં કયા કયા દોષો લાગે તે વિશે શાસ્ત્રમાં અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર અને અનાચાર એ ચાર દોષો કહ્યા છે. (૧) આધાકર્મિક આહાર લેવાની ગૃહસ્થ વિનંતિ કરે ત્યારે સાધુ વિનંતિને સ્વીકારે ત્યારથી ઉપયોગ કરે ત્યાં સુધી અતિક્રમ દોષ લાગે. અર્થાત્ વિનંતિ સ્વીકારે, પછી લેવા જવા માટે ઊભો થાય, પાત્રાં લે, પાત્રાં લઈને ગુરુ પાસે આવીને ઉપયોગ કરે ત્યાં સુધી અતિક્રમ લાગે. તેવો આહાર લેવા જવા માટે પગ ઉપાડે ત્યારથી માંડીને ગૃહસ્થને ત્યાંથી આધાકર્મિક આહાર લે નહિ ત્યાં સુધી વ્યતિક્રમ દોષ લાગે. આહાર બ્રહ્મણ કરે ત્યારથી મુખમાં ન નાખે ત્યાં સુધી અતિચાર દોષ લાગે. મોઢામાં નાખે એટલે અનાચાર દોષ લાગે. (વ્ય૦ ભા૦ ૪૩)

- (૫) આધાકર્મિક આહારના સેવનથી લાગતા દોષો અંગે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે આધાકર્મિક આહારના સેવનથી આજ્ઞાભંગ, અનવસ્થા, મિથ્યાત્વ અને વિરાધના એ ચાર દોષો લાગે છે (૧) આધાકર્મિક આહાર ન લેવાની જિનાજ્ઞા હોવાથી, આધાકર્મિક આહાર લેવાથી જિનાજ્ઞાનો ભંગ થાય. (૨) એક સાધુને આધાકર્મિકનું સેવન કરતો જોઈને બીજો સાધુ તેમ કરે, તેને જોઈને ત્રીજો સાધુ તેમ કરે, આમ અનવસ્થા થાય. (૩) આધાકર્મિકનું સેવન સ્વીકારેલ પાંચ મહાવ્રતના પાલનની પ્રતિજ્ઞાથી વિરુદ્ધ વર્તન હોવાથી આધાકર્મિક આહાર લેનાર સાધુ ગૃહસ્થોને “આ સાધુઓ અસત્યવાદી છે, કેમ કે પ્રતિજ્ઞાથી વિરુદ્ધ વર્તન કરે છે.” ઈત્યાદિ શંકા ઉત્પન્ન કરાવીને મિથ્યાત્વ પમાડે છે. (૪) વિરાધનાના આત્મ, સંયમ અને પ્રવચન એમ ત્રણ પ્રકાર છે.

(૧) આત્મવિરાધના એટલે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ સંયમવાળા આત્માની વિરાધના. આધાકર્મિક આહાર પ્રાયઃ સ્વાદિષ્ટ અને સ્નિગ્ધ હોવાથી અધિક ખાવાથી માંદગી થાય. તેથી સ્વાધ્યાય ન થવાથી જ્ઞાનનો નાશ થાય, શરીરની અસ્વસ્થતાના કારણે ચારિત્રની શ્રદ્ધામાં ખામી આવવાથી દર્શનનો નાશ થાય, અને પ્રતિલેખનાદિ ન કરવાથી ચારિત્રનો નાશ થાય, આમ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ સંયમી આત્માની વિરાધના થાય. (૨) રોગની ચિકિત્સામાં છ કાયના જીવોની હિંસારૂપ અને વેયાવચ્ચ કરનાર સાધુના જ્ઞાનની હાનિરૂપ સંયમવિરાધના થાય. (૩) લાંબા કાળ સુધી માંદગી રહે, ઘણા સાધુઓ વારંવાર બિમાર થાય વગેરે કારણે વૈદ્ય વગેરે લોકમાં આ સાધુઓ બહુ ખાનારા છે, પોતાના પેટને પણ જાણતા નથી વગેરે રીતે શાસનની હીલનારૂપ પ્રવચનવિરાધના થાય.

- (દ) ગૃહસ્થોને દાનનો વિધિ જણાવતાં કહ્યું છે કે- ગૃહસ્થોને આધાકર્મિક આહારના દાનનો ઉત્સર્ગથી નિષેધ છે. ગ્લાન, વિશિષ્ટ તપસ્વી કે વિશિષ્ટ જ્ઞાની વગેરેને તેવા પુષ્ટ કારણસર અપવાદથી જ અશુદ્ધ આહારના દાનની છૂટ છે. શુદ્ધ આહારથી સાધુનો નિર્વાહ થઈ શકતો હોય ત્યારે આધાકર્મિક આહાર આપનાર અને લેનાર બંનેને અહિતકારી છે, અને તે જ આહાર ગ્લાનાદિના કારણે આપનાર અને લેનાર બંનેને હિતકારી છે. જેમ જવર રોગવાળા દર્દીને વૈદ્ય ઘેબર આપે તો આપનાર-લેનાર બંનેનું અહિત થાય છે, અને ભસ્મક રોગવાળાને વૈદ્ય ઘેબર આપે તો આપનાર-લેનાર બંનેનું હિત થાય છે. તેમ અહીં પણ સમજવું.
- (૭) સાધુએ આહારની શુદ્ધિ માટે કેવી કાળજી રાખવી જોઈએ તે અંગે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે- જેમ રાજાની આજ્ઞાના ભંગથી આ લોકમાં દંડ થાય છે, તેમ જિનાજ્ઞાના ભંગથી પરલોકમાં દુર્ગતિનાં દુઃખો રૂપ દંડ થાય છે. આધાકર્મિક આહારના સેવનથી જિનાજ્ઞાનો ભંગ થાય છે. માટે સાધુએ ગોચરી લેતાં આધાકર્મિક આહાર ન આવી જાય તેની અત્યંત કાળજી રાખવી જોઈએ. એ માટે જેમ અત્યંત ભૂખ્યો વાછરડો પોતાના માટે ઘાસ-પાણી લાવનાર અલંકૃત રૂપવતી સ્ત્રી તરફ નહિ જોતાં કેવલ ઘાસ અને પાણી તરફ જ ધ્યાન રાખે છે, તેમ સાધુએ ગોચરી વહોરતાં ગોચરીના દોષો તરફ જ લક્ષ્ય રાખવું જોઈએ, અશનાદિમાં લુબ્ધ ન થવું જોઈએ. આધાકર્મિક આહાર નહિ વાપરવાના પરિણામવાળો સાધુ ઉપયોગપૂર્વક ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છતાં આધાકર્મિક આહાર આવી જાય અને વાપરે તો પણ કર્મથી બંધાતો નથી.
- (૮) પ્રશ્ન- આધાકર્મ વાપરવામાં દોષ કેવી રીતે લાગે ? સાધુ આધાકર્મનો આરંભ કરે નહિ, કરાવે નહિ, આરંભ કરનારની પ્રશંસા પણ કરે નહિ, ગૃહસ્થ પોતાની ઈચ્છાથી બનાવે અને સાધુ લે તેમાં દોષ કેવી રીતે લાગે ?

ઉત્તર- સાધુને સાવધ મન-વચન-કાયાથી ન કરવું, ન કરાવવું અને ન અનુમોદવું એમ પ્રતિજ્ઞા છે. આધાકર્મ લેવામાં સાવધ (= પાપવાળા) કાર્યની અનુમોદના થાય છે. અનુમોદના ત્રણ પ્રકારે છે. તે આ પ્રમાણે-અનિષેધ, ઉપભોગ અને સંવાસ. (૧) પોતે અધિકારી હોવા છતાં પોતાની નિશ્રામાં રહેલાઓને પાપકાર્યોનો નિષેધ ન કરે તો

અનિષેધઅનુમોદના. અધિકાર હોવા છતાં નિષેધ ન કરે એનું શું કારણ ? એનું કારણ છે કે ઊડે ઊડે પણ તે એને ગમતું હોય છે. આથી જ અનિષિદ્ધમનુમત્ = “જેનો નિષેધ ન થાય તે સંમત છે” એવી લોકોક્તિ પ્રસિદ્ધ છે. આને શાસ્ત્રમાં પ્રતિશ્રવણાનુમતિ કહેવામાં આવે છે. સાંભળે છે એનાથી સિદ્ધિ થાય છે કે તેનો નિષેધ નથી. જે પાપકાર્યનો નિષેધ કરે તે પાપકાર્યો સાંભળે શું કામ ? સાંભળે છે એટલે અર્થાપત્તિથી સિદ્ધ થાય છે કે તે એને સંમત છે. (૨) પાપકાર્યોનો નિષેધ કરે, પણ પોતાના માટે પાપકાર્યથી બનેલી વસ્તુનો ઉપયોગ કરે તે ઉપભોગઅનુમોદના. જેમ કોઈ સ્વયં ચોરી ન કરે તો પણ દાણચોરીનો માલ વાપરે તો તે ગુનેગાર ગણાય, તેમ પોતે સાવધ કાર્ય ન કરે, તો પણ બીજાએ પોતાના માટે સાવધ કાર્યોથી તૈયાર કરેલ વસ્તુનો ઉપયોગ કરે તો ઉપભોગ અનુમોદના રૂપ દોષ લાગે. આને શાસ્ત્રમાં પ્રતિસેવનાનુમતિ કહેવામાં આવે છે. (૩) આશ્રિતોને પાપકાર્યોનો નિષેધ કરે, પોતાના માટે પાપથી બનાવેલ વસ્તુનો ઉપયોગ ન કરે, છતાં પાપ કરનારાઓ સાથે રહે-તેમના ઉપર મમત્વભાવ રાખે તો સંવાસાનુમતિ દોષ લાગે. જેમ કોઈ ચોરી ન કરે, ચોરીનો માલ ન વાપરે, છતાં ચોરીના ટોળામાં રહે તો તે ગુનેગાર ગણાય, તેમ પાપ કરનારાઓ સાથે રહે તો સંવાસાનુમતિ દોષ લાગે. (જુઓ કર્મપ્રકૃતિ ઉપશમનાકરણ ગાથા ૧૯ની ટીકા.)

આ ત્રણ પ્રકારની અનુમોદનાને પિંડવિશુદ્ધિ વગેરે ગ્રંથોમાં અનુક્રમે પ્રતિશ્રવણા, પ્રતિસેવના અને સંવાસ એ ત્રણ નામોથી જણાવી છે. જે સાધુ પોતાને અધિકાર હોવા છતાં પોતાના આશ્રિતોને આધાકર્મિક આહારનો નિષેધ ન કરે તેને પ્રતિશ્રવણાનુમતિ દોષ લાગે. આધાકર્મિક આહાર પોતે વાપરે તો પ્રતિસેવનાનુમતિ દોષ લાગે. આધાકર્મિક આહાર વાપરનારા સાધુઓની સાથે રહે તો સંવાસાનુમતિ દોષ લાગે.

આથી એ સિદ્ધ થયું કે સાધુ આધાકર્મિક આહાર વાપરે તો ઉપભોગ કે પ્રતિસેવનારૂપ અનુમોદનાનો દોષ લાગે. તથા સાધુ આધાકર્મિક આહાર લે તો ગૃહસ્થ વારંવાર આધાકર્મિક આહાર બનાવે. (એટલે આડકતરી રીતે કરાવવાનો પણ દોષ લાગે.) એક વાર આધાકર્મિક આહાર લેવાથી બીજી વાર લેવાનું મન થાય છે, બીજી વાર લીધા પછી ત્રીજી વાર લેવાનું મન થાય છે, અને પછી વારંવાર આધાકર્મિક આહાર લેવાની પ્રવૃત્તિ થાય છે. આમ યતાં પરિણામ નિષ્કર બની જાય છે-દોષની સૂગ જતી રહે છે. શાસ્ત્રમાં ત્યાં સુધી કહ્યું છે કે, - વારંવાર આધાકર્મિક આહાર વાપરીને તેમાં લોલુપી અને નિર્દય બનેલો સાધુ પ્રાસુક ન મળે તો અપ્રાસુક (= સચિત્ત) આહાર પણ લે. તથા આધાકર્મના પરિણામવાળો સાધુ શુદ્ધ વાપરવા છતાં કર્મથી બંધાય છે.] [૭૪૩]

उद्देसिअ साहुमाई, उमच्चए भिक्खविअरणं जं च ।

उद्धरिअं मीसेउं, तविअं उद्देसिअं तं तु ॥ ७४४ ॥

વૃત્તિ:- 'ઉદ્દિષ્ય' ચ' સાધ્વાદીન્' નિર્ગ્ન-શ્યાક્યાદીન્' ઓમાત્યયે' દુર્ભિક્ષાપગમે' ભિક્ષાવતરણ' પ્રાભૃતકાદીનાં યત્ (તત્) ઉદ્દિષ્ટૌદેશિકં, 'યચ્ચોદ્ધરિત' મોદનાદિ 'મિશ્રયિત્વા' વ્યજ્ઞનાદિના વિતરણ તત્કૃતૌદેશિકં, 'યચ્ચ તપ્ત્વા' ગુહાદિના મોદકચૂરીબન્ધવિતરણ' તત્કમ્પૌદેશિકમિ'તિ, એવં ચેતસિ નિધાય સામાન્યેનોપસંહરતિ-ઔદેશિકં તત્, તુશબ્દ: સ્વગતભેદવિશેષણાર્થં ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૪૪ ॥

૧[ઔદેશિકના ઓધ અને વિભાગ એમ બે ભેદ છે. પોતાના માટે ભાત વગેરે પકાવવાની શરૂઆત કરે ત્યારે તેમાં ભિક્ષા માટે જે કોઈ આવે તેને ભિક્ષા આપવા માટે "આટલું પોતાના માટે અને આટલું ભિક્ષા આપવા માટે" એવો વિભાગ કર્યા વિના ભાત વગેરે અધિક નાખે તે ઓધઔદેશિક છે.

વિવાહ વગેરે પ્રસંગે ભોજનાદિ કર્યા પછી વધેલા આહારાદિને દાન આપવાની બુદ્ધિથી અલગ મૂકી રાખવામાં આવે તે વિભાગઔદેશિક છે.

ઓધઔદેશિકમાં ઓધથી=વિભાગ કર્યા વિના અધિક નાખવામાં આવતું હોવાથી તેનું 'ઓધ' એવું નામ સાર્થક છે. વિભાગઔદેશિકમાં વધેલા આહારાદિનો આટલું દાન માટે એમ વિભાગ કરવામાં આવતો હોવાથી તેનું 'વિભાગ' એવું નામ સાર્થક છે.

વિભાગઔદેશિકના ઉદ્દિષ્ટ, કૃત અને કર્મ એમ ત્રણ ભેદ છે. વિવાહાદિના પ્રસંગે વધેલા ભોજનને દાન આપવાના ઉદ્દેશથી (= સંકલ્પથી) તેમાં કોઈ જાતનો સંસ્કાર કર્યા વિના જેવા હોય તેવા જ સ્વરૂપમાં મૂકી રાખવામાં આવે તે ઉદ્દિષ્ટવિભાગઔદેશિક છે. વધેલા ભાત આદિમાં દહીં વગેરે નાખીને આપવામાં આવે તે કૃતવિભાગઔદેશિક છે. મોદકચૂર્ણ આદિને અગ્નિમાં તપાવીને ગોળ વગેરે ભેળવીને મોદક આદિ બનાવીને આપવામાં આવે તે કર્મવિભાગઔદેશિક છે. કૃતવિભાગઔદેશિકમાં અગ્નિ આદિના આરંભ વિના અચિત્ત વસ્તુથી મૂળવસ્તુમાં અવસ્થાંતર કરવામાં આવે છે, જ્યારે કર્મવિભાગઔદેશિકમાં અગ્નિ આદિના આરંભથી કે સચિત્ત વસ્તુનો પ્રક્ષેપ આદિ આરંભથી મૂળ વસ્તુમાં અવસ્થાંતર કરવામાં આવે છે.

ઉદ્દિષ્ટવિભાગઔદેશિકમાં આટલું દાન માટે છે એવો માત્ર ઉદ્દેશ-સંકલ્પ કરવામાં આવ્યો હોવાથી તેનું 'ઉદ્દિષ્ટ' એવું નામ સાર્થક છે. કૃતવિભાગઔદેશિકમાં અવસ્થાંતર (ભિન્ન અવસ્થા) કર્યું હોવાથી તેનું 'કૃત' (-અવસ્થાંતર કરેલું) એવું નામ સાર્થક છે. કર્મવિભાગઔદેશિકમાં અગ્નિ આદિનો આરંભ હોવાથી આધાકર્મરૂપ ઉદ્દેશ હોવાથી તેનું 'કર્મ' એવું નામ સાર્થક છે.

ઉદ્દિષ્ટ, કૃત અને કર્મ એ ત્રણ ભેદોના પ્રત્યેકના ઉદ્દેશ, સમુદ્દેશ, આદેશ અને સમાદેશ એમ ચાર ભેદ છે. જે કોઈ (ગૃહસ્થ કે સાધુ-સંત) ભિક્ષા માટે આવે તે સર્વને આપવાનો સંકલ્પ તે ઉદ્દેશ.

૧. પ્રસ્તુત ગાથામાં પિંડનિયુક્તિ આદિ ગ્રંથોની અપેક્ષાએ થોડો ફેર હોવાથી ઔદેશિકના બધા પેટા ભેદો સમજાવ્યા પછી આ ગાથાનો ભાવાર્થ સમજવામાં સરળતા રહે એ દૃષ્ટિએ અહીં ગાથાનો ભાવાર્થ લખતાં પહેલાં પિંડનિયુક્તિ આદિ ગ્રંથોના આધારે કાઉસમાં ઔદેશિકના બધા પેટા ભેદો જણાવ્યા છે.
૨. અધ્યવપૂરકમાં પકાવવાની શરૂઆત કર્યા પછી પાછળથી ઉમેરવામાં આવે છે. ઓધઔદેશિકમાં પકાવવાની શરૂઆત કરતી વખતે જ અધિક નાખવામાં આવે છે. આમ ઓધઔદેશિકમાં અને અધ્યવપૂરકમાં ભેદ છે.

પાખંડીને (સંન્યાસી વિશેષને) જ આપવાનો સંકલ્પ તે સમુદેશ. નિર્ગ્રંથ (જૈન સાધુ), શાક્ય (-બૌદ્ધ સાધુ), તાપસ (-જટાધારી વનવાસી પાખંડી), ગૈરુક (-ગેરુથી રંગેલાં વસ્ત્રો પહેરનાર ત્રિદંડી), અને આજ્ઞવક (ગોશાળાના મતને અનુસરનાર) એ પાંચ શ્રમણોને જ આપવાનો સંકલ્પ તે આદેશ. નિર્ગ્રંથોને (જૈન મુનિઓને) જ આપવાનો સંકલ્પ તે સમાદેશ.

આમ વિભાગઔદેશિકના કુલ (૩ x ૪ =) ૧૨ ભેદ છે. ઔદેશિક સહિત કુલ ૧૩ ભેદ ઔદેશિક દોષના છે.

ગૃહસ્થ આપણે સાધુ વગેરેને નિત્ય ભિક્ષા આપવી એમ શા માટે કહે અને ઉદ્દિષ્ટ ઔદેશિકનું સ્વરૂપ શું છે તે વિષે પિંડનિર્યુક્તિમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે-

જીયામુ કિહવિ ઓમે, નિયયં ભિક્ષાવિ તા કહિવિ દેમો ।

હંદિ હુ નત્થિ અદિત્તં, ભુજ્જઙ્ઙ અકયં ન ય ફલેઙ્ઙ ॥ ૨૨૦ ॥

સા ડ અવિસેસિણ ચ્ચિય, નિયંમિ ભત્તંમિ તંડુલે છુહ્હ ॥

પાસંડીણ ગિહીણ વ, જો ઇહી તસ્સ ભિક્ષવ્હા ॥ ૨૨૧ ॥

“આપણે દુષ્કાળમાં ઘણા કષ્ટથી જીવ્યા છીએ. આથી આપણે નિત્ય પાંચ કે છ ભિક્ષા આપીએ. કારણ કે જે આ જન્મમાં ન આપ્યું હોય તે ભવાંતરમાં ન ભોગવાય, અને આ ભવમાં જે શુભ કર્મ ન કર્યું હોય તેનું ફળ પરલોકમાં મળતું નથી. આ પ્રમાણે ગૃહસ્થ પોતાની સ્ત્રીને (કે ઘરની મુખ્ય સ્ત્રીને) કહે. (૨૨૦) અને તે (ગૃહસ્થની સ્ત્રી) દરરોજ જેટલું ભોજન રંધાતું હોય તેટલું ભોજન રાંધવાની શરૂઆત કરે ત્યારે તેમાં ગૃહસ્થ કે સાધુ-સંત જે કોઈ આવે તેને ભિક્ષા આપવા આટલું આપણા માટે અને આટલું ભિક્ષા માટે એવો વિભાગ કર્યા વિના ચોખા (વગેરે) અધિક નાખે તે (ઔદેશ) ઔદેશિક છે.” (૨૨૧)

પ્રશ્ન- મિશ્રજાત દોષમાં પણ સાધુ આદિને આપવા રાંધતી વખતે ચોખા વગેરે અધિક નાખે છે. આથી તેમાં અને આ દોષમાં કોઈ ભેદ રહેતો નથી.

ઉત્તર- આ દોષમાં નિત્ય પાંચ કે છ વગેરે ભિક્ષા આપવાની સૂચના કરે છે અને એથી નિત્ય પાંચ-છ વગેરે નિયત કરેલી ભિક્ષા આપવામાં આવે છે. મિશ્રજાતમાં તેમ નથી. અર્થાત્ આ દોષમાં આટલું આપણા માટે આટલું યાચકો માટે એમ વિભાગ કરવામાં આવે છે. મિશ્રજાતમાં તેવો વિભાગ નથી. આથી જ પાંચ-છ વગેરે નિયત કરેલી ભિક્ષા અપાઈ ગયા પછી અથવા જુદી કરી લીધા પછી બાકીની ભિક્ષા કલ્પે છે. જ્યારે મિશ્રજાતથી દૂષિત ભિક્ષા કોઈ પણ રીતે કલ્પતી જ નથી.]

દુષ્કાળ વીતી જતાં નિર્ગ્રંથ, શાક્ય વગેરેને ઉદેશીને [=આપવા માટે રસોઈ વધારે બનાવીને] જે ભિક્ષા આપવામાં આવે તે ઉદ્દિષ્ટઔદેશિક છે. વિવાલાદિના પ્રસંગે વધેલા ભાત વગેરેને શાક

૧. ટીકામાં ભિક્ષાવિતરણ પદનો પ્રાપ્તિકાવાન એવો અર્થ કર્યો છે. પ્રાપ્તિકા એટલે ભેટ આપવા યોગ્ય વસ્તુ. આથી પ્રાપ્તિકાવાન એટલે સારી વસ્તુનું દાન કરવું.

વગેરેથી મિશ્રિત કરીને જે ત્રિક્ષા આપવામાં આવે તે કૃતઔદેશિક છે. મોદકચૂર્ણ (આદિને) અગ્નિમાં તપાવીને ગોળ વગેરે ભેળવીને મોદક (આદિ) બનાવીને આપવામાં આવે તે કર્મઔદેશિક છે. અહીં તુ શબ્દનો ઉલ્લેખ ઉક્ત કૃત વગેરે ત્રણના પ્રત્યેકના પેટાભેદોનું સૂચન કરવા માટે છે.

[ઉદિષ્ટઔદેશિક દોષને પિંડનિર્યુક્તિમાં ઓઘઔદેશિક દોષ કહ્યો છે. અર્થાત્ પિંડનિર્યુક્તિમાં જેનું ઓઘઔદેશિક એવું નામ છે તેનું જ અહીં ઉદિષ્ટઔદેશિક એવું નામ છે. પિંડનિર્યુક્તિમાં જેનું ઉદિષ્ટઔદેશિક નામ છે તે દોષનું અહીં વર્ણન કર્યું નથી. પિંડનિર્યુક્તિમાં તેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે-

મહર્ષદ્ સંખડીઐ, ઉવ્વરિયં કૂરવંજગાઇયં ।

પરં દટ્ઠૂળ ગિહી, ભણઇ ઇમં દેહિ પુણ્ણઢ્વા ॥ ૨૨૮ ॥

“મોટી સંખડીમાં=વિવાહાદિના જમણમાં બધા જમી રહ્યા પછી ભાત, શાક વગેરે ઘણું વધેલું જોઈને ગૃહસ્થ પોતાની સ્ત્રી વગેરેને કહે કે, આ ભોજન પુણ્ય માટે ત્રિક્ષાયરોને આપ. આથી તે સ્ત્રી વગેરે તે ભોજન સાધુ આદિને આપવા રાખી મૂકે તે ઉદિષ્ટઔદેશિક દોષ છે.” (૨૨૮)

સાધુ આદિ માટે રાખી મૂકવામાં (ખુલ્લું રહે, ઢોળાઈ જાય, કીડીઓ ચઢે વગેરે રીતે) જીવહિંસાનો સંભવ હોવાથી ઉદિષ્ટઔદેશિક આહાર સાધુઓને ન કલ્પે.

પ્રશ્ન- ઉદિષ્ટઔદેશિક અને સ્થાપના એ બંનેમાં સાધુ આદિને આપવા આહારાદિ રાખી મૂકવામાં આવે છે. આથી તે બેમાં ભેદ શો છે ?

ઉત્તર- પ્રસ્તુત પંચ વસ્તુકની ૭૪૬મી ગાથામાં જણાવ્યા પ્રમાણે “સાધુના માગવાથી” ગૃહસ્થ સાધુ માટે રાખી મૂકે તે સ્થાપના દોષ છે. આથી સ્થાપનામાં સાધુના માગવાથી રાખી મૂકે છે, અને ઉદિષ્ટઔદેશિકમાં સાધુના માગ્યા વિના રાખી મૂકે છે એ ભેદ છે.

પ્રશ્ન- અહીં પિંડનિર્યુક્તિમાં જણાવેલા ઉદિષ્ટઔદેશિકનું વર્ણન કર્યું નથી, તથા પિંડનિર્યુક્તિમાં જેનું ઓઘઔદેશિક નામ છે તેનું વર્ણન કર્યું, અને તેનું ઉદિષ્ટઔદેશિક નામ આપ્યું. આમ કરવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર- પિંડનિર્યુક્તિમાં જેનું ઉદિષ્ટઔદેશિક નામ છે તે દોષમાં અને સ્થાપના દોષમાં “બહુ ભેદ નથી” એવી વિવક્ષાથી એનું વર્ણન ન કર્યું અને ઓઘઔદેશિકને જ ઉદિષ્ટઔદેશિક નામ આપ્યું.] [૭૪૪]

કર્માવયવસમેતં, સંભાવિજ્જઇ જયં તુ તં પૂર્ઢ્વં ।

પઢ્ઢ્મં ચિઅ ગિહિસંજમમીસુવક્ખડાઇમીસં તુ ॥ ૭૪૫ ॥

વૃત્તિઃ- ‘કર્માવયવસમેતં’ આધાકર્માવયવસમન્વિતં ‘સમ્ભાવ્યતે યત્તત્ પૂતિ’ ઉપકરણભક્તપાનપૂતિભેદમિત્રં । ‘પ્રથમમેવ’ આરમ્ભાદારમ્ભ્ય ‘ગૃહિસંયતયોઃ મિશ્રં’ સાધારણં ‘ઉપસ્કૃતાદિ ‘મિશ્રં તુ’ મિશ્રજાતમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૪૫ ॥

(પૂતિ અને મિશ્ર દોષનું સ્વરૂપ-)

આધાકર્મિક આહારના એક અંશથી પણ યુક્ત કરાય તે આહાર પૂતિ થાય છે- પૂતિ દોષવાળો બને છે. પૂતિના ઉપકરણ અને ભક્તપાન એમ બે પ્રકાર છે. [આધાકર્મિક ચૂલો, થાળી, કડછી વગેરે ઉપકરણોના સંયોગવાળો શુદ્ધ પણ આહાર ઉપકરણ પૂતિ દોષવાળો બને છે. અર્થાત્ ગૃહસ્થે પોતાના માટે જ આહાર બનાવ્યો હોય, પણ આધાકર્મિક ચૂલા ઉપર બનાવ્યો હોય કે મૂક્યો હોય, અથવા આધાકર્મિક થાળી, કડછી આદિમાં લીધો હોય, તો તે આહાર ઉપકરણ પૂતિ દોષવાળો બને છે. આધાકર્મિક આહાર-પાણીથી મિશ્રિત બનેલ આહાર-પાણી ભક્ત-પાન પૂતિદોષવાળાં છે.

અહીં આધાકર્મિકના ઉપલક્ષણથી અવિશુદ્ધિ કોટિના ઉદ્દગમ દોષો સમજવા. અર્થાત્ અવિશુદ્ધિકોટિના ઉદ્દગમ દોષોથી દૂષિત આહારના એક અંશથી પણ યુક્ત શુદ્ધ આહાર પણ પૂતિદોષવાળો બને છે. અવિશુદ્ધિકોટિના દોષો પિંડનિર્યુક્તિમાં આ પ્રમાણે છે-

આહાકમ્મુદ્દેસિયચરિમતિયં પુઙ્ગ-મીસજાણ ચ ।

બાયરપાહુડિયાવિ ચ, અજ્ઞોયરણ ચ ચરિમદુણ ॥ ૨૪૮ ॥

“આધાકર્મ, વિભાગ ઔદેસિકના સમુદેશકર્મ, આદેશ કર્મ અને સમાદેશકર્મ એ છેલ્લા ત્રણ ભેદ, મિશ્રજાતના પાખંડિમિશ્ર અને યતિમિશ્ર એ છેલ્લા બે ભેદ, અધ્યવપૂરકના પાખંડિઅધ્યવપૂરક અને યતિઅધ્યવપૂરક એ છેલ્લા બે ભેદ, બાદર ભક્તપાનપૂતિ અને બાદરપ્રાભૃતિકા એમ મૂળ છ ભેદના કુલ દશ ભેદો અવિશુદ્ધિ કોટિના છે.”

આ દશમાંથી કોઈ એક પણ દોષથી દૂષિત આહારના એક અંશનો પણ સંયોગ થવાથી શુદ્ધ પણ આહાર અશુદ્ધ બને છે=પૂતિ દોષવાળો બને છે.]

પહેલેથી જ ગૃહસ્થ અને સાધુ એ બંનેનું ભેગું બનાવ્યું હોય, અર્થાત્ ગૃહસ્થે પોતાના માટે અને સાધુઓ માટે એમ બંને માટે ભેગું બનાવ્યું હોય, તે મિશ્રજાત દોષ છે. [આદિ શબ્દથી મિશ્રજાતના ગૃહિ-યાવદર્થિકમિશ્ર અને ગૃહિ-પાખંડિમિશ્ર એ બે દોષો જાણવા. ગૃહસ્થ માટે અને જે કોઈ યાયક આવે તેને આપવા માટે પ્રારંભથી જ ભેગું બનાવ્યું હોય તે ગૃહિ-યાવદર્થિક મિશ્ર છે. ગૃહસ્થ માટે અને પાખંડી માટે ભેગું બનાવ્યું હોય તે ગૃહિ-પાખંડિ મિશ્ર છે.] [૭૪૫]

સાહોભાસિઅસ્ત્રીરાઙ્ઠાવણં ઠવણ સાહુણઢાણ ।

સુહુમેઅરમુસ્સક્કણમવસક્કણમો ચ પાહુડિઆ ॥ ૭૪૬ ॥

વૃત્તિ:- ‘સાધ્વવભાષિતક્ષીરાદિસ્થાપનં સ્થાપના સાધ્વર્થે’, સાધુના યાચિતે સતિ તન્નિમિત્તં ક્ષીરાદેઃ સ્થાપનં સ્થાપનોચ્યત ઇતિ । ‘સૂક્ષ્મેતરે’તિ સૂક્ષ્મા બાદરા ચ, ‘ઉત્સર્પણમવસર્પણં’ ચાઙ્ગીકૃત્ય ‘પ્રાભૃતિકા’ ભવતિ, સૂક્ષ્મા-અર્દ્ધકર્તિતે દારકેન ભોજનં યાચિતા સતી સાધાવાગતે દાસ્યામીત્યુત્સર્પણં કરોતિ, સાધ્વર્થાય ચોત્થિતા પુત્રક ! તવાપિ દદામીત્યવસર્પણં, બાદરા તુ સમવસરણાદૌ વિવાહાદૈરેવ ચ (ઉત્સર્પણાદિ) કુર્વ્વતઃ, કુગતેઃ પ્રાભૃતકલ્પા પ્રાભૃતિકા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૪૬ ॥

(स्थापना अने प्राभूतिका दોषनुं स्वरूप—)

साधुना मागवाथी साधु माटे दूध, દહીં વગેરે રાખી મૂકવામાં આવે તે સ્થાપના દોષ છે.

પ્રાભૂતિકા દોષના ઉત્પ્વષ્કણ અને અવપ્વષ્કણ એમ બે ભેદ છે. તે બંનેના સૂક્ષ્મ અને બાદર એમ બે ભેદ છે. આથી પ્રાભૂતિકાના સૂક્ષ્મ ઉત્પ્વષ્કણ, સૂક્ષ્મ અવપ્વષ્કણ, બાદર ઉત્પ્વષ્કણ, બાદર અવપ્વષ્કણ એમ ચાર ભેદ છે. ઉત્પ્વષ્કણ એટલે ધારેલું કાર્ય જ્યારે કરવાનું હોય તેનાથી મોડું કરવું. અવપ્વષ્કણ એટલે ધારેલું કાર્ય જ્યારે કરવાનું હોય તેના કરતાં વહેલું કરવું. સૂક્ષ્મ એટલે થોડું. બાદર એટલે ઘણું. થોડું મોડું કરવું તે સૂક્ષ્મ ઉત્પ્વષ્કણ. થોડું વહેલું કરવું તે સૂક્ષ્મ અવપ્વષ્કણ. ઘણું મોડું કરવું તે બાદર ઉત્પ્વષ્કણ. ઘણું વહેલું કરવું તે બાદર અવપ્વષ્કણ.

- (૧) સૂક્ષ્મ ઉત્પ્વષ્કણ- સૂતર કાંતતી સ્ત્રી બાળક ખાવાનું માગે ત્યારે બાજુમાં સાધુને વહોરવા આવેલા જોઈને બાળકને સાધુ આવશે ત્યારે આપીશ એમ કહે અને સાધુ આવે ત્યારે આપે. અહીં બાળકને આપવાનું કાર્ય સાધુ નિમિત્તે થોડું મોડું કરવાથી સૂક્ષ્મ ઉત્પ્વષ્કણ દોષ લાગે.
- (૨) સૂક્ષ્મ અવપ્વષ્કણ- સૂતર કાંતતી સ્ત્રી સાધુ વહોરવા આવવાથી ઊભી થઈને સાધુને વહોરવા અને ફરી ન ઉઠવું પડે એ માટે બાળકને પણ ખાવાનું આપે. અહીં બાળકને આપવાનું કાર્ય સાધુ નિમિત્તે થોડું વહેલું કરવાથી સૂક્ષ્મ અવપ્વષ્કણ દોષ લાગે.
- (૩) બાદર ઉત્પ્વષ્કણ- 'સમવસરણ વગેરેમાં (સાધુઓ આવવાના હોવાથી) સુપાત્ર દાનનો લાભ મળે એ દષ્ટિએ વિવાહાદિનો પ્રસંગ ધારેલા સમયથી મોડો કરે.
- (૪) બાદર અવપ્વષ્કણ- સાધુઓ વિહાર કરી જશે એમ જાણીને સુપાત્રદાનનો લાભ મળે એ દષ્ટિએ વિવાહાદિનો પ્રસંગ ધારેલા સમયથી વહેલો કરે. 'પ્રાભૂત એટલે ભેટણું. આ દોષ કુગતિની ભેટ સમાન હોવાથી તેનું પ્રાભૂતિક એવું નામ છે. [૭૪૬]

नीअदुवारंधारे, गवक्खकरणाइ पाउकरणं तु ।

दव्वाइएहिं किणणं, साहूणद्वए कीअं तु ॥ ७४७ ॥

वृत्ति:- 'नीचद्वारान्धकारे' गृहे भिक्षाग्रहणाय 'गवाक्षकरणादि', आदिशब्दात्प्रदीप-मण्यादिपरिग्रहः, 'प्रादुष्करण'मिति प्रकाशकरणं । 'द्रव्यादिभिः' द्रव्यभावैः 'ऋयणं साध्वर्थे' - साधुनिमित्तं 'ऋतमे'तदिति गाथार्थः ॥ ७४७ ॥

(પ્રાદુષ્કરણ અને કીત દોષનું સ્વરૂપ—)

ધરનું બારણું નીચું હોય વગેરે કારણે ધરમાં અંધારું હોય તો સાધુઓ અંધારામાં ભિક્ષા ન

૧. ઉત્સવ વગેરે પ્રસંગે અનેક સાધુઓ એકઠા થાય તેને શાસ્ત્રની ભાષામાં સમવસરણ કહેવામાં આવે છે.
૨. સૂક્ષ્મપ્રાભૂતિકામાં બાળકને આપ્યા પછી સચિત્ત પાણીથી હાથ ધોવા વગેરેમાં જીવહિંસા વગેરે દોષો છે. મોડું આપવામાં બાળકને અંતરાય, સંતાપ વગેરે થાય.
બાદરપ્રાભૂતિકામાં વિવાહાદિ પ્રસંગ વહેલો-મોડો કરવામાં પ્રસંગમાં જોઈતા સાધનો લાવવાની વ્યવસ્થા વહેલી-મોડી કરવી પડે, તેમાં અધિક જીવ હિંસાદિ થાય, ધરના બધા માણસોને તે ઈષ્ટ ન હોય, વિવાહાદિમાં સાચો પક્ષ તેમ કરવામાં રાજ ન હોય છતાં કરવું પડે વગેરે અનેક દોષો છે.

લે એથી બારી મૂકવી, દીવો કરવો, મણિ મૂકવો વગેરે રીતે પ્રકાશ કરવો તે પ્રાદુષ્કરણ છે. [બારી આદિ કરવાથી અને દીપક આદિ કરવાથી એમ બે રીતે પ્રાદુષ્કરણ થાય છે. બંને રીતે જીવહિંસા થતી હોવાથી દોષરૂપ છે. વહોરાવવાની વસ્તુ અંધારાવાળા સ્થાનમાંથી પ્રકાશવાળા સ્થાનમાં લાવવી તે પણ પ્રાદુષ્કરણ છે. અંધકારવાળા સ્થાનમાં ગૃહસ્થે પોતાના માટે દીવા વગેરેથી પ્રકાશ કર્યો હોય તો પણ ત્યાં વહોરવું ન કલ્પે. કારણ કે તેઉકાયની વિરાધના થાય.]

સાધુ માટે દ્રવ્ય અને ભાવથી વેચાતું લેવું તે કીત દોષ છે.

કીતના સ્વદ્રવ્ય, પરદ્રવ્ય, સ્વભાવ અને પરભાવ એમ ચાર ભેદ છે.

- (૧) સ્વદ્રવ્ય કીત- સાધુના પોતાના દ્રવ્યથી=વસ્તુઓથી લીધેલું સ્વદ્રવ્ય કીત છે. તીર્થની શેષ, સુગંધી ચૂર્ણ, રૂપપરાવર્તન કરવાની ગુટિકા (તથા મંત્રેલ વાસક્ષેપ, ઔષધ) વગેરે આપીને આહારાદિ લે તે સ્વદ્રવ્ય કીત.
- (૨) પરદ્રવ્ય કીત- ગૃહસ્થ સાધુ માટે ધન વગેરે દ્રવ્ય આપીને ખરીદે તે પરદ્રવ્ય કીત છે.
- (૩) સ્વભાવ કીત- સાધુના પોતાના ભાવથી લીધેલું સ્વભાવ કીત છે. સારા આહારાદિ મેળવવાના આશયથી ધર્મકથા વગેરે કરીને લોકોને આકર્ષીને આહારાદિ મેળવે તે સ્વભાવ કીત છે.
- (૪) પરભાવ કીત- સાધુનો ભક્ત મંખ (= લોકોને ચિત્રપટો બતાવીને નિર્વાહ કરનાર ત્રિક્ષુવિશેષ) વગેરે પોતાની કલાના પ્રદર્શન વગેરેથી લોકોને ખુશ કરીને સાધુ માટે આહારાદિ મેળવે તે પરભાવ કીત છે.

સ્વદ્રવ્યકીતમાં તીર્થની શેષ વગેરે આપ્યા પછી ઓચિંતી બિમારી થાય તો સાધુએ બિમાર કર્યો એવી વાત લોકમાં ફેલાવાથી શાસનની હીલના થાય, અથવા માંદો માણસ સાજો થાય તો ઘરનાં કાર્યો, વેપાર વગેરે પાપપ્રવૃત્તિમાં જોડાય વગેરે દોષો છે. સ્વભાવ કીતમાં પોતાનાં નિર્મલ અનુષ્ઠાનોને નિષ્ફલ કરવાં વગેરે દોષો છે. પરદ્રવ્ય કીતમાં ખરીદવા વગેરેમાં જીવહિંસા વગેરે દોષો થાય છે. પરભાવ કીતમાં મંખ વગેરે કળાનું પ્રદર્શન કરે વગેરેમાં જીવહિંસાદિ લાગે.] [૭૪૭]

પ્રામિત્ત્વં જં સાહૂણઽદ્વા ડચ્છિદિતં દિઆવેઙ્ગ ।

પલ્લઙ્ગિતં ચ ગૌરસમાઈ પરિઅદ્વિતં ભણિતં ॥ ૭૪૮ ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રામિત્યં' નામ 'ચત્ સાધૂનામર્થે ડચ્છિદ્યાન્યતઃ 'દિઆવેઙ્ગિતિ દદાતિ । 'પરાવર્તિતું ચ ગૌરવાદિભિઃ' કોદ્રવૌદનાદિના શાલ્યોદનાદિ યદ્ દદાતિ તત્ પરાવર્તિતં ભણિત' -મિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૪૮ ॥

(પ્રામિત્ય અને પરાવર્તિત દોષનું સ્વરૂપ-)

સાધુને આપવા બીજા પાસેથી ઉછીનું લઈને સાધુને આપે તે પ્રામિત્ય દોષ છે.

[પ્રામિત્યના લૌકિક અને લોકોત્તર એમ બે પ્રકાર છે. ગૃહસ્થ બીજા પાસેથી ઉછીનું લઈને

साधुने आपे ते लौકिक प्राप्तिर्ये. साधुओ परस्पर उछीनी वस्तु आपे ते लोकोत्तर प्राप्तिर्ये. तेना भे प्रकार ये. ते आ प्रमाणे-

- (१) वस्त्र (वगेरे) थोडा दिवस वापरीने तमने पाछुं आपीश अेवी शरतथी ले.
- (२) आटला दिवस पछी आपुं वस्त्र (वगेरे) तमने भीजूं आपीश अेम कहीने ले.

लौकिक प्राप्तिर्येमां उछीनुं लावेसुं पाछुं न आपी शके वगेरे कारणे क्लेश-कंकास यावत् प्राणनाश वगेरे दोषो संभवित ये. लोकोत्तर प्राप्तिर्येना पहेला प्रकारमां वस्त्र मलिन थर्छ ज्ञय, भोवाधर्छ ज्ञय, झटी ज्ञय वगेरे कारणे परस्पर इलेश वगेरे थाय. भीजू प्रकारमां भीजूं वस्त्र तेवुं न मणे, कहेला समये न मणे, जेनी पासेथी लीधुं होय तेने भीजूं आपेसुं वस्त्र पसंद न पडे वगेरे कारणे इलेशादि दोषो थाय. आथी लोकोत्तर प्राप्तिर्ये पण त्याज्य ये. कोर्छ कारणसर साधुने परस्पर आप-ले करवी पडे तो कोर्छ शरत विना अने गुरुने जज्ञावीने करवी जेर्छअे.]

साधुओनुं गौरव-अहुमान थाय वगेरे कारणे पोतानी कोदरा वगेरे ललकी वस्तु भीजूने आपीने तेनी पासेथी उत्तम योभाथी बनावेले त्मात वगेरे लावीने साधुने आपे ते परावर्तित दोष ये.

[परावर्तितना लौकिक अने लोकोत्तर अेम भे त्मेद ये. गृहस्थो परस्पर अदलाअदली करे ते लौकिक. साधुओ परस्पर अदलाअदली करे ते लोकोत्तर. लौकिक अने लोकोत्तर अंनेमां प्राप्तिर्येमां जज्ञाव्या मुजब दोषो-नो संभव होवाथी त्याज्य ये. साधुओने कारणसर वस्त्रादिनी अदला-अदली करवी पडे तो गुरुने कहीने गुरु समक्ष करवी. जेथी इलेशादि दोषो न थाय. [७४८]

सगगामपरगगामा, जगगणितं आहडंति तं होइ ।

छगगणमृत्तिकावलित्तं, उब्भिदिअ जं तमृत्तिकाणं ॥ ७४९ ॥

वृत्तिः- 'स्वगगामपरगगामात्' यदुद्गगहिमकादि 'आनेतुं', ददातीति वर्त्तते, 'अभ्याहृतं' तु 'तदे'वंभूतं' भवति । तथा 'छगगणमृत्तिकादिनोपलित्तममुद्भिद्य यद्' ददाति' तदुद्भिन्नम' भिधीयत इति गार्थः ॥ ७४९ ॥

(अभ्याहृत अने उद्भिन्न दोषनुं स्वरूप-

स्वगगाम (=साधु जे गगाममां होय ते गगाम), परगगाम (=साधु जे गगाममां होय ते सिवाय भीजूं गगाम), देश, शरी, घर वगेरे स्थणेथी साधुना स्थाने लावीने आलारादि आपे ते अभ्याहृत दोष ये.

[अभ्याहृतना आथीर्ष अने अनाथीर्ष अेम भे त्मेद ये. पूर्वपुरुषोअे जे अभ्याहृत लेवानी आयरणा करी होय ते आथीर्ष. तेना क्षेत्र अने घरनी अपेक्षाअे भे प्रकार ये.

(१) क्षेत्रनी अपेक्षाअे ज्यारे आगणना त्मागमां जमनाराओनी पंगत भेठी होय अने भीजू छेडे आलार वगेरे होय, तथा स्त्रीसंघट्ट वगेरे कारणे साधुथी त्यां जवाय तेम न होय, त्यारे सो हाथनी अंदरथी लावेले कल्पी शके. घरनी अपेक्षाअे संघाटक भे साधुओमांथी अेक साधु जे घरनी त्मिक्षा लेतो होय ते घर, अने भीजू साधु दातारनी साधुने त्मिक्षा आपवानी अधी क्रिया अरोअर

જોઈ શકે તેવા પાસેના બીજા બે ઘરો એમ ત્રણ ઘર સુધીનું અભ્યાહત કલ્પી શકે, તેથી આગળના ઘરનું ન કલ્પે.]

છાણ વગેરેથી લીંપેલી કોઠી વગેરેના લીંપણને ઉખેડીને [કે દરરોજ ન ખુલતા હોય તેવા કબાટ વગેરેને ખોલીને] આહારાદિ આપે તે ઉદ્ભિન્ન દોષ છે.

[આમાં સાધુને આપ્યા પછી ફરી લીંપણ વગેરેથી બંધ કરવામાં અપ્કાય આદિની વિરાધના, બંધ કરવાનું ભૂલી જાય કે મોડું થાય તો તેમાં ઉંદર વગેરે પેસી જાય તો પંચેન્દ્રિય જીવોની વિરાધના, સાધુ નિમિત્તે ઉઘાડ્યા પછી તેમાં રહેલી ઘી વગેરે વસ્તુ પુત્ર વગેરેને આપે, અથવા તેનો ક્ય-વિક્ય કરે, ઈત્યાદિ અનેક દોષો થાય. જે કબાટ દરરોજ ન ખૂલતો હોય તેને ખોલવામાં આજી-બાજી કે પોલાણ વગેરેમાં રહેલા કરોળિયા, કીડી, ગરોળી વગેરે જીવોનો નાશ વગેરે દોષો લાગે.

પણ જો જીવવિરાધના ન થાય એ હેતુથી બરણી વગેરેને સામાન્ય કપડું બાંધ્યું હોય અને ગૃહસ્થો પોતાના માટે તેને વારંવાર ખોલતા હોય તો, બરણી ઉપર બાંધેલ કપડું વગેરે સાધુના માટે છોડીને તેમાં રહેલી વસ્તુ આપે તો કલ્પી શકે. તે જ પ્રમાણે કબાટ દરરોજ ગૃહસ્થો પોતાના માટે ખોલતા હોય તો તેને ઉઘાડીને તેમાં રહેલ વસ્તુ આપે તો કલ્પી શકે. આમ છતાં ગૃહસ્થ બરણી, કબાટ વગેરે ઉઘાડે ત્યારે સાધુએ ત્યાં બરોબર દષ્ટિ રાખવી જોઈએ. જેથી કીડી વગેરે હોય તો ઉચિત કરી શકાય. કબાટ વગેરે ઉપર કીડી વગેરે જીવો ફરતા હોય તો કબાટ વગેરે ખોલવામાં અને બંધ કરવામાં તે જીવો ચગદાઈ જવાની ઘણી શક્યતા છે.] [૭૪૯]

માલોહડં તુ ભણિઅં, જં માલાઈર્હિં દેઙ્ઠ ઘેત્તૂણં ।

અચ્છિજ્જં ચ અછિંદિઅ, જં સામી ખિચ્ચમાઈણં ॥ ૭૫૦ ॥

વૃત્તિ:- 'માલાપહતં તુ ભણિતં' તીર્થકરણધરૈઃ યન્મળ્લકાદિ 'માલાદિધ્યો દદાતિ ગૃહીત્વા', આદિશબ્દાદધોમાલાદિપરિગ્રહઃ । 'આચ્છેદં ચાચ્છિદ્ય યત્ત્વામી ભૃત્યાદીનાં' સમ્બન્ધિ દદાતિ તદ્ ભણિતમિતિ, આદિશબ્દાત્કર્મ્મકરાદિપરિગ્રહ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૫૦ ॥

(માલાપાહત અને આચ્છેદ દોષનું સ્વરૂપ-)

માળ, ભોંયરુ વગેરે સ્થાનમાંથી લઈને ખાખરો વગેરે આપે તેને તીર્થકરોએ અને ગણધરોએ માલાપહત દોષ કહ્યો છે. [માલાપહતના ઊર્ધ્વ, અધો, ઉભય અને તિર્યગ્ એમ ચાર પ્રકાર છે. માળ, શીકું, ખીટી વગેરે ઉપરના સ્થાનમાંથી લઈને આપે તે ઊર્ધ્વ માલાપહત છે. ભોંયરું વગેરે નીચેના સ્થાનમાંથી લઈને આપે તે અધોમાલાપહત છે. જેમાંથી લેતાં પ્રથમ પગ વગેરેથી ઊંચા થવું પડે અને પછી મસ્તક, હાથ વગેરે અંગો નમાવવા પડે તે કોઠી, કોઠાર (= મોટી કોઠી) વગેરેમાંથી લઈને આપે તે ઉભય માલાપહત છે. હાથ લાંબા કરીને કષ્ટપૂર્વક લઈ શકાય તેવા ગોખલા વગેરેમાંથી લઈને આપે તે તિર્યગ્ માલાપહત છે.

આમાં તે તે સ્થાનમાંથી લેવામાં પડવા વગેરેનો ભય, પડવાથી નીચે રહેલા કીડી વગેરે જીવોની વિરાધના, પડનારના હાથ વગેરે અંગો ભાંગી જાય કે પ્રાણ પણ ચાલ્યા જાય, પરિણામે

प्रवचनलीलना थाय, शीका वगेरेमांथी लेवामां सर्पदंश आदिनी संभावना, ठिंथे-नीथे थवामां शारीरिक कष्ट थाय, वगेरे अनेक दोषो लोवाथी मावापहत साधुने न कल्पे.

पण शीका वगेरेमां रहेली वस्तु देजाती होय, पडवानो लय न होय, शारीरिक कष्ट वगेरे दोषोनी संभावना न होय तो कल्पी शके. तथा दादराना पगथियां सुभेथी यढी-उतरी शकाय तेवा होय तो माण उपरथी लावेलुं पण कल्पे. उत्सर्ग मार्गे तो माण उपर रहेली वस्तु लेवानी होय तो अेषणाशुद्धि थाय ते माटे गृहस्थ साथे साधु पण माण उपर जाय. अपवादथी गृहस्थ माण उपरथी लावीने आपे ते कल्पे.]

मालिक पोताना दास, नोकर, वगेरेनी वस्तु तेनी पासेथी बणात्कारे जुंटवीने आपे ते आखेद्य दोष छे. [तेना नायक, नृप अने योर ऐम त्रण भेद छे. धरनो मालिक ते नायक. गाम आदिनो मालिक ते नृप. धरनो मालिक पोताना नोकर, पुत्र वगेरे पासेथी बणात्कारे जुंटवीने आपे ते नायक आखेद्य. नृप पोताना आश्रितोनी मालिकीनी वस्तु तेमनी पासेथी बणात्कारे जुंटवीने आपे ते नृप आखेद्य. योरो सार्यवाडना माणसो आदि पासेथी लुंटीने आपे ते योर आखेद्य. आमां जेनी पासेथी जुंटवी लेवामां आवे तेने आर्तध्यान, आलारादिनो अंतराय, साधु प्रत्ये द्वेषभाव वगेरे दोषो थाय. तथा साधुने अदत्तादाननो दोष लागे.] [७५०]

अणिसिद्धं सामन्नं, गोष्ठिअभक्ताइ ददउ एगस्स ।

सद्दु मूलादहणे, अज्झोअर होइ पक्खेवो ॥ ७५१ ॥

वृत्ति:- 'अनिसृष्टं' सामान्यम्' अनेकसाधारणं' गोष्ठिकभक्तादि', आदिशब्दाच्छ्रेणिभक्तादि, 'ददत एकस्या' ननुज्ञातस्य । 'स्वार्थम्' आत्मनिमित्तं 'मूलाद्रहणे' कृते सति साधुनिमित्तं मुद्गादिसेतिकादेः 'प्रक्षेपोऽध्यवपूरको भवती'ति गाथार्थः ॥ ७५१ ॥

(अनिसृष्ट अने अध्यवपूरक दोषनुं स्वरूप-)

अनेकनी मालिकीवाणुं मंडणभोजन, जतिभोजन आदि सामुदायिक भोजन बधा मालिकोनी रण विना कोठ अेक आपे ते अनिसृष्ट दोष छे. [आमां परस्पर इलेश वगेरे तथा साधु प्रत्ये द्वेष वगेरे थाय.]

पोताना माटे रांधवा वगेरेनी शरुआत कर्या पछी पाछणथी साधु निमित्ते अधिक उमेरवुं ते अध्यवपूरक दोष छे. [आना यावदर्थिक, पापंडी अने यति ऐम त्रण भेद छे. आ त्रणनो अर्थ मिश्रदोषमां जणाय्या मुजण छे. अध्यवपूरकमां पाछणथी साधु निमित्ते उमेरवामां अप्काय, वनस्पतिकाय वगेरे जिवोनी विराधना थाय.] [७५१]

अत्र विशोध्यविशोधिकोऽटिभेदमाह-

कम्मुद्देसिअचरिमतिग पूइअं मीस चरिमपाहुडिआ ।

अज्झोअरअविसोहिअ, विसोहिकोडी भवे सेसा ॥ ७५२ ॥

વૃત્તિ:- 'કર્મ્મે'ત્યાધાકર્મ્મ તથા 'ઔદેશિકચરમત્રિક'મિતિ કર્મ્મૌદેશિકસ્ય મોદકચૂરીપુન:-
કરણાદૌ ચચ્ચરમં ત્રિકં પાઠ્ઠિશ્રમણનિર્ગ્નથવિષયં સમુદેશાદિ તથા 'પૂતિ' ભક્તપાનલક્ષણાં તથા
'મિશ્ર'જાતં ઉક્તલક્ષણં તથા 'ચરમપ્રાભૃતિકા' બાદસ્પ્રાભૃતિકા તથા 'ડધ્યવપૂરક' ઉક્તલક્ષણ:
'અવિશોધિ'રિતિ અવિશોધિકોટી-ઉદ્ધરણાદ્યનર્હા, 'વિશોધિકોટિર્ભવેચ્છેષા', ઔદેશિકાદિરૂપા
ઉદ્ધરણાર્હેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૫૨ ॥

અહીં વિશુદ્ધકોટિ-અવિશુદ્ધકોટિરૂપ બે ભેદ કહે છે-

'આધાકર્મ, કર્મ ઔદેશિકના સમુદેશકર્મ, આદેશકર્મ અને સમાદેશકર્મ એ છેલ્લા ત્રણ ભેદ, મિશ્રજાત અને અધ્યવપૂરકના પાખંડી અને યતિ એ છેલ્લા બે ભેદ, બાદર ભક્તપાન પૂતિ અને બાદર પ્રાભૃતિકા એમ કુલ દશ ભેદ અવિશુદ્ધિકોટિ છે. બાકીના ઔદેશિક વગેરે બધા દોષો વિશુદ્ધિ કોટિ છે.

મોદકચૂરીપુન:કરણાદૌ આ પદનો અર્થ ૭૪૪મી ગાથામાં આવી ગયો છે.

જે દોષોથી દૂષિત આહાર શુદ્ધ આહારમાં પડ્યા પછી શુદ્ધ આહારમાંથી સંપૂર્ણ કાઢી લેવા છતાં બાકીનો શુદ્ધ આહાર પણ અશુદ્ધ જ રહે=શુદ્ધ ન બને તે દોષો અવિશુદ્ધિ કોટિ છે. જે દોષોથી દૂષિત આહાર શુદ્ધ આહારમાં પડ્યા પછી શુદ્ધ આહારમાંથી સંપૂર્ણ લઈ લીધા પછી બાકીનો શુદ્ધ આહાર શુદ્ધ બને તે દોષો વિશુદ્ધિ કોટિ છે.

[કોટિ એટલે ઉદ્દગમ દોષોનો વિભાગ=પ્રકાર. અવિશુદ્ધિ કોટિ દોષવાળા આહારથી ખરડાયેલ પાત્ર પણ છાણથી (છાણાના ભુકાથી કે રાખ વગેરેથી) બરોબર સાફ કર્યા પછી ત્રણ વાર ધોઈને બરોબર સુકાઈ ગયા પછી જ શુદ્ધ બને અને તેમાં શુદ્ધ આહાર લઈ શકાય.] [૭૫૨]

ઉક્તા ઉદ્દગમદોષાઃ, ઉત્પાદનાદોષાનાહ-

उप्यायण संपायण, निव्वत्तणमो अ हुंति एगद्ध ।

आहारम्मिह पगया, तीएँ य दोसा इमे होंति ॥ ७५३ ॥

વૃત્તિ:- 'ઉત્પાદને'તિ ઉત્પાદનમુત્પાદના, एवं 'सम्पादना निर्वर्त्तना चे'ति 'भवन्त्येकार्था'
एते शब्दा इति, सा 'चाहारस्येह'-अधिकारे 'प्रकृता, तस्याश्चो'त्पादनायाः सम्बन्धिनो 'दोषाः
एते भवन्ति'वक्ष्यमाणलक्षणा इति गार्थार्थः ॥ ७५३ ॥

ઉદ્દગમ દોષો કહ્યા, હવે ઉત્પાદનના દોષો કહે છે-

ઉત્પાદન, સંપાદન, નિર્વર્તના એ શબ્દો એકાર્થક છે, અર્થાત્ આ ત્રણે શબ્દોનો 'મેળવવું' અર્થ છે. તેના દોષો આ (નીચેની ગાથામાં કહેવાશે તે) પ્રમાણે છે. [૭૫૩]

धाई दूड़ निमित्ते, आजीवे वणिमगे तिगिच्छ य ।

कोहे माणे माया, लोहे अ हवंति दस एए ॥ ७५४ ॥

૧. અહીં ધારણા કરવામાં સરળતા રહે એ દૃષ્ટિએ પિંડવિશુદ્ધિમાં બતાવેલા ક્રમથી દોષોનાં નામ લખ્યા છે.

વૃત્તિ:- 'ધાત્રી દૂતી નિમિત્તમાજીવઃ વનીપકશ્ચિકિત્સા ચ ક્રોધો માનો માયા લોભશ્ચ ભવન્તિ દશૈતે' ઉત્પાદનાદોષા इति गाथासमासार्थः ॥ ७૫૪ ॥

પુલ્વિ પચ્છ સંથવ, વિજ્જા મંતે અ ચુણ્ણજોગે અ ।

ઉપ્પાયણાઍં દોસા, સોલસમે મૂલકમ્મે અ ॥ ૭૫૫ ॥

વૃત્તિ:- પૂર્વ પશ્ચાત્સંસ્તવો વિદ્યા મન્ત્રશ્ચ ચૂર્ણયોગશ્ચ ઉત્પાદનાયાઃ સમ્બન્ધિન એતે દોષાઃ ષોડ-શમો દોષો મૂલકર્મ્મ ચેતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥ ૭૫૫ ॥

(ઉત્પાદનાના સોળ દોષોનાં નામો-)

૧ ધાત્રી, ૨ દૂતી, ૩ નિમિત્ત, ૪ આજીવ, ૫ વનીપક, ૬ ચિકિત્સા, ૭ ક્રોધ, ૮ માન, ૯ માયા, ૧૦ લોભ, ૧૧ પૂર્વ-પશ્ચાત્સંસ્તવ, ૧૨ વિદ્યા, ૧૩ મંત્ર, ૧૪ ચૂર્ણ, ૧૫ યોગ, ૧૬ મૂલકર્મ એમ સોળ દોષો ઉત્પાદનના છે. ગાથાનો આ સંક્ષેપથી અર્થ છે. [૭૫૪-૭૫૫]

વ્યાસાર્થ ત્વાહ-

ધાઇત્તણં કરેઈ, પિંડત્થાઍ તહેવ દુઇત્તં ।

તીઆઇનિમિત્તં વા, કહેઇ જાયાઇ વાઽઽજીવે ॥ ૭૫૬ ॥

વૃત્તિ:- 'ધાત્રીત્વ'મિતિ બાલમધિકૃત્ય મજ્જનાદિધાત્રીભાવં 'કરોતિ' કશ્ચિકિત્સાધુઃ, 'પિણ્ડાર્થ'ભોજનનિમિત્તં, 'તથૈવ 'દૂતીત્વં' દુહિત્રાદિસંદેશનયનલક્ષણં, 'તીતાદિનિમિત્તં વા કથયતિ'પિણ્ડનિમિત્તમેવ, 'જાત્યાદિ વાઽઽજીવતિ' તત્કર્મ્મપ્રશંસાદિના, આદિશબ્દાચ્છિલ્પાદિપરિગ્રહ इति गाथार्थः ॥ ७૫૬ ॥

હવે વિસ્તારથી અર્થ કહે છે-

(૧) ધાત્રી- ધાત્રી એટલે બાલપાલિકા (= બાળકનું રક્ષણ કરનારી) સ્ત્રી. ધાત્રીના દૂધ પીવડાવનારી, સ્નાન કરાવનારી, વસ્ત્રાલંકાર પહેરાવનારી, રમાડનારી અને ખોળામાં બેસાડનારી એમ પાંચ પ્રકાર છે. આ પાંચ પ્રકારમાંથી કોઈ પણ ધાત્રીનું (બાળકને રમાડવું વગેરે) કાર્ય કરીને સાધુ ભિક્ષા મેળવે તે ધાત્રીદોષ છે.

[આમાં બાળકને રમાડવાદિથી તેની માતા વગેરે આકર્ષાઈને સાધુ માટે આધાકર્મ આહાર બનાવે, સાધુ અને બાળકની માતા વગેરેનો પરસ્પર પરિચય વધે, રાગ-ભાવ થાય વગેરે અનેક દોષો છે.]

(૨) દૂતી- દૂતી એટલે પરસ્પરનો સંદેશો કહેનારી સ્ત્રી. સાધુ ગૃહસ્થોને પરસ્પરના સંદેશા=સમાચારો કહીને ભિક્ષા મેળવે તે દૂતી દોષ છે. [આમાં ગૃહસ્થો સંદેશા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે એથી જીવહિંસા વગેરે દોષો લાગે.]

(૩) નિમિત્ત- ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યના સુખ-દુઃખાદિ સંબંધી નિમિત્તો કહીને ભિક્ષા મેળવવી તે નિમિત્ત દોષ છે. [આમાં નિમિત્ત સાચું પડે તો ગૃહસ્થ આકર્ષાઈને આધાકર્મ

આહાર વગેરે દોષો કરે, નિમિત્ત પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરીને જીવહિંસાદિ પાપો કરે, યાવત્ મનુષ્ય વગેરે પંચેન્દ્રિય જીવોનો ઘાત પણ કરે, નિમિત્ત ખોટું પડે તો સાધુ પ્રત્યે દ્વેષ કરે, યાવત્ સાધુનો વધ કરે, શાસનની હીલના યાચ વગેરે અનેક દોષો છે.]

(૪) આજીવ- આજીવ એટલે જીવન નિર્વાહ. સાધુ જાતિ, કુલ, ગણ, કર્મ અને શિલ્પ એ પાંચમાંથી કોઈની પ્રશંસા વગેરેથી ભિક્ષા મેળવીને જીવનનો નિર્વાહ કરે તે આજીવ દોષ.

[જાતિ=બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય વગેરે. કુલ=ઉગ્ર, ભોગ વગેરે. ગણ=સમુદાય. જેમ કે મલ્લોનો સમુદાય, પંડિતોનો સમુદાય, નટોનો સમુદાય. કર્મ=ખેતી વગેરે. શિલ્પ=સીવવું વગેરે કળા. ગૃહસ્થ બ્રાહ્મણ જાતિનો હોય તો સાધુ બ્રાહ્મણજાતિની પ્રશંસા કરે, અગર પોતે બ્રાહ્મણ જાતિનો છે એમ કહે, અગર તેવાં વચનો બોલે જેથી ગૃહસ્થ જાતિની સમાનતાથી આકર્ષાઈને સારો આહાર આપે. એમ કુલ વિષે પણ સમજવું. મલ્લ વગેરેની પાસે મલ્લકુસ્તી સંબંધી વાતો એવી રીતે કરે કે જેથી મલ્લને લાગે કે આ સાધુ મલ્લ છે. ખેડૂત વગેરેની પાસે ખેતી સંબંધી વાતો એવી રીતે કરે કે જેથી તેને એમ લાગે કે આ સાધુ પૂર્વે ખેડૂત હતો, અથવા ખેતીનું સારું જ્ઞાન ધરાવે છે. એ પ્રમાણે શિલ્પમાં પણ સમજવું.]

આમાં પ્રસન્ન બનેલ ગૃહસ્થ આધાકર્મ આદિ દોષો લગાડે, તથા સાધુને તે તે જાતિ આદિવાળા ગૃહસ્થ પાસે પોતે તે તે જાતિ આદિનો ન હોય તો પણ પોતે તે તે જાતિ આદિનો છે એમ બતાવવામાં મૃષાવાદ, માયા આદિ દોષોનું સેવન કરવું પડે, ખેતી આદિના વર્ણનમાં સાવધ કાર્યોની પ્રશંસાથી અનુમોદના વગેરે દોષો લાગે.] [૭૫૬]

જો જસ્સ કોઢ્ઠ ભત્તો, વળેઢ્ઠ તં તપ્પસંસળેળેવ ।

આહારઢ્ઠા કુળઢ્ઠ વ, મૂઢ્ઠે સુહુમેઅરતિગિચ્છં ॥ ૭૫૭ ॥

વૃત્તિ:- ‘યો યસ્ય’ શાક્યભિક્ષવાદે: ‘કશ્ચિદ્ધક્ત:’ ઉપાસકાદિ: ‘વનતિ’ સંભજતે સેવતે ‘તં તત્પ્રશંસનેનૈવ’, ‘ભુજ્જતે ચિત્રકર્મ્મસ્થિતા ઇવે’ત્યેવં શાક્યભિક્ષવાદિ પ્રશંસતિ વા । ‘આહારાર્થમ્’ આહારનિમિત્તં ‘કરોતિ વા મૂઢ્ઠશ્ચ’રિત્રમોહેન ‘સૂક્ષ્મેતરાં ચિકિત્સાં’, તત્ર સૂક્ષ્મા વૈદ્યસૂચનાદિ, બાદરા પ્રતીતેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૫૭ ॥

(૫) વનીપક- વનીપક એટલે સેવા કરનાર. જે દાતા ગૃહસ્થ જે બૌદ્ધ સાધુ વગેરેનો ભક્ત હોય તે ગૃહસ્થ પાસે તે બૌદ્ધ સાધુ વગેરેની પ્રશંસા કરવા દ્વારા તે ગૃહસ્થની સેવા કરે, અથવા “ચિત્રકર્મમાં આલેખાયા હોય તેમ ભોજન કરે છે, અર્થાત્ રાગ-દ્વેષ રહિત ભોજન કરે છે,” એમ (બૌદ્ધ ભક્ત વગેરેની સમક્ષ) બૌદ્ધ સાધુ વગેરેની પ્રશંસા કરે, તે વનીપક દોષ. [આમાં કુધર્મની અને કુપાત્રદાનની પ્રશંસાથી મૃષાવાદ અને મિથ્યાત્વની સ્થિરતા-વૃદ્ધિ, સાવધમાં પ્રવૃત્તની પ્રશંસાથી જીવહિંસાદિ પાપોની અનુમોદના વગેરે દોષો લાગે.]

(૬) ચિકિત્સા- ચિકિત્સા એટલે રોગનો ઉપાય. ચારિત્રમોહથી મૂઢ બનેલ સાધુ આહાર મેળવવા

ચિકિત્સા કરે તે ચિકિત્સા દોષ છે. ચિકિત્સા દોષના સૂક્ષ્મ અને બાદર એમ બે પ્રકાર છે. રોગની દવા બતાવવી, વૈદ્ય બતાવવો, વૈદ્યની પ્રશંસા કરવી, વગેરે સૂક્ષ્મ ચિકિત્સા છે. (જાતે રોગની દવા આપવી તે) બાદર (મોટી) ચિકિત્સા પ્રસિદ્ધ છે.

[આમાં દવા બતાવવા વગેરેથી અપ્કાય, વનસ્પતિકાય વગેરે જીવોની હિંસા, સાદું થયા પછી પાપકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ, કદાચ વધારે બિમારી થાય કે મૃત્યુ થાય તો સાધુ પ્રત્યે દ્વેષભાવ, શાસનહીલના વગેરે દોષો લાગે.] [૭૫૭]

કોહપ્પલસમ્ભાવણપદુપણ્ણો હોઈ કોહપિંડો ૩ ।

ગિહિણો કુળ્ણડ્ઙ્ઙભિમાણં, માયાઈ દવાવૈ તહય ॥ ૭૫૮ ॥

વૃત્તિ:- 'ક્રોધપ્પલસમ્ભાવનાપ્રત્યુત્પન્નઃ' સન્ જ્ઞાતો 'ભવતિ ક્રોધપિણ્ણસ્તુ', ક્ષપકર્ષેરિવ, 'ગૃહિણઃ કરોત્યભિમાણં' દાનં પ્રતીતિ માનપિણ્ણઃ, સેવતિકાસાધોરિવ, 'માયયા દાપયતિ તથા' વેષપરાવર્તાદિનેતિ માયાપિણ્ણઃ, ચેલ્લકસ્યેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૫૮ ॥

(૭) ક્રોધપિંડ- ગુસ્સે થયેલો આ સાધુ અમુક અનર્થ કરશે એવા ભયથી ઉત્પન્ન થયેલો પિંડ-આહાર ક્રોધપિંડ છે. આ વિષયમાં ક્ષપકમુનિનું દૃષ્ટાંત 'છે.

[ભાવાર્થ- કોઈ સાધુનો વિદ્યાથી ઉચ્ચાટન કરવું, કોઈને મારી નાખવો વગેરે વિદ્યાસંબંધી પ્રભાવ, શાપ આપવો વગેરે તપપ્રભાવ, હજારની સાથે એકલો લડી શકે વગેરે બલ, રાજપ્રેમ વગેરે જાણીને, અથવા કોઈ સાધુએ ગુસ્સામાં આવીને શાપ આપીને કોઈને મારી નાખ્યો હોય વગેરે અનર્થો જોઈને, પોતે ભિક્ષા નહિ આપે તો કદાર્ય અનર્થ થશે એવા ભયથી ભિક્ષા આપે, અથવા બ્રાહ્મણ વગેરે પાસેથી માગવા છતાં ભિક્ષા ન મળે તો સાધુ ગુસ્સે થાય, સાધુને ગુસ્સે થયેલો જોઈને ગુસ્સે થયેલો સાધુ અનર્થ કરશે એવા ભયથી ભિક્ષા આપે તે ક્રોધપિંડ છે.]

(૮) માનપિંડ- ગૃહસ્થને [“આ સાધુએ મારી પાસે માગણી કરી છે તેથી મારે એને નહિ આપવાની ઈચ્છાવાળા (મારા) પરિવાર વગેરેની અવગણના કરીને પણ આપવું” એવા] અભિમાનવાળો બનાવીને ભિક્ષા મેળવે તે માનપિંડ છે. આ વિષયમાં સેવતિકા સાધુનું દૃષ્ટાંત છે. [અથવા દાતાનો પરિવાર આ સાધુને અમારે કોઈ પણ રીતે આપવું નથી એવા અભિમાનવાળો બને, અને સાધુ પણ હું અવશ્ય લઈશ એવા અભિમાનવાળો બનીને દાતાના ઘરથી ભિક્ષા મેળવે તે માનપિંડ છે.

અથવા જો તમે અમુક અમુર આહાર અમને લાવી આપો તો તમે લબ્ધિવાળા છો એમ અમે માનીએ, એ પ્રમાણે બીજા સાધુઓના કહેવાથી કુલાઈને સાધુઓએ કહેલો આહાર લાવે તે માનપિંડ છે. અથવા તમારામાં સારો આહાર લાવવાની જરાય શક્તિ (-લબ્ધિ)

૧. આ દૃષ્ટાંત અને માયાઈ ત્રણ કપાયનાં દૃષ્ટાંતોનો અહીં ટીકામાં માત્ર નામ નિર્દેશ કર્યો છે, દૃષ્ટાંતોનું વર્ણન નથી. તે દૃષ્ટાંતો જિજ્ઞાસુએ પિંડવિશુદ્ધિ વગેરે ગ્રંથોમાંથી જોઈ લેવાં.

નથી એમ બીજા સાધુઓ અપમાન કરે એથી, “જુઓ, મારામાં સારો આહાર લાવવાની શક્તિ છે” એમ બતાવવા અહંકારથી સારો આહાર લાવે તે માનપિંડ છે. અથવા બીજા સાધુઓ પાસેથી પોતાની લબ્ધિની પ્રશંસા સાંભળીને કુલાઈ જાય, એથી “અરે ! હું તો જ્યાં જાઉં ત્યાં બધું મેળવી શકું છું” એમ સાધુઓને કહીને ભિક્ષા માટે જાય, અને કોઈ ગૃહસ્થને એવી રીતે વાત કરે કે જેથી તે ગૃહસ્થને અહંકાર થાય (-આપવાનું પૌરુષ ચઢે) અને તેથી તે સાધુ જે આહાર માગે તે અને જેટલો માગે તેટલો આપે તે માનપિંડ છે.]

(૯) માયાપિંડ- લબ્ધિથી વેશપરિવર્તન આદિ કરીને માયાથી ગૃહસ્થને છેતરીને તેની પાસેથી ભિક્ષા મેળવે તે માયાપિંડ છે. આ વિષયમાં ચેલ્લક મુનિનું દષ્ટાંત છે. [૭૫૮]

અતિલોભા પરિઅહર્ક, આહારદ્વા ય સંથવં દુવિહં ।

કુળઇ પંજજઇ વિજ્જં, મંતં ચુણં ચ જોગં ચ ॥ ૭૫૯ ॥

વૃત્તિ:- ‘અતિલોભાત્ પર્યટત્યાહારાર્થ’મિતિ લોભપિંડઃ, સિંહકેસરકયતેરિવ, આહારાર્થમેવ ‘સંસ્તવ’ પરિચયં ‘દ્વિવિધં કરોતિ’, પૂર્વપશ્ચાદ્ભેદેન, એવમાહારાર્થમેવ ‘પ્રયુક્તે વિદ્યાં મન્ત્રચૂર્ણે ચ યોગં ચ’, તત્ર દેવતાધિષ્ઠિતોઽક્ષરવિન્યાસો વિદ્યા, દેવાધિષ્ઠિતસ્તુ મન્ત્રઃ, ચૂર્ણઃ પાદલેપાદિઃ, યોગો વશીકરણાદીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૫૯ ॥

(૧૦) લોભપિંડ- આહારની લાલસાથી આહાર માટે ઘણા ઘરોમાં ફરે તે લોભપિંડ. આ વિષયમાં સિંહકેસરિયા મુનિનું દષ્ટાંત છે.

[કોધાદિ ચારે પ્રકારના પિંડમાં સાધુના કોધાદિ કષાયનું પોષણ, એક-બીજાને દ્વેષભાવ, શાસનહીલના વગેરે દોષો છે.]

(૧૧) પૂર્વ-પશ્ચાત્સંસ્તવ- સંસ્તવ એટલે પરિચય. સંસ્તવના પૂર્વ અને પશ્ચાત્ એમ બે ભેદ છે. આહાર મેળવવા માટે માતા, પિતા વગેરે પક્ષનો સંબંધ બતાવવો તે પૂર્વસંસ્તવ, અને શ્વસુર પક્ષનો સંબંધ બતાવવો તે પશ્ચાત્સંસ્તવ. [જેમ કે દાન આપનારી સ્ત્રી વૃદ્ધ હોય તો તમારા જેવી જ મારી માતા હતી વગેરે કહે, પ્રૌઢ સ્ત્રી હોય તો તમારા જેવી જ મારી બહેન હતી વગેરે કહે, યુવતિ હોય તો તારા જેવી જ મારી પુત્રી હતી વગેરે કહે. આમાં માયામૃષાવાદ, પરસ્પર મમત્વભાવ, શાસનહીલના વગેરે દોષો થાય. આહાર મેળવવાના ઈરાદાથી ગૃહસ્થોની સાથે પોતાનો સંસારનો સાથો સંબંધ કાઢવો એ પણ પૂર્વ-પશ્ચાત્સંસ્તવ છે.] અથવા સંસ્તવ એટલે પ્રશંસા. દાતા આહાર આપે એ પહેલાં તેના સાચા-ખોટા ગુણોની પ્રશંસા (ખુશામત) કરવી તે પૂર્વસંસ્તવ, અને દાન આપ્યા પછી પ્રશંસા કરવી તે પશ્ચાત્સંસ્તવ. [આમાં માયા, મૃષાવાદ, અસંયતની ખુશામત દ્વારા પાપોની અનુમોદના વગેરે દોષો લાગે.]

(૧૨ થી ૧૫) વિદ્યા-મંત્ર-ચૂર્ણ-યોગપ્રયોગ- આહાર મેળવવા માટે વિદ્યા, મંત્ર, ચૂર્ણ અને યોગનો ઉપયોગ કરવો તે અનુક્રમે વિદ્યાપ્રયોગ, મંત્રપ્રયોગ, ચૂર્ણપ્રયોગ અને યોગપ્રયોગ દોષ છે.

દેવીથી અધિષ્ઠિત અક્ષરવિન્યાસ એ વિદ્યા, અને દેવથી અધિષ્ઠિત અક્ષરવિન્યાસ એ મંત્ર. [અથવા હોમ, બલિ, જાપ વગેરે સાધનોથી સિદ્ધ થાય તે વિદ્યા, અને હોમ વગેરે સાધનો વિના (માત્ર પાઠથી) સિદ્ધ થાય તે મંત્ર.] પગમાં લેપ કરીને આકાશમાં ઉડી શકાય વગેરે જુદા જુદા પ્રયોગોથી જુદી જુદી શક્તિ જેમાં હોય તેવાં ચૂર્ણોં. જેનાથી વશીકરણ (સ્તંભન) વગેરે થાય તે યોગ. [આમાં ગૃહસ્થની ઈચ્છા વિના આહારાદિ લેવાથી અદત્તાદાન, ગૃહસ્થોને ખબર પડતાં શાસનહીલના વગેરે દોષો છે.] [૭૫૯]

ગભ્મપરિસાહ્ણાઙ્ગ વ, પિંડત્થં કુણ્ઙ મૂલકમ્મં તુ ।

સાહુસમુત્થા એ, ભણિઆ ઉપ્પાયણાદોસા ॥ ૭૬૦ ॥

વૃત્તિ:- ‘ગર્ભપરિણાતાદિ વા ‘પિણ્ઙાર્થમ્’ આહારનિમિત્તં ‘કરોતિ મૂલકમ્મૈવ, સાધુસમુત્થા ‘એતે’ અનન્તરોદિતા ‘ભણિઆ ઉત્પાદનાદોષા’ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૬૦ ॥

(૧૬) મૂલકર્મ- [જેનાથી દીક્ષા પચાપિનો મૂળથી છેદરૂપ આઠમું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે તેવો] ગર્ભપાતાદિ વ્યાપાર આહાર માટે કરે તે મૂલકર્મ. [અથવા મૂળ એટલે વનસ્પતિનાં મૂળિયાં. વનસ્પતિનાં મૂળિયાંની કિયા તે મૂલકર્મ. આહાર મેળવવાના ઈરાદાથી સૌભાગ્ય માટે મંગલ ગણાતાં વનસ્પતિનાં મૂળિયાંઓથી સ્ત્રીઓને સ્નાન કરાવવું, ગર્ભપાત (કે ગર્ભાધાન) વગેરે કરાવવું એ મૂળકર્મ દોષ છે. આમાં ગર્ભપાત આદિ કર્યા પછી બીજાઓને ખબર પડતાં સાધુ પ્રત્યે દ્રેપ, તેથી કદાચ સાધુનો વધ પણ થાય, વનસ્પતિકાય આદિની વિરાધના, પંચેન્દ્રિય ગર્ભનો ધાત વગેરે અનેક દોષો છે.]

અનન્તરોક્ત સોળ દોષો સાધુથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રમાણે ઉત્પાદનાના દોષો કહ્યા.

[૭૬૦]

ઉક્તા ઉત્પાદનાદોષાઃ, એપણાદોષાનાહ-

એસણ ગવેસણાણ્ણેસણા ય ગ્રહણં ચ હોતિ એગઙ્ગા ।

આહારમ્મિહ પગયા તીર્ણે ય દોસા ઙ્ગમે હુંતિ ॥ ૭૬૧ ॥

વૃત્તિ:- ‘એપણ મેષણા’, એવં ‘ગવેષણા અન્વેષણા ચ ગ્રહણં ચેતિ ભવન્ત્યેકાર્થાઃ’ એતે શબ્દા ઇતિ, સા ‘ચાહારસ્યેહ પ્રકૃતા, ‘તસ્યાશ્ચ’ એપણાયા ‘દોષાઃ દશ ભવન્તિ’, વક્ષ્યમાણલક્ષણા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૬૧ ॥

ઉત્પાદનાના દોષો કહ્યા, હવે એપણાના દોષો કહે છે-

એપણા; ગવેષણા, અન્વેષણા, ગ્રહણ આ શબ્દો એકાર્થક છે, અર્થાત્ આ બધા શબ્દોનો એપણા અર્થ છે. એપણા (= તપાસ) અનેક વસ્તુ સંબંધી હોય છે, તેમાં અહીં આહારની એપણા (= તપાસ) પ્રસ્તુત છે, દ્વિપદ પ્રાણી વગેરેની એપણા પ્રસ્તુત નથી. એપણાના દોષો (= આહાર)

ગ્રહણ કરતી વખતે લાગતા દોષો)^૧ નીચેની ગાથામાં કહેવાશે તે દશ છે. [૭૬૧]

સંકિઅ મવિખઅ ણિવિખત્ત પિહિઅ સાહરિઅ દાયગુમ્પીસે ।

અપરિણય લિત્ત છદ્ધિઅ, ઇસણદોસા દસ ભવંતિ ॥ ૭૬૨ ॥

વૃત્તિ:- 'શદ્ધિતં મ્રક્ષિતં નિક્ષિપં પિહિતં સંહતં દાયકમ્ ઝનિમ્શ્રં અપરિણતં લિપં છર્દિતમિ'ત્યેતે 'ઘ્ષણાદોષાઃ દશ ભવન્તી'તિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥ ૭૬૨ ॥

(એષણાના દશ દોષોનાં નામ—)

શંકિત, મ્રક્ષિત, નિક્ષિપ, પિહિત, સંહત, દાયક, ઝનિમ્શ્ર, અપરિણત, લિપ, છર્દિત આ દશ એષણાના દોષો છે=આહાર લેતાં તપાસવાના દોષો છે. ગાથાનો આ સંક્ષિપ્ત અર્થ છે. [૭૬૨]

વ્યાસાર્થમાહ—

કમ્માઇ સંકિઇ (સંકઇ) તયં, મવિખઅમુદગાઇણા ઉ જં જુત્તં ।

ણિવિખત્તં સચ્ચિત્તે, પિહિઅં તુ ફલાઇણા થઇઅં ॥ ૭૬૩ ॥

વૃત્તિ:- 'કમ્પાદિ શદ્ધિતમેતત્' (કર્માદિ શદ્ધિતે તત્), યદેવ શદ્ધિતં તદ્ ગૃહ્ણતઃ તદેવાપદ્યત્ इत्यર્થઃ, 'મ્રક્ષિતં ઉદકાદિના તુ યદ્યુક્તં' મળ્લકાદિ, 'નિક્ષિપં' સજીવાદૌ 'સચિત્તે' મિશ્રે ચ, 'પિહિતં તુ ફલાદિના સ્થગિતં', પુષ્પફલાદિનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૬૩ ॥

મત્તગગયં અજોગ્ગં, પુઢવાઇસુ છોઢુ દેઇ સાહરિઅં ।

દાયગ બાલાઈઆ, અજોગ બીજાઇ ઉમ્પીસં ॥ ૭૬૪ ॥

વૃત્તિ:- 'માત્રકગતમયોગ્યં' કુથિતરસાદિ 'પૃથિવ્યાદિષુ' કાયેષુ 'ક્ષિપ્ત્વા' દદાતીત્યેત- 'ત્સંહતં, દાયકા 'બાલાદયો' બાલવૃદ્ધાદયઃ 'અયોગ્યા' દાનગ્રહણં પ્રતિ, 'બીજાદ્યુનિમ્શ્રં' બીજકન્દાદિયુક્તમુનિમ્શ્ર-મુચ્યત્ इति ગાથાર્થઃ ॥ ૭૬૪ ॥

અપરિણયં દવ્વં ચિઅ, ભાવો વા દોણહ દાણ ઇગસ્સ ।

લિત્તં વસાઇણા છદ્ધિઅં તુ પરિસાડણાવંતં ॥ ૭૬૫ ॥

વૃત્તિ:- 'અપરિણતં દ્રવ્યમેવ' સજીવમિત્યર્થઃ, 'ભાવો વા દ્વયોઃ' સમ્બન્ધિનો 'દાને

૧. પિડનિર્બુક્તિ વગેરે ગ્રંથોમાં એષણા શબ્દનો દોષોની તપાસ કરવી એવો અર્થ છે. એષણાના ગવેષણા, ગ્રહણાએષણા અને ગ્રાસેષણા એમ ત્રણ ભેદ છે. ગવેષણા એટલે ઉદ્ગમ અને ઉત્પાદનના દોષો (પિ. વિ. ગા. ૭૬નું અવતરણ). આહાર લેતાં પહેલાં ગવેષણાની = ઉદ્ગમ અને ઉત્પાદનના દોષોની તપાસ કરવી તે ગવેષણા. ગ્રહણ એટલે આહાર ગ્રહણ કરવો. આહાર ગ્રહણ કરતી વખતે લાગતા દોષોની તપાસ તે ગ્રહણેષણા. ગ્રાસ એટલે કોળિયો, અર્થાત્ ભોજન કરવું. ભોજન કરતાં લાગતા દોષોની તપાસ કરવી તે ગ્રાસેષણા. પ્રસ્તુતમાં એષણા શબ્દનો શબ્દાર્થ તપાસ કરવી એવો છે, પણ ભાવાર્થ ગ્રહણેષણા રૂપ છે. અવેક્ષાએ ગ્રહણેષણા અને તપાસ કરવી એ બંનેનો એક જ અર્થ છે. કારણ કે ગ્રહણ એટલે આહાર ગ્રહણ કરવો. આહારનું ગ્રહણ દોષોની તપાસપૂર્વક કરવાનું છે. આથી જ અહીં એષણા (= તપાસ) અને ગ્રહણ એ બંનેનો શબ્દાર્થ ત્રિવિધ હોવા છતાં ભાવાર્થ એક હોવાથી અહીં તે બંનેનો એક અર્થ જણાવ્યો છે.

‘એકસ્ય’ દાતુરપરિણતઃ, દાનં સમક્ષયોરેવેત્યનિસુષ્ટાદ્ ભેદઃ, ‘લિપ્તં વસાદિના’ ગર્હિતદ્રવ્યેણ, ‘છર્દિતં તુ પરિણાતનાવદ્દે’યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૬૫ ॥

હવે વિસ્તૃત અર્થ કહે છે—

(૧) શંકિત- શંકિત એટલે શંકાવાળું. જે આહારમાં (ઉદ્ગમના ૧૬ અને એષણાના શંકિત સિવાયના ૮ એમ ૨૫ દોષમાંથી) જે દોષની શંકા પડે તે આહાર લેવાથી (કે વાપરવાથી) તે જ દોષ લાગે.

[જેમ કે આહાર શુદ્ધ હોવા છતાં આધાકર્મની શંકા પડે છતાં તે આહાર લેવામાં આવે કે વાપરવામાં આવે તો આધાકર્મ દોષ લાગે, ઔદેશિકની શંકા પડે તો ઔદેશિક દોષ લાગે... જે જે દોષની શંકાપૂર્વક વહોરે કે વાપરે તે તે દોષ લાગે.

અહીં ગ્રહણ અને ભોજનને આશ્રયીને ચાર ભાંગા છે. તે આ પ્રમાણે- (૧) ગ્રહણ (= આહાર લેતી વખતે) અને ભોજન (= વાપરતી વખતે) એ બંનેમાં શંકિત. (૨) ગ્રહણમાં શંકિત, ભોજનમાં નિઃશંક. (૩) ગ્રહણમાં નિઃશંક, ભોજનમાં શંકિત. (૪) બંનેમાં નિઃશંક.

પહેલા ભાંગાની ઘટના- કોઈ સાધુને કોઈ ઘરે ઘણો આહાર જોતાં આટલો બધો આહાર કેમ છે? કંઈક ગરબડ લાગે છે! એવી શંકા થઈ, યજ્ઞ લજ્જાળુ હોવાથી ગૃહસ્થને વધારે રસોઈ બનાવવાનું કારણ પૂછી શકે નહિ. શંકાપૂર્વક જ તે આહાર વહોરે અને શંકાપૂર્વક જ વાપરે.

બીજા ભાંગાની ઘટના- ઉપર કહ્યું તેમ શંકિત આહાર લાવ્યા પછી ભોજનની શરૂઆત કરતાં પહેલાં બીજા કોઈ સાધુ વગેરેના કહેવાથી ખબર પડી જાય કે હું જે ઘરેથી શંકિત આહાર લાવ્યો છું તે ઘરનો આહાર નિર્દોષ છે. આથી વાપરતી વખતે નિઃશંક છે.

ત્રીજા ભાંગાની ઘટના- કોઈ સાધુને કોઈના ઘરેથી નિઃશંક આહાર લાવ્યા પછી કોઈ કારણથી તેમાં શંકા પડે કે હું અમુક ઘરેથી જે આહાર લાવ્યો છું તે કદાચ દોષિત હશે. આવી શંકાપૂર્વક આહાર વાપરે.

ચોથા ભાંગાની ઘટના- શંકા વિના આહાર લે અને શંકા વિના વાપરે.

ગ્રહણ કરતી વખતે શંકિત હોવા છતાં વાપરતી વખતે નિઃશંક બની જાય તો તે આહાર શુદ્ધ ગણાય. આથી ચાર ભાંગામાં પહેલો અને ત્રીજો એ બે ભાંગા અશુદ્ધ છે, બીજો અને ચોથો એ બે ભાંગા શુદ્ધ છે.]

(૨) પ્રક્ષિત- પ્રક્ષિત એટલે યુક્ત (= ખરડાયેલ). સચિત્ત પાણી વગેરેથી યુક્ત હોય તે ખાખરો વગેરે આહાર લેવો તે પ્રક્ષિત દોષ છે.

[પ્રક્ષિતના સચિત્ત વસ્તુથી પ્રક્ષિત અને અચિત્ત વસ્તુથી પ્રક્ષિત એમ બે ભેદ છે. તેમાં સચિત્ત વસ્તુથી પ્રક્ષિત આહાર સર્વથા ન કલ્પે. આહાર, આહાર આપવાનું ભાજન અને

આહાર આપનારના હાથ એ ત્રણમાંથી કોઈ એક પણ સચિત્તથી પ્રક્ષિત હોય તો ન કલ્પે, ત્રણે સચિત્તથી પ્રક્ષિત ન હોય તો જ કલ્પે.

અચિત્તથી પ્રક્ષિતમાં લોકનિઘ ચરબી આદિ અચિત્તથી પ્રક્ષિત ન કલ્પે.

પૂર્વકર્મ અને પશ્ચાત્કર્મ એ બે દોષોનો પણ પ્રક્ષિત દોષમાં સમાવેશ થાય છે. સાધુને વહોરાવવા માટે હાથ અને ભાજન વગેરેને સચિત્ત પાણીથી સાફ કરે વગેરે પૂર્વકર્મ છે. સાધુને વહોરાવ્યા પછી સાધુને વહોરાવવાના નિમિત્તે ખરડાયેલા હાથ, અને ભાજન વગેરેને સચિત્ત પાણીથી સાફ કરે વગેરે પશ્ચાત્કર્મ છે.]

- (૩) નિક્ષિપ્ત- નિક્ષિપ્ત એટલે મૂકેલું. સચિત્ત વસ્તુ ઉપર કે સચિત્તમિશ્ર વસ્તુ ઉપર મૂકેલો આહાર લેવો તે નિક્ષિપ્ત દોષ છે.

[નિક્ષિપ્તના અનંતર અને પરંપર એમ બે ભેદ છે. સાક્ષાત્ સચિત્ત વસ્તુ ઉપર મૂકેલું હોય તે અનંતર નિક્ષિપ્ત. સચિત્ત વસ્તુ ઉપર રહેલા ભાજન વગેરેમાં મૂકેલું હોય તે પરંપર નિક્ષિપ્ત. જેમ કે- ઘઉં ઉપર ખાખરા વગેરે પડેલું હોય તે અનંતર નિક્ષિપ્ત. ઘઉં ઉપર રહેલા ડબામાં ખાખરા હોય તે પરંપર નિક્ષિપ્ત. અનંતર નિક્ષિપ્ત સર્વથા ન કલ્પે. પરંપર નિક્ષિપ્ત સચિત્તની સાથે સંઘટ્ટો ન થાય તેમ યતનાથી (કારણે) લઈ પણ શકાય.]

- (૪) પિહિત- પિહિત એટલે ઢંકાયેલું. જે આહાર સચિત્ત પુષ્પ, ફળ આદિથી ઢંકાયેલું હોય, અર્થાત્ જે આહાર ઉપર સચિત્ત ફળ વગેરે પડ્યું હોય, તે આહાર લેવાથી પિહિત દોષ લાગે.

[પિહિતના અનંતર અને પરંપર એમ બે ભેદ છે. જેમ કે- ખાખરા ઉપર સાક્ષાત્ લીંબુ વગેરે સચિત્ત વસ્તુ પડી હોય તો તે અનંતર પિહિત છે. ખાખરા વગેરે ઉપર છાબડી પડી હોય અને તેમાં લીંબુ વગેરે સચિત્ત વસ્તુ હોય તે પરંપર પિહિત છે. અનંતર પિહિત સર્વથા અકલ્પ્ય છે. પરંપરા પિહિત યતનાથી (કારણે) લઈ પણ શકાય.] [૭૬૩]

- (૫) સંહત- સાધુને આપવા માટે યોગ્ય ન હોય તેવી ભાજનમાં રહેલી બેસ્વાદ વગેરે વસ્તુને સચિત્ત પૃથ્વી આદિ ઉપર નાખીને તે ભાજનથી સાધુને આહાર આપે તે સંહત દોષ છે.

[આમાં ચાર ભાંગા છે. તે આ પ્રમાણે : (૧) સચિત્તને સચિત્તમાં નાખે. (૨) સચિત્તને અચિત્તમાં નાખે. (૩) અચિત્તને સચિત્તમાં નાખે. (૪) અચિત્તને અચિત્તમાં નાખે. આમાં ચોથા ભાંગાથી યતનાપૂર્વક લઈ શકાય.]

- (૬) દાયક- ભિક્ષા આપવા માટે અયોગ્ય બાળક, વૃદ્ધ વગેરે ભિક્ષા આપે તો તે દાયક દોષ છે. [નીચે જણાવેલ જીવો ભિક્ષા આપવા અયોગ્ય છે.

અવ્વત્તમપહુ થેરે, પંડે મત્તે ચ ચિત્તચિત્તે ચ ।

દિત્તે જક્ખાઈટ્ઠે, કરચરણછિત્તંઽધણિયલે ચ ॥ ૪૬૧ ॥

તહોસ ગુલ્લિણી બાલવચ્છ કંડંતિ પીસમ્મજ્જંતી ।

કત્તંતી પિંજંતી, મહ્યા દગમાઙ્ગો દોસા ॥ ૪૭૦ ॥ ઓં નિં

૧ અવ્યક્ત, ૨ અપ્રભુ, ૩ સ્થવિર, ૪ નપુંસક, ૫ મત્ત, ૬ ક્ષિત્તચિત્ત, ૭ દીપ્તચિત્ત, ૮ યક્ષાવિષ્ટ, ૯ કરચિત્ત, ૧૦ ચરણચિત્ત, ૧૧ અંધ, ૧૨ નિગડિત, ૧૩ કુષ્ઠી, ૧૪ ગર્ભિણી, ૧૫ બાલવત્સા, ૧૬ ખાંડતી, ૧૭ દળતી, ૧૮ સેકતી, ૧૯ કાંતતી, ૨૦ પિંજતી-આટલા દાયકોના હાથથી ત્મિક્ષા ન લેવી. આટલા દાયકોના હાથથી ત્મિક્ષા લેવામાં અધકાય વિરાધના વગેરે દોષોનો સંભવ છે. આમાં વિકલ્પ છે, અર્થાત્ સામાન્યથી તો આટલા દાયકોના હાથથી ત્મિક્ષા ન લેવાય, પણ ક્યારેક જીવવિરાધનાદિ દોષોનો સંભવ ન હોય તો લઈ પણ શકાય.

(૧) અવ્યક્ત- આઠ વર્ષથી ઓછી વયવાળું બાળક અવ્યક્ત કહેવાય. માતાદિની ગેરહાજરીમાં બાળક પાસેથી લેવાથી બાળક વધારે આપી દે તો તેની માતા આદિને સાધુ પ્રત્યે “બાળક પાસેથી વધારે લઈ ગયા” ઈત્યાદિ અરુચિભાવ થવાનો સંભવ છે. (માતાદિની હાજરીમાં પણ બાળક હોવાથી વહોરાવતાં નીચે પાડે, ઢોળે વગેરે દોષોની સંભાવનાથી વિશેષ કારણ વિના તેના હાથથી ન વહોરવું એ ઠીક છે.) પણ જો બાળક ઓછું વહોરાવે (અને ઢોળાવાદિનો સંભવ ન હોય) તો બાળક પાસેથી પણ લઈ શકાય.

(૨) અપ્રભુ- અપ્રભુ એટલે જે ઘરનો માણસ ન ગણાય તે નોકર વગેરે. નોકર વગેરે પાસેથી ત્મિક્ષા લેવાથી બાળકમાં જણાવ્યા મુજબ નોકર અને સાધુ એ બેમાંથી એક ઉપર કે બંને ઉપર દ્વેષ થવાનો સંભવ છે.

(૩) સ્થવિર- જેની સિત્તેર વર્ષથી અધિક, મતાંતરે સાઠ વર્ષથી અધિક ઉંમર હોય તે સ્થવિર. સ્થવિરના હાથથી લેવાથી (૧) સ્થવિરના મુખમાંથી લાળ પડતી હોય તો આપવાના આહારમાં પણ લાળ પડે, તેથી (સાધુ અપવિત્ર છે એવી) લોકમાં જુગુપ્સા થાય. (૨) હાથ કંપતા હોય તો આહારાદિ નીચે પડે, આથી છકાયની વિરાધના થાય. (૩) સ્થવિર પોતે વહોરાવતાં પડી જાય, આથી તેના શરીર નીચે આવી જનારા જીવોની વિરાધના થાય, સ્થવિરને દુઃખ થાય, ઈત્યાદિ અનેક દોષો થાય.

(૪) નપુંસક- નપુંસક પાસેથી વારંવાર વહોરવાથી (૧) તેની સાથે અતિપરિચય થતાં સાધુને કે નપુંસકને, અથવા બંનેને, વેદનો ઉદ્દય થાય, (જો કે શાસ્ત્રમાં ‘વારંવાર’ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. છતાં એક વાર લેવાનું થાય એટલે વારંવાર લેવાનું પણ થાય. આથી તેની પાસેથી એક વાર પણ લેવાનું ટાળવું એ હિતાવહ છે.) (૨) આ સાધુઓ નપુંસકને ત્યાં વહોરવા જાય છે એમ લોકમાં નિંદા થાય, (૩) અથવા લોકોને આ સાધુઓ પણ નપુંસક હશે એવી શંકા પડે, ઈત્યાદિ અનેક દોષો છે.

૧. આ પ્રમાણે બીજા દાયકો વિષે પણ સમજવું, અર્થાત્ જે દાયકના હાથથી લેવાથી જે દોષોની સંભાવના શાસ્ત્રમાં જણાવી છે તે દાયકના હાથે લેવાથી તે દોષો લાગે તેમ ન હોય તો તે દાયકના હાથથી લઈ શકાય.

- (૫) મત્ત- મદિરા પીને મત્ત બનેલાના હાથથી લેવાથી (૧) તે સાધુ સાથે આલિંગન કરે, (૨) પાત્રું ફોડી નાખે, (૩) અથવા ઊલટી કરે, (૪) આથી સાધુનું શરીર કે પાત્ર ખરડાવાથી લોકોમાં “આ સાધુઓ આવા મત્ત પાસેથી ભિક્ષા લેતા હોવાથી અપવિત્ર છે” એમ શાસનની હીલના થાય, (૫) કદાચ તે દારુના નશામાં સાધુને મારી પણ નાખે, (આપવાની વસ્તુ ઢોળે...) ઈત્યાદિ અનેક દોષો છે.
- (૬) ક્ષિમચિત્ત- ધનનાશ આદિથી ગાંડો બની ગયેલો.
- (૭) દીપ્તચિત્ત- અનેક વાર શત્રુપરાજય વગેરે કઠીન કાર્યો કરવાથી મારા જેવો કોઈ નથી એમ માનીને છડી ગયેલો.
- (૮) યક્ષાવિષ્ટ- પિશાયના વળગાડવાળો.
ક્ષિમચિત્ત આદિ ત્રણના હાથથી વહોરવાથી ‘મત્તમાં’ જણાવ્યા મુજબ યથાસંભવ દોષો લાગે.
- (૯) કરણિત્ત- જેના હાથ કપાઈ ગયા છે તે કરણિત્ત. કરણિત્ત મળ-મૂત્ર આદિની શંકા ટાળ્યા પછી પાણીથી શુદ્ધિ ન કરવાથી પ્રાયઃ અપવિત્ર હોય. આથી તેની પાસેથી લેવાથી (૧) લોકમાં “આ સાધુઓ આવા અપવિત્રની પાસેથી લેતા હોવાથી અપવિત્ર છે” એમ શાસનહીલના થાય, (૨) હાથ ન હોવાથી આપતાં આપવાની વસ્તુ કે ભાજન નીચે પડી જાય તો છકાયની વિરાધના થાય.
- (૧૦) ચરણિત્ત- જેના પગ કપાઈ ગયા હોય તે ચરણિત્ત. તેના હાથથી વહોરવાથી કરણિત્તમાં જણાવ્યા મુજબ યથાસંભવ દોષો થાય. તથા પગ ન હોવાથી ભિક્ષા આપવા માટે ચાલવામાં પ્રાયઃ તે પડી જાય, તેથી છકાયની વિરાધના વગેરે થાય.
- (૧૧) અંધ- અંધ દેખી ન શકવાથી વહોરાવવામાં છકાયની વિરાધના કરે. તે આ પ્રમાણે- (૧) ચાલવામાં પગ વડે, (૨) સ્ખલના થતાં પડી જવાથી, (૩) વહોરાવતાં આહારાદિ સાધુના પાત્રની બહાર નાખવાથી, (વહોરાવ્યા પછી ભાજન નીચે મૂકતાં...) એમ અનેક રીતે છ કાયની વિરાધના કરે.
- (૧૨) નિગડિત- બે પગમાં કે બે હાથમાં બેડી આદિથી બંધાયેલ હોય તે નિગડિત. આવો દાયક (પ્રાયઃ) દેહની શુદ્ધિથી રહિત હોય, પડી જાય ઈત્યાદિ અનેક દોષો તેના હાથથી લેવાથી સંભવે.
- (૧૩) કુષ્ઠી- કોઢિયાના હાથથી લેવાથી (૧) સાધુને પણ કોઢ રોગ થવાનો સંભવ છે, (૨) તેનું શરીર અશુચિવાળું હોય છે.
- (૧૪) ગર્ભિણી- ગર્ભવતી બાઈના પાસેથી વહોરવાથી બેસવા-ઉઠવામાં ગર્ભને પીડા થાય.
- (૧૫) બાલવત્સા- જે સ્ત્રી ધાવણા બાળકને ધવડાવતી હોય, ખોળામાં બેસાડ્યું હોય, હાથમાં

તેડીને રમાડતી હોય, તે સ્ત્રી પાસેથી વહોરવાથી નીચે મૂકેલા બાળકને કૂર બિલાડી આદિનો ઉપદ્રવ થાય, અથવા બાળક રડે વગેરે અનેક દોષો છે.

(૧૬-૧૭-૧૮) ખાંડતી-દળતી-સેકતી- સચિત્ત ઘઉં વગેરે ખાંડતી, દળતી (અથવા ધાણા વગેરે વાટતી) અને સેકતી સ્ત્રીના હાથથી લેવાથી ઉઠવા-બેસવા વગેરેમાં સચિત્તનો સંઘટ્ટો, વહોરાવ્યા પહેલાં કે પછી હાથ ધોવાથી પૂર્વકર્મ કે પશ્ચાત્કર્મ વગેરે દોષો લાગે.

(૧૯-૨૦) કાંતતી-પીંજતી- રૂ કાંતતી અને પીંજતી સ્ત્રીના હાથથી લેવાથી ધુંકવાળા હાથ ધુવે તો પૂર્વકર્મ, દાન આપ્યા પછી હાથ ધુવે તો પશ્ચાત્કર્મ, અને બેસવા-ઉઠવામાં ત્યાં પડેલા સચિત્ત કપાસિયા વગેરેનો સંઘટ્ટો થાય ઈત્યાદિ દોષો લાગે. આ પ્રમાણે દાયક દોષનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.]

(૭) ઉન્મિશ્ર- સચિત્ત બીજ, કંદ વગેરેથી મિશ્ર આહાર આપે તે ઉન્મિશ્ર દોષ છે. [જેમ કે- ચેવડા વગેરેમાં કાચું મીઠું હોય, ફળના રસમાં કે ટુકડામાં બીજ હોય, ખાંડ વગેરેમાં સચિત્ત અનાજ વગેરેના કણિયા હોય.] [૭૬૪]

(૮) અપરિણત- આપવાનું દ્રવ્ય જ અપરિણત હોય=સચિત્ત હોય, અથવા આપવા માટે બેમાંથી એકનો ભાવ અપરિણત હોય, તે અપરિણત દોષ છે.

[ભાવાર્થ- અપરિણતના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે ભેદ છે. સચિત્ત વસ્તુ દ્રવ્ય અપરિણત છે. દ્રવ્ય અપરિણત અકલ્પ્ય છે. ભાવ અપરિણતના દાતૃ સંબંધી અને ગ્રાહક (= લેનાર) સંબંધી એમ બે ભેદ છે. આપવાની વસ્તુના માલિક બે કે તેથી વધારે હોય, તેમાંથી એકને આપવાનો ભાવ હોય અને બીજાને ન હોય તો તે વસ્તુ દાતૃ અપરિણત છે. વસ્તુના ગ્રાહક (= લેનારા) બે સાધુમાંથી એકને તે વસ્તુ નિર્દોષ જણાય અને બીજાને સદોષ જણાય તો તે વસ્તુ ગ્રાહક અપરિણત છે. ભાવ અપરિણત વસ્તુ દોષથી શંકિત હોવાથી તથા તેમાં કલહ વગેરેનો સંભવ હોવાથી અકલ્પ્ય છે.]

પ્રશ્ન- બધા માલિકની રજા વિના આપે એ અનિસૂચ દોષ છે. ભાવ અપરિણતમાં પણ બધા માલિકની રજા=ભાવના નથી. આથી અનિસૂચ અને ભાવ અપરિણતમાં ભેદ શો રહ્યો ?

ઉત્તર- અનિસૂચમાં દાયક હાજર નથી, જ્યારે ભાવ અપરિણતમાં દાયક હાજર છે. આથી એ બેમાં હાજરી અને ગેરહાજરીનો ભેદ છે.

(૯) લિપ્ત- લિપ્ત એટલે ખરડાયેલ. ચરબી આદિ નિદિત દ્રવ્યોથી ખરડાયેલ દ્રવ્ય લેવાથી લિપ્ત દોષ લાગે છે.

[પિંડનિર્યુક્તિ વગેરે ગ્રંથોમાં લિપ્ત શબ્દનો દૂધ, દહીં, છાશ, દાળ, કઢી, શાક વગેરે લેપવાળાં=ચીકાશવાળાં દ્રવ્યો એવો અર્થ કર્યો છે, અને કહ્યું છે કે- ઉત્સર્ગથી સાધુએ વાલ, ચણા, ભાત વગેરે અલેપવાળાં દ્રવ્યો લેવાં જોઈએ, દૂધ વગેરે લેપવાળાં દ્રવ્યો ન લેવાં જોઈએ. કારણ કે તેનાથી સાધુઓની રસગૃહિની વૃદ્ધિ થાય છે અને પશ્ચાત્કર્મ વગેરે દોષો

લાગે છે. આમ છતાં, તેવી શક્તિ ન હોય તો અને નિરંતર સ્વાધ્યાય આદિ યોગોનો નિર્વાહ થાય વગેરે પુષ્ટ કારણોથી લેપવાળાં દ્રવ્યો લેવાં પડે તો સાવશેષ લેવાં, અર્થાત્ ભ્રાજન તદ્દન ખાલી ન થાય તેમ લેવું, થોડું પણ તેમાં રહેવા દેવું, જેથી ખાલી થયેલું વાસણ વગેરે ધોવાથી પશ્ચાત્કર્મ દોષ ન લાગે.]

(૧૦) છર્દિત- છર્દિત એટલે ઢોળેલું. આપવાની વસ્તુ નીચે ઢોળતાં ઢોળતાં આપે તે છર્દિત દોષ છે. [વહોરાવતાં દૂધ આદિ ઢોળાય કે તેના છાંટા પડે તો નીચે રહેલા જીવોની વિરાધના થાય, અથવા નીચે પડેલા છાંટાથી આકર્ષાઈને કીડી વગેરે જીવો આવે અને ગૃહસ્થના પગ નીચે ચગદાઈ જાય વગેરે રીતે મરી જાય.] [૭૬૫]

एवं बायालीसं, गिहिसाहूभयसमुद्भवा दोसा ।

पंच पुण मंडलीए, षोआ संजोअणाईआ ॥ ७६६ ॥

વૃત્તિ:- 'एवम्' उक्तेन प्रकारेण 'द्विचत्वारिंशत्'सङ्ख्या 'गृहिसाहूभयसमुद्भवा'-एतत्प्रभवा 'दोषाः' पिण्डस्य, 'पञ्च पुनर्मण्डल्यां' उपविष्टस्य 'ज्ञेयाः' दोषाः 'संयोजनाद्या' इति गाथार्थः ॥ ७६६ ॥

ઉક્ત રીતે ગૃહસ્થથી, સાધુથી અને ગૃહસ્થ સાધુ ઉભયથી થનારા પિંડના દોષો બેંતાલીસ છે, અને માંડલીમાં બેઠેલા સાધુના સંયોજના વગેરે પાંચ દોષો (નીચે પ્રમાણે) જાણવા. [૭૬૬]

एतानेवाह-

संजोअणा पमाणे, इंगाले धूम कारणे चैव ।

उवगरणभक्तपाणे, सबाहिरब्भंतरा पढमा ॥ ७६७ ॥

વૃત્તિ:- 'संयोजना'-मीलना १ 'प्रमाणं' पिण्डस्य २ 'अङ्गारो' भोजन एव रागः ३ 'धूमो' द्वेषः ४ 'कारणं चैव' वेदनादि, ५ 'उपकरणभक्तपान' इत्युपकरणभक्तपानविषया 'सबाह्याभ्यन्तरा 'प्रथमा' संयोजना, तत्रोपकरणबाह्यसंयोजना श्लक्ष्णचोलपट्टादिलाभे बहिरेव तदुचितकम्बल्याद्य-न्वेषणम्, अभ्यन्तरसंयोजना तु वसतौ तत्पश्चिमो, एवं भक्तपानेऽपि योज्यमिति गाथार्थः ॥ ७६७ ॥

માંડલીના દોષોને કહે છે-

સંયોજના, પ્રમાણ, અંગાર, ધૂમ અને કારણ (= કારણભાવ) એ પાંચ માંડલીના દોષો છે. (૧) સંયોજના એટલે (આહારાદિને સ્વાદિષ્ટ બનાવવા કે વિભૂષા કરવા) અન્ય દ્રવ્યને મેળવવું. (૨) પ્રમાણ એટલે આહારના પરિમાણથી અધિક ભોજન કરવું. (૩) અંગાર એટલે ભોજનમાં રાગ કરવો. (૪) ધૂમ એટલે ભોજનમાં દ્વેષ કરવો. (૫) કારણ એટલે શુધાની વેદના વગેરે કારણ વિના ભોજન કરવું.

સંયોજનાના ઉપકરણ અને ભક્તપાન એમ બે ભેદ છે. તે બંનેના બાહ્ય અને અભ્યંતર એમ બે ભેદ છે. સુંવાળો ચોલપટ્ટો વગેરે મળતાં (વિભૂષા માટે) વસતિની બહાર જ તેને ઉચિત કાંબળી વગેરે શોધે (અથવા ઉપયોગ કરે) તે બાહ્ય ઉપકરણ સંયોજના છે, વસતિમાં તેનો ઉપયોગ કરે તે અભ્યંતર ઉપકરણ સંયોજના છે. એ પ્રમાણે ભક્તપાનમાં પણ જાણવું.

[અન્ય ગ્રંથોમાં ઉપકરણ સંયોજના અને આહાર સંયોજના આ પ્રમાણે કહી છે- (૧) ઉપકરણ સંયોજના- ઉપકરણની સંયોજના કરતો સાધુ (નવા) ચોલપટ્ટાની પ્રાપ્તિ થતાં વિભૂષા નિમિત્તે સુશોભિત (નવો) કપડો (કે પાંગરણી) માગીને બહાર પહેરે એ બાહ્ય ઉપકરણ સંયોજના, અને એ રીતે મકાનમાં પહેરે તે અભ્યંતર ઉપકરણ સંયોજના. (૨) આહાર સંયોજના- ભિક્ષામાં ફરતાં દૂધ, દહીં આદિ મળતાં સ્વાદિષ્ટ બનાવવા તેમાં ગોળ-સાકર વગેરે નંખાવે તે બાહ્ય આહાર સંયોજના અને મકાનમાં તે પ્રમાણે કરે તે અભ્યંતરઆહાર સંયોજના. આહારની અભ્યંતરસંયોજના પાત્રમાં અને મુખમાં એમ બે રીતે થાય છે. પાત્રમાં ખાખરો અને ગોળ, ઘી વગેરે ભેગું કરીને સ્વાદિષ્ટ બનાવીને વાપરે તે પાત્ર અભ્યંતર સંયોજના છે, અને મોઢામાં તે ભેગું કરે તે મુખ અભ્યંતર સંયોજના છે.] [૭૬૭]

વત્તીસકવલ માણં, રાગદ્વેસેહિં ધૂમઙ્ગાલં ।

વેઆવચ્ચાઈઆ, કારણમવિહિમ્મિ અઙ્ચારો ॥ ૭૬૮ ॥

વૃત્તિ:- 'દ્વાત્રિંશત્કવલા માનં' આહારસ્ય, એતચ્ચ પુંસઃ, સ્ત્રિયાઃ પુનસ્થાવિંશતિઃ, 'રાગદ્વેષાભ્યાં ધૂમાઙ્ગારમિ'તિ, રાગેણ પરિભોગેઽઙ્ગારસ્થારિત્રદાહાત્, દ્વેષેણ તુ ધૂમઃ, ચારિત્રેન્ધનપ્રદીપનાત્, 'વૈયાવૃત્ત્યાદીનિ કારણાન્યા'હારપરિભોગે, આદિશબ્દાદ્વેદનાદિપરિગ્રહઃ, 'અવિધાવતિચાર' ઇતિ અત્રાવિધૌ ક્રિયમાણે વ્રતાતિચારો ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૬૮ ॥

પુરુષ માટે ૩૨ કોળિયા અને સ્ત્રી માટે ૨૮ કોળિયા આહારનું પ્રમાણ છે. રાગથી આહાર કરવામાં ચારિત્ર (રૂપ કાષ્ટને) બાળવાથી (અંગારા જેવું કરવાથી) અંગાર દોષ થાય, અને દ્વેષથી આહાર કરવામાં ચારિત્રરૂપ કાષ્ટને બાળવાથી (ધૂમાડાવાળું કરવાથી) ધૂમ દોષ થાય. ભોજનના વેચાવચ્ચ, વેદના વગેરે કારણો છે. અહીં (પ્રમાણ વગેરેમાં) અવિધિ કરવામાં આવે તો વ્રતસંબંધી અતિચાર લાગે. [૭૬૮]

વ્યાખ્યાતં ભક્તદ્વારમ્, અધુનોપકરણદ્વારમાહ-

ઉવગરણંપિ ધરિજ્જા, જેણ ન રાગસ્સ હોઙ્ગ ઉપ્પત્તી ।

લોગમ્મિ અ પરિવાઓ, વિહિણા ચ પમાણજુત્તં તુ ॥ ૭૬૯ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'ઉપકરણમપિ' વસ્ત્રપાત્રાદિ 'ધારયેત્', કિંવિશિષ્ટમિત્યાહ-'યેન ન રાગસ્ય ભવત્યુત્પત્તિઃ', તદુત્કર્ષાદાત્મન એવ, 'લોકે ચ પરિવાદઃ'-રિંસા યેન ન ભવતિ, 'વિધિના ચ' યતનયા પ્રત્યુપેક્ષણાદિના ધારયેત્ 'પ્રમાણયુક્તં ચ' ન ન્યૂનાધિકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૬૯ ॥

ઉપકરણદ્વાર

ભક્તદ્વારનું વ્યાખ્યાન કર્યું, હવે ઉપકરણદ્વાર કહે છે-

વસ્ત્ર-પાત્ર વગેરે ઉપકરણો પણ જેનાથી આત્માને રાગ ન થાય અને લોકમાં ટીકા-નિંદા

ન થાય તેવાં તથા પ્રમાણોપેત રાખવા જોઈએ. પરિલેહણ આદિ યતનાપૂર્વક ઉપકરણોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. ઉપકરણના ઉત્કર્ષથી પોતાનો જ ઉત્કર્ષ થાય. (એથી પોતાને ઉપકરણો ઉપર રાગ થાય. માટે અત્યંત ચળકાટ વગેરેથી ઉત્કર્ષવાળા ઉપકરણો ન વાપરવા જોઈએ.) [૭૬૮]

દુવિહં ઉવહિપમાણં, ગણણપમાણં પમાણમાણં ચ ।

જિણમાઙ્ગઆણ ગણણાપમાણમેઅં સુણ ભણિઅં ॥ ૭૭૦ ॥

વૃત્તિ:- 'દ્વિવિધમુપધિપ્રમાણં', કથમિત્યાહ-'ગણના'પ્રમાણં 'માન'પ્રમાણં 'ચ', સદ્ધ્યા સ્વરૂપમાનમિત્યર્થઃ, 'જિનાદીનાં' જિનકલ્પિકપ્રભૃતીનાં 'ગણનાપ્રમાણમ્ 'એતદ્'-વક્ષ્યમાણલક્ષણં શ્રુતે 'ભણિત'મિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૭૦ ॥

(પ્રમાણના બે પ્રકાર-)

ઉપધિપ્રમાણના ગણનાપ્રમાણ અને માનપ્રમાણ એવા બે ભેદ છે. તેમાં એક, બે વગેરે સંખ્યાથી થતું પ્રમાણ ગણના પ્રમાણ છે. લંબાઈ-પહોળાઈ વગેરે સ્વરૂપથી થતું માપ એ માનપ્રમાણ છે. જિનકલ્પિક વગેરેને આશ્રયીને ઉપધિનું ગણનાપ્રમાણ શાસ્ત્રમાં આ (હવે કહેવાશે તે) કહ્યું છે. [૭૭૦]

જિણા વારસરૂવાણિ, થેરા ચોદ્દસરૂવિણો ।

અજ્જાણં પત્તવીસં તુ, અઓ ઉદ્ધં ઉવગ્ગહો ॥ ૭૭૧ ॥

વૃત્તિ:- 'જિના:' જિનકલ્પિકા 'દ્વાદશરૂપાણિ' માનમિત્યર્થઃ, પાત્રાદીન્યુપધિમુપભુજ્જત ઇતિ વાક્યશેષઃ, એવં 'સ્થવિરા:' સ્થવિરકલ્પિકા' શ્રુતુર્દશરૂપિણઃ', પાત્રાદિચતુર્દશોપધિરૂપવન્તઃ, 'આર્યાણાં' સંયતીનાં 'પદ્ધવિંશતિસ્તુ' પદ્ધવિંશતિરેવ 'રૂપાણિ' પાત્રાદીન્યુપધિરૂત્સર્ગતો ભવન્તિ, 'અત' ઉક્તાદ્ ઉપધે: 'ઊર્ધ્વમુપગ્રહ' ઇતિ-યથાસમ્ભવમૌપગ્રહિક ઉપધિર્ભવતીતિ શ્લોકસમુદાયાર્થઃ ॥ ૭૭૧ ॥

ઉપધિની સંખ્યા

જિનકલ્પિકોને બાર પ્રકારની, સ્થવિર કલ્પિકોને ચૌદ પ્રકારની અને સાધ્વીઓને પચીસ પ્રકારની ઔધિક ઉપધિ હોય. યથાસંભવ (= જરૂરિયાત પ્રમાણે) આનાથી વધારે ઉપધિ હોય તે ઔપગ્રહિક ઉપધિ છે. ગાથાનો આ સંક્ષેપથી અર્થ 'છે. [૭૭૧]

અવયવાર્થ ત્વાહ ગ્રન્થકાર:-

પત્તં પત્તાબંધો, પાયદુવણં ચ પાયકેસરિઆ ।

પહલાઙ્ગં સ્યત્તાણં, ચ ગોચ્છઓ પાયણિજ્જોગો ॥ ૭૭૨ ॥

વૃત્તિ:- 'પાત્રં પાત્રબન્ધઃ પાત્રસ્થાપનં ચ પાત્રકેસરિકા પટલાનિ રજસ્ત્રાણં ચ ગોચ્છકઃ પાત્રનિર્યોગઃ', એતેષાં સ્વરૂપં પ્રમાણાધિકારે વક્ષ્યામ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૭૨ ॥

૧. નિ. ભા. ગાથા ૧૩૮૭ વગેરે, બૃ. ક. ભા. ગા. ૩૯૬૨ વગેરે.

तिण्णेव य पच्छागा, रयहरणं चेव होइ मुहपोत्ती ।

एसो दुवालसविहो, उवही जिणकप्पियाणं तु ॥ ७७३ ॥

वृत्तिः- 'त्रय एव प्रच्छदकाः', कल्पा इत्यर्थः, 'रजोहरणं चैव भवति 'मुहपोत्ती' मुखवस्त्रिका, 'एष द्वादशविध उपधिः' अनन्तरोदितः 'जिनकल्पिकानां' भवतीति गाथार्थः ॥ ७७३ ॥

विस्तारथी अर्थ तो ग्रंथकार स्वयं कहे छे-

(१) पात्र, (२) पात्रने बांधवानो वस्त्रनो टुकडो (जोणी), (३) पात्रस्थापन = जेना उपर पात्र मुकाय ते गरम वस्त्रनो टुकडो (नीयेनो गुच्छो), (४) पात्रकेशरिका जेनाथी पात्रनुं परिबेडण कराय ते (पुंजणी), (५) पडला = भिक्षा जती वपते पात्र उपर ढांकवा माटे रप्पाता वस्त्रना टुकडा, (६) रजसाश = पात्रने वीटवानो वस्त्रनो टुकडो (७) गोच्छक = पात्रनी उपर बांधातो गरम वस्त्रनो टुकडो (उपरनो गुच्छो), पात्रसंबंधी आ सात उपकरणोने पात्रनिर्योग कडेवामां आवे छे. आ सात, त्रण कपडा (अेक शरीरे पहेरवानो सूतराउ कपडो, अेक शरीरे ओढवानी गरम कामणी, अेक कामणी वेगो राप्पवानो सूतराउ कपडो), रजोहरण अने मुहपत्ति आ बार प्रकारनो उपधि जिनकल्पिकोने होय. [७७२-७७३]

बारसविहोऽवि एसो, उक्कोस जिणाण न उण सव्वेसिं ।

एसेव होइ निअमा, पकप्पभासे जओ भणिअं ॥ ७७४ ॥

वृत्तिः- 'द्वादशविधोऽप्येषः'-अनन्तरोदितः 'उत्कृष्टो जिनानां' भवति, सम्भव एषः, 'न पुनः सर्वेषामेष एव'-द्वादशविधो भवति ('नियमात्'), कुत इत्याह-'प्रकल्पभाष्ये' निशीथभाष्ये 'यतो भणितमि'ति गाथार्थः ॥ ७७४ ॥

आ बारे प्रकारनी उपधि जिनकल्पिकोने उत्कृष्टथी होय छे, अर्थात् जिनकल्पिकोने वधारेमां वधारे उपधि होय तो आ बार उपकरणो होय छे, पण अधाने बार ज होय (बार होय ज) अेवो नियम नथी. कारण के निशीथभाष्यमां नीये प्रमाणे कखुं छे. [७७४]

किं भणितमित्याह-

बिअतिअचउक्कपणगं, नवदसएक्कारसेव बारसगं ।

एए अट्ट विअप्पा, उवहिंमि उ होंति जिणकप्पे ॥ ७७५ ॥

वृत्तिः- 'द्विकत्रिकचतुष्कपञ्चकनवदशैकादशद्वादशकम् एते'ऽन्तरोदिताः 'अष्टौ विकल्पा उपधौ भवन्ति जिनकल्प' इति गाथार्थः ॥ ७७५ ॥

एतानेव दर्शयति-

रयहरणं मुहपोत्ती, दुविहो कप्पेक्कजुत्त तिविहो उ ।

रयहरणं मुहपोत्ती दुकप्प एसो चउद्धा उ ॥ ७७६ ॥

વૃત્તિ:- 'રજોહરણં મુહપોત્તીત્યયં દ્વિવિધઃ, કલ્પૈકયુક્તઃ ત્રિવિધસ્તુ' અયમેવાનન્તરોદિતઃ, તથા 'રજોહરણં મુહપોત્તી' 'દ્વિકલ્પ' इति कल्पद्वयमेव 'चतुर्द्धे'ति गाथार्थः ॥ ૭૭૬ ॥

તિણ્ણેવ ય પચ્છગ્ગા, સ્યહરણં ચેવ હોઙ્ગ મુહપોત્તી ।

યાણિપડિગ્ગહિઆણં, એસો ઉવહી ઉ પંચવિહો ॥ ૭૭૭ ॥

વૃત્તિ:- 'ત્રયઃ પ્રચ્છગ્ગદકાઃ' -કલ્પાઃ 'રજોહરણં ચૈવ ભવતિ મુહપોત્તી' 'યાણિપ્રતિગ્રહાણાં' હસ્તભોજિના' મેષ ઉપધિસ્તુ પચ્છવિધ' इति गाथार्थः ॥ ૭૭૭ ॥

પત્તગધારીણં પુણ, ણવાઙ્ગભેયા હવંતિ નાયવ્વા ।

પુવ્વુત્તોવહિજોગો, જિણાણ જા વારસુક્કોસો ॥ ૭૭૮ ॥

વૃત્તિ:- 'પાત્રકધારિણાં પુનઃ 'જિનાનાં' જિનકલ્પિકાનામિતિ યોગઃ, 'નવાદિભેદાઃ' નવદશૈકાદશદ્વાદશરૂપા ભવન્તિ 'જ્ઞાતવ્યાઃ', કથમિત્યાહ-'પૂર્વોક્તોપધિયોગાત્' દ્વિભેદાદિ-પૂર્વોક્તોપધિયોગેન, પાત્રકોપધિઃ સસવિધઃ દ્વિવિધેન યુક્તો નવવિધઃ, એવં ત્રિવિધાદિષ્વપિ યોજનીયં, દશવિધ એકાદશવિધો દ્વાદશવિધ इति, આહ ચ- 'યાવત્ દ્વાદશવિધઃ ઉત્કૃષ્ટો' ગણનાપ્રમાણેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૭૮ ॥

નિશીથભાષ્યમાં શું કહ્યું છે તે કહે છે-

જિનકલ્પિકોમાં ઉપધિને આશ્રધીને બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, નવ, દશ, અગિયાર અને બાર એમ આઠ વિકલ્પો થાય છે, અર્થાત્ કોઈને બે પ્રકારની, કોઈને ત્રણ પ્રકારની, યાવત્ કોઈને બાર પ્રકારની ઉપધિ હોય. તે આ પ્રમાણે-

૧ કરપાત્રી અને વસ્ત્રત્યાગી જિનકલ્પિકને રજોહરણ અને મુહપત્તિ એ બે જથ્થા ઉપધિ હોય, કરપાત્રી અને વસ્ત્રધારીને એક કપડા સહિત ત્રણ, બે કપડા સહિત ચાર, ત્રણ કપડા સહિત પાંચ પ્રકારનો ઉપધિ હોય. કરપાત્રી ન હોવાના કારણે જે પાત્રધારી હોય પણ વસ્ત્રત્યાગી હોય તેને સાતપાત્રનિર્યોગ સહિત રજોહરણ અને મુહપત્તિ એમ નવ, કરપાત્રી હોય અને વસ્ત્રધારી હોય તેને એક કપડા સહિત દશ, બે કપડા સહિત અગિયાર, ત્રણ કપડા સહિત બાર પ્રકારનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપધિ હોય. [૭૭૫ થી ૭૭૮]

સ્થવિરકલ્પિકાનધિકૃત્યાહ-

એ ચેવ દુવાલસ, મત્તગ અઙ્ગેરેગ ચોલપડ્ડો અ ।

એસો અ ચોહ્સવિહો, ઉવહી પુણ થેરક્કપ્પંમિ ॥ ૭૭૯ ॥

વૃત્તિ:- 'એત એવ' અનન્તરોદિતાઃ 'દ્વાદશો'પધિભેદાઃ, કે તે ?, પત્તં પત્તાબન્ધો પાયદુવ્વળં

૧. કર=હાથ જ જેને પાત્ર છે તે કરપાત્રી. હાથમાં ગમે તેટલાં આહાર-પાણી લેવા છતાં એક પણ ટીપું નીચે ન પડે તેવી લબ્ધિવાળા જિનકલ્પી કરપાત્રી હોય છે.

च पायकेसरिया० भेदाः, 'मात्रकमतिरिक्तं चोलपट्टकश्च', एतद्द्वययुक्तः 'एष एव चतुर्दशविध उपधिः पुनः स्थविरकल्पे', स्थविरकल्पविषय इति गाथार्थः ॥ ७७९ ॥

स्थविरकल्पिकोने आश्रयीने उपधिनुं प्रमाणा कडे छे-

अनंतरोक्त बार प्रकारनी उपधि उपरांत मात्रक अने योलपट्टो ऐम यौद प्रकारनी उपधि स्थविरकल्पिकोने होय छे. [७७८]

आर्या अधिकृत्याह-

पत्तं पत्ताबंधो, पायट्टवणं च पायकेसरिया ।

पडलाई रयत्ताणं, गोच्छओ पायणिज्जोगो ॥ ७८० ॥

वृत्तिः- पूर्ववत् ॥ ७८० ॥

ए चव उ तेस्स, अभिन्नरूवा हवंति विण्णेआ ।

उवहिविसेसा निअमा, चोद्दसमे कमढए चव ॥ ७८१ ॥

वृत्तिः- पूर्ववदेव, नवरं चतुर्दशं कमढगं चैवेति ॥ ७८१ ॥

उगहणंतगपट्टो, अद्धोरुअ चलणिआ य बोद्धव्वा ।

अब्भितरबाहिणिअंसणी अ तह कंचुए चव ॥ ७८२ ॥

वृत्तिः- अवग्रहानन्तकपट्टः, अद्धोरुकं चलनिका च बोद्धव्वा, अभ्यन्तरनिवसनी बहिर्निवसनी च तथा कञ्चुकश्चैवेति गाथार्थः ॥ ७८२ ॥

ओकच्छिअ वेकच्छिअ, संघाडी चव खंधकरणी अ ।

ओहोवहिम्मि एए, अज्जाणं पण्णवीसं तु ॥ ७८३ ॥

वृत्तिः- उत्कक्षिका वैकक्षिका सङ्घाटी चैव स्कन्धकरणी च ओघोपधौ एते आर्याणां सम्बन्धिनि पञ्चविंशतिस्तु भेदा इति गाथार्थः ॥ ७८३ ॥

साध्वीओने आश्रयीने उपधिनुं प्रमाणा कडे छे-

साधुओना यौद उपकरणमांधी योलपट्टा सिवाय तेर उपकरणो साध्वीओने ते ज (जे साधुओने होय ते ज) होय, अने योलपट्टाना स्थाने यौदमुं उपकरण कमढक होय तथा अवग्रहानन्तक, पट्टो, अधोरुक, चलनिका, अंतर्निवसनी, बहिर्निवसनी, कञ्चुक, उत्कक्षिका, वैकक्षिका, संघाटी अने स्कंधकरणी ऐ अगियार सहित कुल पचीस प्रकारनी ओघ उपधि साध्वीओने होय. [७८० थी ७८३]

એસો પુણ સવ્વેસિં, જિણાઇઆણં તિહા ભવે ઉવહી ।

ઉક્કોસગાઇભેઓ, પચ્છિત્તાઈણ કજ્જમ્મિ ॥ ૭૮૪ ॥

વૃત્તિ:- 'એષ પુન:' અનન્તરોદિત: 'સર્વેષાં' જિનાદીનાં' પૂર્વોપન્યસ્તાનાં 'ત્રિધા ભવેદુપધિ:', કથમિત્યાહ-'ઉત્કૃષ્ટાદિભેદ:' ઉત્કૃષ્ટો મધ્યમો જઘન્યશ્ચ, અયં ચ 'પ્રાયશ્ચિત્તાદીનાં કાર્યે'-પ્રાયશ્ચિત્તપરિભોગનિમિત્તમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૮૪ ॥

ઉક્કોસઓ ચઉદ્ધા, ચઉ છદ્ધા હોઇ મજ્ઝિમો ઉવહી ।

ચઉહા ચેવ જહણ્ણો, જિણથેરાણં તયં વોચ્છં ॥ ૭૮૫ ॥

વૃત્તિ:- 'ઉત્કૃષ્ટ' ઉપધિ: 'ચતુર્ધ્વા' ચતુષ્પ્રકાર: 'ચતુર્ધ્વા, ષડ્ધા' ચ ભવતિ 'મધ્યમ ઉપધિ:', અવરો હતરો' જઘન્ય: ચતુર્વિધ:, 'ખલુ જિનસ્થવિરાણાં તકં વક્ષ્ય' ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૮૫ ॥

તિત્ત્રેવ ય પચ્છગા, પડિગ્ગહો ચેવ હોઇ ઉક્કોસો ।

ગોચ્છય પત્તગઠવણં, મુહણંતગ કેસરિ જહણ્ણો ॥ ૭૮૬ ॥

વૃત્તિ:- 'ત્રય એવ પ્રચ્છાદકા: પ્રતિગ્રહશ્ચૈવ ભવત્યુત્કૃષ્ટ' ઉપધિ:, 'ગોચ્છક: પાત્રસ્થાપનં મુખાનન્તકં કેસરી' ત્યયં 'જઘન્ય' ઉપધિરિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૮૬ ॥

પડલાઈં સ્યત્તાણં, પત્તાબંધો જિણાણ સ્યહરણં ।

મજ્ઝો પટ્ટગમત્તગસહઓ એસેવ થેરાણં ॥ ૭૮૭ ॥

વૃત્તિ:- 'પડલાનિ' ચ 'રજન્નાણં પાત્રકબન્ધો' જિનાનાં' જિનકલ્પિકાનાં' રજોહરણં મધ્યમ:, પટ્ટકમાત્રકસહિત: 'એષ એવ' પ્રાગુક્ત: 'સ્થવિરાણાં' સ્થવિસ્કલ્પિકાનાં મધ્યમ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૮૭ ॥

(ઉપધિના ઉત્કૃષ્ટ વગેરે ત્રણ ભેદો કહે છે-)

જિનકલ્પિક આદિ ત્રણની અનંતરોક્ત સર્વ ઉપધિના ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્ય એમ ત્રણ ભેદો છે. આ ભેદો પ્રાયશ્ચિત્ત આદિના કાર્યમાં ઉપયોગી છે. (જિમ કે- જઘન્ય ઉપધિ ખોવાય તો અમુક પ્રાયશ્ચિત્ત, મધ્યમ ઉપધિ ખોવાય તો અમુક પ્રાયશ્ચિત્ત, ઉત્કૃષ્ટ ઉપધિ ખોવાય તો અમુક પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.) [૭૮૪] જિનકલ્પી અને સ્થવિરકલ્પીઓની ઉત્કૃષ્ટ ઉપધિ ચાર પ્રકારની, મધ્યમ છ પ્રકારની અને જઘન્ય ચાર પ્રકારની છે. [૭૮૫] તેમાં ત્રણ કપડા અને પાત્ર એ ચાર ઉત્કૃષ્ટ ઉપધિ છે. બે ગુચ્છા, મુહપત્તિ અને પુંજણી એ ચાર જઘન્ય ઉપધિ છે. [૭૮૬] પડલા, રજસાણ, ઝોળી અને રજોહરણ એ ચાર જિનકલ્પીઓની મધ્યમ ઉપધિ છે. આ જ ચાર તથા ચોલપટ્ટો અને માત્રક એમ છ સ્થવિરકલ્પીઓની મધ્યમ ઉપધિ છે. [૭૮૭]

આર્યા અધિકૃત્યાહ-

ઉક્કોસો અટ્ટવિહો, મજ્ઝિમઓ હોઇ તેસસવિહો ડ ।

અવરો ચઉવ્વિહો ખલુ, અજ્જાણં હોઇ વિણ્ણેઓ ॥ ૭૮૮ ॥

વૃત્તિ:- 'ઉત્કૃષ્ટોઽષ્ટવિધ' ઉપધિ: 'મધ્યમો ભવતિ ત્રયોદશવિધ'સ્તુ, તથા જઘન્યં શ્રતુર્વિધ: 'ખલુ', તત ઋર્ધ્વમૌપગ્રહિકં જાનીહિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૮૮ ॥

તિણ્ણેવ ય પચ્છગા, અર્ધ્વિતરબાહિણિવસની ચેવ ।

સંઘાડિ સ્કંધકરણી, પત્તં ઉક્કોસ ઉવહિમ્મિ ॥ ૭૮૯ ॥

વૃત્તિ:- 'ત્રય એવ પ્રચ્છદકા: અભ્યન્તરનિવસની' બહિર્નિવસની 'ચેવ સઙ્ગાટી સ્કન્ધકરણી પાત્રં ઉત્કૃષ્ટોપધાવાર્યાણામિ'તિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૮૯ ॥

પત્તાબંધો પડલા, રયહરણં મત્ત કમઢ સ્યતાણં ।

ઉગ્ગહપટ્ટો અઢ્ઢોરુ ચલણિ ઉક્કચ્છિ કંચુ વેકચ્છે ॥ ૭૯૦ ॥

વૃત્તિ:- 'પાત્રબન્ધ: પટલાનિ રજોહરણં માત્રકં કમઢકં રજસ્ત્રાણં અવગ્રહા 'નન્તક' પટ્ટ: અઢ્ઢોરુકં ચલનિરુક્કચ્છિકા કચ્છુક: વૈકચ્છિકા' મધ્યમોપધાવાર્યાણામિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૯૦ ॥

મુહપોત્તી કેસરિઆ, પત્તદ્ઢવણં ચ ગોચ્છઓ ચેવ ।

એસો ઘઞ્ઞવિહો ખલુ, અજ્જાણ જહણ્ણઓ ઉવહી ॥ ૭૯૧ ॥

વૃત્તિ:- જઘન્યમાહ-'મુખપોત્તી કેસરિકા પાત્રસ્થાપનં ચ ગોચ્છકશ્ચૈવ એષ ચતુર્વિધ: સ્વલ્વાર્યાણાં જઘન્ય ઉપધિરિ'તિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૯૧ ॥

સાધ્વીઓને આશ્રયીને ઉપધિના ભેદો કહે છે-

સાધ્વીઓની ઉત્કૃષ્ટ ઉપધિ આઠ પ્રકારની, મધ્યમ તેર પ્રકારની અને જઘન્ય ચાર પ્રકારની છે. એનાથી વધારે ઉપધિ ઔપગ્રહિક સમજવી. ત્રણ કપડા, અંતર્નિવસની, બહિર્નિવસની, સંઘાટી, સ્કંધકરણી અને પાત્ર એ આઠ ઉત્કૃષ્ટ ઉપધિ છે. ઝોળી, પડલા, રજોહરણ, માત્રક, કમઢક, રજસ્ત્રાણ, અવગ્રહાનંતક, પટ્ટો, અર્ધોરુક, ચલનિકા, ઉત્કક્ષિકા, કંચુક અને વૈકક્ષિકા એ તેર મધ્યમ ઉપધિ છે. મુહપત્તિ, પુંજણી અને બે ગુચ્છા એ ચાર જઘન્ય ઉપધિ છે. [૭૮૮ થી ૭૯૧]

ઉક્તમોઘોપધેર્ગણનાપ્રમાણં, પ્રમાણમાનમાહ-

તિન્નિ વિહત્થી ચઝંગુલં ચ ભાણસ્સ મજ્ઙિમ પમાણં ।

એત્તો હીણ જહરં, અઢેરેગયરં તુ ઉક્કોસં ॥ ૭૯૨ ॥

વૃત્તિ:- 'તિન્નો વિતસ્તય:' એતા એવ લોકપ્રસિદ્ધા: 'ચતુરઙ્ગુલં ચ'-ચત્વારિ ચાઙ્ગુલાનિ 'ભાજનસ્ય' પાત્રસ્ય 'મધ્યમપ્રમાણમ્', એતચ્ચ પરિધિદવરકસ્ય ગૃહ્યતે, 'અતો' માના ઢ્ઢીનં' પાત્રં ચ 'જઘન્યં' ભવતિ, 'અતિરેકતરં તુ' બૃહત્તરં તૂક્કમાનાદં પ્યુત્કૃષ્ટં' ભવતીતિ ગાથાર્થ: ॥ ૭૯૨ ॥

ઇણમત્રં તુ પમાણં, ણિઅગાહારાઓ હોઢ નિપ્પકરં ।

કાલાપ્યમાણસિદ્ધં, ઉઅરપમાણેણ ય વયંતિ ॥ ૭૯૩ ॥

વૃત્તિ:- 'ઇદં પુનરન્યત્ પ્રમાણં' પાત્રસ્ય 'નિજાહારાદ્ ભવતિ નિષ્પત્તં કાલપ્રમાણસિદ્ધં
 ઉદરપ્રમાણેન ચ વદન્ત્યે'તન્માનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૯૩ ॥

उक्कोसतिसामासे, दुगाउअद्धाणमागओ साहू ।

चउरंगुलूण भरिअं, जं पज्जत्तं तु साहुस्स ॥ ७९४ ॥

વૃત્તિ:- 'उक्कृष्टतृड्मासे'-ज्येष्ठदौ 'द्विगव्यूताध्वनः आगतः साधुः', एवं कालाध्वभ्यां
 खिन्नः, तस्यास्य 'चतुरङ्गुलन्यूनं भृतं' सत् सद्रवाहारस्य 'यत् पर्याप्तमेव साधो'र्भवति भोजनम्,
 एतदेव मानमस्येति गार्थार्थः ॥ ७९४ ॥

आह च-

एवं (यं) चेव पमाणं, सविसेसयरं अणुगहपवत्तं ।

कंतारे दुब्धिक्खे, रोहगमाईसु भइअव्वं ॥ ७९५ ॥

વૃત્તિ:- 'एतदेव' अनन्तरोदितं 'प्रमाणं' भाजनस्य 'सविशेषतरं' प्रमाणं 'अनुग्रहप्रवृत्तं'-
 द्वितीय-पदेनेत्यर्थः, आह च- 'कान्तारे दुब्धिक्खे 'रोधकादिषु' रोधकतदन्यभयेषु 'भजितव्यम्'
 अधिकतरमपि भवतीति गार्थार्थः ॥ ७९५ ॥

वेआवच्चकरो वा, णंदीभाणं धरे उवग्गहिअं ।

सो खलु तस्स विसेसो, पमाणजुत्तं तु सेसाणं ॥ ७९६ ॥

વૃત્તિ:- 'वैयावृत्यकरो वा' विपुलनिर्ज्वरार्थ 'नान्दीभाजनं' महाप्रमाणं 'धारयति
 औपग्रहिकं', नૌધિકં, 'स खलु 'तस्य' વૈયાવૃત્ત્યકરસ્ય 'વિશેષઃ, પ્રમાણયુક્તં તુ શેષાણાં'
 સાધૂનામિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૯૬ ॥

नान्दीभाजनप्रयोजनमाह-

दिज्जाहि भाणपूरं, तु रिद्धिमं कोइ रोहमाईसु ।

तहियं तस्सुवओगो, सेसं कालं पडिक्कुट्ठो ॥ ७९७ ॥

વૃત્તિ:- 'दद्याद्' यस्माद् 'भजनपूरमेव ऋद्धिमान् कश्चित्' नૌવિત્તકાદિઃ 'રોધકાદિષુ'
 આપદ્વિશેષેષુ, 'તત્ર' રોધકાદૌ 'તસ્ય' નાન્દીભાજનસ્ય 'ઉપયોગઃ, શેષકાલં પ્રતિકૃષ્ટઃ' તસ્યોપયોગ
 ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૯૭ ॥

ઉપધિનું માપ

(ઉપધિના પ્રમાણના ગણનાથી પ્રમાણ અને પ્રમાણથી પ્રમાણ એમ બે પ્રકાર છે. તેમાં એક, બે વગેરે સંખ્યાથી
 પ્રમાણ તે ગણનાથી પ્રમાણ, અને લંબાઈ-પહોળાઈ વગેરેથી નાનું-મોટું પ્રમાણ તે પ્રમાણથી પ્રમાણ છે. તેમાં) ઓઘ
 ઉપધિનું ગણનાથી પ્રમાણ કહ્યું, હવે પ્રમાણથી પ્રમાણ કહે છે-

(૧) પાત્રનું પ્રમાણ- ત્રણ વેંત અને ચાર આંગળ પાત્રનું મધ્યમ પ્રમાણ છે. આ પ્રમાણ
 પરિધિના દોરાનું લેવું, અર્થાત્ પાત્રની પરિધિનું આ માપ ગણવું. આ માપથી નાનું પાત્ર જઘન્ય

अने मोटું पात्र ઉત્કૃષ્ટ છે. [૭૮૨] અથવા પાત્રનું પોતાના આહારના માપ પ્રમાણે બીજું પણ પ્રમાણ છે. આ બીજા પ્રમાણવાળા પાત્રને કાલપ્રમાણસિદ્ધ અને ઉદરપ્રમાણ સિદ્ધ કહે છે. [૭૮૩] તે આ પ્રમાણે- સદ્રવ આહારથી ચાર આંગળ ન્યૂન પાત્ર ભરવામાં આવે અને તેટલું ભોજન જેઠ માસ વગેરે ઉષ્ણકાળમાં બે ગાઉ દૂરથી આવેલા અને એથી કાલ અને માર્ગથી થાકેલા સાધુને પુરું થાય, આ રીતે કાલપ્રમાણસિદ્ધ આ (આટલું) જ પ્રમાણ પાત્રનું છે. [૭૮૪] સાધુ સામાન્યથી આટલા પ્રમાણવાળું પાત્ર રાખે. અપવાદથી સ્વ-પરના અનુગ્રહ માટે આનાથી મોટા પ્રમાણવાળું પાત્ર પણ રાખે. જંગલમાં વિહાર કરવાનો હોય, ભિક્ષા મુશ્કેલીથી મળતી હોય, શત્રુએ નગરના કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો હોય, તથા અન્ય ભય ઉપસ્થિત થાય ત્યારે મોટું પણ પાત્ર રાખે. [૭૮૫] (આવા પ્રસંગે મોટા પાત્રમાં અધિક આહાર લાવીને બાલ, વૃદ્ધ આદિને આપવાથી સ્વ-પર ઉપર અનુગ્રહ થાય. ઓધનિર્ધુક્તિ ભાષ્યગાથા ૩૨૧ વગેરેમાં કહ્યું છે કે) વેયાવચ્ચ કરનાર સાધુ ઘણી કર્મનિર્જરા કરવા માટે મોટા પ્રમાણવાળું ઔપગ્રહિક નંદીપાત્ર રાખે, ઔષિક નહિ. વેયાવચ્ચ કરનાર સાધુ માટે આ વિશેષ (= અપવાદ) છે. બાકીના સાધુઓને તો પ્રમાણયુક્ત (ઉદરપ્રમાણ) જ પાત્ર હોય. [૭૮૬] નંદીપાત્રનું પ્રયોજન કહે છે— શત્રુએ નગરના કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો હોય વગેરે વિશેષ પ્રકારની આપત્તિમાં કોઈ નાવિક વગેરે શ્રીમંત પાત્ર ભરાય તેટલું વહોરાવે ત્યારે નંદીપાત્રમાં વહોરી શકાય, માટે નંદીપાત્ર રાખવાનું છે. બાકીના કાળમાં નંદીપાત્રનો ઉપયોગ કરવાનો નિષેધ છે. [૭૮૭]

પત્તાબંધપમાણં, ધાણપમાણેણ હોઙ કાયવ્વં ।

જહ ગંઠિમ્મિ કયમ્મી, કોણા ચતુરંગુલા હોંતિ ॥ ૭૯૮ ॥

વૃત્તિ:- 'પાત્રબંધપમાણં', કિમિત્યાહ-'ભાજનપ્રમાણેન' કરણભૂતેન 'ભવતિ કર્તવ્યં', કિંવિશિષ્ટમિત્યાહ-'યાવદ્ ગ્રન્થૌ કૃતે' સતિ 'કોણૌ ચતુરંગુલૌ ભવતઃ', ત્રિકાલવિષયત્વાત્ સૂત્રસ્યાપવાદિકમિદં, સદા (તદા) ગ્રન્થ્યભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૯૮ ॥

(૨) ઝોળીનું પ્રમાણ- ઝોળીનું પ્રમાણ પાત્રના માપ પ્રમાણે કરવું, અર્થાત્ (ઝોળીમાં પાત્ર નાખીને) ગાંઠ વાળતાં ખૂણા ચાર આંગળ વધે તેટલું કરવું. સૂત્રનો વિષય ત્રણે કાળ હોવાથી આ સૂત્ર અપવાદિક સમજવું. કારણ કે ઝોળીને સદા ગાંઠ ન હોય. (પૂર્વે ઝોળીમાં ગાંઠ વાળવામાં આવતી ન હતી. આચરણથી હમણાં ઝોળીને ગાંઠ વાળવામાં આવે છે.) [૭૯૮]

પત્તગઠવણં તહ ગોચ્છઞ્ચો અ પાયપડિલેહણી ચૈવ ।

તિણ્હંપિ ઋ પમાણં, વિહત્થિ ચરુરંગુલં ચૈવ ॥ ૭૯૯ ॥

વૃત્તિ:- 'પાત્રસ્થાપનમૂર્ણમિયં' તથા ગોચ્છકશ્ચ પાત્રપ્રતિલેખની ચૈવ'-મુહપોત્તી, એતેષાં 'ત્રયાણામપિ' પ્રમાણં પ્રસ્તુતં 'વિતસ્તિશ્ચતુરંગુલં ચૈવ' ષોડશાઙ્ગુલાનીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૯૯ ॥

બે ગુચ્છા અને પાત્રની મુહપત્તિ (ચરવળી) એ ત્રણેનું પ્રમાણ એક વેંત અને ચાર આંગળ (= સોળ આંગળ) છે. [૭૯૯]

एतेषां प्रयोजनमाह-

रयमाइरक्खणद्धा, पत्ताबंधो अ पत्तठवणं च ।

होइ पमज्जणहेउं, तु गोच्छओ भाणवत्थाणं ॥ ८०० ॥

वृत्ति:- 'रजःप्रभृतिरक्षणार्थं पात्रबन्धश्चो'क्तलक्षणः, 'पात्रस्थापनं च भवति प्रमाज्जनहेतोः', एतन्निमित्तमेव 'गोच्छकः भाजनवस्त्राणां'-पटलादीनामिति गाथार्थः ॥ ८०० ॥

पायपमज्जणहेउं, केसरिआ इत्थ होइ नायव्वा ।

पडलसरूवपमाणाइ संपयं संपवक्खामि ॥ ८०१ ॥

वृत्ति:- 'पात्रप्रमाज्जनहेतोः', किमित्याह-'केसरिका अत्र भवति ज्ञातव्या, पटलस्वरूपप्रमाणादि', आदिशब्दात् प्रयोजनं, 'साम्प्रतं प्रवक्ष्यामी'ति गाथार्थः ॥ ८०१ ॥

ઉપધિનું પ્રયોજન

ओणी वगैरेनुं प्रयोजन कहे छे-

ओणी અને પાત્રસ્થાપન (નીચેનો ગુચ્છો) પાત્રનું રજ વગેરેથી રક્ષણ કરવા માટે છે. ગોચ્છક (ઉપરનો ગુચ્છો) પડલાનું પ્રમાર્જન કરવા માટે છે. પાત્રકેસરિકા (પુજણી) પાત્રનું પ્રમાર્જન કરવા માટે છે. હવે પડલાઓનું સ્વરૂપ, પ્રમાણ અને પ્રયોજન કહીશ. [૮૦૦-૮૦૧]

जेहँ सविआ ण दीसइ, अंतरिओ तारिसा भवे पडला ।

तिणिण व पंच व सत्त व, कयलीपत्तोवमा सुहुमा (लहुया) ॥ ८०२ ॥

वृत्ति:- 'यैः 'सविता' आदित्यः 'न दृश्यते अन्तरितः' सामान्येन 'तादृशानि भवन्ति' स्वरूपेण 'पटलानि', तानि च 'त्रीणि वा पञ्च वा सप्त वा' कालापेक्षया, 'कदलीगर्भोपमानि' मसृणश्लक्ष्णानि लघूनि हुलुकानीति गाथार्थः ॥ ८०२ ॥

एतदेव स्पष्टयति-

गिम्हासु तिन्नि पडला, चउरो हेमंत पंच वासासु ।

उक्कोसगा उ एए, एत्तो पुण मज्झिमे वोच्छं ॥ ८०३ ॥

वृत्ति:- सामान्येन तादृशानि भवन्ति स्वरूपेण पटलानि, तानि च त्रीणि वा-'ग्रीष्मेषु' सर्वेष्वेव 'त्रीणि पटलानि' भवन्ति, कालस्यात्यन्तरूक्षत्वात् द्रुतं पृथिवीरजःप्रभृतिपरिणतेः, तेन पटलभेदायोगादिति 'चत्वारि' पटलानि 'हेमन्ते', कालस्य स्निग्धत्वात् विमर्देन पृथ्वीरजःप्रभृतिपरिणतेः, तेन पटलभेदसम्भवादिति, 'पञ्च वर्षासु' सर्वास्वेव पटलानि भवन्ति, कालस्यात्यन्तस्निग्धत्वात् अतिचिरेण रजःप्रभृतिपरिणतेः, तेन पटलभेदयोगादिति, 'उत्कृष्टान्येतानि' तत्स्वरूपापेक्षया चेहोत्कृष्टत्वपरिग्रहः, अत्यन्तशोभनानि पटलान्येवं भवन्ति, 'अतः पुनः'-अतः ऊर्ध्वं 'मध्यमानि वक्ष्ये' मध्यमानि स्वरूपेण पटलानि यावन्ति भवन्ति तावन्ति वक्ष्य इति गाथार्थः ॥ ८०३ ॥

ગિમ્હાસુ હુંતિ ચરો, પંચ ય હેમંતિ છચ્ચ વાસાસુ ।

एए खलु मज्झिमागा, एत्तो उ जहन्नए वोच्छं ॥ ૮૦૪ ॥

વૃત્તિ:- 'ગ્રીષ્મેષુ ભવન્તિ ચત્વારિ', પ્રયોજનં પૂર્વવત્, 'પક્ષ હેમન્તે', પ્રયોજનં પૂર્વવદેવ, 'ષટ્ ચ વર્ષાસુ', પ્રયોજનં પૂર્વવત્, 'એતાનિ ચલુ મધ્યમાનિ' પટલાન્યેવં ભવન્તિ, તેષાં પ્રભૂતતરણામેવ સ્વકાર્યસાધનાત્, 'અતસ્તુ' અત ઋદ્ધર્વં 'જઘન્યાનિ' સ્વરૂપેણ પટલાનિ યાવન્તિ ભવન્તિ તાવન્તિ 'વક્ષ્ય' ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૦૪ ॥

ગિમ્હાસુ પંચ પડલા, છપ્પુણ હેમંતિ સત્ત વાસાસુ ।

તિત્તિવિહમ્મિ કાલછેદે, પાયાવરણા ભવે પડલા ॥ ૮૦૫ ॥

વૃત્તિ:- 'ગ્રીષ્મેષુ પક્ષ પટલાનિ ષટ્ પુનર્હેમન્તે સપ્ત વર્ષાસુ', ત્રયાણામપિ પ્રયોજનં પૂર્વવત્, એવં 'ત્રિવિધે કાલછેદે પાત્રાવરણાનિ ભવન્તિ પટલાનિ', સમાસપ્રયોજનમેતદેતેષામિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૦૫ ॥

પડલા ભેગા કર્યા પછી તેમના આંતરે સૂર્ય ન દેખાય તેવા (જાડા) પડલા જોઈએ, કેળાના ગર્ભ જેવા કોમળ, ચીકણા અને (વજનમાં) હલકા જોઈએ. સ્વરૂપથી પડલા આવા હોવા જોઈએ. કાલની અપેક્ષાએ પડલાની સંખ્યા ત્રણ, ચાર કે પાંચ છે. [૮૦૨] તેમાં બધી જ ગ્રીષ્મઋતુમાં ત્રણ, બધી જ હેમંતઋતુમાં (શિયાળામાં) ચાર અને બધી જ વર્ષાઋતુમાં પાંચ પડલા હોય. ગ્રીષ્મઋતુનો કાળ અત્યંત રૂક્ષ હોવાથી પૃથ્વીરજ વગેરેના સચિત્ત પુદ્ગલો જલદી અચિત્ત થઈ જતા હોવાથી રજ વગેરે પડલાને ભેદીને પાત્રમાં જાય તેવો સંભવ નથી. આથી ગ્રીષ્મમાં ત્રણ પડલા રાખવાના છે. હેમંતઋતુનો કાળ સ્નિગ્ધ હોવાથી પૃથ્વીરજ વગેરેના પુદ્ગલો દબાયા-ચોળાયા વિના અચિત્ત થતા ન હોવાથી વિલંબથી અચિત્ત થતા હોવાથી રજ વગેરે પડલાને ભેદીને પાત્રમાં જાય તેવો સંભવ છે. આથી હેમંતઋતુમાં ચાર પડલા રાખવાના છે. વર્ષાઋતુમાં કાળ અત્યંત સ્નિગ્ધ હોવાથી પૃથ્વીરજ વગેરેના પુદ્ગલો અતિવિલંબથી અચિત્ત થતા હોવાથી રજ વગેરે પડલાને ભેદીને પાત્રમાં જાય. આથી વર્ષાઋતુમાં પાંચ પડલા રાખવાના છે. પડલાની આ સંખ્યા ઉત્કૃષ્ટ એટલે કે અત્યંત સુંદર (ઘટ્ટ) પડલાની અપેક્ષાએ છે. [૮૦૩] જો પડલા ઉત્કૃષ્ટ ન હોય, મધ્યમ (અર્ધજીર્ણ) હોય, તો પડલાની સંખ્યા અનુક્રમે ચાર, પાંચ અને છ છે. કારણ કે તેવા પડલા (ઉત્કૃષ્ટ પડલાની અપેક્ષાએ) અધિક હોય તો જ સ્વકાર્ય કરી શકે. [૮૦૪] જો પડલા જઘન્ય (જીર્ણ) હોય તો પડલાની સંખ્યા અનુક્રમે પાંચ, છ અને સાત સમજવી. કારણ પૂર્વવત્ જાણવું. આ પ્રમાણે પાત્રને ઢાંકનારા પડલા (= પડલાની સંખ્યા) ત્રણ પ્રકારના કાલવિભાગને આશ્રયીને હોય છે, અને તેમનું સમુદિત પ્રયોજન છે, અર્થાત્ એક એક છૂટા પડલા કાર્ય સાધી શકતા નથી, ત્રણ વગેરે ભેગા જ કાર્ય સાધી શકે છે. [૮૦૫]

उद्दिष्टसङ्ख्याभेदभावात् सङ्ख्यामानमभिधायैतेषामेव प्रमाणमानमाह-

अङ्गाइज्जा हत्था, दीहा बत्तीसअंगुला रुंदा ।

विइअं पडिगहाओ, ससरीराओ उ निष्फन्नं ॥ ૮૦૬ ॥

વૃત્તિ:- 'અર્દ્ધતૃતીયા હસ્તા દીર્ઘાણિ'-આયતાનિ 'ષટ્ત્રિંશદ્વિગુલાનિ 'રુન્દાનિ' વિસ્તીર્ણાનિ, 'દ્વિતીયં' પટલમાનં પ્રતિગ્રહાદ્' ભાજનાત્ 'સ્વશરીરાચ્ચ નિષ્પન્નમ્', એતદુભયોચિતમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૦૬ ॥

શાસ્ત્રમાં કહેલ ભિન્ન ભિન્ન સંખ્યાને આશ્રયીને પડલાની સંખ્યા કહી, હવે તેમનું જ પ્રમાણમાન કહે છે-
લાંબા અઢી હાથ અને પહોળા છત્રીસ આંગળ (ત્રણવેંત) એ પડલાનું માપ છે, અથવા પડલાનું બીજું માપ પાત્ર અને સ્વશરીરને આશ્રયીને છે, અર્થાત્ પાત્રના અને સ્વશરીરની ઊંચાઈ-જાડાઈના માપ પ્રમાણે પડલા નાના-મોટા રાખવા. [૮૦૬]

એતત્પ્રયોજનમાહ-

પુષ્પફલોદગરયરેણુસડણપરિહાર ઇયરક્ષક્રુદ્ધા ।

લિંગસ્ય ચ સંવરણે, વેઓદયરક્ષણે પડલા ॥ ૮૦૭ ॥

વૃત્તિ:- 'પુષ્પફલોદકરજોરેણુશકુનપરિહારઃ'-કાકાદિપુરીષઃ 'એતદ્રક્ષાર્થં, લિંગસ્ય ચ સંવરણે 'સંરક્ષણે સ્થાને' વેદોદયરક્ષણે' સ્ત્રીપુંવેદોદયરક્ષણવિષયે' પટલાન્યુ 'પયોગીનીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૦૭ ॥

પડલાઓનું પ્રયોજન કહે છે-

નહિ ઢાંકેલા પાત્રમાં પુષ્પ, ફલ, (સચિત્ત) પાણી, રજ (સચિત્તપૃથ્વીકાય), ધૂળ, કાગ વગેરે પક્ષીઓની વિષ્ણા વગેરે પડવાનો સંભવ હોવાથી તે ન પડે એ માટે, 'પુરુષચિહ્ને ઢાંકવા, તથા સ્ત્રીવેદ અને પુરુષવેદના રક્ષણ માટે (= પુરુષચિહ્ન જોઈને કોઈ સ્ત્રીને સ્ત્રીવેદનો અને પુરુષને પુરુષવેદનો ઉદય ન થાય એ માટે) પડલા રાખવાના છે. [૮૦૭]

રજસ્ત્રાણપ્રમાણમાહ-

માણં તુ સ્યત્તાણે, ભાણપમાણેણ હોઙ્ નિષ્કન્નં ।

પાયાહિણં કરિંતિ, મજ્ઞે ચરંગુલં કમઙ્ ॥ ૮૦૮ ॥

વૃત્તિ:- 'માનં તુ 'રજસ્ત્રાણે' રજસ્ત્રાણવિષયં 'ભાજનપ્રમાણેન ભવતિ નિષ્પન્નં', તત્ત્વૈવં વેદિતવ્યમિત્યાહ-'પ્રાદક્ષિણ્યં કુર્વત્' પુષ્પકાદારમ્ય પાત્રસ્ય 'મધ્યે' ચતુરદ્ગુલ મિતિ મુષ્ણે ચત્વાર્યદ્ગુલાનિ યાવત્ 'ક્રમતિ', અધિકં તિષ્ઠતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૦૮ ॥

રજસ્ત્રાણનું પ્રમાણ કહે છે-

રજસ્ત્રાણનું પ્રમાણ પાત્રના માપ પ્રમાણે છે. તે આ પ્રમાણે-

પાત્રને બહારથી ચારે બાજુ વીંટતાં પાત્રની અંદર કાંઠાથી ચાર આંગળ સુધી રહે તેટલું રાખવું.

[૮૦૮]

૧. પૂર્વકાળે ચોલપટ્ટો ટૂંકો, કંદોરા વિના કોણીથી દબાવીને કારણે જ્યારે પહેરવામાં આવતો, ત્યારે ગોચરી જતાં સાધુને પડલાથી લજ્જાનું રક્ષણ થતું. વર્તમાનમાં વસતિમાં જ રહેવાનું હોવાથી ચોલપટ્ટો કાયમ પહેરી રાખવામાં આવે છે. આથી પડલા પણ પાત્રને ઢાંકવા પૂરતા ટૂંકા વપરાય છે. (પ. સં. ભાષાં.)

एतत्प्रयोजनमभिधत्ते-

मूसगरयउक्केरे, वासे सिणहा ए अ रक्खड्डा ।

होति गुणा स्यताणे, एवं भणिआ जिणिंदेहिं ॥ ८०९ ॥

वृत्ति:- 'मूषकरजउत्कर' इति, षष्ठ्यर्थे सप्तमी, मूषकरजउत्करस्य ग्रीष्मादिषु 'वर्षायां 'सिणहायाः' अवश्यायस्य 'रजसश्च रक्षार्थ' ध्रियमाणे 'भवन्ति 'गुणाः' चारित्रवृद्ध्यादयो 'रजस्त्राणे, एवं भणितं जिनेन्द्रैरिति गाथार्थः ॥ ८०९ ॥

રજસ્ત્રાણનું પ્રયોજન કહે છે-

શ્રીષ્ઠ વગેરે ઋતુમાં ઉદરે કરેલ રજના ઢગલાની રજ, વર્ષાઋતુમાં ઝાકળના બિંદુઓ, વર્ષાદિનું પાણી અને રજ (સચિત્ત પૃથ્વીકાય) પાત્રમાં ન જાય એ માટે રજસ્ત્રાણ રાખવાનું છે. રજસ્ત્રાણ રાખવાથી ચારિત્રવૃદ્ધિ વગેરે લાભ થાય એમ જિનેશ્વરોએ કહ્યું છે. [૮૦૯]

इत्थं प्रयोजनवक्तव्यतावसानं पात्रनियोगमभिधाय पात्रप्रयोजनमाह-

छक्कायरक्खणड्डा, पायगगहणं जिणेहिं पत्रत्तं ।

जे अ गुणा संभोगे, हवंति ते पायगहणेऽपि ॥ ८१० ॥

वृत्ति:- 'षट्कायरक्षणार्थं पात्रग्रहणं जिनेः प्रज्ञप्तं', रक्षणं चाधाकर्मपरिशातनादिपरिहारेण, 'ये च गुणाः 'संभोगे' मण्डल्यां 'भवन्ति ते पात्रग्रहणेऽपि' गुणा इति गाथार्थः ॥ ८१० ॥

तानेवाह-

अतरंतबालवुड्ढा, सेहाऽऽएसा गुरु असहुवग्गो ।

साहारणोगगहालद्धिकारणा पायगहणं तु ॥ ८११ ॥

वृत्ति:- 'अशक्नुवद्दालवृद्धाः' ग्लानबालवृद्धा इत्यर्थः, तथा 'शिक्षकादेशौ' अभिनवप्रव्रजितप्राघूर्णकौ, तथा 'गुरुः' आचार्यादिः, तथा 'असहिष्णुवर्गः' क्षुत्पिपासाद्यसहनशीलः, एतानाश्रित्य 'साधारणावग्रहकात्' साधारणावग्रहनिमित्तं तथा 'अलब्धिकारणम्' अविद्यमान-लब्धिनिमित्तं 'पात्रग्रहणं तु' पात्रग्रहणमेव जिनेरभिहितमिति गाथार्थः ॥ ८११ ॥

આ પ્રમાણે પાત્રનિર્યોગનું પ્રયોજન સુધીનું (સંખ્યા-માપ-પ્રયોજનનું) વર્ણન કરીને હવે પાત્રનું પ્રયોજન કહે છે-

છ કાયની રક્ષા માટે પાત્ર રાખવાનું જિનેશ્વરોએ કહ્યું છે. પાત્ર રાખવાથી (કોઈ એક ઘરે ભોજન કરવાનું ન હોવાથી) આધાકર્મ દોષ ન લાગે. (હાથમાં ભોજન કરવાનું ન હોવાથી) આહાર નીચે ન ઢોળાય વગેરે રીતે છ કાયની રક્ષા થાય. માંડલીમાં સાથે બેસીને ભોજન કરવાથી જે લાભો થાય તે લાભો પાત્ર રાખવાથી પણ થાય. તે લાભોને જ કહે છે- સમુદાયમાં ગ્લાન, બાલ, વૃદ્ધ,

નવદીક્ષિત, પ્રાધૂર્ણક, આચાર્ય વગેરે વડિલ, અસહનશીલ અને આહાર મેળવવાની લબ્ધિથી રહિત એમ અનેક પ્રકારના સાધુઓ હોય. પાત્રમાં આહાર લાવીને આ બધાની યથાયોગ્ય ભક્તિ કરી શકાય અને એથી (સાધારણાવગ્રહનિમિત્ત) સર્વસાધારણ બધાને (અવગ્રહ =) ટેકો મળે એ માટે પાત્ર રાખવાનું જ જિનેશ્વરોએ કહ્યું છે. [૮૧૦-૮૧૧]

કલ્પપ્રમાણમાહ-

કપ્પા આયપમાણા, અઙ્ગુજ્જા ડ આયયા હથ્થા ।

દો ચેવ સુત્તિઆ ડન્નિઓ અ તદ્દઓ મુણેયવ્વો ॥ ૮૧૨ ॥

વૃત્તિ:- 'કલ્પા આત્મપ્રમાણા:', સાતિરેકા અનતિરેકમાના વા સ્થવિરણામ્, 'અર્દ્ધતૃતીયાંસ્તુ 'આયતા' દીર્ઘા 'હસ્તાન્' જિનકલ્પિકાનાં, 'દ્વાવેવ સૌત્ર ડર્ણામયશ્ચ તૃતીય:', એતેષાં 'મન્તવ્ય' ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૧૨ ॥

કપડાનું પ્રમાણ કહે છે-

કપડા સ્થવિરકલ્પીઓને સ્વશરીર પ્રમાણ કે તેનાથી કંઈક મોટા હોય, અને જિનકલ્પીઓને અઢી હાથ લાંબા હોય. બે સૂતરાઉ અને એક ઊનનો એમ ત્રણ કપડા હોય. [૮૧૨]

એતત્પ્રયોજનમાહ-

તળગ્રહણાનલસેવાનિવારણા ધમ્મસુક્કઙ્ગાણઢ્ઢા ।

દિટ્ઠં કપ્પયગ્ગહણં, ગિલાણમરણઢ્ઢયા ચેવ ॥ ૮૧૩ ॥

વૃત્તિ:- 'તળગ્રહણાનલસેવાનિવારણાર્થ' તથાવિધસંહનનિનાં, તથા 'ધર્મશુક્લધ્યાનાર્થ' સમાધ્યાપાદનેન, 'દટ્ઠં કલ્પગ્રહણં' જિનૈઃ, 'ગ્લાનમરણાર્થ ચૈવ' ગ્લાનમૃતપ્રચ્છાદનાર્થમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૧૩ ॥

કપડાનું પ્રયોજન કહે છે-

નબળા સંઘયણવાળા સાધુઓને ઠંડીમાં કપડા ઓઢી લેવાથી ઘાસ ન લેવું પડે અને અગ્નિનો ઉપયોગ ન કરવો પડે, તથા સમાધિ રહેવાથી ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન થઈ શકે, ગ્લાનને ઓઢવામાં કામ લાગે, મૃતકને ઢાંકવામાં કામ લાગે એ માટે જિનેશ્વરોએ કપડા રાખવાનું કહ્યું છે. [૮૧૩]

અવસરપ્રાપ્તં રજોહરણમાનમાહ-

વત્તીસંગુલદીહં, ચડવીસં અંગુલાઈં દંડો સે ।

સેસ દસા પડિપુણ્ણં, સ્વહરણં હોઈ માણેણં ॥ ૮૧૪ ॥

૧. ઓધર્નિયુક્તમાં કપડાનું માપ લંબાઈમાં શરીરે ઓઢીને તેનો છેડો ખભા ઉપર બરોબર રહે તેટલું અને પહોળાઈમાં (પનામાં) અઢી હાથ કહેલ છે. (ઓ. નિ. ગા. ૭૦૬) બૃહલ્કલ્પમાં લંબાઈમાં સાડાત્રણ હાથ અને પહોળાઈમાં (પનામાં) અઢી હાથ માપ જણાવેલ છે. ગા. ૩૯૬૯.

વૃત્તિ:- 'દ્વાત્રિશદ્ગુલં દીર્ઘં' રજોહરણં ભવતિ સામાન્યેન, તત્ર 'ચતુર્વિશતિરદ્ગુલાનિ દણ્ડઃ' 'સે' તસ્ય રજોહરણસ્ય 'શેષાઃ' અષ્ટાદ્ગુલા 'દશાઃ, પ્રતિપૂર્ણં' સહ પાદપુચ્છનનિષદ્ધયા 'રજોહરણં' ભવતિ 'માનેન' પ્રમાણેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૧૪ ॥

હવે અવસર પામીને રજોહરણનું માપ કહે છે-

સામાન્યથી રજોહરણ ૩૨ આંગળ લાંબું હોય. તેમાં ચોવીસ આંગણ પ્રમાણ દાંડી, અને આઠ આંગળ પ્રમાણ દશીઓ, એમ સંપૂર્ણ રજોહરણ બત્રીશ આંગળ પ્રમાણ સમજવું. આ માપ નિષદ્ધા (= ઓધાના અંદરના બે વસ્ત્રો) સહિત સમજવું. ("જો દસિયો ટૂંકી હોય તો દાંડી લાંબી કરવી, જો દાંડી ટૂંકી હોય તો દસિયો લાંબી કરવી, એમ બંને મળીને બત્રીશ આંગળ લાંબો કરવો" એમ ઓધનિર્યુક્તિ ગાથા ૭૦૮માં કહ્યું છે.) [૮૧૪]

પ્રયોજનમાહ-

આયાણે નિક્ષેવે, ઠાણનિસીઅણતુઅટ્ટસંકોએ ।

પુલ્વિં પમજ્જણદ્વા, લિંગદ્વા ચેવ રયહરણં ॥ ૮૧૫ ॥

વૃત્તિ:- 'આદાને' ગ્રહણે કસ્યચિત્ 'નિક્ષેપે' મોક્ષે 'સ્થાનનિષીદનત્વગ્વર્તનસદ્ગોચનેષુ' 'પૂર્વમ્' આદૌ 'પ્રમાર્જનાર્થં' ભૂમ્યાદેઃ 'લિંગાર્થં ચૈવ' સાધો 'રજોહરણં' ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૧૫ ॥

રજોહરણનું પ્રયોજન કહે છે-

કોઈ વસ્તુ લેવી કે મૂકવી હોય, ભૂમિ ઉપર કાથોત્સર્ગ કરવો હોય, બેસવું હોય, શરીરનું પડખું ફેરવવું હોય, શરીરના અંગો સંકોચવા હોય વગેરે કાર્ય કરતાં પહેલાં ભૂમિ વગેરેનું પ્રમાર્જન કરવા અને સાધુનું ચિહ્ન (= સાધુને ઓળખાવનાર) હોવાથી રજોહરણ રાખવાનું છે. [૮૧૫]

મુહપોત્તિકાપ્રમાણમાહ-

ચરંગુલં વિહત્થી, એઅં મુહણંતગસસ ડ પમાણં ।

બીઓવિ અ આએસો, મુહપ્પમાણાડ નિષ્કરં ॥ ૮૧૬ ॥

વૃત્તિ:- 'ચતુરદ્ગુલં વિતસ્તિઃ એતત્' સમ્પૂર્ણં સત્ 'મુખાનન્તકસ્ય તુ 'પ્રમાણં' પ્રમાણરૂપં, 'દ્વિતીયોડપિ ચ આદેશઃ' અત્રૈવ 'મુખપ્રમાણાન્નિષ્કરં', યાવતા મુખં પ્રચ્છદ્યત્ત્વમ્ એતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૧૬ ॥

મુહપત્તિનું પ્રમાણ કહે છે-

મુહપત્તિ એક વેંત અને ચાર આંગળ પ્રમાણ ચોરસ થાય તેટલું મુહપત્તિનું માપ છે. મતાંતરથી મુહપત્તિનું માપ મુખ પ્રમાણે છે, અર્થાત્ જેટલાથી મુખ ઢંકાઈ જાય તેટલું છે. [૮૧૬]

એતત્પ્રયોજનમાહ-

સંપાતિમરયરેણુપમજ્જણદ્વા વયંતિ મુહપોત્તી ।

ગાસં મુહં ચ બંધઇ, તીએ વસહી પમજ્જંતો ॥ ૮૧૭ ॥

વૃત્તિ:- 'સમ્પાતિમરજોરેણુપ્રમાર્જનાર્થ' इति-एतन्निमित्तं 'वदन्ति मुखपोत्ति' तीर्थकरादयः, तथा 'नासां मुखं च बध्नाति तथा वसत्यादि 'प्रमार्जयन्', आदिशब्दादुच्चारभूमौ नासिका-शोदोषपरिहारायेति गाथार्थः ॥ ८१७ ॥

મુહપત્તિનું પ્રયોજન કહે છે-

બોલતાં સંપાતિમ (= ઉડતા) જીવો મુખમાં પેસીને મરી ન જાય તે માટે બોલતી વખતે મુખ ઉપર મુહપત્તિ રાખી શકાય તે માટે, તથા રજની (= સચિત્ત પૃથ્વીકાયની) અને રેણુની પ્રમાર્જના માટે તીર્થકરોએ મુહપત્તિ રાખવાનું કહ્યું છે. વસતિ આદિનું પ્રમાર્જન કરતી વખતે મુખ વગેરેમાં ધૂળ ન પેસે એ માટે, તથા સ્થંડિલભૂમિમાં નાસિકામાં 'મસા ન થાય એ માટે સાધુ નાસિકા અને મુખ મુહપત્તિથી બાંધે છે. [૮૧૭]

માત્રકપ્રમાણમાહ-

जो मागहओ पत्थो, सविसेसयरं तु मत्तगयमाणं ।

दोसुवि दव्वग्गहणं, वासावासे अहीगारो ॥ ८१८ ॥

વૃત્તિ:- 'यो मागधः प्रस्थः' 'दो असतीओ पसती' इत्यादिनिष्पन्नः, एतद् 'सविशेषतरं मात्रकप्रमाणं' भवति, 'द्वयोरपि' ऋतुबद्धवर्षाकालयोर्मात्रकग्रहणं वैयावृत्यकरसंघाटकं प्रति, तथा चाह- 'द्रव्यग्रहणं' गुर्वादिप्रायोग्यग्रहणमिति, एतच्च ध्रुवलाभेऽसंस्कृदेशे चैवम्, अन्यदा तु सर्वसङ्घाटकानामेव तद्ग्रहणमिति, तेषामप्यध्रुवलाभादावेव नान्यदा, यत आह-'वर्षावासेऽधिकारो' मात्रकस्य, संसक्तादिसम्भवादिति गाथार्थः ॥ ८१८ ॥

માત્રકનું પ્રમાણ કહે છે-

મગધદેશમાં પ્રસિદ્ધ પ્રસ્થ નામના પ્રમાણથી કંઈક અધિક પ્રમાણ માત્રકનું છે. બે અસતિની (= હથેળીઓની) એક પસતિ (= પસલી), બે પસતિની એક સેતિકા (= ખોબો), અને ચાર સેતિકાનો મગધ દેશનો એક પ્રસ્થક થાય છે.

આચાર્ય આદિને પ્રાયોગ્ય દ્રવ્ય અલગ લઈ શકાય એ માટે, તથા કોઈ દેશમાં જીવોથી સંસક્ત આહાર મળતો હોય તો પહેલાં માત્રકમાં લઈને પછી તેમાંથી જીવો દૂર કરીને શુદ્ધ આહાર પાત્રમાં નાખી શકાય એ માટે, માત્રક રાખવાનું છે. આથી માત્રક કેટલા સાધુ રાખે એ માટે બે વિકલ્પ છે. જો આચાર્ય આદિને પ્રાયોગ્ય દ્રવ્યો અવશ્ય મળતાં (સુલભ) હોય અને સંસક્ત આહાર મળે તેવો દેશ ન હોય તો વેધાવચ્ચકારી દરેક સંઘાટક ગોચરીમાં માત્રક સાથે રાખે. જો આચાર્ય આદિને પ્રાયોગ્ય દ્રવ્યો અવશ્ય મળતાં ન હોય (= દુર્લભ હોય), અથવા સંસક્ત આહાર મળે તેવો દેશ હોય તો બધા જ સંઘાટકો માત્રક રાખે. આચાર્ય આદિને પ્રાયોગ્ય દ્રવ્ય નિશ્ચિત ન મળતાં હોય વગેરે કારણે જ બધા સંઘાટકો માત્રક રાખે, તે વિના નહિ. આથી જ અહીં ગ્રંથકાર કહે છે કે

૧. ગાડાને સ્પર્શને આવેલા પવનના પુદ્ગલો શ્વાસોશ્વાસ દ્વારા નાકમાં જાય તે નાસિકામાં મસા થાય.

(વાસાવાસે અહીંગારો =) સામાન્યથી ચોમાસામાં માત્રક રાખવાની (= વાપરવાની) અનુજ્ઞા છે. કારણ કે ચોમાસામાં જીવસંસક્ત આહાર મળે વગેરે કારણોનો સંભવ છે. [૮૧૮]

આદેશાન્તરમાહ-

સૂવોદણસ્સ ભરિઓ, દુગાઝઅદ્ધાણમાગઓ સાહૂ ।

મુંજઇ એગઢ્ઢાણે, એઅં કિર મત્તગપમાણં ॥ ૮૧૯ ॥

વૃત્તિ:- 'સૂવોદનસ્ય ભૂતં' શ્લથસ્યેત્યર્થઃ, 'દ્વિગવ્યૂતાધ્વાગતઃ સાધુઃ', એતાવત્તા શ્રમેણ, 'મુઢ્કે-એકસ્થાને' યદુપવિષ્ટઃ સન્નિતિ' કિલ માત્રકપ્રમાણમ્', અયમાત્તવાદ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૧૯ ॥

માત્રકના માપમાં મતાંતર કહે છે-

બે ગાઉ જેટલો પંથ કાપીને = આટલો શ્રમ કરીને આવેલ સાધુ એક સ્થાને બેસીને ઢીલા ભાત-દાળથી ભરેલું પાત્ર વાપરી શકે તેટલું માત્રકનું પ્રમાણ છે એવો આમવાદ છે. [૮૧૯]

પ્રયોજનમાહ-

આચરિએ અ ગિલાણે, પાહુણએ દુલ્લભે અસંશરણે ।

સંસક્તમત્તપાણે, મત્તયમ્મોગો અણુત્ત્રાઓ ॥ ૮૨૦ ॥

વૃત્તિ:- 'આચાર્ય' ઇત્યાચાર્યે સતિ માત્રકગ્રહણં, તદર્થં તત્ર પ્રાયોગ્યગ્રહણાદ્, એવં 'ગ્લાને ચ', તથા 'પ્રાધૂર્ણકે, દુર્લભે' વા ઘૃતાદૌ, 'અસંશરણે' વા અપર્યાપ્તલાભેડપ્યન્યાર્થ ગ્રહણાત્, એવં 'સંસક્ત-મત્તપાણે' દેશે કાલે ચ વર્ષાકાલે 'માત્રકમ્મોગોડનુજ્ઞાતઃ' સાધૂનાં મ્મગવદ્ધિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૨૦ ॥

માત્રકનું પ્રયોજન કહે છે-

આચાર્ય, ગ્લાન, પ્રાધૂર્ણક વગેરેને પ્રાયોગ્ય દ્રવ્ય અલગ લઈ શકાય, ઘી વગેરે દુર્લભ દ્રવ્ય લઈ શકાય, બીજાઓને પર્યાપ્ત આહાર ન મળતો હોય તો તેમના માટે આહાર લઈ શકાય, કોઈ દેશમાં કે કાલમાં જીવસંસક્ત આહાર-પાણી મળતાં હોય તો માત્રકમાં લઈને જીવો દૂર કરીને પાત્રમાં લઈ શકાય એ માટે સાધુઓને ચોમાસામાં માત્રક રાખવાની ભગવાને અનુજ્ઞા આપી છે. [૮૨૦]

ચોલપટ્ટકપ્રમાણમાહ-

દુગુણો ચઝગુણો વા, હત્થો ચઝસ્સ ચોલપટ્ટો ઝ ।

થેરજુવાણાણડઢ્ઢા, સળ્હે થુલ્લમ્મિ અ વિમાસા ॥ ૮૨૧ ॥

વૃત્તિ:- 'દ્વિગુણશ્ચતુર્ગુણો વા' કૃતઃ સ્ 'હસ્તશ્ચતુરસ્ત્રો' મ્મવતિ 'ચોલપટ્ટસ્તુ' અગ્રસન્ધારણાય, 'સ્થવિરયૂનોરર્થાય'-એતન્નિમિત્તં 'શ્લક્ષ્ણે સ્થૂલે ચ વિમાસા', ચશબ્દાદ્ દ્વિગુણ-ચતુર્ગુણે ચ, એતદુક્તં મ્મવતિ સ્થવિરસ્ય દ્વિગુણો મ્મવતિ શ્લક્ષ્ણશ્ચ, તદિન્દ્રિયસ્ય પ્રબલસામર્થ્યાભાવાત્, અલ્પેનાપ્યાવરણાત્, સ્પર્શનાનુપધાતાત્, યૂનિ વિપર્યય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૨૧ ॥

ચોલપટ્ટાનું પ્રમાણ કહે છે—

ડબલ (= બે પડ) કે ચાર પડ કરતાં એક હાથ ચોરસ થાય તેટલું પુરુષચિહ્નને ગુપ્ત રાખવા ચોલપટ્ટાનું પ્રમાણ છે. બે પડ કરતાં એક હાથ પહોળો (પનામાં) અને બે હાથ લાંબો, ચાર પડ કરતાં બે હાથ પહોળો-લાંબો ચોલપટ્ટો થાય. તેમાં યુવાન માટે ચાર હાથ પ્રમાણ અને વૃદ્ધો માટે બે હાથ પ્રમાણ છે. તથા પાતળો (= સુંવાળો) અને જાડો (= કર્કશ) એ બે જાતના ચોલપટ્ટાને આશ્રયીને પણ વિકલ્પ છે. વૃદ્ધો પાતળો અને યુવાનો જાડો ચોલપટ્ટો પહેરે. કારણ કે વૃદ્ધોની જનનેદ્રિય પ્રબલ (વિકારના) સામર્થ્યથી રહિત હોય, ટૂંકા પણ ચોલપટ્ટાથી ઢંકાઈ જાય, અને સુંવાળા સ્પર્શથી વિકાર ન થાય. યુવાનોમાં આનાથી વિપરીત જાણવું. [૮૨૧]

एतत्प्रयोजनमाह-

वेउव्वऽवावडे वाइए अ ही खद्धपजणणे चेव ।

तेसिं अणुग्गहट्ठा, लिंगुदयट्ठा य पट्ठो उ ॥ ८२२ ॥

वृत्ति:- 'वैक्रियाप्रावृत' इत्यप्रावृतस्य वैक्रिये वेदोदयादिना, 'वातिके च' वातोच्छूने 'ह्रीः' लज्जा भवति, 'खद्धप्रजनने चैव', स्वरूपेण महतीन्द्रिय इत्यर्थः, एते चार्यदेशोत्पन्नादि-गुणवन्तोऽप्यप्रब्राज्याः प्राप्नुवन्ति, अतं स्तेषामनुग्रहार्थम्'-अनुग्रहनिमित्तं, 'लिङ्गोदयार्थं च' लिङ्गोदय-दर्शननिवारणार्थं चेति भावः, 'पट्टस्तु' चोलपट्ट इति गाथार्थः ॥ ८२२ ॥

ચોલપટ્ટાનું પ્રયોજન કહે છે—

ચોલપટ્ટા વિના પુરુષવેદોદયવગેરેથી કોઈનું પુરુષચિહ્ન વિકૃત બને, અથવા વાયુપ્રકૃતિના કારણે કોઈનું પુરુષચિહ્ન ઉન્નત રહેતું હોય, અથવા કોઈનું પુરુષચિહ્ન સ્વાભાવિક રીતે જ મોટું હોય, એથી તેમને શરમ આવતી હોય, આવા પુરુષો આર્યદેશોત્પત્તિ વગેરે ગુણોથી યુક્ત હોવા છતાં (ચોલપટ્ટા વિના) દીક્ષાને અયોગ્ય બને, આથી તેમના અનુગ્રહ માટે ચોલપટ્ટો પહેરવાની અનુજા છે. તથા બીજાઓ (ક્યારેક થઈ જતા) લિંગવિકારને ન જોઈ શકે એ માટે પણ ચોલપટ્ટો પહેરવાની અનુજા છે. [૮૨૨]

आर्यामधिकृत्याह-

पत्ताईण पमाणं दुहावि जह वणिणअं तु थेराणं ।

मोत्तूण चोलपट्टं तहेव अज्जाण दट्ठव्वं ॥ ८२३ ॥

वृत्ति:- 'पात्रादीनां प्रमाणं', 'द्विधापि' गणनया स्वरूपेण च 'यथा वर्णितं स्थविराणां मुक्त्वा चोलपट्टं तथैवार्याणामपि 'द्रष्टव्यं', तेषां प्रमाणमिति गाथार्थः ॥ ८२३ ॥

સાધ્વીઓને આશ્રયીને ઉપધિનું પ્રમાણ કહે છે—

સંખ્યાથી અને સ્વરૂપથી (= માપથી) પાત્રાદિનું પ્રમાણ સાધુઓને ઉદેશીને જે પ્રમાણે કહ્યું,

૧. ચોલ એટલે પુરુષચિહ્ન, તેને ઢંકવાનો પટ્ટો (વસ્ત્ર) તે ચોલપટ્ટો.

૨. અહીં સ્વરૂપ શબ્દ માપ અર્થમાં છે. આથી જ ૮૨૪મા શ્લોકની ટીકામાં કમઢકમાનં સ્વરૂપસખ્બન્ધિ એવો પાઠ છે.

ते ञ प्रभाशे थोलपट्टा सिवाय साध्वीओने उदेशीने पण ञणवुं. [८२३]

कमढपमाणं उदरप्पमाणओ संजईण विण्णेअं ।

सइगहणं पुण तस्सा, लहुसगदोसा इमासिं तु ॥ ८२४ ॥

वृत्तिः- 'कमठगमानं' स्वरूपसम्बन्धि 'उदरप्रमाणतो' निजोदरप्रमाणेन 'संयतीनां विज्ञेयं, सदा ग्रहणं पुनस्तस्य'-कमठकस्य 'लहुसकदोषा'दिति अल्पत्वापराधाद् 'आसां' संयतीनां, लम्बनग्रहणेऽप्रीत्या अकुशलपरिणामभावादिति गाथार्थः ॥ ८२४ ॥

साध्वीओना कमठकनुं प्रभाश पोताना उदर (= आहार) प्रभाश ञणवुं. आ कमठक लेप करेला तुंबडानुं अने कांसानी मोटी कथरोटना आकारनुं होय छे. साध्वीओने कमठक राखवानुं कारण अे छे के स्त्रीजातिना लीधे अन्यना अल्प पात्र अपराधथी अप्रीति थई ञाय. आथी अलग कमठक न होय तो भोजनमां अेक ञ पात्र होवाना कारणे बीजनो आश्रय (= सहयोग) लेवो पडे, अने तेमां अन्यनो अल्प पात्र अपराध थतां अप्रीति थवाथी अशुभ परिणाम थाय. आवुं न अने माटे दरेक साध्वीओने अलग अलग अेक कमठक होय. [८२४]

अह उग्गहणंतग णावसंठिअं गुज्झदेसरक्खड्डा ।

तं पुण सरूवमाणे, घणमसिणं देहमासज्ज ॥ ८२५ ॥

वृत्तिः- 'अथ अवग्रहानन्तकं नौसंस्थितम्', एतच्च 'गुह्यदेशरक्षणार्थं' भवति, रक्षा च दर्शनस्य मोहोदयहेतुत्वात्, 'तत्पुनः स्वरूपमानाभ्यां' यथासङ्ख्यं 'घनमसृणं' स्वरूपेण 'देहमाश्रित्य' प्रमाणेन भवतीति गाथार्थः ॥ ८२५ ॥

पट्टोवि होइ तासिं, देहपमाणेण चेव विण्णेओ ।

छायंतोगहणंतग, कडिबन्धो मल्लकच्छ व ॥ ८२६ ॥

वृत्तिः- 'पट्टोऽपि भवति 'तासां' संयतीनां, किंविशिष्ट इत्याह-'देहप्रमाणेनैव' भवति 'विज्ञेयः', प्रमाणमानेन, स्वरूपतस्तु 'छादयन्नवग्रहानन्तकं, कटिबन्धो'ऽसौ भवति 'मल्लकच्छेवे'ति गाथार्थः ॥ ८२६ ॥

अद्धोरुगोऽवि ते दोऽवि गिण्हउं छायाए कडीभागं ।

जाणुपमाणा चलणी, असीविआ लंखिआए व ॥ ८२७ ॥

वृत्तिः- 'अद्धोरुकमपि 'तौ द्वावपि' अवग्रहानन्तकपट्टौ 'गृहीत्वा' अवष्टभ्य 'छादयति कटिभागं', तथा 'जाणुप्रमाणा'वलम्बनेन 'चलनी' भवति, सा 'चासीविता' स्वरूपतो 'लङ्घिकाया इवे'ति गाथार्थः ॥ ८२७ ॥

अंतोनिअंसणी पुण, लीणा कडि जाव अद्धजंघाओ ।

बाहिरिआ जा खलुगा, कडीइ दोरेण पडिबद्धा ॥ ८२८ ॥

વૃત્તિ:- 'અન્તર્નિવસની પુનર્લ્લીના' - સુશ્લિષ્ટ, સા ચ 'કટિં યાવદર્દ્વજઙ્ગાભ્યામાર'ભ્ય, તથા 'બાહ્યા' નિવસની 'યાવત્ ખલુક:' તાવત્ 'કટ્યાં દવરકેણ પ્રતિબદ્ધા' ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૨૮ ॥

છાઇઙ અણુકુઈઙ, ગંડે પુણ કંચુઓ અસીવિઅઓ ।

એમેવ ય ઉક્કચ્છિય, સા ણવરં દાહિણે યાસે ॥ ૮૨૯ ॥

વૃત્તિ:- 'છાદયત્યનુકુચિતૌ' - શ્લથાવિત્યર્થઃ 'ગણઙૌ' સ્તનો 'પુનઃ કચ્ચુકઃ અસીવિત' ઇતિ, તથા 'એવમેવોત્કચ્છિકા' છાદયતિ, 'સા નવરં દક્ષિણે યાશ્વે' ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૨૯ ॥

વેકચ્છિઆ ડ પટ્ટો, કંચુઅમુક્કચ્છિઅં ચ છાઇંતી ।

સંઘાડીઓ ચડો, તથ્ય દુહ્થથા ડવસયમ્મિ ॥ ૮૩૦ ॥

વૃત્તિ:- 'વેકચ્છિકા તુ પટ્ટો' ભવતિ, સા તુ 'કચ્ચુકમુત્કચ્છિકાં ચ છાદયન્તી' ભવતિ, તથા 'સંઘાટ્યશ્ચત્ત્રો' ભવન્તિ, એકા દ્વિહસ્તા દ્વે ત્રિહસ્તે એકા ચતુર્હસ્તા, 'તત્ર દ્વિહસ્તા ડપાશ્રયે' ભવતિ, ન તાં વિહાય પ્રકટ્દેહયા કદાચિદાસિતવ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૩૦ ॥

દોત્રિ તિહ્થથાયામા, ધિક્કહ્થા એક એક ડચ્ચારે ।

ઓસરણે ચહ્થથા, નિસરણપચ્છઙયણે મસિણા ॥ ૮૩૧ ॥

વૃત્તિ:- 'દ્વે ત્રિહસ્તાયામે' ભવતઃ, તયોર્ધિક્ષાર્થમેકા એકા ડચ્ચારે' ભવતિ, ભેદગ્રહણં ગોચરાદ્યુપલબ્ધતુલ્યવેષાદિપરિહારર્થ, તથા 'સમવસરણે' વ્યાખ્યાને સ્નાત્રાદૌ 'ચતુર્હસ્તા', સા હિ 'અનિષણ્ણપચ્છાદનાય' ડપયુજ્યતે, યતો ન તત્ર સંયતીધિરુપવેષ્ટવ્યં, સા ચ 'મસૂણા' અશુષિરા ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૩૧ ॥

ચ્ચંધેગરણી, ચહ્થથવિત્થહા વાયવિહુયરક્કહ્થા । દારં ।

ચ્ચુજ્જકરણીવિ કીરહ, રૂવવઈઙ કુહહેઙ ॥ ૮૩૨ ॥

વૃત્તિ:- સ્કન્ધકરણી ચતુર્હસ્તવિસ્તૃતા ભવતિ, સા ચ વાતવિધૂતરક્ષાર્થ, પ્રયોજનાન્તરમાહ-કુબ્જકરણ્યપિ ક્રિયતે, સા રૂપવત્યાઃ સંયત્યાઃ કુટુભનિમિત્તમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૩૨ ॥

(અવગ્રહ એટલે યોનિપ્રદેશ, અન્તક એટલે વસ્ત્ર, અવગ્રહને ઢાંકવાનું વસ્ત્ર તે અવગ્રહાન્તક) અવગ્રહાન્તક નાવના આકારે મધ્યમાં પહોળું અને બે છેડે સાંકડું હોય. ગુહ્યપ્રદેશની રક્ષા (= ગુપ્તતા) કરવા માટે એનો ડપયોગ કરવાનો છે. કારણ કે ગુહ્યપ્રદેશનું દર્શન મોહોદયનું કારણ છે. તે અવગ્રહાન્તક ઘટ્ટ અને સુંવાળા વસ્ત્રનું કરવું. તેનું માપ સ્વશરીર પ્રમાણે સમજવું. [૮૨૫] પટ્ટો પણ સ્વશરીર પ્રમાણ જ સમજવો. તે અવગ્રહાન્તક ઢાંકાઈ જાય તે રીતે મલ્લના કચ્છની જેમ કેડે બાંધવો. [૮૨૬] (ઉરુ એટલે સાથળ. સાથળના અર્ધ ભાગને ઢાંકે તે અર્ધોરુક.) અર્ધોરુક અવગ્રહાન્તક અને પટ્ટો એ બંનેને દબાવીને કટિપ્રદેશ ઢાંકાય તે રીતે બાંધવો. (બંને સાથળોની અંદરના પ્રદેશમાં કસોથી બંધાય છે.) ચલનિકા ઢીંચણ સુધી લાંબી, સીવ્યા વિનાની

अने वांस उपर नाथती नटडीना योणशा जेवी होय. (अने कसोथी बंधाय छे.) [८२७] अंतर्निवसनी अडधी जंधा सुधी केशमां मजभूत बांधवानी होय छे. (यालतां उपरनां वज्रो पवनादिथी जसी ज्ञय तो पण लोकांसी न थाय अे माटे अंतर्निवसनी छे.) बाह्यनिवसनी घुंटी सुधी लांबी केशमां कंदोराथी बांधवानी होय छे. (आ छे उपकरणो केशधी नीयेना भागमां पडेरवाना छे.) [८२८] क्युक (अढी हाथ लांबो अने अेक हाथ पडोणो) सीव्या विनानो स्तनभागने ढांकवा ढीलो बांधवानो होय छे. (मजभूत बांधवाथी स्तनभाग देभाय माटे ढीलो बांधवो.) उत्कक्षिका पण क्युकनी जेम समजवी. पण ते जमणुं पडणुं (हृदय अने पेट) ढंकाय ते रीते बंधाय छे. [८२९] वैकक्षिका पाटाना आकारे होय छे. ते क्युक अने उपकक्षिका ढंकाय ते रीते बंधाय छे. संघाटी (उपर ओढवा) संध्याथी यार होय, तेमां अेक बे हाथ प्रमाण, बे त्रण हाथ प्रमाण अने अेक यार हाथ प्रमाण राखवी. तेमां बे हाथ प्रमाण संघाटी उपाश्रयमां ओढवी, अर्थात् क्यारे पण संघाटी ओढवा विनाना शरीरे न रहेवुं. [८३०] त्रण हाथ लांबी बे संघाटीमांथी अेक त्रिक्षा माटे जतां अने अेक स्थंडिलभूमिअे जतां ओढवी. त्रिक्षानो अने स्थंडिलभूमिनो वेष समान न देभाय वगेरे कारणथी बनेमां अलग अलग संघाटी ओढवानी कडी छे. व्याख्यान, शांतिस्नात्र वगेरे प्रसंगे यार हाथ प्रमाण संघाटी ओढवी. साध्वीने सभवसरणमां त्रिभा त्रिभा सांत्वणवानुं होवाथी अने वायना पण त्रिभा त्रिभा लेवानी होवाथी संपूर्ण शरीर ढंकाई ज्ञय अे माटे यार हाथनी संघाटी ओढवानी छे. संघाटी घट्ट होवी जेईअे. [८३१] रक्षकण्ठी यार हाथ लांबी-पडोणी होय. ते पवनथी उडती संघाटी वगेरेनी रक्षा माटे भूभा उपर नाथवा माटे छे. तथा उपवती साध्वीने (भूभा नीये पीठना भागमां नाथीने) भुंधी वगेरे विरूप करवा माटे पण उपयोग थतो होवाथी तेने कुण्ठकरणी पण कडेवामां आवे छे. [८३२]

संघाडमे परो वा, सव्वो वेसो समासओ उवही ।

पासगबद्धमङ्गुसिरो, जं वाऽऽङ्गणं तयं णोअं ॥ ८३३ ॥

वृत्तिः- 'सङ्घात्य इतरो वा'-एकाङ्गिकः यथालाभसम्भवात् 'सर्वोऽप्येष समासत उपधिः' अनन्तरोदितः 'पाशकबद्धः अङ्गुषिरो' भवति, 'यद्वऽऽचरितमत्र' विधिशीवनादि 'तत् ज्ञेयं' सुसाध्वा-चरणदित एवेति गाथार्थः ॥ ८३३ ॥

आ सर्व प्रकारनी उपधि जेवी मजे तेवी लेवानी होवाथी संक्षेपथी संघातिम अने असंघातिम अेम बे प्रकारनी छे. बे, त्रण वगेरे ककडा जेडीने बनावेल होय ते संघातिम, अने अेक अण्ड होय ते असंघातिम. संघातिम पाशकबद्ध होय, अर्थात् दोराथी सीवेल होय. असंघातिम अशुषिर होय, अेटले के दोराथी सीवेल न होय, अथवा थीगडाथी रहित होय. अथवा आ विषे द्रव्य-क्षेत्र-काल-भावने जेईने सुसाधुओनी आयरणा वगेरेथी ज जे आयरलुं होय ते विधिथी सीववुं वगेरे उपादेय 'मानवुं. [८३३]

ઉક્ત ઓઘોપધિરૌપગ્રહિકમાહ-

પીઠક નિસિજ્જ દંડગ, પમજ્જણી ઘટ્ટુ ડગલમાઈ ।

પિપ્પલગ સૂઈ નહરણિ, સોહણગદુગં જહણ્ણો ૩ ॥ ૮૩૪ ॥

વૃત્તિ:- 'પીઠકં' કાષ્ટચ્છગ્ણાત્મકં લોકસિદ્ધમાનં, ત્રેહવત્યાં વસતૌ વર્ષાકાલે વા ધ્રિયત ઇત્યૌપગ્રહિકં, સંયતીનાં ત્વાગતાધ્યાગતસાધુનિમિત્તમિતિ, 'નિષદ્યા' પાદપુચ્છણં પ્રસિદ્ધપ્રમાણં, જિનકલ્પિકાદીનાં ન ભવતિ, નિષીદનાભાવાત્, 'દણ્ડકો' ડપ્યેવમેવ, નવરં નિવારણાભાવાત્ એષઃ, 'પ્રમાર્જની' વસતેર્દણ્ડકપુચ્છનાભિધાના એવ, 'ઘટ્ટકઃ' પાત્રમુખાદિકરણાય લોહમયઃ, 'સૂચી' સીવનાદિનિમિત્તં વેણ્વાદિમયા, 'નખરદની' પ્રતીતા લોહમય્યેવ, 'શોધનકદ્વયં' કર્ણશોધનકદન્ત-શોધનકાભિધાનં લોહમયાદિ, 'જઘન્યસ્તુ' અયં જઘન્યઃ ઔપગ્રહિકઃ ખલૂપધિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૩૪ ॥

ઓઘ ઉપધિ કહી, હવે ઔપગ્રહિક ઉપધિ કહે છે-

(૧) પીઠક=કાષ્ટ કે છાણની બનાવેલી પીઠિકા. આનું માપ લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. સાધુઓ ભેજવાળી વસતિમાં કે ચોમાસામાં બેસવા માટે આનો ઉપયોગ કરે છે માટે આ ઔપગ્રહિક છે. અથવા સાધ્વીઓ પોતાના ઉપાશ્રયમાં આવેલ સાધુનો વિનય કરવા આસન માટે ઉપયોગ કરે છે. (૨) નિષદ્યા=બેસવાનું આસન. આને પાદપુંછન પણ કહેવામાં આવે છે. આનું પ્રમાણ પ્રસિદ્ધ છે. આ જિનકલ્પી વગેરેને ન હોય. કારણ કે તેમને બેસવાનું ન હોય. (૩) દંડક=દાંડો. આ પણ જિનકલ્પી વગેરેને ન હોય. કારણ કે તેમને ઉપદ્રવ કરનારને પણ રોકવાનું ન હોય. (૪) પ્રમાર્જની=વસતિને પ્રમાર્જવાનું સાધન. તેનું દંડકપુંછન (=દંડાસણ) એવું નામ છે. (૫) ઘટ્ટક પાત્રની કિનારી વગેરે ઘસવામાં ઉપયોગી લોઢાનો ઘૂંટો. (૬) ડગલાદિ=શરીરશુદ્ધિ માટે ઉપયોગી ઈંટ-પથ્થર વગેરેના કકડા. (૭) પિપ્પલક=(મુંડન માટે ઉપયોગી) અસ્ત્રો. (૮) સૂચી=વસ સીવવા આદિ માટે વાંસ આદિની બનાવેલી સોય. (૯) નખરદની=લોઢાની બનાવેલી નખ કાપવાની નરણી. (૧૦) કર્ણશોધનક=કાનનો મેલ કાઢવાની લોઢા વગેરેની બનાવેલી સળી (કાનખોતરણી). (૧૧) દંતશોધનક=દાંતનો ક્યરો કાઢવાની સળી (દંતસળી). આ જઘન્ય ઔપગ્રહિક ઉપધિ છે. [૮૩૪]

એનમેવ મધ્યમમભિધાતુમાહ-

વાસન્તાણે પણગં, ચિલિમિણિપણગં દુગં ચ સંથારે ।

દંડાઈપણગં પુણ, મત્તગતિગ પાયલેહણિઆ ॥ ૮૩૫ ॥

વૃત્તિ:- 'વર્ષાત્રાણ' વિષયં 'પણ્ણકં', તદ્વથા-કમ્બલમયં ૧ સૂત્રમયં ૨ તાલપત્રસૂચી ૩ પલાશપત્રકુટશીષકં ૪ છત્રકં ૫ ચેતિ, લોકસિદ્ધપ્રમાણાનોતિ, તથા 'ચિલિમિલીપણ્ણકં', તદ્વથા-સૂત્રમયી (ઠુર્ણમયી વાકમયી) દણ્ડમયી કટકમયીતિ, પ્રમાણમસ્યાઃ ગચ્છાપેક્ષયા,

૧. લેખ કરેલા પાત્રને ચિકણું કરવા તેના ઉપર ઘસવાનો એક જાતનો પથ્થર. બૃ. ક. ભા. ગા. ૪૦૮૬.

सागारिकप्रच्छादनाय तदावर्णात्मिकैवेयमिति, 'संस्तारद्वयं च' शुषिरशुषिरभेदभिन्नं, शुषिरः तृणादिकृतः तदन्यकृतस्त्वशुषिर इति, तथा 'दण्डादिपञ्चकं पुनः', तद्यथा-दण्डको विदण्डकः यष्टिर्वियष्टिः नालिका चेति, 'मात्रकत्रितयं', तद्यथा-कायिकमात्रकं संज्ञामात्रकं खेलमात्रकमिति, तथा 'पादलेखनिका' वटादिकाष्टमयी कर्हमापनयनीति गाथार्थः ॥ ८३५ ॥

चम्मतियं पट्टदुगं, नायव्वो मज्झिमो उवहि एसो ।

अज्जाण वारओ पुण, मज्झिमओ होइ अइरित्तो ॥ ८३६ ॥

वृत्तिः- 'चर्मत्रिकं' वर्धतलिकाकृत्तिरूपं, तथा 'पट्टद्वयं' संस्तारपट्टोत्तरलक्षणं 'ज्ञातव्यः मध्यम उपधिरेष' औपग्रहिकः । 'आर्याणां वारकः पुनः' सागारिकोदकनिमित्तं 'मध्यमो-पधावुक्तलक्षणो 'भवत्यतिरिक्तः', नित्यं जनमध्य एव तासां वासादिति गाथार्थः ॥ ८३६ ॥

औपग्रहिक मध्यम उपधि कहे छे-

वर्षात्राशपंचक=वर्षादृथी रक्षणा करवानां पांच साधनो. ते आ प्रमाशे- (१) कंबलमय=उिननुं बनावेले. (२) सूत्रमय=सूतरनुं बनावेले. (३) सूत्रीमय=ताडपत्रनी सोपोनुं बनावेले. (४) कुटशीर्षक=पलासपत्रनुं बनावेले. (५) छत्र=वांसनुं बनावेले. आ पांचेनुं प्रमाश लोकमां प्रसिद्ध छे.

त्रिलिपिलिपंचक=पांच प्रकारना पडदा. ते आ प्रमाशे- (१) सूत्रमय=सूतरनो. (२) उिर्णामय=उिननो. (३) वाकमय=बगलां वगेरेनां पीछांनो बनावेले. (४) दंडमय=वांस वगेरेनो गुंथेलो. (५) कटमय=वांसनी सादडी वगेरेनो. आ पांचनुं प्रमाश गच्छ प्रमाशे ज्ञाशवुं, अर्थात् गच्छ मोटो डोय तो मोटुं अने नानो डोय तो नानुं प्रमाश ज्ञाशवुं. (साधुना आहार वगेरेने) गृहस्थो जेई न शके, ईत्यादि माटे आड करवा पडदानो उपयोग करवामां आवे छे.

संस्तारद्विक=बे प्रकारना संथारा. शुषिर अने अशुषिर अे बे प्रकारना संथारा छे. शुषिर=पोलाशवाणो, धास वगेरेनो बनावेले. अशुषिर=पोलाशरहित, लाकडा वगेरेनो बनावेले.

दंडादिपंचक=पांच प्रकारना दंडा. दंड=ज्वा जेटलो लांबो दंड. विदंड=बगल जेटलो लांबो दंड. यष्टि=शरीर जेटली लांबी लाकडी. वियष्टि=यष्टिथी यार आंगण टूकी लाकडी. नलिका=स्वशरीरथी पञ्च यार आंगण वधारे लांबी लाकडी.

मात्रकत्रिक=त्रण प्रकारनी कुंडी. अेक पेशाब करवानी, अेक आडो करवानी अने अेक श्लेष्म नाभवानी अेम त्रण कुंडीओ डोय.

पादलेखनिका=पगमांथी कादव दूर करवानी वड वगेरेना लाकडांमांथी बनावेली पट्टी.

यर्मत्रिक=यामडांमांथी बनावेलीं त्रण साधनो. ते आ प्रमाशे-

तलिका=पगना तणिये बांधवानुं यामडानुं तणियुं. वर्ध=वाधरी, यामडानी दोरी. तलिका

બાંધવામાં કામ આવે. કૃત્તિ=દાવાનલનો ભય વગેરે પ્રસંગે જમીન ઉપર પાથરીને ઊભા રહેવામાં કામ આવે.

પટ્ટદ્વિક=સંથારો અને ઉત્તરપટ્ટો.

આ બધી ઉપધિ મધ્યમ અને ઔપગ્રહિક છે. તદુપરાંત સાધ્વીઓને મધ્યમ ઉપધિમાં વારક પણ હોય છે. વારક એટલે પાણી રાખવાનું નાની ઘડી જેવું સાધન. તેમને આજુ-બાજુ વસતિવાળા જ ઉપાશ્રયમાં રહેવાની અનુજ્ઞા છે. આથી (આ લોકો અશુચિ છે એવી નિંદા થાય તેમ હોય ત્યારે) લઘુનીતિ કર્યા પછી શુદ્ધિ માટે પાણીનો ઉપયોગ કરવાનો હોય છે. વારકમાં પાણી રાખે. [૮૩૫-૮૩૬]

एनमेवोत्कृष्टमभिधातुमाह-

अक्खग संथारो वा, एगमणेणंगिओ अ उक्कोसो ।

पोत्थगपणगं फलगं उक्कोसोवग्गहो सव्वो ॥ ८३७ ॥

વૃત્તિ:- 'અક્ષાઃ' - ચન્દનકાદયઃ, 'સંસ્તારકશ્ચ' કિંવિશિષ્ટ ઇત્યાહ- 'एकाङ्गिकोऽनेकाङ्गिकश्च' - ફલકકમ્બિમયાદિઃ, 'उत्कृष्टः' સ્વરૂપેણ, તથા 'पुस्तकपञ्चकं', તદથા-गण्डिकापुस्तकः (? કં) છિવાટીપુસ્તકઃ કર્ચ્ચવિપુસ્તકઃ મુષ્ટિપુસ્તકઃ સમ્પુટકશ્ચેતિ, તથા 'फलकं' પટ્ટિકા સમવસરણફલકં વા, 'उत्कृष्ट' ઇતિ પ્રક્રાન્તાપેક્ષયા 'औपग्रहिक' ઉપધિઃ 'सर्व' ઇત્યક્ષાદિઃ સર્વ એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૩૭ ॥

ઔપગ્રહિક ઉત્કૃષ્ટ ઉપધિને જ કહે છે-

અક્ષ=સ્થાપનાચાર્ય માટે ઉપયોગી ચંદનક (શંખ જેવા) જીવના કલેવરો. સંથારો=પાટ. તેના એકાંગિક અને અનેકાંગિક એમ બે ભેદ છે. એકાંગિક=નેતર વગેરેના એક જ પાટિયાથી બનાવેલ. અનેકાંગિક=અનેક પાટિયાને કે નાની નાની લાકડીઓ વગેરેને દોરી વગેરેથી બાંધીને બનાવેલ. પુસ્તકપંચક=પાંચ પ્રકારની આકૃતિવાળા પુસ્તકો. તે આ પ્રમાણે- (૧) ગંડિકા=જે જાડાઈ-પહોળાઈમાં સમાન અને લંબાઈમાં વધારે (=લંબચોરસ) હોય. (૨) કચ્છપી=જે બંને બાજુ છેડે પાતળું, વચ્ચે પહોળું અને જાડાઈમાં ઓછું હોય. (૩) મુષ્ટિકા=ચાર આંગળ લાંબું કે ગોળ હોય, અથવા ચારે ય બાજુ ચાર આંગળ પ્રમાણ (ચોરસ) હોય. (૪) સંપુટકલક=જેને ઉપર નીચે બંને બાજુ લાકડાની કે કાગળની પાટલીઓ હોય, અથવા જે વેપારીઓને ઉધાર વસ્તુ લખવા માટેની પાટી જેવું હોય. (૫) છીવાડી=છેદપાટી, જે થોડા પાનાં હોવાથી જાડાઈમાં અલ્પ હોય, અથવા લાંબું કે ટુંકું અને પહોળું હોય. ૩એ પ્રમાણે પુસ્તકપંચક ઔપગ્રહિક ઉપધિરૂપ હોય છે.

ફલક=લખવાની પાટી, અથવા સાધુસમુદાયમાં વપરાતું તેવું પાટિયું. આ બધી જ ઉપધિ ઉત્કૃષ્ટ ઔપગ્રહિક છે. [૮૩૭]

૧. પ્રવચનસારોદ્ધાર વગેરે ગ્રંથોમાં આ ત્રણ ઉપરાંત ખલ્લગ અને કોષ એ બે મળીને પાંચ ચર્મ કહ્યા છે. ખલ્લગ=પગરખાં. પગના તળિયા ફાટેલા હોય વગેરે પ્રસંગે આનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. કોષ=કોચળી. નરેણી વગેરે વસ્તુઓ રાખવા વગેરેમાં કામમાં આવે છે.

૨. પુસ્તકપંચકનું વર્ણન પ્ર. સા. ગા. ૬૬૪ થી ૬૬૮ના આધારે તથા ધ. સં. ભાગ બીજાના આધારે લખ્યું છે.

અનયોરૌઘિકૌપગ્રહિકયોરેવોપધ્યૌદ્વયોરપિ વિશેષલક્ષણમભિધાતુમાહ-

ઓહેણ જસ્સ ગહણં, ભોગો પુણ કારણા સ ઓહોહી ।

જસ્સ ડ દુગંપિ નિઅમા, કારણઓ સો ડવગ્ગહિઓ ॥ ૮૩૮ ॥

વૃત્તિ:- 'ઓઘેન' સામાન્યેન ભોગે અભોગે વા 'યસ્ય' પાત્રાદે' ગ્રહણમ્'-આદાનં, 'ભોગઃ પુનઃ' 'કારણાત્' નિમિત્તેનૈવ ભિક્ષાટનાદિના 'સ ઓઘો' પધિરભિધીયતે, 'યસ્ય તુ' પીઠકાદે' દ્વૈયમપિ'-ગ્રહણં ભોગશ્ચેત્યેત' ત્રિયમાત્કારણતો'-નિમિત્તેન ત્રેહાદિના સ પીઠકાદિ 'ઔપગ્રહિકઃ', કાદા-ચિત્કપ્રયોજનનિવૃત્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૩૮ ॥

ઔઘિક અને ઔપગ્રહિક એ બંને પ્રકારની ઉપધિનું વિશેષ લક્ષણ કહે છે-

જે સામાન્યથી (ઉપયોગ થાય કે ન થાય તો પણ) હમેશાં રાખવામાં આવે અને ભિક્ષાટન આદિ કારણથી જ ઉપયોગમાં લેવામાં આવે તે પાત્ર વગેરે ઔઘઉપધિ છે. જે ભેજ આદિ કારણથી રાખવામાં આવે અને કારણથી જ ઉપયોગમાં લેવામાં આવે તે પાટલો વગેરે ઔપગ્રહિક ઉપધિ છે, અર્થાત્ ક્યારેક કારણસર ઉપયોગ કરવામાં આવે તે ઔપગ્રહિક ઉપધિ છે. [૮૩૮]

અસ્યૈવ ગુણકારિતામાહ-

મુચ્છગ્રહિઆણેસો, સમ્મં ચરણસ્સ સાહગો ભણિઓ ।

જુત્તીણે ઇહરા પુણ, દોસા ઇત્થંપિ આણાઈ ॥ ૮૩૯ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'મૂચ્છગ્રહિતાનામ્' અભિષ્વઙ્ગવર્જિતાનાં યતીનામેષ દ્વિવિધોડપિ પાત્રપીઠકાદિરૂપ ઉપધિઃ 'સમ્યગ્' અધિકરણરક્ષાહેતુત્વેન 'ચરણસ્ય સાધકો ભણિતઃ', તીર્થકરણધરૈઃ, 'યુક્ત્યે'તિ માનભોગયતનયા, 'ઇતરથા પુનઃ'-અયુક્ત્યા યથોક્તમાનભોગાભાવે 'દોષા 'અત્રાપિ' ઉપધૌ ગૃહ્યમાણે ભુજ્યમાને વા 'આજ્ઞાદય' ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૩૯ ॥

ઉપધિ લાભ કરનારી છે એ જણાવે છે-

તીર્થકરોએ અને ગણધરોએ આસક્તિરહિત સાધુઓની ઔઘિક અને ઔપગ્રહિક એ બંને પ્રકારની ઉપધિને ચારિત્રની સમ્યગ્ સાધનારી કહી છે, કારણ કે યથોક્ત પ્રમાણથી તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તે અસંયમથી (= પાપથી) બચાવે છે. જો યથોક્ત પ્રમાણથી તેનો ઉપયોગ કરવામાં ન આવે તો ઉપધિને રાખવામાં કે વાપરવામાં આજ્ઞાભંગ વગેરે દોષો લાગે. [૮૩૯]

તપદ્વાર

ઉક્તમુપકરણદ્વારં, તપોવિધાનદ્વારમભિધિત્સુગ્રહ-

કાયવ્વં ચ મઙ્ગયા, સત્તઽણુરૂવં તવોવહ્ણાંતિ ।

સુત્તભણિણ્ણ વિહિણા, સુપસથ્થં જિણવરાઙ્ગણં ॥ ૮૪૦ ॥

વૃત્તિ:- 'કર્તવ્યં ચ 'મતિમતા' બુદ્ધિમતા શક્ત્યનુરૂપં'યથાશક્તિઃ કિમિત્યાહ-
'તપઽપધાનં' તપોઽનુષ્ઠાનમિતિ' સૂત્રભણિતેન વિધિના પ્રકારેણ 'સુપ્રશસ્તં' માઙ્ગલ્યં 'જિનવરાચરિતં'
ચ ઽપધાનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૪૦ ॥

ઉપકરણદ્વાર કહ્યું, હવે તપોવિધાનદ્વાર કહે છે-

બુદ્ધિમાન પુરુષે મંગલરૂપ અને જિનેશ્વરોએ પણ જેનું સેવન કર્યું છે એવું તપ રૂપ અનુષ્ઠાન
યથાશક્તિ વિધિપૂર્વક કરવું જોઈએ. [૮૪૦]

અસ્યૈવ કર્તવ્યતામાહ-

તિત્થયસો ચઽનાણી, સુરમહિઓ સિજ્ઞિઞ્ઞઅવ્વય ધુવમ્મિ ।

અણિગૂહિઅબલવિરિઓ, તવોવહાણમ્મિ ઽજ્જમઙ્ગ ॥ ૮૪૧ ॥

વૃત્તિ:- 'તીર્થકરો' ભુવનગુરુઃ 'ચતુર્જાની', મત્યાદિભિજ્ઞાનૈઃ, 'સુરમહિતો' દેવપૂજિતઃ
'સિદ્ધવ્યે ધ્રુવે', તેનેવ જન્મના, 'અણિગૂહિતબલવીર્યઃ' સન્ 'તપઽપધાને' અનશનાદૌ 'ઽદ્યચ્છત્તે'
યત્નં કરોતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૪૧ ॥

કિં પુણ અવસેસેહિં, દુઃખ્ખક્ખયકારણા સુવિહિઈહિં ।

હોઙ્ગ ન ઽજ્જમિઅવ્વં, સપચ્ચવાયમ્મિ માણુસ્સે ? ॥ ૮૪૨ ॥

વૃત્તિ:- યત્ર તીર્થકરોઽપ્યેવં તત્ર 'કિં પુનરવશેષૈઃ' - અતીર્થકરાદિભિઃ 'દુઃખક્ષયકારણાત્
'સુવિહિતૈઃ' સાધુભિર્ભવતિ નોદ્યન્તવ્યમ્ ?', ઽદ્યન્તવ્યમેવ, 'સપ્રત્યપાયે' ચાપલાદિધર્મકે
'માનુષ્ય' ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૪૨ ॥

તપ કરવા જેવો છે એમ કહે છે-

દેવપૂજિત અને ચાર જ્ઞાનના ધણી એવા તીર્થકરો પણ એ જ ભવમાં મોક્ષમાં નિશ્ચિત જવાના
હોવા છતાં બલ-વીર્યને છુપાવ્યા વિના અનશન આદિ તપરૂપ અનુષ્ઠાનમાં ઉદમ કરે છે, તો પછી
વીજળીના ચમકારા જેવા અસ્થિર મનુષ્યભવમાં બીજા સાધુઓએ દુઃખક્ષય માટે તપમાં ઉદમ કેમ
ન કરવો જોઈએ ? કરવો જ જોઈએ. [૮૪૧-૮૪૨]

અસ્યૈવ પ્રકૃતોપયોગિતામાહ-

વયરક્ષણં પરં ઁલુ, તવોવહાણમ્મિ જિણવસા ઁવિતિ ।

એત્તો ઽ ગુણવિવઙ્ગી, સમ્મં નિઅમેણ મોક્ષફલા ॥ ૮૪૩ ॥

વૃત્તિ:- 'વ્રતરક્ષણં' પરં પ્રધાનં 'ઁલુ', કિં તદિત્યાહ-'તપઽપધાનમ્', ઇહ લોકે કાલે
વ 'જિનવરા ભુવતે, 'અતશ્ચ' તપઽપધાનાદ્ 'ગુણવૃદ્ધિઃ' 'સમ્યક્' પ્રશસ્તા 'નિયમેન'
અવશ્યન્તયા, 'મોક્ષફલા' ગુણવૃદ્ધિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૪૩ ॥

તપ પ્રસ્તુતમાં (= સંયમમાં) ઉપયોગી છે એમ કહે છે—

આ લોકમાં તપ રૂપ અનુષ્ઠાન મુખ્ય વ્રતરક્ષક છે, અને તપરૂપ અનુષ્ઠાનથી અવશ્ય મોક્ષફલવાળી પ્રશસ્ત ગુણવૃદ્ધિ થાય છે, એમ જિનેશ્વરો કહે છે. [૮૪૩]

તપરૂપધાનસ્વરૂપમાહ—

સુહજોગવૃદ્ધિજનયં, સુહજાણસમન્નિઅં અણસણાઈ ।

જમણાસંસં તં ખલુ, તવોવહાણં મુણેઅવ્વં ॥ ૮૪૪ ॥

વૃત્તિ:- ‘શુભયોગવૃદ્ધિજનકં’ શુભાનુબન્ધિત્વેન ‘શુભધ્યાનસમન્વિત’માસેવનાકાલે-
‘અનશનાદિ’ પ્રવચનોક્તં ‘યત્ ‘અનાશંસં’ નિરભિસન્ધિ ‘તત્ ખલુ’-અનશનાદિ ‘તપરૂપધાનં
મન્તવ્યં’, ન તુ સ્વાગ્રહપ્રકામમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૪૪ ॥

તપરૂપ અનુષ્ઠાનનું સ્વરૂપ કહે છે—

આ લોકના સુખ આદિની આશંસાથી અને સ્વાગ્રહથી રહિત એવું જિનશાસનમાં જણાવેલ અનશનાદિ તપ રૂપ અનુષ્ઠાન સેવન કરતી વખતે શુભધ્યાનવાણું હોય છે, અને પછી પણ કુશલ કર્મનો અનુબંધ થતો હોવાથી શુભયોગોની વૃદ્ધિ કરનાર છે. [૮૪૪]

ઓઘત બાહ્યાભ્યન્તરરૂપં તપ આહ—

અણસણમૂણોઅરિઆ, વિત્તીસંખેવણં રસચ્ચાઓ ।

કાયકિલેસો સંલીણયા ય, બજ્જો તવો હોઈ ॥ ૮૪૫ ॥

વૃત્તિ:- ‘અનશનમ્’ ઇત્વરાદિરૂપમ્ ‘કુંનોદરતા’ અલ્પાહારાદિલક્ષણા ‘વૃત્તિસંદ્ધક્ષેપઃ’
અટનગૃહમાનાદિઃ ‘રસપરિત્યાગઃ’ વિકૃતિપરિહારઃ ‘કાયકૂલેશઃ’ ઋત્વર્થસ્થાનાદિના ‘સંલીનતા ચ’ ઇન્દ્રિ-
યનોઈન્દ્રિયગુણતા, એતદ્ ‘બાહ્યં તપો ભવતિ’, બાહ્યમિવ બાહ્યં, સર્વલોકવિદિતત્વાદેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૪૫ ॥

ઓઘથી (= સંક્ષેપથી) બાહ્ય-અભ્યંતર તપ કહે છે—

બાહ્યતપના અનશન, ઊણોદરી, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસત્યાગ, કાયકૂલેશ અને સંલીનતા એમ છ ભેદ છે.

અનશનના ઈત્વર વગેરે ભેદો છે. ઊણોદરી એટલે (ભૂખ કરતાં) ઓછો આહાર લેવો વગેરે. ભિક્ષામાં ઘર (કે દ્રવ્ય) વગેરેનું પ્રમાણ કરવું તે વૃત્તિસંક્ષેપ છે. રસત્યાગ એટલે વિગઈઓનો ત્યાગ કરવો. કાયકૂલેશ એટલે ઊભા રહેવું વગેરે રીતે કાયાને કષ્ટ આપવું. સંલીનતા એટલે ઈન્દ્રિય અને મન ઉપર સંયમ રાખવો (= ઈન્દ્રિય અને મનને અશુભમાં ન પ્રવર્તવા દેવા.) આ તપ સઘળા લોકોમાં પ્રસિદ્ધ હોવાથી જ બાહ્ય કહેવાય છે.

[‘અનશન એટલે ભોજન ન કરવું. તેના યાવતકથિક અને ઈત્વરિક એમ બે ભેદ છે.

૧. ૮૪૫ અને ૮૪૬ એ બે ગાથાઓમાં [ ] આવા કાઉંસમાં આવેલું વિશેષ વર્ણન અન્ય ગ્રંથોના આધારે લખ્યું છે.

જીવનપર્યંત આહારનો ત્યાગ કરવામાં આવે તે યાવત્કથિક અનશન. થોડા સમય સુધી આહારનો ત્યાગ કરવામાં આવે તે ઈત્વર અનશન. યાવત્કથિકના પાદપોગમન, ઈગિની અને ભક્તપ્રત્યાખ્યાન એમ ત્રણ ભેદ છે. પાદપોગમનમાં પરિસ્પંદ (= હલન-ચલન) વગેરે અને પ્રતિકર્મનો (= શરીરસેવાનો) સર્વથા અભાવ હોય છે, તથા ચારે આહારનો ત્યાગ હોય છે. ઈગિનીઅનશનમાં પણ તે જ પ્રમાણે હોય. પણ નિયત કરેલા દેશમાં ફરવા આદિની છૂટ હોય છે. ભક્તપરિજ્ઞામાં (ફરવા આદિની છૂટ ઉપરાંત) પ્રતિકર્મ હોય છે તથા ત્રણ કે ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ હોય છે. ચોવિહાર વગેરે, નવકારશી વગેરે, તથા ઉપવાસથી આરંભી છ માસ સુધીનો તપ ઈત્વર અનશન છે.

ઊણોદરી- અલ્પ આહાર ખાવાથી પેટ પૂરું ન ભરવું તે ઊણોદરી. આના દ્રવ્ય અને ભાવ એમ બે ભેદ છે. ઓછું ખાવું એ દ્રવ્ય ઊણોદરી છે. બત્રીશ કોળિયા પૂર્ણ આહાર છે. આથી બત્રીશ કોળિયાથી એક વગેરે કોળિયા જેટલો આહાર ઓછો લેવાથી દ્રવ્ય ઊણોદરીના અનેક પ્રકાર છે. અમુક પ્રમાણમાં કષાયોનો ત્યાગ તે ભાવ ઊણોદરી છે.

વૃત્તિસંક્ષેપ- વૃત્તિ=ભિક્ષાયર્યા. સંક્ષેપ=અલ્પ કરવી. ભિક્ષાયર્યાને અલ્પ કરવી, અર્થાત્ દ્રવ્યાદિ અભિગ્રહો લેવા, તે વૃત્તિસંક્ષેપ છે. તે આ પ્રમાણે-

લેપવાણું કે લેપરહિત જ દ્રવ્ય લઈશ વગેરે દ્રવ્ય અભિગ્રહ છે. સ્વગામમાં જ, પરગામમાં જ, કે આટલા ઘરોમાં જ લઈશ વગેરે ક્ષેત્ર અભિગ્રહ છે. દિવસના પહેલા, મધ્ય કે પાછલા ભાગમાં જ લઈશ વગેરે કાલ અભિગ્રહ છે. મૂળ ભોજનમાંથી હાથ કે ચમચા વગેરેમાં લીધું હોય, કે થાળી વગેરેમાં મૂક્યું હોય તે જ લઈશ, ગાયન કરતાં કે રુદન કરતાં આપે તો જ લઈશ ઈત્યાદિ ભાવ અભિગ્રહ છે.

રસત્યાગ- દૂધ, દહીં આદિ બધા કે અમુક રસનો ત્યાગ.

કાયફલેશ- ઉચિત રીતે કાયાને કષ્ટ આપવું તે કાયફલેશ. વીરાસન, ઉત્કટુકાસન, ગોદોહિકાસન વગેરે આસને રહેવું, શીત, પવન અને તાપ વગેરે સહન કરવું, મસ્તકનો લોચ કરવો વગેરે અનેક પ્રકારે કાયફલેશ તપ છે.

સંલીનતા- સંલીનતા એટલે સંવર કરવો-રોકવું. તેના ઈન્દ્રિય, કષાય, યોગ અને વિવિક્તચર્યા એમ ચાર પ્રકાર છે. એમાં પ્રથમના ત્રણનો અર્થ પ્રસિદ્ધ છે. સ્ત્રી, પશુ, નપુંસક અને કુશીલથી રહિત નિર્દોષ સ્થાનમાં રહેવું તે વિવિક્તચર્યા છે. આ તપ કરાતું હોય ત્યારે લોકોથી પણ જણાતું હોવાથી અને સ્થૂલદૃષ્ટિવાળા કુતીરિકોમાં પણ તપ તરીકે પ્રસિદ્ધ હોવાથી આ બાહ્ય તપ છે.] [૮૪૫]

પાયચ્છિત્તં વિણઓ, વેઆવચ્ચં તહેવ સજ્ઞાઓ ।

ઝાણં ઉસ્સગ્ગોઽવિઅ, અભિધ્ધિતરઓ ઉ નાયવ્વો ॥ ૮૪૬ ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રાયશ્ચિત્તમ્' આલોચનાદિ 'વિનયો' જ્ઞાનાદિગોચર: 'વૈયાવૃત્ત્યમ્' આચાર્યાદિવિષયં, તથૈવ 'સ્વાધ્યાયો' વાચનાદિલક્ષણઃ, 'ધ્યાનં' ધર્મધ્યાનાદિ 'વ્યુત્સર્ગોઽપિ ચ' કારણગૃહીતસ્ય

मनागशुद्धस्यान्यलाभे सत्याहारदेः, एतदभ्यन्तरं तु ज्ञातव्यं' तपः, अभ्यन्तरमिवाभ्यन्तरं सर्वलोकाविदितत्वादिति गाथार्थः ॥ ८४६ ॥

आलोचना वगेरे प्रायश्चित्त, ज्ञान वगेरेनो विनय, आचार्य वगेरेनी वेयावय्य, वायना वगेरे स्वाध्याय, धर्मध्यान वगेरे ध्यान अने व्युत्सर्ग એ છ અભ્યંતર તપના ભેદો છે. કારણસર લીધેલા કંઈક અશુદ્ધ આહાર વગેરેનો અન્ય આહારાદિની પ્રાપ્તિ થતાં ત્યાગ કરવો તે વ્યુત્સર્ગ છે. આ તપ સર્વ લોકોમાં પ્રસિદ્ધ ન હોવાથી અભ્યંતર કહેવાય છે.

[પ્રાયશ્ચિત્ત- પ્રાયશ્ચિત્ત શબ્દમાં પ્રાયઃ અને ચિત્ત એ બે શબ્દો છે. પ્રાયઃ એટલે અપરાધ. ચિત્ત એટલે શુદ્ધિ કરનાર. જે અપરાધની શુદ્ધિ કરે તે પ્રાયશ્ચિત્ત. પ્રાયશ્ચિત્તના આલોચના, પ્રતિકમણ, મિશ્ર, વિવેક, વ્યુત્સર્ગ, તપ, છેદ, મૂલ, અનવસ્થાપ્ય અને પારાચિત્ત એમ દશ પ્રકાર છે.

આલોચના- ગુરુને સ્વદોષો વિધિપૂર્વક કહેવા.

પ્રતિકમણ- પ્રતિ એટલે વિરુદ્ધ, કમણ એટલે જવું, દોષોની વિરુદ્ધ જવું તે પ્રતિકમણ. દોષોથી પાછા ફરીને ગુણોમાં જવું, અર્થાત્ “મિચ્છામિ દુક્કંડ” આપવું તે પ્રતિકમણ છે.

મિશ્ર- આલોચના અને પ્રતિકમણ એ બંને કરવા.

વિવેક- દોષિત ભોજનાદિનો ત્યાગ.

વ્યુત્સર્ગ- કાપોત્સર્ગ કરવો.

તપ- કર્મને બાળે તે નીવે વગેરે તપ છે.

છેદ- તપથી અપરાધશુદ્ધિ ન થઈ શકે તેવા સાધુના “અહોરાત્ર પંચક” આદિ કમથી દીક્ષાપર્યાયનો છેદ કરવો.

મૂલ- મૂળથી (બધા) દીક્ષાપર્યાયને છેદીને ફરીથી મહાવ્રતો આપવાં.

અનવસ્થાપ્ય- અધિક દુષ્ટ પરિણામવાળો સાધુ પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે આપેલો તપ પૂરો ન કરે ત્યાં સુધી તેને વ્રતો ન આપવાં.

પારાચિત્ત- પ્રાયશ્ચિત્તોના કે અપરાધોના પારને-અંતને પામે, અર્થાત્ જેનાથી અધિક કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત નથી તે પારાચિત્ત.

વિનય- જેનાથી કર્મો દૂર કરાય તે વિનય. તેના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, મન, વચન, કાયા અને ઉપચાર એમ સાત ભેદ છે.

મતિ આદિ જ્ઞાનની શ્રદ્ધા, ભક્તિ, બહુમાન, તેમાં જણાવેલા અર્થોનું ચિંતન, અને ગુરુ પાસે વિધિપૂર્વક પાઠ લઈને અભ્યાસ કરવો એમ પાંચ પ્રકારે જ્ઞાનવિનય છે.

જેઓ દર્શનગુણમાં અધિક (= વિશુદ્ધ શ્રદ્ધાવાળા) હોય તેમનો વિનય કરવો એ દર્શનવિનય છે. દર્શન વિનયના શુશ્રૂષા અને અનાશ્વાતના એમ બે ભેદ છે. તેમાં શુશ્રૂષાના દશ ભેદ છે. તે આ પ્રમાણે-

(૧) સત્કાર=સ્તુતિ કરવી વગેરે. (૨) અભ્યુત્થાન=આવે ત્યારે ઊભા થવું વગેરે. (૩) સન્માન=વસ્ત્રાદિ આપવું. (૪) આસનાભિગ્રહ=આવે ત્યારે કે ઊભા હોય ત્યારે આસન આપવું, આસન ઉપર બેસવાની વિનંતિ કરવી વગેરે. (૫) આસનાનુપ્રદાન=તેમની ઈચ્છાનુસાર તેમનું આસન એક સ્થાનેથી બીજા સ્થાને મૂકવું. (૬) કૃતિકર્મ=વંદન કરવું. (૭) અંજલિગ્રહ=દર્શન થતાં અંજલિ જોડીને બે હાથ મસ્તકે લગાડવા. (૮) આગચ્છદનુગમન=આવે ત્યારે સામા જવું. (૯) સ્થિતપર્યુપાસન=બેઠા હોય ત્યારે પગ દબાવવા વગેરે સેવા કરવી. (૧૦) ગચ્છદનુગમન=જાય ત્યારે થોડા માર્ગ સુધી તેમની સાથે વળાવવા જવું.

અનાશાતના વિનયના પંદર ભેદ છે. તે આ પ્રમાણે- તીર્થકર, ધર્મ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સ્થવિર, કુલ, ગણ, સંઘ, સાંભોગિક, ક્રિયા અને પાંચ જ્ઞાન એ પંદરનો આશાતનાત્યાગ, ભક્તિ, બહુમાન અને પ્રશંસા એ ચાર પ્રકારે વિનય કરવો. (ધર્મ = ચારિત્ર અથવા ક્ષમાદિ દશવિધ.) ક્રિયા એટલે આસ્તિક્ય.

ચારિત્ર વિનયના સામાયિક આદિ પાંચ ચારિત્રની મનથી શ્રદ્ધા કરવી, કાયાથી સ્પર્શના-પાલન કરવું અને વચનથી પ્રરૂપણા કરવી એમ ત્રણ પ્રકાર છે.

આચાર્યાદિ વિષે અપ્રશસ્ત મન-વચન-કાયાનો નિરોધ કરવો અને પ્રશસ્ત મન આદિ પ્રવર્તાવવા, અર્થાત્ મનથી દુષ્ટ વિચારનો, વચનથી અનુચિત વાણીનો, અને કાયાથી અયોગ્ય વર્તનનો ત્યાગ કરવો અને મનથી આદરભાવ રાખવો, વચનથી ગુણોની પ્રશંસા કરવી અને કાયાથી સેવા કરવી એ મન-વચન-કાયા રૂપ વિનય છે.

ઉપચાર એટલે સુખકારી ક્રિયાવિશેષ. એવી ક્રિયાથી થતો વિનય તે ઔપચારિક વિનય છે. ઔપચારિક વિનયના સાત પ્રકારો છે. તે આ પ્રમાણે-(૧) અભ્યાસાસન=આદેશના અર્થી બનીને. અર્થાત્ ક્યારે મને આદેશ કરે અને હું એ આદેશને પાળું એવી ભાવનાથી, સદા આચાર્યની પાસે બેસવું. (૨) છન્દોડનુવર્તન=આચાર્યની ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તવું. (૩) કૃતપ્રતિકૃતિ=આચાર્યની ભક્તિથી નિર્જરા થશે એટલું જ નહિ, પણ પ્રસન્ન થયેલા આચાર્ય મને શ્રુત ભણાવશે એવી ભાવનાથી આહારાદિ લાવી આપવો વગેરે સેવા કરવી. (૪) કારિતનિમિત્તકરણ=આ આચાર્યે મને શ્રુતજ્ઞાન આપ્યું છે ઈત્યાદિ ઉપકારોને નિમિત્ત બનાવીને તેમનો વિશેષ વિનય કરવો અને ભક્તિ કરવી. (૫) દુઃખાર્તગવેષણા- માંદગી આદિ દુઃખને દૂર કરવાના ઉપાયો કરવા. (૬) દેશકાલજ્ઞાન=દેશ અને કાળને જાણીને તે તે દેશ અને કાલ પ્રમાણે આચાર્યાદિની જરૂરિયાતોને સમજીને સેવા કરવી. (૭) સર્વત્રાનુમતિ=સર્વ કાર્યો તેમની અનુમતિથી-રજા લઈને કરવા.

(૩) વૈયાવૃત્ત્ય-વ્યાવૃત્ત એટલે અશનાદિ આપવાની પ્રવૃત્તિવાળો આત્મા. વ્યાવૃત્તનો=અશનાદિ

૧. અહીં જણાવેલા વિનયના આ ભેદો અને પેટાભેદો તપોવિધિ પંચાશકની ત્રીજી ગાથામાં અને દશવૈકલિક નિર્ધુક્તિની ૪૮મી ગાથાની ટીકામાં છે. તદુપરાંત દશવૈ. નિ. ગા. ૦ ૩૨૫-૩૨૬ (અ. ૯)માં તીર્થકર, સિદ્ધ, કુલ, ગણ, સંઘ, ક્રિયા, ધર્મ, જ્ઞાન, જ્ઞાની, આચાર્ય, સ્થવિર, ઉપાધ્યાય, ગણી એ તેરનો આશાતનાત્યાગ, ભક્તિ, બહુમાન અને પ્રશંસા એ ચાર પ્રકારે વિનય કરવો. એમ વિનયના (૧૩ X ૪ =) બાવન ભેદો જણાવ્યા છે.

आपवानी प्रवृत्तिवाणानो भाव के क्रिया ते वैयावृत्त्य. आचार्य, उपाध्याय, स्थविर, तपस्वी, ग्लान, शैक्ष, साधर्मिक, कुल, गण अने संघ अे दशनु वैयावृत्त्य करवुं अे वैयावृत्त्यना दश भेदो छे.

(४) स्वाध्याय- सु=सारी रीते. आ=मर्यादाधी, अर्थात् काण वगेरे ज्ञानायारना पालनपूर्वक. अध्याय अेटले भणवुं. सारी रीते मर्यादाधी भणवुं ते स्वाध्याय. तेना वायना, पृच्छना, परावर्तना, अनुप्रेक्षा अने धर्मकथा अेम पांच भेदो छे.

(५) ध्यान- अंतर्मुहूर्त सुधी चित्तनी अेकाग्रता ते ध्यान. तेना आर्त, रौद्र, धर्म अने शुक्ल अेम यार भेद छे. आमां पडेला भे ध्यान संसारनां अने छेवला भे मोक्षनां कारण छे. आधी छेवला भे ४ तपत्रूप छे.

(६) उत्सर्ग- उत्सर्ग अेटले त्याग करवो. तेना द्रव्य अने भाव अेम भे भेद छे. ते भंनेना यार यार भेद छे. द्रव्य उत्सर्गना यार भेद आ प्रमाणे छे. गण(प्रतिभाकल्प आदि स्वीकारवाना काणे गणानो त्याग करवो), देह(-संलेपना काणे देहनो त्याग करवो), आहार(-अशुद्ध आहारनो त्याग करवो), अने उपधि(-अतिरिक्त वस्त्रादिनो त्याग करवो) अे यार द्रव्य उत्सर्गना भेदो छे. कोधादि यार कषायोनो त्याग अे यार प्रकारनो भाव उत्सर्ग छे. आ छ प्रकारनो तप लोकमां प्रायः तप तरीके ओणभातो नधी, अन्यदर्शनीओधी भावधी करातो नधी, अने मोक्षप्राप्तिनुं अंतरंग कारण छे, आधी अल्पंतर छे.] [८४६]

केचिदनशनादि नेच्छन्त्येव, तान् प्रति तद्गुणमाह-

नो अणसणाइविरहा, पाएण चएइ संपयं देहो ।

चित्तमांससोणितत्वं, तम्हा एअंपि कायव्वं ॥ ८४७ ॥

वृत्तिः- 'न 'अनशनादिविरहाद्' अनशनाद्यभावेन 'प्रायेण' बाहुल्येन 'त्यजति साम्प्रतं' विशेषेण दुष्णमायां 'देहः' कायः, किं न त्यजतीत्याह-'चित्तमांससोणितत्वं', धातूद्रेकमित्यर्थः, यस्मादेवं 'तस्मादेतदपि' अनशनादि 'कर्त्तव्यं' व्रतार्थिनेति गाथार्थः ॥ ८४७ ॥

कोईक अनशनादि तपने मानता ४ नधी, आधी तेमने अनशनादि तपधी धता लाभ कडे छे-

प्रायः अनशनादि विना शरीरनी मांस-लोडी आदिनी पुष्टता जती नधी, तेमां पण उमशां दुःषमाकाळमां तो पास अनशनादि विना शरीरनी पुष्टता जती नधी, आधी प्रतार्थीअे अनशनादि तप पण करवो जेईअे. [८४७]

चित्तमांससोणितदोषमाह-

चित्तमांससोणितत्वं उ, असुहपवित्तीएँ कारणं परमं ।

संजायइ मोहुदओ, सहकारिविसेसजोएणं ॥ ८४८ ॥

वृत्तिः- 'चित्तमांससोणितस्य तु' प्राणिनः, किमित्याह- 'अशुभप्रवृत्तेः' कामविषयायाः

‘કારણં ‘પરમં’ પ્રધાનં ‘સજ્ઞાયતે ‘મોહોદયઃ’ ક્લિષ્ટશ્ચિત્તપરિણામઃ, કુત્ત ઇત્યાહ-‘સહકારિ-વિશેષયોગેન’, ચિત્તમાંસશોણિતત્ત્વનિમિત્તવિશેષાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૪૮ ॥

માંસ-લોહી આદિની પુષ્ટતાથી થતા દોષો કહે છે-

માંસ-લોહીની પુષ્ટિવાળા જીવને માંસ-લોહીની પુષ્ટિના કારણે કામવાસના સંબંધી અશુભપ્રવૃત્તિનું મુખ્ય કારણ એવો મોહોદય=ફિલષ્ટ ચિત્તપરિણામ થાય છે. [૮૪૮]

વિવેકાદસૌ ન ભવિષ્યતીતિ કેચિદિત્યગ્રાહ-

સઙ્ગ તસ્મિ વિવેગીવિ હુ, સાહેઙ્ગ નિઅમઓ નિઅં કજ્જં ।

કિં પુણ તેણ વિહૂણો, અદીહદરિસી અતસ્સેવી ? ॥ ૮૪૯ ॥

વૃત્તિઃ- ‘સતિ ‘તસ્મિન્’ મોહોદયે ‘વિવેક્યપિ’ સત્ત્વઃ ‘સાધયતિ’ નિર્વર્તયતિ ‘ન નિયમતઃ’ અવશ્યન્તયા ‘નિજં કાર્યમ્’-અશુભપ્રવૃત્તિનિરોધરૂપં, ‘કિં પુનઃ ‘તેન’ વિવેકેન ‘વિહીનઃ’ સાધયિષ્યતિ ?, કિમ્ભૂતઃ ?-‘અદીર્ઘદર્શી’ અનાલોચકઃ, ક ઇત્યાહ- ‘અતસ્સેવી’-અનાગતમેવાનશનાદ્યસેવી જડ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૪૯ ॥

વિવેકના કારણે મોહોદય નહિ થાય એવી કોઈકની દલીલની સામે ઉત્તર આપે છે-

મોહોદય થતાં વિવેકી પણ જીવ અશુભપ્રવૃત્તિને રોકવા રૂપ સ્વકાર્ય અવશ્ય કરી શકતો નથી, તો પછી દીર્ઘદૃષ્ટિથી રહિત અને (એથી જ) મૃત્યુ આવે તે પહેલાં જ અનનશનાદિ તપ ન કરનાર વિવેકહીન જીવ શું સાધે ? અર્થાત્ કંઈ ન સાધે. [૮૪૯]

તમ્હા ડ અણસણાઙ્ગવિ, પીઙ્ગાજનગમ્પિ ઈસિ દેહસ્સ ।

બંધં વ સેવિઅવ્વં, તવોવહાણં સયા જઙ્ગણા ॥ ૮૫૦ ॥

વૃત્તિઃ- યસ્માદેવં-‘તસ્માદનશનાદ્યપિ’ સૂત્રોક્તં ‘પીઙ્ગાજનકમપીષ્ઠદેહસ્ય’, ન ચેતસઃ, કિમિ-વેત્યાહ- ‘બ્રહ્મવત્’ બ્રહ્મચર્યવત્ ‘સેવિતવ્યં તપપ્રધાનં સદા ‘યતિના’ પ્રવ્રજિતેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૫૦ ॥

આથી, અનનશનાદિ શરીરને કંઈક પીઙ્ગા ઉત્પન્ન કરતું હોવા છતાં, સાધુએ બ્રહ્મચર્યની જેમ શાસ્ત્રોક્ત અનનશનાદિ રૂપ તપ અનુષ્ઠાનનું પણ સદા સેવન કરવું જોઈએ. તપ માત્ર શરીરને જ કંઈક પીઙ્ગા ઉત્પન્ન કરે છે, મનને નહિ. [૮૫૦]

પરાભિપ્રાયમાહ-

સિઅ ણો સુહાસયાઓ, સુઓવડત્તસ્સ મુણિઅતત્તસ્સ ।

બંધમિ હોઙ્ગ પીઙ્ગા, સંવેગાઓ અ ધિક્ખવ્વસ્સ ॥ ૮૫૧ ॥

વૃત્તિઃ- ‘સ્યાદે’તત્-‘ન શુભાશયાત્’ કારણાત્ ચારિત્રલાભેન ‘શ્રુતોપયુક્તસ્ય’ સતઃ ‘મુણિતતત્ત્વસ્ય’ જ્ઞાતપરમાર્થસ્ય ‘બ્રહ્મ’ ઇતિ બ્રહ્મચર્યે ‘ભવતિ પીઙ્ગા’, નેતિ વર્તતે, તથા ‘સંવેગાચ્ચ’ કારણાત્ મોક્ષાનુરાગેણ ‘ધિક્ષો’રિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૫૧ ॥

बीजानो विचार ज्ञावे छे-

कदाय कोई अेम कहे के- श्रुतमां तल्लीन रहेता अने परमार्थना ज्ञाकार मुनिने चारिगप्राप्तिथी थयेला शुभाशयथी अने भोक्षानुराग रुप संवेगथी ब्रह्मचर्यमां पीडा न थाय. (पूर्वगाथामां ब्रह्मचर्यनी जेम तप करवो जेईअे अेम जे कहुं छे तेनो आशय अे छे के जेम ब्रह्मचर्यना पालनमां पीडा थवा छतां ब्रह्मचर्यनुं पालन करवुं जेईअे तेम तपमां पीडा थवा छतां तप करवो जेईअे. सुभासक्त जिवोने ब्रह्मचर्य अने तप अे बनेमां पीडा थाय. पश वादीनुं कहेवुं छे के मुनिओने ब्रह्मचर्यमां पीडा न थाय माटे साधुओअे ब्रह्मचर्यनुं पालन करवुं अे बरोबर छे, पश तपमां तो मुनिओने पश पीडा थाय माटे तप न करवो जेईअे.) [८५१]

अत्रोत्तरमाह-

तुल्लमिअमणसणाओ, न य तं सुहझाणबाहगंपि इहं ।

कायव्वंति जिणाणा, किंतु ससत्तीएँ जइअव्वं ॥ ८५२ ॥

वृत्ति:- 'तुल्यमिदं'-शुभाशयादि 'अनशनादौ' तपसि, 'न च 'तद्' अनशनादि 'शुभध्यानबाधकमपि 'अत्र' धर्मे 'कर्त्तव्यमिति 'जिनाज्ञा' जिनवचनं, 'किन्तु स्वशक्त्या यतितव्यमत्र' जिनाज्ञेति गाथार्थः ॥ ८५२ ॥

ता जह न देहपीडा, ण यावि चिअमंससोणिअत्तं तु ।

जह धम्मझाणवुड्डी, तहा इमं होइ कायव्वं ॥ ८५३ ॥

वृत्ति:- यस्मादेवं तस्माद् यथा न देहपीडा' संयमोपघातिनी, 'न चापि चितमांसशोणितत्वं' संयमोपघातकमेव, तथा 'यथा धर्मध्यानवृद्धिर्देहस्वास्थ्येन तथेदम्'-अनशनादि' भवति कर्त्तव्यं', यथोक्तम्-"कायो न केवलमयं परित्तापनीयो, मृष्टै रसैर्बहुविधैर्न च लालनीयः । चित्तेन्द्रियाणि न चरन्ति यथोत्पथेषु वश्यानि येन च तथा चरितं जिनानाम्" ॥ १ ॥ इति गाथार्थः ॥ ८५३ ॥

वादीना उक्त कथननो जवाब आपे छे-

तमे शुभाशय वगेरेथी ब्रह्मचर्यमां साधुओने पीडा न थाय अेम जे कहुं ते दलील तो तपमां पश समान छे, अर्थात् साधुओने शुभाशय वगेरेथी जेम ब्रह्मचर्यमां पीडा न थाय, तेम तपमां पश पीडा न थाय. कदाय कोई अेम कहे के तप शुभध्यानमां बाधक छे तो ते पश बरोबर नथी. तप शुभध्यानमां बाधक नथी. हा, अत्यंत भेयिने शक्तिथी अधिक तप करवामां आवे तो कोई जिवने तप ध्यानमां बाधक पश बने. पश तेवो तप करवानी जिनाज्ञा नथी. जेम धर्म करवो जेईअे अेवी जिनाज्ञा छे, अेम साथे साथे तप वगेरे धर्म यथाशक्ति करवो जेईअे अेवी पश जिनाज्ञा छे. [८५२] आथी संयमनो उपघात थाय तेवी देहपीडा न थाय, अने संयमनो उपघात थाय तेवी ज मांस-लोडीनी पुष्टि पश न थाय, तथा शरीरस्वास्थ्यथी धर्मध्याननी वृद्धि थाय ते रीते अनशनादि तप करवो जेईअे. कहुं छे के- "आ कायाने केवल कष्ट ज न आपवुं जेईअे, तेम बहु प्रकारना रसो

ખવડાવી-પીવડાવીને કાયાનું લાલન પણ ન કરવું જોઈએ, ચિત્ત અને ઈન્દ્રિયો ઉન્માર્ગમાં ન જાય અને આત્માના વશમાં રહે તેમ તપ કરવો જોઈએ. જિનેશ્વરોએ તે પ્રમાણે તપ કર્યો છે.” [૮૫૩]

ઉપચયમાહ-

પઢિવજ્જઇ અ ઇમં ચલુ, આણાઆરાહણેણ ભવ્વસ્સ ।

સુહભાવહેતુભાવં, કમ્મચ્ચયત્તવસમભાવેણ ॥ ૮૫૪ ॥

વૃત્તિ:- ‘પ્રતિપદ્યતે ચેદમ્’-અનશનાદિ ‘ચલ્વિ’ત્યવધારણે, પ્રતિપદ્યત એવ, ‘આજ્ઞારાધનેન’ તીર્થકૃતાં ભવ્યસ્ય પ્રાણિનઃ, કં પ્રતિપદ્યત ઇત્યાહ- ‘શુભભાવહેતુભાવં’ કલ્યાણાંશનિમિત્તત્વં, ‘કર્મ્મક્ષયોપશમભાવેન’ આજ્ઞારાધનફલેન હેતુનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૫૪ ॥

તપની જ પુષ્ટિ કરે છે-

અનશનાદિ તપ શુભભાવની હેતુતાને સ્વીકારે છે, અર્થાત્ અનશનાદિ તપ શુભભાવનું કારણ બને છે. તે આ પ્રમાણે- તપ કરનાર ભવ્ય પ્રાણીને તીર્થકરોની આજ્ઞાની આરાધના થાય છે. તીર્થકરોની આજ્ઞાથી કર્મનો ક્ષયોપશમભાવ થાય છે. કર્મના ક્ષયોપશમભાવથી આત્મામાં શુભ ભાવો પ્રગટે છે. આમ તપ શુભભાવનું કારણ છે. [૮૫૪]

અસ્યૈવાનુભવસિદ્ધતામાહ-

एअं अणुभवसिद्धं, जइमाईणं विसुद्धभावाणं ।

भावेणऽण्णोसिंघि अ, रायाणिहेसकारीणं ॥ ८५५ ॥

વૃત્તિ:- ‘एतद्’ अनन्तरोदितमाज्जारधनस्य शुभभावहेतुत्वम् ‘अनुभवसिद्धं’ स्वसंवेदनप्रतिष्ठितं ‘यत्यादीनां’ साधुश्रावकाणां ‘विसुद्धभावानां’ लघुकर्मणाम्, आस्तां तावदेतदिति निदर्शनमाह- ‘भावेन’ अन्तःकरणबहुमानेन ‘अन्येषामपि च’ प्राणिनां ‘राजादिनिर्देशकारिणाम्’, अनुभवसिद्धमेव निर्देशसम्पादनेषु, निर्देश आज्ञेति गार्थार्थः ॥ ८५५ ॥

આ બીના અનુભવસિદ્ધ જ છે એ કહે છે-

“જિનાજ્ઞાની આરાધના શુભભાવનું કારણ છે” એમ ઉપર જે કહ્યું તે વિશુદ્ધભાવવાળા લઘુકર્મી સાધુ-શ્રાવકોને અનુભવસિદ્ધ જ છે. અંતઃકરણના બહુમાનથી રાજા વગેરેની આજ્ઞાનું પાલન કરનારા બીજાઓને પણ “આજ્ઞાપાલનથી શુભભાવ થાય છે” એ બીના અનુભવસિદ્ધ જ છે. [૮૫૫]

एएण जंपि केई, नाणसणाई दुहंति मोक्खंगं ।

कम्मविवागतणओ, भणंति एअंपि षडिसिद्धं ॥ ८५६ ॥

વૃત્તિ:- ‘एतेन’ अनन्तरोदितेन अनशनादेः शुभभावहेतुत्वेन ‘यदपि केचन’ बाला भणन्तीति

યોગઃ, કિમિત્યાહ- 'નાનશનાદિદુઃખમિ'તિકૃત્વા, 'મોક્ષાઙ્ગ' મોક્ષકારણ, કુતિત્યાહ- 'કર્મ્મવિપાક-
ત્વાત્' કારણમપિ, કર્મ્મવદિતિ, 'એતદપિ 'પ્રતિષિદ્ધં' નિરાકૃતમેવાવસેયમિતિ, ગાથાર્થઃ ॥ ૮૫૬ ॥

આનાથી એટલે કે અનશનાદિ શુભભાવનું કારણ હોવાથી, અનશનાદિ મોક્ષનું કારણ નથી એવી માન્યતાનું પણ નિરાકરણ કર્યું સમજવું. કોઈક અજ્ઞાન જીવો કહે છે કે- અનશનાદિ મોક્ષનું કારણ નથી, કારણ કે અનશનાદિ તપ કર્મનો વિપાક (= ફલ) છે, અર્થાત્ અશુભ કર્મના ઉદયથી અનશનાદિ થાય છે, કર્મનો વિપાક હોવાથી દુઃખરૂપ છે. અનશનાદિ તપ દુઃખરૂપ હોવા સાથે દુઃખનું કારણ પણ છે. કોની જેમ ? કર્મની જેમ. જેમ કર્મો દુઃખનું કારણ છે તેમ તપ પણ દુઃખનું કારણ છે. આમ અનશનાદિ તપ દુઃખરૂપ હોવા સાથે દુઃખનું કારણ પણ હોવાથી મોક્ષનું કારણ નથી. [૮૫૬]

એતદેવ સ્પષ્ટયતિ-

જં ઇય ઇમં ન દુઃખં, કર્મ્મવિવાગોઽવિ સવ્વહા ણેવં ।

ખાઓવસમિઅભાવે, એઅંતિ જિનાગમે ધ્મણિઅં ॥ ૮૫૭ ॥

વૃત્તિઃ- 'યદ્' યસ્માદ્ 'ઇય' એવમુક્તેન પ્રકારેણ 'ઇદમ્' અનશનાદિ 'ન દુઃખં' ન દુઃખહેતુઃ, તથા 'કર્મ્મવિપાકફલમપિ, સર્વથા' સાક્ષાત્કારિત્વેન, 'નૈવમ'નશનાદિ, કુતિત્યાહ- 'ક્ષાયોપશમિકભાવે' જીવસ્વરૂપે 'એતદિ'તિ ભાવતોઽનશનાદિ 'જિનાગમે ધ્મણિઅં' વીતરાગવચને પઠિતમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૫૭ ॥

આ જ વિષયને સ્પષ્ટ કરે છે-

તેમનું આ કથન બરોબર નથી. કારણ કે પૂર્વે કહ્યું તેમ અનશનાદિતપ દુઃખનું કારણ નથી, અને કર્મવિપાકનું ફલ પણ નથી. અનશનાદિ તપ કોઈ પણ રીતે દુઃખનું કારણ કે કર્મવિપાકનું ફલ નથી. કારણ કે તેવો અનુભવ થાય છે. (તપથી સુખનો અનુભવ થાય છે. જો તપ દુઃખનું કારણ કે કર્મવિપાકનું ફલ હોય તો સુખાનુભવ ન થાય.) તથા અનશનાદિ ભાવતપ જીવસ્વરૂપ એવા ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં છે, (ઔદયિક ભાવમાં નથી,) એમ જિનાગમમાં કહ્યું છે. [૮૫૭]

એતદેવ પ્રકટ્યત્રાહ-

ખંતાઇ સાહુધમ્મે, તવગહણં સો યઓવસમિઅમ્મિ ।

ધાવમ્મિ વિનિદ્દિદ્ધો, દુઃખં ચોદ્દઅગે સવ્વં ॥ ૮૫૮ ॥

વૃત્તિઃ- 'ક્ષાન્ત્યાદિસાધુધર્મ્મે' "ખંતી ય મદ્વઽજ્જવ મુત્તી તવ સંજમે અ બોદ્ધવ્વે । સચ્ચં સોયં આકિચણં ચ બંધં ચ જઇધમ્મો ॥ ૧ ॥" ત્તિ તસ્મિં સ્તપોગ્રહણમ'સ્તિ, 'સ' ચ સાધુધર્મ્મઃ 'ક્ષાયોપશમિકે ભાવે નિર્દિષ્ટઃ', ચારિત્રધર્મ્મત્વાત્, 'દુઃખં ચોદયિક' એવ 'સર્વ' વિનિર્દિષ્ટે ધ્મગવદ્ધિઃ, અસાતોદયાત્મકત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૫૮ ॥

આ જ વિષયને પ્રગટ કરે છે—

ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતા, સંતોષ, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, નિષ્પરિગ્રહતા અને બ્રહ્મચર્ય એમ દશ પ્રકારનો સાધુધર્મ છે. એ દશ પ્રકારમાં તપનો ઉલ્લેખ છે. તે સાધુધર્મને ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં કહ્યો છે. કારણ કે સાધુધર્મ ચારિત્રધર્મ છે. તીર્થકરોએ સર્વ પ્રકારના દુઃખને ઔદયિક ભાવમાં જ કહ્યું છે. કારણ કે દુઃખ અશાતાના ઉદય રૂપ છે. [૮૫૮]

કર્મ્મવિપાકત્વાદિતિ ચ યદુક્તમત્રાહ-

ળ ય કમ્મવિવાગોઽવિહુ, સવ્વોઽવિહુ સવ્વહા ણ મોક્કચંઙ્ગં ।

સુહસંબંધી જમ્હા, ઇચ્છિજ્જહ્ણ એસ સમયમ્મિ ॥ ૮૫૯ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચ કર્મવિપાકોઽપિ' સામાન્યેન 'સર્વ એવ સર્વથા' પારમ્પર્યાદિભેદેનાપિ 'ન મોક્ષાઙ્ગં', કિન્તુ મોક્ષાઙ્ગમપિ, કથમિત્યાહ-'શુભસમ્બન્ધી' કુશલાનુબન્ધિનિરનુબન્ધકર્મ્મસમ્બન્ધી 'યસ્માદિષ્યતે 'એષ:' કર્મ્મવિપાક: 'સમયે' સિદ્ધાન્તે મોક્ષાઙ્ગમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૮૫૯ ॥

પૂર્વે (ગાથા ૮૫૬માં) "કર્મનો વિપાક હોવાથી" એમ જે કહ્યું એ વિષે અહીં કહે છે—

કર્મવિપાક પણ બધા જ પ્રકારનો કર્મવિપાક અને બધી જ રીતે મોક્ષનું કારણ નથી એમ નથી, અર્થાત્ અમુક કર્મવિપાક પણ અમુક રીતે મોક્ષનું કારણ છે. શાસ્ત્રમાં શુભાનુબંધી અથવા નિરનુબંધી કર્મવિપાકને પરંપરાએ મોક્ષનું કારણ માનેલ છે. [૮૫૯]

एतदेव स्पष्टयन्नाह-

जे केइ महापुरिसा, धम्माराहणसहा इहं लोए ।

कुसलाणुबन्धिकम्मोदयाइओ ते विनिहिट्ठा ॥ ८६० ॥

વૃત્તિ:- 'ये केचन' सामान्येन 'महापुरुषा' बलदेवतीर्थकरादयः, किम्भूता इत्याह-'धम्माराधनसहा:' चारित्राधनसमर्था:' इहलोके' जम्बूद्वीपादौ, ते किमित्याह-'कुशलानुबन्धिकर्मो-दयादित:' कुशलानुबन्धिनिरनुबन्धिकर्मोदयादित्यर्थः, 'ते विनिर्दिष्टा:' समय इति गार्थार्थः ॥ ८६० ॥

આ જ વિષયને સ્પષ્ટ કરે છે—

જંબૂદ્વીપ વગેરે ક્ષેત્રોમાં બલદેવ-તીર્થકર વગેરે જે કોઈ મહાપુરુષો ચારિત્રની આરાધનામાં સમર્થ બન્યા તે બધા શુભાનુબંધી અને નિરનુબંધી કર્મના ઉદયથી ચારિત્રની આરાધનામાં સમર્થ બન્યા છે એમ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. [૮૬૦]

एतदेव व्यतिरेकेणाह-

न कयाइ खुद्दसत्ता, किलिद्वुकम्मोदयाओ संभूआ ।

विसकंटगाइतुल्ला, धम्ममि दढं पयडुंति ॥ ८६१ ॥

वृत्तिः- 'न कदाचित् 'क्षुद्रसत्त्वाः' द्रमकप्रायाः, किम्भूता इत्याह-'क्लिष्टकर्मोदयात् सम्भूताः', पापकर्मोदयोत्पन्ना इत्यर्थः । त एव विशेष्यन्ते 'विषकण्टकादितुल्याः'-प्रकृत्या परापकारपरः 'धर्मै' चारित्रि 'दृढम्' अत्यर्थ 'प्रवर्तन्ते', न कदाचिदिति गाथार्थः ॥ ८६१ ॥

आ ज विषयने व्यतिरेकधी (नकारात्मधी) कडे छे-

डैयाधी बिभारी जेवा, पापकर्मांना उदयधी जन्मेला, विष-कंटकादि समान, अर्थात् स्वभावधी बीजाओ प्रत्ये अपकार करवांमां तत्पर जवो क्यारेय चारित्रमां अतिशय प्रवृत्ति करी शकता नधी. [८६१]

अतोऽन्ये तु प्रवर्तन्त इति भङ्ग्याऽऽह-

कुसलासयहेऊओ, विसिद्धसुहहेऊओ अ णिअमेणं ।

सुद्धं पुत्रफलं चिअ, जीवं पावा णिअत्तेइ ॥ ८६२ ॥

वृत्तिः- 'कुशलाशयहेतुत्वात्' कारणात् तथा 'विशिष्टसुखहेतुश्च' कारणात् 'नियमेन', किमित्याह-'शुद्धं पुण्यफलमेव' हेतुशुद्धेः 'जीवं पापान्निवर्तयति', तत्सङ्गेऽपि न एषः (अचारित्री) कुशलत्वादेः प्रकृष्टसुखसाधनत्वादिति गाथार्थः ॥ ८६२ ॥

आनाधी बीजा (= विपरीत) जवो तो चारित्रमां प्रवर्त छे अेवा भावनुं कडे छे-

शुद्ध पुण्यफल (= पुण्योदय) ज शुभभाव अने विशिष्टसुख अे बनेनुं कारण डोवाधी जवने शुद्ध हेतुधी पापधी निवृत्ति करावे छे. शुद्ध पुण्यफलना योगमां पण जव अचारित्री रडे अेवुं न बने. कारण डे शुभानुबंधी वगेरे पुण्योदय प्रकृष्टसुखनुं साधन छे. [८६२]

उपसंहरन्नाह-

अलमित्थ पसंगेणं, बज्झंपि तवोवहाणमो एवं ।

कायव्वं बुद्धिमया, कम्मक्खयमिच्छमाणेणं ॥ ८६३ ॥

वृत्तिः- 'अलमत्र' -प्रक्रमे' प्रसङ्गेन, बाह्यमप्य'नशनादि' तपउपधानमेवम्'-उक्तेन न्यायेन 'कर्तव्यं, बुद्धिमता' सत्त्वेन, किमधिकृत्येत्याह-'कर्मक्षयमिच्छता' सतेति गाथार्थः ॥ ८६३ ॥

अब्भितरं तु पायं, सिद्धं सव्वेसिमेव उ जईणं ।

एअस्स अकरणं पुण, पडिसिद्धं सव्वभावेण ॥ ८६४ ॥ दारं ॥

वृत्तिः- 'अभ्यन्तरं पुन'स्तपः प्रायश्चित्तादि 'प्रायः सिद्धं सर्वेषामेव यतीनां'-मोक्षवादिनां स्वरूपेण, 'एतस्य' अभ्यन्तरस्य तपसः 'अकरणं पुन प्रतिषिद्धं सर्वभावेन' सर्वेषामेव यतीनामिति गाथार्थः ॥ ८६४ ॥

उपसंहार करे छे-

प्रस्तुतमां प्रासंगिक वार्त्तनधी सर्पु. कर्मक्षयनी छिन्नावाणा बुद्धिमान जवे उक्त निर्णय मुजब

બાહ્ય પણ તપ અનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ. પ્રાયશ્ચિતાદિ અભ્યંતર તપ તો પ્રાયઃ મોક્ષવાદી બધા જ 'સાધુઓને સ્વરૂપથી સિદ્ધ છે = પ્રસિદ્ધ છે, બધાજ સાધુઓને અભ્યંતર તપ ન કરવાનો બધી રીતે નિષેધ છે. (અર્થાત્ અભ્યંતર તપ કરવાનું વિધાન છે. ન કરે તો દંડ થાય.) [૮૬૩-૮૬૪]

વિચારદ્વાર

ઉક્તં તપોદ્વારં, વિચારદ્વારમધિકૃત્યાહ-

સમ્મં વિઆરિઅવ્વં, અત્થપદં ભાવણાપહાણેણં ।

વિસણ અ ઠાવિઅવ્વં, બહુસ્સુઅગુરુસયાસાઓ ॥ ૮૬૫ ॥

વૃત્તિ:- 'સમ્યક્' સૂક્ષ્મેણ ન્યાયેન 'વિચારયિતવ્યમર્થપદં ભાવનાપ્રધાનેન' સૈતા, તસ્યા એવેહ પ્રધાનત્વાત્, તથા 'વિષયે ચ સ્થાપયિતવ્યં', તદર્થપદં, કુત્ત ઇત્યાહ-'બહુશ્રુતગુરુસકાશાત્', ન સ્વમનીષિકયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૬૫ ॥

તપદ્વાર કહ્યું, હવે વિચારદ્વારને આશ્રયીને કહે છે-

ભાવનાજ્ઞાનની પ્રધાનતાવાળા બનીને, અર્થાત્ ભાવનાજ્ઞાનને પ્રધાન રાખીને, અર્થપદોની સૂક્ષ્મયુક્તિથી વિચારણા કરવી જોઈએ, અને બહુશ્રુતગુરુઓ પાસેથી જાણીને જે 'અર્થપદનો જે અર્થ થતો હોય તે અર્થ કરવો જોઈએ, કોઈપણ અર્થપદનો અર્થ સ્વબુદ્ધિથી ન કરવો જોઈએ.

પ્રશ્ન- ભાવનાજ્ઞાનને પ્રધાન રાખવાનું શું કારણ ?

ઉત્તર- શ્રુતાદિ ત્રણે જ્ઞાનમાં ભાવનાજ્ઞાન જ મુખ્ય છે માટે ભાવનાજ્ઞાનને પ્રધાન રાખવાનું કહ્યું. [૮૬૫]

एतदेवाह-

जइ सुहुमइआराणं, बंभीपमुहाइफलनिआणाणं ।

जं गरुअं फलमुत्तं, एअं कह घडइ जुत्तीए ? ॥ ८६६ ॥

વૃત્તિ:- 'યથા 'સૂક્ષ્માતિચારાણાં' લઘુચારિત્રાપરધાનાં, કિંભૂતાનામિત્યાહ-'બ્રાહ્મીપ્રમુખાદિ-ફલનિદાનાનાં'-કારણાનાં, પ્રમુખશબ્દાત્ સુન્દરીપરિગ્રહઃ, આદિશબ્દાત્તપસ્તપનપ્રભૃતીનાં, 'યદ્ ગુરુફલ-મુક્તં' સૂત્રે સ્ત્રીત્વકિલ્બિષિકત્વાદિ' એતત્ કથંઘટતે?યુક્ત્યા', કોઽસ્ય વિષયઃ? ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૬૬ ॥

તથા-

सइ एअम्मि अ एवं, कहं पमत्ताण धम्मचरणं तु ? ।

अइआरासयभूआण हंदि मोक्खस्स हेउत्ति ॥ ८६७ ॥

૧. ગુણ કે દોષ હેતુ, સ્વરૂપ અને અનુબંધ એમ ત્રણ પ્રકારે હોય છે. તેમાં અહીં સર્વવાદીઓમાં સ્વરૂપથી અભ્યંતર તપ સિદ્ધ છે. હેતુ, સ્વરૂપ અને અનુબંધ એ ત્રણેથી તો અભ્યંતર તપ એક જૈનશાસનમાં જ સિદ્ધ છે.
૨. અર્થબોધક પદો તે અર્થપદો.

वृत्तिः- 'सत्येतिस्मिञ्चैव' यथार्थ एव, 'कथं प्रमत्तानाम'द्यतनसाधूनां 'धर्मचरणमेव हृदि मोक्षस्य हेतुरिति' योगः ?, नैवेत्यभिप्रायः किंभूतानामित्याह-'अतिचारश्रयभूतानां' प्रभूतातिचारवतामिति गाथार्थः ॥ ८६७ ॥

आ ज विषयने कहे छे-

जेमके- ब्राह्मी, सुंदरी, तपस्तपन मुनि वगेरेने मणैला मंडान कटुइलोनुं कारण याचित्रना नाना अतिचारो छे. याचित्रना नाना अतिचारोना शास्त्रमां स्त्रीपशुं अने डिखिषपशुं वगेरे मंडान कटुइणो जणाव्यां छे ते युक्तिथी डेवी रीते धटे ? आनो विषय शो छे ? अर्थात् नाना अतिचारनुं मोटुं इण मणवानुं कारण शुं छे ?

, तथा जे आ आ प्रमासे सत्य ज डोय तो आजना घणा अतिचारवाणा प्रमादी साधुओनुं धर्माचरण मोक्षनुं कारण डेवी रीते बने ? अर्थात् न ज बने. [८६६-८६७]

मार्गानुसारिणं विकल्पमाह-

एवं च घडइ एवं, पवज्जिउं जो तिगिच्छमइआरं ।

सुहुमपि कुणइ सो खलु, तस्स विवागम्मि अइरोहो ॥ ८६८ ॥

वृत्तिः- 'एवं च घटते एतद्'-अनन्तरोदितं, 'प्रपद्य यश्चिकित्सां' कुष्ठदे'रतिचारं'- तद्विरोधिनं, किमित्याह-'सूक्ष्ममपि करोति स खलु तस्या'तिचारः 'विपाकेऽतिरौद्रो' भवति, दृष्टमेतद्, एवं दार्ष्टान्तिकेऽपि भविष्यतीति गाथार्थः ॥ ८६८ ॥

आ विषे मार्गानुसारी (= सत्य) विकल्प कहे छे-

अनन्तरोक्त बीना आ रीते धटे छे- जे कोढ रोग आदिनी चिकित्सानो स्वीकार करे छे = चिकित्सा करावे छे, अने तेमां अतिचार करे छे, ओटले डे चिकित्साथी विरुद्ध (भोजन वगेरे) थोडुं पंश करे छे, तो तेनुं ओ थोडुं पंश विरुद्ध वर्तन विपाके अति रौद्र थाय छे, अर्थात् परिणामे ओनुं इण बहुतु भयंकर आवे छे, ओम लोकमां जेवामां आवे छे. आवुं ज प्रस्तुत दृष्टांतमां पंश धटशे. [८६८]

अतिचारक्षपणहेतुमाह-

पडिवक्खज्झवसाणं, पाएणं तस्स खवणहेऊवि ।

णालोअणाइमित्तं, तेसिं ओघेण तब्भावा ॥ ८६९ ॥

वृत्तिः- 'प्रतिपक्षाध्यवसानं' क्लिष्टच्छुद्धं तुल्यगुणमधिकगुणं वा 'प्रायेण 'तस्य' अतिचारस्य' क्षपणहेतुरपि', यदृच्छापि क्वचिदिति प्रायोग्रहणं, 'नालोचनामात्रं' तथाविधभावशून्यं, कुत इत्याह-'तेषामपि' ब्राह्म्यादीनां प्राणिनां मोघेन'-सामान्येन 'तद्भावाद्' आलोचनादिमात्र- भावादिति गाथार्थः ॥ ८६९ ॥

અતિચારને ખપાવવાનો ઉપાય કહે છે-

ફલિષ્ટ અધ્યવસાયની તુલ્ય અથવા ફલિષ્ટ અધ્યવસાયથી અધિક શુભ અધ્યવસાય પ્રાયઃ અતિચારના નાશનો ઉપાય છે. અર્થાત્ જેટલા પ્રમાણના અશુભ અધ્યવસાયથી અતિચારનું સેવન થયું હોય તેના જેટલા અથવા તેનાથી અધિક પ્રમાણમાં શુભ અધ્યવસાય થાય તો પ્રાયઃ અતિચારનો નાશ થાય છે. તેવા (તુલ્ય કે અધિક) અધ્યવસાય વિના માત્ર આલોચનાથી અતિચારનો ક્ષય ન થાય. કારણ કે બ્રાહ્મી વગેરેએ પણ સામાન્યથી (પ્રતિક્રમણમાં) માત્ર આલોચના તો કરી જ હતી.

પ્રશ્ન- અહીં તુલ્ય કે અધિક શુભાધ્યવસાય પ્રાયઃ અતિચારના નાશનો ઉપાય છે એમ 'પ્રાયઃ' શા માટે કહ્યું ?

ઉત્તર- કોઈ જીવ વિશેષ માટે એવું પણ બને કે તેવા શુભ અધ્યવસાય વિના પણ એની મેળે અકામનિર્જરા વગેરેથી અતિચારનો ક્ષય થઈ જાય, માટે 'પ્રાયઃ' કહ્યું છે. [૮૬૯]

एव प्रमत्ताणंपि हु, पइअइआरं विवक्खहेऊणं ।

आसेवणे ण दोसोत्ति धम्मचरणं जहाऽभिहितं ॥ ८७० ॥

વૃત્તિ:- 'एवं प्रमत्तानामपि' સાધૂનાં 'प्रत्यतिचारम्' અતિચારં અતિચારં પ્રતિ 'विपक्षहेतूनां'-યથોક્તાધ્યવસાનાનાં 'आसेवने' સતિ 'न दोषः', અતિચારક્ષયાત્, इत्येवं 'धर्मचरणं यथाभिहितं' શુદ્ધત્વાત્ મોક્ષસ્ય હેતુરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૭૦ ॥

એ પ્રમાણે પ્રમત્ત સાધુઓના પણ પ્રત્યેક અતિચારે તુલ્ય કે અધિક શુભ અધ્યવસાયનું સેવન થાય તો અતિચારનો ક્ષય થવાથી દોષ ન રહે. આમ થાય તો જિનેશ્વરોએ જે પ્રમાણે કહ્યું છે તે પ્રમાણે ધર્માચરણ થાય, અને એ ધર્માચરણ શુદ્ધ હોવાથી મોક્ષનું કારણ બને. [૮૭૦]

अत्रैवैदंपर्यमाह-

सम्मं कयपडिआरं, बहुअंपि विसं न मारए जह उ ।

धेवंपि अ विवरीअं, मारि एसोवमा एत्थ ॥ ८७१ ॥

વૃત્તિ:- 'सम्यक्कृतप्रतीकारम् गेदमन्नादिना' बह्वपि विषं न मारयति यथा' भक्षितं सत्, 'स्तोक-मपि च 'विपरीतम्' अकृतप्रतीकारं' मारयति एषोपमा अत्र'-અતિચારવિચાર इति ગાથાર્થઃ ॥ ૮૭૧ ॥

અહીં જ રહસ્ય કહે છે-

વિષ ઘણું ખાધું હોવા છતાં જો ઔષધ, મંત્ર વગેરેથી તેનો પ્રતિકાર કરવામાં આવે તો મારતું નથી, અને વિષ થોડું જ ખાધું હોવા છતાં તેનો પ્રતિકાર ન કરવામાં આવે તો મારે છે. અતિચારની વિચારણામાં પણ આ જ ઉપમા છે, અર્થાત્ મોટો પણ અતિચાર સેવવા છતાં જો આલોચના-પ્રાયશ્ચિત્ત વગેરેથી પ્રતિકાર કરવામાં આવે તો તેનું કટુફળ ન મળે, અને નાનો જ અતિચાર સેવવા છતાં તેનો પ્રતીકાર (પ્રાયશ્ચિત્ત) કરવામાં ન આવે તો તેનું ભયંકર કટુફળ મળે. [૮૭૧]

વિપક્ષમાહ-

જે પહિઆરવિરહિઆ, પમાઇળો તેસિ પુળ તયં બિંતિ ।

દુગ્ગહિઅસરાહરણા, અણિદુફલયંપિમં ભણિઅં ॥ ૮૭૨ ॥

વૃત્તિ:- 'યે પ્રતિકારવિરહિતા:' અતિચોરેષુ 'પ્રમાદિનો' દ્રવ્યસાધવ: 'તેષાં પુનસ્તદ્'- ધર્મચરણં 'યથોદિતં' ચિન્ત્યં ન ભવતીત્યર્થઃ, એતદેવ સ્પષ્ટયતિ-'દુર્ગૃહીતશરોદાહરણાત્', શરો યથા દુર્ગૃહીતો હસ્તમેવાવકૃન્તતિ, 'શ્રામણ્યં દુષ્પરામૃષ્ટં, નરકાનુપકર્ષતી'ત્યસ્માદ્ 'અનિષ્ટફલમપ્યેતદ્'- ધર્મચરણં દ્રવ્યરૂપં 'ભણિતં' મનીષિભિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૭૨ ॥

અતિચારનો પ્રતિકાર ન કરવાથી શું થાય એ કહે છે-

જે પ્રમાદી દ્રવ્યસાધુઓ અતિચારોનો પ્રતિકાર કરતા નથી તેમનું ધર્મચરણ શુદ્ધ બનતું નથી. આ જ વિષયને સ્પષ્ટ કરે છે- જેમ બરોબર ન પકડેલું બાણ હાથને જ કાપી નાખે તેમ "વિરાધેલું સાધુપણું નરકમાં ખેંચી જાય છે" એ વચન પ્રમાણે દ્રવ્ય ધર્મચરણ અનિષ્ટ ફલ પણ આપે એમ વિદ્વાનોએ કહ્યું છે. [૮૭૨]

એતદેવ સામાન્યેન દ્રઢ્યત્નાહ-

ચ્ચુદ્દહિઆરાણં ચિઅ, મણુઆઇસુ અસુહમો ફલં નેઅં ।

ઇઅરેસુ અ નિરયાઇસુ, ગુરુઅં તં અન્નહા કત્તો ? ॥ ૮૭૩ ॥

વૃત્તિ:- 'ક્ષુદ્રાતિચારાણામે'વૌષતો ધર્મસમ્બન્ધિનાં 'મનુષ્યાદિષ્વશુભફલં જ્ઞેયં', સ્ત્રીત્વ-દારિદ્યાદિ, આદિશબ્દાત્ તથાવિધતિર્યક્ષરિગ્રહઃ, 'ઇતરેષાં પુન:' મહાતિચારાણાં 'નરકાદિષુ ગુરુકં 'તદ્' અશુભફલં, કાલાદ્યશુભાપેક્ષયા, આદિશબ્દાત્ ક્લિષ્ટતિર્યક્ષરિગ્રહઃ, इत्थं चैतदङ्गीकर्तव्यं तद्, 'અન્યથા કસ્ત'સ્ય હેતુઃ ?, મહાતિચારાન્ મુક્ત્વેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૭૩ ॥

આ જ વિષયને સામાન્યથી દઢ કરે છે-

ધર્મસંબંધી નાના અતિચારોનું જ મનુષ્ય ગતિમાં સ્ત્રીનો અવતાર, દરિદ્રતા વગેરે અને તેવી (અલ્પ દુઃખવાળી) તિર્યચ ગતિમાં ક્ષુધા-તૃષ્ણા વગેરે રૂપ અશુભ ફળ જાણવું, મોટા અતિચારોનું તો નરકગતિમાં અને ક્લિષ્ટ તિર્યચગતિમાં વિવિધ આકરાં કષ્ટોરૂપ મોટું અશુભફળ જાણવું. આ વિષયમાં આ રીતે માનવું જ જોઈએ. અન્યથા નરકાદિમાં મળતા અશુભફળનું મોટા અતિચારોને છોડીને બીજું કયું કારણ હોઈ શકે ? [૮૭૩]

ઉપસંહરત્નાહ-

એવં વિઆરણા, સઇ સંવેગાઓ ચરણપરિવુડ્ઢી ।

ઇહરા સંમુચ્છિમપાણિતુલ્લયા હોઇ દોસા ય ॥ ૮૭૪ ॥ દારં

વૃત્તિ:- 'એવમ્' ઉક્તેન પ્રકારેણ 'વિચારણાયાં' સત્યાં 'સદા સંવેગાદ્ધે'તોઃ કિમિત્યાહ-
'ચરણપરિશુદ્ધિઃ' શુદ્ધિનિકરણતયા, 'ઇતરથા' વિચારણામન્તરેણ 'સમ્મૂર્છનજપ્રાણિતુલ્યતા'
જડતયા કારણેન, અસાવત્યર્થ 'દોષાય ભવતિ' જ્ઞાતવ્યા પ્રવ્રજ્યાયામપીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૭૪ ॥

ઉપસંહાર કરે છે-

ઉક્ત રીતે સદા વિચારણા કરવાથી સંવેગ થાય છે. સંવેગથી ચારિત્રની વિશુદ્ધિ થાય છે. કારણ કે સંવેગથી અવશ્ય શુદ્ધિ થાય છે. ઉક્ત રીતે વિચારણા ન કરવાથી જડતાના કારણે સંમૂર્છિમ-પ્રાણીની તુલ્યતા થાય છે, અર્થાત્ લાભાલાભના વિચાર વિના સંમૂર્છિમપ્રાણીની જેમ પ્રવૃત્તિ થાય છે, દીક્ષામાં પણ સંમૂર્છિમ પ્રાણીની તુલ્યતા ઘણા અનર્થ માટે થાય છે. [૮૭૪]

ઉક્ત વિચારદ્વાર, ભાવનાદ્વારમભિધાતુમાહ-

एवं पवट्टमाणस्स कम्मदोसा य होज्ज इत्थीसु ।

रागोऽहवा विणा तं, विहिआणुट्टाणओ चेव ॥ ८७५ ॥

વૃત્તિ:- 'એવમ્'પિ 'પ્રવર્ત્તમાનસ્ય' ગુર્વાદ્યપરિત્યાગેન, કિમિત્યાહ-'કર્મ્મદોષાત્' કારણાદ્
'ભવેત્ સ્ત્રીષુ રાગઃ', સ્ત્રીવિષયોઽભિષ્વઙ્ગ્ ઇત્યર્થઃ, તત્ર 'સમ્મં ભાવેયવ્વાઈં' ઇતિ વક્ષ્યતિ, 'અથવા
વિના તં' સ્ત્રીવિષયં રાગં' વિહિતાનુઘ્ઞાનત એવ ચ' કારણાદ્ યતીનામાચારત્વાદેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૭૫ ॥

કિમિત્યાહ-

सम्मं भावेअव्वाइँ असुहमणहत्थिअंकुससमाइँ ।

विसयविसागयभूआइँ, णवरं ठाणाइँ एआइँ ॥ ८७६ ॥

વૃત્તિ:- 'સમ્યગ્ ભાવયિતવ્યાનિ' સૂત્રાનુસારત ઇત્યર્થઃ, 'અશુભમનોહસ્ત્યઙ્કુશસમાનિ'
અકુશલપરિણામહસ્ત્યઙ્કુશતુલ્યાનિ, તથા 'વિષયવિષાગદભૂતાનિ', અગદ:- પરમૌષધરૂપઃ,
'નવરં સ્થાનાન્યેતાનિ' વક્ષ્યમાણલક્ષણાનિ ભાવયિતવ્યાનીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૭૬ ॥

ભાવનાદ્વાર

વિચારદ્વાર કહ્યું, હવે ભાવનાદ્વાર કહે છે-

ગુરુકુલવાસ આદિના પાલનપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવા છતાં કર્મદોષના કારણે સ્ત્રીવિષે રાગ થઈ જાય તો, અથવા સ્ત્રીસંબંધી રાગ ન થયો હોય તો પણ, સાધુઓનો આચાર હોવાથી જ, આ (= હવે કહેવાશે તે) સ્થાનો સમ્યગ્ ભાવવા જોઈએ = વિચારવા જોઈએ. સમ્યગ્ એટલે સૂત્રાનુસાર. આ સ્થાનો અશુભપરિણામરૂપ હાથીને અંકુશમાં લાવવા અંકુશ સમાન અને વિષયરૂપ વિષનો નાશ કરવા પરમ ઔષધરૂપ છે. [૮૭૫-૮૭૬]

विजणम्मि मसाणाइसु ठिण्ण गीअत्थसाहुसहिण्णं ।

भावेअव्वं पढमं अधिरत्तं जीवलोअस्स ॥ ८७७ ॥

वृत्तिः- 'विजने' देशे 'श्मशानादिषु स्थितेन', आदिशब्दादारामादिपरिग्रहः, 'गीतार्थ-साधुसहितेन', नैकाकिना, 'भावयितव्यं', 'प्रथमम्' आदावेव 'अस्थिरत्वं जीवलोकस्य' सर्वत्राऽऽस्थाविधातीति गाथार्थः ॥ ८७७ ॥

श्मशान, उद्यान वगैरे निर्जन स्थले, अेकलाअे नलि, किंतु गीतार्थ साधुनी साथे बेसीने, पडेला स्थानमां सर्वत्र विश्वासत्भंग करनारी संसारनी अनित्यता भाववी. [८७७]

जीअं जोवणमिड्ढी पिअसंजोगाइ अत्थिरं सव्वं ।

विसमखरमारुआहयकुसग्गजलबिंदुणा सरिसं ॥ ८७८ ॥

वृत्तिः- 'जीवितं यौवनं ऋद्धिः'- सम्पत् 'प्रियसंयोगादि', आदिशब्दादप्रियत्वादिपरिग्रहः 'अस्थिरं सर्वमे'तत्, किम्भूतमित्याह- 'विषमखरमारुताहतकुशाग्रजलबिन्दुना सदृशम्', अतीवा-स्थिरमिति गाथार्थः ॥ ८७८ ॥

अनित्यभावना- ज्वन, यौवन, संपत्ति, प्रियसंयोग, अप्रियसंयोग वगैरे आ अधुं विषम अने उअ पवनना जपाटां आवेला घासना अग्रभाग उपर रहेला जलबिंदु समान अत्यंत अनित्य छे. [८७८]

विसया य दुक्खरूवा, चिंतायासबहुदुक्खसंजणणा ।

माइंदजालसरिसा, किंवागफलोवमा पावा ॥ ८७९ ॥

वृत्तिः- 'विषयाश्च' शब्दादयो 'दुःखरूपाः' सम्मोहनाः विषयवतां, तथा 'चिन्ताऽऽया-सबहुदुःखसञ्जननाः', तदन्वेव तथानुभवनात्, तथा 'मायेन्द्रजालसदृशाः' तुच्छः 'किम्पाक-फलोपमाः 'पापा' विरसावसाना इति गाथार्थः ॥ ८७९ ॥

विषयोनी त्रयंकरता- शब्दादि विषयो दुःखरूप छे, विषयरागी ज्वोने मोह पमाऽनारा छे, चिंता, श्रम अने अहु दुःख उत्पन्न करनारा छे, कारण के विषयो त्मोगव्या पछी तुरत ज तेवो (चिंता, श्रम अने अहु दुःखनी) अनुभव थाय छे, तथा विषयो मायाथी करेदी ईद्रजाल समान तुच्छ छे, किंपाकइल समान छे, अर्थात् परिणामे दुःखदाता छे. [८७९]

तत्तो अ माइगामस्स निआणं रुहिरमाइ भाविज्जा ।

कलमलगमंससोणिअपुरीसपुण्णं च कंकालं ॥ ८८० ॥

वृत्तिः- एवं भावनान्तरं 'ततश्च 'मातृग्रामस्य' स्त्रीजनस्य 'निदानं' निमित्तं 'रुधिरादि', आदिशब्दाच्छुक्रादिपरिग्रहः रक्तोत्कट्य स्त्रीत्येवमुपन्यासः, 'भावयेदि'त्येतदभ्यस्येत्, तथा 'कलमलकमांसशोणितपुरीषपूर्णं च कङ्कालं' भावयेदिति गाथार्थः ॥ ८८० ॥

स्त्रीशरीरनी अशुचि- त्पारबाद स्त्रीशरीरनुं निमित्त रुधिरादि छे अेम विचारवुं. शुक्र अने शोणित अे बेना मिश्रणथी शरीर उत्पन्न थाय छे, ते बेमां लोडीनुं प्रमाअ वधारे डोय तो स्त्रीनुं

શરીર બને છે. આથી અહીં રુધિર શબ્દનો સાક્ષાત્ ઉલ્લેખ કર્યો છે. તથા સ્ત્રીશરીર દુર્ગંધી માંસ, લોહી, વિષ્ણા (વગેરે મલિન વસ્તુઓ)થી પરિપૂર્ણ છે એમ ચિંતવવું. [૮૮૦]

તસ્મેવ ય સમરાગાભાવં સદૃ તસ્મિ તહ વિચિંતિજ્જા ।

સંઙ્ગભ્રમણ વ સયા, નિસગ્ગચલરાગયં ચેવ ॥ ૮૮૧ ॥

વૃત્તિ:- 'તસ્યૈવ ચ' માતૃગ્રામસ્ય 'સમરાગાભાવં', નહિ પ્રાયેણ સમા પ્રીતિર્ભવતીતિ પ્રતીતમેતત્, 'સતિ તસ્મિન્' સમરાગે 'તથા' વિચિંતયેત્' ભાવયેત્, કિમિત્યાહ- 'સન્ધ્યાશ્રમકાણામિવ 'સદા' સર્વકાલં 'નિસર્ગચલરાગતાં ચૈવ' પ્રકૃત્યાઽસ્થિરરાગતામિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૮૧ ॥

સ્ત્રીરાગની અનિત્યતા- સ્ત્રીનો રાગ સાચો હોતો નથી એમ વિચારવું. પ્રાયઃ સ્ત્રીનો પ્રેમ સાચો ન હોય એ પ્રસિદ્ધ છે. કદાચ સ્ત્રીનો રાગ સાચો હોય તો પણ હંમેશા સંધ્યાકાલના મેઘની જેમ સ્વાભાવિકપણે અસ્થિર હોય છે એમ ચિંતવવું. [૮૮૧]

અસદારંભાણ તહા, સર્વેસિં લોગગરહણિજ્જાણં ।

પરલોઅવેરિઆણં, કારણયં ચેવ જત્તેણં ॥ ૮૮૨ ॥

વૃત્તિ:- 'અસદારંભાણં તથા' -પ્રાણવધાદીનાં 'સર્વેષાં લોકગર્હણીયાનાં', જઘન્યાનામિત્યર્થઃ, 'પરલોકવૈરિણામ્' અન્યજન્મશત્રૂણાં 'કારણતાં ચૈવ યત્તેન' માતૃગ્રામસ્ય ચિન્તયેદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૮૨ ॥

સ્ત્રી અસત્કાર્યોનું કારણ છે- સ્ત્રી લોકમાં નિંદનીય (= હલકા) અને પરલોકના 'વૈરી એવા હિંસા વગેરે સર્વ અસત્કાર્યોનું કારણ છે એમ પ્રયત્નપૂર્વક ચિંતવવું. [૮૮૨]

તસ્મેવ યાનિલાનલભુઅગેહિંતોઽવિ પાસઓ સમ્મં ।

પાઈ દુગ્ગિજ્ઞસસ વ, મણસસ દુગ્ગિજ્ઞયં ચેવ ॥ ૮૮૩ ॥

વૃત્તિ:- 'તસ્યૈવ ચ' માતૃગ્રામસ્ય 'અનિલાનલભુજઙ્ગેભ્યોઽપિ પાર્શ્વતઃ સમ્યક્ પ્રકૃતિદુર્ગ્રાહ્યસ્ય ચ મનસો દુર્ગ્રાહ્યતાં ચૈવ' ચિન્તયેદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૮૩ ॥

સ્ત્રીમનની દુર્જેયતા- સ્વાભાવિકપણે જ બીજાનું મન દુર્ગ્રાહી છે, તેમાં પણ સ્ત્રીનું મન તો અગ્નિ, પવન અને સર્પથી પણ અધિક દુર્ગ્રાહી છે, અર્થાત્ સ્ત્રીના મનમાં શું છે તે જાણવું અત્યંત કપરું છે એમ ચિંતવવું. [૮૮૩]

તથા-

જચ્ચાઙ્ગુણવિભૂસિઅવરધવણિરવિક્ષયં ચ ભાવિજ્જા ।

તસ્મેવ ય અઙ્ગિઅડીપહાણયં ચેવ પાવસસ ॥ ૮૮૪ ॥

વૃત્તિ:- 'જાત્યાદિગુણવિભૂષિતવરધવનિરપેક્ષતાં ચ ભાવયેત્', ધવો-ભર્તા, 'તસ્યૈવ ચાતિનિકૃતિપ્રધાનતાં ચૈવ પાપસ્ય', નિષ્કૃતિઃ-માયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૮૪ ॥

૧. અસત્કાર્યોથી પરલોકમાં દુઃખ ભોગવવું પડે છે માટે અસત્કાર્યો પરલોકના વૈરી છે.

एतदेवाह-

चिंतेइ कज्जमन्नं, अण्णं संठवइ भासए अन्नं ।

पाढवइ कुणइमन्नं, मायग्गामो निअडिसारो ॥ ८८५ ॥

वृत्तिः- 'चिन्तयति कार्यमन्यत्' चेतसा, 'अन्यत्संस्थापयते' क्रियया, 'भाषतेऽन्यद्वा' चा, प्रारभते 'करोत्यन्यत्', मुहुः प्रारब्धत्यागेन, सर्वथा 'मातृग्रामो 'निकृतिसारः' मायाप्रधान इति गाथार्थः ॥ ८८५ ॥

સ્ત્રીમાં વફાદારીનો અભાવ- સ્ત્રી ઉચ્ચજાતિ વગેરે ગુણોથી વિભૂષિત એવા ઉત્તમ પતિ પ્રત્યે પણ વફાદાર રહેતી નથી, (સ્ત્રી ઉત્તમ પતિને પણ પોતાના સ્વાર્થ માટે દગો દે) એમ ચિંતવવું.

સ્ત્રીમાં માયા- પાપિણી સ્ત્રીમાં માયાની અતિશય પ્રધાનતા હોય છે, અર્થાત્ સ્ત્રીમાં માયા બહુ હોય છે, એમ ચિંતવવું. આ જ વિષયને કહે છે- સ્ત્રીઓ મનથી બીજું કાર્ય વિચારે છે, ક્રિયાથી બીજું કરે છે, વચનથી બીજું બોલે છે, શરૂ કરે છે અને કરે છે કરે બીજું. કારણ કે શરૂ કરેલું વારંવાર છોડી દે છે. આમ સ્ત્રી બધી રીતે માયાપ્રધાન હોય છે, અર્થાત્ દરેક કાર્યમાં દુષ્ટ સ્ત્રીમાં માયાની મુખ્યતા હોય છે. [૮૮૪-૮૮૫]

तथा-

तस्सेव य झाएज्जा, भुज्जो पयईअ णीयगामित्तं ।

सइसोक्खमोक्खपावगसज्झाणरिवुत्तणं तहय ॥ ८८६ ॥

वृत्तिः- 'तस्यैव च' मातृग्रामस्य 'भूयः' पुनः पुनः 'प्रकृत्या नीचगामित्वम' नुत्तमत्वात्, 'सदासौख्यमोक्षप्रापकसद्भयानरिपुत्वं' ध्यायेत्, तथेदं' वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥ ८८६ ॥

સ્ત્રીની હલકાઈ- સ્ત્રીઓ સ્વાવાભિકપણે જ હલકી હોય છે, અને એથી વારંવાર હલકાં કાર્યો કરે છે, એમ ચિંતવવું. સ્ત્રી જેમાં સદા સુખ હોય છે એવા મોક્ષપદને પમાડનાર શુભધ્યાનનો શત્રુ છે, અર્થાત્ સ્ત્રીનો સંગ કરનાર જીવ શુભધ્યાન કરી શકતો નથી, એમ ચિંતવવું. [૮૮૬]

अच्चुग्गपरमसंतावजणगनिरयाणलेगहेउत्तं ।

तत्तो अ विरत्ताणं, इहेव पसमाइलाभगुणं ॥ ८८७ ॥

वृत्तिः- तस्यै वात्युग्रपरमसन्तापजनकनरकानलैकहेतुत्वं' भावयेत्, 'ततश्च' मातृग्रामा- 'द्विरक्तानामिहैव प्रशमादिलाभगुणान्' भावयेदिति गाथार्थः ॥ ८८७ ॥

परलोगमि अ सइ तच्चिरागबीजाओं चैव भाविज्जा ।

सारिमाणसाणेगदुक्खमोक्खं सुसोक्खं च ॥ ८८८ ॥

વૃત્તિઃ- 'પરલોકે ચ' આગામિજન્માદિરૂપે 'સદા' સર્વકાલં 'તદ્વિરાગબીજાદેવ' માતૃગ્રામવિરાગ- કારણાદેવ 'ભાવયેત્', કિમિત્યાહ- 'શારીરમાનસાનેકદુઃખમોક્ષં', સકલદુઃખક્ષયરૂપમિત્યર્થઃ, કિમિત્યાહ- 'સુમોક્ષં (સૌખ્યં) ચ' અભાવરૂપાદિવ્યુદાસેન નિરૂપમસુખરૂપમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૮૮ ॥

સ્ત્રી નરકનું કારણ છે- સ્ત્રી અતિ ઉગ્ર પરમ સંતાપ ઉત્પન્ન કરનાર નરક રૂપ અગ્નિનું મુખ્ય કારણ છે, એમ ચિંતવવું.

સ્ત્રીવિરાગથી લાભ- સ્ત્રીથી વિરક્ત બનેલાઓને આ લોકમાં પ્રશમાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિરૂપ લાભ થાય છે, અને આગામી ભવોમાં સ્ત્રીવિરાગના જ કારણે સર્વદુઃખોના ક્ષયરૂપ અનુપમ સુખરૂપ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એમ ચિંતવવું. કેટલાકો મોક્ષમાં સુખ-દુઃખ ઉભયનો અભાવ હોય છે ઈત્યાદિ માને છે, તેના ખંડન માટે 'સુસૌખ્યં' એમ કહ્યું છે. [૮૮૭-૮૮૮]

ભાવનાગુણમાહ-

ભાવેમાણસ્સ ઇમં, ગાઢં સંવેગસુદ્ધજોગસ્સ ।

સ્વિજ્જઙ્ગ કિલિદુકમ્મં, ચરણવિસુદ્ધી તઓ નિઅમા ॥ ૮૮૯ ॥

વૃત્તિ:- 'ભાવયત 'ઇદમ્' અનન્તરોદિતં તત્ત્વં 'ગાઢં સંવેગશુદ્ધયોગસ્ય' અત્યન્તં સંવેગેન શુદ્ધવ્યાપારસ્ય, કિમિત્યાહ-'ક્ષીયતે ક્લિષ્ટકર્મ', અશુભમિત્યર્થઃ, 'ચરણવિશુદ્ધિસ્તતઃ'-'ક્લિષ્ટકર્મ્મક્ષયાનન્તરં 'નિયમાત્' નિયમેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૮૯ ॥

ભાવનાથી થતા લાભને કહે છે-

અનંતરોક્ત તત્ત્વનું ચિંતન કરતા (અને તેથી જ) અતિશય સંવેગથી શુદ્ધ વ્યાપારવાળા જીવનાં અશુભ કર્મો ક્ષય પામે છે, અશુભ કર્મોના ક્ષય પછી અવશ્ય ચારિત્રની વિશુદ્ધિ થાય છે. [૮૮૯]

ઇહૈવ વ્યાપકં વિધિમાહ-

જો જેણં બાહિજ્જઙ્ગ, દોષેણં ચેયણાઙ્ગવિસર્ણં ।

સો ખલુ તસ્સ વિવક્કઠં તલ્લિસયં ચેવ ભાવિજ્જા ॥ ૮૯૦ ॥

વૃત્તિ:- 'યો યેન બાધ્યતે 'દોષેણ' રગાદિના, કિંભૂતેન ?- 'ચેતનાદિવિષયેણ' સ્ત્ર્યાઘાલમ્બનેન, 'સ ખલુ'-ભાવકઃ 'તસ્ય'-રગાદેં વિવક્કઠં' તદ્વિપક્ષીયં 'તલ્લિસયં' ચેતનાદિવિષયં મેવ 'ભાવયેત્' ચિન્તયેદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૯૦ ॥

ભાવનાદ્વારમાં જ સર્વ સાધારણ વિધિ કહે છે-

જે જીવ જે સ્ત્રી આદિ ચેતન સંબંધી કે ધનાદિ જડ સંબંધી રાગ વગેરે દોષથી પીડાતો હોય તે જીવે રાગાદિ દોષથી વિપક્ષ (= વિરુદ્ધ) સ્ત્રી આદિ સંબંધી જ કે ધન આદિ સંબંધી જ ચિંતન કરવું જોઈએ. [૮૯૦]

एतदेव लेशतो दर्शयति-

अत्थम्मि रागभावे, तस्सेव उवज्जणाङ्गसंकेसं ।

भाविज्ज धम्महेउं, अभावमो तह य तस्सेव ॥ ८९१ ॥

वृत्तिः- 'अर्थ' इत्यर्थविषये 'रागभावे' रागोत्पादे 'तस्यैव तु' अर्थस्य 'अर्ज्जना-
दिसङ्क्लेशम्' अर्ज्जनरक्षणक्षयेषु चित्तदौष्ट्यं ?, धर्मार्थः तद्ग्रह इत्याशङ्क्याह-'भावयेत्'
शास्त्रानुसारेण 'धर्महितुं' धर्मनिबन्धनं 'अभावमो'ति अभावमेव 'तथा च तस्यैव'-अर्थस्य तथा
चोक्तमन्यैरपि-"धर्मार्थं यस्य वित्तेहा, तस्यानीहा गरीयसी । प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य, दूरादस्पर्शनं
वरम् ॥ १ ॥" इति गाथार्थः ॥ ८९१ ॥

आ चित्तं न ज संक्षेपथी अतावे छे-

जैमके- धनसंबंधी राग यतो लोभ तो धनने भेणववामां, धननुं रक्षण करवामां अने धननो
क्षय थाय त्तारे चित्तमां यता संक्लेशनुं चित्तन करवुं जेछेअ. तथा धर्म माटे पण धन न ज राणवुं
जेछेअे अे विषे शास्त्रानुसारी चित्तन करवुं जेछेअे. आ विषे जेनेतरोअे पण कहुं छे के-
"जे धर्म माटे धनने छेछे (-भेणवे) छे तेनां करतां ते धन न छेछे (-भेणवे) अे ज श्रेष्ठ छे.
प्रथम शरीरने काटवथी अरडवुं, पछी पाणीथी धोवुं, अेना करतां तो शरीरने काटवथी न अरडवुं
अे ज श्रेष्ठ छे." [८८९]

दोसम्मि अ सइ मित्तिं, माइताई अ सव्वजीवाणं ।

मोहम्मि जहाथूरं, वत्थुसहावं सुपणिहाणं ॥ ८९२ ॥

वृत्तिः- 'द्वेषे च सति' चेतनविषये 'मैत्री' भावयेत्, तथा 'मातृत्वादि च सर्वजीवानाम्'
'उषितश्च गर्भवसतावनेकशस्त्वमिह सर्वसत्त्वाना'मित्यादिना प्रकारेण, एतच्चाजीवद्वेषोपलक्षणं,
तत्रापि लोष्टादौ स्वलनादिभावे कर्मविपाकं भावयेत्, तथा 'मोहे' च सति 'यथास्थूरं' प्रतीत्यनुसारेण
'वस्तुस्वभावं' चेतनाचेतनधर्म 'सुप्रणिधानं' चित्तदाढ्येन भावयेदिति गाथार्थः ॥ ८९२ ॥

जव उपर द्वेष थायतो मैत्रीभावना भाववी जेछेअे, तथा "आ संसारमां तुं सर्व जवोना
गर्भमां अनेकवार रवो छे" इत्यादि वचनथी सर्व जवो साथे पोतानो माता वगेरे तरीके संबंध
थयो छे, अेम चित्तववुं. जवद्वेषना उपलक्षणथी अजवद्वेष माटे पण चित्तन करवुं जेछेअे. डेडां
वगेरेना कारणे पतन आदि यतां डेडां वगेरे उपर द्वेष थाय तो कर्मविपाकनुं चित्तन करवुं जेछेअे.
मोह थाय तो ओध प्रभाषे चेतन-जडना धर्मनुं दढचित्ते चित्तन करवुं जेछेअे. [८८२]

उक्ताधिकाराभिधाने प्रयोजनमाह-

एत्थ उ वयाहिगारा, पायं तेसि पडिवक्खमो विसया ।

थाणं च इत्थिआओ, तेसिंति विसेस उवएसो ॥ ८९३ ॥

वृत्तिः- 'अत्र तु' प्रकृते 'व्रताधिकारात्' कारणात् 'प्रायस्तेषां'-व्रतानां 'प्रतिपक्षः'
प्रत्यनीका 'विषया' एव शब्दादयः, 'स्थानं च' प्रधानं 'स्त्रियस्तेषां'-विषयाणामित्यनेन हेतुना
'विशेषतो' विशेषण 'उपदेशः' स्त्रीविषय इति गाथार्थः ॥ ८९३ ॥

અહીં 'ભાવના'નો અધિકાર કહેવાનું પ્રયોજન કહે છે--

અહીં પ્રતોનો અધિકાર હોવાથી ભાવનાનો અધિકાર કહ્યો છે. પ્રતોના શત્રુઓ પ્રાયઃ શબ્દાદિ વિષયો જ છે. તે વિષયોનું મુખ્ય સ્થાન સ્ત્રીઓ છે. આથી ભાવનાધિકારમાં સ્ત્રીસંબંધી ઉપદેશ વિશેષથી આપ્યો છે. [૮૮૩]

પ્રતિપક્ષભાવનાગુણમાહ-

જહ ચેવ અસુહપરિણામઓ ય દઢ બંધઓ હવઙ્ગ જીવો ।

તહ ચેવ વિવક્ષંમી, યવઓ કમ્પાણ વિન્નેઓ ॥ ૮૯૪ ॥ દારં

વૃત્તિ:- 'યથૈવ' તાવદ્ 'અશુભપરિણામતઃ' સકાશાત્ તત્સ્વાભાવ્યેન 'દઢમ્' અત્યર્થ 'બન્ધકો ભવતિ જીવઃ', કર્મ્મણામિતિ યોગઃ, 'તથૈવ' તેનૈવ પ્રકારેણ 'વિપક્ષે' શુભપરિણામે સતિ 'ક્ષપકઃ કર્મ્મણાં વિન્નેયઃ', તત્સ્વાભાવ્યાદેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૯૪ ॥

રાગાદિ દોષથી વિરુદ્ધ ભાવના ભાવવાથી યતા લાભને કહે છે--

જૈમ અશુભ પરિણામથી જીવના તેવા સ્વભાવથી જીવ ઘણાં કર્મોને બાંધે છે, તેમ શુભ પરિણામ યતાં જીવના તેવા સ્વભાવથી જ જીવ કર્મોને ખપાવે છે. [૮૯૪]

વિહારદ્વાર

વ્યાખ્યાતં ભાવનાદ્વારમ્, અધુના વિહારદ્વારવ્યાચિખ્યાસયાઽઽહ-

અપ્પડિબદ્ધો અ સયા, ગુરુવણ્ણેણ સવ્વભાવેસુ ।

માસાઙ્ગવિહારેણં, વિહરિજ્જ જહોચિઅં નિયમા ॥ ૮૯૫ ॥

વૃત્તિ:- 'અપ્રતિબદ્ધશ્ચ સદા'--અભિષ્વઙ્ગરહિત ઇત્યર્થઃ, 'ગુરુપદેણેન' હેતુભૂતેન, ક્વેત્યાહ-- 'સર્વભાવેષુ' ચેતનાચેતનેષ્વપ્રતિબદ્ધઃ, કિમિત્યાહ-- 'માસાદિવિહારેણ' સમયપ્રસિદ્ધેન 'વિહરેત્, 'યથોચિતં' સંહનનાદ્યૌચિત્યેન 'નિયમાત્' નિયોગેન વિહરંદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૯૫ ॥

ભાવનાદ્વારનું વ્યાખ્યાન કર્યું, હવે વિહારદ્વારનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાથી ગ્રંથકાર કહે છે--

ત્રિભુવનગુરુના ઉપદેશથી સદા ચેતન-જહ સર્વ પદાર્થોમાં આસક્તિરહિત સાધુ શરીરનું બળ આદિ પ્રમાણે અવશ્ય માસકલ્પાદિ વિહારપૂર્વક વિચરે. [૮૯૫]

પરાભિપ્રાયમાશઙ્ક્ય પરિહરતિ-

મોત્તૂણ માસકલ્પં, અત્તો સુત્તમ્મિ નત્થિ ડ વિહારો ।

તા કહમાઙ્ગહણં ?, કજ્જે ડુણાઙ્ગભાવાઓ ॥ ૮૯૬ ॥

વૃત્તિ:- 'મુક્ત્વા 'માસકલ્પં' માસવિહારં 'અન્યઃ 'સૂત્રે' સિદ્ધાન્તે 'નાસ્ત્યેવ વિહારઃ', તથાઽશ્રવણાત્, 'તત્ 'કથં' કસ્માં દાદિગ્રહણમ'નન્તરગાથાયામ્, એતદાશઙ્ક્યાહ-- 'કાર્યે' તથાવિધે સતિ 'ન્યૂનાદિભાવાત્' ન્યૂનાધિકભાવાત્ કારણાત્ તદાદિગ્રહણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૯૬ ॥

अन्यना प्रश्नने मनमां कल्पिने तेनो उत्तर आपे छे-

प्रश्न- सिद्धांतमां मासकल्प सिवाय बीजो कोर्ष विहार सांभजवामां = वांयवामां आवतो न डोवाधी मासकल्प सिवाय बीजो कोर्ष विहार नथी ज, तो अनंतर गाथामां मासाइ अेम 'आटि' शब्दनो उल्लेख केम कर्यो ?

उत्तर- तेवा प्रकारनुं प्रयोजन उपस्थित थतां मासकल्पथी न्यूनाधिक पञ्ज विहार थाय, माटे अनंतर गाथामां 'आटि' शब्दनो उल्लेख कर्यो छे. [८८६]

एअंपि गुरुविहाराओं विहारो सिद्ध एव एअस्स ।

भेएण कीस भणिओ ?, मोहजयड्डा धुवो जेणं ॥ ८९७ ॥

वृत्ति:- ननु 'एवमपि गुरुविहारात्' सकाशाद् 'विहारः सिद्ध एव 'एतस्य' उपस्थापितसाधोः 'भेदेन किमिति भणितो' विहार इत्याशङ्क्याह- 'मोहजयार्थ' चारित्रविघ्नजयाय 'धुवो येन' कारणेन तस्य विहार इति गाथार्थः ॥ ८९७ ॥

प्रश्न- अेम पञ्ज उपस्थापित (= जेनी वडी दीक्षा थई गई छे ते) साधुनो गुरुविहारना कारणे (= गुरुनी साथे ज तेने रडेवानुं डोवाधी गुरु विहार करे त्त्यारे तेने पञ्ज विहार करवानो डोवाधी) विहार सिद्ध ज छे, तो पछी अडी तेना विहारनुं अलग वर्णन केम कर्यो ?

उत्तर- चारित्रमां विघ्न करनार मोडना जथ माटे उपस्थापित दीक्षिते अवश्य विहार करवो जेईअे अेम सूचववा माटे तेना विहारनुं अलग ज वर्णन कर्यो छे. [८८७]

एतद्भावनार्यैवाह-

इयरोसि कारणेणं, नीआवासोऽपि दव्वओ हुज्जा ।

भावेण उ गीआणं, न कयाइ तओ विहिपराणं ॥ ८९८ ॥

वृत्ति:- 'इतरेषां' गुर्वादीनां 'कारणेन' संयमवृद्धिहेतुना 'नित्यवासोऽपि' एकत्र बहु-काललक्षणो 'द्रव्यतो भवेत्' अपरमार्थावस्थानरूपेण, 'भावतस्तु' परमार्थेनैव 'गीतानां' गीतार्थभिक्षूणां 'न कदाचिदसौ'-नित्यवासो भवति, किंभूतानां ?-'विधिपराणां' यतना-प्रधानानामिति गाथार्थः ॥ ८९८ ॥

आ विषयनी विचारणा माटे ज कडे छे-

गुरु वगेरे बीजओ संयमवृद्धि वगेरे कारणे अेक स्थणे धणा काण सुधी रडेवा रूप नित्यवास पञ्ज करे. यतनानी प्रधानतावाणा गीतार्थ साधुओनो नित्यवास मात्र द्रव्यथी डोय छे. त्वावधी=परमार्थथी तो (अनासक्त डोवाधी) तेमनो क्यारेय नित्यवास थतो नथी. [८८८]

अत्रैव विधिमाह-

गोअरमाईआणं, एत्थं परिअत्तणं तु मासाओ ।

जहसंभवं निओगो, संथारम्मी विही भणिओ ॥ ८९९ ॥

વૃત્તિ:- 'ગોચરશદીના'મિતિ ગોચરબહિર્ભૂમ્યાદીનામ્ 'અત્ર' વિહારાધિકારે 'પરાવર્તનં તુ' કેષાંચિત્કદાચિદૌચિત્યેન 'માસાદૌ' ઋતુબદ્ધે માસે વર્ષાસુ ચ ચતુર્ણુ 'યથાસમ્ભવં', સત્સુ ગોચરદિષ્વિત્યર્થઃ, 'નિયોગો' નિયમ એવ 'સંસ્તારક' ઇતિ સંસ્તારકપરાવર્તને 'વિધિર્ભણિતઃ' ઇહ તીર્થકરાદિભિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૯૯ ॥

નિત્યવાસમાં જ વિધિ કહે છે-

કેટલાક સાધુઓએ (જે સાધુઓ માટે શક્ય હોય તેમણે) ગોચરભૂમિ અને બહિર્ભૂમિ આદિનું શેષકાળમાં એક મહિને અને ચોમાસામાં ચાર મહિને બીજી ગોચરભૂમિ અને બહિર્ભૂમિ હોય તો પરિવર્તન કરવું જોઈએ. તેટલું પણ શક્ય ન હોય તો ક્યારેક ક્યારેક જેમ ઉચિત (શક્ય) હોય તેમ પરિવર્તન કરતા રહેવું જોઈએ, અને સંધારાનું પરિવર્તન તો અવશ્ય કરવું જોઈએ એમ તીર્થકરો વગેરેએ કહ્યું છે. [૮૯૯]

પ્રકૃતોપયોગમાહ-

एअस्सवि पडिसेहो, निअमेणं दव्वओवि मोहुदए ।

जइणो विहारखावणफलमित्थ विहारग्रहणं तु ॥ ९०० ॥

વૃત્તિ:- 'एतस्यापि'-વિધેઃ 'प्रतिषेधात्'-પ્રતિષેધેન 'नियमेन' 'अवश्यन्तया' 'द्रव्यतोऽपि' કાયવિહારેણાપિ 'मोहोदये' સતિ 'यतेः' ભિક્ષોઃ 'विहारख्यापनफलं' વિહારચ્છાપનાર્થમ્ 'अत्र' અધિકારે 'विहारग्रहणं' કૃતમાચાર્યેણેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૯૦૦ ॥

પ્રસ્તુત વિષયમાં જે ઉપયોગી છે તે કહે છે-

સાધુને મોહનો ઉદય થાય તો આ (નિત્યવાસની) વિધિનો પણ નિષેધ છે, અને અવશ્ય દ્રવ્યથી પણ=કાયવિહારથી પણ સાધુએ વિહાર કરવો જોઈએ, એવું સૂચવવા માટે આચાર્યે પ્રસ્તુતમાં વિહારનું વર્ણન કર્યું છે. [૯૦૦]

પ્રયોજનાન્તરમાહ-

आईओच्चिअ पडिबंधवज्जणत्थं च हंदि सेहाणं ।

विहिफासणत्थमहवा सेहविसेसाइविसयं तु ॥ ९०१ ॥ दारं

વૃત્તિ:- 'आदित एवा'રમ્ય 'प्रतिबन्धवर्जनार्थ' સ્વક્ષેત્રાદૌ 'हन्दि शिक्षकाणां' વિહારગ્રહણં, 'विधिस्पर्शनार्थ, अथवा' પ્રયોજનાન્તરમેતત્, 'शिष्यकविशेषादिविषयमेव', વિશેષ:-અપરિણામકાર્દિર્વિહરણશીલો વેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૯૦૧ ॥

વિહારવર્ણનનું બીજું પ્રયોજન કહે છે-

નવટીક્ષિતોને પ્રારંભથી જ પોતાના ક્ષેત્ર વગેરેમાં પ્રતિબંધ ન થાય એ માટે અથવા વિધિના પાલન માટે વિહારનું વર્ણન કર્યું છે. અથવા વિશેષ પ્રકારના શિષ્યને આશ્રયીને વિહારનું વર્ણન

समजवुं. अपरिणत आदि के विहार करवाना स्वभाववाणो (विहारनी विशेष रुचिवाणो) शिष्य विशेष प्रकारनो शिष्य समजवो. [८०१]

यतिकथाद्वार

उक्तं विहारद्वारम्, यतिकथाद्वारमाह-

सज्झायाईसंतो, तित्थयरकुलानुरूपधम्माणं ।

कुज्जा कहं जईणं, संवेगविवड्डणं विहिणा ॥ ९०२ ॥

वृत्ति:- 'स्वाध्यायादिश्रान्तः' सन् 'तीर्थकरकुलानुरूपधर्माणां' महात्मनां किमित्याह-
'कुर्यात् कथां यतीनां संवेगविवर्द्धनीं 'विधिना' आसनाचलनादिनेति गाथार्थः ॥ ९०२ ॥

विहारद्वार कहुं, हवे यतिकथाद्वार कहे छे-

स्वाध्याय आदिथी श्रान्त थयेल साधु स्थिर आसन आदि विधिपूर्वक तीर्थकरोना कुलने (=तीर्थकरना साधुओनी परंपराने) अनुइप धर्म करनारा महात्माओनी साधुओना संवेगने वधारनारी कथा करे. [८०२]

एतदेवाह-

जिणधम्मसुट्टिआणं, सुणिज्ज चरिआइं पुव्वसाहूणं ।

साहिज्जइ अत्रेसिं, जहारिहं भावसाराइं ॥ ९०३ ॥

वृत्ति:- 'जिनधर्मसुस्थितानां' सम्बन्धीनि 'श्रृणुयाच्चरितानि'-चेष्टितानि 'पूर्वसाधूनां' महात्मनां, 'साधयेच्चान्येभ्यः', कथयेदित्यर्थः, 'यथार्हं भावसाराणि', विनयपरिणत्यनुरूपपाणीति गाथार्थः ॥ ९०३ ॥

यथा-

भयवं दसन्नभदो, सुदंसणो थूलभद्द वडरो अ ।

सफलीकयगिहचाया, साहू एवंविहा होति ॥ ९०४ ॥

वृत्ति:- 'भगवान् दशार्णभद्रो' राजर्षिः 'सुदर्शनः स्थूलभद्रो वज्रश्च सफलीकृतगृहत्यागाः' महापुरुषाः 'साधव एवंविधा भवन्तीति' गाथार्थः । कथानकानि क्षुण्णत्वान्न लिखितानि ॥ ९०४ ॥

आ ४ विषय कहे छे-

जैनधर्ममां अत्यंत निश्चल रहेला पूर्वकालीन साधुमहात्माओना यरित्रो सांभणे, अथवा यथायोग्य बीज्जओने विनयनी परिणति थाय ते प्रमाणे कहे. जेम के- भगवंत दशार्णभद्र राजर्षि, श्री सुदर्शनशेठ, आर्यश्री स्थूलभद्रस्वामी अने आर्यश्री वज्रस्वामी. गृहत्यागने सफल करनारा साधु महापुरुषो आवा (उत्तम) होय छे. दशार्णभद्र राजर्षि वगेरेनी कथाओ प्रसिद्ध होवाथी अही लपी नथी. [८०३-८०४]

તથૈતત્કર્તવ્યમ્-

અણુમોમ્ તેસિં, ભગવંતાળ ચરિઅં નિરૂઆરં ।

સંવેગબહુલયાઁ, ઁવ વિસોહિજ્જ અપ્પાણં ॥ ૧૦૫ ॥

વૃત્તિ:- 'અનુમોદામહે' તેષાં 'દશાર્ણભદ્રાદીનાં' ભગવતાં ચરિતં નિરતિચાર', યથોક્તાચારમિત્યર્થઃ, 'સંવેગબહુલતયા 'ઁવમ્' ઉક્તેન પ્રકારેણ સર્વત્ર 'વિશોધયેદાત્માનં' કર્મમલાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૫ ॥

તથા આ પણ કરવું કે- શ્રીદશાર્ણભદ્ર આદિ ભગવંતોના નિરતિચાર ચારિત્રને અનુમોદીએ ણીએ. ઉક્ત રીતે અતિશય સંવેગથી કર્મમલને દૂર કરીને આત્માને શુદ્ધ કરે. [૮૦૫]

અત્રૈવ ગુણમાહ-

ઇઅ અપ્પણો ધિરત્તં, તત્કુલવત્તી અહંતિ બહુમાણા ।

તદ્ધર્મસમાચરણં, ઁવંપિ ઇમં કુસલમેવ ॥ ૧૦૬ ॥

વૃત્તિ:- 'ઁવં' ક્રિયમાણે 'આત્મનઃ સ્થિરત્વં' ભવતિ, તથા 'તત્કુલવર્તી' દશાર્ણભદ્રાદિકુલવર્તી 'અહમિત્ય' સ્માદ્ 'બહુમાનાત્ તદ્ધર્મસમાચરણં' -દશાર્ણભદ્રાદિધર્મસેવનં ભવતિ, 'ઁવમપ્યેતત્' પરોપાધિદ્વારેણ વિશિષ્ટાનુષ્ઠાનં 'કુશલમેવા' વસ્થાન્તર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૬ ॥

અણ્ણોસિંપિ અ ઁવં, ધિરત્તમાઈણિ હોંતિ નિઅમેણં ।

ઇહ તો સંતાણો ખલુ, વિકહામહણો મુણેઅવ્વો ॥ ૧૦૭ ॥

વૃત્તિ:- 'અન્યેષામપિ ચૈવમ્' -ઉક્તેન પ્રકારેણ 'સ્થિરત્વાદીનિ ભવન્તિ, નિયમેન' શ્રવણાત્ સકાશાદ્, ઁવં શુભં સન્તાન ઁવ', ઁવં તેભ્યોઽપિ તદન્યેષાં સ્થિરત્વાદિભાવાદ્, અયં ચ જન્માન્તરેઽપિ 'વિકથામથનો' વિકથાવિનાશનો 'મુણિતવ્યઃ', તદન્યેષાં તદ્વિનાશનેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૭ ॥

યતિકથા કરવામાં થતા લાભને કહે છે-

આ પ્રમાણે (યતિકથા) કરવામાં આત્માની સ્થિરતા થાય, તથા "હું દશાર્ણભદ્ર આદિ જેવા મહાપુરુષોના કુલને પામ્યો છું" એવા બહુમાનથી દશાર્ણભદ્ર આદિના જેવું ધર્મસેવન કરવાનો ઉત્સાહ થાય. આ રીતે બીજાના આલંબનથી પણ વિશિષ્ટ અનુષ્ઠાન થાય તો તે 'અવસ્થાંતરમાં' સારું જ છે. (યતિકથાને) સાંભળવાથી બીજાઓને પણ આ રીતે સ્થિરતા વગેરે અવશ્ય લાભ થાય. તેમનાથી (=શ્રવણની સ્થિરતાદિને પામેલાઓથી) પણ બીજાઓને સ્થિરતાદિ લાભ થાય. એમ શુભનો પ્રવાહ જ ચાલે. આ પ્રવાહ જન્માંતરમાં પણ વિકથાનો નાશ કરનારો જાણવો. કારણ કે

૧. અન્ય અવસ્થા તે અવસ્થાંતર. નિરાલંબન અવસ્થાથી અન્ય જે સંલંબન અવસ્થા તે અવસ્થાંતર, તેમાં જીવ જ્યાં સુધી નિરાલંબન (=બીજાના આલંબન વિના સ્વયં જ વિશિષ્ટ ધર્મ કરે તેવી) અવસ્થા ન પામે ત્યાં સુધી આ રીતે આલંબનથી પણ વિશિષ્ટ ધર્મ કરે તે પણ ઉચિત જ છે.

બીજાઓની વિકથાઓનો વિનાશ 'કર્ષો' છે. [૮૦૬-૮૦૭]

અધિકૃતદ્વારગાથાયાં સર્વદ્વારણામેવૈદમ્પર્યમાહ-

વિસ્સોઅસિગારહિઓ, એવ પયત્તેણ ચરણપરિણામં ।

રક્ષિજ્જ દુલ્લહં'ખલુ, લદ્ધમલદ્ધં વ પાવિજ્જા ॥ ૯૦૮ ॥

વૃત્તિ:- 'વિશ્રોતસિકારહિતઃ' સંયમાનુસારિચેતોવિષાતવર્જિતઃ સન્ 'એવમ્' ઉક્તેન પ્રકારેણ ગુર્વાસેવનાદિના 'ચરણપરિણામમ'ચિત્ત્યચિન્તામણિરૂપં 'રક્ષેત, દુર્લભં'ખલુ લબ્ધં' સન્તમ્, 'અલબ્ધં વા પ્રાપ્નુયાદ્' એવમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૯૦૮ ॥

પ્રસ્તુત દ્વારની ગાથામાં સઘળાંય દ્વારોનો નિશોડ કહે છે--

સાધુ સંયમાનુસારી ચિત્તના વિષાતથી રહિત બનીને, અર્થાત્ સંયમાનુસારી ચિત્તવાળા બનીને, દુર્લભ અને અચિંત્યચિન્તામણિરૂપ પ્રાપ્ત થયેલા ચારિત્રપરિણામની ઉક્ત રીતે ગુરુસેવા આદિથી રક્ષા કરે, અને જો ચારિત્રપરિણામ પ્રાપ્ત ન થયો હોય તો ગુરુસેવા આદિથી જ પ્રાપ્ત કરે છે. [૮૦૮]

એતદેવ ભાવયત્રાહ-

ળો ઉવઠાવળાએચ્ચિઅ, નિઅમા ચરણંતિ દવ્વઓ જેળ ।

સાઠધવ્વાળવિ ધ્મણિઆ, છઠમત્થગુરુળ સફલા ય ॥ ૯૦૯ ॥

વૃત્તિ:- 'નોપસ્થાપનાયામેવ' કૃતાયાં સત્યાં 'નિયમાચ્ચરણમિતિ', કુત ઇત્યાહ-'દ્રવ્યતો યેન' કારણેન 'સા અભવ્યાનામપિ ધ્મણિતા' ઉપસ્થાપના અજ્ઞારમર્દકાદીનાં, 'છઠ્ઠમત્થગુરુળાં' વિધિકારકાળાં 'સફલા ચા'જ્ઞારધનાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૯૦૯ ॥

આ જ વિષયને વિચારે છે--

ઉપસ્થાપના થઈ જાય એટલા માત્રથી ચારિત્રપરિણામ થઈ જ જાય એવો નિયમ નથી. કારણ કે દ્રવ્યથી ઉપસ્થાપના અંગારમર્દક આચાર્ય વગેરે અભવ્ય જીવોની પણ કહી છે. (છતાં તેમનામાં ચારિત્રપરિણામ હોતા નથી.) છતાં ઉપસ્થાપનાની વિધિ કરાવનારા છઠ્ઠમ ગુરુઓનો પ્રયત્ન સફલ છે. કારણ કે તેમણે જિનાજ્ઞાની આરાધના કરી છે. [૮૦૯]

૧. આ જગતમાં આપણે જેવું બીજાને આપીએ તેવું આપણને મળે એ ત્રિકાલાબાધિત નિયમ છે. આથી જ કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજે કહ્યું છે કે યાદમ્ વિતીર્યતે દાનં તાદગાસાદ્યતે ફલમ્ = બીજાને જેવું આપવામાં આવે તેવું ફળ મળે છે. આ જગત પડઘા જેવું છે. ક્ષુવા વગેરેમાં આપણે જે બોલીએ તેનો જ પડઘો પડે છે. આપણે મહાનુભાવ ! એમ બોલીએ તો મહાનુભાવ એવો જ પડઘો પડે છે. આપણે ગદ્દો એમ બોલીએ તો ગદ્દો એવો પડઘો પડે છે. જગત પડઘા જેવું હોવાથી આપણે બીજાને જે આપીએ છીએ તે જ પાછું આપણી પાસે આવે છે. આનાથી આપણને બે બોધપાઠ મળે છે. એક બોધપાઠ એ મળે છે કે વર્તમાનમાં આપણને જે કંઈ મળે છે તે આપણે બીજાઓને જે આપ્યું હતું તે જ મળે છે. માટે કોઈ દુઃખ આપે તો તેના ઉપર ક્રોધ ન કરવો જોઈએ. બીજો બોધપાઠ એ મળે છે કે ભવિષ્યમાં આપણને દુઃખ ન જોઈતું હોય તો બીજાને દુઃખ આપવાનું બંધ કરી દેવું જોઈએ. એ માટે આપણાથી બીજાને દુઃખ ન થાય તે રીતે જીવન જીવવું જોઈએ.

ઉપસ્થાપનાવિધે: ફલવત્તામાહ-

પાયં ચ તેણ વિહિણા, હોઙ્ગ ઇમંતિ નિઅમ્પો કઓ સુત્તે ।

ઇહરા સામાઙ્ગઅમિત્તઓઙ્ગવિ સિદ્ધિં ગયાઙ્ગાંતા ॥ ૧૧૦ ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રાયશ્ચ તેન વિધિનો'પસ્થાપનાગતેન 'ભવત્યેતત્' છેદોપસ્થાપ્યં ચારિત્રમિતિ 'નિયમઃ કૃતઃ સૂત્રે', દશવૈકાલિકાદિપાઠાદ્યનન્તરમુપસ્થાપનાયાઃ, 'ઇતરથા' અન્યથા 'સામાયિક-માત્રતોઙ્ગપિ' અવધે: પ્રાપ્ત્યા 'સિદ્ધિં ગતાઃ અનન્તાઃ' પ્રાણિન ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૦ ॥

ઉપસ્થાપનાવિધિની સફલતા કહે છે-

પ્રાયઃ ઉપસ્થાપના સંબંધી વિધિથી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. આથી શાસ્ત્રમાં દશવૈકાલિકાદિના પાઠ વગેરે પછી તુરત ઉપસ્થાપના કરવાનો નિયમ કર્યો છે. અન્યથા (= ઉપસ્થાપના સંબંધી વિધિથી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે એમ ન માનવામાં આવે તો) માત્ર સામાયિક ચારિત્રને પણ થોડા સમય સુધી પામીને અનન્તા જીવો મોક્ષમાં ગયા છે. (એથી ઉક્ત નિયમ વ્યર્થ બને. માટે રાજમાર્ગ તો એ છે કે સામાયિકચારિત્ર પછી ઉપસ્થાપનાની વિધિપૂર્વક છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનો સ્વીકાર કરવો અને ગુરુકુલવાસ આદિનું સેવન કરીને ભાવચારિત્રને પ્રાપ્ત કરવું અને પ્રાપ્ત ભાવચારિત્રની રક્ષા કરવી.) [૮૧૦]

અનિયમમેવ દર્શયતિ-

પુવ્વિ અસંતંગપિ અ, વિહિણા ગુરુગચ્છમાઙ્ગસેવાણે ।

જાયમણેગેસિ ઇમં, પચ્છા ગોવિંદમાઙ્ગણં ॥ ૧૧૧ ॥

વૃત્તિ:- 'પૂર્વ' ઉપસ્થાપનાકાલે 'અસદપિ' ચૈત્ત્વચ્ચરણં 'વિધિના ગુરુગચ્છાદિસેવયા' હેતુભૂતયા 'જાતમ્' અભિવ્યક્તમ્ 'અનેકેષામિદં પશ્ચાદ્ 'ગોપેન્દ્રાદીનાં' ગોપેન્દ્રવાચકકરોટક-ગણિપ્રભૃતીનામિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૧ ॥

ઉપસ્થાપનાથી ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિમાં નિયમ નથી એ બતાવે છે-

ઉપસ્થાપના વખતે ચારિત્ર (ચારિત્રપરિણામ) ન હોવા છતાં ગોપેન્દ્રવાચક, કરોટક ગણી વગેરે અનેક જીવોને પાછળથી વિધિપૂર્વક ગુરુ-ગચ્છસેવા વગેરેથી ચારિત્ર પ્રગટ થયું છે. [૮૧૧]

પ્રક્રાન્તસમર્થનાયૈવાહ-

એઅં ચ ઉત્તમં ચલુ, નિવ્વાણપસાહણં જિણા ચિતિ ।

જં નાણદંસણાણવિ, ફલમેઅં ચેવ નિદ્દિઙ્ગં ॥ ૧૧૨ ॥

વૃત્તિ:- 'એતત્' ચારિત્રં 'ઉત્તમં ચલુ' ઉત્તમમેવ 'નિર્વાણપ્રસાધનં' મોક્ષસાધનં 'જિણા ચલુતે', અત એતદુપાયે યતઃ કાર્યઃ ઇત્યૈદમ્પર્યમ્, ઉત્તમત્વે યુક્તિમાહ-'ચદ્' યસ્માત્ જ્ઞાનદર્શનયોરપિ' તત્ત્વદૃષ્ટ્યા 'ફલમેતદેવ'-ચારિત્રં 'નિર્દિઙ્ગં', તત્સાધકત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૨ ॥

प्रस्तुत विषयना समर्थन माटे ज कहे छे-

चारित्र मोक्षनु अवश्य उत्तम साधन छे, आनु तात्पर्य अे छे के आधी चारित्रना उपायमां (चारित्रनी प्राप्ति-रक्षा-विशुद्धि थाय तेवो) प्रयत्न करवो जेछेअे. चारित्रनी उत्तमतामां युक्ति कहे छे- कारण के ज्ञान-दर्शननु पण इल तत्त्वदृष्टिथी चारित्र ज कहुं छे. कारण के ज्ञान-दर्शन चारित्रना साधक छे. [८१२]

एएण उ रहिआइं, निच्छयओ नेअ ताइं ताइंपि ।

सफलस्स साहगत्ता, पुव्वायरिआ तहा चाहु ॥ ९१३ ॥

वृत्ति:- 'एतेन तु' पुन:-चारित्रेण 'रहिते' निश्चयतः' परमार्थेन 'नैव 'ते' ज्ञानदर्शने 'ते अपि', कुत इत्याह- 'स्वफलस्यासाधकत्वात्', चारित्राजननादित्यर्थः, 'पूर्वाचार्यास्तथा चाहुर'धिकृतानुपात्येतदिति गाथार्थः ॥ ९१३ ॥

चारित्र विना परमार्थथी ज्ञान-दर्शन पण न होय. कारण के ते अने स्वइलना साधक बनता नथी=चारित्र उत्पन्न करता नथी. (निश्चयनय जे वस्तु पोतानुं कार्य करे तेनी ज सत्ता स्वीकारे छे, जे वस्तु पोतानुं कार्य न करे ते होवा छतां वास्तविक नथी.) पूर्वचार्या प्रस्तुत विषयने अनुसारी (नीचे प्रमाणे) कहे छे. [८१३]

निच्छयनअस्स चरणायविधाए नाणदंसणवहोऽपि ।

ववहारस्स उ चरणे, हयम्मि भयणा उ सेसाणं ॥ ९१४ ॥

वृत्ति:- 'निश्चयनयस्य' दर्शनं- यदुत 'चरणात्मविधाते' सति 'ज्ञानदर्शनवधोऽपि', स्वकार्यासाधनेन तत्त्वतस्तयोरसत्त्वात्, 'व्यवहारस्य तु' दर्शनं-यदुत 'चरणे हते' सति 'भजना 'शेषयोः' ज्ञानदर्शनयोः, स्यातां वा नवेति गाथार्थः ॥ ९१४ ॥

निश्चयनय माने छे के- चारित्रनो विधात थतां ज्ञान-दर्शननो पण विधात थाय छे. कारण के स्वकार्य न करवाथी तत्त्वथी ते अे नथी. पण व्यवहारनय तो माने छे के चारित्रनो विधात थाय तो ज्ञान-दर्शन होय के न पण होय. (जे अनंतानुबंधी कषायना उदयथी चारित्रनो विधात थाय तो ज्ञान-दर्शननो पण विधात (अभाव) थाय. पण जे अप्रत्याप्यानी कषायना उदयथी चारित्रनो विधात थाय तो ज्ञान-दर्शननो विधात न ज थाय. कारण के अप्रत्याप्यानी कषायनो उदय दर्शननो विधातक नथी.) [८१४]

आह-

णणु दंसणस्स सुत्ते, पाहन्नं जुत्तिओ जओ भणिअं ।

सिज्झंति चरणरहिआ, दंसणरहिआ न सिज्झंति ॥ ९१५ ॥

वृत्ति:- 'ननु दर्शनस्य 'सूत्रे' आगमे 'प्राधान्यं युक्तितो' गम्यते, 'यतो भणित'मत्र,

કિમિત્યાહ-‘સિદ્ધ્યન્તિ’ નિર્વાન્તિ ‘ચરણરહિતાઃ’ પ્રાણિનો દર્શનબલાત્, ‘દર્શનરહિતા ન સિદ્ધ્યન્તિ’, મિથ્યાદષ્ટીનાં સિદ્ધ્યભવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૫ ॥

અહીં વાદી પ્રશ્ન કરે છે-

આગમમાં યુક્તિથી દર્શનની પ્રધાનતા જણાય છે. કારણ કે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે- ચારિત્રરહિત જીવો સમ્યગ્દર્શનના બળે સિદ્ધ થાય છે, પણ સમ્યગ્દર્શનથી રહિત જીવો સિદ્ધ થતા નથી. કારણ કે મિથ્યાદષ્ટિઓની સિદ્ધિ ન થાય. [૮૧૫]

एतदेव समर्थयन्नाह-

एवं दंसणमेव उ निव्वाणपसाहणं इमं पत्तं ।

निअमेण जओ इमिणा, इमस्स तब्भावभावित्तं ॥ ११६ ॥

વૃત્તિ:- ‘एवं’ सूत्रे श्रुते ‘दर्शनमेव तु’ न्यायात् ‘निर्वाणप्रसाधकमि’ति ‘एतत् प्राप्तं’ बलात्, कथमित्याह-‘नियमेन, यतोऽनेन’-दर्शने’ नास्य’ निर्वाणस्य’ तद्भावभावित्वं’, न चरणेनेति गार्थार्थः ॥ ११६ ॥

આ વિષયનું જ સમર્થન કરે છે-

આ પ્રમાણે યુક્તિથી દર્શન જ મોક્ષપ્રસાધક છે એમ શાસ્ત્રમાં બલાત્કારે સિદ્ધ થયું. કારણ કે દર્શનથી મોક્ષ થાય છે, ચારિત્રથી નહિ. [૮૧૬]

अत्रोत्तरमाह-

एअस्स हेउभावो, जह दीणारस्स भूइभावम्मि ।

इअरेअरभावाओ, न केवलाणंतरत्तेणं ॥ ११७ ॥

વૃત્તિ:- ‘एतस्य’ दर्शनस्य ‘हेतुभावः’ सिद्धि प्रति ‘यथा ‘दीनारस्य’ रूपकविशेषस्य ‘भूतिभावे’ विशिष्टसम्पत्तौ ‘इतरेतरभावात्’ ततो द्व्यादिभवेन, ‘न केवलादेव’ दीनार’ दनन्तरभावेन’, तथापि लोके क्वचित् व्यपदेशो दीनारात् सम्पदिति गार्थार्थः ॥ ११७ ॥

અહીં ઉત્તર કહે છે-

જેવી રીતે દીનાર (= પૂર્વકાળમાં વપરાતું એક જાતનું નાણું) વિશેષ (= હજાર, લાખ વગેરે વિશેષ) સંપત્તિની ઉત્પત્તિનું કારણ છે, તેવી રીતે સમ્યગ્દર્શન મોક્ષનું કારણ છે. અર્થાત્ એક દીનારમાંથી બે દીનાર થાય, બે દીનારમાંથી ત્રણ દીનાર થાય એમ પરંપરાએ વિશેષ સંપત્તિ થાય, માત્ર એક દીનારમાંથી જ સીધી વિશેષ સંપત્તિ ન થાય, આથી દીનાર પરંપરાએ વિશેષ સંપત્તિનું કારણ છે. દીનાર પરંપરાએ વિશેષ સંપત્તિનું કારણ હોવા છતાં લોકમાં ક્યાંક “દીનારથી સંપત્તિ થાય” એમ કહેવામાં આવે છે. (આ કથન ઔપચારિક છે, તાત્ત્વિક નથી.) [૮૧૭]

दार्ष्टान्तिकयोजनामाह-

इअ दंसणऽप्यमाया, सुद्धीओ सावगाइसंपत्ती ।

नउ दंसणमिन्ताओ मोक्खोत्ति जओ सुए भणियं ॥ ९१८ ॥

वृत्तिः- 'इय' एवं 'दर्शनाप्रमादात्' सकाशात् 'शुद्धेः' चारित्रमोहमलविगमेन 'श्रावकत्वादिसम्प्राप्ति' भवति भावतः श्रेण्यवसाना, 'न तु दर्शनमात्रात्' केवलादेव 'मोक्ष इति, 'यतो' यस्मात् 'सूत्रे भणितं' भावमङ्गीकृत्य क्रमभवनममीषामिति गाथार्थः ॥ ९१८ ॥

दृष्टान्तनी घटना करे छे-

ओ प्रभाषे प्रमादरहित दर्शनथी चारित्रमोहरूप मल दूर थवाथी भावथी श्रावकपज्ञानी प्राप्तिथी आरंभी श्रेणि सुधीना गुणोनी (कमशः) प्राप्ति थाय छे. पण ओकला दर्शनथी ज मोक्षनी प्राप्ति थती नथी. भाटे ज शास्त्रमां भावनी अपेक्षाओ आ (श्रावकपशुं वगेरे) गुणो कमशः प्रगटे छे ओम कहुं छे. [८१८]

एतदेवाह-

सम्मत्तंमि उ लद्धे, पलिअपुहुत्तेण सावओ होज्जा ।

चरणोवसमखयाणं, सागर संखंतरा होति ॥ ९१९ ॥

वृत्तिः- 'सम्यक्त्वे लब्धे' ग्रन्थिभेदेन भावरूपे 'पल्योपमपृथक्त्वेन', तथाविधेन कर्मस्थितेरपगमेन, 'श्रावको भवति', भावतो देशविरत इत्यर्थः, 'चारित्रोपशमक्षयाणां' सर्व-चारित्रोपशमश्रेणिकषकश्रेणीनां 'सागरोपमाणि सङ्ख्येयान्यन्तरं भवति', प्राक्तन प्राक्तन कर्मस्थितेः सङ्ख्येयेषु सागरोपमेषु क्षीणेषु भावत उत्तरोत्तरलाभो भवतीति गाथार्थः ॥ ९१९ ॥

आ ज विषय कहे छे-

अंथिभेदथी भाव सम्यङ्गत्वनी प्राप्ति वज्जते रडेली (अंतःकोडाकोडि) कर्म स्थितिमांथी भेथी नव पल्योपम जेटली कर्मस्थिति-नो क्षय थाय त्यारे देशविरतिनी प्राप्ति थाय छे. तेमांथी पण संख्याता सागरोपम जेटली कर्मस्थिति घटे त्यारे सर्वविरतिनी प्राप्ति थाय छे. तेमांथी पण संख्याता सागरोपम जेटली कर्मस्थिति घटे त्यारे उपशमश्रेणिनी प्राप्ति थाय छे. तेमांथी पण संख्याता सागरोपम जेटली कर्मस्थिति घटे त्यारे क्षयकश्रेणिनी प्राप्ति थाय छे. [८१९]

एवं अप्परिवडिए, सम्मत्ते देवमणुअजम्मेषुं ।

अन्नयरसेढिवज्जं, एगभवेणं व सव्वाइं ॥ ९२० ॥

वृत्तिः- 'एवमप्रतिपतिते सम्यक्त्वे' सति 'देवमनुजजन्मसु' संसरतो भवति 'अन्यतरश्रेणिवर्जम्', एकजन्मनि तदुभयाभावाद्, 'एकभवेन वा' कर्मविगमापेक्षया, तथैव 'सर्वाणि' सम्यक्त्वादीनीति गाथार्थः ॥ ९२० ॥

સમ્યક્ત્વ ટકી રહે તો દેવ-મનુષ્યભવમાં ઉત્પત્તિ થાય. દેવ-મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થતા તે જીવને બીજા બીજા મનુષ્યભવમાં દેશવિરતિ આદિનો લાભ થાય, અર્થાત્ મનુષ્યભવમાં સમ્યક્ત્વ પામેલો જીવ દેવલોકનો ભવ કરીને મનુષ્યભવમાં પૂર્વે કહી તેટલી કર્મસ્થિતિ ઘટતાં દેશવિરતિ પામે. પછી દેવલોકનો ભવ કરીને મનુષ્યભવમાં પૂર્વે કહી તેટલી કર્મસ્થિતિ ઘટતાં સર્વવિરતિ પામે, આમ ક્રમશઃ અન્ય અન્ય મનુષ્યભવમાં સમ્યક્ત્વ આદિ પામે, અથવા એક જ ભવમાં બે શ્રેણિમાંથી કોઈ એક શ્રેણિ 'સિવાય સમ્યક્ત્વ આદિ બધા (ચારે) ભાવો પામે. [૯૨૦]

પ્રકૃતયોજનામાહ-

નેવં ચરણાભાવે, મોક્ષવૃત્તિ પડુચ્ચ ભાવચરણં તુ ।

દ્વચરણમ્મિ ભયણા, સોમાર્ઘ્યં અભાવાઓ ॥ ૧૨૧ ॥

વૃત્તિ:- 'નૈવમ્'-ઉક્તેન પ્રકારેણ 'ચરણાભાવે' સતિ 'મોક્ષ' ઇતિ, પ્રતીત્ય ભાવચરણમેવ' યથોદિતં, 'દ્રવ્યચરણે' પુનઃ પ્રવ્રજ્યાપ્રતિપત્યાદિલક્ષણે 'ભજના' કદાચિદ્ ભવતિ કદાચિન્ન, કથ-મિત્યાહ' સોમાદીનાં' અન્તકૃત્કેવલિનાં' અભાવાત્', સોમેશ્વરકથાનકં પ્રકટમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧ ॥

પ્રસ્તુત વિષયમાં યોજના કરે છે-

ઉક્ત રીતે ચારિત્ર વિના મોક્ષ ન થાય એમ જે કહ્યું તે ભાવચારિત્રની જ અપેક્ષાએ કહ્યું છે. મોક્ષ થાય ત્યારે દીક્ષાનો સ્વીકાર વગેરે રૂપ દ્રવ્યચારિત્ર ક્યારેક હોય અને ક્યારેક ન પણ હોય. કારણ કે સોમેશ્વર આદિ અંતકૃત્કેવલીઓને દ્રવ્યચારિત્ર ન હતું. સોમેશ્વરની કથા પ્રસિદ્ધ છે. [૯૨૧]

તેષામપિ ચ તત્તત્પૂર્વકમેવેત્યેતદાહ-

તેસિંપિ ભાવચરણં, તદ્વાવિહં દ્વચરણપુર્વં તુ ।

અન્નભવાવિક્ષાણ, વિન્નેઅં ઉત્તમત્તેણં ॥ ૧૨૨ ॥

વૃત્તિ:- 'તેષામપિ' સોમાદીનાં 'ભાવચરણં' તદ્વાવિધં' ઇટિત્યેવાન્તકૃત્કેવલિત્વફલદં 'દ્રવ્યચરણપૂર્વં તુ' ઉપસ્થાપનાદિદ્રવ્યચારિત્રપૂર્વમેવ 'અન્યભવાપેક્ષયા' જન્માન્તરગ્નીકરણેન 'વિન્નેયમ્, ઉત્તમત્તેણ' હેતુના, ઉત્તમમિદં ન યથાકથચ્છિત્રાપ્યતે ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૨ ॥

સોમેશ્વર વગેરેને પણ દ્રવ્યચારિત્રપૂર્વક જ ભાવચારિત્ર હતું એ કહે છે-

સોમેશ્વર આદિને જલદી જ અંતકૃત્કેવલીપણારૂપ ફલને આપનાર ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિ અન્યભવોમાં સ્વીકારેલા ઉપસ્થાપનાદિ દ્રવ્યચારિત્રપૂર્વક જ થઈ હતી એમ સમજવું. કારણ કે ભાવચારિત્ર ઉત્તમ હોવાથી ગમે તે રીતે (એકાએક) પ્રાપ્ત ન થઈ જાય. [૯૨૨]

एतदेव स्पष्टयन्नाह-

तह चरमसरीरत्तं, अणोगभवकुसलजोगओ निअमा ।

पाविज्जइ जं मोहो, अणाइमंतोत्ति दुव्विजओ ॥ १२३ ॥

૧. સૈદ્ધાંતિક મતે એક ભવમાં બે શ્રેણિ ન હોય.

वृत्तिः- 'तथा'ऽन्तकृत्केवलफलदं 'चरमशरीरत्वमनेकभवकुशलयोगतः'- अनेक-जन्मधर्माभ्यासेन 'नियमात्' नियमेन 'प्राप्यते', किमित्येवमित्याह-'यद्' यस्मात् 'मोहः' असत्प्रवृत्तिहेतुः 'अनादिमानिति'कृत्वाऽभ्यासतः सात्मीभूतत्वाद् 'दुर्विजयः', नाल्परैव भवैर्जेतुं शक्यत इति गाथार्थः ॥ ९२३ ॥

आ ज विषयने स्पष्ट करे छे-

अंतकृत्केवलविपश्चात् रूप इल आपनार चरमशरीर 'नियमा अनेक जन्मो सुधी करेला धर्मना अत्यासथी प्राप्त थाय छे. कारण के असत्प्रवृत्तिनो हेतु मोह अनादिकाणथी छे, आथी घशा अत्यासथी आत्मा साथे अकभेक थई गयो डोवाथी मोह अत्यंत दुर्जेय छे, अर्थात् थोडा ज त्मवोथी छती शकाय तेवो नथी. [८२३]

अत्राह-

मरुदेविसामिणीए, ण एवमेअंति सुव्वए जेणं ।

सा खु किल वंदणिज्जा, अच्चंतं थावरा सिद्धा ॥ ९२४ ॥

वृत्तिः- 'मरुदेवीस्वामिन्याः' प्रथमतीर्थकरमातुः 'नैवमेतत्' यदुतैवं, तथा चरमशरीरत्वमित्येवं, 'श्रूयते येन' कारणेनागमे, 'सा किल वन्दनीया', किलशब्दः परोक्षासवादसंसूचकः, 'अत्यन्तं स्थावरा सिद्धा', कदाचिदपि त्रसत्त्वाप्राप्तेस्तस्या इति गाथार्थः ॥ ९२४ ॥

अही वादी प्रश्न करे छे-

मरुदेवीमाताने अंतकृत्केवलविपश्चात् रूप इल आपनार चरमशरीर अनेक जन्मो सुधी धर्मना अत्यासथी प्राप्त थयुं न छतुं. कारण के आगममां संभजाय छे के वंदनीया मरुदेवी माता पूर्वे क्यारे पश त्रसपश्चाने पाभ्या विना स्थावरपश्चामांथी सीधा मनुष्यत्ववमां आवीने मोक्ष पाभ्या. किल शब्द नहि जेथेल आभवादनो सूचक छे. [८२४]

अत्रोत्तरमाह-

सच्चमिणं अच्छेगभूअं पुण भासिअं इमं सुत्ते ।

अन्नेऽवि एवमाई, भणिया इह पुव्वसूरीहिं ॥ ९२५ ॥

वृत्तिः- 'सत्यमिदम्'- एवमेतत् 'आश्चर्यभूतं पुनः', नौघविषयमेव, 'भाषितमिदं सूत्रे' मरुदेवीचरितं, तथा च 'अन्येऽप्येवमादयो' भावाः आश्चर्यरूपा एव 'भणिता 'इह' प्रवचने 'पूर्वसूरिभिः' पूर्वाचार्यैरिति गाथार्थः ॥ ९२५ ॥

१. तीर्थकर जेवा मडापुरुषने पश अनेक त्मवो सुधी वैराग्यनो अत्यास कयां पछी ज अंतिमत्ववमां वैराग्य जन्मथी आत्मसात् थाय छे. आथी ज वीतराग स्तोत्रमां कछुं छे के-

पदवभ्यासादरः पूर्व, तथा चैतग्यमाहरः ।

यथेह जन्मन्याजन्म, तत सात्मीभावमागमत् ॥ १० । १ ॥

हे प्रभु! आपे पूर्वत्ववोमां वैराग्यने सारी रीते सतत सेवनथी अेवी रीते आत्मसात् कयां के जेथी तीर्थकरना त्ववमां ते वैराग्य जन्मथी ज आत्मसात् भनी गयो.

અહીં ઉત્તર આપે છે—

તમારું કહેવું સાચું છે. પણ મરુદેવી માતાના આ વૃત્તાંતને શાસ્ત્રમાં આશ્ચર્યરૂપ કહ્યો છે, સામાન્યથી જ બનનારો કહ્યો નથી. પૂર્વાચાર્યોએ બીજા પણ આવા આશ્ચર્યરૂપ ભાવો શાસ્ત્રમાં કહ્યા છે. [૯૨૫] તાનેવાહ—

उवसग्ग गब्भहरणं, इत्थीतित्थं अभाविआ परिसा ।

कणहस्स अवरकंका, अवयरणं चंदसूराणं ॥ ९२६ ॥

વૃત્તિ:- ‘ઉપસર્ગા’ ભગવતોડપશ્ચિમતીર્થકરસ્ય, ‘ગર્ભહરણં’-સહક્રામણમસ્યૈવ, ‘સ્ત્રીતીર્થં’ ચ’ મલ્લિસ્વામિતીર્થં ચ, ‘અભાવિતા પર્યત્’ ભગવત એવ, ‘કૃષ્ણાસ્યાપરકઙ્કાગમનમ્, અવતરણં ચંદ્રસૂર્યયોઃ’ સહ વિમાનાભ્યાં ભગવત એવ સમવસરણ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૯૨૬ ॥

हरिवंसकुलुष्यत्ती, चमरुप्याओ अ अट्टसय सिद्धा ।

अस्संजयाण पूआ, दसवि अणंतेण कालेणं ॥ ९२७ ॥

વૃત્તિ:- ‘હરિવંશકુલોત્પત્તિઃ’ મિથુનાપહારેણ, ‘ચમરોત્યાતશ્ચ’ સૌધર્મગમનં, ‘અષ્ટશત-સિદ્ધિરે’કસમયેન, ‘અસંયતાનાં પૂજા’ ધિગ્વર્ણાદીનાં, ‘દશાપ્યે’તે ભાવા ‘અનન્તેન કાલેન’ ભવન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૯૨૭ ॥

આશ્ચર્યરૂપ ભાવોને જ કહે છે—

૧ અંતિમ તીર્થકર શ્રી મહાવીરસ્વામીને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પછી ઉપસર્ગો આવ્યા, ૨ અંતિમ તીર્થકર શ્રી મહાવીરસ્વામીનું ગર્ભસંક્રમણ થયું, ૩ શ્રી મલ્લિનાથસ્વામી સ્ત્રીપણે તીર્થકર થયા, ૪ શ્રી મહાવીરસ્વામીની પહેલી દેશના નિષ્ફલ બની (= કોઈ જીવ વિરતિ ન પામ્યો), ૫ કૃષ્ણવાસુદેવને ધાતકી ખંડની અપરકંકા નગરીમાં જવાનું થયું, ૬ શ્રી મહાવીરસ્વામીના સમવસરણમાં ચંદ્ર અને સૂર્ય ઈંદ્રોનું મૂળ વિમાનસહિત આગમન થયું, ૭ યુગલિકનાં અપહરણથી હરિવંશકુલની ઉત્પત્તિ, ૮ ચમરેંદ્રનું સૌધર્મદેવલોકમાં ગમન, ૯ એક સમયમાં (ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા) એકસો આઠ જીવો સિદ્ધ થયા, ૧૦ (નવમા સુવિધિનાથથી આરંભી સોળમાં શાંતિનાથ ભગવાન સુધીના આંતરામાં તીર્થવિચ્છેદ થવાથી) બ્રાહ્મણ વગેરે અસંયતની પૂજા થઈ, - આ દશેય ભાવો અનંતકાળે થયા. [૯૨૬-૯૨૭]

नणु नेअमिहं पठिअं, सच्चं उवलक्खणं तु एआइं ।

अच्छेसगभूअंपिअ, भणिअं नेअंपि अणवरयं ॥ ९२८ ॥

વૃત્તિ:- ‘નનુ નેદં’-મરુદેવીચરિતં ‘ઇમિહ પઠિતમ્’, અશ્રવણાદ, એતદાશક્રુગ્યાહ-‘સત્યમ્’ એવમેતદ્, ‘ઉપલક્ષણં ત્વેતાન્યા’શ્ચર્યાણિ અતોડન્યભાવેડપ્યવિરોધઃ, તથા ચ ‘આશ્ચર્યભૂતમિતિ ચ ભણિતં’ મયા પૂર્વ, કિમુક્તં ભવતિ ?-‘નૈતદપ્યનવરતમ્’, અનન્તાદેવ કાલાદેતદ્ભવતિ, યદુતાસંસારં વનસ્પતિથ્ય ઉદ્ભૂત્ય સિદ્ધ્યતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૯૨૮ ॥

प्रश्न- मरुदेवीमातानां वृत्तांतने शास्त्रमां आश्चर्यरूप कथो नथी. कारण के आ दश आश्चर्योमां ते वृत्तांत सांभणवामां आवतो नथी.

उत्तर- तमारुं कहेवुं बरोबर छे. પણ आ दश आश्चर्यो उपलक्षण छे. आ दश आश्चर्यना उपलक्षणथी अन्य आश्चर्यो होवामां પણ विरोध नथी.

मरुदेवी मातानो वृत्तांत आश्चर्यरूप छे એમ જે પૂર્વે કહ્યું છે તેનો અર્થ એ છે કે આવો વૃત્તાંત સતત બનતો નથી, કિંતુ અનંતા કાળે જ થાય છે. સંપૂર્ણ સંસાર સુધી વનસ્પતિકાયમાં રહીને વનસ્પતિકાયમાંથી સીધા મનુષ્યભવમાં આવીને સિદ્ધ થાય એવું અનંતા કાળે જ બને છે. [૮૨૮]

किं न सर्वेषामेतदित्याह-

तहभवत्ताऽभावा, पढममणुव्वट्टणादकालाओ ।

इत्तरगुणजोगा खलु, न सव्वसाहारणं एअं ॥ ९२९ ॥

वृत्ति:- 'तथा' मरुदेवीकल्पित' भव्यत्वाभावात्' सर्वेषां तथा 'प्रथममनुद्वर्त्तनात्' तद्वदेव 'अकालाच्च' तथाविधकालाभावाच्च तथा 'इत्तरगुणयोगाद्धेतोः' अन्येषां 'न साधारणमेतत्'- मरुदेव्युदाहरणमिति गाथार्थः ॥ ९२९ ॥

બધાઓની મુક્તિ આ રીતે કેમ થતી નથી ? એ પ્રશ્નનું સમાધાન કરે છે-

(૧) બધા જીવોનું મરુદેવીમાતા સમાન ભવ્યત્વ ન હોય, બધા જીવો વનસ્પતિકાયમાંથી સીધા મનુષ્યભવમાં ન આવે, બધા જીવોનો તેવો કાલ ન હોય, તથા બધા જીવોને (પહેલાં) ઈત્વર = અલ્પકાલીન (ક્ષાયોપશમિકાદિભાવોના) ગુણોનો યોગ થાય છે, (અલ્પકાલીનગુણોનો અનેક ભવોમાં અભ્યાસ કર્યા પછી જ શાશ્વત (= ક્ષાયિક ભાવોના) ગુણોનો યોગ થાય છે.) આ કારણોથી મરુદેવી-માતાનું દૃષ્ટાંત સર્વસાધારણ નથી, અર્થાત્ બધા જીવોને મરુદેવીમાતાની જેમ મુક્તિ ન થાય. [૮૨૮]

प्रकृतयोजनामाह-

इअ चरणमेव परमं, निव्वाणपसाहणंति सिद्धमिणं ।

तब्भावेऽहिगयं खलु, सेसंपि कयं पसंगेणं ॥ ९३० ॥

वृत्ति:- 'इय' एवं 'चरणमेव' 'परमं' प्रधानं 'निर्वाणप्रसाधनम्' 'इति' एवं 'सिद्ध-मेतदि' ति, 'तद्भावे' चरणप्राधान्यभावे ऽधिकृतं खलु शेषमप्ये 'तदर्थमेव, गुणगच्छाद्यासेवनाद्यपि सिद्धं, 'कृतं प्रसङ्गेन' पर्याप्तमानुषङ्गिकेणेति गाथार्थः ॥ ९३० ॥

। तइअं दारं सम्मत्तं ।

પ્રસ્તુત વિષયની યોજના કરે છે-

આ પ્રમાણે ચારિત્ર જ મોક્ષનું મુખ્ય સાધન છે એ સિદ્ધ થયું. ચારિત્ર પ્રધાન હોવાથી પ્રસ્તુત ગુરુ-ગચ્છસેવા વગેરે પણ ચારિત્ર માટે જ છે એ સિદ્ધ થયું. આનુષંગિક વર્ણન આટલું બસ છે. [૮૩૦]

(૪) અનુયોગ-ગણાનુજ્ઞા-દ્વાર

एतदुपसंहारेण द्वारन्तरसम्बन्धाभिधित्सयाऽऽह-

एवं वएसु ठवणा, समणाणं वन्निआ समासेणं ।

अणुओगगणाणुञ्जं, अओ परं संपवक्खामि ॥ ९३१ ॥

વૃત્તિ:- 'एवम्' उक्तेन प्रकारेण व्रतेषु स्थापना 'श्रमणानां' साधूनां वर्णिता 'समासेन' सङ्क्षेपेण, अनुयोगगणानुज्ञां प्रागुद्दिष्टामतः परं, किमित्याह-'सम्प्रवक्ष्यामि' सूत्रानुसारतो ब्रवीमिति गाथार्थः ॥ ९३१ ॥

પ્રસ્તુતદ્વારનો ઉપસંહાર અને અન્યદ્વારનો સંબંધ કહે છે-

ઉક્ત રીતે સાધુઓની વ્રતોમાં સ્થાપના સંક્ષેપથી કહી. હવે પછી પહેલાં જણાવેલ અનુયોગ-ગણની અનુજ્ઞા શાસ્ત્ર પ્રમાણે કહીશ. [૯૩૧]

किमित्ययं प्रस्ताव इत्याह-

जम्हा वयसंपन्ना, कालोचिअगहिअसयलसुत्तथा ।

अणुओगाणुञ्जाए, जोगा भणिआ जिणिदेहिं ॥ ९३२ ॥

વૃત્તિ:- यस्माद्ब्रतसम्पन्नाः साधवः कालोचितगृहीतसकलसूत्रार्थाः, तदात्वानुयोगवन्त इत्यर्थः, 'अनुयोगाज्ञायाः' आचार्यस्थापनारूपायाः योग्या भणिता जिनेन्द्रैः, नान्य इति गाथार्थः ॥ ९३२ ॥

વ્રતમાં ઉપસ્થાપના પછી અનુયોગ-ગણની અનુજ્ઞા કહેવાનો હેતુ કહે છે-

કારણ કે જિનેશ્વરોએ વ્રતયુક્ત અને તે કાલને ઉચિત સકલ સૂત્રાર્થોના અભ્યાસવાળા સાધુઓને અનુયોગની અનુજ્ઞાને (= આચાર્યપદે સ્થાપવાને) યોગ્ય કહ્યા છે, બીજાઓને નહિ. [૯૩૨]

कस्मादित्याह-

इहरा उ मुसावाओ, पवयणखिसा य होइ लोगम्मि ।

सेसाणवि गुणहाणी, तित्थुच्छेओ अ भावेणं ॥ ९३३ ॥ दारगाहा ॥

વૃત્તિ:- 'इतरथा' अनीदृशानुयोगानुज्ञायां मृषावादो गुरोस्तमनुजानतः, प्रवचनखिसा च भवति लोके, तथाभूतप्ररूपकात्, शेषाणामपि च गुणहानिः सत्रायकाभावात्, तीर्थोच्छेदश्च भावेन ततः सम्यग्ज्ञानाद्यप्रवृत्तेरिति द्वारगाथार्थः ॥ ९३३ ॥

આવા સાધુઓને અનુજ્ઞાને યોગ્ય કેમ કહ્યા છે એ જણાવે છે-

ઉક્તયોગ્યતાથી રહિતની અનુયોગાનુજ્ઞા કરવાથી (= આચાર્યપદે સ્થાપવાથી) અનુજ્ઞા કરનાર ગુરુને મૃષાવાદ દોષ લાગે, તેવા (= ગુણહીન) પ્રરૂપકથી લોકમાં શાસનની નિંદા થાય,

सारो नायक न भणवाना कारणे आश्रित बीज्जओना पण गुणोनी छानि थाय, तेवा नायकथी सम्पग्गानादिनी प्रवृत्ति न थवाथी परमारथथी तीर्थनो विच्छेद थाय. [८३३]

(१) मृषावाद द्वार

व्यासार्थं त्वाह-

अणुओगो वक्खाणं, जिणवरवयणस्स तस्सऽणुण्णाओ ।

कायव्वमिणं भवया, विहिणा सइ अप्पमत्तेणं ॥ ९३४ ॥ द्वारम् ॥

वृत्ति:- 'अनुयोगो व्याख्यानमु'च्यते 'जिनवरवचनस्य' आगमस्य, 'तस्यानुज्ञा' पुनरियं, यदुत 'कर्त्तव्यमिदं' व्याख्यानं 'भवता विधिना', न यथाकथञ्चित्, 'सदाऽप्रमत्तेन' सर्वत्र समवसरणादाविति गाथार्थः ॥ ९३४ ॥

कालोचिततदभावे, वयणं निव्विसयमेवमेअंति ।

दुग्गयसुअंमि जहिमं, दिज्जाहि इमाइं रयणाइं ॥ ९३५ ॥

वृत्ति:- 'कालोचिततदभावे'-अनुयोगाभावे 'वचनं निर्विषयमेवैतदिति'-तदनुज्ञावचनं, दृष्टान्तमाह-'दुर्गतसुते' दरिद्रपुत्रे 'यथेदं' वचनं, यदुत 'दद्या'स्त्वमेतानि 'स्त्रानि', स्त्राभावान्निर्विषयं, यथेदमप्यनुयोगाभावादिति गाथार्थः ॥ ९३५ ॥

उक्त द्वारगाथानो विस्तारथी अर्थ कहे छे-

अनुयोग अटले आगमनुं व्याख्यान. तेनी (अनुयोगनी) अनुज्ञा अटले "तमारे सदा अप्रमत्तपणे समवसरण वगेरे सर्वस्थणे, विधिपूर्वक, नहि के गमे तेम, आगमनुं व्याख्यान करवुं" अेवी आशा. हवे जे कालने अनुज्ञप सूत्रार्थोनुं ज्ञान न होय तो गुरुनुं अनुज्ञावचन शोगत जाय. जेम के आप दरिद्रपुत्रने कहे के- तुं आ रत्तो आप. पुत्र पासे रत्तो न होवाथी आपनुं दानवचन शोगत थाय. ते रीते सूत्रार्थोना ज्ञानथी रहितने अनुयोगनी अनुज्ञा करवाथी गुरुनुं अनुज्ञावचन शोगत थाय. [८३४-८३५]

असत्प्रवृत्तिनिमित्तापोहायाह-

किंपिअ अहिअंपि इमं, णालंबणमो गुणेहिं गरुआणं ।

एत्थं कुसाइतुल्लं, अइप्पसंगा मुसावाओ ॥ ९३६ ॥

वृत्ति:- 'किमपि' यावत्तावद् 'अधीतमित्येतदालम्बनं न' तत्त्वतो भवति 'गुणैर्गुरूणामत्र'-व्यतिकरे, 'कुशादितुल्यम्', अनालम्बनमित्यर्थः, कस्माद् ?-'अतिप्रसङ्गात्', स्वल्पस्य श्रावकादिभिरप्यधीतत्वात्, अतो 'मृषावादो' गुरोस्तदनुजानत इति गाथार्थः ॥ ९३६ ॥

असत्प्रवृत्तिना निमित्तने दूर करवा माटे कहे छे-

प्रस्तुतमां गुणोथी महान पुरुषो "जरा-तरा पण त्थोले तुं तो छे ने?" अेवुं आलंबन लेता नथी,

અર્થાત્ થોડું ભણેલાને ભણેલો છે એમ માનીને અનુયોગની અનુજ્ઞા કરતા નથી, જરા-તરા પણ ભણેલું છે ને? એ આલંબન પડતો માણસ ધાસનું આલંબન લે તેના જેવું છે, અર્થાત્ એ પરમાર્થથી આલંબન જ નથી. કારણ કે શ્રાવકો પણ થોડું ભણેલા હોવાથી 'અતિપ્રસંગ દોષ આવે=શ્રાવકો પણ અનુયોગની અનુજ્ઞાને યોગ્ય બને. આથી થોડું ભણેલાને અનુયોગની અનુજ્ઞા કરનારને મૃષાવાદ દોષ લાગે. [૮૩૬]

(૨) લોકનિંદા દ્વાર

અણુઓગી લોગાણં, કિલ સંસયણાસઓ દઢં હોઇ ।

તં અલ્લિઅંતિ તો તે, પાચં કુસલાભિગમહેડં ॥ ૧૩૭ ॥ દ્વાસ્મ્ ॥

વૃત્તિ:- 'અનુયોગી' આચાર્ય: 'લોકાનાં કિલ સંસયનાશકો 'દઢમ્' અત્યર્થ 'ભવતિ, તં 'અલ્લિઅન્તિ' ઉપયાન્તિ 'તતસ્તે' લોકા: 'પ્રાય: ', કિમર્થમિત્યાહ-'કુશલાધિગમહેતો: ' ધર્મ-પરિજ્ઞાનાયેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૩૭ ॥

તત: કિમિત્યાહ-

સો શેવઓ વરાઓ, ગંભીરપયત્થભણિઙ્ગમગંમિ ।

એગંતેણાકુસલો, કિં તેસિ કહેઇ સુહમપયં ? ॥ ૧૩૮ ॥

વૃત્તિ:- 'સ સ્તોકો વરાકશ્ચ', અલ્પશ્રુત ઇત્યર્થ:; 'ગંભીરપદાર્થભણિતિમાર્ગે' બન્ધમોક્ષ-સ્વતત્ત્વલક્ષણે 'એકાન્તેનાકુશલ:'-અનભિજ્ઞ: 'કિં તેભ્ય: કથયતિ'-લોકેભ્ય: 'સૂક્ષ્મપદં' બન્ધાદિગોચરમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૩૮ ॥

જંકિંચિભાસગં તં દદ્દૂળ બુહાણ હોઅવર્ણણત્તિ ।

પવચણધરો ડ તમ્મી, ઇઅ પવચણાંચિસમો ણોઆ ॥ ૧૩૯ ॥

વૃત્તિ:- તતશ્ચ- 'યત્કિંચિદ્ભાષકં તમ્', અસમ્બદ્ધપ્રલાપિનમિત્યર્થ:; 'દૃષ્ટ્વા 'બુધાનાં' વિદુષાં 'ભવત્યવજ્ઞેતિ', કથં ક્વેત્યત્રાહ-'પ્રવચનધરો' ડયમિતિકૃત્વા 'તસ્મિન્' પ્રવચને, 'ઇય' એવં 'પ્રવચનચિંસા' ઇહ 'જ્ઞેયા', અહો અસારમેતદ્ યદયમેતદભિજ્ઞ: સન્નેવમાહેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૩૯ ॥

આચાર્ય લોકોના સંશયોનો અત્યંત નાશ કરે છે. આથી (ધર્મજિજ્ઞાસુ) લોકો ધર્મના વિશેષજ્ઞાન માટે તેમની પાસે પ્રાય: આવે છે. પણ જો બિચારો આચાર્ય થોડું ભણેલો હોય, બંધ-મોક્ષ વગેરે તત્ત્વોને બિલકુલ જાણતો ન હોય, તો તે લોકોને બંધ-મોક્ષ વગેરે સૂક્ષ્મપદાર્થો શી રીતે કહે=સમજાવે? તેથી આ આચાર્ય (પૂછવા આવનારાઓને) ગમે તેમ અસંગત કહે છે એમ જાણીને વિદ્વાનો કહે કે- અહો! આ જિનશાસન અસાર છે. કારણ કે આ પ્રવચનકાર =

૧. અતિપ્રસંગ એટલે અલક્ષ્યમાં લક્ષણનું જવું. શ્રાવકો અનુયોગની અનુજ્ઞાને યોગ્ય નથી. થોડું ભણેલાને પણ અનુયોગની અનુજ્ઞા આપવામાં આવે તો શ્રાવકો પણ અનુયોગને યોગ્ય બને. એથી અતિપ્રસંગદોષ આવે.

प्रवचननो ज्ञाशकार होवा છતાં આ પ્રમાણે ગમે તેમ બોલે છે. આમ જિનશાસનની અપભ્રાજના થાય. [૯૩૭-૯૩૮-૯૩૯]

सीसाण कुणइ कह सो, तहाविहो हंदि नाणमाईणं ।

अहिआहिअसंपत्तिं, संसारुच्छेअणिं परमं ? ॥ ९४० ॥ द्वारम् ॥

वृत्ति:- 'शिष्याणा'मिति शिष्येषु 'करोति कथमसौ तथाविधः' अज्ञः सन् 'हन्दी'-
त्युपप्रदर्शने 'ज्ञानादीनां' गुणानां-ज्ञानादिगुणानां 'अधिकाधिकसंप्राप्तिं', वृद्धिमित्यर्थः, किम्भूतामि-
त्याह 'संसारोच्छेदिनी' सम्प्राप्तिं 'परमां' प्रधानामिति गाथार्थः ॥ ९४० ॥

अप्यत्तणओ पायं, हेआइविवेगविरहओ वावि ।

नहु अन्नओवि सो तं, कुणइ अ मिच्छाभिमाणाओ ॥ ९४१ ॥

वृत्ति:- तथा- 'अल्पत्वात्' तुच्छत्वात् कारणात् 'प्रायो' बाहुल्येन, न हि तुच्छोऽसती
गुणसम्पदमारोपयति, तथा 'हेयादिविवेकविरहतो वाऽपि', हेयोपादेयपरिज्ञानाभावत इत्यर्थः, न
'ह्यन्यतोऽपि' बहुश्रुता' दसौ'ऽज्ञ' स्तां' प्राप्तिं 'करोति' तेषु, कुत इत्याह- 'मिथ्याभिमानाद्'
अहमप्याचार्य एव कथं मच्छिष्या अन्यसमीपे शृण्वन्तीत्येवंरूपादिति गाथार्थः ॥ ९४१ ॥

तो तेऽवि तहाभूआ, कालेणवि होंति नियमओ चेव ।

सेसाणवि गुणहाणी, इअ संताणेण विन्नेआ ॥ ९४२ ॥

वृत्ति:- 'ततस्तेऽपि' शिष्याः 'तथाभूता'-मूर्खा एव 'कालेन' बहुनापि 'भवन्ति नियमत
एव', विशिष्टसम्पर्कभावात्, 'शेषाणामपि'-अमीतार्थशिष्यसत्त्वानां 'गुणहानिः', 'इय' एवं
'सन्तानेन' प्रवाहेन 'विज्ञेयेति' गाथार्थः ॥ ९४२ ॥

(૩) ગુણહાનિ દ્વાર

અજ્ઞાની તે આચાર્ય શિષ્યોના સંસારનાશક અને પ્રધાન જ્ઞાનાદિગુણોની વૃદ્ધિ કેવી રીતે કરે ? કારણ કે તે તુચ્છ છે. તુચ્છ (= જ્ઞાનાદિગુણોથી રહિત) પુરુષ પ્રાયઃ પોતાની પાસે ન હોય તે ગુણસંપત્તિનું બીજામાં આરોપણ ન કરી શકે. (પોતાની પાસે જ જે વસ્તુ ન હોય તે વસ્તુ બીજાને કેવી રીતે આપી શકે ? દરિદ્ર બીજાને શ્રીમંત કેવી રીતે બનાવી શકે ?) અથવા હેયોપાદેયનું જ્ઞાન ન હોવાના કારણે શિષ્યોના જ્ઞાનાદિ ગુણોની વૃદ્ધિ ન કરે. તથા અજ્ઞાની તે બીજા બહુશ્રુત દ્વારા પણ શિષ્યોના જ્ઞાનાદિગુણોની વૃદ્ધિ ન કરે. કારણ કે મિથ્યા અભિમાનના કારણે એ માને કે હું પણ આચાર્ય જ છું, તો મારા શિષ્યો બીજા પાસે કેમ ભણે ? તેથી તેના

- આચાર્યને ગમે તેવા ઉત્તરો આપતા જાણીને વિદ્વાનો વિચારે કે- આ આચાર્ય હોવા છતાં ઉત્તર આપી શકતો નથી, તેથી ખરેખર ! તેમના તીર્થકરે જ બરોબર તત્ત્વ જાણ્યું નથી. અન્યથા આ આચાર્ય આવા સામાન્ય પ્રશ્નોમાં પણ કેમ મૂંઝાય ? તથા એમ પણ વિચારે કે- આ જિનશાસન અસાર છે. કારણ કે આવા અજ્ઞાનને આચાર્ય બનાવવામાં આવે છે. આમ જિનશાસનની લોકમાં ટીકા-નિંદા થાય. આ વિષયે પુદ્ગલાચાર્યનું દર્શન પ્રસિદ્ધ છે.

શિષ્યો પણ ઘણા કાળ સુધી પણ અવશ્ય મૂર્ખા જ રહે. કારણ કે શિષ્યોને વિશિષ્ટ (જ્ઞાની આદિ) પુરુષો સાથે સંપર્ક ન થાય. તેના શિષ્યોના શિષ્યોની પણ ગુણહાનિ થાય. આમ પરંપરાએ ગુણહાનિ થાય. [૯૪૦-૯૪૧-૯૪૨]

નાગાર્જુણમભાવે, હોઇ વિસિદ્ધાણઽણત્યગં સર્વં ।

સિસ્તુંડમુંડણાઙ્ગિવિ, વિવજ્જયાઓ જહઽત્રેસિં ॥ ૧૪૩ ॥ દ્વારમ્ ॥

વૃત્તિ:- 'જ્ઞાનાદીનામભાવે' સતિ 'ભવતિ વિશિષ્ટાનાં', કિમિત્યાહ-'અનર્થકં 'સર્વં' નિરવશેષં 'શિરસ્તુણ્ડમુણ્ડનાઙ્ગિવિ', આદિશબ્દાદ્વિક્ષાટનાદિપરિગ્રહઃ, કથમનર્થકમિત્યાહ-'વિપર્યયાત્' કારણાદ્ 'યથાઽન્યેષાં'-ચરકાદીનામિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૩ ॥

જ ય સમઙ્ગવિગ્ણેણં, જહા તહા કયમિણં ફલં દેઙ્ગ ।

અવિ આગમાણુવાયા, રોગચિકિત્સાવિહાણં વ ॥ ૧૪૪ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચ સ્વમતિવિકલ્પેન' આગમશૂન્યેન 'યથા તથા કૃતમિદં'-શિરસ્તુણ્ડમુણ્ડનાદિ 'ફલં દદાતિ' સ્વર્ગાપવર્ગલક્ષણમ્, 'અપિચ 'આગમાનુપાતાદ્' આગમાનુસારેણ કૃતં દદાતિ, કિમિવેત્યાહ-'રોગચિકિત્સાવિધાનવત્', તદેકપ્રમાણત્વાત્ પરલોકસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૪ ॥

ઙ્ગ ય દલ્લિંગમિત્તં, પાયમગીઆર્ઠો જં અણત્યફલં ।

જાયઙ્ગ તા વિણ્ણેઓ, તિત્થુચ્છેઓ અ ભાવેણં ॥ ૧૪૫ ॥

વૃત્તિ:- 'ઙ્ગ' એવં 'દ્રવ્યલિંગમાત્રં' ભિક્ષાટનાદિફલં 'પ્રાયોઽગીતાર્થાદ્' ગુરોઃ સકાશાદ્ 'યદ્' યસ્માં દનર્થફલં' વિપાકે 'જાયતે 'તત્' તસ્માં દ્વિજ્ઞેયઃ તીર્થોચ્છેદ એવં 'ભાવેન' પરમાર્થેન મોક્ષલક્ષણ-તીર્થફલાભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૫ ॥

(૪) તીર્થોચ્છેદ દ્વાર

વિશિષ્ટ જ્ઞાનાદિગુણોના અભાવમાં મસ્તક-દાઢીનું મુંડન, ભિક્ષાટન વગેરે બધાં અનુષ્ઠાનો ચરક વગેરે અન્યધર્મીના અનુષ્ઠાનોની જેમ નિરર્થક થાય. કારણ કે જ્ઞાનાદિ ગુણોના અભાવમાં બધાં અનુષ્ઠાનો જિનાજાથી વિરુદ્ધ થાય. આગમ વિના કેવળ સ્વમતિકલ્પનાથી જેમ તેમ કરેલાં મસ્તક-દાઢી મુંડન વગેરે અનુષ્ઠાનો સ્વર્ગ-મોક્ષરૂપ ફલ આપતાં નથી, કિંતુ આગમાનુસારે કરવામાં આવે તો ફલ આપે છે. જેમ અજ્ઞાન રોગી પોતાની મતિકલ્પના પ્રમાણે ચિકિત્સા કરે તો આરોગ્ય ન મેળવે, પણ જો અનુભવી વેદના કહેવા પ્રમાણે ચિકિત્સા કરે તો આરોગ્ય મેળવે, તેમ પરલોકમાં આગમ જ પ્રમાણ હોવાથી આગમ પ્રમાણે કરેલાં અનુષ્ઠાનો સ્વર્ગ-મોક્ષરૂપ ફલ આપે છે. આ પ્રમાણે અગીતાર્થ ગુરુથી પ્રાયઃ ભિક્ષાટનાદિ ફલવાળા માત્ર દ્રવ્યલિંગની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ દ્રવ્યલિંગથી પરિણામે અનર્થ થાય છે. માટે પરમાર્થથી તો તીર્થનો વિચ્છેદ જ થાય. કારણ કે તીર્થનું ફલ મોક્ષ છે. તે ફળ દ્રવ્યલિંગથી મળતું નથી. [૯૪૩-૯૪૪-૯૪૫]

कालोचिअसुत्तथ्ये, तम्हा सुविणिच्छियस्स अणुओगो ।

नियमाऽणुजाणिअव्वो, न सवणओ चेव जह भणिअं ॥ ९४६ ॥

वृत्तिः- 'कालोचितसूत्रार्थे'ऽस्मिन् विषये 'तस्मात् 'सुविनिश्चितस्य' ज्ञाततत्त्वस्य 'अनुयोगः'- उक्तलक्षणः 'नियमाद्' एकान्तेन 'अनुज्ञातव्यो' गुरुणा, 'न श्रवणत एव'- श्रवणमात्रेणैव, कथमित्याह-यतो भणितं सम्पत्यां सिद्धसेनाचार्येणेति गाथार्थः ॥ ९४६ ॥

माटे गुरुअे कालने अनुअुप सूत्रार्थसंबंधी तत्त्वना (= २६स्यना) ज्ञाताने ज अनुयोगनी अनुज्ञा करवी, पण जेजे मात्र सूत्रार्थ सांभण्या छोय-वांय्या छोय तेने अनुयोगनी अनुज्ञा न करवी. कारण के श्रीसिद्धसेनसूरिअे संभतितर्कअंधमां (नीये प्रभाषे) कहुं छे. [९४६]

जह जह बहुस्सुओ सम्मओ अ सीसगणसंपरिवुडो अ ।

अविणिच्छिओ अ समए, तह तह सिद्धंतपडिणीओ ॥ ९४७ ॥

वृत्तिः- 'यथा यथा बहुश्रुतः' श्रवणमात्रेण 'सम्मतश्च' तथाविधलोकस्य 'शिष्यगणसम्परिवृतश्च' किमित्याह- बहुमूढपरिवास्त्र, अमूढानां तथाविधापरिग्रहणाद्, 'अविनिश्चितश्च' अज्ञाततत्त्वश्च 'समये' सिद्धान्ते 'तथा तथा'ऽसौ वस्तुस्थित्या 'सिद्धान्तप्रत्यनीकः' सिद्धान्तविनाशकः, तल्लाघवापादनादिति गाथार्थः ॥ ९४७ ॥

साधु जेम जेम मात्र सांभणीने अडुश्रुत अनतो जय, जेम जेम तेवा (भोणा) लोकोने संभत थतो जय, जेम जेम अतिशय मूढ शिष्योनी परिवार वधतो जय, अने सिद्धांतसंबंधी तत्त्वोनी (२६स्थोनी) ज्ञाता न छोय, तेम तेम ते परमार्थथी सिद्धांतनो विनाशक अने. कारण के ते सिद्धांतनी लघुता करे. [९४७]

एतदेव भावयति-

सव्वण्णूहिं षणीयं, सो उत्तममइसएण गंभीरं ।

तुच्छक्कहणाए हिट्ठ, सेसाणवि कुणइ सिद्धंतं ॥ ९४८ ॥

वृत्तिः- 'सर्वज्ञैः प्रणीतं 'सः' अविनिश्चितः 'उत्तमं' प्रधानं मतिशयेन 'गम्भीरं' भावार्थसारं 'तुच्छक्कथनया' अपरिणतदेशनया'ऽधः शेषाणामपि' सिद्धान्तानां 'करोति', तथा- विधलोकं प्रति 'सिद्धान्तमि'ति गाथार्थः ॥ ९४८ ॥

अविणिच्छिओ ण सम्मं, उस्सग्गववायजाणओ होइ ।

अविसयपओगओ सिं, सो सपरविणासओ निअमा ॥ ९४९ ॥

१. समञ्जु जवो तेवाने माने नलि.

२. विवेकी जवो तेवाने गुरु तरीके स्वीकारे नलि.

વૃત્તિ:- તથા- 'અવિનિશ્ચિત:' સમયે 'ન સમ્યગુત્સર્ગાપવાદજ્ઞો ભવતિ' સર્વત્રૈવ, તત-
'શ્ચાવિષયપ્રયોગતોઽનયો:'-ઉત્સર્ગાપવાદયોસ્તથાવિધઃ 'સ્વપરવિનાશકો નિયમાત્', કૂટવૈદ્યવદિતિ
ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૯ ॥

આ વિષયને જ વિચારે છે-

તે અત્યંત પ્રધાન અને ભાવાર્થથી સારભૂત એવા સર્વજ્ઞપ્રાણીત સિદ્ધાંતને અપરિણત દેશનાથી તેવા પ્રકારના લોકોની આગળ જૈનેતર સિદ્ધાંતોથી પણ હલકો કરે, અર્થાત્ એવી દેશના આપે કે જેથી લોકો જૈનદર્શનને અન્યદર્શનોથી ઉતરતું છે એમ સમજે. તથા સિદ્ધાંતના રહસ્યોનો અજ્ઞાતા તે બધા જ પ્રસંગોમાં ઉત્સર્ગ-અપવાદને બરોબર જાણે નહિ, એથી તે બંનેનો અસ્થાને ઉપયોગ કરે, અર્થાત્ ઉત્સર્ગના સ્થાને અપવાદનો અને અપવાદના સ્થાને ઉત્સર્ગનો ઉપયોગ કરવો વગેરે રીતે ઉત્સર્ગ-અપવાદનો અસ્થાને ઉપયોગ કરે. આમ કરીને તે નિયમા મૂર્ખ વૈદ્યની (ઉંટવૈદ્યની) જેમ સ્વ-પરના આત્માનો વિનાશ કરે. [૮૪૮-૮૪૯]

તા તસ્સેવ હિઅદ્વા, તસ્સીસાણમણુમોઅગાણં ચ ।

તહ અપ્પણો અ ધીરો, જોગસ્સઽણુજાણઈ એવં ॥ ૧૫૦ ॥

વૃત્તિ:- 'તત્' તસ્માત્ 'તસ્યૈવ'-અધિકૃતાનુયોગધારિણો 'હિતાર્થ' પરલોકે તથા 'તચ્છિધ્યાણાં' ભાવિનામ્ 'અનુમોદકાનાં ચ' તથાવિધાજ્ઞપ્રાણિનાં 'તથાઽઽત્મનશ્ચ' હિતાર્થ આજ્ઞારાધનેન 'ધીરો' ગુરુઃ 'યોગ્યાય' વિનેયાય 'અનુજાનાતિ' એવં' વક્ષ્યમાણેન વિધિનાઽનુયોગમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૦ ॥

માટે પ્રસ્તુત અનુયોગધરનું (= જેને આચાર્યપદ આપવાનું છે તેનું) પરલોકમાં હિત થાય એ માટે, તેના શિષ્યોના હિત માટે, તેની અનુમોદના-પ્રશંસા કરનારા તેવા અજ્ઞાન જીવોના હિત માટે, અને જિનાજ્ઞાની આરાધનાથી પોતાનું પણ હિત થાય એ માટે, ધીરગુરુ હવે કહેવાશે તે વિધિથી યોગ્ય શિષ્યને અનુયોગની અનુજા કરે. [૮૫૦]

તિહિજોગમ્મિ પસત્થે, ગહિએ કાલે નિવેઙ્ગે ચેવ ।

ઓસરણમહ ણિસિજ્જારયણં સંઘટ્ટણં ચેવ ॥ ૧૫૧ ॥

વૃત્તિ:- 'તિથિયોગે પ્રશસ્તે' સમ્પૂર્ણશુભાદૌ 'ગૃહીતે કાલે' વિધિના 'નિવેદિતે ચેવ' ગુરોઃ 'સમવસરણમ્', અથ 'નિષદ્યારચનમ્', યચિતભૂમાવક્ષગુરુનિષદ્યાકરણમિત્યર્થઃ, 'સઙ્કટ્ટણં ચેવ' અક્ષનિક્ષેપ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧ ॥

તિથિ વગેરે સંપૂર્ણ શુભ હોય ત્યારે અનુયોગની અનુજા કરવી. વિધિથી કાલગ્રહણ લેવું. ગુરુને કાલનું પ્રવેદન કરવું. ગુરુનું આસન પાથરવું. યોગ્યભૂમિમાં સ્થાપનાચાર્ય માટે આસન પાથરવું અને સ્થાપનાચાર્ય મૂકવા. [૮૫૧]

તત્તો પવેઙ્ગઆએ, ઉવવિસઙ્ગે ગુરુ ડ ણિઅનિસિજ્જાએ ।

પુરઓ અ ઠાઙ્ગે સીસો, સમ્મમહાજાયુવકરણો ॥ ૧૫૨ ॥

वृत्तिः- 'ततः' तदनन्तरं रचकेन साधुना 'प्रवेदितायां' कथितायां वसत्यां 'उपविशति गुरुः'-
आचार्य एव, न शेषसाधवः, क्वेत्याह-'निजनिषद्यायां', या तदर्थमेव रचितेति, 'पुरतश्च शिष्यः तिष्ठति'
प्रकान्तः 'सम्यग्'-असम्भ्रान्तः 'यथाजातोपकरणो' रजोहरणमुखवस्त्रिकादिधरइति गाथार्थः ॥ ९५२ ॥

त्यार भाद आसन पाथरनार साधु वसतिनुं प्रवेदन करे, पछी शेष साधुओ नहि, किंतु
आचार्य ज पोताना माटे पूर्वे पाथरेल आसन उपर बेसे. आचार्यनी आगण जेने अनुयोगनी
अनुज्ञा करवानी छे ते शिष्य स्थिरचित्ते (यथाजातोपकरणो =) जन्म वधते बे लाथ ललाटे जेउला
छोय छे ते रीते बे लाथ ललाटे जेउने, थोलपट्टा सिवाय अन्य कोई वस्त्र पडेया विना, रजोहरण
अने मुषवस्त्रिकाने लछने ओलो रहे. [८५२]

पेहिति तओ पोत्ति, तीए अ ससीसगं पुणो कायं ।

बारस वंदण संदिस, सज्जायं पढ्वामोत्ति ॥ ९५३ ॥

वृत्तिः- 'प्रत्युपेक्षते तदनन्तरं मुखवस्त्रिकां' द्वावपि, तथा 'च मुखवस्त्रिकया सशिरः
पुनः कायं' प्रत्युपेक्षते इति, ततः शिष्यः 'द्वादशावर्त्तवन्दन'पुरस्सरमाह-'सन्दिशत' यूयं
'स्वाध्यायं' 'प्रस्थापयामः' प्रकर्षेण वर्त्तयाम इति गाथार्थः ॥ ९५३ ॥

त्यार भाद गुरु-शिष्य अने मुहपत्तिनुं पडिलेहण करे, मुहपत्तिथी भस्तकसहित कायानुं
पडिलेहण करे. त्यार भाद शिष्य द्वादशावर्त्त वंदन करीने गुरुने कडे के- संदिसह सज्जायं पढ्वामो =
"आप आशा आपो के जेथी अमे स्वाध्याय शरु करीजे." [८५३]

पढ्वसु अणुण्णाए, तत्तो दुअगावि पढ्वेइत्ति ।

तत्तो गुरु निसीअइ, इअरोऽवि णिवेअइ तयंति ॥ ९५४ ॥

वृत्तिः- 'प्रस्थापय' इत्यनुज्ञाते' सति गुरुणा 'ततो 'द्वावपि' गुरुशिष्यौ 'प्रस्थापयत'
इति, 'ततः' तदनन्तरं 'गुरुर्निषीदति' स्वनिषद्यायां, 'इतरोऽपि' शिष्यः 'निवेदयति' तं
स्वाध्यायमिति गाथार्थः ॥ ९५४ ॥

पछी गुरु पढ्वसु = 'शरु करो' अमे आशा आपे, पछी गुरु-शिष्य अने सज्जाय पठवे,
पछी गुरु पोताना आसने बेसे, अने शिष्य सज्जाय पवेवे=गुरुने स्वाध्यायनुं निवेदन करे. [८५४]

तत्तोऽवि दोऽवि विहिणा, अणुओगं पढ्विविति उवउत्ता ।

वंदित्तु तओ सीसो, अणुजाणावेइ अणुओगो ॥ ९५५ ॥

वृत्तिः- 'ततश्च 'द्वावपि' गुरुशिष्यौ 'विधिना' प्रवचनोक्तेन 'अनुयोगं प्रस्थापयतः
उपयुक्तौ' सन्तौ, 'वन्दित्वा 'ततः' तदनन्तरं 'शिष्यः', किमित्याह-'अनुज्ञापयत्यनुयोगं'
गुरुणेति गाथार्थः ॥ ९५५ ॥

त्यारभाद गुरु-शिष्य अने उपयोगपूर्वक शास्त्रोक्त विधिनी अनुयोग पठवे, पछी शिष्य गुरु
पासे अनुयोगनी अनुज्ञा करावे. [८५५]

અભિમંતિકુળ અવલે, વંદઇ દેવે તઓ ગુરુ વિહિણા ।

ઠિઅ એવ નમોક્કારં, કઢ્ઢઇ નંદિં ચ સંપુત્રં ॥ ૧૫૬ ॥

વૃત્તિ:- 'અભિમન્ત્ર્ય' યાચાર્યમન્ત્રે 'નાક્ષાન્'-ચન્દનકાન્ 'વન્દતે 'દેવાન્' ચૈત્યાનિ 'તતો ગુરુર્વિધિના' પ્રવચનોક્તેન, તતઃ કિમિત્યાહ-'સ્થિત એવો 'ધ્વસ્થાનેન 'નમસ્કારં' પશ્ચમઙ્ગલ-કમાકર્પયતિ-૩ 'પઠતિ, નન્દીં ચ સમ્પૂર્ણ'ગ્રન્થપદ્ધતિમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૬ ॥

પછી ગુરુ સૂરિમંત્રથી સ્થાપનાચાર્ય માટે ઉપયોગમાં આવતા અક્ષોને મંત્રિત કરે. પછી 'ગુરુ શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી દેવવંદન કરે. પછી ગુરુ ઊભા થઈને ત્રણ નમસ્કારમંત્ર ગણીને સંપૂર્ણ નંદીસૂત્ર કહે. [૯૫૬]

ઇઅરોડવિ ઠિઓ સંતો, સુણેઇ યોત્તીઇ ઠઇઅમુહકમલો ।

સંવિગ્ગો ઉવઉત્તો અચ્ચંતં સુદ્ધપરિણામો ॥ ૧૫૭ ॥

વૃત્તિ:- 'ઇતરોડવિ' શિષ્યઃ 'સ્થિત' સન્નૃધ્વસ્થાનેન 'શ્રુણોતિ, મુખવસ્ત્રિકયા' વિધિગૃહીતયા 'સ્થગિતમુખકમલઃ' સન્નિતિ, સ એવ વિશેષ્યતે-'સંવિગ્ગો' મોક્ષાર્થી 'ઉપયુક્ત'સ્ત્રૈકાગ્રતયા, અનેન પ્રકારે 'નાત્યન્તં' 'શુદ્ધપરિણામઃ' શુદ્ધાશય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૭ ॥

મોક્ષાર્થી અને એથી જ અત્યંત શુદ્ધ આશયવાળો શિષ્ય પણ ઊભો રહીને વિધિપૂર્વક ટચલી અંગુલિથી પકડેલી મુહપત્તિથી મુખકમલ ઢાંકીને એકાગ્રચિત્તે નંદીસૂત્ર સાંભળે. [૯૫૭]

તો કઢ્ઢીકુળ નંદિં, ભણઇ ગુરુ અહ ઇમસ્સ સાહુસ્સ ।

અણુઓગં અણુજાણે, યમાસમણાણ હ્થેયં ॥ ૧૫૮ ॥

વૃત્તિ:- 'તત 'આકૃષ્ય' પઠિત્વા 'નન્દીં ભણતિ 'ગુરુઃ' આચાર્યઃ- 'અહમસ્ય સાધો'-રુપસ્થિતસ્ય 'અનુયોગમ્'-ઉક્તલક્ષણં 'અનુજાનામિ 'ક્ષમાશ્રમણાનાં' પ્રાક્તનઋષીણાં 'હસ્તેન', ન સ્વમનીષિકયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૮ ॥

કથમિત્યાહ-

દઢ્ઢવગુણપજ્જવેહિ અ, એસ અણુત્રાઠ વંદિંસં સીસો ।

સંદિસહ કિં ભણામો ?, ઇચ્ચાઇ જહેવ સામઙ્ગ ॥ ૧૫૯ ॥

વૃત્તિ:- 'દ્રવ્યગુણપર્યાયૈઃ' વ્યાખ્યાઙ્ગરૂપેઃ 'એષોડનુજ્ઞાત' ઇતિ, અત્રાન્તરે 'વન્દિત્વા શિષ્યઃ સન્દિશત' યૂયં કિં ભણામીત્યાદિ' વચનજાતં યથૈવ સામાયિકે' તથૈવ દ્રષ્ટવ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૯ ॥

પછી ગુરુ હું આ સાધુને સ્વમતિથી નહિ, કિંતુ પૂર્વકાલીન ઋષિઓના હસ્તે વ્યાપ્યાનના અંગરૂપ દ્રવ્યગુણપર્યાયોથી અનુયોગની અનુજ્ઞા કરું છું એમ કહે. આ વખતે અનુયોગની અનુજ્ઞા

૧. ગુરુ-શિષ્ય બંને દેવ વાંદે, એમ સમજાય છે.

पामेलो शिष्य गुरुने वंदन करीने संदिसह किं भणामि वगेरे सामायिकमां कडेल विधि मुजब ४ कडे. [८५८-८५९]

यदत्र नानात्वं तदभिधातुमाह-

नवरं सम्मं धारय, अत्रेसिं तह पवेअह भणाइ ।

इच्छामणुसट्टीए, सीसेण कयाइ आयरिओ ॥ ९६० ॥

वृत्ति:- 'नवरं' अत्र 'सम्यग् धारय', आचारसेवनेनेत्यर्थः, 'अन्येभ्यस्तथा प्रवेदय' सम्यगेवेति 'भणति', कदेत्याह-'इच्छाम्यनुज्ञास्तौ शिष्येण कृतायां' सत्यां 'आचार्य' इति गाथार्थः ॥ ९६० ॥

अहीं सामायिकना विधिथी जे इरेकार छे ते कडे छे-

पश शिष्य इच्छामि अणुसट्टि (= लुं छितशिक्षाने ईय्छुं छुं) अेम कडे त्यारे गुरु कडे के-सम्मं धारय अत्रेसिं तह पवेअह = तुं आचारोनुं पालन करवा वडे अनुयोगने बरोबर पारण करजे अने भीष्मओने अनुयोग बरोबर कडेजे. [८६०]

तिपयक्खणीकए तो, उवविसए गुरु कए अ उस्सग्गे ।

सणिसेज्जत्तिपयक्खण, वंदण सीसस्स वावारो ॥ ९६१ ॥

वृत्ति:- 'त्रिप्रदक्षिणीकृते' सति शिष्येण 'तत उपविशति गुरुः', अत्रान्तरेऽनुज्ञाकायोत्सर्गः, 'कृते च कायोत्सर्गे' तदनु 'सनिषद्ये' गुरौ 'त्रिप्रदक्षिणं वन्दनं' भावसारं 'शिष्यस्य व्यापारो'ऽयमिति गाथार्थः ॥ ९६१ ॥

शिष्य स्थापनाचार्यने त्रण प्रदक्षिणा आपी दे अेटले गुरु पोताना आसने बेसे. आ वपते गुरु अनुज्ञानो कायोत्सर्ग करे. गुरु अनुज्ञानो कायोत्सर्ग करी ले अेटले शिष्य आसने बेठेला गुरुने त्रण प्रदक्षिणा आपीने भावपूर्वक वंदन करे. [८६१]

उवविसइ गुरुसमीवे, सो साहइ तस्स तिन्नि वाराओ ।

आयरिषपरंपरण आगए तत्थ मंतपए ॥ ९६२ ॥

वृत्ति:- 'उपविशति गुरुसमीपे' तत्रिषट्ठायामेव दक्षिणपार्श्वे शिष्यः, 'सः' गुरुः 'कथयति तस्य त्रीन् वारान्', किमित्याह-'आचार्यपारम्पर्येणागतानि' पुस्तकादिष्वलिखितानि 'तत्र मन्त्रपदानि' विधिना सर्वार्थसाधकानीति गाथार्थः ॥ ९६२ ॥

पछी शिष्य गुरुना ४ आसन उपर गुरुनी जमणी बाजु गुरुनी पासे बेसे. पछी गुरु पुस्तकोमां नछे लजेला किंतु आचार्य परंपराथी आवेला अने सर्वकार्यसाधक अेवा मंत्रपदो (= सूरिमंत्र) शिष्यने विधिपूर्वक त्रण वार कडे. [८६२]

तथा-

देइ तओ मुट्टीओ, अक्खाणं सुरभिगंधसहिआणं ।

वड्ढंतिआओ सोऽवि अ, उवउत्तो गिण्हई विहिणा ॥ ९६३ ॥

વૃત્તિ:- 'દદાતિ ત્રીન્ મુષ્ટીના 'ચાર્યો ડક્ષાણાં'-ચન્દનકાનાં 'સુરભિગન્ધસહિતાનાં વર્દ્ધમાનાન્' પ્રતિમુષ્ટિ, 'સોડપિ ચ' શિષ્ય: 'ઉપયુક્ત:' સન્ 'ગૃહ્ણાતિ વિધિને'તિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૩ ॥

તથા વર્ધમાન ત્રણ મુઠી સુગંધી અક્ષો (=સ્થાપનાચાર્ય) આપે. વર્ધમાન એટલે પહેલી મુઠીથી બીજી મુઠીમાં વધારે, બીજીથી ત્રીજીમાં વધારે અક્ષ હોય તેવી. શિષ્ય પણ એકાગ્રચિત્તવાળો બનીને વિધિપૂર્વક લે. [૮૬૩]

उद्धेति निसिज्जाओ, आयरिओ तत्थउवविसइ सीसो ।

तो वंदई गुरू तं, सहिओ सेसेहिँ साहूहिँ ॥ १६४ ॥

વૃત્તિ:- एवं व्याख्याङ्गरूपानक्षान् दत्त्वा 'उत्तिष्ठति निषद्यायाः आचार्य' अत्रान्तरे 'तत्रोपविशति शिष्योऽ'नयोगी, 'ततो वन्दते गुरुस्तं शिष्यसहितः, शेषसाधुभिः' सन्निहितैरिति गार्थः ॥ १६४ ॥

આ પ્રમાણે વ્યાખ્યાનના અંગરૂપ અક્ષોને આપીને ગુરુ આસન ઉપરથી ઊભા થઈ જાય, અને અનુયોગી (આચાર્ય બનેલ) શિષ્ય ગુરુના આસન ઉપર બેસે. પછી ગુરુ ત્યાં પાસે રહેલા બીજા સાધુઓ સહિત નૂતન આચાર્યને વંદન કરે. [૮૬૪]

भणइ अ कुण वक्खाणं, तत्थ ठिओ चेव तो तओ कुणइ ।

णंदाइ जहासत्ती, परिसं नाऊण वा जोगं ॥ १६५ ॥

વૃત્તિ:- 'भणति च कुरु व्याख्यानमि'તિ તમભિનવાચાર્ય, 'તત્ર સ્થિત એવ તતોડસૌ વક્ષોતિ' તદ્વ્યાખ્યાનમિતિ, 'નન્દ્યાદિ યથાશક્ત્યેતિ', તદ્વિષયમિત્યર્થઃ, 'પર્ષદં વા જ્ઞાત્વા યોગ્યમ'ન્યદપીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૫ ॥

પછી ગુરુ નવા આચાર્યને વ્યાખ્યાન કરવાનું કહે. નૂતન આચાર્ય ગુરુના આસન ઉપર જ બેસીને સ્વશક્તિ પ્રમાણે નંદી આદિ સૂત્રનું વ્યાખ્યાન કરે, અથવા પર્ષદાને ઓળખીને બીજું પણ પર્ષદાને અનુરૂપ વ્યાખ્યાન કરે. [૮૬૫]

आयरियनिसिज्जाए, उवविसणं वंदणं च तह गुरुणो ।

तुल्लगुणखावणद्धा, न तथा दुद्धं दुविण्हंपि ॥ १६६ ॥

વૃત્તિ:- 'आचार्यनिषद्यायामुपविशनम'ભિનવાચાર્યસ્ય, 'વન્દનં ચ તથા ગુરોઃ' પ્રથમ-મેવાચાર્યસ્ય, 'તુલ્યગુણખ્યાપનાર્થ' લોકાનાં 'ન તદા દુદ્ધં' દ્વયોરપિ' શિષ્યાચાર્યયોઃ, જીતમેતદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૬ ॥

નૂતન આચાર્ય (પૂર્વકાલીન) આચાર્યના આસન ઉપર બેસે, અને (પૂર્વકાલીન) આચાર્ય નૂતન આચાર્યને પહેલાં જ વંદન કરે એ લોકોને બંને આચાર્યો તુલ્યગુણવાળા (સમાન) છે એ જણાવવા માટે હોવાથી અયોગ્ય નથી, એમ કરવું એ શિષ્ય અને આચાર્યનો જીત=આચાર છે. [૮૬૬]

વંદંતિ તઓ સાહુ, ડડુઙ્ગ અ તઓ પુળો ણિસિજ્જાઓ ।

તત્થ નિસિઅઈ ગુરુ, ડવવૂહણ પઢમમન્ને ડ ॥ ૧૬૭ ॥

વૃત્તિ:- 'વન્દન્તે તતઃ સાધવઃ' વ્યાખ્યાનસમનન્તરં, 'ઉત્તિષ્ઠતિ ચ તતઃ પુનર્નિષદ્યાયાઃ' અભિનવાચાર્યઃ, 'તત્ર' નિષદ્યાયાં 'નિષીદતિ ચ ગુરુ'મૌલઃ, 'ઉપબૃહણ'મત્રાન્તરે, 'પ્રથમમન્યે' તુ- વ્યાખ્યાનાદાવિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૭ ॥

પછી સાધુઓ નૂતનસૂરિને વંદન કરે. પછી નૂતનસૂરિ આસન ઉપરથી ઉઠી જાય અને મૂલ ગુરુ તે આસન ઉપર બેસે. આ વખતે પૂર્વકાલીન આચાર્ય નૂતનસૂરિને ઉપબૃહણ (= ઉત્સાહવર્ધક પ્રેરણા) કરે. બીજાઓ કહે છે કે નૂતનસૂરિ વ્યાખ્યાન કરે તે પહેલાં પૂર્વકાલીન આચાર્ય નૂતનસૂરિને ઉપબૃહણ કરે. [૮૬૭]

ધણ્ણો સિ તુમં ણાયં, જિણવયણં જેણ સવ્વદુક્કહરં ।

તા સમ્મમિઅં ભવયા, પડંજિયવ્વં સયા કાલં ॥ ૧૬૮ ॥

વૃત્તિ:- 'ધન્યોડસિ ત્વં' સમ્યગ્ 'જ્ઞાતં જિનવચનં યેન' ભવતા 'સર્વદુઃખહરં' મોક્ષહેતુઃ, 'તત્સમ્યગિદં ભવતા' - પ્રવચનનીત્યા 'પ્રયોક્તવ્યં' સદા 'સર્વકાલ'મનવરતમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૮ ॥

ઇહસા ડ રિણં પરમં, અસમ્મજોગો અજોગઓ અવરો ।

તા તહ ઇહ જઇઅવ્વં, જહ ંત્તો કેવલં હોઙ્ગ ॥ ૧૬૯ ॥

વૃત્તિ:- 'ઇતરથા ઋણં પરમ'મેતત્, સદાડપ્રયોગે સુખશીલતયા, 'અસમ્યગ્યોગશ્ચાયોગ- તોડપ્પપરઃ' - પાપીયાન્ દ્રષ્ટવ્યઃ, 'તત્ તથેહ યતિતવ્ય'મુપયોગતો 'યથાડતઃ કેવલં ભવતિ' - પરમજ્ઞાનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૯ ॥

પરમો અ ંસ હેઠ્ઠ, કેવલનાણસસ અન્નપાણીણં ।

મોહાવણયણઓ તહ, સંવેગાડસયભાવેણ ॥ ૧૭૦ ॥

વૃત્તિ:- 'પરમશ્લેષઃ' - જિનવચનપ્રયોગઃ 'હેતુઃ કેવલજ્ઞાનસ્ય', અવન્ય ઇત્યર્થઃ, કુત ઇત્યાહ- 'અન્યપ્રાણિનાં મોહાપનયનાત્' પરાર્થકરણાત્ 'તથા સંવેગાતિશયભાવેન' ડખયોરપીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૦ ॥

(કેવી ઉપબૃહણ કરે તે સામાન્યથી જણાવે છે—)

સર્વદુઃખહર=મોક્ષહેતુ જિનવચનને સમ્યગ્ જાણનાર તમે ધન્ય છો ! આથી તમારે શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી સદા જિનવચનનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ=બીજાને આપવું જોઈએ. જો સુખશીલતાથી સદા જિનવચનનો પ્રયોગ ન કરવામાં આવે તો માથે મોટું ઋણ રહે. જિનવચનના અપ્રયોગથી જિનવચનનો અસમ્યગ્ પ્રયોગ વધારે પાપી છે, અર્થાત્ જિનવચનના અપ્રયોગથી જિનવચનના અસમ્યગ્ પ્રયોગમાં વધારે પાપ લાગે. (અસમ્યગ્ પ્રયોગ એટલે અયોગ્યને જિનવચન આપવું, અથવા જે પદને જે અર્થ

યતો હોય તેનાથી વિપરીત અર્થ જણાવવો વગેરે.) આથી અહીં (= જિનવચનના પ્રયોગમાં) 'ઉપયોગપૂર્વક તેવી રીતે યત્ન કરવો કે જેથી જિનવચન પ્રયોગથી કેવલજ્ઞાન થાય. જિનવચનપ્રયોગ (= જિનવચન અન્યને આપવું એ) કેવલજ્ઞાનનો અવંધ્ય હેતુ છે. કારણ કે જિનવચનપ્રયોગથી અન્ય (જિનવચન લેનારા) જીવનો મોહ દૂર થાય, (જિનવચન આપનારને) પરોપકાર થાય, તથા બંનેને (લેનાર-દેનારને) અતિશય સંવેગ થાય. [૮૬૮-૮૬૯-૮૭૦]

एवं उवबूहेउं, अणुओगविसज्जणदु उस्सग्गो ।

કાલસસ પડિક્કમણં, પવેઅણં સંઘવિહિદાણં ॥ ૧૭૧ ॥

વૃત્તિ:- 'એવમુપબૂંહા' તમાચાર્ય 'અનુયોગવિસર્જ્જનાર્થમુત્સર્ગઃ' ક્રિયતે, 'કાલસ્ય પ્રતિક્રમણં' તદન્વેવ, 'પ્રવેદનં' નિરુદ્ધસ્ય, 'સદ્ધવિધિદાનં' યથાશક્તિ નિયોગત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૧ ॥

આ પ્રમાણે ઉપબૂંહણા કર્યા પછી નૂતન આચાર્યને અનુયોગની અનુજ્ઞા આપવા નિમિત્તે કાઉસ્સગ્ગ કરવામાં આવે છે. ત્યારપછી જ કાલનું પ્રતિક્રમણ કરે. પછી તપનું પ્રવેદન કરે-તપ જણાવે, અર્થાત્ ગુરુ પાસે તપનું પ્રત્યાખ્યાન લે, પછી અવશ્ય યથાશક્તિ સંઘની મર્યાદાઓ સમજાવે. [૮૭૧]

पच्छ य सोऽणुओगी, पवयणकज्जम्मि निच्चमुज्जत्तो ।

જોગાણં વક્ખાણં, કરિજ્જ સિદ્ધંતવિહિણા ડ ॥ ૧૭૨ ॥

વૃત્તિ:- 'પશ્ચાચ્ચાસાવનુયોગી' - આચાર્યઃ 'પ્રવચનકાર્યે નિત્યમુદ્યુક્તઃ' સન્ 'યોગ્યેભ્યો' વિનેયેભ્યો 'વ્યાખ્યાનં કુર્યાદિ'ત્યાજ્ઞા 'સિદ્ધાન્તવિધિનૈવે'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૨ ॥

પછી તે આચાર્ય શાસનકાર્યોમાં નિત્ય પ્રયત્નશીલ બનીને યોગ્ય શિષ્યોને શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી શાસ્ત્રના અર્થો સમજાવે = અર્થવાચના આપે એવી જિનાજ્ઞા છે. [૮૭૨]

योग्यानाह-

मज्झत्था बुद्धिजुआ, धम्मत्थी ओघओ इमे जोगा ।

તહ ચેવ ય પત્તાઈ, સુત્તવિસેસં સમાસજ્જ ॥ ૧૭૩ ॥

વૃત્તિ:- 'મધ્યસ્થાઃ' સર્વત્રારક્તદ્વિષ્ટાઃ 'બુદ્ધિયુક્તાઃ' પ્રાજ્ઞાઃ 'ધર્મ્માર્થિનઃ' પરલોકધીરવઃ 'ઓઘતઃ' સામાન્યેન 'એતે યોગ્યાઃ' સિદ્ધાન્તશ્રવણસ્ય, 'તથૈવ પ્રાસાદયો' યોગ્યાઃ, આદિશબ્દા-ત્પરિણામકાદિષરિગ્રહઃ, 'સૂત્રવિશેષમ્' અદ્ભૂત્કારુપં 'સમાશ્રિત્યેતિ' ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૩ ॥

૧. ઉપયોગતઃ એ પદનો જિનવચનનો ઉપયોગ એ અર્થ પણ થઈ શકે. તે આ પ્રમાણે- જિનવચનના ઉપયોગને આશ્રમીને તેવી રીતે યત્ન કરવો, અર્થાત્ જિનવચનનો તેવી રીતે ઉપયોગ કરવો કે જેથી જિનવચનના ઉપયોગથી કેવલજ્ઞાન થાય.
૨. જોગમાંથી નીકળવાના દિવસે પરિમિત વિગઈના વિસર્જન (છૂટ) માટે કાઉસ્સગ્ગ કરવામાં આવે છે તેમ.
૩. કાલબ્રહ્મણની બીજી પાટલીમાં અંતે ઇચ્છા. સં. મ. પાખાડકાલ પડિક્કમું વગેરે વિધિની જેમ.

કેવા શિષ્યો યોગ્ય છે તે કહે છે—

સર્વત્ર રાગ-દ્વેષથી રહિત, બુદ્ધિમાન અને ધર્માર્થી (પરલોકભીરુ) શિષ્યો સામાન્યતયા સિદ્ધાંત સાંભળવાને = ભણવાને યોગ્ય છે. તે જ પ્રમાણે (વિશેષથી) અંગયૂલા વગેરે શાસ્ત્રોને આશ્રયીને પ્રાપ્ત અને પરિણત વગેરે પ્રકારના શિષ્યો યોગ્ય છે. [૯૭૩]

મધ્યસ્થાદિપદાનાં ગુણાનાહ—

મજ્ઞત્થાઽસગ્ગાહં, એત્તોચ્ચિઅ કત્થઈ ન કુવ્વંતિ ।

સુદ્ધાસયા ય પાયં, હોંતિ તહાઽસન્નભવ્વા ય ॥ ૧૭૪ ॥

વૃત્તિ:- ‘મધ્યસ્થા:’ પ્રાણિન: ‘અસદ્ગ્રાહં’, તત્ત્વાવબોધશત્રુમ્, ‘અત એવ’-માધ્યસ્થ્યાત્ ‘ક્વચિદ્વ’સ્તુનિ ‘ન કુર્વન્તિ’, અપિ તુ માર્ગાનુસારિમતય એવ ભવન્તિ, તથા ‘શુદ્ધાશયાશ્ચ’ માયાદિ-દોષરહિતા: ‘પ્રાયો ભવન્તિ’ મધ્યસ્થા:, તથાઽસન્નભવ્યાશ્ચ, અતસ્તેષુ સફલ: પરિશ્રમ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૭૪ ॥

મધ્યસ્થ આદિથી થતા લાભો કહે છે—

મધ્યસ્થ જીવો માધ્યસ્થ્યગુણના જ કારણે કોઈ વિષયમાં તત્ત્વબોધ માટે શત્રુસમાન કદાગ્રહ કરતા નથી, કિંતુ માર્ગાનુસારિમતિવાળા જ હોય છે, તથા મધ્યસ્થ જીવો પ્રાય: માયાદિ દોષોથી રહિત અને આસન્નભવ્ય હોય છે. આથી તેમને સમજાવવામાં કરેલો પરિશ્રમ સફલ બને છે. [૯૭૪]

બુદ્ધિજુઆ ગુણદોષે, સુહુમે તહ બાયરે ય સવ્વત્થ ।

સમ્પત્તકોડિસુદ્ધે, તત્તદ્વિદ્ધિ એ પવજ્જંતિ ॥ ૧૭૫ ॥

વૃત્તિ:- ‘બુદ્ધિયુક્તા:’ પ્રાજ્ઞા ‘ગુણદોષાન્’ વસ્તુગતાન્ ‘સૂક્ષ્માંસ્તથા બાદરાંશ્ચ સર્વત્ર’-વિધ્યાદૌ ‘સમ્યક્ત્વકોટિશુદ્ધાન્’-કષચ્છેદતાપશુદ્ધાન્ ‘તત્ત્વસ્થિત્યા’-અતિગમ્भीરતયા ‘પ્રપદ્યન્તે’ સાધ્વિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૭૫ ॥

બુદ્ધિમાન જીવ વસ્તુમાં રહેલા સૂક્ષ્મ અને બાદર ગુણ-દોષોને જાણીને વિધિ આદિ દરેક વિષયમાં કષ-છેદ-તાપથી પરિશુદ્ધ હોય અને એથી પરમાર્થથી શુદ્ધ હોય તેનો સ્વીકાર કરે. [૯૭૫]

ધમ્મસ્થી દિદ્વત્થે, હહોવ્વ પંકમ્મિ અપડિબંધાઉ ।

ઉત્તારિજ્જંતિ સુહં, ધત્ત્રા અન્નાણસલિલાઓ ॥ ૧૭૬ ॥

વૃત્તિ:- ‘ધર્માર્થિન:’ પ્રાણિન: ‘દૃષ્ટાર્થે’ એહિકે ‘હહ એવ’-વનસ્પતિવિશેષ: ‘પડ્-કે અપ્રતિબન્ધાત્’ કારણાદ્ ‘ઉત્તાર્યન્તે’ પૃથક્ ક્રિયન્તે ‘સુખં’ ધન્યા:’ પુણ્યભાજ:, કુત: ?- ‘અજ્ઞાનસલિલાત્’-મોહાદિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૭૬ ॥

જેમ આ લોકમાં હડ નામની વનસ્પતિ કાદવમાં લેપાતી ન હોવાથી કાદવથી અલગ કરી શકાય છે. તેમ ધન્ય એવા ધર્માર્થી જીવોને મોહથી સુખપૂર્વક અલગ કરી શકાય છે. [૯૭૬]

પત્તો અ કપ્પિઓ ઇહ, સો પુણ આવસ્સગાઇસુત્તસ્સ ।

જા સૂઅગહં તા જં, જેણાધીઅંતિ તસ્સેવ ॥ ૧૭૭ ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રાપ્તશ્ચ કલ્પિકોઽત્ર' ધ્વન્યતે, 'સ પુનરાવશ્યકાદિસૂત્રસ્ય યાવત્સૂત્રકૃતં'-
દ્વિતીયમહ્નં 'તાવદ્ યદ્ યેનાધીતમિ'તિ-પઠિતમિત્યર્થઃ 'તસ્યૈવ', નાન્યસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૭ ॥

પ્રાપ્તને શાસ્ત્રોમાં કલ્પિક કહેવાય છે, અર્થાત્ પ્રાપ્ત એટલે કલ્પિક (= યોગ્ય). આવશ્યક સૂત્રથી આરંભી સૂત્રકૃતાંગ સુધી જે સાધુએ જે સૂત્ર ભણ્યું હોય તે સાધુ તે સૂત્રને પ્રાપ્ત (= યોગ્ય) છે, (અહીં ભણવું એટલે સૂત્રથી ભણવું = સૂત્રથી મોઢે કરવું,) અર્થાત્ જે સાધુએ જે સૂત્ર ભણ્યું (= મોઢે કર્યું) હોય તે સાધુ તે સૂત્રનો જ અર્થ સમજવાને માટે પ્રાપ્ત (= યોગ્ય) છે, અન્ય સૂત્રનો અર્થ સમજવા માટે પ્રાપ્ત નથી. [૮૭૭]

છેઅસુઆઈંસુ અ, સસમયભાવેઽવિ ભાવજુત્તો જો ।

પિઅધમ્મઽવજ્જખીરુ, સો પુણ પરિણામગો ણેઓ ॥ ૧૭૮ ॥

વૃત્તિ:- 'છેદસૂત્રાદિષુ ચ' નિશીઠાદિષુ 'સ્વસમયભાવેઽપિ' સ્વકાલભાવેઽપિ 'ભાવયુક્તો યઃ' વિશિષ્ટાન્તઃકરણવાન્ 'પ્રિયધર્મઃ' તીવ્રરુચિઃ 'અવદ્વાખીરુઃ' પાપખીરુઃ 'સ પુનર'યમેવમ્ભૂતઃ 'પરિણામકો જ્ઞેયઃ' ઉત્સર્ગાપવાદવિષયપ્રતિપત્તેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૮ ॥

નિશીઠ વગેરે છેદસૂત્રો ભણવાનો શાસ્ત્રોક્ત દીક્ષાપર્યાય પૂર્ણ થઈ ગયો હોય તો પણ જે પરિણત હોય તેને જ છેદસૂત્રો ભણાવવા. કારણ કે પરિણત જ શિષ્ય ઉત્સર્ગ અને અપવાદનો યથા યોગ્ય સ્વીકાર કરે. શુભ અંતઃકરણવાળો, તીવ્ર ધર્મરુચિવાળો અને પાપભીરુ શિષ્ય પરિણત જાણવો. [૮૭૮]

एतदेवाह-

सो उस्सगाईणं, विसयविभागं जहड्डिअं चैव ।

परिणामेइ ह्मिअं ता, तस्स इमं होइ वक्खाणं ॥ १७९ ॥

વૃત્તિ:- 'સઃ' પરિણામકઃ 'ઉત્સર્ગાપવાદયોર્વિષયવિભાગ'મૌચિત્યેન 'યથાવસ્થિતમેવ' સમ્યક્ 'પરિણમયતિ' એવમેવમિત્યેવં 'હિતં 'તતઃ' તસ્માત્કારણાં ત્તસ્યેદં ભવતિ' વ્યાખ્યાનં, સમ્યગ્બોધાદિહેતુત્વેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૯ ॥

आ ज विषयने कहे छे-

પરિણત શિષ્ય ઉત્સર્ગ-અપવાદનો વિષયવિભાગ જે પ્રમાણે હોય તે જ પ્રમાણે ઉચિત રીતે બરોબર પરિણામવે, અર્થાત્ ઉત્સર્ગના વિષયમાં ઉત્સર્ગને અને અપવાદના વિષયમાં અપવાદને હિતકર માને, આથી તે છેદસૂત્રો ભણાવવાને યોગ્ય છે. તેને છેદસૂત્રો ભણાવવાથી સુંદરબોધ વગેરે લાભ થાય. [૮૭૯]

અડપરિણામગડપરિણામગાણ પુણ ચિત્તકમ્પદોસેણં ।

અહિયં ચિઅ વિણ્ણેયં, દોસુદણ્ ઓસહસમાણં ॥ ૧૮૦ ॥

વૃત્તિ:- 'અતિપરિણામકાપરિણામકયો: પુન: 'શિષ્યયોં શ્ચિત્રકર્મ્મદોષેણ' હેતુનાં ડહિતમેવ વિજ્ઞેયં' વ્યાખ્યાનં, 'દોષોદયે ઔષધસમાનં', વિપર્યયકારીતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૮૦ ॥

કથમિત્યાહ-

તેસિ તઓચ્ચિવ જાયઙ્, જઓ અણત્થો તઓ ણ તં મઙ્મં ।

તેસિં ચેવ હિયઙ્ઘા, કરિજ્જ પુજ્જા તહાં ચાહુ ॥ ૧૮૧ ॥

વૃત્તિ:- 'તયો:' અતિપરિણામકાપરિણામકયો: 'તત એવ' વ્યાખ્યાનાત્ 'જાયતે' યતોં ડનર્થ: ', વિપર્યયયોગાત્, 'તતો ન 'તદ્' વ્યાખ્યાનં 'મતિમાન્' ગુરુ' સ્તયોરેવ' -અતિપરિણામ-કાપરિણામકયોં હિંતાય' અનર્થપ્રતિઘાતેન 'કુર્યાત્', નેતિ વત્તિ, 'પૂજ્યા:' પૂર્વગુસ્વ: 'તથા ચાહુરિ'તિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૮૧ ॥

અતિપરિણત અને અપરિણત શિષ્યોને છેદસૂત્રોનું વ્યાખ્યાન તેમના વિચિત્ર (પાપ) કર્મોદયરૂપ દોષના કારણે અહિતકર જ જાણવું, શરીરમાં કફ વગેરે દોષો કાયા હોય ત્યારે (રોગને દૂર કરવાની કે પુષ્ટિની) ઔષધિઓ અહિતકર બને છે તેમ. કારણ કે તેમને છેદસૂત્રોનું વ્યાખ્યાન વિપરીત પરિણમવાના કારણે છેદસૂત્રના વ્યાખ્યાનથી જ અનર્થ થાય છે. માટે બુદ્ધિમાન ગુરુ તેમના જ હિત માટે તેમને છેદસૂત્રોનું વ્યાખ્યાન ન કરે = છેદસૂત્રો ન ભણાવે. છેદસૂત્રો ભણાવવાથી થતા અનર્થને છેદસૂત્રો ન ભણાવીને રોકવાથી તેમનું હિત થાય. પૂર્વકાલીન ગુરુઓ તે પ્રમાણે (નીચે કહેવાશે તે પ્રમાણે) કહે છે. [૯૮૦-૯૮૧]

આમે ઘટે નિહત્તં, જહાં જલં તં ઘટં વિણાસેઙ્ ।

ઇઅ સિદ્ધાંતરહસ્સં, અપ્પાહારં વિણાસેઙ્ ॥ ૧૮૨ ॥

વૃત્તિ:- 'આમે ઘટે નિષિત્તં' સત્ 'યથા જલં' તં 'ઘટમા'મં 'વિનાશયતિ, 'ઇય' એવં 'સિદ્ધાંતરહસ્યમપ્યત્પાધારં' પ્રાણિનં 'વિનાશયતી'તિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૮૨ ॥

જેમ (માટીના) કાયા ઘડામાં નાખેલું પાણી કાયા ઘડાનો નાશ કરે છે, તેમ અયોગ્યને આપેલું સિદ્ધાંતોનું રહસ્ય તેના આત્માનો નાશ કરે છે. [૯૮૨]

ન પરંપરયાવિ તઓ, મિચ્છાભિનિવેસભાવિઅમઙ્ઙો ।

અત્રેસિંડપિઅ જાયઙ્, પુરિસત્થો સુદ્ધરૂવો અ ॥ ૧૮૩ ॥

વૃત્તિ:- 'ન પરંપરયાવિ' તત: 'અતિપરિણામકાદે:' મિથ્યાભિનિવેશભાવિતમતે: 'સકાશાદ્ 'અન્યેષામપિ' શ્રોતૃણાં 'જાયતે પુરુષાર્થ: શુદ્ધરૂપ એવ', મિથ્યાપ્રરૂપણાદિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૮૩ ॥

પ્રશ્ન- અતિપરિણત અને અપરિણતને પોતાને સિદ્ધાંતથી ભલે નુકશાન થાય, પણ તેના

ઉપદેશને સાંભળનારા બીજાઓને તો લાભ થાય ને ? બીજાઓને લાભ થાય તો તેનાથી પરંપરાએ તો લાભ થાય ને ?

ઉત્તર- તેનાથી પરંપરાએ બીજાઓને પણ લાભ ન થાય.

પ્રશ્ન- આનું શું કારણ ?

ઉત્તર- અસદાગ્રહથી ભાવિતમિતિવાળા અતિપરિણત અને અપરિણત ઉપદેશકો દ્વારા શ્રોતાઓનો પણ શુદ્ધ પુરુષાર્થ થતો નથી. કારણ કે અતિપરિણત અને અપરિણત ઉપદેશકો શ્રોતાઓ આગળ મિથ્યા પ્રરૂપણા કરે. [૯૮૩]

एतदेवाह-

अविअ तओ चिअ पायं, तब्भावोऽणाइमंति जीवाणं ।

इअ मुणिरुण तयत्थं, जोगाण करिज्ज वक्खाणं ॥ ९८४ ॥

વૃત્તિ:- 'अपि च 'तक एव' अतिपरिणामादिक एव 'प्रायो' मिथ्याभिनवेशभावितमतेः सकाशात्, तस्य च भावः 'तद्भावो'-मिथ्याभिनवेशभावो ऽनादिमानि'ति कृत्वा 'जीवानां' भावनासहकारिविशेषाद्, 'इय' एवं 'मत्वा 'तदर्थ' तद्धितायैव 'योग्येभ्यो' विनेयेभ्यः 'कुर्याद् व्याख्यानं' विधिनेति गाथार्थः ॥ ९८४ ॥

આ જ વિષયને કહે છે-

વળી જીવોમાં અનાદિકાળથી અસદાગ્રહનો ભાવ રહેલો છે, એથી જીવોની મતિ અસદ્ અગ્રહથી ભાવિત હોવાના કારણે જીવોમાં પ્રાયઃ અતિપરિણામાદિક એવ જ ભાવ રહેલો છે.

ભાવાર્થ- અતિપરિણત અને અપરિણત સાધુઓ મિથ્યાપ્રરૂપણા કરે છે અને પ્રાયઃ જીવો પણ મિથ્યા આગ્રહના સ્વભાવવાળા જ છે. એક તો જીવોનો મિથ્યા આગ્રહનો સ્વભાવ છે, અને તેમાં વળી અતિપરિણત અને અપરિણત સાધુઓની મિથ્યા પ્રરૂપણાનો સહકાર મળે એટલે શ્રોતાઓનો શુદ્ધ પુરુષાર્થ ન થાય.

આમ જાણીને ગુરુ તેમના (અયોગ્ય શિષ્યોના, શ્રોતાઓના અને યોગ્ય શિષ્યોના) હિત માટે જ યોગ્ય શિષ્યોને વિધિપૂર્વક વાચના આપે. [૯૮૪]

उवसंपण्णाण जहाविहाणओ एव गुणजुआणांपि ।

सुत्तथाइकमेणं, सुविणिच्छिमप्यणा सम्मं ॥ ९८५ ॥

વૃત્તિ:- 'उपसम्पन्नानां' सतां 'यथाविधानतः' सूत्रनीत्या 'एवं गुणयुक्तानामपि', नान्यथा, तदपरिणत्यादिदोषात्, कथं कर्तव्यमित्याह-'सूत्रार्थादिक्रमेण' यथाबोधं 'सुविनिश्चित-मात्मना सम्यग्', न शुक्रप्रलापप्रायमिति गाथार्थः ॥ ९८५ ॥

ઉપર્યુક્ત ગુણોથી યુક્ત જે સાધુઓ ઉપસંપન્ન (= ભણવા આવેલા) હોય તેમને પણ, પહેલાં

सूत्र पछी अर्थ छत्यादि कमथी, पोपटना प्रलापनी जेम नछि, डिन्तु पोताने ओध होय ते प्रमाझे पोते अर्थनो सारी रीते निर्णय करीने, सूत्रोक्त विधिथी वायना आपे. सूत्रोक्त विधिथी भीञ्छ रीते वायना आपवाथी शिष्यने शास्त्रना अर्थो परिज्ञामे नछि वगेरे दोषो लागे. [८८५]

तद्भावनायैवाह-

उवसंपयाय कप्यो, सुगुरुसगासे गहिअसुत्तत्थो ।

तदहिंगगहणसमत्थोऽणुनाओ तेण संघज्जे ॥ ९८६ ॥

वृत्तिः- 'उपसम्पन्नानां' स 'कल्पो' -व्यवस्था 'स्वगुरुसकाशे' यथासम्भवं 'गृहीतसूत्रार्थः' सन् तत्प्रथमतया, 'तदधिकग्रहणसमर्थः', प्राज्ञः 'सन्ननुज्ञातस्तेन' -गुरु 'णोपसम्पद्यते' विवक्षित-समीप इति गाथार्थः ॥ ९८६ ॥

तत्रापि-

अप्परिणायपरिवारं, अप्परिवारं च णाणुजाणावे ।

गुरुमेसोऽपि संय विअ, एतदभावे ण धारिज्जा ॥ ९८७ ॥

वृत्तिः- 'अपरिणतपरिवारं' शिक्षकप्रायपरिवारम्, 'अपरिवारं च' एकाकिप्रायं 'नानुज्ञापयेत् गुरुं' शिष्यः, अनेकदोषप्रज्ञाद्, 'एषोऽपि' गुरुः 'स्वयमेवैतदभावे' -परिणतपरिवाराद्यभावे 'न धारयेद्', विसर्जयेदिति गाथार्थः ॥ ९८७ ॥

उपसंपदानी विचारणा करे छे-

उपसंपदा संबन्धी व्यवस्था आ प्रमाझे छे- पहेलां स्वगुरुनी पासे जेटलुं श्रुत होय तेटलुं भझी ले. पछी अधिक भझवा माटे समर्थ होय तो गुरुनी रज्जथी अन्य कोरि आचार्यनी पासे उपसंपदा स्वीकारे. तेमां पछ गुरुनो शिष्य परिवार लगभग नवो होय, अथवा गुरु अेकला होय तो शिष्य उपसंपदा माटे गुरुनी अनुज्ञा न मागे. कारण के आवा संज्ञेगोमां अन्य स्थणे जवामां अनेक दोषो थाय. तथा आवा संयोगोमां जेनी पासे उपसंपदा माटे ज्ञाय ते आचार्य पछ तेने न राषे = रज्ज न आपे. [८८६-८८७]

तत्र-

संदिद्धो संदिद्धस्स अंतिए तत्थ मिह परिच्छ उ ।

साहुअमग्गे चोअण, तिगुवरि गुरुसम्मए चागो ॥ ९८८ ॥

वृत्तिः- 'सन्दिष्टः' सन् गुरुणा 'सन्दिष्टस्य' गुरोः 'समीपे', उपसम्पद्येतेति वाक्यशेषः, 'तत्र 'मिथः' परस्परं 'परीक्षा' भवति तयोः, 'साधूनाममार्गे चोदनं' करोत्यागन्तुकः, मिथ्यादुष्कृतादाने 'त्रयाणां' वाराणां 'उपरि गुरु'कथनं, तत् 'सम्पते' शीतलतया 'त्यागः', असम्पते निवासः, तेषामपि तं प्रति अयमेव न्याय इति गाथार्थः ॥ ९८८ ॥

ગુરુફરુસાહિગકહણે, સુજોગઓ અહ નિવેઅણં વિહિણા ।

સુઅઁખંધાદો નિઅમો, આહવ્વડણુપાલણા ચેવ ॥ ૧૮૧ ॥

વૃત્તિ:- 'ગુરો'રપિ તં પ્રતિ 'પરુષાધિકકથનં' જીતં વત્તે, 'સુયોગતઃ' પ્રતિપત્તિશુદ્ધૌ સત્યામ્, 'અથ' અનન્તરં 'નિવેદનં' ગુરવે 'વિધિના' પ્રવચનોક્તેન, ઉપસમ્પદિત્યર્થઃ, તત્ર 'શ્રુતસ્કન્ધાદૌ નિયમઃ'—એતાવન્તં કાલં યાવદિત્યેવમર્હદાદિસાક્ષિકી સ્થાપના, કાયોત્સર્ગપૂર્વિકેત્યન્યે, ઉભયનિયમશ્ચાયમ્ 'આભાવ્યાનુપાલના ચૈવ' શિષ્યેણ નાલબદ્ધવલ્લિવ્યતિરિક્તં દેયં, ગુરુણાડપિ સ સમ્યક્ પાલનીય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૮૧ ॥

તથા ગુરુની રજાથી જાય, અને ગુરુએ જે ગુરુ (આચાર્ય) પાસે જવાનું કહ્યું હોય તેની જ પાસે જાય. તેમાં બંને (આગંતુક અને રાખનાર) પરસ્પર એક બીજાની પરીક્ષા કરે. તે આ પ્રમાણે- વાસ્તવ્ય સાધુઓ માર્ગવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરતા હોય તો આગંતુક તેમને તેમ ન કરવા પ્રેરણા કરે, છતાં સાધુઓ 'મિથ્યામિ દુક્કડં' ન આપે અને પૂર્વ મુજબ જ વર્તે તો બીજી વાર પ્રેરણા કરે, આમ ત્રણ વાર પ્રેરણા કરવા છતાં સાધુઓ 'મિથ્યામિ દુક્કડં' ન આપે તો એ અંગે ગુરુને કહે, જો ગુરુ તેમાં (= સાધુઓ માર્ગવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરતા હોય તેમાં) સમ્મત છે એમ જણાય તો શિથિલ છે એમ માનીને તેનો ત્યાગ કરે. જો ગુરુ એમાં સમ્મત નથી એમ જણાય તો ત્યાં રહે.

વાસ્તવ્ય સાધુઓ પણ આગંતુકની આવી જ રીતે પરીક્ષા કરે. વાસ્તવ્ય ગુરુ પણ તેને કઠોર વચન કહે એ ગુરુનો આચાર છે. (કઠોર વચન કહેવા છતાં રીસાય નહિ વગેરે રીતે યોગ્ય જણાય તો રાખે.) આ પ્રમાણે સ્વીકારમાં શુદ્ધિ હોય તો (રહેનાર = રાખનાર બંનેમાં શુદ્ધિ જણાય તો) આગંતુક શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી ગુરુને નિવેદન કરે = આત્મસમર્પણપૂર્વક તેની નિશ્ચા સ્વીકારે. તેમાં હું અમુક શ્રુત, સંકથ વગેરે આટલા કાળ સુધી ભણવા આવ્યો છું એવો (= ઈત્યાદિ) નિયમ અરિહંત આદિની સાક્ષીએ કરે. બીજાઓ કહે છે કે- કાયોત્સર્ગ પૂર્વક નિયમ કરે. આ નિયમ રહેનાર-રાખનાર બંને કરે. આભાવ્યાનું પાલન કરવું જોઈએ, અર્થાત્ નાલબદ્ધવલ્લિ સિવાય બધું શિષ્યે ગુરુને આપવું જોઈએ. ગુરુએ પણ આગંતુકનું બરોબર પાલન કરવું જોઈએ, અર્થાત્ તેની પાસેથી બિન અધિકારનું ન લેવું વગેરે રીતે તેનું પાલન કરવું જોઈએ. [૯૮૮-૯૮૯]

इह प्रयोजनमाह-

अस्सामित्तं पूआ इअराविकखाए जीअ सुहभावा ।

परिणामइ सुअं आहव्वदाणगहणं अओ चेव ॥ १९० ॥

વૃત્તિ:- 'અસ્વામિત્વં' ભવતિ, નિઃસજ્જતેત્યર્થઃ, તથા 'પૂજા' ગુરોઃ કૃતા ભવતિ, 'ઇતરાપેક્ષયા' અનાલબદ્ધવલ્લિનિવેદનેન ઇતરગુર્વપેક્ષયેતિ ભાવઃ, તથા 'જીત'મિતિ કલ્પોડયમેવ, એવં ભગવતા દૃષ્ટ ઇતિ 'શુભભાવા'દિત્યનેન પ્રકારેણ શુભાશયોપપત્તેઃ 'પરિણમતિ શ્રુતં', યથાર્થતયા ચારિત્રશુદ્ધિહેતુત્વેન શિષ્યસ્ય, નાન્યથે'ત્યાભાવ્યદાનં' શિષ્યેણ કર્તવ્યં, 'ગ્રહણમત એવ' તસ્ય ગુરુણાપિ કર્તવ્યં, તદનુગ્રહધિયા, ન લોભાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૯૦ ॥

આભાવ્ય પાલનનું પ્રયોજન કહે છે—

(૧) આગંતુક પાસેથી બિન અધિકારનું ન લેવાથી ગુરુની પોતાની નિઃસંગતાનું પાલન થાય છે. (૨) નાલબદ્ધ સિવાય બધું ઉપસંપન્ન ગુરુને આપવાથી શિષ્યની ઉપસંપન્નગુરુ સંબંધી પૂજા થાય છે. (ઈતરગુરુ એટલે મૂલગુરુથી ઈતર ઉપસંપન્નગુરુ.) (૩) આપવું-લેવું એ કલ્પ=આચાર છે એમ ભગવાને જ્ઞાનથી જોયું છે. (૪) આ કલ્પના પાલનથી બંનેને શુભાશય પ્રગટે છે. (૫) શુભાશય પ્રગટવાથી શિષ્યને શ્રુત યથાર્થપણે પરિણમે છે, એટલે કે એ શ્રુત શિષ્યની ચારિત્રશુદ્ધિનું કારણ બને છે, આભાવ્યનું પાલન કર્યા વિના શ્રુત યથાર્થ પરિણમતું નથી. આથી શિષ્યે ગુરુને આભાવ્યનું દાન કરવું જોઈએ, અને એથી જ ગુરુએ પણ લોભથી નહિ, કિંતુ શિષ્ય પ્રત્યે અનુગ્રહ બુદ્ધિથી તેનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. [૮૮૦]

અહ વક્ષાણેઅવ્વં જહા જહા તસ્સ અવગમો હોઇ ।

આગમિઅમાગમેણં, જુત્તીગમ્મં તુ જુત્તીણ ॥ ૧૧૧ ॥

વૃત્તિ:- ‘અથ વ્યાખ્યાનયિતવ્યં’ કિમપિ શ્રુતં, કથમિત્યાહ- ‘યથા યથા’ શ્રોતુઃ ‘અવગમો ભવતિ’, પરિણેત્યર્થઃ, તન્નાપિ સ્થિતિમાહ-‘આગમિકં’ વસ્તુ ‘આગમેન’, યથા ‘સ્વર્ગેઽપ્સરસઃ, ઉત્તરાઃ કુરવ’ ઇત્યાદિ, ‘યુક્તિગમ્યં પુનર્યુક્ત્યૈ’વ, યથા દેહમાત્રપરિણામ્યાત્મેત્યાદીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૧ ॥

હવે કોઈ પણ શ્રુતનું વ્યાખ્યાન કેવી રીતે કરવું એ કહે છે—

જે જે રીતે શ્રોતાને બોધ થાય તે તે રીતે વ્યાખ્યાન કરવું. તેમાં પણ “સ્વર્ગમાં અપ્સરાઓ હોય છે, કુરુ દેશ ઉત્તરમાં છે” ઇત્યાદિ શ્રદ્ધાગમ્ય પદાર્થોને આગમના આધારે અને “આત્મા દેહપરિણામી છે” ઇત્યાદિ યુક્તિગમ્ય પદાર્થો યુક્તિથી જ સમજાવવા. [૮૮૧]

કિમિત્યેતદેવમિત્યાહ-

જમ્હા ડ દોણ્હવિ ઇહં ભણિઅં પત્તવગકહણભાવાણં ।

લક્ષણમણઘમઈહિં, પુવ્વાયરિણિં આગમઓ ॥ ૧૧૨ ॥

વૃત્તિ:- ‘યસ્માત્ દ્વયોરપિ’ અત્ર ‘પ્રવચને’ ભણિતં પ્રજ્ઞાપકકથનભાવયોઃ’, પદાર્થયોરિત્યર્થઃ, ‘લક્ષણં’ સ્વરૂપં, કૈરિત્યાહ-‘અનઘમતિભિઃ’ અવદાતબુદ્ધિભિઃ ‘પૂર્વાચાર્યૈઃ’, કુત ઇત્યાહ- ‘આગમાત્’, ન તુ સ્વમનીપિકયૈવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૨ ॥

આવા બે વિભાગનું કારણ કહે છે—

કારણ કે પ્રરૂપકે જેની પ્રરૂપણા કરવાની છે તે બે (આગમગમ્ય અને યુક્તિગમ્ય) પ્રકારના પદાર્થોનું સ્વરૂપ પ્રવચનમાં નિર્ભણ બુદ્ધિવાળા પૂર્વાચાર્યોએ સ્વમતિથી જ નહિ, કિંતુ આગમના આધારે કહેલું છે. [૮૮૨]

કિંભૂતં તદિત્યાહ-

જો હેઝવાયપક્ષમ્મિ હેઝઓ આગમે અ આગમિઓ ।

સો સસમયપણ્ણવઓ, સિદ્ધંતવિરાહઓ અન્નો ॥ ૧૧૩ ॥

વૃત્તિ:- 'યો 'હેતુવાદપક્ષે' યુક્તિગમ્યે વસ્તુનિ 'હેતુકો' હેતુના ચરતિ, 'આગમે ચાગમિકો', ન તત્રાપિ મતિમોહનીં યુક્તિમાહ, 'સ' એવંભૂત: 'સ્વસમયપ્રજ્ઞાપકો' ભગવદનુમતઃ, 'સિદ્ધાન્તવિરાધકોઽન્યઃ', તલ્લાઘવાપાદનાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૩ ॥

તથા-

આણાગિણ્ણો અત્થો, આણાઞ્ણે ચેવ સો કહેયવ્વો ।

વિદ્ધંતિઅ વિદ્ધંતા, કહણાવિહિ વિરાહણા ઇહરા ॥ ૧૧૪ ॥

વૃત્તિ:- 'આજ્ઞાગ્રાહ્યોઽર્થઃ' આગમગ્રાહ્યઃ 'આજ્ઞયૈવાસૌ કથયિતવ્યઃ', આગમેનૈવેત્યર્થઃ 'દાર્ઢ્ય-ન્તિકો 'દષ્ટાન્તાદ્' દષ્ટાન્તેન, 'કથનવિધિરે'ષ સૂત્રાર્થે, 'વિરાધનેતરથા' કથનસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૪ ॥

તે સ્વરૂપ કેવું છે એ જણાવે છે-

જે યુક્તિગમ્ય પદાર્થોને યુક્તિથી અને આગમગમ્ય પદાર્થોને આગમથી સમજાવે છે તે સ્વસિદ્ધાંતપ્રજ્ઞાપક ભગવાનને સંમત છે, અન્ય, એટલે કે યુક્તિગમ્ય પદાર્થોને યુક્તિથી ન સમજાવનાર અને આગમગમ્ય પદાર્થોમાં મતિને મુંઝવનારી યુક્તિ લગાડનાર સિદ્ધાંતનો વિરાધક છે. કારણ કે તે સિદ્ધાંતની લઘુતા કરે છે. તથા આગમગ્રાહ્ય અર્થને જિનેશ્વર ભગવાને આમ કહ્યું છે એમ આજ્ઞાથી=આજ્ઞા બતાવીને જ કહેવો જોઈએ. દષ્ટાંતગમ્ય (= યુક્તિગમ્ય) અર્થને દષ્ટાંતથી (= યુક્તિથી) કહેવો જોઈએ. સૂત્રાર્થને કહેવાનો આ વિધિ છે. બીજી રીતે એટલે કે આગમગ્રાહ્ય અર્થને યુક્તિથી અને યુક્તિગ્રાહ્ય અર્થને યુક્તિ વિના માત્ર આગમના આધારે કહેવાથી વિરાધના થાય. [૮૮૩-૮૮૪]

તો આગમહેઝગયં, સુઅમ્મિ તહ ગોરવં જણંતેણં ।

ઉત્તમનિદંસણજુઅં, વિચિત્તણયગબ્ભસારં ચ ॥ ૧૧૫ ॥

વૃત્તિ:- 'તત્' તસ્માદ્ 'આગમહેતુગતં' યથાવિષયમુખ્યોપયોગેન વ્યાખ્યાનં કર્તવ્યમિતિ યોગઃ, 'શ્રુતે તથા ગૌરવં જનયતા', ન યથા તથાભિધાનં, ન હેયબુદ્ધિ પ્રકુર્વતા, તથા 'ઉત્તમનિદર્શનયુતં' અહીનોદાહરણવત્, તથા 'વિચિત્રનયગર્ભસારં ચ' નિશ્ચયાદ્યનેકનયાર્થપ્રધાનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૫ ॥

ભગવંતે તપ્પચ્ચયકારિ (ય) ગંભીરસારભણિઈંહિં ।

સંવેગકરં નિઅમા, વક્ષણાણં હોઙ્ગ કાયવ્વં ॥ ૧૧૬ ॥

વૃત્તિ:- 'ભગવતિ' સર્વજ્ઞે 'તત્પ્રત્યયકારિતા' સર્વજ્ઞ એવમાહેત્યેવં, 'ગમ્ભીરસારભણિતિભિઃ', ન તુચ્છગ્રામ્યોક્તિભિરિતિ, 'સંવેગકરં નિયમાચ્છો'ત્ત્વમાૌચિત્યેન 'વ્યાખ્યાનં ભવતિ કર્તવ્યં', નાન્યથેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૬ ॥

आथी (१) आगम अने युक्ति अे बेनो यथायोग्य उपयोग करवापूर्वक व्याख्यान करवुं. (२) श्रोताने श्रुत प्रत्ये छेय बुद्धि (अनादर भाव) थाय ते रीते जेम तेम न कहेतां बहुमान प्रगटे तेम कहेवुं. (३) उत्तम दृष्टांतो कहेवा. (४) निश्चय वगेरे नथोना अर्थनी प्रधानतावाणुं व्याख्यान करवुं. (५) 'आ सर्वज्ञे कहुं छे' अेम श्रोताने सर्वज्ञ भगवान उपर विश्वास थाय तेम कहेवुं. (६) तुच्छ गामडीया वयनोथी नहि, किंतु गंभीर अने सारभूत वयनोथी समजाववुं. (७) श्रोतामां नियमा संवेग उत्पन्न थाय तेम उचित रीते व्याख्यान करवुं. आनाथी विपरीत व्याख्यान न करवुं. [८८५-८८६]

एतदेवाह-

ह्येति उ विवज्जयम्मी, दोसा एत्थं विवज्जयादेव ।

ता उवसंपन्नाणं, एवं चिअ बुद्धिमं कुज्जा ॥ ९९७ ॥

वृत्ति:- 'भवन्ति तु 'विपर्यये' अन्यथाकरणे 'दोषा अत्र', कुत इत्याह-एतद् 'विपर्ययादेव' कारणात् 'तत्' तस्माद् 'उपसम्पन्नानां' सतां शिष्याणां 'मेव' (? शिष्याणां 'मेवमेव') यथोक्त 'बुद्धिमान् कुर्यात्' व्याख्यानमिति गाथार्थः ॥ ९९७ ॥

उक्त पद्धतिथी विपरीत रीते व्याख्यान न करवुं अे विषे ज कहे छे-

उक्तपद्धतिथी विपरीत रीते व्याख्यान करवामां विपरीत करवाना कारणे ज दोषो थाय. आथी पूर्वे कहुं तेवा बुद्धिमान गुरु उपसंपन्न थयेला शिष्योने उक्त रीते ज व्याख्यान करे. [८८७]

कालादन्यथाकरणे अदोषाशङ्कां परिहरन्नाह-

कालोऽपि वितहकरणे, पोगंतेणेह होइ सरणं तु ।

गाहि एअम्मि वि काले, विसाइ सुहयं अमंतजुअं ॥ ९९८ ॥

वृत्ति:- 'कालोऽपि' वितथकरणे' विपरीतकरणे 'नैकान्तेनेह'-प्रकमे भवति 'शरणमेव', कुत इत्याह-'नह्येतस्मिन्नपि काले'-दुष्मालक्षणे 'विषादि' प्रकृतिदुष्टं सत् 'सुखदममन्त्रयुतं' तु भवतीति गाथार्थः ॥ ९९८ ॥

उमणां पडतो काल डोवाथी विपरीत करवामां दोष नथी अेवी अनिष्ट विचारणाने दूर करवा कहे छे-

प्रस्तुतमां विपरीत करवामां काल पण अेकांते शरण नथी, अर्थात् उमणां काल पडतो डोवाथी विपरीत व्याख्यान करवामां दोष नहि लागे अेम न मानवुं. स्वभावथी दुष्ट विष वगेरे 'वस्तु मंत्र रहित छेय तो दुष्म वगेरे कालमां पण सुभ आपनारी बनी जती नथी. [८८८]

एत्थं च वितहकरणं, नेअं आउट्टिआउ सव्वंपि ।

पावं विसाइतुल्लं, आणाजोगो अ मंतसमो ॥ ९९९ ॥

वृत्ति:- 'अत्र च' प्रकमे 'वितथकरणं ज्ञेयं आकुट्टिकया' उपेत्यकरणेन 'सर्वमपि 'पापं'

१. विष वगेरे मंत्र रहित छेय तो सुभ आपनार अने=दुःख न आपे, माटे अही "मंत्र रहित छेय तो" अेम कहुं छे.

નિન્દ્યં 'વિષાદિતુલ્યં', વિપાકદારુણત્વાદ, 'આજ્ઞાયોગશ્ચ' સૂત્રવ્યાપારશ્ચ અત્ર 'મન્ત્રસમઃ', તદ્દોષાપયનાદિતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૧૧૧ ॥

પ્રસ્તુતમાં ઈરાદાપૂર્વક જે કંઈ વિપરીત કરવામાં આવે તે બધું જ પાપ છે=નિંદ્ય છે અને વિષાદિ તુલ્ય છે. કારણ કે તેનો વિપાક (=ફળ) મહાદુઃખદાપી થાય છે. આજ્ઞાનું પાલન મંત્ર સમાન છે. કારણ કે તે વિપરીત કરવાના કારણે થતા દોષોને દૂર કરે છે. [૮૮૮]

ઉપસંહરત્વાહ-

તા એમ્મિવિ કાલે, આણાકરણે અમૂઢલક્ષેહિં ।

સત્તીં જડઅવ્વં, એથ વિહિ હંદિ એસો અ ॥ ૧૦૦૦ ॥

વૃત્તિ:- યસ્માદેવં 'તસ્માદેતસ્મિન્નપિ કાલે' દુષ્પમારૂપે 'આજ્ઞાકરણે' સૌત્રવિધિસમ્પાદને 'અમૂઢલક્ષ્ણે' સદ્ધિઃ 'શક્ત્યા યતિતવ્યં' ઉપસમ્પદાદૌ, 'અત્ર વિધિરે'ષ વ્યાખ્યાનકરણે, 'હન્દી'ત્યુપદર્શિ, 'એષ ચ' વક્ષ્યમાણલક્ષણ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૦૦ ॥

ઉપસંહાર કરે છે-

માટે દુષ્પમ કાલમાં પણ સજ્જન પુરુષોએ ઉપયોગવાલા બનીને ઉપસંપદા આદિ ધર્મકાર્યોમાં સૂત્રોક્ત વિધિનું પાલન કરવામાં યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, વ્યાખ્યાન કરવામાં વિધિ આ (=હવે કહેવાશે તે) છે. [૧૦૦૦]

મજ્જણ નિસિજ્જ અક્ખા, કિઙ્કમ્પુસ્સગ્ગ વંદણં જિટ્ઠે ।

ભાસંતો હોઙ્ક જિટ્ઠો, ન ડ પજ્જાણ તો વંદે ॥ ૧૦૦૧ ॥

વૃત્તિ:- 'માર્જનં' વ્યાખ્યાસ્થાનસ્ય, 'નિષદ્યા' ગુર્વાદિઃ, 'અક્ષાઃ'-ચન્દનકા ઉપનીયન્તે, 'કૃતિકર્મ્મ' વન્દનમાચાર્યાય, 'કાયોત્સર્ગો'ડનુયોગાર્થઃ, 'વન્દનં જ્યેષ્ઠ'વિષયમ્, ઇહ 'ભાષમાણો ભવતિ જ્યેષ્ઠઃ ન તુ પર્યાયેણ, તતો વન્દેત' તમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૦૧ ॥

(૧) વાચનાના સ્થળને પ્રમાર્જવું, (૨) ગુરુ આદિનું આસન પાથરવું, (૩) સ્થાપનાચાર્ય પધરાવવા, (૪) આચાર્યને વંદન કરવું, (૫) અનુયોગ (= વ્યાખ્યાન) માટે કાયોત્સર્ગ કરવો, (૬) મોટાને વંદન કરવું, અહીં દીક્ષાપર્યાયથી નહિ પણ જે વાચના આપે તે મોટો સમજવો, તેથી જે વાચના આપે તેને જ (દીક્ષાપર્યાયથી મોટાએ પણ) વંદન કરવું. [૧૦૦૧]

વ્યાસાર્થં ત્વાહ-

ઠાણં પમજ્જિઝુણં, દોત્તિ નિસિજ્જાડ હોતિ કાયવ્વા ।

એક્કા ગુરુણો ભણિઆ, બીઆ પુણ હોઙ્ક અક્ખાણં ॥ ૧૦૦૨ ॥

વૃત્તિ:- 'સ્થાનં પ્રમૃજ્ય', વ્યાખ્યાસ્થાનં, 'દ્વે નિષદ્યે ભવતઃ કર્તવ્યે' સમ્યગુચિતકલ્પેઃ, તત્રૈકા ગુરોર્ભણિતા' નિષીદનનિમિત્તં, 'દ્વિતીયા પુનર્ભવતિ' મનાગુચ્ચતરા 'અક્ષાણાં', સમ-વસરણોપલક્ષણમેતદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૦૨ ॥

ઉક્ત ગાથાનો વિસ્તારથી અર્થ કહે છે-

વાચનાના સ્થળને પ્રમાર્જને=વાચનાના સ્થળે કાજો લઈને સુંદર અને ઉચિત કપડાઓના બનાવેલાં બે આસનો પાથરવાં, તેમાં એક ગુરુને બેસવા માટે પાથરવું, બીજું કંઈક ઊંચા સ્થાને સ્થાપનાચાર્ય માટે પાથરવું, આ સમવસરણનું ઉપલક્ષણ છે, અર્થાત્ સમવસરણની સ્મૃતિ નિમિત્તે સમવસરણના પ્રતીક રૂપે આસન ઉપર સ્થાપનાચાર્ય રાખવામાં આવે છે. (કારણ કે ઉત્સર્ગ માર્ગે સમવસરણ કર્યા વિના વાચના કરવાનો નિષેધ છે.) [૧૦૦૨]

વિધિવિશેષમાહ-

દો ચેવ મત્તગાઇં, खेले काइअ सदोसगस्सुचिए ।

एवंविहोऽपि णिच्चं, वक्ख्खाणिज्जत्ति भावत्थो ॥ ૧૦૦૩ ॥

વૃત્તિ:- 'દ્વે એવ માત્રકે' ભવત:- 'શ્લેષ્મમાત્રકં કાયિકમાત્રકં' ચ, 'સદોષકસ્ય' ગુણે, ન સર્વસ્ય, 'ઉચિતે' ભૂભાગે ભવતઃ, એદંપર્યમાહ-'એવંવિધોઽપિ' સદોષઃ સન્ 'નિત્યં વ્યાખ્યાનયેદિતિ' પ્રસ્તુત્ ભાવાર્થ' ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૦૩ ॥

जावइआ उ सुणिंती, सव्वेवि हु ते तओ अ उवउत्ता ।

पडिलेहिऊण पोत्तिं, जुगवं वंदंति भावणया ॥ ૧૦૦૪ ॥

વૃત્તિ:- 'યાવન્તઃ શ્રુણ્વન્તિ' વ્યાખ્યાનં 'સર્વેઽપિ' સાધવઃ 'તે 'તતશ્ચ' તદનન્તરં 'ઉપયુક્તાઃ' સન્તઃ 'પ્રત્યુપેક્ષ્ય પોત્તિં' તયા કાયં ચ 'યુગપદ્મન્દન્તે' ગુરું, ન વિષમં, 'ભાવનતાઃ' સન્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૦૪ ॥

વિશેષ વિધિ કહે છે-

ગુરુ કફ આદિની તકલીફવાળા હોય તો તેમના માટે એક શ્લેષ્મ માટે અને એક લઘુનીતિ માટે એમ બે ઠુંડી યોગ્ય સ્થળે મૂકવી, પણ બધા ગુરુ માટે આ નિયમ નથી. આનો ભાવાર્થ એ છે કે ગુરુ કફ આદિની તકલીફવાળા હોય તો પણ સદા વાચના કરે. [૧૦૦૩] ત્યારબાદ જેટલા સાધુઓ

૧. ન ચાક્રતસમવસરણેન વ્યાખ્યા કાર્યેત્સુત્સર્ગઃ (ધર્મસંશ્લેષ દશધા સામાચારી-ઉપસંપદા સામાચારીના વર્ણનમાં.)
૨. વાચના માટે અધિકારી એવા જ્ઞાનીએ માંદગી છતાં જ્યાં સુધી શક્તિ પહોંચે, ત્યાં સુધી વાચનાનું (વ્યાખ્યાનનું) દાન કરવાનું કહ્યું, તેથી અધિકારી એવા સશક્ત નિરોગીને તો અવશ્ય વાચના આપવી જોઈએ એ સિદ્ધ થાય છે. એથી અધિકારી છતાં શિષ્યાદિને ભણાવવામાં પ્રમાદ કરનાર વિરાધક સમજવો, કારણકે- શ્રી જિનશાસનની (પ્રવચનની) વિદ્યમાનતા (પ્રવાહ) ટકાવવા માટે જ્ઞાનદાન મુખ્ય સાધન છે. તેનો પ્રવાહ અટકે તેટલી શાસનની કુલેવા થાય છે. વીતરાગવચનને જગતમાં પ્રચારવું અને આચરવું એ સાધુ જીવનનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. જો શિષ્યાદિ અજ્ઞાન રહે, તો પરિણામે ક્રિયા પણ અજ્ઞાનક્રિયા રૂપ જ રહે અને જ્ઞાન (સમજણ) વિનાની તેવી ક્રિયા પણ આખરે નાશ પામે. જ્યાં જ્યાં ક્રિયા પ્રત્યે અનાદર દેખાય છે, ત્યાં ત્યાં ક્રિયાના લાભોનું અજ્ઞાન મુખ્ય હેતુ હોય છે. વરદત્તના જીવે પૂર્વભવમાં અધિકારી છતાં જ્ઞાનદાન પ્રત્યે કરેલા અનાદરથી ગાઢ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું. એ વાત જૈનશાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ છે. આઠ પ્રભાવક્રોમાં પણ પ્રાવચની અને ધર્મકલીનો નંબર મુખ્ય છે, તેમાં પણ આ હેતુ છે. જો કે એનો અર્થ એવો નથી કે અનધિકારીએ પણ સૂત્રદાન કરવું જ જોઈએ. શાસ્ત્રનાં રહસ્યોને તથાવિધ સયોપશમના બળે વિનયપૂર્વક ગુરુકૃપાથી મેળવ્યાં હોય અને જે શિષ્યાદિનું આવર્જન કરવાની લખિવાળો (પુણ્યશાળી) હોય, તેણે જિનશાસનના પ્રવાહને છેડા સુધી પહોંચાડવાના અને શિષ્યાદિ પોતાના આશ્રિતોનો અનુગ્રહ કરવાના નિર્મળ ધ્યેયથી અવશ્ય વાચના આપવી જોઈએ, બીમાર પણ વાચનાદાતાએ પોતાની વાચના આપવાની શક્તિને ગોપવી બીજી આરાધના કરવી તે ઉચિત નથી, કારણકે-"શક્તિ ગોપવ્યા વિના જે પત્ન કરે, તે યતિ" કહેવાય છે. (ધ. સં. ભાષાંતર.)

વાચના લે તે બધાય એકાગ્રચિત્તે મુહપત્તિનું અને મુહપત્તિથી કાયાનું પરિલેહણ કરીને ભાવથી નમ્ર બનીને બધા સાથે ગુરુને (= વાચનાચાર્યને) વંદન કરે, છૂટા છૂટા વંદન ન કરે. [૧૦૦૩-૧૦૦૪]

સવ્વેડવિ ઉ ડસ્સગ્ગં, કરિંતિ સવ્વે પુણોડવિ વંદંતિ ।

નાસન્ને નાઇદૂરે, ગુરુવચણપડિચ્છા હોંતિ ॥ ૧૦૦૫ ॥

વૃત્તિ:- 'સર્વેડપિ ચ' ભૂય: 'કાયોત્સર્ગ કુર્વન્તિ' અનુયોગપ્રારમ્ભાર્થ, તત્સમાસૌ ચ 'સર્વે પુનરપિ વન્દન્તે' ગુરુમેવ, જ્યેષ્ઠાર્યમિત્યન્યે, તદનુ 'નાસન્ને નાતિદૂરે' ગુર્વવગ્રહં વિહાય 'ગુરુવચન-પ્રતીચ્છવા' ભવન્ત્યુપયુક્તા इति ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૦૫ ॥

(ચાર દારો કહ્યા, હવે કાયોત્સર્ગ દારને કહે છે-)

પછી બધાય સાધુઓ અનુયોગના પ્રારંભ નિમિત્તે કાયોત્સર્ગ કરે, કાયોત્સર્ગ પૂર્ણ થયા પછી ફરી બધા સાધુઓ વાચનાચાર્યને જ વંદન કરે. બીજાઓ કહે છે- વાચનાચાર્ય રત્નાધિક હોય તો કરે. ત્યારબાદ ગુરુના અવગ્રહ (સાડા ત્રણ હાથ)ને છોડીને બહુ દૂર નહિ, તેમજ બહુ નજીક નહિ એવા સ્થળે બેસીને એક ચિત્તે ગુરુવચનને સાંભળે. [૧૦૦૫]

શ્રવણવિધિમાહ-

નિદ્વાવિગહાપરિવજ્જિર્ણિ ગુત્તેર્ણિ પંજલિડોર્ણિ ।

ભક્તિબહુમાણપુવ્વં, ઉવડત્તેર્ણિ સુણોઅવ્વં ॥ ૧૦૦૬ ॥

વૃત્તિ:- 'નિદ્વાવિકથાપરિવર્જિતૈ:' સદ્ધિ: બાહ્યચેષ્ટયા, તથા 'ગુપ્તૈ:'-સંવૃત્તૈ: બાહ્યચેષ્ટયૈવ, કૃત-'પ્રાહ્ણલિખિ:', અનેન પ્રકારેણ 'ભક્તિબહુમાણપૂર્વ' ગુરૈ 'ઉપયુક્તૈ:' સૂત્રાર્થે 'શ્રોતવ્યમિ'તિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૦૬ ॥

તથા-

અહિકંચંતેર્ણિ સુભાસિઆઈ વચણાઈ અત્થમહુસાઈ ।

વિમ્હિઅમુહેર્ણિ હરિસાગર્ણિ હરિસં જણંતેર્ણિ ॥ ૧૦૦૭ ॥

વૃત્તિ:- 'અભિકાઙ્ક્ષદ્ધિ:'-અભિલષદ્ધિ: 'સુભાષિતાનિ' ગુરો: સમ્બન્ધીનિ 'વચનાનિ 'અર્થમધુરાણિ' પરલોકાનુગુણાર્થાનિ 'વિસ્મિતમુખૈ:' શોભનાર્થોપલ' બ્યાગતહર્ષે:' રોમોદ્ગમાદિના 'હર્ષ જનયદ્ધિરુ'પયુક્તયા ગુરોરિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૦૭ ॥

વ્યાખ્યાનશ્રવણનો (= વાચના લેવાનો) વિધિ કહે છે-

નિદ્વા-વિકથાનો ત્યાગ કરી, (ગુત્તેર્ણિ=) વાચનાશ્રવણ સિવાયની સઘળી પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરી, અંજલિ જોડી, વાચના સાંભળવામાં એકાગ્ર બનીને, ગુરુપ્રત્યે ભક્તિ બહુમાણપૂર્વક, ગુરુના પરલોકમાં અનુકૂળ (= હિતકર) અર્થોવાળા સુભાષિત વચનોને સાંભળવાની ઈચ્છાવાળા, વિસ્મિત મુખવાળા, સુંદર અર્થોની પ્રાપ્તિથી થયેલા હર્ષવાળા, શરીરમાં વિકસ્વર થયેલી રોમરાજી આદિથી

પ્રગટ થતા હર્ષવાળા, ઉપયોગપૂર્વક શ્રવણ કરવાથી ગુરુને હર્ષ ઉત્પન્ન કરનારા બનીને વ્યાખ્યાન (= વાચના) સાંભળવું જોઈએ. [૧૦૦૬-૧૦૦૭]

અત્ર ફલમાહ-

ગુરુપરિઓસગણં, ગુરુભક્તીણ તહેવ વિણણં ।

ઈચ્છિઅસુત્તથાણં, ચિખ્પં પારં સમુવચંતિ ॥ ૧૦૦૮ ॥

વૃત્તિ:- 'ગુરુપરિતોષગતેન' ગુરુપરિતોષજાતેનેત્યર્થઃ, 'ગુરુભક્ત્યા તથૈવ વિનયેન', ભક્તિ:-ઉપચારઃ વિનયો-ભાવપ્રતિબન્ધઃ, 'ઈપ્સિતસૂત્રાર્થાનાં' વિચિત્રાણાં 'ક્ષિપ્રં પારં સમુપચાન્તિ', અનેનૈવ વિધિના કર્મ્મક્ષયોપપત્તેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૦૮ ॥

વિધિપૂર્વક શ્રવણનું ફલ કહે છે-

ગુરુને થયેલા સંતોષથી, ગુરુભક્તિથી અને ગુરુવિનયથી શિષ્ય વિવિધ ઈચ્છિત સૂત્ર-અર્થનો પાર જલદી પામે છે. કારણ કે આ જ વિધિથી (જ્ઞાનાવરણીય) કર્મોનો ક્ષય થાય છે. ભક્તિ એટલે બાહ્ય સેવા. વિનય એટલે આંતરિક રાગ. [૧૦૦૮]

વક્ષ્યાણસમત્તીણ, જોગં કારુણ કાઙ્ઙાઈણં ।

વંદંતિ તઓ જિટ્ઠં, અણ્ણે પુલ્લચ્ચિઅ ભણંતિ ॥ ૧૦૦૯ ॥

વૃત્તિ:- 'વ્યાખ્યાનસમાસૌ' સત્યાં, કિમિત્યાહ-'યોગં કૃત્વા કાયિકાદીનામ્', આદિ-શબ્દાદ્ ગુરુવિશ્રામણાદિપચ્છિહઃ, 'વન્દન્તે તતો જ્યેષ્ઠં'-પ્રત્યુચ્ચારકં શ્રવણાય, 'અન્યે પૂર્વમેવ ભણન્તિ'-યદુતાદાવેવ જ્યેષ્ઠં વન્દન્તે ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૦૯ ॥

વાચના પૂર્ણ થતાં લઘુનીતિ, ગુરુવિશ્રામણા આદિ કાર્યો કરીને વાચનાદાતા જ્યેષ્ઠને (પર્યાયથી વાચનાદાતા લઘુ હોય તો પણ જ્ઞાનથી જ્યેષ્ઠ હોવાથી) વંદન કરે. અન્ય આચાર્યો કહે છે કે- 'પહેલાં જ જ્યેષ્ઠને વંદન કરે. [૧૦૦૯]

ચોણ્ઙ જઈ જિટ્ઠે, કઈંચિ સુત્તથધારણાવિકલો ।

વક્ષ્યાણલલ્લિહીણો, નિસ્થયં વંદણં તમ્મિ ॥ ૧૦૧૦ ॥

વૃત્તિ:- 'ચોદયતિ' કશ્ચિદ્ 'યદિ' તુ 'જ્યેષ્ઠઃ' પર્યાયવૃદ્ધઃ 'કથञ્ઞિત્ સૂત્રાર્થધારણાવિકલો' જડતયા કર્મ્મદોષાત્, તતશ્ચ 'વ્યાખ્યાનલલ્લિહીણો' ડસૌ વત્તે, એવં ચ 'નિસ્થયં વંદનં તસ્મિન્નિતિ' ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૧૦ ॥

અહ વચપરિઆઈં, લહુઓઙ્ઙિહુ ભાસગો ઙ્ઙં જિટ્ઠે ।

રાચણિઅવંદણે પુણ, તસ્સઙ્ઙિ આસાયણા ભંતે ॥ ૧૦૧૧ ॥

૧. અહીં પહેલાં જ એટલે વાચનાના પ્રારંભમાં જ.

વૃત્તિ:- 'અથ વયઃપર્યાયાભ્યાં લઘુરપિ' કશ્ચિદ્ 'ભાષક ઇહ જ્યેષ્ઠો' ગૃહ્યતે, 'રત્નાધિકવન્દને પુનસ્તસ્યાપિ' લઘોઃ 'અશાતના ભદન્ત !' ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૧૧ ॥

અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે છે-

જો દીક્ષાપર્યાયથી વૃદ્ધ વાયનાદાતા કર્મદોષના કારણે જડ હોવાથી સૂત્રાર્થને ધારવામાં અસમર્થ હોય તો વ્યાખ્યાનલબ્ધિથી રહિત એવા તેને વંદન કરવું નિરર્થક છે. હવે જો વય અને પર્યાયથી લઘુ હોવા છતાં જે વાયનાદાતા હોય તેને અહીં જ્યેષ્ઠ તરીકે સ્વીકારવામાં આવે તો, રત્નાધિક તેને વંદન કરે તો પર્યાયથી નાના એવા વાયનાદાતાને પણ (મોટાનું વંદન સ્વીકારવાથી) આશાતનાનો દોષ લાગે. [૧૦૧૦-૧૦૧૧]

અત્રાહ-

જડ્ઽવિ વયમાઙ્ઘિં, લહુઓ સુત્તથધારણાપડુઓ ।

વક્ષ્યાણલક્ષ્મિં જો, સો ચ્ચિઅ ઇહ ઘિપ્પઈં જિટ્ઠો ॥ ૧૦૧૨ ॥

વૃત્તિ:- 'યદ્યપિ 'વયઆદિભિઃ' વયસા પર્યાયેણ ચ 'લઘુકઃ' સન્ 'સૂત્રાર્થધારણાપટુઃ' દક્ષઃ 'વ્યાખ્યાનલબ્ધિમાન્ યઃ' કશ્ચિત્ 'સ એવેહ' પ્રક્રમે 'ગૃહ્યતે જ્યેષ્ઠઃ', ન તુ વયસા પર્યાયેણ વેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૧૨ ॥

આસાયણાવિ નેવં, પડુચ્ચ જિણવયણભાસગં જમ્હા ।

વંદણગં રાયણિઓ, તેણ ગુણેણંપિ સો ચેવ ॥ ૧૦૧૩ ॥

વૃત્તિ:- 'આશાતનાપિ નૈવં' ભવતિ 'પ્રતીત્ય જિનવચનભાષકં, યસ્માદ્ વન્દનકં તદ્રત્નાધિકસ્તેન ગુણેનાપિ' -ભાષણલક્ષણેન 'સ એવેતિ' ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૧૩ ॥

અહીં ઉત્તર આપે છે-

જો કે વય અને પર્યાયથી લઘુ હોવા છતાં જે કોઈ સૂત્ર-અર્થને ધારવામાં પટુ હોય અને વાયનાની શક્તિવાળો હોય તેને જ અહીં જ્યેષ્ઠ માનવામાં આવે છે, નહિ કે વય અને પર્યાયથી. તથા જિનવચનપ્રરૂપક હોવાથી વંદન કરવામાં આશાતના દોષ પણ લાગતો નથી. કારણ કે જે રત્નાધિક હોય = ગુણથી મોટો હોય તેને વંદન કરવાનો નિયમ છે, વાયનાદાન રૂપ જ્ઞાન ગુણના કારણે રત્નાધિકથી પણ વાયનાદાતા જ રત્નાધિક છે. [૧૦૧૨-૧૦૧૩]

एतदेव भावयति-

ण वयो एत्थ पमाणं, ण य परिआओ उ निच्छयणाएणं ।

ववहारओ उ जुज्जइ, उभयणयभयं पुण पमाणं ॥ १०१४ ॥

વૃત્તિ:- 'ન વયોઽત્ર' -પ્રક્રમે સામાન્યગુણચિન્તાયાં વા 'પ્રમાણં, ન ચ 'પર્યાયોઽપિ'

પ્રવ્રજ્યાલક્ષણઃ 'નિશ્ચયનયેન, વ્યવહારતસ્તુ યુજ્યતે' વયઃ પર્યાયશ્ચ, 'ઉભયનયમતં પુનઃ પ્રમાણં' સર્વત્રૈવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૧૪ ॥

યતઃ-

નિચ્છ્યઓ દુન્નેઅં, કો ભાવે કસ્મિ વઢૈ સમણો ? ।

વવહારઓ ડ કીરઢ, જો પુવ્વઠિઓ ચરિત્તમ્મિ ॥ ૧૦૧૫ ॥

વૃત્તિઃ- 'નિશ્ચયતો દુર્વિજ્ઞેયમે'તત્-'કો ભાવે કસ્મિન્' શુભાશુભતરુદૌ 'વર્ત્તે શ્રમણઃ' તતશ્ચાકર્ત્તવ્યમેવૈતત્પ્રાપ્રોતિ, 'વ્યવહારતસ્તુ ક્રિયત' એવૈતદ્ 'યઃ પૂર્વમ્'-આદૌ 'સ્થિતશ્ચારિત્રે', આદૌ પ્રવ્રજિત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૧૫ ॥

આ જ વિષયની વિચારણા કરે છે-

અહીં એટલે કે પ્રસ્તુત વિષયમાં અથવા સામાન્યથી ગુણવિચારણામાં, નિશ્ચયનયને ઉંમર અને દીક્ષાપર્યાય સંમત નથી, વ્યવહારનયને તો વય અને દીક્ષાપર્યાય સંમત છે. પણ નિશ્ચય અને વ્યવહાર એ બંને નયોને જે સંમત હોય તે બધા જ સ્થળે પ્રમાણ છે. કારણ કે પરમાર્થથી કયો સાધુ શુભ-અશુભ વગેરે કયા ભાવમાં વર્તે છે એ જાણવું મુશ્કેલ છે. એથી વંદન કરવાનું બંધ જ કરવું પડે. પણ વ્યવહારથી જેણે ચારિત્ર પહેલાં લીધું હોય તેને વંદન કરાય છે. (આમાં એવું પણ બને કે વંદન કરનાર ભાવથી મોટો હોય, આમ છતાં વ્યવહારનું સામ્રાજ્ય હોવાથી વંદન કરવું જોઈએ. વ્યવહારનય પણ બલવાન છે.) [૧૦૧૪-૧૦૧૫]

યુક્તં ચૈતદિત્યાહ-

વવહારોડવિ હુ બલવં, જં છુડમત્થંપિ વંદઈ અરહા ।

જા હોઈ અણાભિન્નો, જાણંતો ધમ્મયં એયં ॥ ૧૦૧૬ ॥

વૃત્તિઃ- 'વ્યવહારોડવિ બલવાન્' વર્ત્તે, 'યત્ છુદ્ધાસ્થમપિ' સન્તં ચિષ્પ્રવ્રજિતં 'વન્દતે 'અર્હન્' કેવલો 'યાવદ્ ભવત્યનભિજ્ઞઃ' સ ચિષ્પ્રવ્રજિતઃ, 'જાનાનો ધર્મતામેનાં'-વ્યવહાર-ગોચરામિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૧૬ ॥

આ યોગ્ય છે એમ કહે છે-

વ્યવહારનય પણ બલવાન છે=વ્યવહારનું પણ ઉલ્લંઘન કરી શકાય નહિ. આથી જ વ્યવહારના ધર્મને=વ્યવહારના અતિશય બળને જાણનાર કેવલી પણ કેવલી તરીકે અજ્ઞાત હોય=જાહેર ન થાય ત્યાં સુધી છદ્મસ્થ પણ રત્નાધિક (ગુરુ વગેરે)ને વંદન કરે છે. [૧૦૧૬]

યદ્યેવં કઃ પ્રકૃતોપયોગ ઇત્યાહ-

એત્થ ડ જિણવયણાઓ, સુત્તાસાયણબહુત્તદોસાડ ।

ભાસંતજિદ્ગસ્સ ડ, કાયવ્વં હોઈ કિઢકમ્મં ॥ ૧૦૧૭ ॥

૧. ગુ. ત. વિ. ઉલ્લાસ ૧ ગા. ૭૧ વગેરે, બૃહત્કલ્પ ગા. ૪૫૦૬-૭, આવ. ગા. ૭૧૬, આવ. ભાષ્ય ગા. ૧૨૩.

વૃત્તિ:- 'અત્ર તુ' જિનવચનાદ્ 'ભાસન્તો હોતી' ત્યાદે: સૂત્રાત્ સૂત્રાશાતનાયાં દોષબહુલત્વાત્' કારણાદ્ 'ભાષમાણજ્યેષ્ઠસ્યૈવ કર્તવ્યં ભવતિ' કૃતિકર્મ્મ' વન્દનં નેતરસ્યેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૧૭ ॥

જો આ પ્રમાણે છે તો પ્રસ્તુતમાં શો ઉપયોગ (= સંબંધ) છે એ કહે છે-

'ભાસન્તો હોતિ' ઈત્યાદિ શાસ્ત્રવચનના આધારે સૂત્રની આશાતનામાં વધારે દોષ હોવાના કારણે વાચનાદાતા જયેષ્ઠને જ વંદન કરવું જોઈએ, અન્યને નહિ. [૧૦૧૭]

વ્યાખ્યેયમાહ-

વક્ષ્યાણેઅવ્વં પુણ, જિણવચણં પંદિમાઇ સુપસત્થં ।

જં જમ્મિ જમ્મિ કાલે, જાવઇઅં ભાવસંજુત્તં ॥ ૧૦૧૮ ॥

વૃત્તિ:- 'વ્યાખ્યાનયિતવ્યં પુન' સ્તેન 'જિનવચનં', નાન્યત્, 'નન્દ્યાદિ સુપ્રશસ્તં' - સંવેગકારિ 'યત્ યસ્મિન્ યસ્મિન્ કાલે યાવત્' પ્રચરતિ 'ભાવસંયુક્તં' ભાવાર્થસારમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૧૮ ॥

સિસસે વા પાઠુણં, જોગાયરે કેઇ દિટ્ઠિવાયાઈ ।

તત્તો વા નિજ્જૂઠં, સેસં તે ચેવ વિઅરંતિ ॥ ૧૦૧૯ ॥

વૃત્તિ:- 'શિષ્યાન્ વા જ્ઞાત્વા યોગ્યતરાન્ કાંશ્રુન દષ્ટિવાદાદિ', વ્યાખ્યાનયિતવ્યમ્, 'તત્તો વા' દષ્ટિવાદાદે: 'નિર્વ્યૂઢમ્' આકૃષ્ટં 'શેષં' નન્દ્યાદિ, 'ત એવ' યોગ્યા: 'વિતરન્તિ' - તદન્યેભ્યો દદતીતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૧૯ ॥

કોનું વ્યાખ્યાન કરવું એ કહે છે-

અનુયોગાચાર્યે સંવેગકારી નંદીસૂત્ર આદિ જિનવચનનું વ્યાખ્યાન કરવું જોઈએ, જિનવચન સિવાય અન્યનું વ્યાખ્યાન ન કરવું. જે જે કાળે જેટલું જેટલું જિનવચન વિદ્યમાન હોય તે તે કાળે તેટલા તેટલા જિનવચનનું ભાવાર્થથી સારભૂત વ્યાખ્યાન કરવું. અથવા કેટલાક શિષ્યોને અધિક યોગ્ય જાણીને દષ્ટિવાદ આદિનું વ્યાખ્યાન કરવું. અથવા યોગ્ય અનુયોગાચાર્યો જ દષ્ટિવાદ આદિમાંથી ઉદ્ધરેલ શેષ નંદી આદિ ગ્રંથો બીજાઓને આપે. [૧૦૧૮-૧૦૧૯]

નિર્વ્યૂઢલક્ષણમાહ-

સમ્મં ધમ્મવિસેસો, જહિઅં કસછેઅતાવપરિસુઢ્ઢો ।

વણિણજ્જઇ નિજ્જૂઠં, એવંવિહમુત્તમસુઆઇ ॥ ૧૦૨૦ ॥

વૃત્તિ:- 'સમ્યગ્ ધર્મવિશેષ:' પારમાર્થિક: 'ચત્ર' ગ્રન્થરૂપે 'કષચ્છેદતાપપરિશુદ્ધ:' - ત્રિકોટિદોષવર્જિત: 'વપર્યતે', સમ્યક્ 'નિર્વ્યૂઢમેવંવિધં' ભવતિ ગ્રન્થરૂપં, તચ્ચ 'ઉત્તમશ્રુતાદિ', ઉત્તમશ્રુતં-સ્તવપરિજ્ઞા इत्येवमादीति ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૨૦ ॥

ઉદ્ધૃત ગ્રંથનું લક્ષણ કહે છે-

જે ગ્રંથોમાં કષ-છેદ-તાપથી શુદ્ધ=ત્રિકોટિ દોષથી રહિત સત્ય ધર્મનું વર્ણન હોય તે 'સ્તવપરિજ્ઞા' વગેરે ઉત્તમ ગ્રંથો ઉદ્ધૃત સમજવા. [૧૦૨૦]

કષાદિસ્વરૂપમાહ-

પાણવહાઈઆણં, પાવદ્વાણાણ જો ડ પડિસેહો ।

ઝાણાજ્ઞયણાઈણં, જો અ વિહી એસ ધમ્મકસો ॥ ૧૦૨૧ ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રાણવધાદીનાં પાપસ્થાનાનાં' સકલલોકસમ્મતાનાં 'યસ્તુ પ્રતિષેધ:' શાસ્ત્રે, 'ધ્યાનાધ્યયનાદીનાં યશ્ચ વિધિ'સ્ત્રૈવ, 'એષ ધર્મકષો' વર્તત્ત્વમ્ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૨૧ ॥

બજ્ઞાણુદ્વાણેણં, જેણ ન બાહિજ્જઈ તયં નિયમા ।

સંભવઈ અ પરિસુદ્ધં, સો ડણ ધમ્મમ્મિ છેડત્તિ ॥ ૧૦૨૨ ॥

વૃત્તિ:- 'બાહ્યાનુષ્ઠાનેન' ઇતિકર્તવ્યતારૂપેણ 'યેન ન બાધ્યતે 'તદ્' વિધિપ્રતિષેધદ્વયં 'નિયમાત્, સમ્ભવતિ' ચૈત્ત 'પરિશુદ્ધં'-નિરતિચારં, 'સ પુન'સ્તાદ્દશઃ પ્રક્રમાદુપદેશોઽર્થો વા 'ધર્મચ્છેદ' ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૨૨ ॥

જીવાઈભાવવાઓ, બંધાઈપસાહગો ઇહં તાવો ।

એઈ સુપરિસુદ્ધો, ધમ્મો ધમ્મત્તણમુવેઈ ॥ ૧૦૨૩ ॥

વૃત્તિ:- 'જીવાદિભાવવાદઃ'-પદાર્થવાદઃ 'બન્ધાદિપ્રસાધકઃ' બન્ધમોક્ષાદિગુણઃ 'ઇહ તાપ' ઉચ્યતે, 'એભિઃ' કષાદિભિઃ 'સુપરિશુદ્ધઃ' સન્ 'ધર્મઃ' શ્રુતાનુષ્ઠાનરૂપઃ 'ધર્મત્વમુપૈતિ', સમ્યગ્ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૨૩ ॥

કષ વગેરેનું સ્વરૂપ કહે છે-

શાસ્ત્રમાં સર્વ (આસ્તિક) લોકોને સમ્મત હિંસા આદિનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો હોય અને ધ્યાન, શાસ્ત્રનું અધ્યયન આદિનું વિધાન કરવામાં આવ્યું હોય એ ધર્મકષ છે = ધર્મશુદ્ધિની પરીક્ષા માટે કષ છે. (જે શાસ્ત્રમાં ઉક્ત રીતે વિધિ-નિષેધનું વર્ણન હોય તે શાસ્ત્ર કષથી (= કસોટીથી) શુદ્ધ છે.

વિધિ-નિષેધને બાધ ન જ આવે અને નિરતિચારપણે વિધિ-નિષેધનું પાલન થઈ શકે તેવાં બાહ્ય અનુષ્ઠાનોનો ઉપદેશ એ ધર્મછેદ છે = ધર્મશુદ્ધિની પરીક્ષા માટે છેદ છે. (જે શાસ્ત્રમાં આવાં અનુષ્ઠાનોનું વર્ણન હોય તે શાસ્ત્ર છેદથી શુદ્ધ છે.) જીવાદિ પદાર્થોનું નિરૂપણ બંધ-મોક્ષ આદિનું સાધક હોય, અર્થાત્ બંધ-મોક્ષ આદિ ઘટી શકે તેવું હોય એ તાપ કહેવાય છે. (પદાર્થોનું આવું વર્ણન જે શાસ્ત્રમાં હોય તે શાસ્ત્ર તાપથી શુદ્ધ છે.) આ કષ આદિ ત્રણથી સુપરિશુદ્ધ શ્રુતઅનુષ્ઠાન (= જ્ઞાનક્રિયા) રૂપ ધર્મ સુધર્મ બને છે. [૧૦૨૧ થી ૧૦૨૩]

૧. દરેક દર્શનમાં શાસ્ત્રો ભિન્ન ભિન્ન છે. તેમાંથી કયાં શાસ્ત્રો સાચાં છે અને કયાં શાસ્ત્રો ખોટાં છે એ જાણવું જોઈએ. જેમ સોનું બહારથી પીળું-સોના જેવું દેખાતું હોવા છતાં શુદ્ધ જ હોય એવો નિયમ નહિ, અશુદ્ધ પણ હોય. આથી જ બુદ્ધિમાન પુરુષો સોનાની કષ, છેદ અને તાપથી પરીક્ષા કરીને સોનું લે છે. કષ એટલે સોનાને કસોટી ઉપર ઘસવું. છેદ એટલે છીણી આદિથી કાપવું. તાપ એટલે અગ્નિમાં તપાવવું. પહેલાં સોનાને કસોટી ઉપર ઘસવાથી શુદ્ધ દેખાય તો પણ બુદ્ધિમાન પુરુષ વિશેષ ખાતરી કરવા સોનાને છીણીથી છેદે છે. છીણીથી છેદવાથી શુદ્ધ દેખાય તો પણ હજી વિશેષ ખાતરી કરવા બુદ્ધિમાન પુરુષ તેને અગ્નિમાં તાપે-ગાળે છે. આ રીતે

एएहिं जो न सुद्धो, अत्रयरंमि उ ण सुट्ठु निव्वडिओ ।

सो तारिसओ धम्मो, नियमेण फले विसंवयइ ॥ १०२४ ॥

वृत्ति:- 'एभिः' कषादिभि' र्यो न परिशुद्ध 'स्त्रिभिरपि 'अन्यतरस्मिन् वा' कषादौ 'न सुष्टु निर्घ(व्व) टितः', न व्यक्त इत्यर्थः 'स तादृशो धर्मः'-श्रुतादिः 'नियमाद्' अवश्यन्तया 'फले' स्वसाध्ये 'विसंवदति'-न तत्साधयतीति गाथार्थः ॥ १०२४ ॥

આ કષાદિ ત્રણેયથી પરિશુદ્ધ ન હોય, અથવા કષાદિ કોઈ એકમાં બરોબર ઘટતો ન હોય તેવો શ્રુતાદિ ધર્મ અવશ્ય સ્વસાધ્યને સાધી શકતો નથી. [૧૦૨૪]

एसो उ उत्तमो जं, पुरिसत्थो इत्थ वंचिओ नियमा ।

वंचिज्जइ सयलेसुं, कल्लाणेसुं न संदेहो ॥ १०२५ ॥

वृत्ति:- 'एष चोत्तमो 'यद्' यस्मात् 'पुरुषार्थो' वर्तते, 'अत्र' धर्मे 'वञ्चितः' स 'नियमाद् वञ्च्यते' लोकः 'सकलेषु कल्याणेषु' वक्ष्यमाणेषु, 'न सन्देहः', इत्थमेवैतदिति गाथार्थः ॥ १०२५ ॥

एत्थ य अवंचिए ण हि, वंचिज्जइ तेसु जेण तेणोसो ।

सम्मं परिकिखअव्वो, बुहेहिं मइनिउणदिट्ठीए ॥ १०२६ ॥

वृत्ति:- 'अत्र चावञ्चितः' सन् 'न हि वञ्च्यते तेषु' कल्याणेषु 'येन' हेतुना 'तेनैष सम्यग् परीक्षितव्यः' श्रुतादिधर्मः 'बुधैर्मतिनिपुणदृष्ट्या'-सूक्ष्मबुद्धयेति गाथार्थः ॥ ૧૦૨૬ ॥

ધર્મ એ ઉત્તમ પુરુષાર્થ છે. આથી ધર્મમાં છેતરાયેલ લોક હવે કહેવાશે તે સર્વ કલ્યાણોમાં અવશ્ય છેતરાય છે. આમાં કોઈ સંદેહ નથી. ધર્મમાં ન છેતરાયેલ સર્વ કલ્યાણોમાં છેતરાતો નથી. આથી નિપુણ પુરુષોએ સૂક્ષ્મબુદ્ધથી શ્રુતાદિ ધર્મની પરીક્ષા કરવી જોઈએ. [૧૦૨૫-૧૦૨૬]

कल्लाणाणि अ इहइं, जाइं संपत्तमोक्खबीअस्स ।

सुरमणुएसु सुहाइं, नियमेण सुहाणुबंधीणि ॥ १०२७ ॥

કપ-છેદ-તાપ એ ત્રણે પરીક્ષાથી સોનું શુદ્ધ જણાય તો સોનું શુદ્ધ છે એવો નિર્ણય થાય. એ જ પ્રમાણે શાસ્ત્ર પણ કપ-છેદ-તાપ એ ત્રણે પરીક્ષાથી શુદ્ધ જણાય તો શુદ્ધ છે એવો નિર્ણય થાય. જે શાસ્ત્ર કપની પરીક્ષાથી શુદ્ધ સાબિત થવા છતાં છેદ પરીક્ષાથી શુદ્ધ ન જણાય તે શાસ્ત્ર અશુદ્ધ છે. એ જ રીતે જે શાસ્ત્ર કપ અને છેદ એ બંનેથી શુદ્ધ જણાય છતાં તાપ પરીક્ષાથી અશુદ્ધ જણાય તે શાસ્ત્ર પણ અશુદ્ધ છે. આથી શાસ્ત્રની કષાદિ ત્રણેથી પરીક્ષા કરવી જોઈએ. શાસ્ત્રની પરીક્ષા માટે કપ વગેરેની વ્યાખ્યા ધર્મવિદ્ ગ્રંથમાં નીચે મુજબ જણાવી છે : ક્ષિત્તિવિષયો ક્ષયઃ = શાસ્ત્રમાં શાસ્ત્રાભ્યાસ, ધ્યાન વગેરે કરવું એમ વિધિવાક્યો હોય અને હિસા આદિ ન કરવું એમ નિષેધવાક્યો હોય એ કપ છે. આથી જે શાસ્ત્રમાં આ રીતે વિધિ-નિષેધ હોય તે શાસ્ત્ર કપપરીક્ષાથી શુદ્ધ છે. તત્સંભવપાલનાવેદ્યેક્ષિત્તિશ્ચેદઃ = વિધિ-નિષેધને બાધ ન આવે = વિધિ-નિષેધ ઘટી શકે અને તે બેનું નિરતિચારપણે પાલન થઈ શકે તેવાં બાહ્ય અનુષ્ઠાનોનો ઉપદેશ છેદ છે. આથી આવાં અનુષ્ઠાનો જે શાસ્ત્રમાં બતાવ્યાં હોય તે શાસ્ત્ર છેદ પરીક્ષાથી શુદ્ધ છે. ઉભયનિબન્ધનભાવવાદસ્તાપઃ = કપમાં જણાવેલ વિધિ-નિષેધ અને છેદમાં જણાવેલાં અનુષ્ઠાનો એ બે જેમાં ઘટી શકે તેવા (પરિક્ષામી) જીવાદિ પદાર્થોનું યથાર્થ નિરૂપણ શાસ્ત્રમાં હોય તે તાપ છે. આથી જે શાસ્ત્રમાં આવા પદાર્થોનું નિરૂપણ હોય તે શાસ્ત્ર તાપ પરીક્ષાથી શુદ્ધ છે. (વિશેષ સમજ માટે જુઓ ધર્મસંગ્રહ ભાગ પહેલામાં ધર્મદેશના આપવાનો વિધિ.)

વૃત્તિ:- 'ભૂતાર્થશ્રદ્ધાનં ચ' સમ્યક્ત્વં 'ભવતિ, ભૂતાર્થવાચકાત્ પ્રાય' इति 'श्रुतधर्माद्' आगमात् 'स पुनः प्रक्षीणदोषस्य वचनमेवे'ति गाथार्थः ॥ १०३० ॥

કિમિત્યત્રાહ-

जम्हा अपोस्सेअं, नेगंतेणेह विज्जई वयणं ।

भूअत्थवायगं न य, सव्वं अपहीणदोसस्स ॥ १०३१ ॥

વૃત્તિ:- 'यस्मादपौरुषेयं नैकान्तेनेह विद्यते वचनं', पुरुषव्यापाराभावेऽनुपलब्धे: 'भूतार्थ-वाचकं न च सर्वमप्रक्षीणदोषस्य' वचनमिति, तस्माद्यथोक्त एव श्रुतधर्म इति गाथार्थः ॥ १०३१ ॥

સત્ય જીવાદિ તત્ત્વોની શ્રદ્ધા સ્વરૂપ સમ્યક્ત્વ પ્રાયઃ સત્ય જીવાદિ તત્ત્વોના પ્રરૂપક શ્રુતધર્મથી = આગમથી થાય છે. સર્વદોષોથી રહિત પુરુષનું વચન જ આગમ છે. કારણ કે પુરુષના પ્રયત્ન વિના વચન દેખાતું ન હોવાથી અપૌરુષેય વચન આ જગતમાં છે જ નહિ. જે સર્વ દોષોથી રહિત નથી એનાં સર્વ વચનો સત્ય જીવાદિ તત્ત્વોના પ્રરૂપક ન હોય. માટે યથોક્ત (= સર્વ દોષોથી રહિત પુરુષનું વચન) જ આગમ છે. [૧૦૩૦-૧૦૩૧]

आह तओऽवि ण नियमा, जायइ भूअत्थसद्दहाणं तु ।

जं सोऽवि पत्तपुव्वो, अणंतसो सव्वजीवेहिं ॥ १०३२ ॥

વૃત્તિ:- 'आह-ततोऽपि' श्रुतधर्मात् 'न नियमात् 'जायते' भवति 'भूतार्थश्रद्धानं तु'-सम्यक्त्वं, कुत इत्याह-'यदसावपि' श्रुतधर्मः 'प्राप्तपूर्वोऽनन्तशः सर्वजीवैः' द्रव्यलिङ्गग्रहेण इति गाथार्थः ॥ १०३२ ॥

ण य अत्थि कोइ अन्नो, एत्थं हेऊ अपत्तपुव्वोत्ति ।

जमणादौ संसारे, केण समं णप्पडि (णं सद्धिं ण पडि) जोगो ॥ १०३३ ॥

વૃત્તિ:- 'न चास्ति कश्चिदन्योऽत्र हेतुः' सम्यक्त्वस्य 'अप्राप्तपूर्व इति', कथमित्याह-'यदनादौ संसारे' संसरतः 'केन सार्द्धं न घटितो योगः?', सर्वेण घटित इति गाथार्थः ॥ १०३૩ ॥

(વાદી પૂર્વપક્ષ કરે છે-)

પ્રશ્ન- 'શ્રુતધર્મથી સમ્યક્ત્વ થાય જ એવો નિયમ નથી. કારણ કે ભૂતકાળમાં સર્વ જીવોએ અનંતવાર દ્રવ્યલિંગ લીધું હોવાથી સર્વજીવો અનંતવાર શ્રુતધર્મ પામ્યા છે. શ્રુતધર્મ સિવાય બીજો પણ સમ્યક્ત્વનો કોઈ હેતુ એવો નથી કે જેને જીવ ભૂતકાળમાં પામ્યો નથી. કારણ કે અનાદિકાળથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતા જીવને કોની સાથે સંબંધ થયો નથી? અર્થાત્ બધાની જ સાથે સંબંધ થયો છે. [૧૦૩૨-૧૦૩૩]

૧. અહીંથી આરંભી ૧૦૩૬મી ગાથા સુધી પૂર્વપક્ષ છે.

પચ્છાવિ તસ્સ ઘડણે, કિં કારણમહ અકારણં તં તુ ।

નિચ્ચં તબ્ભાવાઈ, કારણભાવે અ ણાહેઠુ ॥ ૧૦૩૪ ॥

વૃત્તિ:- 'પશ્ચાદપિ તસ્ય'-હેતોરપરસ્ય 'ઘટને કિં કારણમ્ ?', અથાકારણં તદ'પરહેતુઘટનં 'નિત્યં તદ્ભાવાભાવૌ', તદવિશેષાત્, 'કારણભાવે ચા'પરહેતુઘટનસ્ય 'નાહેતુઃ' કશ્ચિદપર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૩૪ ॥

(કદાચ પ્રતિવાદી એમ કહે કે સમ્યક્ત્વમાં શ્રુતધર્મ સિવાય બીજો પણ હેતુ છે, એથી શ્રુતધર્મનો યોગ થવા છતાં બીજા હેતુનો યોગ ન થવાના કારણે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ ન થઈ, પાછળથી જ્યારે બીજા હેતુનો યોગ થાય ત્યારે સમ્યક્ત્વ પ્રગટે. આના ઉત્તરમાં વાદી કહે છે કે-) બીજા હેતુનો યોગ થવામાં ક્યું કારણ છે ? અર્થાત્ બીજા હેતુનો યોગ અમુક સમયે જ થાય છે તેનું ક્યું કારણ છે ? બીજા હેતુનો યોગ થવામાં કોઈ કારણ ન હોય = કારણ વિના જ બીજા હેતુનો યોગ થતો હોય, તો તે બીજા હેતુનો યોગ કાં તો સદા હોય, કાં તો ક્યારેય ન હોય. કારણ કે એવો નિયમ છે કે જેનું કોઈ કારણ ન હોય તે કાંતો સદા હોય. કાંતો સદા ન હોય. જેનું કારણ ન હોય તેમાં અમુક સમયે હોવું અને અમુક સમયે ન હોવું એવો ભેદ ન હોય. હવે જો બીજા હેતુના યોગનું કોઈ કારણ હોય તો એ કારણ પણ અહેતુ નથી, અર્થાત્ એનું (બીજા હેતુના યોગના કારણનું) પણ બીજું કોઈ કારણ હોવું જોઈએ. [૧૦૩૪]

एतदेवाह-

तस्सवि एवमजोगा, कम्मायत्ता य सव्वसंजोगा ।

तंपुक्कोसद्धिओ, गंठिं जाणंतसो पत्तं ॥ १०३५ ॥

વૃત્તિ:- 'તસ્યાપિ'-હેતુઘટનેહેતોઃ 'એવમયોગાદ્', અકારણસકારણત્વેનોક્તદોષાનિવૃત્ત્યા, ઉપચયમાહ-'કર્મ્માયત્તાશ્ચ' કર્મ્મપરિણતિહેતુકાશ્ચ 'સર્વસંયોગા' બાહ્યાભ્યન્તરાઃ, 'તદપિ કર્મ્મોત્કૃષ્ટસ્થિતે'રાશ્ચ 'ગ્રન્થિ યાવત્' કર્મ્મગ્રન્થિં 'અનન્તશઃ'- અનન્તાં વારાં 'પ્રાપ્તમ્', આગમોડયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૩૫ ॥

ण य एयभेयओ तं, अत्रं कम्मं अणेण चरियत्थं ।

सइभावाऽणाइमया, कह सम्मं कालभेएणं ॥ १०३६ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચૈતદ્ભેદત' ઇતિ-જાતાવેકવચનં ન ચૈતદ્ભેદેભ્યઃ- ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિગ્રન્થ્યપાન્તરા-લવર્તિભ્યઃ 'તદન્યત્કર્મ્મ' તતશ્ચૈતદન્તર્ગતેનૈવાનેન ભાવ્યમ્, એતચ્ચ અત્ર વ્યતિકરે 'ચરિતાર્થ'-'નિષ્ઠિતપ્રયોજનં ઇત્યર્થઃ । કુત ઇત્યાહ-'સકૃદ્ભાવાદ્ અનાદિમતા' કાલેન બહુધાડપ્રાપ્તેઃ, એવં સતિ 'સમ્યક્ત્વં કથં કાલભેદેન'-અતીતાદિના ?, ઉક્તવત્તત્વતો હેત્વવિશેષાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૩૬ ॥

આ જ કહે છે- આ પ્રમાણે બીજા હેતુના યોગનું કોઈ કારણ ઘટતું નથી. કારણ કે બીજા હેતુના યોગનું કારણ ન હોય કે હોય એ બંને રીતે ઉક્ત દોષો દૂર થતા નથી. હવે વિશેષ (= કર્મ પણ સમ્યક્ત્વનું કારણ નથી એ) કહે છે- બાહ્ય અને અભ્યંતર એ સર્વસંયોગો કર્મ પ્રમાણે

થાય છે. તે કર્મ પણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી આરંભી કર્મગ્રંથિ સુધીમાં અનંતવાર પ્રાપ્ત થયું છે, એમ આગમમાં કહ્યું છે. [૧૦૩૫] ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી આરંભી કર્મગ્રંથિ સુધીમાં રહેલ કર્મ સિવાય બીજું કોઈ કર્મ નથી. તેથી (જેનાથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય) એ કર્મ આની (ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી કર્મગ્રંથિ સુધીની સ્થિતિની) અંતર્ગત જ હોવું જોઈએ. (એતચ્ચ અત્ર વ્યતિકરે ચરિતાર્થ-નિષ્ઠિતપ્રયોજનમ્ =) એ કર્મ પ્રસ્તુત પ્રસંગમાં (જીવને ગ્રંથિદેશે લાવીને) કૃતકૃત્ય થઈ ગયું છે.

ભાવાર્થ- જો કર્મ સમ્યક્ત્વનું કારણ હોત તો આજ સુધીમાં અનંતવાર પ્રાપ્ત થયેલી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી આરંભીને કર્મગ્રંથિ સુધીની સ્થિતિમાંથી કોઈક સ્થિતિથી ક્યારેક તો સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયું હોત. પણ ક્યારેય સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયું નથી. એટલે માનવું પડે કે કર્મ જીવને ગ્રંથિદેશ સુધી લાવે છે, પણ સમ્યક્ત્વ પમાડતું નથી. આથી કર્મ પણ સમ્યક્ત્વનું કારણ નથી. [૧૦૩૬]

અત્રોત્તરમાહ-

किं अत्रेण तओ च्चिअ, पायमिअं जं च कालभेएणं ।

एत्थवि तओऽवि हेऊ, नणु सो पत्तो पुरा बहुहा ॥ १०३७ ॥

વૃત્તિ:- 'કિમન્યેન' હેતુનાઽત્ર ?, 'તત એવ'-શ્રુતધર્માત્ 'પ્રાય 'ઇદં' સમ્યક્ત્વં ભવતિ, ઔપશમિકવ્યવચ્છેદાર્થ પ્રાયોગ્રહણં, 'યચ્ચ કાલભેદેનૈ તદતીતાદિના ભવતિ 'અત્રાપિ' કાલભેદેન ભવને 'તક એવ' શ્રુતધર્મ એવ 'હેતુ:', અત્રાહ-'નન્વસૌ'-શ્રુતધર્મ: 'પ્રાપ્ત: પુરા 'બહુધા' અનેકશ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૩૭ ॥

અહીં પ્રતિવાદી ઉત્તર આપે છે-

ઉત્તર-સમ્યક્ત્વનો શ્રુતધર્મ સિવાય બીજો કોઈ હેતુ નથી, પ્રાય: શ્રુતધર્મથી જ સમ્યક્ત્વ પ્રગટે છે. અહીં ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ સિવાય અન્ય સમ્યક્ત્વ શ્રુતધર્મથી પ્રગટે છે એ જણાવવા પ્રાય: શબ્દનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. અતીત આદિ કાળના ભેદથી સમ્યક્ત્વ પ્રગટે છે તેમાં પણ શ્રુતધર્મ જ હેતુ છે.

અહીં વાદી પૂર્વપક્ષ કહે છે-

प्रश्न- 'पूर्वे' अनेकवार श्रुतधर्म प्राप्त थयो છે. (છતાં સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ ન થઈ.) [૧૦૩૭]

एतदेव स्पष्टयन्नाह-

सव्वजिआणं चिअ जं, सुत्ते गेविज्जगेसु उववाओ ।

भणिओ ण य सो एअं, लिंगं मोत्तुं जओ भणियं ॥ १०३८ ॥

વૃત્તિ:- 'સર્વજીવાનામેવ' સાંવ્યવહારિકારશ્યન્તર્ગતાનાં 'યદ્' યસ્માત્ 'સૂત્રે' પ્રજ્ઞાપનાદૌ 'ગૈવેયકેષુ' નવસ્વં પ્યુષપાતો ભણિત: 'તન્મુક્તશરીરણામાનન્ત્યાભિધાનાત્, 'ન ચાસૌ'-ઉપપાત: 'એતલ્લિઙ્ગં' જિનપ્રણીતં 'મુક્ત્વા, યતો ભણિતમા'ગમજ્ઞૈ: પૂર્વસૂરિભિરિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૩૮ ॥

૧. અહીંથી આરંભી ૧૦૪૧મી ગાથા સુધી પૂર્વપક્ષ છે.

આ જ વિષયની સ્પષ્ટતા કરે છે-

કારણ કે વ્યવહારરાશિમાં આવેલા બધા જ જીવોની નવેય ગ્રૈવેયકોમાં (અનંતવાર) ઉત્પત્તિ 'પ્રજ્ઞાપના' વગેરે સૂત્રોમાં કહી છે. કારણ કે તેમાં વ્યવહારરાશિમાં આવેલા દરેક જીવે નવ ગ્રૈવેયક સંબંધી અનંત શરીરો મૂક્યાં છે એમ કહ્યું છે. જિનોક્ત લિંગના (દીક્ષાના) સ્વીકાર વિના નવગ્રૈવેયકમાં ઉત્પત્તિ ન થાય. કારણ કે આગમજ્ઞ પૂર્વસૂરિઓએ (નીચે પ્રમાણે) કહ્યું છે. [૧૦૩૮]

किं तदित्याह-

जे दंसणवावत्रा, लिंगगहणं करिति सामण्णे ।

तेसिं पिअ उववाओ, उक्कोसो जाव गेविज्जा ॥ १०३९ ॥

वृत्ति:- 'ये 'व्यापन्नदर्शना' निहनवादयः 'लिङ्गग्रहणं कुर्वन्ति' प्रतिदिनं रजोहरणादिधारणमनुतिष्ठन्ति, न क्रीडया, अपि तु 'श्रामण्ये' श्रमणभावविषयं स्वबुद्ध्या, 'तेषामपि च', अपिशब्दादनादिमिथ्यादृष्टीनामपि च 'उपपात 'उत्कृष्टः' सर्वोत्तमो 'यावद् ग्रैवैयकाणि', क्रियामात्रफलमेतन्निरनुबन्धित्वात्तुच्छमिति गाथार्थः ॥ १०३९ ॥

પૂર્વસૂરિઓએ શું કહ્યું છે તે કહે છે-

જે નિહ્નવ વગેરે વ્યાપન્નદર્શન જીવો અને અનાદિમિથ્યાદૃષ્ટિ જીવો પણ પ્રતિદિન રજોહરણ વગેરે રાખે છે, રજોહરણ વગેરે રમત માટે નથી રાખતા, કિંતુ તેનાથી સ્વબુદ્ધિ પ્રમાણે સંયમ સંબંધી અનુષ્ઠાનો કરે છે, તેમની પણ ઉત્કૃષ્ટ ઉત્પત્તિ નવગ્રૈવેયક સુધી કહી છે. આ ફલ માત્ર બાહ્યક્રિયાનું છે અને નિરનુબંધી હોવાથી તુચ્છ = અસાર છે. [૧૦૩૮]

यदि नामैवं ततः किमित्याह-

लिंगे अ जहाजोगं, होइ इमं सुत्तपोरिसाइअं ।

जं तत्थ निच्चकम्मं, पत्रत्तं वीअरागेहिं ॥ १०४० ॥

वृत्ति:- 'लिङ्गे च' यथोदिते सति 'यथायोगं' यथासम्भवं 'भवति 'अदः' श्रुतधर्मः प्राणिनाम्, उपपत्तिमाह-'सूत्रपौरुष्यादि 'यद्' यस्मात् 'तत्र' लिङ्गे 'नित्यकर्म' नित्यकरणीयं 'प्रज्ञप्तं वीतरागैर्भगवद्विरिति गाथार्थः ॥ १०४० ॥

આ વિગતનો પ્રસ્તુતમાં શો સંબંધ છે તે કહે છે-

જીવોને યથોક્ત લિંગની પ્રાપ્તિ થતાં યથાસંભવ શ્રુતધર્મની પ્રાપ્તિ (અવશ્ય) થાય છે. કારણ કે ભગવાને લિંગમાં = સંયમમાં સૂત્રપોરિસી આદિ નિત્ય કર્તવ્ય કહ્યું છે, અર્થાત્ દરરોજ શ્રુતનો અભ્યાસ કરવાનું વિધાન કર્યું છે. [૧૦૪૦]

નિગમયન્નાહ-

एवं पत्तोऽयं खलु, न य सम्पत्तं कंहं तओ एअं ? ।

कह वेसोच्चिअ एअस्स कालभेएण हेउत्ति ॥ १०४१ ॥

વૃત્તિ:- 'એવમ્' ઉક્તેન પ્રકારેણ 'પ્રાપ્તોઽયં ખલુ'-શ્રુતધર્મઃ 'ન ચ સમ્યક્ત્વમ્', ઇયતા કાલેન સિદ્ધિપ્રસન્નાત્, તત્ 'કથં' કેન પ્રકારેણ 'તતઃ' શ્રુતધર્માદ્ 'એતત્' સમ્યક્ત્વં ?, 'કથં વા એષ, એવ' શ્રુતધર્મઃ એતસ્ય-સમ્યક્ત્વસ્ય 'કાલભેદેન ભવતઃ' સતો હેતુઃ ?, નૈવ, તદ્ભાવ-ભાવિત્વાભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૪૧ ॥

ઉપસંહાર કરે છે-

ઉક્ત રીતે ભૂતકાળમાં અનેકવાર શ્રુતધર્મ પ્રાપ્ત થયો છે, પણ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ નથી. કારણ કે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ હોત તો આટલા કાળ સુધીમાં મોક્ષ થઈ ગયો હોત. તેથી શ્રુતધર્મથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે ઘટે? અથવા શ્રુતધર્મ જ કાલભેદથી થતા સમ્યક્ત્વનો હેતુ કેવી રીતે ઘટે? ન જ ઘટે. કારણ કે શ્રુતધર્મની પ્રાપ્તિ થવા છતાં (તદ્ભાવભાવિત્વાભાવાત્ =) સમ્યક્ત્વનો ભાવ થયો નથી. [૧૦૪૧]

અત્રોત્તરમાહ-

भण्णइ पत्तो सो ण उ, उल्लसिअं जीववीरिअं कहवि ।

होउल्लसिए अ तयं, तंपि अ पायं तओ चेव ॥ १०४२ ॥

વૃત્તિ:- 'ભણ્યતે પ્રાપ્તોઽસૌ' શ્રુતધર્મઃ પુરુ બહુધૈવ, 'ન તૂલ્લસિતં' કર્મવિજયાય 'જીવવીર્યમ્' આત્મસામર્થ્યં 'કથમપિ', તથાસ્વભાવત્વાત્, 'ભવત્યુલ્લસિતે ચ' જીવવીર્યે 'તત્' સમ્યક્ત્વં, 'તદપિ ચ' જીવવીર્યોલ્લસનં 'પ્રાયસ્તત એવ'-શ્રુતધર્માદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૪૨ ॥

અહીં પ્રતિવાદી ઉત્તર આપે છે-

ઉત્તર- પૂર્વે અવશ્ય ઘણીવાર શ્રુતધર્મ પ્રાપ્ત થયો, પણ કર્મવિજય માટે કોઈ પણ રીતે જીવનો વીર્યોલ્લાસ થયો નહિ=જીવનું આત્મબળ-સત્ત્વ પ્રગટ્યું નહિ.

પ્રશ્ન- અનેકવાર શ્રુતધર્મ પ્રાપ્ત થવા છતાં જીવનો વીર્યોલ્લાસ કેમ થયો નહિ ?

ઉત્તર- આમાં જીવનો તેવો સ્વભાવજ કારણ છે. (અનેકવાર શ્રુતધર્મને પામવા છતાં વીર્યોલ્લાસ ન થાય એવો જીવનો સ્વભાવ છે.)

જીવનો વીર્યોલ્લાસ થતાં સમ્યક્ત્વ પ્રગટે છે. જીવનો વીર્યોલ્લાસ પણ પ્રાયઃ શ્રુતધર્મથી જ થાય છે. [૧૦૪૨]

કથમેતદેવમિત્યાહ-

जह खाराईंहितो, असइंपि अपत्तवेहपरिणामो ।

विज्झइ तेह्हितो च्चिअ, जच्चमणी सुज्झइ तओ उ ॥ १०४३ ॥

વૃત્તિ:- 'યથા 'ક્ષારાદિભ્યઃ' ક્ષારમૃત્પુટપાકાદિભ્યઃ 'અસકૃદપિ' તથાસ્વભાવતયા 'અપ્રાપ્તવેધપરિણામઃ' અનાસાદિતશુદ્ધિપૂર્વરૂપમ્' ઇત્યર્થઃ 'જાત્યમણિઃ' પદ્મરાગાદિરિતિ યોગઃ 'વિદ્યયતિ' શુદ્ધિપૂર્વરૂપમાસાદયતિ 'તેભ્ય એવ' ક્ષારમૃત્પુટપાકાદિભ્યો 'જાત્યમણિઃ' 'શુદ્ધયતિ' એકાન્તનિર્મલીભવતિ, 'તત એવ'ક્ષારાદેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૪૩ ॥

આ બીના આ પ્રમાણે કેવી રીતે થાય છે એ (દૃષ્ટાંતથી) કહે છે-

જેમ પદ્મરાગ વગેરે ઉત્તમ મણિને ક્ષાર, મૃત્પુટપાક આદિથી શુદ્ધ કરવાનો અનેક વાર પ્રયત્ન કરવા છતાં તેના તેવા સ્વભાવથી તે મણિ જરાપણ શુદ્ધ થતું નથી. આમ છતાં તે મણિ જ્યારે શુદ્ધ થાય છે ત્યારે પણ ક્ષાર, મૃત્પુટપાક આદિથી જ શુદ્ધ થાય છે, અર્થાત્ જ્યારે ત્યારે પણ ક્ષાર, મૃત્પુટપાક આદિથી જ શુદ્ધ થાય છે. મણી જ્યારે ત્યારે પણ ક્ષાર, મૃત્પુટપાક આદિથી પહેલાં થોડું શુદ્ધ થાય છે, પછી ક્રમશઃ અધિક અધિક શુદ્ધ થતાં તદન નિર્મલ બની જાય છે. [૧૦૪૩]

દૃષ્ટાન્તમભિધાય દાષ્ટાન્તિકયોજનામાહ-

તહ સુઅધમ્માઓ ચ્ચિવ, અસઙ્ગપિ અપત્તવિરિઅપરિણામો ।

અહ્મસઙ્ગે તત્તો ચ્ચિઅ, ભવ્વો જીવો વિસુજ્જઙ્ગ અ ॥ ૧૦૪૪ ॥

વૃત્તિ:- 'તથા શ્રુતધમ્માદેવ' યથોક્તલક્ષણાત્ સકાશાદ્ 'અસકૃદવ્યપ્રાપ્તવીર્યપરિણામઃ' - અનાસાદિતતથાવિધકુશલભાવઃ 'સમુહ્લસતિ', સ્વવીર્યસ્ફુરણેન, 'તત એવ' સ્વવીર્યોહ્લસાત્ શ્રુતધમ્માદ્વા પારમ્પર્યેણ 'ભવ્વો જીવો' 'વિશુદ્ધયતિ ચ' સમ્યાદર્શનાદિક્રમેણ સિદ્ધયતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૪૪ ॥

દૃષ્ટાંત કહીને દૃષ્ટાંતની ઘટના કરે છે-

તે પ્રમાણે શ્રુતધર્મ અનેકવાર મળવા છતાં તેવા શુભભાવ પ્રાપ્ત ન થાય તો પણ જ્યારે ત્યારે પણ યથોક્ત સ્વરૂપવાળા શ્રુતધર્મથી જ જીવનો વીર્યોલ્લાસ થાય છે. ભવ્યજીવ પોતાના એ વીર્યોલ્લાસથી અથવા પરંપરાએ શ્રુતધર્મથી સમ્યદર્શનાદિના ક્રમે સિદ્ધ થાય છે. [૧૦૪૪]

ઇહૈવ ભાવાર્થમાહ-

તસ્સેવેસ સહાવો, જં તાવઙ્ગેસુ તહ અઙ્ગેસુ ।

સુઅસંજોએસુ તઓ, તહાવિહં વીરિઅં લહઙ્ગ ॥ ૧૦૪૫ ॥

વૃત્તિ:- 'તસ્યૈવૈષઃ સ્વભાવો' જીવસ્ય 'યત્તાવત્સુ', તસ્ય યાવન્તસ્તે, 'તથાડતીતેષુ' તેન પ્રકારેણતદાચાર્યસન્નિધાનાદિના વ્યપગતેષુ 'શ્રુતસંયોગેષુ' દ્રવ્યશ્રુતસમ્બન્ધિષુ 'તત્તઃ' તદનન્તરં તતઃ સ્વ-ભાવાદ્વા 'તથાવિધં વીર્યં લભતે', યથાવિધેન પ્રત્નિ ભિત્ત્વા દર્શનાદ્યવાપ્ય સિદ્ધયતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૪૫ ॥

અહીં જ આ વિષયનો ભાવાર્થ કહે છે-

જીવનો જ એ સ્વભાવ છે કે- તે તે આચાર્યની પાસે તે તે શ્રુતના અભ્યાસ આદિથી તેટલા

દ્રવ્ય શ્રુતના સંયોગો (સંબંધો) થઈ ગયા પછી જીવ તેવા વીર્યોલ્લાસને પામે છે કે જેથી ગ્રંથિભેદ કરીને સમ્યક્ત્વ આદિ પામીને સિદ્ધ થાય છે. [૧૦૪૫]

આહેવં પરિચત્તો, ભવયા ણિઅગોડ્થ કમ્મવાઓ ડ ।

ભણિઅપગારાઓ ખલુ, સહાવવાયબ્ભુવગમેણં ॥ ૧૦૪૬ ॥

વૃત્તિ:- 'આહ-એવં' સતિ 'પરિત્યક્તો ભવતા' જૈનેન 'નિજોડ્ઠ' -અધિકારે 'કર્મવાદ એવ', કથમિત્યાહ-'ભણિતપ્રકારાત્' ખલ્વિત્યવધારણે 'સ્વભાવવાદાભ્યુપગમેન' હેતુનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૪૬ ॥

અહીં વાદી કહે છે કે- આ પ્રમાણે તો તમે (= જૈનોએ) પ્રસ્તુતમાં કર્મવાદનો જ ત્યાગ કર્યો. કારણ કે ઉક્ત રીતે જ સ્વભાવવાદનો સ્વીકાર કર્યો છે, અર્થાત્ ઉક્ત રીતે સ્વભાવવાદનો સ્વીકાર કરવાથી કર્મવાદનો ત્યાગ કર્યો. [૧૦૪૬]

ભણ્ણઈ એગંતેણં, અમ્હાણં કમ્મવાય નો ડ્ઢ્ઢે ।

જ ય ણો સહાવવાઓ, સુઅકેવલિણા જઓ ભણિઅં ॥ ૧૦૪૭ ॥

વૃત્તિ:- 'ભણયતે' ડ્ઠ્ઠ 'નૈકાન્તેનાસ્માકં' - જૈનાનાં 'કર્મવાદ એવેષ્ટઃ, ન ચ ન સ્વભાવવાદ' ઇષ્ટઃ, 'શ્રુતકેવલિના યતો ભણિતં' વક્ષ્યમાણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૪૭ ॥
કેનેત્યાહ-

આયરિયસિદ્ધસેણેણ સમ્મઈએ પઙ્ગિઅજસેણં ।

દૂસમણિસાદિવાગરકમ્પત્તણઓ તદક્ષેણં ॥ ૧૦૪૮ ॥

વૃત્તિ:- 'આચાર્યસિદ્ધસેનેન સમ્મત્યાં' ભણિતં વક્ષ્યમાણં, સમ્મત્યાં વા 'પ્રતિષ્ઠિતયણસા' તેન, તથા 'દુષ્પમાનિણાદિવાકરકલ્પત્વાત્' કારણાત્ 'તદાચ્છેન' દિવાકરનામ્નેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૪૮ ॥

પ્રતિવાદી ઉત્તર આપે છે કે- અમને (= જૈનોને) કેવળ કર્મવાદ ઈષ્ટ (= માન્ય) નથી, ત્યારે સ્વભાવવાદ ઈષ્ટ (= માન્ય) નથી એવું પણ નથી. કારણ કે શ્રુતકેવલી, પ્રતિષ્ઠિતપશવાળા અને દુષ્પમાકાલરૂપરાત્રિ માટે દિવાકર સમાન હોવાથી દિવાકર બિરુદવાળા આચાર્યશ્રી સિદ્ધસેનદિવાકર-સૂરિજીએ સમ્મતિતર્ક ગ્રંથમાં (નીચે પ્રમાણે) કહ્યું છે. [૧૦૪૭-૧૦૪૮]

યદ્ ભણિતં તદાહ-

કાલો સહાવ નિઅઈ, પુવ્વકયં પુરિસકારણેગંતા ।

મિચ્છત્તં તે ચેવ ડ, સમાસઓ હોંતિ સમ્પત્તં ॥ ૧૦૪૯ ॥

વૃત્તિ:- 'કાલઃ સ્વભાવો નિયતિઃ પૂર્વકૃતં પુરુષકારણં 'એકાન્તા' એતે કાલાદય એવ કારણં વિશ્વસ્થેત્યેવમ્ભૂતાઃ 'મિથ્યાત્વં, ત એવ સમાસતો ભવન્તિ સમ્યક્ત્વં', સર્વ એવ સમુદિતાઃ સંન્તઃ ફલ્લજનિકલ્વેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૪૯ ॥

૧. તત્તઃ પદ્મતી ઓશ્લો અર્થ વાક્યસંકલ્પે ન બને એ માટે કર્યો નથી, સરળ હોવાથી સ્વયં સમજી લેવો.

આચાર્યશ્રી સિદ્ધસેનસૂરિજીએ જે કહ્યું છે તે કહે છે—

કાલ, સ્વભાવ, નિયતિ (= ભવિતવ્યતા), કર્મ અને પુરુષાર્થ એ પાંચને દરેક કાર્યમાં પ્રત્યેકને અલગ અલગ કારણ માનવામાં મિથ્યાત્વ છે, અને સમુદિત = પાંચે ભેગા કારણ માનવામાં સમ્યક્ત્વ છે. કારણ કે બધા જ ભેગા મળે તો કાર્ય કરી શકે છે. [૧૦૪૯]

एतदेव स्पष्टयति-

सव्वेऽपि अ कालाई, इअ समुदाएण साहगा भणिआ ।

जुज्जंति अ एमेव य, सम्मं सव्वस्स कज्जस्स ॥ १०५० ॥

वृत्ति:- 'सर्वेऽपि च कालादयः'- अनन्तरोपन्यस्ताः 'इय' इति 'समुदायेन' इतरेतरापेक्षाः 'साधकाः भणिताः' प्रवचनज्ञैः, 'युज्यन्ते चैवमेव सम्यक्' साधकाः 'सर्वस्य कार्यस्य'- रन्धनादेः, अन्यथा साधकत्वायोगादिति गाथार्थः ॥ १०५० ॥

આ જ વિષયને સ્પષ્ટ કરે છે—

અનંતરોક્ત કાલાદિ બધાય ભેગા મળીને એક-બીજાની અપેક્ષાવાળા હોય તો કાર્યસાધક બને છે એમ પ્રવચનજ્ઞોએ કહ્યું છે, અને એ પ્રમાણે જ તે બધા રાંધવું વગેરે સર્વ કાર્યોના સમ્યક્ સાધક તરીકે ઘટી શકે છે, અન્યથા કાર્યસાધક બની શકતા નથી. [૧૦૫૦]

एतदेवाह-

नवि कालाईर्हितो, केवलएहिं तु जायए किंचि ।

इह मोग्गरंधणाइवि, ता सव्वे समुदिया हेऊ ॥ १०५१ ॥

वृत्ति:- 'नहि कालादिभ्यः'- अनन्तरेदितेभ्यः 'केवलेभ्य एव जायते किञ्चित्' कार्यजातं 'इह'-લોકે 'મુદ્ધરન્ધનાદ્યાપિ' બાહ્યમ્, આસ્તાં તાવદન્યદ્, યત એવં 'તતઃ સર્વે'- કાલાદયઃ 'સમુદિતા' એવ 'હેતવઃ', સર્વસ્ય કાર્યસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૫૧ ॥

આ જ વિષયને કહે છે—

લોકમાં મગ રાંધવા વગેરે કોઈ બાહ્ય કાર્ય પણ કાલાદિ પ્રત્યેકથી જ થતું નથી. તો પછી બીજાં

- તંતુ સ્વભાવે પર ઉપજાવે, કાલક્રમે રે વણાએ; ભવિતવ્યતા હોય તો નિપજે, નહિ તો વિધન ઘણાએ. રે પ્રાણી સ૦ ૪ તંતુવાય ઉદ્દમ ભોક્તાદિક ભાગ્ય સકલ સહકારી; ઈમ પાંચે મલી સકલ પદારથ, ઉત્પત્તિ જુઓ વિચારી. રે પ્રાણી સ૦ ૫ નિયતિ વશે હલુ કરમો થઈને, નિગોદ થકી નિકલિઓ; પુણ્યે મનુજ ભવાદિક પામી, સદ્ગુરુને જઈ મલિયો. રે પ્રાણી સ૦ ૬ ભવસ્થિતિનો પરિપાક થયો, તવ પંડિત વીર્ય ઉલ્લસિઓ; ભવ્ય સ્વભાવે શિવગતિ પામી, શિવપુર જઈને વસિઓ. રે પ્રાણી સ૦ ૭ (મહોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી ગણિવર વિરચિત પાંચ કારણવાદ સત્વનની ઢાલ છકી.)

(આધ્યાત્મિક) કાર્યો કાલાદિ પ્રત્યેકથી થાય એ વાત જ ક્યાં રહી ? આથી કાલાદિ ભેદના મળીને સર્વ કાર્યોના હેતુ છે. [૧૦૫૧]

एत्थंपि ता सहावो, इद्दो एवं तओ ण दोसो णं ।

सो पुण इह विन्नेओ, भव्वत्तं चेव चित्तं तु ॥ १०५२ ॥

વૃત્તિ:- 'અત્રાપિ'-પ્રક્રમે 'તાવત્ સ્વભાવ ઇષ્ટ એવમ્'-ઉક્તેન પ્રકારેણ, 'તતો ન દોષો 'ન:' અસ્માકં, કર્મવાદત્યાગસ્વભાવાભ્યુપગમરૂપઃ, 'સ પુન:' સ્વભાવો ડત્ર-પ્રકાન્તે 'વિજ્ઞેય:' કિમ્ભૂત ઇત્યાહ-'ભવ્યત્વમેવ'-અનાદિપારિણામિકભાવલક્ષણં 'ચિત્રં તુ', તદા તથાપાકાદિયોગ્યતયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૫૨ ॥

પ્રસ્તુતમાં પણ અમને ઉક્ત રીતે (સમુદિત કાર્યસાધક તરીકે) સ્વભાવ ઈષ્ટ જ છે. તેથી અમને કર્મવાદનો ત્યાગ કરીને સ્વાભાવવાદ સ્વીકારવાનો દોષ લાગતો નથી. પ્રસ્તુતમાં અનાદિ પારિણામિક ભાવરૂપ ભવ્યત્વને જ સ્વભાવ જાણવો. આ ભવ્યત્વ વિચિત્ર છે, અર્થાત્ દરેક જીવનું ભવ્યત્વ અલગ અલગ છે. કારણ કે તે તે (= ભિન્ન ભિન્ન) રીતે પરિપાકને યોગ્ય છે, અર્થાત્ દરેક જીવના ભવ્યત્વનો પરિપાક ભિન્ન ભિન્ન રીતે થતો હોવાથી દરેક જીવનું ભવ્યત્વ અલગ અલગ છે. [૧૦૫૨]

'तुल्यमेवैत'दित्याशङ्कापनोदायाह-

एअं एगंतेणं तुल्लं, चिअ जइ उ सव्वजीवाणं ।

ता मोक्खोऽवि हु तुल्लो, पावइ कालादभेएणं ॥ १०५३ ॥

વૃત્તિ:- 'એતદપિ'-ભવ્યત્વં 'એકાન્તેન'-સર્વથા 'તુલ્યમેવ'-અવિશિષ્ટમેવ 'યદિ તુ સર્વજીવાનાં'-ભવ્યાનામિષ્યતે 'તતો મોક્ષોઽપિ'-તદ્યોગ્યતાફલરૂપઃ 'તુલ્યઃ પ્રાપ્નોતિ' સદશ એવાપદ્યતે, કથ-મિત્યાહ-'કાલાદ્યભેદેન' કાલલિઙ્ગક્ષેત્રાદ્યભેદેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૫૩ ॥

ભવ્યત્વ તુલ્ય જ છે એવા અન્યના ખોટા વિચારને દૂર કરવા કહે છે-

જો બધા જ જીવોનું ભવ્યત્વ એકાન્તે તુલ્ય જ માનવામાં આવે તો ભવ્યત્વની યોગ્યતાના ફલરૂપ મોક્ષ પણ કાલ, લિંગ, ક્ષેત્ર આદિના ભેદ વિના સમાનપણે જ થવાની આપત્તિ આવે. [૧૦૫૩]

ण य तस्सेगंतेणं, तहासहावस्स कम्ममाईहिं ।

जुज्जइ फले विसेसोऽभव्वाणावि मोक्खसंगं च ॥ १०५४ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચ 'તસ્ય' ભવ્યત્વસ્ય 'એકાન્તેન'-સર્વથા 'તથાસ્વભાવસ્ય' તુલ્યસ્વભાવસ્ય સતઃ 'કર્માદિભ્યઃ' કર્મકાલપુરુષકારેભ્યો 'યુજ્યતે' ઘટતે 'ફલે વિશેષઃ'- મોક્ષાહ્ચે કાલાદિભેદલક્ષણઃ, કુત ઇત્યાહ-'અભવ્યાનામપિ મોક્ષસઙ્ગાત્', તેષામેતત્સ્વભાવત્વેઽપિ દેશનાદિભ્યઃ તદ્વિશેષાપત્તેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૫૪ ॥

૧. 'પાકાદિયોગ્યતા' એ પદમાં રહેલ 'આદિ' શબ્દથી ફલભેદ સમજવો. કાલાદિના ભેદથી ધનાર કલ પણ અલગ અલગ હોવાથી ભવ્યત્વ વિચિત્ર છે. (વિચિત્રમેઅં તહાફલભેણ પંચમૂત્ર-૫, સુ. ૧૨.)

પ્રશ્ન- સર્વજીવોનું ભવ્યત્વ એકાંતે તુલ્ય સ્વભાવ (સમાન) હોવા છતાં કર્મ, કાળ અને પુરુષાર્થથી મોક્ષરૂપ ફલમાં કાળ, લિંગ, ક્ષેત્રાદિનો ભેદ ઘટી શકે છે.

ઉત્તર- એમ માનતાં તો અભવ્યોનો પણ મોક્ષ થવાનો પ્રસંગ આવે ! કારણ કે અભવ્યોનો અભવ્યત્વ સ્વભાવ હોવા છતાં 'દેશના' આદિથી તેમાં (= અભવ્યત્વમાં) વિશેષતા આવે. (જેમ કર્મ આદિથી ભવ્યત્વમાં વિશેષતા આવે તેમ દેશના આદિથી અભવ્યત્વમાં પણ વિશેષતા આવે = મોક્ષ થાય તેવી વિશેષતા આવે, અને એથી અભવ્યોનો પણ મોક્ષ થાય.) [૧૦૫૪]

તતુલ્યતાયામપિ કર્માદેસ્તત્સ્વભાવત્વાત્ સ ફલભેદ ઇતિ મોહનિરાકરણાયાહ-

કર્માઙ્ગ તસ્સભાવત્તર્ણાપિ નો તસ્સ તસ્સભાવત્તે ।

ફલભેદસાહગં હંદિ ચિંતિઅવ્વં સુબુદ્ધીએ ॥ ૧૦૫૫ ॥

વૃત્તિ:- 'કર્માદિઃ' કર્મકાલપુરુષકારત્રાતસ્ય 'તત્સ્વભાવત્વં' ભવ્યત્વોપક્રમણાદિસ્વભાવત્વં યથોક્તફલહેતુર્ભવિષ્યતિ, અત્રાહ-'એતદપિ' કર્માદિ તત્સ્વભાવત્વમપિ કલ્પ્યમાનં 'ન 'તસ્ય' ભવ્યત્વસ્ય 'અતત્સ્વભાવત્વે' કર્માદિભિસ્તથોપક્રમણાદ્યસ્વભાવત્વે કિચ્છિદિત્યાહ-'ફલભેદસાધકં' કાલલિંગક્ષેત્રાદિભેદેન મોક્ષસાધકમિત્યર્થઃ । 'હન્દી'ત્યુપદર્શને 'ચિન્તયિતવ્યમે'તત્ 'સુબુદ્ધ્યા' નિપુણબુદ્ધ્યા અભવ્યમોક્ષપ્રસન્નાદિદ્વારેણેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૫૫ ॥

ભવ્યત્વ તુલ્ય હોવા છતાં કર્મ વગેરેનો ભવ્યત્વમાં ઉપક્રમણ (= સંસ્કાર) કરવાનો સ્વભાવ હોવાથી ફલભેદ થાય છે એવા મોહને દૂર કરવા કહે છે-

પ્રશ્ન- કર્મ, કાલ અને પુરુષાર્થનો ભવ્યત્વમાં ઉપક્રમણ (= સંસ્કાર) આદિ કરવાનો સ્વભાવ યથોક્ત (કાલાદિથી ભિન્ન મોક્ષરૂપ) ફલનો હેતુ થશે.

ઉત્તર- કર્માદિનો ભવ્યત્વમાં ઉપક્રમણ કરવાનો સ્વભાવ કલ્પવા છતાં જો ભવ્યત્વનો પણ કર્માદિથી તે તે રીતે ઉપક્રમિત (સંસ્કારિત) થવાનો સ્વભાવ ન હોય તો કંઈ ન થાય, અર્થાત્ ભવ્યત્વ કાલ, લિંગ, ક્ષેત્ર આદિના ભેદથી મોક્ષસાધક ન બને. આ વિષયને "અભવ્યનો પણ મોક્ષ થવાનો પ્રસંગ આવે" ઈત્યાદિ રીતે સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારવો. [૧૦૫૫]

અહ દેસણાઙ્ગ ણેવંસહાવઓ(મો) જં તઓ અભવ્વાણં ।

નો ખલુ મોક્ષપ્રસન્ગો, કહં તુ અન્નત્થ તં એવં ? ॥ ૧૦૫૬ ॥

વૃત્તિ:- 'અથ દેશનાદિ' -દેશનાનુષ્ઠનાદિ 'નૈવંસ્વભાવં' ન મોક્ષજનનસ્વભાવં, 'યદ્' યસ્માં તત્તોઽભવ્યાનાં' પ્રાણિનાં 'નો ખલુ મોક્ષપ્રસન્ગ' ઇતિ દોષાભાવ ઇતિ, અત્રાહ- 'કથં ત્વન્યત્ર' -મોક્ષગામિની સત્ત્વે 'તદ્' દેશનાદિ 'એવં' મોક્ષજનનસ્વભાવમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૫૬ ॥

પ્રશ્ન- ધર્મદેશના, અનુષ્ઠાન વગેરેનો મોક્ષને પમાડવાનો સ્વભાવ નથી, એથી અભવ્યજીવોનો મોક્ષ થવાનો પ્રસંગ આવતો નથી, એથી આમાં કોઈ દોષ નથી.

ઉત્તર- જો ધર્મદેશના, અનુષ્ઠાન વગેરેનો મોક્ષને પમાડવાનો સ્વભાવ નથી તો મોક્ષમાં જનાર જીવને આશ્રયીને તેમનો મોક્ષ પમાડવાનો સ્વભાવ કેમ છે? અર્થાત્ તો મોક્ષમાં જનાર જીવ દેશના, અનુષ્ઠાન આદિથી મોક્ષમાં કેમ જાય છે? [૧૦૫૬]

इहैवाक्षेपपरिहारशेषमाह-

भवत्ते सइ एवं, तुल्ले एअंमि कम्ममाईण ।

तमभव्वदेसणासममित्थं निअमेण दडुव्वं ॥ १०५७ ॥

વૃત્તિ:- 'ભવ્યત્વે સત્યેવં'-દેશનાદિમોક્ષજનનસ્વભાવમિત્યાશઙ્ક્યાહ-'તુલ્યે' સર્વથા સદૃશ એવ 'એતસ્મિન્' ભવ્યત્વે સર્વજીવાનાં 'કર્મ્માદીનાં' કર્મકાલપુરુષકારણાં 'તત્' તત્સભાવત્વં ભવ્ય-ત્વોપક્રમણાદિરૂપં 'અભવ્યદેશનાસમં', તત્ત્વતો ન તત્સ્વભાવત્વમભવ્યભવ્યત્વત્સદૃશસ્યા-સાદૃશ્યકારણાનુપપત્તે: 'અત્ર' વ્યતિકરે 'નિયમેન દ્રષ્ટવ્યમ્'-અવશ્યન્તયૈતદેવં ભાવનીયમ્, એવમપિ તથાભ્યુપગમે સત્યભવ્યમોક્ષપ્રસન્નોઽનિવૃત્ત એવેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૫૭ ॥

અહીં જ શેષ પ્રશ્નોત્તરી કહે છે-

ભવ્યત્વને આશ્રયીને દેશના આદિનો મોક્ષ પમાડવાનો સ્વભાવ છે એવા વાદીના ઉત્તરને મનમાં કલ્પીને કહે છે કે- સર્વ જીવોનું ભવ્યત્વ સર્વથા તુલ્ય જ હોય તો કર્મ, કાલ અને પુરુષાર્થનું ભવ્યત્વમાં ઉપક્રમણરૂપ સ્વભાવ અભવ્યદેશના સમાન છે, અર્થાત્ કર્માદિનો ભવ્યત્વમાં ઉપક્રમણ આદિ કરવાનો સ્વભાવ નથી. કારણ કે જેમ ધર્મદેશના અભવ્યને ભવ્ય બનાવી શકતી નથી, તેમ કર્માદિ સમાનને અસમાન બનાવે એ સંગત થતું નથી. પ્રસ્તુતમાં આ વિષય આ પ્રમાણે અવશ્ય વિચારવો. છતાં તે પ્રમાણે (= કર્માદિનો ભવ્યત્વમાં ઉપક્રમણ કરવાનો સ્વભાવ છે એમ) સ્વીકારવામાં આવે તો અભવ્યનો મોક્ષ થવાની આપત્તિ રહેલી જ છે. [૧૦૫૭]

अह एअहोसभया, ण मयं सइ तस्स तस्सभावत्तं ।

एवं च अत्थओ णणु, इद्धो अ मईअपक्खोत्ति ॥ १०५८ ॥

વૃત્તિ:- 'અથૈતદ્દોષભયાત્' કારણાત્ 'ન મતં સદા 'તસ્ય' ભવ્યત્વસ્ય 'તત્સ્વભાવત્વમ્' અનુપક્રમણાદિસ્વભાવત્વમ્, અત્રાહ-'એવં ચાર્થતો'ઽનૂપક્રમણાદિરૂપત્વાભ્યુપગમાત્ 'ઇષ્ટ એવ'-અભ્યુપગત એવ 'મદીયઃ પક્ષ ઇતિ' ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૫૮ ॥

હવે જો આ (= અભવ્યોનો મોક્ષ થવાના પ્રસંગ રૂપ) દોષના ભયના કારણે જો તમને સદા કર્માદિથી ભવ્યત્વમાં ઉપક્રમણાદિ સ્વભાવ (= કર્માદિથી ભવ્યત્વ સંસ્કારિત થાય છે એ) ઈષ્ટ નથી, તો આ પ્રમાણે પરમાર્થથી તો તમોએ (અનૂપક્રમણાદિરૂપત્વાભ્યુપગમાત્) પાછળથી ઉપક્રમણાદિનો સ્વીકાર કરવાથી અમારો જ મત સ્વીકાર્યો. [૧૦૫૮]

તતશ્ચ એતદેવ ભાવયતિ-

જં તમણાઙ્ગસરૂવં, એકંપિ હુ તં અણાઙ્ગમં ચેવ ।

સો તસ્સ તહાભાવોઽવિ અપ્યભૂઓત્તિ કાઠુણ ॥ ૧૦૫૧ ॥

વૃત્તિ:- 'યત્તદ્' ભવ્યત્વં 'અનાદિસ્વરૂપં' વર્તતે, 'એકમપિ' ચ 'તદ્, અનાદિમયે ચ', ન તુ પ્રકારવદ્, અતઃ 'સ 'તસ્ય' ભવ્યત્વસ્ય 'તથાભાવોઽવિ' ન્યાયસાધિત ઉપક્રમણાદિરૂપઃ 'આત્મભૂતઃ', સ્વો ભાવઃ સ્વભાવ 'ઇતિકૃત્વેષ્ટ' એવ મદીયઃ પક્ષ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૫૧ ॥

તેથી આ જ વિષયને વિચારે છે-

જે તે ભવ્યત્વ અનાદિસ્વરૂપ છે, તે ભવ્યત્વ અનાદિમય હોવા સાથે એક પણ છે, પ્રકારવાળું નથી. આથી ભવ્યત્વનો ન્યાયથી સિદ્ધ કરેલ ઉપક્રમણાદિરૂપ તથાભાવ (= તેવો ભાવ) પણ આત્મરૂપ છે. કારણ કે પોતાનો ભાવ તે સ્વભાવ એમ સ્વભાવનો અર્થ ઘટે છે. આમ તમોએ અમારો જ પક્ષ સ્વીકાર્યો. [૧૦૫૮]

સ્વભાવવાદ એવ તર્હિ તત્ત્વવાદઃ, અનઙ્ગં શેષાઃ કર્મ્માદય ઇત્યાશઙ્ગ્યાહ-

ણ ય સેસાણવિ એવં, કર્મ્માઙ્ગં અણંગયા એથં ।

તં ચિઅ તહાસહાવં, જં તેઽવિ અવિક્ષ્ણ્ણ તહેવ ॥ ૧૦૬૦ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચ શેષાણામપ્યેવં'-સ્વભાવસ્થાપને 'કર્મ્માદીનામનઙ્ગતાઙ્ગ' -વિચારે, કુત ઇત્યાહ-'તદેવ'-ભવ્યત્વં 'તથાસ્વભાવં યત્ તાનપિ'-કર્મ્માદીન્ 'અપેક્ષતે' જીવવીર્યોલ્લસનં પ્રતિ, 'તથૈવ' ચિત્રતયા ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૬૦ ॥

તતશ્ચ-

તસ્સમુદાયાઓ ચિઅ, તત્તેણ તહા વિચિત્તરૂવાઓ ।

ઇઅ સો સિઅવાણં, તહાવિહં વીરિઅં લહ્ણ ॥ ૧૦૬૧ ॥

વૃત્તિ:- 'તસ્સમુદાયાદેવ'-સ્વભાવાદિસમુદાયાદેવ 'તત્ત્વેન' પરમાર્થેન 'તથા' તેન પ્રકારેણ 'વિચિત્રરૂપાત્' સમુદાયાત્ 'ઇય' એવં 'સ' પ્રકાન્તો જીવઃ 'સ્થાદ્વાદેન' અન્યોઽન્યાપેક્ષયા 'તથાવિથં વીર્યં લભતે', યત્ ઊલ્લસત્યપૂર્વકરણેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૬૧ ॥

આમ તો સ્વભાવ જ તત્ત્વ (= કાર્યસિદ્ધિનો ઉપાય) છે, બાકીના કર્મ વગેરે કાર્યસિદ્ધિના ઉપાયો નથી એવા વાદીના વિચારને મનમાં કલ્પીને કહે છે-

પ્રસ્તુત વિચારણામાં આ પ્રમાણે સ્વભાવની સ્થાપના કરી એથી કર્મ વગેરે કાર્યસિદ્ધિના ઉપાયો નથી એમ ન માનવું. કારણ કે ભવ્યત્વ જીવનો વીર્યોલ્લાસ થવામાં કર્મ વગેરેની અપેક્ષા રાખવાના સ્વભાવવાળું છે. સર્વ જીવોનું ભવ્યત્વ તે તે કર્મોદિની અપેક્ષા પ્રમાણે વિચિત્ર છે.

તેથી પરમાર્થથી તે તે રીતે વિચિત્ર પ્રકારના અને પરસ્પરની અપેક્ષાવાળા સ્વભાવાદિ સમુદાયથી જીવ તેવા પ્રકારના વીર્યને (આત્મબળને) પામે છે. કારણ કે (શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે) અપૂર્વકરણથી આત્મબળ પ્રગટે છે. [૧૦૬૦-૧૦૬૧]

તત્તો અ દવ્વસમ્મં, તઓ અ સે હોઝ ભાવસમ્મં તુ ।

તત્તો ચરણકમેણં, કેવલનાણાઙ્ઞસંપત્તી ॥ ૧૦૬૨ ॥

વૃત્તિ:- 'તતશ્ચ 'દ્રવ્યસમ્યક્ત્વં' વક્ષ્યમાણસ્વરૂપં, 'તતશ્ચ' દ્રવ્યસમ્યક્ત્વાત્ 'સે' તસ્ય 'ભવતિ' ભાવસમ્યક્ત્વમેવ' વક્ષ્યમાણલક્ષણં, 'તતશ્ચરણક્રમેણ' -ચરણોપશમલક્ષણેન 'કેવલ-જ્ઞાનાદિસમ્પ્રાપ્તિ'ર્ભવતિ, આદિશબ્દાત્ સિદ્ધિપરિગ્રહ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૬૨ ॥

તેનાથી (= તેવા વીર્યોલ્લાસથી) જીવને જેનું સ્વરૂપ હવે કહેવાશે તે દ્રવ્ય સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. દ્રવ્યસમ્યક્ત્વથી જેનું સ્વરૂપ હવે કહેવાશે તે ભાવસમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. તેનાથી ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેનાથી ઉપશમની=ઉત્કષ્ટ સમતાની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેનાથી કેવલજ્ઞાન અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. [૧૦૬૨]

દ્રવ્યસમ્યક્ત્વાદિસ્વરૂપમાહ-

જિણવચણમેવ તત્તં, એથ્થ રુઠ્ઠિ હોઝ દવ્વસમ્મત્તં ।

જહભાવા ણાણસદ્ધા, પરિસુદ્ધં તસ્સ સમ્મત્તં ॥ ૧૦૬૩ ॥

વૃત્તિ:- 'જિનવચનમેવ તત્ત્વં' નાન્યદિત્યત્ર રુચિર્ભવતિ દ્રવ્યસમ્યક્ત્વમ્', અના-ભોગવદુચિમાત્રં, 'યથાભાવાદ્' યથાવસ્થિતવસ્તુગ્રાહિણઃ 'જ્ઞાનાચ્છુદ્ધાપરિશુદ્ધં' સ્વકાર્યકારિતયા ભાવં સમ્યક્ત્વં' નૈશ્ચયિકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૬૩ ॥

દ્રવ્યસમ્યક્ત્વ વગેરેનું સ્વરૂપ કહે છે-

“જિનવચન જ તત્ત્વ=સત્ય છે, જિનવચન સિવાય કોઈ વચન તત્ત્વ નથી.” એવી રુચિ એ દ્રવ્યસમ્યક્ત્વ છે. માત્ર રુચિરૂપ આ સમ્યક્ત્વ વિશિષ્ટજ્ઞાન રહિત જીવને હોય છે. વસ્તુને યથાવસ્થિત જણાવનારા (નય-નિક્ષેપ-પ્રમાણાદિથી વિશુદ્ધ) જ્ઞાનપૂર્વકની શ્રદ્ધાથી વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વ ભાવ=નૈશ્ચયિક સમ્યક્ત્વ છે. કારણ કે તે સમ્યક્ત્વ સ્વકાર્ય (= પ્રશમ વગેરે) કરે છે. [૧૦૬૩]

એતદેવ ભાવયતિ-

સમ્મં અન્નાયગુણે, સુંદરચણમ્મિ હોઝ જા સદ્ધા ।

તત્તોઙ્ઞાંતગુણાં સ્વલુ, વિન્નાયગુણમ્મિ બોદ્ધવ્વા ॥ ૧૦૬૪ ॥

વૃત્તિ:- 'સમ્યગ્જ્ઞાતગુણે' મનાગ્જ્ઞાતગુણ ઇત્યર્થઃ 'સુંદરચણે' ચિન્તામણ્યાદૌ 'ભવતિ' યા 'શ્રદ્ધા' ઉપાદેયવિષયા 'તત્તઃ' શ્રદ્ધાયા 'અનન્તાગુણૈવ' તીવ્રતયા 'વિજ્ઞાતગુણે' તસ્મિન્ 'બોદ્ધવ્યે'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૬૪ ॥

તમ્હા ડ ભાવસમ્મં, ંવંવિહમેવ હોઙ નાયવ્વં ।

પસમાઙ્લિંગજણયં, નિઅમા ંવંવિહં ચેવ ॥ ૧૦૬૫ ॥

વૃત્તિઃ- યસ્માદેવં 'તસ્માદ્ ભાવસમ્યક્ત્વમેવંવિધમેવ' યથોક્તલક્ષણં 'ભવતિ જ્ઞાતવ્યં પ્રશમાદિલિંગજનકં', સ્વકાર્યકૃદિત્યર્થઃ, 'નિયમાદેવંવિધમેવ', નાન્યદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૬૫ ॥

તત્તો અ તિવ્વભાવા, પરિસુદ્ધો હોઙ ચરણપરિણામો ।

તત્તો દુઃખવિમોક્ષો, સાસયસોઃખો તત્તો મોઃખો ॥ ૧૦૬૬ ॥

વૃત્તિઃ- 'તતશ્ચ' યથોદિતાત્ સમ્યક્ત્વાત્ તોત્રો ભાવઃ 'શુભઃ તોત્રભાવાત્ પરિશુદ્ધો ભવતિ' નિષ્કલઙ્કઃ શ્રવણપરિણામો' ભાવરૂપ ઇત્યર્થઃ, 'તતઃ' ચરણપરિણામાત્ સકાશાદ્ 'દુઃખવિમોક્ષઃ' - ઘાતિકર્મ્મભવોપગ્રાહિકર્મ્મવિમોક્ષઃ 'શાશ્વતસૌઁધ્યસ્તતો મોક્ષ' ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૬૬ ॥

આ જ વિષયને વિચારે છે-

જયારે ચિંતામણી વગેરે કોઈ રત્નનું થોડુંક 'જ્ઞાન હોય ત્યારે તેમાં જેટલી (આ ઉપાદેય છે એવી) શ્રદ્ધા હોય, તે જ રત્નનું વિશેષજ્ઞાન થાય છે, ત્યારે તેમાં પૂર્વ કરતાં અનંતગણી શ્રદ્ધા થાય છે. માટે પૂર્વોક્ત ભાવસમ્યક્ત્વનું લક્ષણ જેમાં હોય તે જ ભાવસમ્યક્ત્વ જાણવું. આવું જ સમ્યક્ત્વ પ્રશમાદિ લિંગનું જનક છે, અર્થાત્ સ્વકાર્ય (પ્રશમ વગેરે) કરે છે. અન્ય (= દ્રવ્ય) સમ્યક્ત્વ પ્રશમાદિજનક નથી. યથોક્ત (= ભાવ) સમ્યક્ત્વથી તીવ્ર શુભ ભાવ થાય છે. તીવ્ર શુભ ભાવથી વિશુદ્ધ ચારિત્રના પરિણામ થાય છે. વિશુદ્ધ ચારિત્રના પરિણામથી ઘાતીકર્મો અને ભવોપગ્રાહી કર્મોનો ક્ષય થાય છે. ઘાતીકર્મો અને ભવોપગ્રાહી કર્મોના ક્ષયથી શાશ્વત સુખવાળો મોક્ષ થાય છે. [૧૦૬૪ થી ૧૦૬૬]

પ્રાસન્ગિકમભિધાય પ્રકૃતે મીલયતિ-

સુઅધમ્મસ્સ પરિઃખા, તત્તો કસાઙ્ઙિહં હોઙ કાયવ્વા ।

તત્તો ચરિત્તધમ્મો પાયં હોઙ ત્તિ કારુણં ॥ ૧૦૬૭ ॥

૧. કોઈ વસ્તુનું જયારે અજ્ઞાન હોય છે-તેના ગુણોનું વિશેષ જ્ઞાન હોતું નથી ત્યારે તેના ઉપર સામાન્ય શ્રદ્ધા હોય છે. તે જ વસ્તુ જ્ઞાત બને છે = તેના ગુણોનું વિશેષ જ્ઞાન થાય છે ત્યારે તેના વિષે પૂર્વ જે શ્રદ્ધા હતી તેના કરતાં અનંતગણી શ્રદ્ધા વધી જાય છે.

આ હકીકતને આપણે દૈનંદિનથી વિચારીએ. રોગીને રોગ દૂર કરનારા ઔષધનું નામ સાંભળતાં એ ઔષધ પ્રત્યે શ્રદ્ધા જાગે છે, પણ જયારે એ ઔષધનું વિશેષજ્ઞાન મેળવે છે, તેમાં રહેલી અદ્ભુત શક્તિનું ચોક્કસ જ્ઞાન થાય છે, આના સેવન વિના મારો રોગ નહિ જાય એવી ચોક્કસ ખાત્રી થાય છે, ત્યારે તેની શ્રદ્ધા કઈગુણી વધી જાય છે. હીરાના હાર પ્રત્યે બાળકને જે શ્રદ્ધા હોય છે તેનાથી અનંતગણી શ્રદ્ધા મોટા માણસને હોય છે. એકાએક રત્નની પ્રાપ્તિ થતાં એ રત્ન પ્રત્યે શ્રદ્ધા જાગે છે. પણ તેની પરીક્ષા કરતાં તેના ગુણોનું જ્ઞાન થતાં આ તો જીવનપર્યંત દરિદ્રતાને કેડનાર ચિંતામણી રત્ન છે એવી ખબર પડતાં તેના પ્રત્યે અનંતગણી શ્રદ્ધા પ્રગટે છે. બાળપોથીમાં ભણતા વિદ્યાર્થીને અભ્યાસ પ્રત્યે જે શ્રદ્ધા હોય છે, તેનાથી કઈગુણી શ્રદ્ધા કોલેજના વિદ્યાર્થીને હોય છે.

એ જ પ્રમાણે દ્રવ્ય સમ્યગ્દર્શનમાં જેટલી શ્રદ્ધા હોય છે, તેના કરતાં અનંતગણી શ્રદ્ધા ભાવ સમ્યગ્દર્શનમાં હોય છે. ભાવસમ્યક્ત્વ જ તાત્ત્વિક છે. ભાવસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ માટે પદાર્થોના યથાર્થ જ્ઞાનની જરૂર છે. આથી અપેક્ષાએ જ્ઞાનની મહત્તા વધારે છે.

(ઉ. રહ. ગાથા ૧૧૦ની ટીકા, ઉ. પ. ગા. ૬૮૮)

વૃત્તિ:- 'શ્રુતધર્મસ્ય' ચારિત્રધર્મવ્યવસ્થાકારિણઃ 'પરીક્ષા' વિચારણા 'તતઃ 'કષાદિભિઃ' કષચ્છેદતાપૈ' ભવતિ કર્ત્તવ્યા', કિમિત્યત્રાહ-'તતઃ' શ્રુતધર્માત્ 'ચરિત્રધર્મઃ' 'પ્રાયો' બાહુલ્યેન 'ભવતીતિ કૃત્વા', તસ્મિન્ પરીક્ષિતે સ પરીક્ષિત એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૬૭ ॥

પ્રાસંગિક કહીને પ્રસ્તુત વિષય સાથે જોડે છે-

તેથી ચારિત્રધર્મની વ્યવસ્થા કરનાર શ્રુતધર્મની (= શાસ્ત્રની) કષ-છેદ-તાપથી પરીક્ષા કરવી જોઈએ. કારણ કે પ્રાયઃ શ્રુતધર્મથી ચારિત્રધર્મ થાય છે, અર્થાત્ ચારિત્ર ધર્મ કેવો હોવો જોઈએ એનો નિર્ણય શ્રુતધર્મથી થાય છે, એથી શ્રુતધર્મની પરીક્ષા કરી લેવાથી ચારિત્રધર્મની પરીક્ષા થઈ જ જાય છે. [૧૦૬૭]

સુહુમો અસેસવિસઓ, સાવજ્જે જત્થ અત્થિ પડિસેહો ।

રાગાઙ્ગિવિઅડ્ઙ્ગસહં, ઙ્ગાણાઙ્ગ અ એસ કમસુદ્ધો ॥ ૧૦૬૮ ॥

વૃત્તિ:- 'સૂક્ષ્મો' નિપુણો 'ડ્ઙ્ગેષવિષયઃ', વ્યાપ્ત્યેત્યર્થઃ, 'સાવજ્જે' સપાપે 'ચત્રાસ્તિ પ્રતિષેધઃ' શ્રુતધર્મ, તથા 'રાગાદિવિકુટ્ટનસહં'-સમર્થ 'ધ્યાનાદિ ચ, એષ કષશુદ્ધઃ', શ્રુતધર્મ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૬૮ ॥

જે શ્રુતધર્મમાં સર્વ પાપકાર્યોનો સૂક્ષ્મપણે નિષેધ કરવામાં આવ્યો હોય, તથા રાગાદિનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવા ધ્યાન વગેરેનું વિધાન કરવામાં આવ્યું હોય, એ શ્રુતધર્મ કષ પરીક્ષાથી શુદ્ધ છે. [૧૦૬૮]

इत्थं लक्षणमभिधायोदाहरणमाह-

जह मणवयकाएहिं, परस्स पीडा दढं न कायव्वा ।

ङ्गाएअव्वं च सया, रागाङ्गिविक्खजालं तु ॥ १०६९ ॥

વૃત્તિ:- 'યથા મનોવાક્કાયૈઃ' કરણભૂતૈઃ 'પરસ્ય પીડા દઢં ન કર્ત્તવ્યા', ક્ષાન્ત્યાદિભેદેન, તથા 'ધ્યાતવ્વં ચ સદા' વિધિના 'રાગાદિવિક્ષજાલં તુ' યથોચિતમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૬૯ ॥

आ प्रमाणे लक्षण कहीने उदाहरण कहे छे-

જેમકે ક્ષાન્ત્યાદિ ધર્મના પાલનપૂર્વક બીજા જીવને 'કરણરૂપ એવા મન-વચન-કાયાથી જરા પણ પીડા ન કરવી. તથા સદા વિધિપૂર્વક રાગાદિના વિક્ષસમૂહનું ઉચિત રીતે ધ્યાન કરવું. (આ રીતે નિષેધ-વિધિ જેમાં હોય તે શાસ્ત્ર કષથી શુદ્ધ છે.) [૧૦૬૯]

व्यतिरेकतः कषशुद्धमाह-

थूलो ण सव्वविसओ, सावज्ज्जे जत्थ होइ पडिसेहो ।

रागाङ्गिવિઅડ્ઙ્ગસહં, ન ય ઙ્ગાણાઙ્ગિવિ તયસુદ્ધો ॥ ૧૦૭૦ ॥

૧. સાધકતમં કરણમ્ (સિ.હે.શ. ૨/૨/૨૮) ક્રિયા કરવામાં જે વધારેમાં વધારે સહાયક હોય તેને 'કરણ' કહેવામાં આવે છે.

વૃત્તિ:- 'સ્થૂલ:-'અનિપુણ: 'ન સર્વવિષય:-'અવ્યાપક: 'સાવદ્યે' વસ્તુનિ 'યત્ર ભવતિ પ્રતિષેધ:-' આગમે, 'રાગાદિવિકુટ્ટનસમર્થ ન ચ ધ્યાનાદ્યપિ' યત્ર, સ 'તદશુદ્ધ:-' કષાશુદ્ધ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૭૦ ॥

વ્યતિરેકથી (= નિષેધથી) કષશુદ્ધ આગમ કહે છે-

જે આગમમાં સર્વ પાપ કાર્યોનો સૂક્ષ્મ રીતે નિષેધ ન કરવામાં આવ્યો હોય, તથા રાગાદિનો નાશ કરવામાં સમર્થ એવા ધ્યાનાદિનું વિધાન ન કરવામાં આવ્યું હોય એ આગમ કષ પરીક્ષાથી અશુદ્ધ છે. [૧૦૭૦]

અત્રૈવોદાહરણમાહ-

જહ પંચાહૈં બહુહિ વ, ઇગા હિંસા મુસં વિસંવાઐ ।

इच्चाओ झाणम्मि अ, झाएअव्वं अगाराइं ॥ ૧૦૭૧ ॥

વૃત્તિ:- 'યથા પચ્ચભિ:-' કારણૈ:-પ્રાણ્યાદિભિ: 'બહુભિશ્ચ'-એકેન્દ્રિયાદિભિરેકા હિંસા', યથોક્તં-પ્રાણી પ્રાણિજ્ઞાનં ઘાતકચિત્તં ચ તદ્ગતા ચેષ્ટા । પ્રાણૈશ્ચ વિપ્રયોગ: પચ્ચભિરાપદ્યતે હિંસા ॥ ૧ ॥ તથા 'અનસ્થિમતાં શકટભરેણૈકો ઘાત' ઇતિ, તથા 'મૃષા વિસંવાદે' વાસ્તવ ઇતિ, આહ-'અસન્તોઽપિ સ્વકા દોષા:, પાપશુદ્ધ્યર્થમીરિતા: । ન મૃષાયૈ વિસંવાદવિરહાત્તસ્ય કસ્યચિત્ ॥ ૧ ॥'' 'इत्यादौ' વિચારે, તથા 'ધ્યાને ચ ધ્યાતવ્યમકારાદિ', યથોક્તમ્-"બ્રહ્મો-કારોઽત્ર વિજ્ઞેય:, અકારો વિષ્ણુરુચ્યતે, । મહેશ્વરો મકારસ્તુ, ત્રયમેકત્ર તત્ત્વત: ॥ ૧ ॥" ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૭૧ ॥

અહીં (= કષથી અશુદ્ધમાં) ઉદાહરણ કહે છે-

જેમકે, પ્રાણી વગેરે પાંચ કારણોથી હિંસા થાય. તથા ઘણા એકેન્દ્રિય વગેરે જીવોના ઘાતથી એક જ હિંસા થાય. કહ્યું છે કે-"પ્રાણી, પ્રાણીજ્ઞાન, ઘાતકચિત્ત (=હિંસાના પરિણામ), હિંસા કરનારમાં હિંસા કરવાની ચેષ્ટા અને પ્રાણનો વિયોગ એ પાંચથી હિંસા થાય છે." તથા "હાડકાં વિનાના (એકેન્દ્રિય વગેરે) જીવો એક ગાડું ભરાય તેટલા મરે તો પણ એક ઘાત થાય." તથા વિસંવાદ થાય તો વાસ્તવિક મૃષાવાદ ગણાય. કહ્યું છે કે- "પોતાનામાં દોષ ન હોય તો પણ પાપશુદ્ધિ માટે કહેવામાં આવે તો મૃષાવાદ થતો નથી. કારણ કે આવું બોલવામાં કોઈનો વિસંવાદ થતો નથી." તથા ધ્યાન અંગે અકાર વગેરેનું ધ્યાન કરવું જોઈએ. કહ્યું છે કે- "અહીં (ઐકારમાં) ડકાર બ્રહ્મા જાણવો. અકાર વિષ્ણુ કહેવાય છે. મકાર મહેશ છે. પરમાર્થથી બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-મહેશ એક સ્થાનમાં (= ઐકારમાં) રહેલા છે." [૧૦૭૧]

છેદમધિકૃત્યાહ-

सइ अप्पमत्तयाए, संजमजोएसु विविहभेएसु ।

जा धम्मिअस्स वित्ती, एअं बज्झं अणुट्ठाणं ॥ ૧૦૭૨ ॥

વૃત્તિ:- 'સદાઽપ્રમત્તયા' હેતુભૂતયા 'સંયમયોગેષુ' કુશલવ્યાપારેષુ 'વિવિધભેદેષુ'

અનેકપ્રકારેષુ 'યા 'ધાર્મિકસ્ય' સાધો: 'વૃત્તિ:' વર્તના 'એતદ્વાહ્યમનુષ્ઠાનમિ'હાધિકૃતમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૭૨ ॥

एएण न बाहिज्जइ, संभवइ अ तं दुगंणि निअमेण ।

एअवयणेण सुद्धो, जो सो छेएणं सुद्धोत्ति ॥ १०७३ ॥

વૃત્તિ:- 'એતેન' અનુષ્ઠાનેન 'ન બાધ્યતે, સમ્ભવતિ ચ' વૃદ્ધિ યાતિ 'તદ્ દ્વિતયમપિ' વિધિપ્રતિષેધરૂપં 'નિયમેન, 'એતદ્વચનેન' યથોદિતાનુષ્ઠાનોક્ત્યા 'શુદ્ધો ચ' આગમ: 'સ છેદેન શુદ્ધ ઇતિ' ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૭૩ ॥

છેદને આશ્રયીને કહે છે-

વિવિધ પ્રકારની શુભ ક્રિયાઓમાં સાધુની સદા અપ્રમત્તપણે પ્રવૃત્તિ એ પ્રસ્તુતમાં બાધ અનુષ્ઠાન છે. આ બાધ અનુષ્ઠાનોથી વિધિ-નિષેધને બાધ ન આવે, અર્થાત્ વિધિ નિષેધનું પાલન થાય અને વિધિ-નિષેધ વૃદ્ધિ પામે, અર્થાત્ જે વિધિ-નિષેધો પ્રગટ રૂપે શાસ્ત્રમાં ન મળતા હોય તેવા પણ વિધિ-નિષેધો તે અનુષ્ઠાનો દ્વારા સમજાય, એવા અનુષ્ઠાનો કહેવા દ્વારા જે આગમ શુદ્ધ છે તે આગમ છેદથી શુદ્ધ છે, અર્થાત્ વિધિ-નિષેધનું પાલન અને વૃદ્ધિ થાય તેવાં અનુષ્ઠાનો જે આગમમાં કહ્યાં હોય તે આગમ છેદ પરીક્ષાથી શુદ્ધ છે. [૧૦૭૨-૧૦૭૩]

इहैवोदाहरणमाह-

जह पंचसु समिईसुं, तीसु अ गुत्तीसु अष्यमत्तेण ।

सव्वं चिअ कायव्वं, जइणा सइ काइगाईवि ॥ १०७४ ॥

વૃત્તિ:- 'યથા પચ્ચસુ સમિતિષુ' -ઈયાંસમિત્યાદિરૂપાસુ 'તિસૃષુ ચ ગુમિષુ' -મનોગુપ્ત્યાદિષુ 'અપ્રમત્તેન' સતા 'સર્વમે'વાનુષ્ઠાનં 'કર્ત્તવ્યં 'યતિના' સાધુના, 'સદા કાયિકાદ્યપિ', આસ્તાં તાવદન્યદિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૭૪ ॥

તથા-

जे खलु पमायजणगा, वसहाई तेवि वज्जणिज्जाउ ।

महुअरवित्तीअ तहा, पालेअव्वो अ अष्याणो ॥ १०७५ ॥

વૃત્તિ:- 'યે ખલુ પ્રમાદજનકા:' પરમ્પરયા 'વસત્યાદય:' આદિશબ્દાત્ સ્થાનદેશપરિગ્રહ: 'તેઽપિ વર્જનીયા એવ' સર્વથા, 'મધુકરવૃત્ત્યા' ગૃહિકુસુમપીઠાપરિહારેણ 'તથા પાલનીય એવાત્મા', નાકાલે ત્યાજ્ય ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૭૫ ॥

અહીં (છેદમાં) જ ઉદાહરણ કહે છે-

જેમકે ઈયાંસમિતિ આદિ પાંચ સમિતિ અને મનોગુપ્તિ આદિ ત્રણ ગુપ્તિઓમાં અપ્રમત્ત બનીને, અર્થાત્ સમિતિ-ગુપ્તિના સંપૂર્ણ પાલનપૂર્વક સાધુએ સદા બધાં જ અનુષ્ઠાનો કરવાં જોઈએ.

लघुनीति-वडीनीति जेवां (नानां) अनुष्ठानो पक्ष समितिगुमिनां पालनपूर्वक करवां ज़ेईअे. तो पछी षीजं मोटां अनुष्ठानो तो सुतरां समिति-गुमिना पालनपूर्वक ४ करवा ज़ेईअे. तथा परंपराअे पक्ष प्रमादजनक डोय तेवा वसति, स्थान, देश आदिनो सर्वथा त्याग करवो ज़ेईअे. तथा मधुकरवृत्तिथी आत्मानुं पालन करवुं ४, अर्थात् गृहस्थ रुप पुष्पने पीडा न थाय ते रीते ज़ुदा ज़ुदा धरमांथी आहार भेणवीने शरीरनुं रक्षण करवुं, अकाले शरीरनो त्याग न करवो. [१०७४-१०७५]

अत्र व्यतिरेकमाह-

जत्थ उ पमत्तयाए, संजमजोएसु विविहभेएसु ।

नो धम्मिअस्स वित्ती, अणणुद्धाणं तयं होइ ॥ १०७६ ॥

वृत्ति:- 'यत्र तु प्रमत्ततया' हेतुभूतया 'संयमयोगेषु' संयमव्यापारेषु 'विविधभेदेषु' विचित्रेष्वित्यर्थः 'नो' धार्मिकस्य तथाविधयते: 'वृत्तिः' वर्तना 'अननुष्ठानं' वस्तुस्थित्या 'तद् भवति', तत्कार्यासाधकत्वादिति गाथार्थः ॥ १०७६ ॥

एणं बाहिज्जइ, संभवइ अ तहुगं न णिअमेण ।

एअवयणोववेओ, जो सो छेएण नो सुद्धो ॥ १०७७ ॥

वृत्ति:- 'एतेन'-अनुष्ठानेन 'बाध्यते सम्भवति च' वृद्धिमुपगच्छति च 'तद्द्वयं' विधि-प्रतिषेधरूपं 'न नियमेन, 'एतद्वचनोपेतः' इत्थंविधानुष्ठानवचनेन (युक्त) 'यः' आगमः 'स छेदेन'-प्रस्तुतेन 'न शुद्ध' इति गाथार्थः ॥ १०७७ ॥

अर्धी (छेदशुद्धिमां) व्यतिरेक (निषेध) कहे छे-

ज्यां प्रमादना कारणे विविध प्रकारनी संयमक्रियाओमां तेवा प्रकारना साधुनी प्रवृत्ति न थाय ते परमार्थथी अननुष्ठान छे = अनुष्ठान नथी. कारण के साधु अनुष्ठानथी तेना (= अनुष्ठानना) कार्यने सिद्ध करतो नथी. आ अनुष्ठानथी नियमा विधि-निषेध बाधित थाय छे अने विधि-निषेधनी वृद्धि थती नथी, आथी आवां अनुष्ठानो अतावनारां वचनोथी युक्त आगम छेदथी अशुद्ध छे. [१०७६-१०७७]

अत्रैवोदाहरणमाह-

जह देवाणं संगीअगाइकज्जम्मि उज्जमो जइणो ।

कंदर्पाईकरणं, असब्भवयणाभिहाणं च ॥ १०७८ ॥

वृत्ति:- 'यथा देवानां सङ्गीतकादिनिमित्तमुद्यमो 'यतेः' प्रव्रजितस्य, यथोक्तम्- "सङ्गीतकेन देवस्य, प्रीती रावणवाद्यतः । तत्प्रीत्यर्थमतो यत्नः, तत्र कार्यो विशेषतः ॥ १ ॥" तथा 'कन्दर्पादिकरणं' भूतक्षेपादिना, तथा 'असम्भवयणाभिधानं च'-ब्रह्मघातकोऽहमित्यादि, एवं किल तद्वेदनीयकर्मक्षय इति गाथार्थः ॥ १०७८ ॥

તહ અન્નધમ્મિઆણં, ઉચ્છેઓ ભોઅણં ગિહેગણ્ણં ।

અસિધારાહ અ એઅં, પાવં બજ્ઙ્ઙં અણુદ્ધાણં ॥ ૧૦૭૯ ॥

વૃત્તિ:- ‘તથા ‘અન્યધાર્મિકાણાં’ તીર્થાન્તરીયાણાં ‘ઉચ્છેદો’-વિનાશઃ, યથોક્તમ્-
“અન્યધર્મસ્થિતાઃ સત્ત્વા, અસુરા ઇવ વિષ્ણુના । ઉચ્છેદનીયાસ્તેષાં હિ, વધે દોષો ન વિદ્યતે” ॥ ૧ ॥
ઇતિ । તથા ‘ભોજનં ગૃહ એવૈકાન્ત્રં’ તદનુગ્રહાય, તથા ‘અસિધારાદિ ચૈતત્’ પ્રકૃષ્ટેન્દ્રિયજયાય, એતત્
‘પાપં’ પાપહેતુત્વાદ્-‘બાહ્યમનુષ્ઠાનમ’ શોભનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૭૯ ॥

અહીં (છેદ અશુદ્ધિમાં) જ ઉદાહરણ કહે છે-

જેમકે સાધુએ દેવોને પ્રસન્ન કરવા સંગીત આદિ માટે ઉદ્યમ કરવો. કહ્યું છે કે- “રાવણને પ્રિય એવા વાજિંત્ર સાથે સંગીત ગાવાથી દેવ પ્રસન્ન બને છે, માટે દેવને પ્રસન્ન કરવા તેમાં (સંગીતમાં) વિશેષ પ્રયત્ન કરવો.” તથા આંખના ભ્રમર ચઢાવવા આદિપૂર્વક કંદર્પ વગેરે કરવું. (હસવું, કામવર્ધક ચેષ્ટા કરવી, કામકથા કરવી વગેરે કંદર્પ છે.) તથા અસભ્ય વચનો કહેવાં. જેમકે હું બ્રહ્મણઘાતક છું. આ પ્રમાણે બોલવાથી તેના (શાતા) વેદનીયકર્મનો ક્ષય થાય. તથા અન્ય ધર્મીઓનો વિનાશ કરવો. કહ્યું છે કે- “જેમ વિષ્ણુએ અસુરોનો વિનાશ કર્યો, તેમ અન્યધર્મમાં રહેલાઓનો વિનાશ કરવો જોઈએ. તેમના વધમાં દોષ નથી.” તથા ગૃહસ્થના અનુગ્રહ માટે તેના ઘરે જ એક અન્નનું ભોજન કરવું. અતિશય ઈન્દ્રિય જય માટે તલવારની ધાર ઉપર ચાલવું વગેરે. આ અનુચિત બાહ્ય અનુષ્ઠાનો પાપનું કારણ હોવાથી પાપરૂપ છે. [૧૦૭૮-૧૦૭૯]

इहैव तापविधिमाह-

जीवाइभाववाओ, जो दिद्वेद्वाहिं णो खलु विरुद्धो ।

बंधाइसाहगो तह, एत्थ इमो होइ तावोत्ति ॥ १०८० ॥

વૃત્તિ:- ‘જીવાદિભાવવાદઃ’ જીવાજીવાદિપદાર્થવાદઃ ‘યઃ’ કશ્ચિત્ ‘દૃષ્ટેષ્ટાભ્યાં’-
વક્ષ્યમાણાભ્યાં ‘ન ખલુ વિરુદ્ધઃ’, અપિ તુ યુક્ત એવ, ‘બન્ધાદિસાધકઃ તથા’ નિરુપચરિત-
બન્ધમોક્ષવ્યજ્ઞકઃ ‘અન્ન’ શ્રુતધર્મ્મે ‘એષ ભવતિ તાપ ઇતિ’ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૮૦ ॥

एएण जो विसुद्धो, सो खलु तावेण होइ सुद्धोत्ति ।

एएण वा असुद्धो, सेसेहिवि तारिसो नेओ ॥ १०८१ ॥

વૃત્તિ:- ‘એતેન યો વિશુદ્ધઃ’-જીવાદિભાવવાદેન ‘સ ખલુ તાપેન ભવતિ શુદ્ધઃ’, સ
એવ નાન્ય ઇતિ । ‘એતેન વાજ્ઞશુદ્ધઃ’ સન્ ‘શેષયોરપિ’ કપચ્છેદયોં સ્તાદૃશો જ્ઞેયઃ’-ન તત્ત્વતઃ
શુદ્ધ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૮૧ ॥

અહીં જ તાપવિધિ કહે છે-

જીવ, અજીવ વગેરે પદાર્થો જેનું સ્વરૂપ હવે કહેવાશે તે દૃષ્ટ-ઈષ્ટથી વિરુદ્ધ ન હોય, કિંતુ દૃષ્ટ-ઈષ્ટને સંગત જ હોય, તથા ઉપચારરહિત બંધ-મોક્ષના સાધક હોય. આવા જીવાદિ પદાર્થોનું

વર્ણન એ શ્રુતધર્મમાં તાપ છે. જે આગમ જીવાદિ પદાર્થોના વર્ણનથી શુદ્ધ હોય તે જ આગમ તાપથી શુદ્ધ છે, અન્ય નહિ. જે આગમ તાપથી અશુદ્ધ હોય તે પરમાર્થથી કષ અને છેદથી પણ અશુદ્ધ જાણવું. [૧૦૮૦-૧૦૮૧]

इहैवोदाहरणमाह-

संतासंते जीवे, णिच्चाणिच्चायणेगधम्मे अ ।

जह सुहबंधाईआ, जुज्जंति न अण्णहा निअमा ॥ १०८२ ॥

वृत्ति:- 'सदसद्रूपे जीवे', स्वरूपपररूपाभ्यां, 'नित्यानित्याद्यनेकधर्मिणि च', द्रव्य-पर्यायाभिधेयपरिणामाद्यपेक्षया, 'यथा' 'सुखबन्धादयः' सुखादयोऽनुभूयमानरूपा बन्धादयोऽभ्युपगताः 'युज्यन्ते' घटन्ते, 'न' 'अन्यथा' अन्येन प्रकारेण 'नियमाद्' युज्यन्त इति गाथार्थः ॥ १०८२ ॥

અહીં (તાપ પરીક્ષામાં) જ ઉદાહરણ કહે છે-

અનુભવાતા સુખ વગેરે ભાવો અને સ્વીકૃત બંધ વગેરે ભાવો સ્વરૂપથી સત્ અને પરરૂપથી અસત્ એમ સત્-અસત્ સ્વરૂપવાળા તથા દ્રવ્ય, પર્યાય, અભિધેય, પરિણામ આદિની અપેક્ષાએ નિત્ય-અનિત્ય વગેરે અનેક ધર્મવાળા જીવમાં ઘટે છે, અન્ય રીતે (= કોઈ એક ધર્મવાળા જીવમાં) અવશ્ય ન ઘટે. [૧૦૮૨]

एतदेवाह-

संतस्स सरूवेणं, पररूवेणं तहा असंतस्स ।

हंदि विसिद्धत्तणओ, होंति विसिद्धा सुहाईआ ॥ १०८३ ॥

वृत्ति:- 'सतो' विद्यमानस्य 'स्वरूपेण' आत्मनियतेन, 'पररूपेण' अन्यसम्बन्धिना 'तथाऽसतः' स्वरूपेणैवाविद्यमानस्य, न च स्वसत्त्वमेवान्यासत्त्वम्, अभिन्ननिमित्तत्वे सदसत्त्व-योर्विरोधात्, तथाहि-सत्त्वमेवासत्त्वमिति व्याहृतं, न च तत्तत्र नास्ति, स्वसत्त्ववदसत्त्वे तत्सत्त्वप्रसङ्गादिति पररूपासत्त्वधर्मिकं स्वरूपसत्त्वं विशिष्टं भवति, अन्यथा वैशिष्ट्यायोगात्, तदाह-'हन्दि विशिष्टत्वाद्' 'क्त्त' प्रकारेण 'भवन्ति विशिष्टाः'-स्वसंवेद्याः 'सुखादयः', आदिशब्दाद्दुःखबन्धादिपरिग्रह इति गाथार्थः ॥ १०८३ ॥

આ જ વિષયને કહે છે-

જીવ સ્વરૂપથી (= સ્વદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવથી) સત્ છે, પરરૂપથી (= પરદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવથી) અસત્ છે, અર્થાત્ અન્ય (ઘટાદિ)ની અપેક્ષાએ સ્વરૂપથી (= જીવત્વથી) જ અસત્ છે.

સ્વનું સત્ત્વ એ જ પરનું અસત્ત્વ છે એમ ન માની શકાય. કારણ કે સ્વનું સત્ત્વ એ જ પરનું અસત્ત્વ છે એનો અર્થ એ થયો કે જેમ સ્વદ્રવ્યાદિથી સ્વનું સત્ત્વ છે તેમ સ્વદ્રવ્યાદિથી જ પરનું અસત્ત્વ પણ છે. આથી સત્ત્વ અને અસત્ત્વ એ બંનેનું નિમિત્ત અભિન્ન=એક જ થયું. અભિન્ન નિમિત્તમાં

(એક નિમિત્તમાં) બેની પ્રતીતિ ન થાય. આથી અભિન્ન નિમિત્તમાં સત્ત્વ અને અસત્ત્વનો વિરોધ હોવાથી સ્વસત્ત્વ એ જ અન્યાસત્ત્વ એમ ન માની શકાય. તે આ પ્રમાણે-

સત્ત્વ એ જ અસત્ત્વ એવી માન્યતા 'વ્યાઘાતવાળી (= વાંધાવાળી) છે (ન ચ તત્ તત્ર નાસ્તિ =) વસ્તુમાં અસત્ત્વ નથી એમ નથી, અર્થાત્ વસ્તુમાં અસત્ત્વ છે. હવે જો વસ્તુમાં અલગ અસત્ત્વ નથી કિંતુ સત્ત્વ એ જ અસત્ત્વ છે એમ માનવામાં આવે તો અસત્ત્વનો અભાવ થઈ જાય. જ્યારે વસ્તુમાં (પરદ્રવ્યાદિથી) અસત્ત્વ છે. (સ્વસત્ત્વવદસત્ત્વે તત્સત્ત્વપ્રસજ્ઞાદ =) કદાચ તમે એમ કહેશો કે જે રીતે વસ્તુમાં સત્ત્વ છે તે રીતે અસત્ત્વ પણ છે, તો (તત્સત્ત્વપ્રસજ્ઞાત્ =) વસ્તુમાં અસત્ત્વના સત્ત્વનો પણ પ્રસંગ આવે, અર્થાત્ વસ્તુમાં જેમ સ્વદ્રવ્યાદિથી સત્ત્વ છે તેમ સ્વદ્રવ્યાદિથી જ અસત્ત્વ પણ રહે. પૂર્વે કહ્યું તેમ આમાં વિરોધ છે. અથવા સ્વસત્ત્વવદસત્ત્વે તત્સત્ત્વપ્રસજ્ઞાત્ એ પંક્તિનો અર્થ આ પ્રમાણે છે- સ્વસત્ત્વવતિ વસ્તુનિ (અસત્ત્વસ્ય) અસત્ત્વે = અવિદ્યમાને તત્સત્ત્વપ્રસજ્ઞાત્ = તસ્ય વસ્તુનઃ કેવલસદ્રૂપતાપ્રસજ્ઞાત્ = કદાચ તમે એમ કહેશો કે સ્વસત્ત્વવાળી વસ્તુમાં અસત્ત્વ નથી, તો એનો અર્થ એ થયો કે વસ્તુમાં કેવલ સદ્રૂપતા છે, અર્થાત્ વસ્તુ કેવલ સત્ છે, અસત્ નથી. કેવલ સત્ વસ્તુમાં પૂર્વે કહ્યું તેમ સુખ વગેરે અને બંધ વગેરે ભાવો ન ઘટે.

(ઇતિ પરરૂપાસત્ત્વધર્મકં... =) આથી પરરૂપથી (પરદ્રવ્યાદિથી) જે અસત્ત્વધર્મ, તે અસત્ત્વધર્મથી વિશિષ્ટ જે સ્વરૂપસત્ત્વ, તે સ્વરૂપસત્ત્વ વિશિષ્ટ બને છે, અર્થાત્ પરદ્રવ્યાદિથી રહેલા અસત્ત્વથી વિશિષ્ટ જે સ્વરૂપસત્ત્વ એ વસ્તુમાં વિશિષ્ટતા છે. અન્યથા = પરદ્રવ્યાદિથી રહેલા અસત્ત્વથી વિશિષ્ટ સ્વરૂપસત્ત્વ વિના, વસ્તુમાં વિશિષ્ટતા આવતી નથી.

(વિશિષ્ટત્વાદુકેન... =) સ્વસંવેદ્ય સુખ-દુઃખાદિ અને બંધ વગેરે ભાવો ઉક્ત રીતે વિશિષ્ટતાથી (= વિશેષતાથી) વિશિષ્ટ બને છે. [૧૦૮૩]

વિપક્ષે બાધામાહ-

इहरा सत्तामित्ताइभावओ कह विसिदुया एसि ? ।

तयभावमि तयत्थे, हन्त पयत्तो महामोहो ॥ १०८४ ॥

વૃત્તિ:- 'इतरथा' यथा स्वरूपेण सत् तथा पररूपेणापि भावे 'सत्तामात्रादिभावाद्', आदिशब्दादसत्त्वमात्रादिग्रह इति, 'कथं विशिष्टता' प्रत्यात्मवेद्यतया 'तेषां' सुखादीनां ?, 'तदभावे' विशिष्टसुखाद्यभावे 'तदर्थो' विशिष्टसुखार्थो 'हन्त' प्रयत्नः 'क्रियाविशेषो 'महामोहो'-ऽसम्भवप्रवृत्त्येति गाथार्थः ॥ १०८४ ॥

૧. यद् यथा साधितं केनऽप्यपरेण तदन्यथा ।

तथैव यद् विधीयेत, स व्याघात इति स्मृतः ॥ (કાવ્યપ્રકાશ)

ભાવાર્થ- કોઈએ કોઈ સિદ્ધાંતનો યુક્તિઓથી સિદ્ધ કર્યો હોય, બીજો પુરુષ તે જ સિદ્ધાંતને યુક્તિઓથી બીજી રીતે સિદ્ધ કરે તેને વ્યાઘાત કહેવામાં આવે છે.

विरुद्धपक्षमां (पररूपधी પણ सत्त्वमां) वांधो कहे छे—

जेम स्वरूपधी सत् छे तेम पररूपधी પણ सत् लोय तो मात्र सत्त्व ज रહે, अधवा मात्र असत्त्व ज रહે. (दा.त. घट स्वरूपधी सत् छे तेम पररूपधी પણ सत् लोय तो विश्वमां घटनी ज सर्व पदार्थरूपे सत्ता थाय. अेधी भिन्न भिन्न पदार्थो द्वारा साध्य अेवी सर्व अर्थक्रियाओ घटधी ज थई ज्ञय, अेधी घट सिवाय अन्य पदार्थोने मानवानी आवश्यकता न रहे. हवे जे घट पररूपधी પણ सत् लोय तो स्वरूपधी પણ असत् लोवो जेईअे. अेम थाय तो घटनो सर्वथा अभाव थाय. अेधी अधी ज वस्तुओनो अभाव थाय. आधी विश्व सर्वशून्य थाय.)

तथा दरेक आत्मां सुषुप्तो जे रीते अनुभव थाय छे ते रीते सुषुप्तिनी विशिष्टता પણ केवी रीते थाय ? (सुषुप्त पररूपधी=दुःखरूपधी પણ सत् छे अेटले सुषुप्त वषते दुःख પણ लोय, आधी दुःखधी तदन रहित अेवा विशिष्ट सुषुप्तो अभाव थाय.) विशिष्ट सुषुप्तिनो अभाव लोय तो विशिष्ट सुषुप्त मेणववा माटे थतो प्रयत्न मळा मोहरूप सिद्ध थाय. कारण के असंभवमां प्रवृत्ति छे = जे वस्तु नथी तेने मेणववानी प्रवृत्ति छे. (जे नथी तेने मेणववानो प्रयत्न करवो अे मळाभोल ज गणाय.) [१०८४]

निच्चो वेगसहावो, सहावभूअम्मि कह णु सो दुक्खे ? ।

तस्सुच्छेअनिमित्तं, असंभवाओ पयड्डिज्जा ॥ १०८५ ॥

वृत्ति:- 'नित्योऽप्येकस्वभावः' स्थितया, 'स्वभावभूते' आत्मभूते 'कथं न्वसौ' नित्यः सन् 'दुःखे', किमित्याह-'तस्य' दुखस्य 'उच्छेदनिमित्तं'-विनाशाय 'असम्भवाद्धे'तोः 'प्रवर्त्तत' कथं ?, नैवेति गाथार्थः ॥ १०८५ ॥

जे आत्मा स्थिर लोवाना कारणे अेक स्वभाववाणो (= अविचलित स्वभाववाणो) लोय तो नित्य आत्मा दुःखस्वभावभूत लोवाधी तेना विनाश माटे प्रवृत्ति शा माटे करे ? अर्थात् न ज करे. कारण के दुःखनो नाश असंभव छे. (दुःखनो नाश थाय तो आत्मा अेक स्वभाववाणो (नित्य) न रहे.) [१०८५]

एगंतानिच्चोऽवि अ, संभवसमणंतरं अभावाओ ।

परिणामहेउविहा, असंभवाओ उ तस्स त्ति ॥ १०८६ ॥

वृत्ति:- 'एकान्तेनानित्योऽपि च'-निरन्वयनश्वरः 'सम्भवसमनन्तरम्' उत्पत्त्यनन्तरम् 'अभावाद्' अविद्यमानत्वात् 'परिणामिकहेतुविहात्' तथाभाविकारणाभावेन 'असम्भवाच्च' कारणात् 'तस्ये'त्येकान्तानित्यस्य स कथं प्रवर्त्तत ?, नैवेति गाथार्थः ॥ १०८६ ॥

आत्मा अेकान्ते अनित्य लोय=निरन्वय नश्वर लोय तो पारिणामिक हेतु न लोवाना कारणे (तथाभाविकारणाभावेन = तथा अेटले ते प्रमाणे = कार्य रूपे थनार कारणनो अभाव लोवाधी)

ઉત્પત્તિ થયા પછી તુરત અભાવ થાય. આથી જીવ અનિત્ય (સુખાદિ)ને મેળવવા માટે પ્રવૃત્તિ શા માટે કરે ? અર્થાત્ ન જ કરે. [૧૦૮૬]

एतदेव समर्थयन्नाह-

ण विसिद्धकज्जभावो, अणईअविसिद्धकारणत्ताओ ।

एगंतऽभेअपक्खे, निअमा तह भेअपक्खे अ ॥ १०८७ ॥

વૃત્તિ:- 'ન વિશિષ્ટકાર્યભાવો' ન ઘટાદિકાર્યોત્પાદો ન્યાય્ય: 'અનતીતવિશિષ્ટકારણત્વાત્' અનતિકાન્તનિયતકારણત્વાદિત્યર્થ: 'એકાન્તાભેદપક્ષે' કાર્યકારણયોર્નિત્યત્વપક્ષ इत्यर्थ: 'નિયમાદ્' અવશ્યમેવ નેતિ, 'તથા 'ભેદપક્ષે ચ' કાર્યકારણયોરેકાન્તાનિત્યત્વપક્ષ इत्यर्थ: નિયમાદવશ્યમેવ નેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૮૭ ॥

आ (= वस्तु नित्यानित्य छे ओ) ज विपथनुं समर्थन करे छे-

એકાંત અભેદ પક્ષમાં એટલે કે કાર્ય-કારણ એકાંતે નિત્ય છે એ પક્ષમાં ઘટાદિ કાર્યોની ઉત્પત્તિ અવશ્ય ઘટતી નથી. અનતીતવિશિષ્ટકારણત્વાદ = કારણ કે વિશિષ્ટ કારણ પોતાના સ્વભાવનો ત્યાગ કરતો નથી. વિશિષ્ટ કારણ પોતાના સ્વભાવનો ત્યાગ કરે તો નિત્યત્વનો અભાવ થાય, અર્થાત્ કારણ કાર્યોત્પત્તિની પહેલાં જેવા સ્વરૂપે હતું તેવા જ સ્વરૂપે રહે તો કાર્ય ન કરી શકે. એકાંત અભેદપક્ષમાં કારણ કાર્યોત્પત્તિની પહેલાં જેવા સ્વરૂપે હતું તેવા જ સ્વરૂપે રહે છે.

તથા એકાંત ભેદપક્ષમાં પણ, એટલે કે કાર્ય-કારણ એકાંતે અનિત્ય છે એ પક્ષમાં પણ, ઘટાદિ કાર્યોની ઉત્પત્તિ અવશ્ય ઘટતી નથી. [૧૦૮૭]

उभयत्र निदर्शनमाह-

पिंडो पडोव्व ण घडो, तप्फलमणईअपिंडभावाओ ।

तयईअत्ते तस्स उ, तहभावा अन्नयाइत्तं ॥ १०८८ ॥

વૃત્તિ:- 'પિણ્ડવત્ પટવદિ'તિ ચ દૃષ્ટાન્તૌ, 'ન ઘટસ્તત્ફલં'-પિણ્ડફલમિતિ પ્રતિજ્ઞા, 'અનતીતપિણ્ડભાવત્વાદ્' અભેદપક્ષે, પિણ્ડવદ્દેતો: સમાનત્વાદ્, ભેદપક્ષે પટવત્, 'તદતીતત્વે' ઘટસ્ય પિણ્ડાતીતતાયાં 'તસ્યૈવ તથાભાવાત્' પિણ્ડસ્યૈવ ઘટરૂપેણ ભાવાદ્ 'અન્વયાદિત્વમ્' અન્વયવ્યતિરેકિત્વં વસ્તુન ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૦૮૮ ॥

ઉભયપક્ષમાં દૃષ્ટાંત કહે છે-

બંને પક્ષમાં અનુક્રમે પિંડ અને પટ દૃષ્ટાંત છે. તે આ પ્રમાણે- ઘટ એ પિંડનું ફલ=કાર્ય નથી. કારણ કે અભેદપક્ષમાં પિંડ પોતાના સ્વરૂપને છોડતું ન હોવાથી કાર્ય ન કરી શકે. (પિંડ પોતાના સ્વરૂપને છોડીને ઘટરૂપે બને તો જ કાર્ય કરી શકે. પિંડ પોતાના સ્વભાવનો ત્યાગ કરે તો નિત્ય ન રહે.)

એકાંત ભેદપક્ષમાં જો કે પિંડ પોતાના સ્વરૂપનો ત્યાગ કરે છે, અને ઘટ રૂપે બની જાય છે, તો પણ કાર્ય-કારણ ભિન્ન હોવાના કારણે જેમ ઘટ પિંડથી ભિન્ન છે તેમ પટ પણ પિંડથી ભિન્ન છે, એથી પિંડથી જેમ ઘટ થાય છે તેમ પટ પણ કેમ ન થાય ? પટ પણ થવો જોઈએ એમ થાય તો પિંડથી ઘટ જ થાય, પટ ન થાય એ નિયમ ન રહે.

(અન્વયવ્યતિરેકિત્વં વસ્તુનઃ =) કાર્ય-કારણ સ્વરૂપ વસ્તુમાં અન્વય-વ્યતિરેકિત્વાવ હોય છે. પણ એકાંતઅભેદપક્ષમાં અને એકાંતભેદપક્ષમાં આ ભાવ ઘટતો નથી. અભેદપક્ષમાં પિળ્હસત્ત્વે ઘટસત્ત્વમ્ એમ અન્વય નથી. કારણ કે પિંડ પોતાના સ્વરૂપમાં જ રહે તો ઘટ બને જ નહિ. ભેદપક્ષમાં પિળ્હાભાવે ઘટભાવઃ એમ વ્યતિરેક નથી. પિંડ પોતાના સ્વરૂપનો ત્યાગ કરીને ઘટરૂપે બને છે, એથી પિંડનો અભાવ થાય છે પણ ઘટનો અભાવ થતો નથી. [૧૦૮૮]

અતઃ સદસન્નિત્યાનિત્યાદિરૂપમેવ વસ્તુ, તથા ચાહ-

एवंविहो उ अप्या, मिच्छताईहिँ बंधई कम्मं ।

सम्मत्ताईएहि उ, मुच्चइ परिणामभावाओ ॥ १०८९ ॥

વૃત્તિઃ- 'एवंविध एवात्मा'-સદસન્નિત્યાદિરૂપઃ 'મિથ્યાત્વાદિભિઃ' કરણભૂતૈર્બંધનાતિ 'કર્મ્મ' જ્ઞાનાવરણાદિ, 'સમ્યક્ત્વાદિભિસ્તુ' કરણભૂતૈર્મુચ્યતે', કુત્વ ઇત્યાહ-'પરિણામભાવાત્' પરિણામત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૮૯ ॥

આથી દરેક વસ્તુ સત્-અસત્, નિત્ય-અનિત્ય ઈત્યાદિ રૂપ જ છે. ગ્રંથકાર તે પ્રમાણે જ કહે છે-

આવો (= સત્-અસત્, નિત્ય-અનિત્ય ઈત્યાદિ રૂપ) જ આત્મા મિથ્યાત્વાદિ 'અસાધારણ કારણોથી જ્ઞાનાવરણીય વગેરે કર્મ બાંધે છે, અને સમ્યક્ત્વ વગેરે અસાધારણ કારણોથી કર્મોથી મુક્ત થાય છે. કારણ કે આત્મા પરિણામી છે=દ્રવ્યથી નિત્ય (એક સ્વરૂપવાળો) હોવા છતાં પર્યાયથી ભિન્ન ભિન્ન અવસ્થાને પામે છે. [૧૦૮૯]

सकडुवभोगोऽवेवं, कंहंचि एगाहिकरणभावाओ ।

इहरा कत्ता भोक्ता, उभयं वा पावइ सयावि ॥ १०९० ॥

વૃત્તિઃ- 'स्वकृतोपभोगोऽप्येवं'-પરિણામિત્વાદાત્મનિ 'કથન્નિદેકાધિકરણભાવાત્' ચિત્રસ્વભાવતયા યુજ્યતે, 'इतरथा' નિત્યાદેકસ્વભાવતાયાં 'कर्त्ता भोक्ता उभयं वा', વાશબ્દાદ-નુભયં વા, 'प्राप्नोति सदापि', કર્ત્રાદેકસ્વભાવત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૯૦ ॥

આત્મામાં સ્વકૃતકર્મનો ઉપભોગ પણ આત્મા પરિણામી હોવાથી ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપવાળો હોવાના કારણે ઘટી શકે છે. કારણ કે પરિણામી હોવાના કારણે કર્મ અને ઉપભોગનું અધિકરણ (સ્થાન) કથંચિત્ એક છે. અન્યથા આત્મા નિત્ય વગેરે કોઈ એક સ્વરૂપવાળો માનવામાં આવે તો

૧. અસાધારણ કારણ કારણમ્ = અસાધારણ (મુખ્ય) કારણને કરણ કહેવામાં આવે છે. જેના વિના કાર્ય ન જ થાય તે કારણ અસાધારણ કારણ છે.

આત્મા સદા ય કર્તા જ રહે, અથવા સદા ય ભોક્તા જ રહે, અથવા સદા ય કર્તા-ભોક્તા રહે, અથવા સદા ય અકર્તા-અભોક્તા રહે. કારણ કે કર્તા વગેરે કોઈ એક જ સ્વરૂપવાળો માન્યો છે. [૧૦૮૦]

एतदेव भावयति-

वेएइ जुवाणकयं, वुइढो चोराइफलमिहं कोई ।

ण य सो तओ ण अत्रो, पच्चवखाईपसिद्धीओ ॥ १०९१ ॥

વૃત્તિ:- 'વેદયતે' અનુભવતિ 'યુવકૃતં' તરુણકૃતમિત્યર્થઃ 'વૃદ્ધશૈર્યાદિફલં'-બન્ધનાદિ ઇહ 'કશ્ચિત્', લોકસિદ્ધમેતત્, 'ન ચાસૌ'-વૃદ્ધ-સ્તતો-યૂનો 'નાન્યઃ', કિન્ત્વન્યઃ, 'પ્રત્યક્ષાદિ-પ્રસિદ્ધેઃ' કારણાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૯૧ ॥

ण य पाणणो सोऽहं, किं पत्तो ? पावपरिणइवसेणं ।

अणुहवसंधाणाओ, लोगागमसिद्धीओ चेव ॥ १०९२ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચ નાનન્યઃ', કિન્ત્વનન્યોઽપિ, કથમિત્યાહ-'સોઽહં કિં પ્રાપ્તો' બન્ધનાદિ ? 'પાવપરિણતિવશેન' ચૌર્યપ્રભવેન 'અનુભવસન્ધાનાત્' સોઽહમિત્યનેન પ્રકારેણ, 'લોકાગમ-સિદ્ધિતશ્ચૈવ' સોઽયમિતિ લોકસિદ્ધિઃ, તત્પાપફલમિત્યાગમસિદ્ધિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૯૨ ॥

आ ज विषयने विचारे छे-

ચોરી આદિ કાર્ય યુવાન કરે છે, અને તેનું બંધનાદિ ફલ કોઈ વૃદ્ધ અનુભવે છે. આ બિના લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. વૃદ્ધ યુવાનથી અન્ય નથી એવું નથી, અર્થાત્ અન્ય છે. કારણ કે આ (= યુવાનથી વૃદ્ધ અન્ય છે એ) પ્રત્યક્ષાદિથી પ્રસિદ્ધ છે. [૧૦૮૧] તથા વૃદ્ધ અને યુવાન એક નથી એમ પણ નથી, અર્થાત્ એક પણ છે. કારણ કે યુવાવસ્થામાં કરેલી ચોરીની સજા વૃદ્ધાવસ્થામાં પામનારને એમ થાય છે કે 'તે હું' બંધનાદિ કેમ પામ્યો ? ચોરીના કારણે થયેલ પાપફળના કારણે 'તે હું' બંધનાદિ પામ્યો એમ અનુભવનો અનુસંધાન થાય છે. લોકો પણ તેના માટે કહે છે કે તે આ (= જેણે પૂર્વે ચોરી કરી હતી તે આ) છે. તેણે જીવાનીમાં કરેલી ચોરીનું આ ફલ છે એમ આગમ (= શાસ્ત્ર) કહે છે. આમ વૃદ્ધ અને યુવાન એક છે એ અનુભવથી, લોકથી અને આગમથી સિદ્ધ છે. [૧૦૮૨]

इअ मणुआइभवकयं, वेअइ देवाइभवगओ अप्पा ।

तस्सेव तहाभावा, सव्वमिणं होइ उववणं ॥ १०९३ ॥

વૃત્તિ:- 'એવં' વૃદ્ધવદ્ 'મનુષ્યાદિભવકૃતં' પુણ્યાદિ 'વેદયતે' અનુભવતિ 'દેવાદિભવગતઃ' સન્ 'આત્મા' જીવ ઇતિ, 'તસ્યૈવ' મનુષ્યાદેઃ 'તથાભાવાદ્' દેવાદિત્વેન ભાવાત્, 'સર્વમિદં' નિરુપચરિતં સ્વકૃતભોગાદિ 'ભવત્યુપપન્નં', નાન્યથેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૦૯૩ ॥

एगंतेण उ निच्चोऽणिच्चो वा कह णु वेअई सकडं ? ।

एगसहावत्तणओ, तयणंतरनासओ चेव ॥ १०९४ ॥

वृत्तिः- एकान्तेन तु नित्योऽविकारी अनित्यो वा निरन्वयी कथं नु वेदयते स्वकृतं ?,
नैवेत्यर्थः, कथमित्याह-एकस्वभावत्वान्नित्यस्य, तदनन्तरनाशतश्चैवानित्यस्येति गाथार्थः ॥ १०९४ ॥

જેમ યુવાને કરેલી ચોરીનું ફળ વૃદ્ધ ભોગવે છે તેમ જીવ મનુષ્યાદિ ભવમાં કરેલ પુણ્યાદિનું ફળ દેવાદિભવમાં જઈને અનુભવે છે. કારણ કે મનુષ્ય વગેરે જ દેવ આદિ બને છે. આમ આત્મા પરિણામી હોય તો સ્વકૃત ભોગ વગેરે બધું ય ઉપચાર વિના બરોબર ઘટે છે. આત્મા નિત્ય વગેરે કોઈ એક સ્વરૂપવાળો હોય તો ન ઘટે. [૧૦૯૩] જો આત્મા એકાંતે નિત્ય=અવિકારી હોય અથવા એકાંતે અનિત્ય=નિરન્વય વિનાશી હોય તો સ્વકૃત કર્મનું ફળ કેવી રીતે ભોગવે ? ન જ ભોગવે. કારણ કે એકાંતે નિત્ય આત્મા એક જ સ્વરૂપવાળો છે. (ફળ ભોગવે તો એક જ સ્વરૂપવાળો ન રહે.) એકાંતે અનિત્ય આત્મા કર્મ કર્યા પછી તુરત નાશ પામે છે. તો ફળ કોણ ભોગવે ? [૧૦૯૪]

जीवसरीराणंपि हु, भेआभेओ तहोवलंभाओ ।

मुत्तामुत्तत्तणओ, छिक्कम्मि पवेअणाओ अ ॥ १०९५ ॥

वृत्तिः- 'जीवशरीरयोऽपि भेदाभेदः', कथञ्चिद् भेदः कथञ्चिद्भेद इत्यर्थः, 'तथोपलम्भात्' कारणात्, 'मूर्त्तामूर्त्तत्वात्' तयोः अन्यथा योगाभावात्, 'स्पृष्टे' शरीरे 'प्रवेदनाच्च', न चामूर्त्तस्यैव स्पर्श इति गाथार्थः ॥ १०९५ ॥

જીવ અને શરીરમાં પણ ભેદાભેદ છે, અર્થાત્ જીવ અને શરીર કથંચિત્ ભિન્ન=જુદા છે, અને કથંચિત્ અભિન્ન=એક પણ છે. કારણ કે તે પ્રમાણે અનુભવ થાય છે. શરીર મૂર્ત છે અને જીવ અમૂર્ત છે. હવે જો બંને સર્વથા જુદા હોય તો વિરોધી એ બેનો યોગ કેવી રીતે થાય ? ન થાય. તથા શરીરને સ્પર્શ થતાં તેનો અનુભવ આત્માને થાય છે. જો શરીર અને આત્મા તદન જુદા જ હોય તો શરીરને સ્પર્શ થતાં આત્માને તેનો અનુભવ ન થાય. કેવળ અમૂર્ત આત્માને સ્પર્શ થઈ શકે નહિ. એથી સિદ્ધ થાય છે કે શરીર અને આત્મા કથંચિત્ અભિન્ન છે = એક છે. [૧૦૯૫]

उभयकडोभयभोगा, तयभावाओ अ होइ नायव्वो ।

बंधाइविसयभावा, इहरा तयसंभवाओ अ ॥ १०९६ ॥

वृत्तिः- 'उभयकृतोभययोगात्' कारणात् 'तदभावाच्च' भोगाभावाच्च 'भवति ज्ञातव्यः' जीव-शरीरयोर्भेदाभेदः, 'बन्धादिविषयभावात्' कारणाद्, 'इतरथा' एकान्तभेदादौ 'तदसम्भवाच्च' बन्धाद्यसम्भवाच्चेति गाथार्थः ॥ १०९६ ॥

ઉભયકૃત ઉભયભોગ અને બંધાદિ વિષયભાવ એ બે કારણોથી શરીર અને આત્મા કથંચિત્ ભિન્ન=જુદા છે અને કથંચિત્ અભિન્ન=એક છે. ઉભયકૃત ઉભયભોગ એટલે આત્માએ કરેલું શરીર ભોગવે છે અને શરીરે કરેલું આત્મા ભોગવે છે. બંધાદિવિષયભાવ એટલે બંધાદિનું થવું=જો શરીર અને આત્મા સર્વથા ભિન્ન હોય તો ઉભયકૃત ઉભયભોગ અને બંધાદિવિષયભાવ થઈ શકે નહિ=ઘટી શકે નહિ. [૧૦૯૬]

एतदेव प्रकटयन्नाह-

एत्थ सरीरेण कडं, पाणवहासेवणाएँ जं कम्मं ।

तं खलु चित्तविवागं, वेएइ भवंतरे जीवो ॥ १०९७ ॥

वृत्ति:- 'अत्र शरीरेण कृतं', कथमित्याह-'प्राणवधासेवनया' हेतुभूतया 'यत् कम्मं तत् खलु चित्रविपाकं' सद् 'वेदयते' भवान्तरे' अन्यजन्मान्तरे 'जीव' इति गाथार्थः ॥ १०९७ ॥

न उ तं चेव सरीरं, णग्गाइसु तस्स तह अभावाओ ।

भिन्नकडवेअणम्मि अ, अइप्पसंगो बला होइ ॥ १०९८ ॥

वृत्ति:- 'न तु तदेव शरीरं' येन कृतमिति, कुत इत्याह-'नरकादिषु 'तस्य' शरीरस्य 'तथाऽभावादिति, भिन्नकृतवेदने चा'भ्युपगम्यमाने' ऽतिप्रसङ्गे'ऽनवस्થારूपः' बलाद् भवती'ति गाथार्थः ॥ १०९८ ॥

एवं जीवेण कडं, कूरमणपयइएण जं कम्मं ।

तं पइ रोइविवागं, वेएइ भवंतरसरीरं ॥ १०९९ ॥

वृत्ति:- 'एवं जीवेन कृतं' तत्राधान्य' क्रूरमनःप्रवृत्तेन यत् कम्मं'-पापादि' तत्प्रति' तन्निमित्तं 'रौद्रविपाकं' तीव्रवेदनाकारित्वेन 'वेदयति भवान्तरशरीरं' तथाऽनुभवादिति गाथार्थः ॥ १०९९ ॥

ण उ केवलओ जीवो, तेण विमुक्कस्स वेयणाभावो ।

ण य सो चेव तयं खलु लोगाइविरोहभावाओ ॥ ११०० ॥

वृत्ति:- 'न तु केवलो जीवो' वेदयते, 'तेन' शरीरेण 'विमुक्तस्य' सतः 'वेदनाऽभावात्' कारणात्, 'न च स एव' जीव' स्तु' च्छरीरमिति, 'लोकादिविरोधभावाद्', आदिशब्दात्समयग्रह इति गाथार्थः ॥ ११०० ॥

આ જ વિષયને પ્રગટ (= સ્પષ્ટ) કરે છે-

શરીરે આ ભવમાં હિંસાથી કરેલા વિચિત્ર વિપાકવાળા કર્મને જીવ ભવાંતરમાં અનુભવે છે=ભોગવે છે. [૧૦૮૭] જેણે કર્મ કર્યું છે તે જ શરીર ભોગવે છે એમ માની શકાય નહિ. કારણ કે નરકાદિમાં તે શરીર હોતું નથી. જો બીજાએ કરેલા કર્મને બીજો ભોગવે છે. (=શરીરે કરેલા કર્મને શરીરથી ભિન્ન આત્મા ભોગવે છે) એમ માનવામાં આવે તો બલાત્કારે અનવસ્થા દોષ થાય, અર્થાત્ રમેશ હિંસા કરે અને તેનું ફળ મહેશ ભોગવે, મહેશ શુભ કર્મ કરે અને તેનું ફળ હરેશ ભોગવે, એમ કોઈ વ્યવસ્થા ન રહે. [૧૦૮૮] એ પ્રમાણે જીવની પ્રધાનતાવાળા ક્રૂર મનથી પ્રેરાયેલા જીવે કરેલા પાપ નિમિત્તે ભવાંતરનું શરીર રૌદ્ર (=તીવ્ર વેદનાકારી) ફળને ભોગવે છે. કારણ કે તેવો અનુભવ થાય છે. [૧૦૮૯] કર્મફળને એકલો જીવ ભોગવતો નથી. કારણ કે શરીરથી રહિત આત્માને કર્મફળનો અનુભવ થતો નથી. શરીર એ જ જીવ છે એમ ન માની શકાય. કારણ કે તેમાં લોક અને શાસ્ત્રનો વિરોધ છે. [૧૧૦૦]

एवं चिअ देहवहे, उवयारे वावि पुण्णपावाइं ।

इहरा घडाइभंगाइनायओ नेव जुज्जंति ॥ ११०१ ॥

वृत्तिः- 'एवमेव' जीवशरीरयोर्भेदाभेद एव 'देहवधे' सति 'उपकारे वा' देहस्य 'पुण्यपापे' भवतः, 'इतरथा' एकान्तभेदादौ 'घटादिभङ्गादिज्ञाततः' घटादिविनाशकरणोदाहरणेन 'नैव युज्यते' पुण्यपापे इति गाथार्थः ॥ ११०१ ॥

એ જ પ્રમાણે દેહનો નાશ કે દેહને ઉપકાર થતાં પુણ્ય-પાપ થાય છે એ જીવ-શરીરમાં ભેદાભેદ હોય તો જ ઘટી શકે, અર્થાત્ એક જીવ બીજા જીવના શરીરનો નાશ કરે છે, આત્માનો નાશ કરી શકતો નથી. એ રીતે એક જીવ બીજા જીવના શરીરને ઉપકાર કરે છે, આત્માને ઉપકાર કરી શકતો નથી. છતાં અન્યના શરીરનો નાશ કરવાથી પાપ થાય છે અને અન્યના શરીરને ઉપકાર કરવાથી જીવને પુણ્ય થાય છે. જો આત્મા અને શરીર ભિન્નાભિન્ન હોય તો જ આ ઘટી શકે. ઘટ અને આત્મા તદ્દન ભિન્ન હોવાથી ઘટ વગેરેનો વિનાશ કરવામાં પાપ લાગતું નથી અને ઘટ બનાવવામાં પુણ્ય થતું નથી. એ રીતે આત્મા અને શરીર તદ્દન ભિન્ન હોય તો શરીરના નાશથી પાપ અને શરીરને ઉપકાર કરવાથી પુણ્ય ન ઘટી શકે. [૧૧૦૧]

अभ्युपचयमाह-

तयभेअम्मि अ निअमा, तन्नासे तस्स पावईं नासो ।

इअ परलोआभावा, बंधाईणं अभाओ ॥ ११०२ ॥

वृत्तिः- 'तदभेदे च' जीवशरीरभेदे च 'नियमात् 'तन्नासे' देहनासे 'तस्य' जीवस्य 'प्राप्नोति नाशः', 'इय' एवं 'परलोकाभावात्' कारणात् 'बन्धादीनामपि' प्रस्तुतानां 'अभाव' एवेति गाथार्थः ॥ ११०२ ॥

आ विषयમાં જ વિશેષ કહે છે-

જીવ-શરીર એકાંતે અભિન્ન=એક જ હોય તો દેહનો નાશ થતાં અવશ્ય જીવનો નાશ થાય. એમ થાય તો પરલોકનો અભાવ થવાના કારણે પ્રસ્તુત બંધાદિનો અભાવ જ થાય. [૧૧૦૨]

देहेणं देहम्मि अ, उवधायाणुग्गहेहिं बंधाई ।

ण पुण अमुत्तोऽमुत्तस्स अप्पणो कुणइ किंचिदवि ॥ ११०३ ॥

वृत्तिः- 'देहेन' कर्त्रा 'देह एव' विषये 'उपघातानुग्रहाभ्यां' हेतुभूताभ्यां 'बन्धादयः' प्राप्ताः, 'न पुनरमूर्त्त' आत्मा 'ऽमूर्त्तस्यात्मनो' 'ऽपरस्य' कश्चेति किञ्चिदपि', मुक्तकल्पत्वादिति गाथार्थः ॥ ११०३ ॥

अकरितो अ ण बज्झइ, अइप्पसंगा मदेव बंधाओ ।

तम्हा भेआभेए, जीवसरीराण बंधाई ॥ ११०४ ॥

વૃત્તિ:- ‘અકુર્વશ્ચ ન બદ્ધ્યતે’ ન્યાયતઃ, કુત્ત્વ ઇત્યાહ- ‘અતિપ્રસન્નજ્ઞાત્’, મુક્તે ‘સદૈવ’ ભાવાદ્ ‘બન્ધસ્ય’, અકર્તૃત્વાવિશેષાદ્, યત્ એવં ‘તસ્માદ્ ભેદાભેદે’ જાત્યન્તરત્મકે ‘જીવ-શરીરયોર્બન્ધાદયો’, નાન્યથેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૦૪ ॥

દેહ દેહમાં જ ઉપઘાત અને અનુગ્રહ કરે છે, અર્થાત્ એક શરીર બીજા શરીર ઉપર હિંસાદિ રૂપ ઉપઘાત અને ચંદનવિલેપનાદિ રૂપ અનુગ્રહ કરે છે, એથી જ બંધ વગેરે થાય છે. અમૂર્ત આત્મા અન્ય અમૂર્ત આત્માને (ઉપઘાત વગેરે) કંઈ પણ કરતો નથી. કારણ કે આત્મા મુક્ત જીવ સમાન છે, અર્થાત્ શરીરની સહાય વિનાનો એકલો સંસારી પણ આત્મા મુક્ત આત્મા સમાન છે. [૧૧૦૩] જે કંઈ કરે નહિ તે ન્યાયની રીતે ન બંધાય. જે કંઈ કરે નહિ તે બંધાય તો અતિપ્રસંગ દોષ થાય. કારણ કે મુક્ત આત્માને પણ સદા ય બંધ થાય. કારણ કે અકર્તૃત્વ (સંસારી અને મુક્ત એ) બંનેમાં સમાન છે. માટે જીવ અને શરીરમાં જાત્યંતરરૂપ ભેદાભેદ હોય તો બંધ વગેરે ઘટે, અન્યથા ન ઘટે. જીવ-શરીરમાં ભેદાભેદ હોય તો શરીર ઉપઘાત-અનુગ્રહ કરે છે એટલે આત્મા ઉપઘાત-અનુગ્રહ કરે છે, અને એથી આત્માને બંધ વગેરે થાય છે.

(પ્રશ્ન- જાત્યંતરરૂપ ભેદાભેદ એ સ્થળે જાત્યંતર એટલે શું ?

ઉત્તર- ભેદાભેદ એટલે ભેદ અને અભેદનો સરવાળો નથી, કિંતુ એ બેના યોગથી ભેદાભેદ રૂપ નવી જ જાતિ ઉત્પન્ન થાય છે. જો ભેદાભેદ એ ભેદ અને અભેદના સરવાળા રૂપ હોય તો એ બંનેથી થતા દોષો તેમાં લાગે. જ્યારે બંને છે ઉલટું. ભેદાભેદમાં એકાંતે ભેદ અને એકાંતે અભેદ એ બંનેના દોષો દૂર થાય છે, અને નવા ગુણો પ્રગટે છે. જેમ મગ અને ચોખાના મિશ્રણથી ખીચડીરૂપ એક સ્વતંત્ર અન્ય દ્રવ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી એકલા મગથી અને એકલા ચોખાથી થતા દોષો ખીચડીમાં રહેતા નથી, અને નવા ગુણો પ્રગટે છે. તેવું જ ભેદાભેદમાં બંને છે. આમ ભેદાભેદ એક સ્વતંત્ર અન્ય જાતિ હોવાથી અહીં “જાત્યંતર રૂપ ભેદાભેદ” એમ કહ્યું છે.) [૧૧૦૪]

મોક્ષોઽવિ અ બદ્ધસ્સા, તયભાવે સ કઙ્ કીસ વા ણ સયા ? ।

કિં વા હેઝહિ તહા કહં ચ સો હોઙ્ પુરિસત્થો ? ॥ ૧૧૦૫ ॥

વૃત્તિ:- ‘મોક્ષોઽવિ ચ બદ્ધસ્ય’ સતો ભવતિ ‘તદભાવે’ બન્ધાભાવે ‘સ’ કથં મોક્ષઃ ?, નૈવ, ‘કિમિ’તિ ‘વા ન સદાઽસૌ ?’, બન્ધાભાવાવિશેષાત્, ‘કિં વા હેતુભિસ્તથા ?’, યથાઽઽદિભિઃ, ‘કથં ચાસૌ ભવતિ પુરુષાર્થઃ ?’, અચક્ષિસદ્ધત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૦૫ ॥

મોક્ષ પણ બંધાયેલાનો થાય. બંધ જ ન હોય તો મોક્ષ કેવી રીતે હોય ? ન જ હોય. હવે જો બંધ વિના પણ મોક્ષ થાય તો મોક્ષ સદા કેમ થતો નથી ? અર્થાત્ પ્રત્યેક સમયે મોક્ષ કેમ થતો નથી ? કારણ કે જેમ અમુક સમયે મોક્ષ પામનાર જીવમાં બંધનો અભાવ છે તેમ અન્ય જીવોમાં પણ બંધનો અભાવ છે. બંનેમાં બંધાભાવ સમાન છે. તથા બંધ વિના પણ મોક્ષ થતો હોય તો મોક્ષના યથાપ્રવૃત્તિકરણ વગેરે હેતુઓની પણ શી જરૂર છે ? તથા પ્રયત્ન વિના જ મોક્ષ થવાથી મોક્ષપ્રાપ્તિનો પુરુષાર્થ પણ કેવી રીતે થાય ? અર્થાત્ ન થાય. [૧૧૦૫]

યત એવમ્-

તમ્હા બદ્ધસ્સ તઓ, બંધોઽવિ અણાઇમં પવાહેણ ।

ઇહરા તયભાવમ્મી, પુવ્વં ચિઅ મોક્ખસંસિદ્ધી ॥ ૧૧૦૬ ॥

વૃત્તિ:- 'તસ્માદ્બદ્ધસ્યૈવ અસૌ'-મોક્ષઃ, 'બન્ધોઽપ્યનાદિમાન્ 'પ્રવાહેણ' સન્તત્યા, 'ઇતરથા' એવમનઙ્ગીકરણેન 'તદભાવે' બન્ધાભાવે સતિ 'પૂર્વમેવ' આદાવેવ 'મોક્ષસંસિદ્ધિઃ', તદ્રૂપત્વાત્તસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૦૬ ॥

આથી બંધાયેલાનો જ મોક્ષ થાય છે. બંધ પણ પ્રવાહ (પરંપરા)થી અનાદિ છે. જો એમ (= બંધ અનાદિ છે એમ) ન માનવામાં આવે તો ક્યારેક બંધ ન હતો એમ સિદ્ધ થાય. એમ સિદ્ધ થાય તો પહેલાં જ મોક્ષ થઈ જાય. કારણ કે આત્મા (બંધાયેલો ન હોવાથી) મોક્ષ સ્વરૂપ છે. [૧૧૦૬]

અત્રાહ-

અણુભૂઅવત્તમાણો બંધો, કયગોત્તિઽણાઇમં કહ ણુ ? ।

જહ ડ અઈઓ કાલો, તહાવિહો તહ પવાહેણ ॥ ૧૧૦૭ ॥

વૃત્તિ:- 'અનુભૂતવર્તમાન' ઇતિ અનુભૂતવર્તમાનભાવો 'બન્ધઃ કૃતક ઇતિ'કૃત્વા સ એવમ્ભૂતો ઽનાદિમાન્ કથં નુ ?', પ્રવાહતોઽપીતિભાવઃ, અત્રોત્તરમ્-'યથૈવાતીતઃ કાલઃ 'તથા-વિધઃ'અનુભૂતવર્તમાનભાવોઽપ્યનાદિમાન્ તથા પ્રવાહેણ' બન્ધોઽપ્યનાદિમાનિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૦૭ ॥

પ્રશ્ન- જે બંધે વર્તમાનભાવનો અનુભવ કરી લીધો છે તે બંધ કૃતક કહેવાય. તો આવી બંધ પ્રવાહથી પણ અનાદિ કેવી રીતે હોય ?

ઉત્તર- જેમ ભૂતકાળ અનુભૂત વર્તમાન ભાવવાળો હોવા છતાં પ્રવાહથી અનાદિ છે, તેમ બંધ પણ પ્રવાહથી અનાદિ છે.

ભાવાર્થ- બંધના ક્રિયામાણ અને કૃતક એમ બે ભેદ છે. વર્તમાનમાં જે બંધ થઈ રહ્યો છે તે ક્રિયામાણ બંધ છે. (ક્રિયામાણ = કરાતું) અને જે બંધ થઈ ગયો છે તે કૃતક બંધ છે. (કૃત = કરેલું. કૃત એ જ કૃતક) આ બે ભેદમાં ક્રિયામાણ કર્મની આદિ છે. કેમકે વર્તમાનમાં થઈ રહ્યું છે. પણ કૃતક કર્મ પ્રવાહથી અનાદિથી છે, એટલે કે ક્યારથી જીવને આ બંધ શરૂ થયો તેનો આદિ કાળ નથી. અહીં વાદી પ્રશ્ન કરે છે કે- કૃતક બંધને અનાદિ કેમ કહેવાય ? કારણ કે કૃતકબંધની "જે બંધે વર્તમાન ભાવનો અનુભવ કરી લીધો છે તે બંધ કૃતક" એવી વ્યાખ્યા છે. આ વ્યાખ્યામાં વર્તમાનભાવ=વર્તમાનપણું છે. તો વર્તમાનપણું અને અનાદિકાળ એ બેનો મેળ કેવી રીતે બેસે ? વર્તમાનભાવ (= વર્તમાનપણું) શબ્દ જ આદિનો સૂચક છે.

આ પ્રશ્નના સમાધાનમાં સિદ્ધાંતવાદી કહે છે કે- જેમ કાળના દરેક સમયમાં વર્તમાનપણું હોવા છતાં પોતપોતાના ઉત્તર સમયોની અધેક્ષાએ તે બધામાં ભૂતકાળપણું છે, અર્થાત્ તેમનામાં

તે તે કાળે વર્તમાનતા તો હતી, છતાં વર્તમાનની અપેક્ષાએ તે બંધાય ભૂતકાળ છે. અને તેમની આદિ નથી, તેમ અહીં પ્રત્યેક સમયે બંધાતા બંધમાં વર્તમાનતા હોવા છતાં ઉત્તર સમયોમાં બંધાતા કર્મની અપેક્ષાએ ભૂતકાલીનતા (= કૃતકતા) છે, અને તેની આદિ નથી. આથી બંધ પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ છે. [૧૧૦૭]

મોક્ષોપપત્તિમાહ-

દીસઙ્ગ કમ્માવચ્ચઓ, સંભવઈ તેણ તસ્સ વિગમોઙ્ગવિ ।

કળગમલસ્સ વ તેણ ડ, મુક્કો મુક્કોત્તિ નાયવ્વો ॥ ૧૧૦૮ ॥

વૃત્તિ:- 'દૃશ્યતે કર્મ્માપચયઃ' કાર્યદ્વારેણ 'સમ્ભવતિ તેન' કારણેન 'તસ્ય' કર્મ્મણો 'વિગમોઙ્ગવિ' સર્વથા, 'કનકમલસ્યે'તિ નિદર્શનં, 'તેન' કર્મ્મણા 'મુક્તઃ' સર્વથા 'મુક્તો જ્ઞાતવ્ય ઙ્ગવિ' ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૦૮ ॥

એમાઇભાવવાઓ, જત્થ તઓ હોઇ તાવસુદ્ધોત્તિ ।

એસ ડવાએઓ ખલુ, બુદ્ધિમયા ધીરપુરિસેણ ॥ ૧૧૦૯ ॥

વૃત્તિ:- 'એવમાદિભાવવાદઃ' -પદાર્થવાદો 'યત્રા'ગમે' ડસૌ ભવતિ તાપશુદ્ધઃ' -તૃતીયસ્થાનસુન્દર 'ઇતિ, એષ ઉપાદેયઃ ખલુ' -એષ એવ, નાન્યઃ, 'બુદ્ધિમતા' પ્રાજ્ઞેન 'ધીરપુરુષેણ' સ્થિરેણેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૦૯ ॥

મોક્ષની સંગતિ (= સિદ્ધિ) કરે છે-

કર્મનો દ્વાસ થાય છે એ કાર્ય દ્વારા દેખાય છે, તેથી (દ્વાસ થતો હોવાથી) કર્મનો સર્વથા નાશ પણ થાય. આમાં સુવર્ણમલનું દૃષ્ટાંત છે. જેમ સુવર્ણમાંથી થોડા મેલનો દ્વાસ થાય છે તો સર્વથા નાશ પણ થાય છે. તેમ કર્મનો થોડો દ્વાસ થાય છે તો સર્વથા નાશ પણ થાય. કર્મથી સર્વથા મુક્ત બનેલો આત્મા મુક્ત જાણવો. [૧૧૦૮] ઈત્યાદિ પદાર્થો જે આગમમાં કલ્યા હોય તે આગમ તાપથી શુદ્ધ=ત્રીજાસ્થાનથી પણ સુંદર છે. ધીર બુદ્ધિમાન પુરુષે આ (= તાપથી શુદ્ધ) જ આગમનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ, અન્ય આગમનો સ્વીકાર ન કરવો જોઈએ. [૧૧૦૯]

સ્તવપરિજ્ઞા

એમિહમુત્તમસુઅં, આઈસહાઓ થયપરિણાઈ ।

વર્ણિણજ્જઇ જીએ થડ, દુવિહોઙ્ગવિ ગુણાઇભાવેણ ॥ ૧૧૧૦ ॥

વૃત્તિ:- 'એતદિહોત્તમશ્રુતમુ'ત્તમાર્થાભિધાનાત્, 'આદિશબ્દાદ્' દ્વારાગાથોક્તાઃ 'સ્તવપરિજ્ઞાદયઃ' પ્રાભૃતવિશેષા ગૃહ્યન્તે, કેયં સ્તવપરિજ્ઞેત્યાહ-'વર્ણયંતે યસ્યાં' ગ્રન્થપદ્ધતૌ 'સ્તવઃ દ્વિવિધોઙ્ગવિ' દ્રવ્યભાવરૂપઃ 'ગુણાદિભાવેન' ગુણપ્રધાનરૂપતયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૧૦ ॥

અહીં આ (= કપ-છેદ-તાપથી શુદ્ધ) શ્રુત ઉત્તમશ્રુત છે. કારણ કે એમાં ઉત્તમ અર્થો કહેવામાં આવ્યા છે. ઉપરની ગાથામાં કહેલા આદિ શબ્દથી દ્વાર ગાથામાં કહેલ સ્તવપરિજ્ઞા વગેરે પ્રાભૃતવિશેષો

સમજવા. આ સ્તવપરિજ્ઞા શું છે? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહે છે કે- જે ગ્રંથરચનામાં દ્રવ્ય અને ભાવ એ બંને પ્રકારનો સ્તવ ગૌણ-પ્રધાન રૂપે વર્ણવવામાં આવ્યો હોય તે સ્તવપરિજ્ઞા છે. [૧૧૧૦]

एतदेवाह-

द्वे भावे अ थओ, द्वे भावथयरागओ विहिणा ।

जिणभवणाइविहाणं, भावथओ संजमो सुद्धो ॥ ११११ ॥

वृत्ति:- 'द्रव्य' इति द्रव्यविषयो 'भाव' इति भावविषयः 'स्तवो' भवति, तत्र 'द्रव्ये' द्रव्यविषयः 'भावस्तवरागतो' वक्ष्यमाणभावस्तवानुगणेण 'विधिना' वक्ष्यमाणेन 'जिनभवनादि-विधानं', 'विधान'मिति यथासम्भवं करणम्, आदिशब्दाज्जिनबिम्बपूजापरिग्रहः, 'भावस्तवः' पुनः 'संयमः' साधुकियारूपः 'शुद्धो' निरतिचार इति गाथार्थः ॥ ११११ ॥

आने (= द्रव्य-ભાવસ્તવને) જ કહે છે-

દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ એમ બે પ્રકારનો સ્તવ છે. ભાવસ્તવના અનુરાગથી (= ભાવસ્તવની મને પ્રાપ્તિ થાય એવી ઈચ્છાથી) જિનભવન, જિનબિંબ અને જિનપૂજા (વગેરે) યથાસંભવ વિધિપૂર્વક કરવાં તે દ્રવ્યસ્તવ છે. નિરતિચાર સાધુક્રિયા રૂપ સંયમ એ 'ભાવસ્તવ' છે. [૧૧૧૧]

તત્ર-

जिणभवणकारणविही, सुद्धा भूमी दलं च कड्डई ।

भिअगाणउतिसंधाणं, सासयवुड्ढी समासेणं ॥ १११२ ॥

वृत्ति:- 'जिनभवनकारणविधि'रयं द्रष्टव्यः, यदुत 'शुद्धा भूमि'र्वक्ष्यमाणया शुद्ध्या, तथ 'दलं च काष्ठादि' शुद्धमेव, तथा 'भूतकानतिसन्धानं' कर्मकराव्यंसनं, तथा 'स्वाशयवृद्धिः' शुभभाव-वर्द्धनं, 'समासेनैव' विधिरिति द्वारागाथासमासार्थः ॥ १११२ ॥

તેમાં જિનભવન કરાવવાનો વિધિ આ જાણવો- ૧ હવે કહેવાશે તે શુદ્ધિથી ભૂમિ શુદ્ધ કરવી, ૨ કાષ્ઠ વગેરે દલશુદ્ધ જ લેવું, ૩ નોકરોને છેતરવા નહિ અને ૪ પોતાના શુભભાવની વૃદ્ધિ કરવી. આ સંક્ષેપથી વિધિ છે. આ પ્રમાણે દ્વાર ગાથાનો સંક્ષિપ્ત અર્થ છે. [૧૧૧૨]

व्यासार्थं त्वाह ग्रन्थकारः-

द्वे भावे अ तहा, सुद्धा भूमी पएसउकीला य ।

द्वेउपत्तिगरहिआ, अत्रेसिं होइ भावे उ ॥ १११३ ॥

૧. પંચાશક ૬, ગાથા ૨.

૨. ૧૧૧૨થી ૧૧૨૮ સુધીની ગાથાઓ સાતમા પંચાશકમાં છે.

વૃત્તિ:- 'દ્રવ્યે ભાવે ચ તથા શુદ્ધા ભૂમિ:', યથાસહ્યયં સ્વરૂપમાહ-'પ્રદેશે' તપસ્વિજનોચિતે, 'અકીલા વા' અસ્થ્યાદિરહિતા 'દ્રવ્ય' ઇતિ દ્રવ્યશુદ્ધા, 'અપ્રીતિરહિતા-અન્યેષાં' પ્રાણિનામસમાધિરહિતા આસન્નાનાં 'ભવતિ 'ભાવે તુ' ભાવશુદ્ધેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૧૨ ॥

(૧) ભૂમિશુદ્ધિ દ્વાર

વિસ્તૃત અર્થ તો ગ્રંથકાર કહે છે-

દ્રવ્ય અને ભાવથી શુદ્ધ એમ બે પ્રકારે શુદ્ધ ભૂમિ છે. તે બેનું યથાસંખ્ય સ્વરૂપ કહે છે- તપસ્વી લોકોને વસવા લાયક સ્થાનમાં નીચે ખીલો, હાડકાં વગેરે અશુભ પદાર્થોથી રહિત ભૂમિ એ દ્રવ્યથી શુદ્ધ છે. જિનમંદિરની નજીકમાં રહેલા (= વસનારા) બીજા જીવોને અપ્રીતિ ન થાય તેવી ભૂમિ ભાવથી શુદ્ધ છે. [૧૧૧૩]

एतदेव समर्थयते-

धम्मत्थमुज्जएणं, सव्वस्स अपत्तिअं न कायव्वं ।

इअ संजमोऽवि सेओ, एत्थ य भयवं उदाहरणं ॥ १११४ ॥

વૃત્તિ:- 'ધર્માર્થમુદ્યતેન' પ્રાણિના 'સર્વસ્ય' જન્તો: 'અપ્રીતિર્ન' કાર્યા સર્વથા, 'इय' एवं पराप्रीत्यकरणेन 'संयमोऽपि श्रेयान्', નાન્યથા, 'अत्र चा'થે 'भगवानुदाहरणं'-સ્વયમેવ ચ વર્દ્ધમાનસ્વામીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૧૪ ॥

આનું (= અન્યને અપ્રીતિ ન થાય તેનું) જ સમર્થન કરે છે-

જિનભવનનિર્માણ દ્વારા કર્મક્ષય રૂપ ધર્મ માટે તત્પર બનેલા પ્રાણીએ કોઈ પણ જીવને અપ્રીતિ ન કરવી જોઈએ. સંયમ પણ અન્યને અપ્રીતિ ન કરવાથી શ્રેયસ્કર બને છે, અન્યથા નહિ. આ વિષયમાં ખુદ શ્રી વર્દ્ધમાનસ્વામી દૃષ્ટાંતરૂપ છે. [૧૧૧૪]

कथमित्याह-

सो तावसासमाओ, तेसि अप्पत्तिअं मुणेऊणं ।

परमं अबोहिबीअं, तओ गओ हंतऽकालेऽवि ॥ १११५ ॥

વૃત્તિ:- 'स' भगवां 'स्तापसाશ્રમાત્', पितृव्यमित्रकुलपतिसम्बन्धिनः, 'तेषां' तापसानाम् 'अप्रीतिम्' अप्रणिधानं 'मत्त्वा' मनःपर्यायेण, किंभूतम् ?-'परमं' प्रधानं 'अबोधिबीजं' गुणद्वेषेण, 'ततः' तापसाश्रमाद् 'गतो' भगवान्, 'हन्ते'त्युपदर्शने ऽकालेऽपि'-प्रावृष्यपीति ગાથાર્થઃ । કથાનકમ્ આવશ્યકાદવસેયમ્ ॥ ૧૧૧૫ ॥

શ્રી મહાવીરસ્વામી કેવી રીતે દૃષ્ટાંતરૂપ છે તે કહે છે-

તાપસોને મારાથી અપ્રીતિ થાય છે, અને એ અપ્રીતિ ગુણદ્વેષના કારણે સમ્યગ્દર્શનના

અભાવનું મુખ્ય કારણ છે એમ મન:પર્યવજ્ઞાનથી જાણીને શ્રી ભગવાન મહાવીરે પોતાના પિતાના મિત્ર કુલપતિના તાપસાશ્રમમાંથી ચોમાસામાં પણ વિહાર કર્યો. આ કથા આવશ્યકસૂત્રમાંથી જાણી લેવી. [૧૧૧૫]

इय सव्वेणऽवि सम्मं, सक्कं अप्पत्तिअं सइ जणस्स ।

नियमा परिहरिअब्बं, इअरम्मि सतत्तचिंता उ ॥ १११६ ॥ दां

વૃત્તિ:- ‘इय’ एवं ‘सर्वेणापि’ परलोकार्थिना ‘सम्यग्’ उपायतः ‘शक्यमप्रणिधानं’ ‘सदा’ सर्वकालं ‘जनस्य’ प्राणिनिवहस्य ‘नियमाद्’ अवश्यन्तया ‘परिहर्त्तव्यं’-न कार्यम्, ‘इतरस्मिन्’ अशक्ये ह्यप्रणिधाने स्वतत्त्वचिन्तैव कर्त्तव्या, ममैवायं दोष इति गाथार्थः ॥ १११६ ॥

શ્રી મહાવીર ભગવાનની જેમ પરલોકના અર્થો બધાય જીવોએ સમ્યગ્ ઉપાય કરીને સદા જીવસમૂહની શક્ય (= જેનો ત્યાગ થઈ શકે તેવી) અપ્રીતિનો ત્યાગ અવશ્ય કરવો જોઈએ.

પ્રશ્ન- આપણે અપ્રીતિ થાય તેવું ન કરીએ તો પણ લોક અજ્ઞાનતા આદિના કારણે અપ્રીતિ કરે તો શું કરવું ?

ઉત્તર- લોકની અજ્ઞાનતા આદિના કારણે અપ્રીતિનો ત્યાગ કરી શકાય તેમ ન હોય ત્યારે પોતાના સ્વભાવની વિચારણા કરવી, તે આ પ્રમાણે-

ममैवायं दोषो यदपरभवे नार्जितमहो,

शुभं यस्माल्लोको भवति मयि कुप्रीतिहृदयः ।

अपापस्यैवं मे कथमपरथा मत्सरमय,

जनो याति स्वार्थं प्रति विमुखतामेत्य सहसा ॥ १ ॥

“આ મારો જ દોષ છે. કેમ કે મેં ગતભવમાં પુણ્યનું ઉપાર્જન કર્યું નથી, જેથી લોકો મારા વિષે અપ્રીતિવાળા થાય છે. અન્યથા આ લોકો સ્વાર્થ પ્રત્યે વિમુખ બનીને (અર્થાત્ દ્વેષ કરવાથી કર્મબંધ કરવા દ્વારા પોતાના હિત પ્રત્યે વિમુખ બનીને) નિર્દોષ એવા મારા ઉપર દ્વેષ કેમ કરે ?” [૧૧૧૬]

उक्ता भूमिशुद्धिः, काष्ठादिशुद्धिमाह-

कद्वाईवि दलं इह, सुद्धं जं देवयाइ भ (याउव) वणाओ ।

नो अविहिणोवणीअं, सयं च काराविअं जं नो ॥ १११७ ॥

વૃત્તિ:- ‘काष्ठाद्यपि दलं’ कारणं ‘अत्र’-विधाने ‘शुद्धं’ यद्देवताद्युपवनाद्, आदिशब्दाच्छ्रमशानग्रहः ‘नाविधिना’ बलीवर्दादिमारणे ‘नोपनीतम्’-आनीतं, ‘स्वयं च कारितं’ यन्नेष्टिकादि, तच्छुद्धिमिति गाथार्थः ॥ १११७ ॥

૨ દલશુદ્ધિ દ્વાર

ભૂમિશુદ્ધિ કહી. હવે કાષ્ઠાદિ (દલ) શુદ્ધિ કહે છે—

જિનમંદિર બંધાવવામાં ઉપયોગી કાષ્ઠ વગેરે વસ્તુઓ તે શુદ્ધ છે કે જે વ્યંતરાધિષ્ઠિત જંગલ, સ્મશાન વગેરે સ્થળેથી ન લાવેલી હોય, (કારણ કે ત્યાંથી લાવવામાં વ્યંતરો ગુસ્સે થઈને જિનમંદિરને અને તેના કરાવનાર વગેરેને હાનિ પહોંચાડે.) બળદ વગેરેને મારીને (= શારીરિક કષ્ટ કે માનસિક સંતાપ પમાડીને) લાવેલી ન હોય, અને ઈંટ વગેરે વસ્તુઓ સ્વયં તૈયાર કરાવેલી ન હોય. [૧૧૧૭]

તસ્સવિ અ ઇમો નેઓ, સુદ્ધાસુદ્ધપરિજાણણોવાઓ ।

તક્કહગહણાઓ જો, સડણેઅરસત્રિવાઓ ડ ॥ ૧૧૧૮ ॥

વૃત્તિ:- 'તસ્યાપિ ચાયં'-વક્ષ્યમાણો 'જ્ઞેયઃ શુદ્ધાશુદ્ધપરિજ્ઞાનોપાયઃ' કાષ્ઠાદેઃ, ક ઇત્યાહ-'તત્કથાગ્રહણાદૌ' પ્રસ્તુતે 'યઃ શકુનેતરસત્રિપાત એવ', તત્ર નાન્દીશબ્દાદયઃ શકુનાઃ, ઇતરે અશકુના ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૧૮ ॥

(દલ અને ભૂમિની શુદ્ધિ-અશુદ્ધિને જાણવાનો ઉપાય—)

કાષ્ઠાદિ દલ (અને ભૂમિ)ને ખરીદવાની વાત ચાલતી હોય કે તેની ખરીદી થતી હોય વગેરે પ્રસંગે શુકન કે અપશુકન જે થાય તે જ કાષ્ઠાદિ દલ (અને ભૂમિ)ની શુદ્ધિ-અશુદ્ધિ જાણવાનો ઉપાય છે, અર્થાત્ શુકન થાય તો (દલ-ભૂમિ) શુદ્ધ છે, અને અપશુકન થાય તો અશુદ્ધ છે. તેમાં નંદી વગેરેના શબ્દો શુકન છે, અન્ય અપશુકન છે. [૧૧૧૮]

એતદેવાહ—

નંદાઇ સુહો સદ્દો, ખરિઓ કલસોડથ સુંદરા પુરિસા ।

સુહજોગાઇ અ સડણો, કંદિઅસદ્દાઇ ઇઅરો ડ ॥ ૧૧૧૯ ॥

વૃત્તિ:- 'નાન્દ્યાદિઃ શુભઃ શબ્દઃ' આનન્દકૃત્, તથા 'ભૂતઃ કલશઃ' શુભોદકાદેઃ, અથ 'સુંદરાઃ પુરુષાઃ' ધર્મચારિણઃ, 'શુભયોગાદિશ્ચ' વ્યવહારલગ્નાદિઃ, 'શકુનો' વર્તતે, 'આક્રન્દિત-શબ્દાદિસ્તિવતરઃ'— અપશકુન ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૧૯ ॥

આ (= શુકન-અપશુકન) જ કહે છે—

બાર પ્રકારના વાંજિત્ર રૂપ નંદી વગેરેના શુભ=આનંદકારી શબ્દો, શુભ=પાણી વગેરેથી ભરેલો કળશ, સુંદર=ધર્મચારી પુરુષો અને વ્યાવહારિક મેષાદિ શુભ લગ્ન વગેરે શુકન (= ઈષ્ટકાર્યની સિદ્ધિ થશે એમ જણાવનારાં નિમિત્તો) છે. આકંદનનો અવાજ વગેરે અપશુકન છે. [૧૧૧૯]

ઉક્તા દલશુદ્ધિઃ, વિધિશેષમાહ—

સુદ્ધસ્સડવિ ગહિઅસ્સા, પસત્થદિઅહમ્મિ સુહમુહુત્તેણં ।

સંકામણમ્મિવિ પુણો, વિન્નેઆ સડણમાઈઆ ॥ ૧૧૨૦ ॥ દારં ॥

वृत्तिः- 'शुद्धस्यापि गृहीतस्य' काष्ठादेः 'प्रशस्ते दिवसे' शुक्लपञ्चम्यादौ 'शुभमुहूर्तेन' केचिच्च, किमित्याह- 'सङ्क्रामणेऽपि पुनस्तस्य काष्ठादेर्विज्ञेयाः शकुनादय' इति गाथार्थः ॥ ११२० ॥

दलशुद्धि कडी. उवे पाकीनो विधि कडे छे-

सुद पांचम वगेरे शुभ दिवसे सारा मुहूर्ते लीधेला (अने शुक्रन थवाथी शुद्ध छे अेवी पातरीवाणा) शुद्ध पण काष्ठ वगेरे दलने भीज स्थणे लई जती वपते पण इरी शुक्रन (अने शुभ दिवस) वगेरे जेवुं जेईअे. [११२०]

कारवणेऽपि अ तस्सिह, भिअगाणऽइसंधणं न कायव्वं ।

अवियाहिगप्पयाणं, दिट्ठादिट्ठप्फलं एअं ॥ ११२१ ॥

वृत्तिः- 'कारणेऽपि च तस्य' जिनभवनस्य 'इह' भूतकानां' कर्मकरणं 'अतिसन्धानं न कर्त्तव्यम्, अपि च अधिकप्रदानं' कर्त्तव्यं, 'दृष्टादृष्टफलमेतद्'-अधिकदानमिति गाथार्थः ॥ ११२१ ॥

उ मृतकानति संधान द्वार

(दलने लाववा वगेरेमां अने) जिनमंदिर अंधाववामां पण नोकरोने ओछा पैसा आपीने ठगवा न जेईअे. अडे वधारे पैसा आपवा जेईअे. कारण के अधिक पैसानुं प्रदान आ लोक अने परलोक संबंधी सुंदर इण आपनारुं अने छे. [११२१]

कथमित्याह-

ते तुच्छा वराया, अहिण दढं उर्विति परितोसं ।

तुट्ठा य तत्थ कम्मं, तत्तो अहियं पकुव्वंति ॥ ११२२ ॥

वृत्तिः- 'ते' भूतकास्तुच्छा वराकाः', अल्पा इत्यर्थः, 'अधिकेन' प्रदत्तेन 'दढमुपयान्ति परितोसं', तथास्वभावत्वात्, 'तुष्टाश्च' 'तत्र' प्रकान्ते 'कर्मणि' 'ततः' प्राक्तनात् कर्मणो दत्ताद्वा 'अधिकं प्रकुर्वन्ति', दृष्टं फलमेतदिति गाथार्थः ॥ ११२२ ॥

नोकरोने अधिक आपवाथी सुंदर इण केवी रीते भजे छे ते कडे छे-

नोकरो गरीअ अने भियारा हांवाथी नक्की करेला धनथी अधिकधन आपवाथी अत्यंत पुश थाय छे. कारण के तेभनो तेवो स्वभाव छे. पुश थयेला नोकरो जिनभवननुं काम पडेलां करतां अधिक करे छे, अथवा आपेला धनथी अधिक काम करे छे. आ आ लोक संबंधी इण छे. [११२२]

धम्मपसंसाए तह, केइ निबंधंति बोहिबीआइं ।

अत्रे उ लहुअकम्मा, एत्तो च्चिअ संपबुज्जंति ॥ ११२३ ॥

वृत्तिः- 'धर्मप्रशंसया तथा' उर्जिताचारत्वेन 'केचन' भूतका 'निबध्नन्ति बोधिबीजानि', कुशलभावाद्, 'अन्ये तु लघुकर्माणो' भूतका 'अत एव'-औदार्यपक्षपातात् 'सम्प्रबुध्यन्ति' मार्गमेव प्रतिपद्यन्त इति गाथार्थः ॥ ११२३ ॥

લોએ અ સાહુવાઓ, અતુચ્છભાવેણ સોહણો ધમ્મો ।

પુરિસોત્તમપ્પણીઓ, પભાવણા એવ તિત્થસ્સ ॥ ૧૧૨૪ ॥ દારં

વૃત્તિ:- 'લોકે ચ સાધુવાદો' ભવતિ 'અતુચ્છભાવેન' અકાર્પણ્યેન 'શોભનો ધર્મ' इत्येवं-
ભૂતઃ, તથા 'પુરષોત્તમપ્રણીતઃ' સર્વત્ર દયાપ્રવૃત્તેઃ, 'પ્રભાવનૈવં તીર્થસ્ય' ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૨૪ ॥

(પરલોક સંબંધી સુંદર ફળ જણાવે છે-)

ધન અધિક આપવાથી નોકરો જૈનધર્મની પ્રશંસા કરે છે. જૈનધર્મની પ્રશંસાથી તે રીતે
(= પોતાની કક્ષા પ્રમાણે) આચારની વૃદ્ધિ થાય છે. આચારની વૃદ્ધિથી શુભભાવ ઉત્પન્ન થાય છે.
શુભભાવથી કેટલાક નોકરો બોધિબીજને (= સમ્યગ્દર્શનનાં કારણોને) પામે છે. લઘુકર્મી બીજ
કેટલાક નોકરો તો ઉદારતાના પક્ષપાતથી જ માર્ગને (= જૈનશાસનને) જ સ્વીકારે છે. તથા જિનભવન
કરાવનારની ઉદારતાથી શિષ્ય લોકમાં જૈનધર્મ ઉત્તમ છે, ઉત્તમ પુરુષે કહેલો છે, કારણ કે સર્વત્ર
(= સર્વકાર્યોમાં) દયાનું પાલન થાય છે, ઈત્યાદિ પ્રશંસા થાય છે અને એ રીતે જૈનશાસનની પ્રભાવના
થાય છે. [૧૧૨૩-૧૧૨૪]

उक्तं फलं भृतकानतिसन्धानं, स्वाशयवृद्धिमाह-

सासयवुद्धीवि इहं, भुवणगुरुजिणिंदगुणपरिन्नाए ।

तद्विम्बठावणत्थं, सुद्धपवित्तीउ नियमेण ॥ ११२५ ॥

વૃત્તિ:- 'સ્વાશયવૃદ્ધિરપ્યત્ર' પ્રક્રમે 'ભુવનગુરુજિનેન્દ્રગુણપરિજ્ઞયા' હેતુભૂતયા-
ભવામ્બો-ધિનિમગ્નસત્ત્વાલમ્બનભૂતોઽયમિત્યેવં, 'તદ્વિમ્બસ્થાપનાર્થ' જિનવિમ્બસ્થાપનાયૈવ
'શુદ્ધપ્રવૃત્તેઃ' કારણાત્, 'નિયમેન' અવશ્યન્તયા સ્વાશયવૃદ્ધિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૨૫ ॥

४ स्वाशयवृद्धि द्वार

નોકરને નહિ છેતરવાનું ફલ કહ્યું. હવે સ્વાશયની વૃદ્ધિ કહે છે-

પ્રસ્તુતમાં (જિનભવન નિર્માણમાં) ભુવનગુરુ શ્રી જિનેન્દ્ર સંબંધી "આ ભગવાન ભવરૂપ
સમુદ્રમાં ડૂબેલા જીવોને આલંબન રૂપ છે" એવા ગુણના (યથાર્થ) જ્ઞાનથી જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા
નિમિત્તે જ થતી શુદ્ધ પ્રવૃત્તિથી પોતાના આશયની (= શુભ પરિણામની) વૃદ્ધિ ૨પણ અવશ્ય થાય
છે. (અહીં શુભપરિણામની વૃદ્ધિમાં જિનગુણોનું યથાર્થજ્ઞાન અને શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ એ બે કારણો જણાવ્યાં
છે. તેમાં જિનગુણોનું યથાર્થજ્ઞાન મુખ્ય કારણ છે.) [૧૧૨૫]

तथा-

पिच्छिस्सं एत्थं इह, वंदणगनिमित्तमागए साहू ।

कयपुत्रे भगवंते, गुणस्यणणिही महासत्ते ॥ ११२६ ॥

૧. સમ્યગ્દર્શનના ઉપબૃહણા રૂપ આચારની.

૨. ન કેવલં ભુતકાનતિસંધાનમિત્યપિશબ્દાર્થઃ (પંચાશક ૭ ગા. ૨૫ની ટીકા.)

वृत्तिः- 'द्रक्ष्याम्यत्र'-भवनेऽहं 'वन्दननिमित्तमागतान् साधून्'-मोक्षसाधकान् भगवतः, किम्भूतानित्याह-'कृतपुण्यान् भगवतः' तानेव, तथा 'गुणरत्ननिधीन्' तानेव, 'महासत्त्वान्' द्रष्टव्यानिति गाथार्थः ॥ ११२६ ॥

तथा-

पडिबुज्झिस्संति इहं, दट्ठूण जिणिंदबिंबमकलंकं ।

अण्णेऽवि भव्वसत्ता, काहिति तओ परं धम्मं ॥ ११२७ ॥

वृत्तिः- 'प्रतिभोत्स्यन्ते' प्रतिबोधं यास्यन्ति 'इह' जिनभवने 'दृष्ट्वा जिनेन्द्रबिम्बं' मोह-तिमिरापगमहेतुं मकलङ्कमन्येऽपि 'भव्यसत्त्वा' लघुकर्माणः 'करिष्यन्ति ततः परं 'धर्म' संयमरूपमिति गाथार्थः ॥ ११२७ ॥

ता एअमेव वित्तं, जमित्थमुवओगमेइ अणवरयं ।

इअ चिंताऽपरिवडिआ, सासयवुड्ढी उ मोक्खफला ॥ ११२८ ॥

वृत्तिः- 'तत्' तस्माद् 'एतदेव 'वित्तं' धनं 'यदत्र'-जिनभवने 'उपयोगमेति'-गच्छति 'अनवरतं'-सदा, 'इय' एवं 'चिन्ताऽप्रतिपतिता' सती 'स्वाशयवृद्धि'रुच्यते, 'मोक्षफले'यमिति गाथार्थः ॥ ११२८ ॥

(स्वाशयवृद्धिं स्वरूपं जज्ञावे छे-)

जिनमंदिरमां वंदन माटे आवेला कृतपुण्य, ज्ञानादिगुणरूप रत्नोना निधान, महासत्त्ववंत अेवा मोक्षसाधक साधु भगवंतोनां दर्शनं हुं करीश. [११२६] जिनमंदिरमां मोहरूप अंधकारने दूर करवानो हेतु अने (शत्रु-स्त्री वगैरे) कलकथी रहित अेवा जिनबिंबनां दर्शन करीने बीजा पण लघुकर्मी जवो प्रतिबोध (= सम्यग्दर्शन) पामशे अने पछी संयमरूप धर्म करशे. [११२७] आधी जे धन जिनमंदिरमां वपराय छे अे ज (वास्तविक) धन 'छे, (आकीनुं धन धूण छे.) आवी (११२५ थी ११२८ अे त्रश गाथां कडेली) सतत अविच्छिन्न शुभ विचारणा अे स्वाशयवृद्धि = पोताना शुभ परिणामनी वृद्धि छे, अने अेनाथी मोक्षरूप इण भणे छे. [११२५ थी ११२८]

व्याख्याताऽधिकृतद्वारागाथा, एष तावत्समासतो जिनभवनकारणविधिः, अत्रान्तरकरणीयमाह-

णिष्काइअ जयणाए, जिणभवणं सुंदरं तर्हि बिंबं ।

विहिकारिअमह विहिणा, पइट्टविज्जा असंभंतो ॥ ११२९ ॥

वृत्तिः- 'निष्पाद्य 'यतनया' परिणतोदकादिग्रहणरूपया 'जिनभवनं' जिनायतनं 'सुन्दरं 'तत्र' भवने 'बिम्बं' भगवतः 'विधिकारितं' सद् 'अथ विधिना' वक्ष्यमाणेन 'प्रतिष्ठापयेद् 'असम्भ्रान्तः' अनाकुलः सन्निति गाथार्थः ॥ ११२९ ॥

१. पंचाशक सूत्रमां अली "जे धन जिनमंदिरमां वपराय ते ज माहुं छे ते सिवायनुं धन पारहुं छे" अेवो अर्थ कर्पो छे.

પ્રસ્તુત (૧૧૧૨મી) દ્વાર ગાથાનું વ્યાખ્યાન કર્યું. આ સંક્ષેપથી જિનભવન કરાવવાનો વિધિ છે, હવે જિનમંદિર બનાવ્યા પછીનું કર્તવ્ય કહે છે—

પ્રાસુકપાણી આદિનો ઉપયોગ કરવારૂપ જયણાથી સુંદર જિનમંદિર તૈયાર કરાવીને તે જિનમંદિરમાં વિધિપૂર્વક કરાવેલા જિનબિંબની હવે કહેવાશે તે વિધિથી એકાગ્રચિત્તવાળા બનીને પ્રતિષ્ઠા કરાવવી. [૧૧૨૯]

'વિધિકારિત'મિત્યુક્તં, તમાહ—

જિણબિંબકારણવિહી, કાલે સંપૂઠ્ઠુણ કત્તારં ।

વિહવોચિઅમુલ્લપ્પણમણહસ્સ સુહેણ ભાવેણ ॥ ૧૧૩૦ ॥

વૃત્તિ:- 'જિનબિંબકારણવિધિ'રયં દ્રષ્ટવ્યઃ, યદુત 'કાલે' શુભે 'સમ્પૂજ્ય કત્તારં' વાસચન્દનાદિભિઃ 'વિભવોચિતમૂલ્યાર્પણં' સર્ગૌરવમસ્ય 'અનઘસ્યે'તિ-અપાપસ્ય 'શુભેન 'ભાવેન' મનઃપ્રણિધાનેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૩૦ ॥

"વિધિથી કરાવેલ" એમ કહ્યું, આથી વિધિ કહે છે—

જિનબિંબ કરાવવાનો વિધિ આ પ્રમાણે જાણવો- શુભકાળમાં (શુભમુહૂર્તે) નિર્દોષ શિલ્પીની સુગંધી ચંદન વગેરેથી પૂજા કરવી, પછી તેનું ગૌરવ થાય તે રીતે સ્વસંપત્તિ અનુસાર શુભભાવથી મૂલ્ય (ભેટણું) આપવું. (પરત્તી, દારુ, જુગાર આદિ વ્યસનવાળો શિલ્પી દોષિત છે, અને વ્યસનથી રહિત શિલ્પી નિર્દોષ છે.) [૧૧૩૦]

અપવાદમાહ—

તારિસયસ્સાભાવે, તસ્સેવ હિઅત્થમુજ્જઓ ણવરં ।

ણિઅમેહ્ બિંબમોલ્લં, જં ડચિઅં કાલમાસજ્જ ॥ ૧૧૩૧ ॥

વૃત્તિ:- 'તાદૃશસ્ય' અનઘસ્ય કર્તુઃ 'અભાવે તસ્યૈવ' કર્તું હિતાર્થમુદ્યતો 'ડનર્થપરિજિહીર્ષયા, 'નવરં નિયમયતિ' સહુચ્યાદિના 'બિંબમૂલ્યં' દ્રમ્માદિ 'યદુચિતં કાલમાશ્રિત્ય', ન પરં વ્યસયતિ નાત્માનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૩૧ ॥

અપવાદ કહે છે—

નિર્દોષ શિલ્પી ન મળવાથી દોષિત શિલ્પી પાસે બિંબ ઘડાવવા પડે તો તે શિલ્પીના જ (બિંબ માટે કલ્પેલા દ્રવ્યના ભક્ષણથી સંસારરૂપ ખાડામાં પડવારૂપ) અનર્થનો ત્યાગ કરવાની ભાવનાથી તેના જ હિત માટે તત્પર બનેલ જિનમંદિરકારક તે કાળ પ્રમાણે પ્રતિમા ઘડવાનું 'દ્રમ વગેરે જે

૧. પંચાશક ૭ ગા. ૪૩.

૨. ૧૧૩૦-૧૧૩૧ એ બે ગાથાઓ આઠમા પંચા. માં ૭-૮મી ગાથાઓ છે.

૩. દ્રમ પૂર્વકાળનું ચલણી નાણું છે. તેનું માપ આ પ્રમાણે છે- ૨૦ કોડીની એક કાકિણી, ચાર કાકિણીનો એક પણ, સોળ પણનો એક દ્રમ, સોળ દ્રમની એક સોનામહોર.

યોગ્ય મૂલ્ય થતું હોય તે સંખ્યા વગેરેથી નક્કી કરે, પણ કારીગરને કે પોતાને છેતરે નહિ.

(ભાવાર્થ- 'દોષિત શિલ્પી બિંબ ઘડવાથી મળેલા પૈસાનો પરસ્ત્રી, દારુ, જુગાર આદિ વ્યસનમાં ઉપયોગ કરે. આથી જો તેને મૂલ્ય ઠરાવ્યા વિના એની મહેનત પ્રમાણે થયેલા પૈસાથી વધારે પૈસા આપવામાં આવે તો તે પૈસાનો ઉપયોગ વ્યસનમાં કરે. પૈસા આપનારે આ પૈસા જિનબિંબ ઘડવા માટેના છે એમ કલ્પીને આપ્યા હોવાથી તે પૈસા દેવદ્રવ્ય કહેવાય. દેવદ્રવ્યનો વ્યસનમાં ઉપયોગ કરનારને દેવદ્રવ્યના ભક્ષણનો દોષ લાગે છે. તેનાં કટુફળો આવે છે. આથી શિલ્પીના હિત માટે તેને મહેનતથી વધારે પૈસા ન આપવા. નક્કી કરેલા પૈસા પણ જેમ જેમ કામ થતું જાય તેમ તેમ ટુકડે ટુકડે આપવા. કારણ કે એકી સાથે પૈસા આપવામાં આવે તો તેનો ઉપયોગ વ્યસનમાં કરે. ટુકડે ટુકડે આપવામાં તેટલા પૈસા પોતાની જીવનજરૂરિયાતમાં વપરાઈ જવાથી વ્યસનમાં ઉપયોગ ન કરી શકે. તથા વ્યસનવાળા કારીગરોને પહેલાથી પૈસા આપી દેવાથી પછી કામ ન કરે અથવા અમુક સમયમાં જેટલું થવું જોઈએ તેટલું કામ ન કરે, એટલે કામ કર્યા વિના પૈસા લેવાથી તેને દેવદ્રવ્યના ભક્ષણનો દોષ લાગે.) [૧૧૩૧]

णिष्करणस्स य सम्मं, तस्स षड्द्ववणे विही एसो ।

सद्वाणे सुहजोगे, अभिवासणमुचिअपूजाए ॥ ११३२ ॥

વૃત્તિ:- 'निष्पन्नस्य च 'सम्यक्' शुभभाववृद्ध्य 'तस्य प्रतिष्ठपने विधिरेष:-' વક્ષ્યમાણલક્ષણ:, 'સ્વસ્થાને' યત્ર તદ્ ભવિષ્યતિ, 'શુભયોગે' કાલમધિકૃત્ય, 'અભિવાસના' ક્રિયતે 'ઉચિતપૂજયા' વિભવાનુસારત્ત્વેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૩૨ ॥

ઘડાઈને તૈયાર થઈ ગયેલા જિનબિંબની શુભભાવની વૃદ્ધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવવાનો વિધિ આ પ્રમાણે છે- જ્યાં જિનબિંબની સ્થાપના કરવાની હોય ત્યાં સારા મુહૂર્તે વૈભવ પ્રમાણે પૂજા કરવાપૂર્વક અધિવાસન કરવું. (અધિવાસન એટલે જિનબિંબને તેના મંત્ર વડે મંત્રવું.) [૧૧૩૨]

चिइवंदण शुइवुद्धी, उस्सगो साहु सासणसुराए ।

थयसरण पूअकाले, ठवणा मंगलगपुव्वा उ ॥ ११३३ ॥ दासगाहा ॥

વૃત્તિ:- 'चैत्यवन्दना' सम्यक् 'स्तुतिवृद्धि:', तत्र 'कायोत्सर्गः' 'साधु'रित्यसम्मूढः 'शासनदेवतायाः' श्रुतदेवतायाः, तत्र 'स्तवस्मरणं' चतुर्विंशतिस्तवस्य, 'पूजा' जातिपुष्पादिना, 'स्थापना उचितसमये 'मङ्गलपूर्वा' नमस्कारपूर्वेति गार्थः ॥ ११३३ ॥

વિધિપૂર્વક ચૈત્યવંદન કરવું, પછી વર્ધમાન સ્તુતિ બોલવી, પછી શાસનદેવતાની આરાધના

૧. કાઉસમાં જે ભાવાર્થ લખ્યો છે તે માટે ટીકામાં કોઈ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ નથી. પણ આઠમા પંચાસકની સાતમી, આઠમી અને નવમી ગાથાનો સંબંધ જોવાથી મને જે ભાવ જણાયો છે તે ભાવ અહીં કાઉસમાં આપ્યો છે. આમાં મારી ગેરસમજ થતી હોય તો વાચકો મને જણાવે.

નિમિત્તે એકાગ્રચિત્તે કાઉસ્સગ્ગ કરવો, કાઉસ્સગ્ગમાં લોગસ્સનું ચિંતન કરવું, પછી જાઈના પુષ્પો વગેરેથી પૂજા કરવી, પછી મુહૂર્તનો સમય થતાં નમસ્કારમંત્ર બોલવાપૂર્વક જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠા કરવી. [૧૧૩૩]

સત્તીએ સંઘપૂઆ, વિસેસપૂઆઝ બહુગુણા એસા ।

જં એસ સુએ ભણિઓ, તિત્થયરાણંતરો સંઘો ॥ ૧૧૩૪ ॥

વૃત્તિ:- 'શક્ત્યા સદ્ધપૂજા' વિભવોચિતયા, કિમિત્યત આહ- 'વિશેષપૂજાયા:-' દિગાદિગતાયા: સકાશાદ્ 'બહુગુણા 'એષા' સદ્ધપૂજા, વિષયમહત્વાદ્, એતદાહ-'યદેષ શ્રુતે ભણિત:-'આગમ ઉક્ત: 'તીર્થકરાનન્તર: સદ્ધ' ઇત્યતો મહાનેષ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૩૪ ॥

(સંઘપૂજા અને સંઘની મહત્તા જણાવે છે-)

પ્રતિષ્ઠા થયા પછી વૈભવ પ્રમાણે ચતુર્વિધસંઘનું પૂજન કરવું. કારણ કે ધર્મચાર્ય આદિની પૂજાથી સંઘપૂજા અધિક ફળવાળી છે. કારણ કે ધર્મચાર્ય આદિથી સંઘનો વિષય મહાન છે. (સંઘમાં સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ચારેનો સમાવેશ છે, જ્યારે ધર્મચાર્ય વગેરે સંઘના એક ભાગરૂપ છે.) આ જ વિષયને ગ્રંથકાર કહે છે- કારણ કે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે તીર્થકર પછી પૂજ્ય તરીકે સંઘનું સ્થાન છે, અર્થાત્ પહેલા નંબરે તીર્થકર અને બીજા નંબરે સંઘ પૂજ્ય છે, ત્યારબાદ ધર્મચાર્ય આદિ પૂજ્ય છે. [૧૧૩૪]

એતદેવાહ-

ગુણસમુદાયો સંઘો, પવયણ તિત્થંતિ હોંતિ એગદ્ધા ।

તિત્થયરોઽવિઅ એઅં, ણમએ ગુરુભાવઓ એવ ॥ ૧૧૩૫ ॥

વૃત્તિ:- 'ગુણસમુદાય: સદ્ધ: ' અનેકપ્રાણિસ્થસમ્યદર્શનાદ્યાત્મકત્વાત્, 'પ્રવચનં તીર્થમિ'તિ 'ભવન્ત્યેકાર્થિકા: ' એવમાદયોઽસ્ય શબ્દા ઇતિ, 'તીર્થકરોઽપિ એનં'-સદ્ધં તીર્થસંજ્ઞિનં 'નમતિ' ધર્મકથાદૌ 'ગુરુભાવત એવ', 'નમસ્તીર્થાયે'તિ વચનાદેતદેવમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૩૫ ॥

અ (= સંઘ પૂજ્ય છે એ) જ વિષયને કહે છે-

ગુણોનો સમૂહ સંઘ છે. કારણ કે સંઘ અનેક જીવોમાં રહેલા સમ્યદર્શનાદિ રૂપ છે. પ્રવચન અને તીર્થ એ બે શબ્દો એકાર્થક છે, અર્થાત્ પ્રવચન, તીર્થ વગેરે શબ્દો સંઘવાચક છે. તીર્થકર પણ દેશના પહેલા સંઘ (ગુણ સ્વરૂપ હોવાથી) ઓહાન છે એવા ભાવથી જ "નમસ્તીર્થાય = તીર્થને નમસ્કાર હો" એમ કહીને તીર્થનામવાળા સંઘને નમસ્કાર કરે છે. [૧૧૩૫]

૧. અહીં પ્રતિષ્ઠાનો વિધિ સંક્ષેપથી જણાવ્યો છે. આઠમા પંચાશકમાં વિસ્તારથી જણાવ્યો છે.

૨. ૧૧૩૪થી ૧૧૩૮ સુધીની ગાથાઓ આઠમા પંચાશકમાં છે. ત્યાં સંઘપૂજાનું વર્ણન વિસ્તારથી છે.

૩. ગુરુભાવત: = ગુરુત્વં ગુણાત્મકત્વાદિત્યેવંરૂપો યો ભાવોઽધ્યવસાય: સ ગુરુભાવસ્તસ્માન્, અથવા ગુરુભાવતો ગુરુત્વાદ્ ગૌત્વાદ્ત્વાત્ । પંચાશક ૮ ગા. ૩૯ની ટીકા.

अत्रैवोपपत्त्यन्तरमाह-

तप्पुव्विआ अरहया, पूइअपूआ य विणयकम्मं च ।

कयकिच्चोऽवि जह कहं, कहेइ णमए तहा तित्थं ॥ ११३६ ॥

वृत्तिः- 'तत्पूर्विका' तीर्थपूर्विका 'अर्हत्ता', तदुक्तानुष्ठानफलत्वात्, 'पूजितपूजा चे'ति भगवता पूजितस्य पूजा भवति, पूजितपूजकत्वान्नेकस्य, 'विनयकम्मं च' कृतज्ञताधर्मगर्भं कृतं भवति, यद्वा किमन्येन ?, 'कृतकृत्योऽपि' स भगवान् 'यथा कथां कथयति' धर्मसम्बद्धां 'नमति तथा तीर्थ' तीर्थकरनामकर्मोदयादेवौचित्यप्रवृत्तेरिति गाथार्थः ॥ ११३६ ॥

अर्ही (तीर्थकर संघने प्रणाम करे छे अे विषे) ज अन्य कारणो कडे छे-

(१) तीर्थकरपणुं तीर्थपूर्वक छे, अर्थात् तीर्थकरपणानी प्राप्तिमां तीर्थ निमित्त छे. कारण के तीर्थकरपणुं तीर्थमां कडेलां अनुष्ठानोनुं (= अनुष्ठानोना आचरणनुं) इल छे. (२) लोक (मोटा माणसोथी) पूजायेलानी पूजा करनारो छे. आथी तीर्थकर तीर्थनी पूजा करे अेटले "तीर्थकरे पण संघनी पूजा करी छे." अेम विचारीने लोक पण तेनी पूजा करे. (३) तीर्थनमस्कारथी कृतज्ञताधर्मथी उत्पन्न थनारा विनयनुं पालन थाय छे. (४) अथवा बीजा कारणोथी शुं ? तीर्थकर कृतकृत्य होवा छतां जेम धर्मदेशना आपे छे, तेम तीर्थने=संघने नमस्कार पण करे छे. कारण के तीर्थकरो (कृतकृत्य होवा छतां) तीर्थकर नामकर्मना उदयथी ज उचित प्रवृत्ति करनारा होय छे. (अर्थात् तीर्थकर नामकर्मना उदयथी तीर्थकर उचित प्रवृत्ति करे छे अने अेथी तीर्थने नमस्कार करे छे. तीर्थ नमस्कार उक्त त्रण कारणोथी उचित प्रवृत्ति छे. तीर्थ नमस्कारमां मुख्य कारण तीर्थकर नामकर्म छे, अने अवांतर कारण अे गाथामां कडेले तप्पुव्विया अरिहया वगेरे त्रण छे.) [११३६]

एअम्मि पूइअम्मी, णत्थि तयं जं न पूइअं होइ ।

भुवणेऽवि पूयणिज्जं, न गुणट्टाणं तओ अण्णं ॥ ११३७ ॥

वृत्तिः- 'एतस्मिन्' सङ्घे 'पूजिते नास्ति 'तद्' वस्तु 'यत् न 'पूजितम्' अभिनन्दितं 'भवति', किमित्यत आह- 'भुवनेऽपि' सर्वत्र 'पूज्यं' पूजनीयं 'न गुणस्थानं' कल्याणतः 'ततः' सङ्घादन्यदि'ति गाथार्थः ॥ ११३७ ॥

(संघपूजाथी सर्वपूजाथीनी पूजा थर्छे जय छे-)

संघनी पूजा थर्छे अेटले जगतमां अेवुं कोर्छे पूज्य नथी के जेनी पूजा न थर्छे होय, अर्थात् संघनी पूजा करवाथी जगतमां जे कोर्छे पूज्य छे ते सर्वनी पूजा थर्छे जय छे. कारण के समस्त लोकमां संघ सिवाय बीजो कोर्छे गुणी आत्मकल्याणनी अपेक्षाअे पूज्य नथी. [११३७]

तप्पुआपरिणामो, हंदि महाविसयमो मुणेअव्वो ।

तद्देसपूअओऽवि हु, देवयपूआइणाएणं ॥ ११३८ ॥

વૃત્તિ:- 'તત્પૂજાપરિણામઃ' સદ્ઘપૂજાપરિણામઃ 'હિન્દિ મહાવિષય' એવ 'મન્તવ્યઃ' સદ્ઘસ્ય મહત્વાત્, 'તદ્દેશપૂજાતોઽપિ' એકત્વેન સર્વપૂજાઽભાવે, 'દેવતાપૂજાદિજ્ઞાતેન' દેવતા-દેશપાદાદિપૂજોદાહરણેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૩૮ ॥

(સંઘના એક દેશની પૂજાથી સંપૂર્ણ સંઘની પૂજા થઈ જાય છે—)

પ્રશ્ન- યતુર્વિધ સંઘ તો સકલ મનુષ્યલોકમાં (૧૫ કર્મભૂમિમાં) રહેલો છે. તો તે સમસ્ત સંઘની પૂજા શી રીતે થઈ શકે ?

ઉત્તર- સંઘના એક દેશની પૂજા કરવા છતાં “હું સંઘની પૂજા કરું છું” એવા પૂજાના પરિણામ સંપૂર્ણ સંઘસંબંધી છે, અર્થાત્ ભાવ સંપૂર્ણ સંઘની પૂજા કરવાના છે. આથી સંઘના એક દેશની પૂજાથી સકલ સંઘની પૂજા થાય છે. દેવના કે રાજાના મસ્તક કે પગ વગેરે કોઈ એક અંગની પૂજા કરવા છતાં દેવની કે રાજાની પૂજા કરવાના પરિણામ હોવાથી દેવની કે રાજાની પૂર્ણ પૂજા થાય છે. [૧૧૩૮]

વિધિશેષમાહ-

તત્તો અ ષડ્દિણં સો, કરિજ્જ પૂઅં જિણિંદઠવણાણ ।

વિહવાણુસારગુરુઈ, કાલે નિઅયં વિહાણેણં ॥ ૧૧૩૯ ॥

વૃત્તિ:- 'તત્તશ્ચ' પ્રતિષ્ઠાનન્તરં 'પ્રતિદિનમસૌ'—શ્રાવકઃ 'કુર્યાત્ 'પૂજામ્' અભ્યર્ચનરૂપાં 'જિનેન્દ્રસ્થાપનાયાઃ'—પ્રતિમાયા इत्यર્થઃ, 'વિભવાનુસારગુર્વીમ્' ઉચિતવિત્તત્યાગેન 'કાલે' ઉચિત એવ 'નિયતાં' ભોજનાદિવદ્, 'વિધાનેન' શુચિત્વાદિનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૩૯ ॥

બાકીનો વિધિ કહે છે—

પ્રતિષ્ઠા થયા બાદ શ્રાવકે જિન પ્રતિમાની પૂજા ૧ દરરોજ, ૨ પોતાના વૈભવ પ્રમાણે એટલે કે ઉચિત ધનવ્યય કરીને ઉત્તમ, ૩ યોગ્ય કાલે, ૪ ભોજન વગેરેની જેમ નિયમિત રીતે અને ૫ શરીરશુધિ આદિ સાચવીને વિધિપૂર્વક કરવી. [૧૧૩૯]

એતદેવાહ-

જિણપૂઆર્ણે વિહાણં, સુઈભૂઓ તીઙ્ગે ચેવ ઉવઉત્તો ।

અણ્ણંગમચ્છિવંતો, કરેઙ્ગે જં ષવરવત્થૂહિં ॥ ૧૧૪૦ ॥

વૃત્તિ:- 'જિનપૂજાયા વિધાનમે'તત્- 'શુચીભૂતઃ' સન્ સ્નાનાદિના 'તસ્યામેવ' પૂજાયા' મુપયુક્તઃ'— પ્રણિધાનવાન્ 'અન્યદઙ્ગ'—શિરઃપ્રભૃત્યસ્પૃશન્ કરોતિ યાં' પૂજાં 'પ્રવરવસ્તુભિઃ'—સુગન્ધિપુષ્પાદિભિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૪૦ ॥

૧. ટીકામાં એકત્વેન સર્વપૂજાઽભાવે એ પદોનો અર્થ આ પ્રમાણે છે- સમસ્ત સંઘ એક હોવાથી સંપૂર્ણ સંઘની પૂજાના અભાવમાં.
૨. આથી જ દેવના કે રાજાના એક અંગની પૂજા કરી એમ નથી કહેવાતું, કિંતુ દેવની કે રાજાની પૂજા કરી એમ કહેવાય છે. તે પ્રમાણે શક્તિ મુજબ કોઈ એક ગામના યતુર્વિધ સંઘની, સાધુ-સાધ્વીની કે છેવટ શ્રાવક વગેરે એકાદ વ્યક્તિની પણ પૂજા કરવાથી સકલ સંઘની પૂજા થાય છે.

આ (= વિધિ) જ કહે છે—

જિનપૂજાનો વિધિ એ છે કે- સ્નાનાદિથી પવિત્ર થઈને, શરીરના મસ્તક વગેરે અંગોનો સ્પર્શ કર્યા વિના, સુગંધિ પુષ્પો આદિ ઉત્તમ વસ્તુઓથી (પૂષ્પપૂજા વગેરે) જે પૂજા કરે તે પૂજામાં જ એકાગ્ર બને. [૧૧૪૦]

અત્રૈવ વિધિશેષમાહ—

સુહગંધધૂવપાણિઅસઙ્ગોસહિમાઈર્હિં તા ણવરં ।

કુંકુમગાઈવિલેવણમઈસુરહિં મણહરં મલ્લં ॥ ૧૧૪૧ ॥

વૃત્તિ:- ‘શુભગન્ધધૂવપાણીવસર્વૌષધ્યાદિભિસ્તાવત્’ સ્ત્રપનં પ્રથમમેવ, ભૂયઃ ‘કુઙ્-કુમાદિવિલેપનં’, તદન્વતિસુરભિ ગન્ધેન ‘મનોહારિ’ દર્શનિન ‘માલ્યમિ’તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૪૧ ॥

વિવિહણિવેઅગમારત્તિગાઈ ધૂવથયવંદણં વિહિણા ।

જહસત્તિ ગીઅવાઈઅગચ્ચણદાણાઈઅં ચેવ ॥ ૧૧૪૨ ॥

વૃત્તિ:- ‘વિવિધં નિવેદનમિ’તિ-ચિત્રં નિવેદ્યમ્, ‘આરત્રિકાદિ’, તદનુ ‘ધૂપઃ’, તથા ‘સ્તવઃ’, તદનુ ‘વન્દનં’, ‘વિધિના’ વિશ્રબ્યાદિના, તથા ‘યથાશક્તિ સઙ્ગીતવાદિત્રનર્તનદાનાદિ ચૈવ’, આદિશબ્દાદુચિતસ્મરણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૪૨ ॥

અહીં (પૂજાવિધિમાં) જ બાકીનો વિધિ કહે છે—

પહેલાં તો સુગંધિધૂપથી ધૂપિત અને સર્વ ઔષધિ વગેરેથી મિશ્રિત પાણીથી પ્રતિમાજીને સ્નાન કરાવવું. પછી કેશર વગેરેથી વિલેપન (તથા નવ અંગે પૂજન) કરવું, પછી અતિસુગંધિ અને દેખાવમાં મનોહર હોય તેવી માળાઓ પહેરાવવી, પછી વિવિધ નૈવેદ્ય ધરવાં, પછી આરતિ વગેરે કરવું, પછી ધૂપ કરવો, પછી પ્રભુની સ્તુતિ કરવી, પછી શાંતિથી (= નિરાંતે) કરવું વગેરે વિધિથી ચૈત્યવંદન કરવું, તથા યથાશક્તિ સંગીત, વાજિંત્ર, નૃત્ય, દાન વગેરે કરવું. ગાથામાં રહેલા આદિ શબ્દથી મનમાં ઉચિત સ્મરણ કરવું. (જેમકે અવસ્થાઓનું ચિંતન કરવું.) [૧૧૪૧-૧૧૪૨]

વિહિઆણુદ્વાણમિણાંતિ એવમેઅં સયા કરિંતાણં ।

હોઈ ચરણસ્સ હેઠુ, ણો ઇહલોગાદવિક્ષાએ ॥ ૧૧૪૩ ॥

વૃત્તિ:- ‘વિહિતાનુષ્ઠાનમિદમિત્યેવં’ ચ ચેતસ્યાધાય એતત્ ‘સદા કુર્વતાં ભવતિ ચરણસ્ય હેતુ’ શૈત્તેવ, ‘નેહલોકાદ્યપેક્ષયા’, આદિશબ્દાત્કીર્ત્યાદિપરિગ્રહ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૪૩ ॥

આ “વિહિત અનુષ્ઠાન છે = આત્મપ્રણીત શાસ્ત્રમાં કહેલ અનુષ્ઠાન છે” એવા ભાવથી સદા જિનભવન આદિ અનુષ્ઠાન કરનારાઓને એ અનુષ્ઠાન ચારિત્રનું કારણ બને છે. પણ આલોકનું સુખ, કીર્તિ વગેરે મેળવવાની ઈચ્છાથી કરવામાં આવે તો એ અનુષ્ઠાન ચારિત્રનું કારણ ન બને. (કારણ કે નિદાનથી તે દૂષિત બની જાય છે.) [૧૧૪૩]

एवं चिअ भावथए, आणाआराहणाउ राओऽवि ।

जं पुण इअविवरीअं, तं दव्वथओऽवि णो होइ ॥ ११४४ ॥

વૃત્તિ:- 'एवमेव' अनेनैव विधिना कुर्वतामेतद् 'भावस्तवे'-वक्ष्यमाणलक्षणे 'आज्ञाऽऽराधनात्' कारणाद् 'रागोऽपि', तद्गणाच्च द्रव्यस्तवत्वं, 'यत्पुन' जिनभवनकारणादि 'एवंविपरीतं' यादृच्छिकं 'तद् द्रव्यस्तवोऽपि न भवति', उत्सूत्रत्वादिति गाथार्थः ॥ ११४४ ॥

આ (= અહીં જણાવેલ) જ વિધિથી જિનભવન આદિ અનુષ્ઠાનો કરનારાઓને જેનું લક્ષણ હવે કહેવામાં આવશે તે ભાવસ્તવમાં રાગ (= બહુમાન) પણ થાય છે. કારણ કે તેમાં જિનાજ્ઞાની આરાધના થાય છે. ભાવસ્તવમાં રાગ થવાથી જિનભવનાદિ અનુષ્ઠાનો દ્રવ્યસ્તવ બને છે. પણ જે જિનભવનાદિ અનુષ્ઠાનો (જિનાજ્ઞાથી ઉપેક્ષા કરીને) સ્વચ્છંદપણે કરવામાં આવે છે તે અનુષ્ઠાનો દ્રવ્યસ્તવ પણ બનતાં નથી. કારણ કે તેમાં જિનાજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન છે. [૧૧૪૪]

अभ्युपगमे दोषमाह-

भावे अइप्पसंगो, आणाविवरीएमेव जं किंचि ।

इह चित्ताणुद्दुणं, तं दव्वथओ भवे सव्वं ॥ ११४५ ॥

વૃત્તિ:- 'भावे' द्रव्यस्तवभावे च तस्य 'अतिप्रसङ्गः' अतिव्याप्तिः, कथमित्याह-'आज्ञा-विपरीते' आगमविपरीतमेव 'यत्किञ्चिदिह'-लोके 'चित्तानुष्ठाने' गृहकरणादि 'तद् द्रव्यस्तवो' यथोक्तलक्षणः 'भवेत् सर्वं', निमित्ताविशेषादिति गाथार्थः ॥ ११४५ ॥

स्वच्छંદपણે થતાં અનુષ્ઠાનોને દ્રવ્યસ્તવ તરીકે સ્વીકારવામાં દોષ કહે છે-

(જિનાજ્ઞાની ઉપેક્ષા કરીને) સ્વચ્છંદપણે થતાં અનુષ્ઠાનો દ્રવ્યસ્તવ હોય તો અતિવ્યાપ્તિ થાય. કેવી રીતે અતિવ્યાપ્તિ થાય એ કહે છે- આગમથી વિપરીતપણે થતાં અનુષ્ઠાનો દ્રવ્યસ્તવ હોય તો લોકમાં આગમથી વિપરીતપણે ધર બનાવવું વગેરે (હિંસાદિ પાપની પણ) જે કોઈ જુદી જુદી ક્રિયા થાય તે બધી દ્રવ્યસ્તવ બને. કારણ કે આગમથી વિપરીત થતી ધાર્મિક અને લૌકિક ક્રિયાઓના નિમિત્તમાં કોઈ વિશેષતા = ભેદ નથી. [૧૧૪૫]

जं वीअरागगामी, अह तं णणु सिद्धणाइवि स एव ।

सिअ उचिअमेव जं तं, आणाआराहणा एवं ॥ ११४६ ॥

વૃત્તિ:- 'यद् वीतरागगाम्य'નુષ્ઠાનં 'अथ तद्' द्रव्यस्व इति, अत्राह-'ननु शिष्टनाद्यपि' आक्रोशनाद्यपि वीतरागगामि 'सद्' द्रव्यस्तव 'एव', निमित्ताविशेषादिति भावः, 'स्यात्-उचितमेव यद्' वीतराग-गाम्यनुष्ठानं 'तद्' द्रव्यस्व इति, अत्राह- 'आज्ञाराधनं 'एवं' तदुचितान्वेषणप्रवृत्त्येति गाथार्थः ॥ ११४६ ॥

૧. ૧૧૪૩ થી ૧૧૫૬ સુધીની ગાથાઓ છક્કા પંચાસકમાં ચોથી ગાથાથી આરંભી ૨૩મી ગાથા સુધીની ગાથાઓમાં છે.

૨. અતિવ્યાપ્તિ એટલે અલક્ષ્યમાં લક્ષણનું જવું.

પૂર્વપક્ષ- જે જિનસંબંધી અનુષ્ઠાન હોય તે આજ્ઞાથી વિપરીત હોય તો પણ દ્રવ્યસ્તવ છે, એમ માનવાથી અતિ પ્રસંગ નહિ આવે, અર્થાત્ હિંસાદિ પાપની ક્રિયા દ્રવ્યસ્તવ નહિ બને. કારણ કે તે જિનસંબંધી નથી.

ઉત્તરપક્ષ- એમ માનવામાં તો જિન પ્રત્યે આકોશ કરવો વગેરે નિંદક્રિયા પણ દ્રવ્યસ્તવ બનશે. કારણ કે તે જિનસંબંધી છે.

પૂર્વપક્ષ- આજ્ઞાવિપરીત પણ જિનસંબંધી અનુષ્ઠાન જો ઉચિત હોય તો જ દ્રવ્યસ્તવ છે, અર્થાત્ આજ્ઞાવિપરીત પણ જિનસંબંધી ઉચિત જ અનુષ્ઠાન દ્રવ્યસ્તવ છે. આથી જિન પ્રત્યે આકોશ કરવો વગેરે નિંદક્રિયા દ્રવ્યસ્તવ નહિ બને. કારણ કે તે ઉચિત નથી.

ઉત્તરપક્ષ- આમ માનવાથી જિનસંબંધી ઉચિત શું છે ? એની તપાસ કરવાની પ્રવૃત્તિ થવાથી તે આજ્ઞાની આરાધના જ છે-આમના ઉપદેશનું પાલન જ છે. કારણ કે ઉચિત ક્રિયા આમની આજ્ઞાના પાલનરૂપ છે. આમની આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ હોય તે ઉચિત ક્રિયા હોઈ શકે નહિ, અને જે ક્રિયા ઉચિત હોય તે આમની આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ હોઈ શકે નહિ. [૧૧૪૬]

ભાવાર્થદર્શનેન પ્રકૃતયોજનામાહ-

જં પુણ એઅવિહત્તં, એગંતેણેવ ભાવસુખ્ણંતિ ।

તં વિસઅંમિવિ ણ તઓ, ભાવથયાહેઊઓ નિઅમા (ઊચિઓ) ॥ ૧૧૪૭ ॥

વૃત્તિ:- 'યત્પુન'રનુષ્ઠાનં 'એતદ્વિયુક્તમ્' ઔચિત્યાન્વેષણાદિશૂન્યં 'એકાન્તેનૈવ ભાવશૂન્યમિત્યા'જ્ઞા-નિરપેક્ષતયા 'તદ્' અનુષ્ઠાનં 'વિષયેડપિ' વીતરાગદૌ 'ન તક' ઇતિ ન દ્રવ્યસ્તવઃ કુત ઇત્યાહ-'ભાવસ્તવાહેતુત્વાત્' ભાવસ્તવસ્યાકારણત્વેન, 'ઊચિત' ઇતિ યથાભૂતો ભાવસ્તવાજ્ઞં ન, અપ્રધાનસ્તુ ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૪૭ ॥

ભાવાર્થ બતાવવા પૂર્વક પ્રસ્તુતમાં યોજના કરે છે-

જે અનુષ્ઠાન ઔચિત્યથી રહિત છે=ઉચિત શું છે ? એવી વિચારણાથી રહિત છે અને સર્વથા જ ભાવથી (= બહુમાનથી) શૂન્ય છે તે અનુષ્ઠાન આજ્ઞાનિરપેક્ષ હોવાથી વીતરાગ વગેરે સંબંધી હોય તો પણ દ્રવ્યસ્તવ બનતું નથી. કારણ કે તેવું અનુષ્ઠાન ભાવસ્તવનું કારણ બનતું નથી. તેવું અનુષ્ઠાન ઉચિત દ્રવ્યસ્તવ નથી, એટલે કે ભાવસ્તવનું કારણ બને તેવું (યથાભૂતઃ =) 'પ્રધાનદ્રવ્યસ્તવ નથી, પણ અપ્રધાનદ્રવ્યસ્તવ છે. (દ્રવ્યસ્તવના પ્રધાન અને અપ્રધાન એવા બે ભેદ છે. જે અનુષ્ઠાન ભાવસ્તવનું કારણ બને તે પ્રધાનદ્રવ્યસ્તવ છે, અને જે અનુષ્ઠાન ભાવસ્તવનું કારણ ન બને તે અપ્રધાનદ્રવ્યસ્તવ છે. અહીં "દ્રવ્યસ્તવ બનતું નથી" એમ જે કહ્યું છે તેનો અર્થ "પ્રધાનદ્રવ્યસ્તવ બનતું નથી" એવો છે.) [૧૧૪૭]

૧. યથાભૂત એટલે વાસ્તવિક. જે ભાવસ્તવનું કારણ બને તે વાસ્તવિક છે. પ્રધાન દ્રવ્યસ્તવ ભાવસ્તવનું કારણ બને છે. આથી વાસ્તવિક શબ્દનો તાત્પર્યાર્થ પ્રધાન દ્રવ્યસ્તવ છે.

ભોગાફલવિસેસો, ડ અત્થિ ંત્તોડવિ વિસયભેણં ।

તુચ્છો અ તઓ જમ્હા, હવઙ્ પગારંતરેણાવિ ॥ ૧૧૪૮ ॥

વૃત્તિ:- 'ભોગાદિફલવિશેષસ્તુ' સાંસારિક ંવાસ્ત્યતોડપિ'-દ્રવ્યસ્તવાત્ સકાશાદ્ 'વિષયભેદેન' સ્તૂયમાનવિશેષેણ; 'તુચ્છસ્ત્વસૌ'-ભોગાદિફલવિશેષઃ, 'કસ્માદ્ ?, ભવતિ પ્રકારાન્તરેણાપિ' અકામ-નિર્જરાદિના યત્ત ંતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૪૮ ॥

(અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવથી ંજળ બહુ અલ્પ મળે છે-)

મનોહર વિષયો વગેરે ંજળ સાંસારિક છે અને તે ંજળ તો અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવથી પણ મળે છે.

પ્રશ્ન- અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવ આમ આજ્ઞાથી બાહ્ય હોવા છતાં તેનાથી મનોહર વિષયાદિ ંજળ કેમ મળે છે ?

ઉત્તર- (વિસયભેદેન=) વિષયવિશેષથી તે ંજળ મળે છે. દ્રવ્યસ્તવનો વિષય વીતરાગ ભગવાન છે. આથી દ્રવ્યસ્તવનો વિષય પ્રધાન છે. વીતરાગ ભગવાન સંબંધી કોઈ પણ અનુષ્ઠાન આજ્ઞાબાહ્ય હોય તો પણ સાવ નિષ્ફળ તો ન જ બને. અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવ વીતરાગ ભગવાન સંબંધી હોવાથી આજ્ઞાબાહ્ય હોવા છતાં તેનાથી મનોહર વિષયો વગેરે ંજળ મળે છે. પણ તે ંજળ તુચ્છ-અલ્પ છે. કારણ કે તે ંજળ તો પ્રકારાન્તરથી=દ્રવ્યસ્તવ સિવાય અકામનિર્જરા વગેરેથી પણ મળે છે. (જે બીજાં કારણોથી મળતું હોય તે જ જો વીતરાગ સંબંધી અનુષ્ઠાનથી પણ મળતું હોય તો એમાં વીતરાગ સંબંધી અનુષ્ઠાનની વિશેષતા શી ? વીતરાગસંબંધી અનુષ્ઠાનની વિશેષતા તો જ કહેવાય કે જો જે બીજાથી ન મળે તે મળતું હોય. એટલે અપ્રધાન દ્રવ્યસ્તવથી મનોહર વિષયો વગેરે ંજળ મળે છે એમાં કોઈ વિશેષતા નથી. વિશેષતા નથી એટલુંજ નહિ, બલકે અપેક્ષાએ ન્યૂનતા છે. કારણ કે જેનાથી મોક્ષંજળ મળી શકે તેનાથી માત્ર ભોગ ંજળ જ મળે છે. જેમાંથી દારિદ્ર્યને દૂર કરનાર મણિ મળતા હોય તેવા સમુદ્રમાંથી માત્ર કાચનો ટુકડો મળે તો શું એ ન્યૂનતા ન કહેવાય ? કાચના ટુકડાની પ્રાપ્તિને સમુદ્રનું ંજળ કહેવાય ? ન કહેવાય. જે પેઢીથી દરરોજ હજારોની આવક થઈ શકે તેમ હોય તે પેઢીથી માત્ર આજીવિકા ચાલે તેટલું જ રળે તો તે ન્યૂનતા ન કહેવાય ? આને શું કમાણી કહેવાય ? ન કહેવાય. તેમ મોક્ષ આપનાર વીતરાગ ભગવાન સંબંધી અનુષ્ઠાનથી માત્ર ભોગંજળ જ મળે તો શું તેને વાસ્તવિક ંજળ કહેવાય ? અવિવેકીઓને ભલે તે ંજળ તરીકે દેખાય, પણ વિવેકીઓને તો તે વાસ્તવિક ંજળ તરીકે દેખાય નહિ.) [૧૧૪૮]

અચિયાણુદ્વાણાઓ, વિચિત્તજંજોગતુલ્લમો ંસ ।

જં તા કહ દવ્વથઓ ?, તદ્દારેણડપ્પભાવાઓ ॥ ૧૧૪૯ ॥

વૃત્તિ:- 'અથોચિતાનુષ્ઠાનકારણાદ્વિચિત્રયત્તિયોગ્યતુલ્ય ંવૈષઃ' વિહિતત્વાત્, યદ્-યસ્માત્ 'તત્' તસ્માત્ કથં દ્રવ્યસ્તવઃ ?', ભાવસ્તવ ંવાસ્તુ, અત્રોત્તરં-'તદ્દારેણ'-દ્રવ્યદ્વારે ંગાલ્પભાવા 'ત્સ્તોકભાવોપપત્તેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૪૯ ॥

(પ્રધાન દ્રવ્યસ્તવમાં દ્રવ્યપણાની સિદ્ધિ—)

પ્રશ્ન- ભાવસ્તવનું કારણ બનનારાં જિનભવનાદિ અનુષ્ઠાનો દ્રવ્યસ્તવ છે એ વાત મગજમાં ઠસી ગઈ. હવે ભાવસ્તવનું કારણ બનનારાં જિનભવનાદિ અનુષ્ઠાનો દ્રવ્યસ્તવ કેમ ? ભાવસ્તવ કેમ નહિ ? એ પ્રશ્ન થાય છે. કારણ કે સાધુઓના ગ્લાનસેવા, સ્વાધ્યાય વગેરે યોગો ભાવસ્તવ છે અને ભાવસ્તવના કારણ રૂપ બનનારાં જિનભવનાદિ અનુષ્ઠાનો પણ આમકથિત હોવાના કારણે વિહિત ક્રિયારૂપ હોવાથી સાધુના યોગો જેવા જ છે. અર્થાત્ જેમ સાધુના યોગો આમકથિત હોવાના કારણે વિહિત ક્રિયારૂપ હોવાથી શુભ છે, તેમ જિનભવનાદિ અનુષ્ઠાનો પણ આમકથિત હોવાના કારણે વિહિતક્રિયા રૂપ હોવાથી શુભ છે. સાધુના યોગોની જેમ જિનભવનાદિ અનુષ્ઠાનો શુભ હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ કેવી રીતે ? અર્થાત્ ભાવસ્તવ કેમ નહિ ?

ઉત્તર- સાધુના સ્વાધ્યાયાદિ યોગોથી થતા શુભ અધ્યવસાયની અપેક્ષાએ જિનભવનનિર્માણ વગેરે વિહિત અનુષ્ઠાનોથી શુભાધ્યવસાય અલ્પ થતો હોવાથી તે 'દ્રવ્યસ્તવ' છે. [૧૧૪૯]

एतदेव स्पष्टयति-

जिणभवणाइविहाणहारेणं एस होइ सुहजोगो ।

उचियाणुद्धानं चिअ, तुच्छो जइजोगओ णवरं ॥ ११५० ॥

વૃત્તિ:- 'જિનભવનાદિવિધાનદ્વારેણ'—દ્રવ્યાનુષ્ઠાનલક્ષણેન 'एष भवति 'शुभयोगः' शुभव्यापारः, ततं श्रोचितानुष्ठानमपि' च सत्रेष 'तुच्छो यतियोगतः' सकाशात् 'नवरमिति' गाथार्थः ॥ ११५० ॥

આ જ વિષયને સ્પષ્ટ કરે છે—

યદપિ જિનભવનનિર્માણ આદિ દ્વારા થતો દ્રવ્યસ્તવ સાધુના યોગોની જેમ શુભ વ્યાપાર છે અને આમ કથિત હોવાના કારણે ઉચિત અનુષ્ઠાન રૂપ પણ છે, તો પણ સાધુના યોગોની અપેક્ષાએ તુચ્છ-અસાર છે. [૧૧૫૦]

तथा चाह-

सव्वत्थ णिरभिसंगत्तणेण जइजोगमो महं होइ ।

एसो उ अभिस्संगा, कत्थइवि तुच्छेइवि तुच्छे उ ॥ ११५१ ॥

વૃત્તિ:- 'सर्वत्र निरभिष्वङ्गत्वेन' हेतुना 'यतियोग' एव 'महान् भवति' अतः सकाशाद्, 'एष तु 'द्रव्यस्तवो' ऽभिष्वङ्गात्' कारणात् 'क्वचित्तुच्छेइपि' वस्तुनि 'तुच्छएव' भवतीति गाथार्थः ॥ ११५१ ॥

ભાવસ્તવની અપેક્ષાએ દ્રવ્યસ્તવની અસારતાનું કારણ કહે છે—

સાધુ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર આદિ બધામાં આસક્તિરહિત હોવાથી તેના યોગો દ્રવ્યસ્તવની અપેક્ષાએ મહાન-ઉત્તમ છે. દ્રવ્યસ્તવ કરનારાઓ અસાર પણ શરીર, સ્ત્રી, સંતાન, ઘર, મિત્ર આદિ ઉપર આસક્તિવાળા હોવાથી તેમનો દ્રવ્યસ્તવ સાધુના યોગોની અપેક્ષાએ અસાર જ છે. [૧૧૫૧]

૧. ઔચિત્યપ્રવૃત્તિરૂપત્વેઽવ્યત્પભાવત્વાદ્ દ્રવ્યસ્તવઃ (લલિતવિસ્તાર અરિહંત ચેઈઆણં સૂત્રની વૃત્તિ.)

જમ્હા ડ અભિસ્સંગો, જીવં દૂસેઙ્ગ નિયમઓ ઘેવ ।

તદ્દૂસિઅસ્સ જોગો, વિસઘારિઅજોગતુલ્લોત્તિ ॥ ૧૧૫૨ ॥

વૃત્તિ:- 'યસ્માત્ત્વભિષ્વઙ્ગઃ' પ્રકૃત્યૈવ 'જીવં દૂષયતિ નિયમત એવ', તથાઽનુભૂતેઃ, 'તથા દૂષિતસ્ય યોગઃ' સર્વ એવ તત્ત્વતઃ 'વિષઘારિતયોગતુલ્યો'ઽશુદ્ધ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૫૨ ॥

(આસક્તિના કારણે દ્રવ્યસ્તવ અસાર કેમ છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરે છે-)

કારણ કે આસક્તિ પોતાના તેવા સ્વભાવથી જ (સ્ફટિક જેવા નિર્મલ પણ) જીવને અવશ્ય મલિન બનાવે છે. કારણ કે તેવો અનુભવ થાય છે. આસક્તિરૂપ મલથી મલિન બનેલા જીવનો સઘળોય વ્યાપાર ઝેરથી વ્યાપ્ત પુરુષના વ્યાપાર સમાન હોય છે, અર્થાત્ જેમ ઝેરથી વ્યાપ્ત પુરુષમાં ચેતના-શુદ્ધિ અસ્પષ્ટ હોવાથી તેનો વ્યાપાર અલ્પ શુદ્ધ હોય છે, તેમ આસક્તિવાળા જીવનો શુભ વ્યાપાર પણ અલ્પ શુદ્ધ હોય છે. [૧૧૫૨]

જઙ્ગો અદૂસિઅસ્સા, હેઆઓ સવ્વહા ણિઅત્તસ્સ ।

સુદ્ધો અ ડવાદેએ, અકલંકો સવ્વહા સો ડ ॥ ૧૧૫૩ ॥

વૃત્તિ:- 'યતેરદૂષિતસ્ય', સામાયિકભાવેન, 'હેયાત્ સર્વથા નિવૃત્તસ્ય', તત્ત્વભાવતયા, 'શુદ્ધશ્ચ ડવાદેયે' વસ્તુનિ આજ્ઞાપ્રવૃત્ત્યાઽતો' ડ્કલઙ્ગઃ સર્વથા સ એવ'-યતિયોગ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૫૩ ॥

(સર્વથા શુદ્ધ વ્યાપાર સાધુનો જ હોય-)

સમભાવના કારણે આસક્તિથી અકલુષિત અને સ્વભાવથી જ હિસાદિ પાપોથી સર્વથા (= જાવજીવ ત્રિવિધ ત્રિવિધે) નિવૃત્ત સાધુનો (મહાપ્રતાદિ) ડવાદેય વસ્તુમાં જિનાજ્ઞાપૂર્વક થતો વ્યાપાર શુદ્ધ છે. આથી સાધુનો વ્યાપાર જ સર્વથા 'નિર્દોષ' છે. [૧૧૫૩]

અનયોરેવોદાહરણેન સ્વરૂપમાહ-

અસુહતરંડુત્તરણપ્પાઓ દવ્વત્થઓઽસમત્થો અ ।

ઞઙ્ગામ્હાસુ ઙ્ગાઓ પુણ, સમત્તબાહુત્તરણકપ્પો ॥ ૧૧૫૪ ॥

વૃત્તિ:- 'અશુભતરણડોત્તરણપ્રાયઃ' કણ્ટકાનુગતસાલ્મલીતરણડોત્તરણતુલ્યો 'દ્રવ્યસ્તવઃ', સાપાયત્વાદ, 'અસમસ્તશ્ચ', તત એવ સિદ્ધસિદ્ધેઃ, 'નદ્યાદિષુ' સ્થાનેષુ, 'ઙ્ગાતરઃ પુનઃ' ભાવસ્તવઃ 'સમસ્તબાહુત્તરણકલ્પઃ', તત એવ મુક્તેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૫૪ ॥

દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનું સ્વરૂપ ઉદાહરણથી કહે છે-

દ્રવ્યસ્તવ કિંચિત્ સાવઘ હોવાથી નદી આદિમાં કાંટાવાળા ખરાબ કાજ વગેરેથી તરવા સમાન છે, અને તેનાથી જ સિદ્ધિ ન થતી હોવાથી અપૂર્ણ છે. જ્યારે ભાવસ્તવ આત્મપરિણામ રૂપ હોવાના

૧. આનાથી આસક્તિ અને હિસાદિ પાપ એ બે અશુદ્ધિના કારણો છે એમ ગર્ભિત રીતે સૂચન કર્યું છે. ગૃહસ્થના દ્રવ્યસ્તવમાં આસક્તિ અને કિંચિત્ હિસા હોય છે માટે તે સર્વથા શુદ્ધ નથી.

કારણે બાહ્ય દ્રવ્યની અપેક્ષાથી રહિત હોવાથી નદી આદિમાં બાહુથી તરવા સમાન છે, અને તેનાથી જ મુક્તિ થતી હોવાથી પૂર્ણ છે. [૧૧૫૪]

इदमेवोदाहरणान्तरणाह-

કડુગોસહાઈજોગા, મંથરોગસમગણિણહો વાવિ ।

પદ્મો વિણોસહેણં, તક્ષયતુલ્લો ઉ બીઓ ઉ ॥ ૧૧૫૫ ॥

વૃત્તિ:- 'કટુકૌષધાદિયોગાત્' કટુકૌષધાદિસમ્બન્ધેન 'મન્થરોગશમસન્નિભો વાડપિ' વિલમ્બિતરોગોપશમતુલ્યો વાપિ 'પ્રથમો' દ્રવ્યસ્તવઃ, 'વિનૌષધેન' સ્વત એવ 'તક્ષયતુલ્યશ્ચ' રોગક્ષયકલ્પશ્ચ 'દ્વિતીયો' ભાવસ્તવ इति ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૫૫ ॥

આ જ વિષયને અન્ય ઉદાહરણથી કહે છે-

તથા દ્રવ્યસ્તવ બાહ્યદ્રવ્યોની અપેક્ષાવાળું હોવાથી શુઠ આદિ ઔષધના યોગથી લાંબા કાળે થનાર રોગના ઉપશમ (દબાઈ જવા) સમાન છે. જ્યારે ભાવસ્તવ બાહ્યદ્રવ્યોની અપેક્ષા વિના આત્મપરિણામ રૂપ હોવાથી ઔષધ વિના નિર્મૂલ રોગક્ષય સમાન છે (અહીં દ્રવ્યસ્તવ ઔષધ તુલ્ય છે. કર્મશમ રોગશમ તુલ્ય છે. છતાં દ્રવ્યસ્તવને રોગશમ તુલ્ય કહ્યો છે, તે કાર્યમાં કારણના ઉપચારથી સમજવું. એ પ્રમાણે ભાવસ્તવ ઔષધાભાવ તુલ્ય છે, કર્મક્ષય રોગક્ષય તુલ્ય છે. છતાં અહીં ભાવસ્તવને કર્મક્ષય તુલ્ય કહ્યો છે તે કાર્યમાં કારણના ઉપચારથી સમજવું.) [૧૧૫૫]

अनयोरेव फलमाह-

પદ્માઠ કુસલબંધો, તસ્સ વિવાગેણ સુગઈમાઈઆ ।

તત્તો પરંપરાણ, બિડઓડવિ હુ હોઈ કાલેણં ॥ ૧૧૫૬ ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રથમાત્' દ્રવ્યસ્તવાત્ 'કુશલબન્ધો' ભવતિ, 'તસ્ય'-કુશલબન્ધસ્ય 'વિપાકેન' હેતુના 'સુગત્યાદયઃ' સુગતિસમ્પદ્ધિવેકાદયઃ, 'તતઃ' દ્રવ્યસ્તવાત્ ત્પરમ્પરયા 'દ્વિતીયોડપિ' ભાવ-સ્તવો 'ભવતિ, કાલેના'ભ્યાસત इति ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૫૬ ॥

द्रव्यस्तव અને ભાવસ્તવનું ફલ કહે છે-

દ્રવ્યસ્તવથી પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો બંધ થાય છે. તેના ઉદયથી સુગતિ, શુભ-સંપત્તિ, વિવેક વગેરે મળે છે. દ્રવ્યસ્તવથી વખત જતાં દ્રવ્યસ્તવના અભ્યાસથી પરંપરાએ ભાવસ્તવ પણ મળે છે. [૧૧૫૬]

एतदेव विशेषेणाह-

જિણબિંબપડ્ડાવણભાવજ્જિઅકમ્મપરિણઈવસેણં ।

સુગઈઅ પડ્ડાવણમણહં સડ્ અપ્પણો જમ્હા ॥ ૧૧૫૭ ॥

વૃત્તિ:- 'જિનબિંબપ્રતિષ્ઠાપનભાવાર્જિતકર્મપરિણતિવશેન'-એતત્સામર્થ્યેન 'સુગતૌ પ્રતિષ્ઠાપનમનઘં સદાડ્ડત્મનો યસ્માત્' કારણાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૫૭ ॥

આ જ વિષયને વિસ્તારથી કહે છે—

૧૧૨૬મી ગાથામાં જણાવેલ “જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠાના ભાવ”થી ઉપાર્જિત પુણ્યાનુબંધી પુણ્યના વિષાકના પ્રભાવથી પોતાનું જ સદા દેવલોક આદિ સુગતિમાં નિરવદ્ય સ્થાપન થાય છે, અર્થાત્ જિનબિંબની પ્રતિષ્ઠાની ભાવના ભાવનાર જીવ એ ભાવનાથી બંધાયેલા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યકર્મના ઉદયથી મોક્ષમાં ન જાય ત્યાં સુધી દેવલોક કે મનુષ્યલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

(પ્રશ્ન- નિરવદ્ય સ્થાપન થાય છે, તેમાં નિરવદ્ય એટલે શું ?

ઉત્તર- દેવલોક કે મનુષ્યલોકમાં જન્મેલો એ જીવ સર્વથા દોષોથી રહિત નથી. તેનામાં રાગાદિ દોષો રહેલા છે. પણ એ રાગાદિ દોષો એવા નબળા હોય છે કે જેથી તેનો અનુબંધ ચાલતો નથી, અર્થાત્ તેનાથી ભવિષ્યમાં દોષો વધે એવો કર્મબંધ થતો નથી. દા.ત. ક્રોધ આવી ગયો. પણ તે ક્રોધથી તેવાં કર્મો (અનુબંધ) નહિ બંધાય કે જેથી ભવિષ્યમાં તેનો ક્રોધ વધે. એ પ્રમાણે રાગાદિ દોષો વિષે પણ સમજવું. આનું કારણ એ છે કે એનામાં એ દોષો પ્રત્યે હેયબુદ્ધિ=ત્યાજ્ય બુદ્ધિ રહેલી છે. આથી એ દોષોના સેવન વખતે તેમાં રસ હોતો નથી. આવા જીવના વર્તમાન કાલીન દોષોથી ભવિષ્યમાં દોષોની વૃદ્ધિ ન થતી હોવાથી એ જીવની દેવલોકાદિમાં ‘ઉત્પત્તિ નિરવદ્ય’ કહેવાય.) [૧૧૫૭]

તત્થવિ અ સાહુદંસણભાવજ્જિકમ્મઓ ઉ ગુણરાગો ।

કાલે અ સાહુદંસણ, જહક્કમેણં ગુણકરં તુ ॥ ૧૧૫૮ ॥

વૃત્તિ:- ‘તન્નાપિ ચ’ સુગતૌ ‘સાધુદર્શનભાવાર્જિતકર્મણસ્તુ’ સકાશાદ્ ‘ગુણરાગો’ ભવતિ, ‘કાલે ચ સાધુદર્શનં’ જાયતે ‘યથાક્રમેણ ગુણકરં’ તત એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૫૮ ॥

(સાધુદર્શનની ભાવનાનું ફળ કહે છે—)

૧૧૨૭મી ગાથામાં જણાવેલ “સાધુદર્શનના ભાવ”થી ઉપાર્જિત કર્મથી (તત્થવિય =) સુગતિમાં પણ સ્વાભાવિક ગુણાનુરાગ હોય છે, અને અવસરે સાધુનાં દર્શન થાય છે. સાધુનું દર્શન ગુણાનુરાગના કારણે જ ક્રમશઃ ગુણો કરવાના સ્વભાવવાળું છે, અર્થાત્ સાધુનાં દર્શનથી તેના આત્મામાં ગુણાનુરાગના કારણે જ ક્રમશઃ નવા નવા ગુણો પ્રગટે છે. [૧૧૫૮]

પડિબ્બુજ્ઞાસ્સંતડણ્ણે, ભાવજ્જિકમ્મઓ ઉ પડિવત્તી ।

ભાવચરણસ્સ જાયડ, એઅં ચિઅ સંજમો સુદ્ધો ॥ ૧૧૫૯ ॥

વૃત્તિ:- ‘પ્રતિભોત્સ્યન્તેડન્યે’ પ્રાણિન ઇતિ ‘ભાવાર્જિજતકર્મણસ્તુ’ સકાશાત્ ‘પ્રતિપત્તિઃ ભાવ-ચરણસ્ય’ મોક્ષકહેતો જાયતે, એતદેવ’ ભાવચરણં ‘સંયમઃ શુદ્ધ’ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૫૯ ॥

૧. અનર્થ-નિસ્વદ્યં તત્કાલીનદોષાગમિદોષાગોચરતાત્ । પંચા. ૭ ગા. ૪૫.

૨. ૧૧૫૭ થી ૧૧૫૮ એ ત્રણ ગાથાઓ પંચા. ૭ માં અનુક્રમે ૪૫ થી ૪૭ છે.

૩. પૂર્વકાલે ગુણરાગ આસીદેવેત્યપિરાગ્ધાર્થઃ ।

(અન્ય જીવોના પ્રતિબોધની ભાવનાનું ફળ જણાવે છે—)

૧૧૨૮મી ગાથામાં જણાવેલ “બીજા જીવો પણ પ્રતિબોધ પામશે એ ભાવ”થી ઉપાર્જિત કર્મથી મોક્ષનું અનન્ય કારણ એવા ભાવચારિત્રનો સ્વીકાર અવશ્ય થાય છે. આ ભાવચારિત્ર જ શુદ્ધ સંયમ છે. [૧૧૫૮]

ભાવત્થઓ અ एसो, થોઅવ્વોચિઅપવિત્તિઓ ણેઓ ।

ણિસ્વેક્ષાણાકરણં, કયકિચ્ચે હંદિ ડચિઅં તુ ॥ ૧૧૬૦ ॥

વૃત્તિ:- ‘ભાવસ્તવશ્રેષ્ઠ:’ શુદ્ધ: સંયમ:, કુત ઇત્યાહ- ‘સ્તોતવ્યોચિતપ્રવૃત્તે:’ કારણાત્ ‘વિજ્ઞેય’ ઇતિ, તથા હિ ‘નિરપેક્ષાડડજ્ઞાકરણમે’વ ‘કૃતકૃત્યે’ સ્તોતવ્યે ‘હન્દ્યુચિતં’, નાન્યત્, નિરપેક્ષત્વાદિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૬૦ ॥

આ શુદ્ધ સંયમ સ્તોતવ્ય વીતરાગ ભગવાન સંબંધી ઉચિત પ્રવૃત્તિ હોવાથી ભાવસ્તવ જાણવો. (મુખ્યતયા) અપેક્ષા વિના આજ્ઞાનું પાલન જ કૃતકૃત્ય એવા સ્તોતવ્ય વીતરાગ સંબંધી ઉચિત પ્રવૃત્તિ છે, અન્ય નહિ. કારણ કે વીતરાગ ભગવાન અપેક્ષાથી રહિત છે. (જિનભવનનિર્માણ આદિમાં પણ આજ્ઞાનું પાલન છે, પણ તેમાં ધનાદિની અપેક્ષા રહે છે. ધનાદિ વિના જિનનિર્માણ આદિ ન થઈ શકે. શુદ્ધ સંયમમાં ધનાદિની અપેક્ષા=જરૂર નથી. આથી મુખ્યતયા શુદ્ધ સંયમ ઉચિત પ્રવૃત્તિ છે અને તેથી તે ભાવસ્તવ છે.) [૧૧૬૦]

एअं च भावसाहू, विहाय णडण्णो चएइ काउं जे ।

सम्मं तग्गुणणाणाभावा तह कम्मदोसा य ॥ ૧૧૬૧ ॥

વૃત્તિ:- ‘एतच्च’ एवमाज्ञाकरणं ‘भावसाधुं’ विहाय’ मुक्त्वा ‘नान्य:’ क्षुद्र: ‘शक्नोति कर्तुमिति’, કુત ઇત્યાહ- ‘सम्यकृतद्गुणज्ञानाभावात्’ इत्थमाज्ञाकरणगुणज्ञानाभावात् ‘तथा’ ‘कर्मदोषाच्च’ चारित्रमोहनीयकर्मापरधाच्चेति ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૬૧ ॥

(ભાવસાધુ જ નિરપેક્ષ આજ્ઞાપાલન કરી શકે એ કહે છે—)

ભાવસાધુ સિવાય બીજો ક્ષુદ્ર જીવ આ પ્રમાણે (= અપેક્ષા વિના) આજ્ઞા પાલન કરવા સમર્થ નથી. કારણ કે બીજાઓને નિરપેક્ષ આજ્ઞાપાલનથી થતા લાભનું યથાર્થ જ્ઞાન નથી. જેમાં ભગવાનની આજ્ઞા વિસ્તારથી સમજાવવામાં આવી છે તે શાસ્ત્રના અભ્યાસ માટે ભાવસાધુ જ વિશેષ અધિકારી હોવાથી ભાવસાધુ જેવી રીતે નિરપેક્ષ આજ્ઞાપાલનના ગુણો જાણી શકે તેવી રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક વગેરે ન જાણી શકે. તથા બીજા વાત એ છે કે કદાચ નિરપેક્ષ આજ્ઞાપાલનના લાભનું થોડું જ્ઞાન થાય તો પણ ચારિત્રમોહનીય કર્મના ઉદય રૂપ દોષથી ભાવયતિ સિવાય બીજો કોઈ તેને તે રીતે અમલમાં ન મૂકી શકે. [૧૧૬૧]

૧. આ ગાથા છટ્ટા પંચાશકમાં ૨૪મી છે. પણ ત્યાં શબ્દોમાં અને ભાવમાં પણ થોડો તફાવત છે.

દુષ્કરત્વે કારણમાહ-

જં એઅં અદ્વારસસીલંગસહસ્સપાલનં ણેઅં ।

અચ્ચંતભાવસારં, તાઇં પુણ હોંતિ એઆઇં ॥ ૧૧૬૨ ॥

વૃત્તિ:- 'યદ્' યસ્માદ્ 'એતદ્' અધિકૃતાજ્ઞાકરણં 'અષ્ટાદશશીલાઙ્ગસહસ્ત્રપાલનં જ્ઞેય-મત્યન્તભાવસારં, તાનિ પુનઃ' શીલાઙ્ગાનિ 'ભવન્ત્યેતાનિ' વક્ષ્યમાણાનીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૬૨ ॥

આજ્ઞાપાલનની દુષ્કરતાનું કારણ જણાવે છે-

(વીતરાગની આજ્ઞાનું પાલન દુષ્કર છે.) કારણ કે વીતરાગની આજ્ઞાનું પાલન અતિશય શુભભાવથી સારભૂત એવા અઢાર હજાર શીલાંગોના પાલનરૂપ છે. તે શીલાંગો આ (નીચેની ગાથામાં કહેવાશે તે) છે. [૧૧૬૨]

જોએ કરણે સળ્ળા, ઙ્ગંદિઅ ભોમાઙ્ગ સમળધમ્મે અ ।

સીલંગસહસ્સાણં, અદ્વારસગસ્સ ણિપ્પક્ત્તી ॥ ૧૧૬૩ ॥

વૃત્તિ:- 'યોગા'- મનોવ્યાપારાદયઃ 'કરણાનિ'-મનઃપ્રભૃતીનિ 'સંજ્ઞા'-આહારાદિવિષયાઃ 'ઇન્દ્રિયાણિ' સ્પર્શાદીનિ 'ભૌમ્યાદયઃ'-પૃથિવ્યાદિજીવાજીવદ્વિપન્નકં 'શ્રમણધર્મશ્ચ' ક્ષાન્ત્યાદિ, અસ્માત્ કદમ્બકાં ચ્છ્રીલાઙ્ગસહસ્ત્રાણાં'-ચારિત્રેહુભેદાનાં 'અષ્ટાદશકસ્ય નિષ્પત્તિ'ર્ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૬૩ ॥

યોગ, કરણ, સંજ્ઞા, ઈન્દ્રિય, પૃથ્વીકાયાદિ અને શ્રમણધર્મ એ બધાના સમૂહથી અઢાર હજાર શીલાંગો=ચારિત્રના કારણોના ભેદો થાય છે.

યોગ=માનસિક વ્યાપાર વગેરે, અર્થાત્ અનુભોદનારૂપ માનસિક વ્યાપાર, કરાવવારૂપ વાચિક વ્યાપાર અને કરવારૂપ કાયિક વ્યાપાર એ ત્રણ યોગ છે. કરણ=મન વગેરે. સંજ્ઞા=આહાર વગેરેની સંજ્ઞા. ઈન્દ્રિયો=સ્પર્શન વગેરે. પૃથ્વીકાયાદિ=પૃથ્વીકાય વગેરે નવ જીવ અને એક અજીવ એમ દશ પૃથ્વીકાયાદિ છે. શ્રમણધર્મ=ક્ષમા વગેરે. [૧૧૬૩]

વ્યાસાર્થ ત્વાહ-

કરણાઙ્ગ તિણ્ણ જોગા, મળમાઙ્ગિણિ ડ ભવંતિ કરણાઙ્ગં ।

આહારાઙ્ગં સન્ના, ચડ સોત્તાઙ્ગંદિઆ પંચ ॥ ૧૧૬૪ ॥

વૃત્તિ:- 'કરણાદયઃ' કૃતકારિતાનુમતિરૂપાઃ 'ત્રયો યોગાઃ' પ્રતિકરણં, 'મનઆદીનિ તુ ભવન્તિ કરણાનિ'-મનોવાક્યાયરૂપાણિ ત્રીણ્યેવ, 'આહારાદિસંજ્ઞાશ્ચતસ્રઃ'-આહારમયમૈથુન-પરિગ્રહવિષયાઃ, 'શ્રોત્રાદીનિ' પશ્ચાનુપૂર્વ્યા ઇન્દ્રિયાણિ 'પન્ન', સ્પર્શનરસનદ્રાણચક્ષુઃશ્રોત્રાણિ, ઉત્તરો-ત્તરગુણાવાસિસાધ્યાનિ શીલાઙ્ગાનીતિ જ્ઞાપનાર્થમિન્દ્રિયેષુ પશ્ચાનુપૂર્વોતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૬૪ ॥

૧. ૧૧૬૩ થી ૧૨૦૪ સુધીની ગાથાઓ ચોદમા 'શીલાંગવિધિ' પંચાશકમાં છે.

યોગ વગેરેનો વિસ્તૃત અર્થ કહે છે—

યોગ- કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું એ ત્રણ. કરણ- મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ. સંજ્ઞા- આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ ચાર. ઈન્દ્રિય- શ્રોત્ર, ચક્ષુ, નાસિકા, રસના અને સ્પર્શ એ પાંચ. ઉપર ઉપરના ગુણોની પ્રાપ્તિથી શીલાંગો સાધ્ય છે=પાલન કરી શકાય છે એ જણાવવા અહીં ઈન્દ્રિયોનું વર્ણન પશ્ચાન્નુપૂર્વીથી કર્યું છે. [૧૧૬૪]

ભોમાઈ ણવ જીવા, અજીવકાઓ અ સમણધમ્મો અ ।

ખંતાઈ દસપગારો, એવ ઠિએ ભાવણા એસા ॥ ૧૧૬૫ ॥

વૃત્તિ:- ‘ભૌમ્યાદયો નવ જીવા:’-પૃથ્વ્યપતેજોવાયુવનસ્પતિદ્વીન્દ્રિયત્રીન્દ્રિયચતુરિન્દ્રિય-પચ્ચેન્દ્રિયા:, ‘અજીવકચ્ચશ્ચ’ પુસ્તકચર્મ્મતૃણશુષિરપચ્ચકરૂપ:, ‘શ્રમણધર્મ્મસ્તુ ક્ષાન્ત્યાદિ-દર્શપ્રકાર:’- ક્ષાન્તિમાર્દવાર્જવમુક્તિતપ:સંયમસત્યશૌચાકિચ્ચન્યબ્રહ્મચર્યરૂપ:, ‘એવં સ્થિતે’ યન્ત્રે સતિ તત્ર ‘ભાવના એષા’-વક્ષ્યમાણા શીલાઙ્ગનિષ્પત્તિવિષયા ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૬૫ ॥

પૃથ્વીકાયાદિ- પૃથિવી, અપ્, તેઉ, વાયુ, વનસ્પતિ, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય એ નવ જીવકાય અને અજીવકાય એમ દશ. પુસ્તકપંચક, ચર્મપંચક તૃણપંચક અને શુષિર (?)પંચક એ અજીવકાય છે. શ્રમણધર્મ- ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, મુક્તિ (સંતોષ), તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, આકિચ્ચન્ય અને બ્રહ્મચર્ય એ દશ. યોગ આદિની મૂળ સંખ્યાને પાટી આદિમાં ઉપર નીચે સ્થાપતાં (૩ x ૩ = ૯, ૯ x ૪ = ૩૬, ૩૬ x ૫ = ૧૮૦, ૧૮૦ x ૧૦ = ૧૮૦૦, ૧૮૦૦ x ૧૦ = ૧૮૦૦૦) અઢારહજાર શીલાંગો થાય છે. તેની ઘટના નીચે પ્રમાણે (૧૧૬૬થી ૧૧૬૯ એ ચાર ગાથાઓમાં કહ્યા પ્રમાણે) છે. [૧૧૬૫]

ણ કરેડ મણેગાહારસત્રવિપ્પજઢગો ઉ ણિયમેણ ।

સોઈંદિયસંવુહો પુઢવિકાયારંભ ખંતિજુઓ ॥ ૧૧૬૬ ॥

વૃત્તિ:- ‘ન કરોતિ મનસા’, કિમ્ભૂત: સન્-‘આહારસંજ્ઞાવિપ્રમુક્તસ્તુ નિયમેન’, તથા ‘શ્રોત્રેન્દ્રિયસંવૃત્ત:’, કિમિત્યાહ-‘પૃથ્વીકાયારંભં, ક્ષાન્ત્યાદિયુક્ત’ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૬૬ ॥

ઇય મદ્વાઇજોગા, પુઢવિક્કાયે હવંતિ દસ મેઆ ।

આઝક્કાયાઈંસુવિ, ઇઅ એઅં પિંડિઅં તુ સયં ॥ ૧૧૬૭ ॥

વૃત્તિ:- ‘એવં માર્દવાદિયોગાત્’-માર્દવયુક્ત આર્જવાદિયુક્ત ઇતિ શ્રુત્યા ‘પૃથિવીકાયાે ભવન્તિ દશ મેદા:’, યતો દશ ક્ષાન્ત્યાદિપદાનિ, ‘અપ્કાયાદિષ્વપ્યેવં’ પ્રત્યેકં દશૈવ, ‘એતે’ સર્વં ‘એવ પિણિહંતં તુ શતં’, યતો દશ પૃથિવ્યાદય ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૬૭ ॥

સોઈંદિએણ એઅં, સેસહિવિ જં ઇમં તઓ પંચ ।

આહારસણજોગા, ઇઅ સેસાહિં સહસ્સદુગં ॥ ૧૧૬૮ ॥

૧. આ સ્થાપના મુદ્રિત આવશ્યક સૂત્ર પ્રતમાં અઢાઈજજેસુ સૂત્રમાંથી જોઈ લેવી.

વૃત્તિ:- શ્રોત્રેન્દ્રિયેણૈતલ્લબ્ધં, શેષૈરપીન્દ્રિયૈર્યદિદં શતમેવ લખ્યતે તતઃ પચ્ચ શતાનિ, પચ્ચ-ત્વાદિન્દ્રિયાણામ્, આહારસંજ્ઞાયોગાદેતાનિ પચ્ચ, એવં શેષાભિરપિ ભયસંજ્ઞાદ્યાભિઃ પચ્ચ પચ્છેતિ સહસ્રદ્વયં નિરવશેષં, યતશ્ચતસ્રઃ સંજ્ઞા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૬૮ ॥

એવં મણેણ વડમાઇએસુ એઅંતિ છસ્સહસ્સાઈં ।

ન કરણ સેસેહિંપિ અ, એ સવ્વેડવિ અટ્ટારા ॥ ૧૧૬૯ ॥

વૃત્તિ:- 'એતન્મનસા' સહસ્રદ્વયં લબ્ધં, 'વાગાદિનૈત'ત્સહસ્રદ્વયમિતિ 'ષટ્ સહસ્ત્રાણિ', ત્રીણિ કરણાનીતિકૃત્વા, 'ન કરોતી'ત્યનેન યોગેનૈતાનિ, 'શેષેણાપિ' યોગેનૈતાનિ ષટ્ ષડિતિ 'એતાનિ સર્વાણ્યષ્ટાદશ' ભવન્તિ, ત્રયો યોગાઃ ઇતિકૃત્વેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૬૯ ॥

(અઢારહજાર શીલાંગોની ઘટના-)

આહારસંજ્ઞા રહિત, શ્રોત્રેન્દ્રિયના સંવરવાળો (શ્રોત્રેન્દ્રિયની રાગાદિ દોષોવાળી પ્રવૃત્તિને રોકનાર), ક્ષમાયુક્ત, મનથી, પૃથ્વીકાયાદિની હિસા ન કરે. આ પ્રમાણે શ્રમણધર્મનો પહેલો એક ભાંગો થયો. [૧૧૬૬] આ જ પ્રમાણે માર્દવ, આર્જવ વગેરેના સંયોગથી પૃથ્વીકાયને=પૃથ્વીકાયના સમારંભને આશ્રયીને દશ ભેદો થાય. એ રીતે અપ્કાય આદિને આશ્રયીને કુલ સો ભેદો થાય. [૧૧૬૭] આ સો ભેદો શ્રોત્રેન્દ્રિયના યોગથી થયા. બાકીની ચક્ષુ વગેરે ચાર ઈન્દ્રિયોના યોગથી પણ પ્રત્યેકના આ રીતે સો ભેદો થાય. આથી કુલ પાંચસો ભેદો થયા. આ પાંચસો ભેદો આહાર સંજ્ઞાના યોગથી થયા. બાકીની ત્રણ સંજ્ઞાના યોગથી પણ પ્રત્યેકના આ રીતે પાંચસો ભેદો થાય. આથી કુલ બે હજાર ભેદો થયા. [૧૧૬૮] આ બે હજાર ભેદો મનથી થયા. વચન અને કાયાથી પણ પ્રત્યેકના બે હજાર ભેદો થાય. આથી કુલ છ હજાર ભેદો થયા. આ છ હજાર ભેદો ન કરવાથી થયા. ન કરાવવાથી અને ન અનુમોદવાથી પણ પ્રત્યેકના છ હજાર ભેદો થાય. આથી કુલ અઢાર હજાર ભેદો થયા. [૧૧૬૯]

એથ ઇમં વિણ્ણેઅં, અઇઅંપજ્જં તુ બુદ્ધિમંતેહિં ।

એકંપિ સુપરિસુદ્ધં, સીલંગં સેસસબ્બાવે ॥ ૧૧૭૦ ॥

વૃત્તિ:- 'અત્ર' શીલાઙ્ગાધિકારે 'ઇદં વિજ્ઞેયમ્ 'એદમ્પર્ય' ભાવાર્થગર્ભરૂપં 'બુદ્ધિમદ્ધિઃ' પુરુષૈઃ, યદુત 'એકમપિ સુપરિસુદ્ધં શીલાઙ્ગં', યાદક્ શીલાઙ્ગમુચ્યતે તાદગિત્યર્થઃ, કિમિત્યાહ- 'શેષસદ્ભાવે' તદપરશીલાઙ્ગભાવ એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૭૦ ॥

(પ્રશ્ન- એક જ યોગથી અઢાર હજાર ભાંગા થાય છે, પણ જો બે વગેરેના સંયોગથી થતા ભાંગા ઉમેરવામાં આવે તો ઘણા ભાંગા થાય. તે આ પ્રમાણે = યોગમાં ૭, કરણમાં ૭, સંજ્ઞામાં ૧૫, ઈન્દ્રિયોમાં ૩૧, પૃથ્વીકાયાદિમાં ૧૦૨૩, શ્રમણધર્મમાં ૧૦૨૩ ભાંગા થાય. આ બધા ભાંગાઓની સંખ્યાને પરસ્પર ગુણવાથી બે હજાર ત્રણસો ચોરાશી કોડ (૨૩ અબજ ૮૪ કોડ), એકાવન લાખ, ત્રેસઠ હજાર, બસો ને પાંસઠ (૨૩,૮૪,૫૧,૬૩,૨૬૫) ભાંગા થાય. તો અહીં અઢાર હજાર જ ભાંગા કેમ કહ્યા ?

उत्तर-श्रावकधर्मनी જેમ કોઈ અમુક ભાંગાથી સર્વવિરતિનો સ્વીકાર થતો હોય તો આ (સંયોગી) ભાંગા કહેવા જોઈએ, પણ તેમ છે નહિ. શીલાંગના કોઈ એક પણ ભાંગાની સત્તા બીજા બધા ભાંગા સાથે હોય તો જ હોય છે. જો અઢાર હજારમાંથી એક પણ ભાંગો ન હોય તો સર્વવિરતિ જ ન થાય, અર્થાત્ બધા ભાંગા હોય તો જ સર્વવિરતિ થાય. આ હકીકત ૧૧૭૦મી વગેરે ગાથાઓમાં જણાવે છે.)

બુદ્ધિમાન પુરુષોએ અઢાર હજાર ભાંગાઓમાં નીચે પ્રમાણે રહસ્ય જાણવું. વિવક્ષિત કોઈ એક શીલાંગ પણ તે સિવાયના બીજા બધા શીલાંગો=ભાંગા હોય તો જ સુપરિશુદ્ધ=નિરતિયાર હોય. (આ પ્રમાણે આ શીલાંગો સમુદિત જ હોય છે. આથી અહીં બે વગેરેના સંયોગથી થતા ભાંગા કહ્યા નથી, કિંતુ સર્વપદોના છેલ્લા ભાંગાના આ અઢાર હજાર ભાંગા કહ્યા છે. જેમ “ત્રિવિધ-ત્રિવિધે”=મન, વચન, કાયાથી ન કરવું, ન કરાવવું અને ન અનુમોદવું એના નવ ભાંગા થાય છે, તેમ યોગ વગેરે બધા પદોના “આહારાદિ ચાર સંજ્ઞાથી રહિત, પાંચ ઈન્દ્રિયોના સંવર સહિત અને ક્ષમાદિ દશવિધ ધર્મસંપન્ન પૃથ્વીકાયાદિ દશસંબંધી હિંસાને મન-વચન-કાયાથી ન કરે, ન કરાવે અને ન અનુમોદે” એ છેલ્લા ભાંગાના ૧૮૦૦૦ ભેદો થાય છે. તે અહીં જણાવ્યા છે. કારણ કે ઉક્ત છેલ્લા ભાંગાથી જ સર્વવિરતિનો સ્વીકાર થાય છે, અને તેના ૧૮૦૦૦ ભેદો છે.)

શીલાંગના સુપરિશુદ્ધ (=નિરતિયાર) એવા વિશેષણથી એ જણાવ્યું કે વ્યવહારથી સર્વવિરતિના પાલનમાં કોઈક શીલાંગ સુપરિશુદ્ધ ન હોય તો પણ અપરિશુદ્ધ શીલાંગો હોય છે. નિશ્ચયનયથી તો એકના પણ અભાવમાં=એકની પણ અપરિશુદ્ધિ હોય તો બધાનો અભાવ થાય છે. આ રીતે જ સંજવલન કષાયનો ઉદય ચરિતાર્થ થાય છે. કારણ કે તે ચારિત્રના એક દેશના ભંગનું કારણ છે. આથી જ જે સાધુ “હું લવણનું ભક્ષણ કરું” એવી ઈચ્છા કરે તેણે “આહારસંજ્ઞારહિત, રસનેન્દ્રિયસંવૃત્ત, સંતોષસંપન્ન મનથી પૃથ્વીકાયની હિંસા ન કરે” એ ભાંગાનો=શીલાંગનો ભંગ કર્યો. તેની શુદ્ધિ પ્રતિક્ષમણ વગેરે પ્રાયશ્ચિત્તથી થાય છે. અન્યથા જો કોઈ એક શીલાંગના અભાવમાં બીજા અપરિશુદ્ધ પણ શીલાંગો ન હોય=બધા જ શીલાંગોનો અભાવ થતો હોય, તો તે ભાંગાના ભંગની શુદ્ધિ મૂળ પ્રાયશ્ચિત્તથી જ થાય.) [૧૧૭૦]

નિર્દર્શનમાહ-

एकौ वाऽऽद्यपएसो, संखेअपएससंगओ जह उ ।

एअंपि तहा णेअं, सतत्तचाओ इहरहा उ ॥ ११७१ ॥

વૃત્તિ:- ‘एकोऽप्यात्मप्रदेशो’ ‘इत्यन्तसूक्ष्मो’ ‘इसद्बुधेयप्रदेशसङ्गतः’-તદન્યાવિનાભૂતો ‘ચથૈવ’, કેવલ-સ્યાસમ્ભવાદ્, ‘एतदपि’ શીલાઙ્ગં ‘तथा ज्ञेयम्’-અન્યાવિનાભૂતમેવ, ‘स्वतत्त्वत्यागः’ ‘इतरथा तु’ કેવલત્વે, આત્મપ્રદેશત્વશીલાઙ્ગત્વાભાવ इति ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૭૧ ॥

આ વિષે દષ્ટાંત કહે છે-

જેવી રીતે આત્માનો અત્યંત સૂક્ષ્મ એક પણ પ્રદેશ અસંખ્યાતપ્રદેશોથી યુક્ત જ હોય છે, એકલો હોતો નથી. તેવી જ રીતે આ શીલાંગ પણ અન્ય સઘળા શીલાંગોથી યુક્ત જ હોય છે,

અન્ય સઘળા શીલાંગો વિના હોતો નથી. જેમ સ્વતંત્ર એક આત્મપ્રદેશ આત્મપ્રદેશ જ ન કહેવાય, તેમ સ્વતંત્ર એક શીલાંગ શીલાંગ જ ન કહેવાય. [૧૧૭૧]

एतद्भावनायाह-

जम्हा समग्रमेअंषि सव्वसावज्जजोगविरईओ ।

तत्तेणेगसरूवं, ण खंडरूवत्तणमुवेइ ॥ ११७२ ॥

વૃત્તિ:- 'यस्मात् समग्रमेतदपि'-શીલાઙ્ગ 'સર્વસાવદ્યયોગવિરતિ'સ્વાસ્ત્ય 'તત્ત્વે-
નૈકસ્વરૂપં' વર્તતે, 'न खण्डरूपत्वमुपैति', અતઃ કેવલાઙ્ગાભાવ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૭૨ ॥

આ વિષયની (વિશેષ) પર્યાલોચના કરે છે-

કારણ કે જેમ સઘળા (= અસંખ્ય) આત્મપ્રદેશો મળીને આત્મા છે તેમ શીલાંગો પણ સઘળા મળીને સર્વસાવદ્ય યોગવિરતિ છે, અને પરમાર્થથી તે બધા અખંડ એક સ્વરૂપ છે, ખંડ રૂપ બનતા નથી. આથી એક (વગેરે) શીલાંગ ન હોય. [૧૧૭૨]

एअं च एत्थ एवं, विरईभावं पडुच्च दडुव्वं ।

ण उ बज्झंषि पवित्तिं, जं सा भावं विणावि भवे ॥ ११७३ ॥

વૃત્તિ:- 'एतच्च'-શીલં 'अत्रैवं'-સર્વસાવદ્યયોગનિવૃત્યાત્મકં 'विरतिभावमा'न्तरं 'प्रतीत्य
द्रष्टव्यं, न तु बाह्यामपि प्रवृत्तिं' પ્રતીત્ય, કુત ઇત્યાહ-'यदसौ'-પ્રવૃત્તિં ભાવં વિનાપિ भवति'
क्वचित्, माध्यस्थ्यादेवेति ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૭૩ ॥

(શીલની અખંડતા અંતરના પરિણામની અપેક્ષાએ છે-)

પ્રસ્તુતમાં અખંડશીલ બાહ્ય વાચિક કે કાયિક પ્રવૃત્તિની અપેક્ષાએ નહિ, કિંતુ વિરતિના પરિણામની અપેક્ષાએ જાણવું. કારણ કે બાહ્યપ્રવૃત્તિ ક્યારેક ભાવ = પરિણામ વિના પણ કેવળ મધ્યસ્થભાવથી થાય. (અર્થાત્ અમુક વ્યક્તિમાં શીલ અખંડ છે કે ખંડિત છે તેનો નિર્ણય તેની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ ઉપરથી ન થાય, કિંતુ આંતરિક પરિણામથી થાય. અંતરમાં વિરતિના પરિણામ ન હોય તો પણ શીલની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ પૂર્ણ હોય એવું બને, તથા અંતરમાં વિરતિના પરિણામ હોવા છતાં બાહ્યપ્રવૃત્તિ પૂર્ણ ન હોય એવું પણ બને.) [૧૧૭૩]

निदर्शनमाह-

जह उस्सगंमि ठिओ, खित्तो उदगम्मि केणवि तवस्सी ।

तव्वहपवित्तकाओ, अचलिअभावोऽपवत्तो अ ॥ ११७४ ॥

વૃત્તિ:- 'यथा कायोत्सर्गे स्थितः' सन् 'क्षिप्त उदके केनचित्तपस्वी' मोहात्, स
'उदकवधप्रवृत्त-कायो'ऽपि, तस्य क्षास्तया, महात्मा'ऽचलितभावोऽप्रवृत्त एव', माध्यस्थ्यादिति
गाथार्थः ॥ ११७४ ॥

વૃત્તિ:- 'ભાવં વિનાઽપ્યેવમ્'- ઉક્તવદ્ 'ભવતિ પ્રવૃત્તિ:' ક્વચિત્, 'ન બાધતે ચૈષા સર્વત્રાનભિષ્વઙ્ગાત્કારણાદ્વિરતિભાવં સુસાધો'રિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૭૭ ॥

(ભાવ વિના હિંસાદિમાં થતી પ્રવૃત્તિ વિરતિભાવને ખંડિત કરતી નથી એ કહે છે—)

ઉક્ત રીતે અવિરતિના પરિણામ વિના પણ ક્યારેક (આજ્ઞા પરતંત્રતાથી) દ્રવ્યહિંસાદિમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. એ પ્રવૃત્તિ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર આદિમાં પ્રતિબંધ = રાગભાવ રહિત હોવાથી સુસાધુના સર્વસાવધથી નિવૃત્તિ રૂપ વિરતિના પરિણામને ખંડિત કરતી નથી. [૧૧૭૭]

उत्सुक्ता पुण बाहइ, समइविगप्यसुद्धावि णिअमेणं ।

गीअणिसिद्धपवज्जण-रूवा णवरं णिरणुबंधा ॥ ११७८ ॥

વૃત્તિ:- 'उत्सुक्ता पुनः' પ્રવૃત્તિ'બાંધતે' વિરતિભાવં 'स्वमतिविकल्पशुद्धाऽपि', તત્ત્વતોઽશુદ્ધત્વાત્, 'नियमेन' બાધતે 'गीतार्थनिषिद्धप्रतिपत्तिरूपा, नवरं' પ્રવૃત્તિરનભિનિ-વેશાદ્દેતો' નિરનુબન્ધા'-અનુબન્ધકર્મ્મ રહિતેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૭૮ ॥

इअरा उ अभिणिवेसा, इअरा ण य मूलच्छिज्जविरहेणं ।

होएसा एत्तोच्चिअ, पुव्वायसिआ इमं चाहु ॥ ११७९ ॥

વૃત્તિ:- 'इतरा तु' ગીતાર્થનિષિદ્ધપ્રતિપત્તિરૂપા પ્રવૃત્તિ: 'अभिनिवेशात्' મિથ્યાભિનિવેશેન 'इतरा' સાનુબન્ધા, 'न च मूलच्छेद्यविरहेण'-ચારિત્રાભાવમન્તરેણ 'भवत्येषा'-સાનુબન્ધા પ્રવૃત્તિ:, 'अत एव' કારણાત્ 'पूर्वाचार्याः'-ભદ્રબાહુપ્રભૃતય: 'इदमाहु'વંક્ષ્યમાણમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૭૯ ॥

(આજ્ઞાવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ વિરતિભાવને ખંડિત કરે છે એ જણાવે છે—)

પણ સૂત્રવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ પોતાની મતિકલ્પનાથી નિર્દોષ હોવા છતાં અવશ્ય વિરતિભાવને ખંડિત કરે છે. સૂત્રથી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ પ્રજ્ઞાપનીય અને અપ્રજ્ઞાપનીય એમ બે પ્રકારે છે. સૂત્રવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરનારને અન્ય ગીતાર્થ સાધુ "આ પ્રવૃત્તિ સૂત્રવિરુદ્ધ છે માટે તમે ન કરો" એમ રોકે તો જે સાધુ "આપ કહો છો તે બરોબર છે" એમ સ્વીકાર કરે તો તે સાધુની સૂત્રવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ પ્રજ્ઞાપનીય છે, તે સિવાયના સાધુની સૂત્રવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ અપ્રજ્ઞાપનીય છે. તેમાં પ્રજ્ઞાપનીયની સૂત્રવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ નિરનુબંધ છે = અશુભ કર્મના અનુબંધથી રહિત છે. કારણ કે વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરનાર સાધુ અભિનિવેશ રહિત હોવાથી રોકનાર ગીતાર્થના વચનનો સ્વીકાર કરીને સૂત્રાનુસાર પ્રવૃત્તિ કરે છે. [૧૧૭૮] અપ્રજ્ઞાપનીય સૂત્રવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ અભિનિવેશવાળી હોવાથી સાનુબંધ = અશુભ કર્મના અનુબંધવાળી છે. કારણ કે ગીતાર્થના રોકવા છતાં તેના વચનનો સ્વીકાર ન કરવાથી શાસ્ત્રીય પ્રવૃત્તિ ન કરે. આ અપ્રજ્ઞાપનીય સૂત્રવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ મૂલથી ચારિત્રનો છેદ (= અભાવ) થયા વિના ન થાય. આથી જ પૂજ્યપાદ શ્રીભદ્રબાહુ સ્વામી વગેરેએ 'નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે. [૧૧૭૮]

ગીઅત્થો ડ વિહારો, બિહ્ઓ ગીઅત્થમીસિઓ ભણિઓ ।

એત્તો તહ્અવિહારો, ણાણુણ્ણાઓ જિણવરેહિં ॥ ૧૧૮૦ ॥

વૃત્તિ:- 'ગીતાર્થશ્ચ વિહાર:', તદભેદોપચારાત્, 'દ્વિતીયો ગીતાર્થમિશ્રો ભણિતો', વિહાર એવ, 'અતો' વિહારદ્વયાત્ 'તૃતીયવિહાર:'- સાધુવિહરણરૂપ: 'નાનુજ્ઞાતો જિનવરૈ'ર્ભગવદ્ધિરિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૮૦ ॥

(શ્રીભદ્રબાહુ સ્વામીનું વચન જણાવે છે-)

જિનેશ્વરોએ એક ગીતાર્થવિહાર અને બીજો ગીતાર્થમિશ્ર વિહાર એમ બે વિહારો કહ્યા છે, ત્રીજો વિહાર કહ્યો નથી.

પ્રશ્ન- ગીતાર્થનો વિહાર એમ કહેવાના બદલે ગીતાર્થવિહાર એમ કેમ કહ્યું ?

ઉત્તર- ગીતાર્થ અને વિહારમાં અભેદના ઉપચારથી (ગીતાર્થ અને વિહાર અભિન્ન છે એવી વિવક્ષાથી) વિહારને જ ગીતાર્થ કહ્યો છે. [૧૧૮૦]

અસ્ય ભાવાર્થમાહ-

ગીઅસ્સ ણ ડસ્સુત્તા, તજ્જુત્તસ્સેયરસ્સવિ તહેવ ।

ણિઅમેણ ચરણવં જં, ન જાડ આણં વિલંઘેહ્ ॥ ૧૧૮૧ ॥

વૃત્તિ:- 'ગીતાર્થસ્ય નોત્સૂત્રા' પ્રવૃત્તિ:, 'તદ્યુક્તસ્ય' ગીતાર્થયુક્તસ્ય 'ઇતસ્સ્યાપિ'- અગીતાર્થસ્ય 'તથૈવ' નોત્સૂત્રેતિ, કુત્ત ઇત્યાહ- 'નિયમેન' અવશ્યન્તયા 'ચરણવાન્ યદ્'-યસ્માત્ કારણાત્ 'ન જાતુ' ન કદાચિદ્ 'આજ્ઞાં વિલઙ્ઘ્યતિ' ઉત્ક્રામતીતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૮૧ ॥

ન ય ગીઅત્થો અણ્ણં, ણ ણિવારહ્ જોગ્ગયં મુણેઠ્ઠણં ।

એવં દોણ્ણહવિ ચરણં, પરિસુદ્ધં અણ્ણહા ણેવ ॥ ૧૧૮૨ ॥

વૃત્તિ:- ન ચ ગીતાર્થ: સન્ અન્યમગીતાર્થ ન નિવારયતિ અહિતપ્રવૃત્તં, યોગ્યતાં મત્વા નિવાર- ણીયસ્ય, 'એવં' દ્વયોરપિ-ગીતાર્થાગીતાર્થયોશ્ચરણં પરિશુદ્ધં, વારણપ્રતિપત્તિભ્યામ્, અન્યથા નૈવોભયોરપીતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૮૨ ॥

આનો (બે જ વિહાર કહેવાનો) ભાવાર્થ કહે છે-

ગીતાર્થની અને ગીતાર્થયુક્તની સૂત્રવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ ન થાય. કારણ કે ગીતાર્થ ચારિત્રી અવશ્ય ક્યારે પણ આમવચનનું ઉલ્લંઘન ન કરે. [૧૧૮૧] આજ્ઞાયુક્ત ચારિત્રી સૂત્રવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરતા અગીતાર્થને યોગ્ય જાણીને રોકે. આથી ગીતાર્થયુક્તની પણ સૂત્રવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ ન થાય. આ પ્રમાણે રોકવાથી અને સ્વીકારવાથી ગીતાર્થ અને અગીતાર્થનું ચારિત્ર નિર્દોષ હોય. અન્યથા, એટલે કે ગીતાર્થ સૂત્રવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરતા અગીતાર્થને રોકે નહિ અને અગીતાર્થ તેનું માને નહિ તો બંનેનું ચારિત્ર નિર્દોષ ન જ થાય. [૧૧૮૨]

તા એવ વિરઙ્ગભાવો, સંપુષ્ણો એત્થ હોઙ્ગ પાચવ્વો ।

ણિઅમેણં અદ્ધારસ-સીલંગસહસ્સરૂવો ડ ॥ ૧૧૮૩ ॥

વૃત્તિ:- 'તત્' તસ્માદ્ 'એવમ્' -ઉક્તવદ્ 'વિરતિભાવઃ' સમ્પૂર્ણઃ' સમગ્રઃ 'અત્ર' વ્યતિકરે 'ભવતિ જ્ઞાતવ્ય' ઇતિ, 'નિયમેન' અવશ્યન્તયા 'અષ્ટાદશશીલાઙ્ગસહસ્ત્રરૂપ એવ', સર્વત્ર પાપ-વિસ્તૈરેકત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૮૩ ॥

(હવે પ્રસ્તુત મુખ્ય વિષયને જણાવે છે-)

આથી (= આજ્ઞાપરતંત્રની બાધપ્રવૃત્તિ વિરતિને ખંડિત કરતી નથી એથી) ઉક્ત રીતે પ્રસ્તુતમાં અવશ્ય અઢાર હજાર શીલાંગરૂપ જ વિરતિભાવ સંપૂર્ણ જાણવો. કારણ કે બધા શીલાંગોમાં વ્યાપ્ત પાપવિરતિ એક જ છે. [૧૧૮૩]

ઠ્ઠણત્તં ણ કયાઙ્ગિવિ, ઙ્ગમાણ સંખં ઙ્ગમં તુ અહિગિચ્ચ ।

જં એઅધરા સુત્તે, ણિદ્ધિદ્ધા વંદણિજ્જા ડ ॥ ૧૧૮૪ ॥

વૃત્તિ:- 'ઠ્ઠણત્તં ન કદાચિદપિ એતેષાં' -શીલાઙ્ગાનાં 'સઙ્ગ્યામેતોવાધિકૃત્ય' -આશ્રિત્ય, 'યદ્' યસ્માદ્ 'એતદ્ધારાઃ' અષ્ટાદશશીલાઙ્ગસહસ્ત્રધારિણઃ 'સૂત્રે' પ્રતિક્રમણાચ્ચે 'નિર્દિષ્ઠા વન્દનીયાઃ', નાન્યે, 'અદ્ધારસસીલંગસહસ્સધારા' ઇત્યાદિવચનપ્રામાણ્યાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૮૪ ॥

(શીલાંગો એકાદિ ન્યૂન ન હોય એનું આગમથી સમર્થન કરે છે-)

શીલાંગોની ૧૮૦૦૦ની સંખ્યામાંથી ક્યારે પણ એક વગેરે શીલાંગ ન્યૂન ન હોય. કારણ કે પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં (અઢાર્હજેસુ સૂત્રમાં) ૧૮૦૦૦ શીલાંગોને ધારણ કરનારાઓને જ વંદનીય કહ્યા છે, બીજાને નહિ. પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં 'અદ્ધારસસીલંગસહસ્સધારા (= અઢાર હજાર શીલાંગોને ધારણ કરનારા) ઈત્યાદિ પાઠ છે. એ પાઠ પ્રમાણભૂત છે. [૧૧૮૪]

યસ્માદેવં તસ્માદેતત્ મહાનેવ કશ્ચિત્કર્તુમલં ન તુ યઃ કશ્ચિદિત્યેતદાહ-

તા સંસારવિરત્તો, અણંતમરણાઙ્ગરૂવમેઅં તુ ।

ણાઠં એઅવિઠ્ઠત્તં, મોક્ષં ચ ગુરૂવએસેણં ॥ ૧૧૮૫ ॥

વૃત્તિ:- યતો દુષ્કરમેતચ્છીલં 'તત્' તસ્માત્ 'સંસારાદ્વિરત્તઃ' સન્, કથમિત્યાહ- 'અનન્તમરણાદિ રૂપમ્', આદિશબ્દાજ્જનમજરાદિગ્રહઃ, એનમેવ સંસારં 'જ્ઞાત્વા 'એતદ્વિયુક્તં' મરણાદિવિયુક્તં 'મોક્ષં ચ' જ્ઞાત્વા 'ગુરૂપદેશેન' શાસ્ત્રાનુસારેણેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૮૫ ॥

તથા-

પરમગુરુણો અ અણહે, આણાએ ગુણે તહેવ દોસે અ ।

મોક્ષવત્થી પઢિવજ્જિઅ, ભાવેણ ઙ્ગમં વિસુદ્ધેણં ॥ ૧૧૮૬ ॥

૧. મુદ્રિત આવશ્યક સૂત્રની પ્રતમાં (પ્રતિક્રમણ આવશ્યકમાં) "અદ્ધારસસહસ્સસીલંગધારા" એવો પાઠ છે અને વર્તમાનમાં આ પાઠ પ્રસિદ્ધ છે.

વૃત્તિ:- 'પરમગુરોશ્ચ' ભગવતોં ડનઘાન્ આજ્ઞાયાઃ ગુણાન્ જ્ઞાત્વા 'તથૈવ દોષાંશ્ચ' વિરઘનાયાઃ 'મોક્ષાર્થી' સન્ 'પ્રતિપદ્ય ચ ભાવેનેદં'-શીલં 'વિશુદ્ધેનેતિ' ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૮૬ ॥

વિહિઆણુદ્ઘાણપરો, સત્તણુરૂવમિઅરંપિ સંધંતો ।

અણ્ણત્થ અણુવઓગા, ઁવયંતો કમ્મદોસેડવિ ॥ ૧૧૮૭ ॥

વૃત્તિ:- 'વિહિતાનુદ્ઘાનપરઃ' 'શક્ત્યનુરૂપં' યથાશક્તીત્યર્થઃ, 'ઇતરદપિ' શક્ત્યનુચિતં 'સન્ધયન્' ભાવપ્રતિપત્યા, 'અન્યત્ર' વિહિતાનુદ્ઘાનાદ્' અનુપયોગા 'ચ્છ્રકેઃ', 'ક્ષપયન્ કમ્મદોષાનપિ'-પ્રતિબન્ધકાનિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૮૭ ॥

સવ્વત્થ નિરભિસંગો, આણામિત્તંમિ સવ્વહા જુત્તો ।

એગગમણો ધણિઅં, તમ્મિ તહાડમૂઢલકલ્લો અ ॥ ૧૧૮૮ ॥

વૃત્તિ:- 'સર્વત્ર' વસ્તુનિ 'નિરભિષ્વદ્ધો' મધ્યસ્થઃ, 'આજ્ઞામાત્રે' ભગવતઃ 'સર્વથા યુક્તઃ', વચનૈ-કનિષ્ઠ ઇત્યર્થઃ 'એકાગ્રમના અત્યર્થ' વિસ્ત્રોતસિકારહિતઃ 'તસ્યામ્' આજ્ઞાયાં, 'તથાડમૂઢલક્ષશ્ચ' સત્પ્રતિપત્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૮૮ ॥

તહ તિલ્લપત્તિધારય-ણાયગયો સહવેહગગઓ વા ।

એઅં ચએડ કાઅં, ણ તુ અણ્ણો ઁહુદસત્તોત્તિ ॥ ૧૧૮૯ ॥

વૃત્તિ:- 'તથા તૈલપાત્રધારકજ્ઞાતગતો' ડપાયાવગમાદપ્રમત્તઃ, 'રાધાવેધકગતો વા' અત એવ, કથાનકે પ્રતીતે, 'એતત્' શીલં 'શક્નોતિ 'કર્તુ' પાલયિતું, 'ન ત્વન્યઃ ક્ષુદ્રસત્ત્વ' ઇતિ, અનધિકા-રિત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૮૯ ॥

શીલાંગોનું પાલન કઠીન હોવાથી મહાન જ કોઈક તેનું પાલન કરી શકે છે, નહિ કે ગમે તે. આ વિષય અહીં (પાંચ ગાથાઓથી) જણાવે છે-

આવા શીલનું પાલન કઠીન હોવાથી, જે ગુરુના આજ્ઞાનુસારી ઉપદેશથી સંસારને અનંત જન્મ-જરા-મરણાદિ રૂપ જાણીને, અને મોક્ષને અનંત જન્મ-જરા-મરણાદિથી રહિત જાણીને, સંસારથી વિરક્ત બન્યો હોય, [૧૧૮૫] તથા જિનાજ્ઞાની આરાધનામાં 'નિર્દોષ ઉપકાર અને વિરાધનામાં અપકાર થાય છે એમ જાણીને, મોક્ષાર્થી બનવા પૂર્વક (આલોક આદિની આશંસાથી રહિત) વિશુદ્ધ ભાવથી આ ચારિત્રનો સ્વીકાર કરીને, [૧૧૮૬] યથાશક્તિ આગમોક્ત અનુષ્ઠાનો કરવામાં તત્પર હોય, જે અનુષ્ઠાનોને કરવાની શક્તિ ન હોય તે અનુષ્ઠાનોને ભાવથી કરતો, અર્થાત્ તે અનુષ્ઠાનોને કરવાનો ભાવ રાખતો હોય, આગમમાં નહિ કહેલી ક્રિયાઓમાં શક્તિ ન વાપરવાથી (આગમમાં નહિ કહેલી ક્રિયાઓ ન કરવાથી) ગુણપ્રતિબંધક કર્મવિપાકોને (કર્મના રસને) ખપાવતો હોય,

૧. જેમ કેટલીક દવાઓ રોગનો નાશ કરે, પણ શરીરમાં રીએક્શન કરીને નવી તકલીફ ઊભી કરે. તેથી તેવી દવા નિર્દોષ ન કહેવાય. જ્યારે કેટલીક દવાઓમાં રીએક્શન ન કરવાથી નિર્દોષ છે. તેમ જિનાજ્ઞાની આરાધનામાં નિર્દોષ ઉપકાર-લાભ થાય છે.

[૧૧૮૭] દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવમાં પ્રતિબંધ રહિત હોય, દરેક પ્રકારે આજ્ઞામાં જ ઉદયત હોય, અર્થાત્ ભગવાનના વચનમાં જ શ્રદ્ધાવાન હોય, નિઃશંકપણે આજ્ઞામાં જ અત્યંત એકાગ્રમનવાળો હોય, આજ્ઞામાં અમૂઢલક્ષ હોય એટલે કે સત્યનો સ્વીકાર કરવા દ્વારા આજ્ઞા સંબંધી સુનિશ્ચિત બોધવાળો 'હોય, [૧૧૮૮] પ્રમાદથી નુકશાન થશે એવું જાણવાથી તૈલપાત્રધારક અને રાધાવેધકની જેમ અતિશય અગ્રમત્તપણે રહે, તે આ ચારિત્ર પાળવાને સમર્થ બને, અન્ય ક્ષુદ્ર જીવ નહિ. કારણ કે ક્ષુદ્રજીવ ચારિત્ર માટે અયોગ્ય છે. તૈલપાત્રધર અને રાધાવેધકનું દષ્ટાંત પ્રસિદ્ધ છે. [૧૧૮૯]

ઉપચયમાહ-

एत्तोच्चिअ णिद्धिओ, पुव्वायरिएहिं भावसाहुत्ति ।

हंदि पमाणठिअत्थो, तं च पमाणं इमं होइ ॥ ११९० ॥

વૃત્તિ:- 'અત એવ'-અસ્ય દુરુનુચરત્વાત્ કારણાત્ 'નિર્દિષ્ટઃ' કથિતઃ 'પૂર્વાચાર્યૈઃ' શ્રદ્ધાહુપ્રભૃતિભિઃ 'ભાવસાધુ'રિતિ પારમાર્થિકયતિરિત્યર્થઃ, 'હન્દીતિ' પૂર્વવત્ 'પ્રમાણસ્થિતાર્થ' ઇતિ પ્રમાણેનૈવ, નાન્યથા, 'તચ્ચ પ્રમાણં' સાધુવ્યવસ્થાપકં 'ઇદં ભવતિ'-વક્ષ્યમાણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૯૦ ॥

सत्थुत्तगुणी साधू, ण सेस इह णो पइण्ण इह हेऊ ।

अगुणत्ता इति णेओ, दिट्ठंतो पुण सुवण्णं च ॥ ११९१ ॥

વૃત્તિ:- 'શાસ્ત્રોક્તગુણી સાધુઃ'-એવમ્ભૂત એવ, 'ન શેષાઃ'-શાસ્ત્રબાહ્યાઃ, 'નઃ' અસ્માકં 'પ્રતિજ્ઞા' પક્ષ ઇત્યર્થઃ, 'ઇહ' ન શેષા ઇત્યત્ર 'હેતુઃ' સાધકઃ 'અગુણત્વાદિતિ જ્ઞેયઃ, તદગુણરહિતત્વાદિત્યર્થઃ, 'દૃષ્ટાન્તઃ પુનઃ સુવર્ણમિવા'ત્ર વ્યતિરેકત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૯૧ ॥

શીલની કઠીનતાનું સમર્થન કરે છે-

શીલનું પાલન કઠીન હોવાથી ભદ્રબાહુસ્વામી વગેરે પૂર્વાચાર્યોએ ભાવસાધુનો નિર્ણય અનુમાન પ્રમાણથી થાય છે, એમ (દશવૈ. નિ. ગા. ૩૫૦માં) કહ્યું છે. ભાવ સાધુનો નિર્ણય કરનાર અનુમાન પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે- [૧૧૯૦] "જે શાસ્ત્રોક્ત ગુણોથી સહિત છે તે સાધુ (ભાવ સાધુ) છે, જે શાસ્ત્રોક્ત ગુણોથી રહિત છે તે સાધુ નથી, અર્થાત્ દ્રવ્ય સાધુ છે." આ અમારી પ્રતિજ્ઞા=પક્ષ છે. "શાસ્ત્રોક્ત ગુણોથી રહિત હોવાથી" એ પક્ષમાં હેતુ છે. "સુવર્ણની જેમ" એ દષ્ટાંત છે. અર્થાત્ જેમ સુવર્ણના ગુણોથી રહિત સુવર્ણ તાત્ત્વિક સુવર્ણ નથી, તેમ સાધુના શાસ્ત્રોક્ત ગુણોથી રહિત સાધુ તાત્ત્વિક સાધુ નથી.

અહીં "સુવર્ણની જેમ" એ વ્યતિરેક દષ્ટાંત છે. (તેનો પ્રયોગ આ પ્રમાણે છે. દ્રવ્યસાધુ તાત્ત્વિક = ભાવ સાધુ નથી. કેમ કે તાત્ત્વિક સાધુના ગુણોથી રહિત છે. જે તાત્ત્વિક વસ્તુ હોય તે પોતાના ગુણોથી રહિત ન હોય. જેમ તાત્ત્વિક સુવર્ણ. દ્રવ્ય સાધુ તાત્ત્વિક સાધુના ગુણોથી રહિત છે. આથી તે તાત્ત્વિક સાધુ નથી. અહીં દ્રવ્ય સાધુ સાધુ નથી એ સિદ્ધ કરવા દ્વારા અર્થાપત્તિથી

૧. કારણ કે સમજપૂર્વક આજ્ઞાનો સ્વીકાર કર્યો છે.

(દ્રવ્યસાધુ સાધુ નથી એનો અર્થ એ થયો કે ભાવસાધુ સાધુ છે. જે શાસ્ત્રોક્ત ગુણોથી યુક્ત હોય તે ભાવસાધુ છે. આમ અર્થાપત્તિથી) જે શાસ્ત્રોક્ત ગુણોથી સહિત છે તે સાધુ (= ભાવસાધુ) છે એમ સિદ્ધ કર્યું છે. [૧૧૮૧]

સુવર્ણગુણાનાહ-

વિસઘાઈરસાયણમંગલત્થવિણા પયાહિણાવત્તે ।

ગુરુએ અડજ્ઞાકુત્થે, અટ્ટ સુવર્ણે ગુણા હુંતિ ॥ ૧૧૯૨ ॥

વૃત્તિ:- 'વિષધાતિ' સુવર્ણ, તથા 'રસાયન' -વય:સ્તમ્ભનં, 'મઙ્ગલાર્થ' મઙ્ગલપ્રયોજનં, 'વિનીતં' કટકાદિયોગ્યતયા, 'પ્રદક્ષિણાવર્તમગ્નિતત્તં' પ્રકૃત્યા, 'ગુરુ' સારતયા, 'અદાહ્યં' સારતયૈવ, 'અકુથનીયં' અત એવ, એવં અષ્ટૌ સુવર્ણે ગુણા: ભવન્ત્યસાધારણા ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૯૨ ॥

સુવર્ણના ગુણો કહે છે-

સુવર્ણ વિષધાતી, રસાયન, મંગલાર્થ, વિનીત, પ્રદક્ષિણાવર્ત, ગુરુ, અદાહ્ય અને અકુથનીય હોય છે. આ પ્રમાણે સુવર્ણમાં અસાધારણ એવા વિષધાત વગેરે આઠ ગુણો છે.

વિષધાતી=વિષનો નાશ કરનાર. રસાયન=વૃદ્ધાવસ્થાને અટકાવનાર, અર્થાત્ વૃદ્ધાવસ્થા થવા છતાં શક્તિ, કાંતિ આદિથી વૃદ્ધાવસ્થા ન જણાય. મંગલાર્થ=મંગલનું કારણ છે, માંગલિક કાર્યોમાં તેનો ઉપયોગ થાય છે. વિનીત=કડાં વગેરે આભૂષણોને યોગ્ય હોવાથી વિનીત છે. (સુવર્ણ જેમ વાળવું હોય તેમ વાળી શકાતું હોવાથી તેનાં કડાં વગેરે આભૂષણો થાય છે. વિનીત શિષ્ય પણ જેમ વાળવો હોય તેમ વાળી શકાય છે. આથી અહીં વિનીત શબ્દથી એ બંનેમાં "વાળી શકાય" એ સામ્યતા બતાવી છે. જે નમે=વળે તે જ વિનીત બની શકે.) પ્રદક્ષિણાવર્ત=અગ્નિના તાપથી સ્વભાવથી જમણી તરફથી ગોળ ગોળ ફરે છે. ગુરુ=સારયુક્ત છે. અદાહ્ય=સારયુક્ત હોવાથી જ અગ્નિથી ન બળે. અકુથનીય=સારયુક્ત હોવાથી જ તેમાં દુર્ગંધ=સડો ન 'હોય. [૧૧૮૨]

દાર્ષ્ટાન્તિકમધિકૃત્યાહ-

ઇઅ મોહવિસં ઘાયઙ્, સિવોવણસા રસાયણં હોઙ્ ।

ગુણઓ અ મંગલત્થં, કુણઙ્ વિણીઓ અ જોગત્તિ ॥ ૧૧૯૩ ॥

વૃત્તિ:- 'ઇતિ મોહવિષં ઘાતયતિ' કૈષાઙ્ગિત્ 'શિવોપદેશાત્', તથા 'રસાયણં ભવતિ', અત એવ, પરિણતાન્મુખ્યં, 'ગુણતશ્ચ મઙ્ગલાર્થ કરોતિ', પ્રકૃત્યા 'વિનીતશ્ચ યોગ્ય ઇતિ'કૃત્વા એષ ગાથાર્થ: ॥ ૧૧૯૩ ॥

મગ્ગણુસારિ પયાહિણ, ગંભીરો ગુરુઅઓ તહા હોઙ્ ।

કોહગિગણા અડજ્ઞો, અકુત્થ સઙ્ સીલભાવેણ ॥ ૧૧૯૪ ॥

૧. દશવે ત્રિ. ગા. ૩૫૧.

૨. પરિણતાન્ મુખ્યં ગુણતશ્ચ એ પાઠના સ્થાને પરિણતાન્મુખ્યગુણતશ્ચ એવો પાઠ હોય તો અર્થ વધારે સંગત બને, અનુવાદમાં પરિણતાન્મુખ્યગુણતશ્ચ એ પાઠ સમજીને અર્થ કર્યો છે.

વૃત્તિ:- 'માર્ગાનુસારિત્વં' સર્વત્ર 'પ્રદક્ષિણા'વર્તતા, 'ગમ્भीર'શ્ચેતસા 'ગુરુઃ, તથા ભવતિ ક્રોધાગ્નિનાડદાહ્યો', જ્ઞેયો ડકુથનીયઃ સદો ચિત્તેન 'શીલભાવેને'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૯૪ ॥

'દાર્ષ્ટાન્તિકને = સાધુને ઉદેશીને કહે છે-

સુવર્ણની જેમ સાધુ પણ વિષધાતી, રસાયન, મંગલાર્થ, વિનીત, પ્રદક્ષિણાવર્ત, ગુરુ, અદાહ્ય અને અકુથનીય છે.

વિષધાતી = મોક્ષનો ઉપદેશ આપીને અન્ય જીવોના મોહ રૂપ વિષનો નાશ કરે છે. રસાયન = મોક્ષનો ઉપદેશ આપીને અજર-અમર બનાવે છે. મંગલાર્થ = પરિણમેલા મુખ્ય ગુણોથી મંગલનું કાર્ય કરે છે, અર્થાત્ વિધ્નોનો વિનાશ કરે છે. વિનીત = યોગ્ય હોવાથી સ્વભાવથી જ વિનયયુક્ત હોય છે. પ્રદક્ષિણાવર્ત = માર્ગાનુસારી (મોક્ષમાર્ગ રૂપ તાત્ત્વિક માર્ગને અનુસરનાર) છે. ગુરુ = ગંભીર (અતુચ્છ ચિત્તવાળો) હોય છે. અદાહ્ય = કોઈરૂપી અગ્નિથી ન બળે. અકુથનીય = સદા ઉચિત શીલરૂપ સુગંધ હોવાથી (દુર્ગુણો રૂપ) દુર્ગંધ ન હોય. [૧૧૯૩-૧૧૯૪]

एवं दिद्रुंतगुणा, सज्जाम्मिवि एत्थ होंति णायव्वा ।

ण हि साहम्माभावे, पायं जं होइ दिद्रुंतो ॥ ११९५ ॥

વૃત્તિ:- 'एवं दृष्टान्तगुणा'-विषधातित्वादयः 'साध्येऽप्यत्र'-साधौ 'भवन्ति ज्ञातव्याः, न हि साधर्म्याभावे' एकान्तेनैव 'प्रायो यद्'-यस्माद् 'भवति दृष्टान्त' इति गार्थः ॥ ११९५ ॥

(ઉપયુક્ત વિષયની પ્રસ્તુતમાં યોજના કરે છે-)

સુવર્ણ દૃષ્ટાંતના વિષધાત વગેરે ગુણો તાત્ત્વિક સાધુરૂપ સાધ્યમાં પણ હોય છે. કારણ કે જેમાં (સાધ્યની સાથે) સર્વથ સમાનતા ન હોય તે પ્રાયઃ દૃષ્ટાંત ન બને. (વૈધર્મ્ય દૃષ્ટાંત પણ હોય છે એ જણાવવા અહીં 'પ્રાયઃ' શબ્દનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. જેમકે-શાસ્ત્રોક્ત ગુણોથી રહિત સાધુ સાધુ નથી, નકલી સુવર્ણની જેમ. અહીં નકલી સુવર્ણ વૈધર્મ્ય દૃષ્ટાંત છે. ન્યાયની ભાષામાં યત્ર યત્ર વહન્યભાવસ્તત્ર તત્ર ધૂમાભાવઃ જલહૃદવત્ અહીં જલહૃદ વૈધર્મ્ય = વ્યતિરેકી દૃષ્ટાંત છે.) [૧૧૯૫]

चउकारणपरिसुद्धं, कसछेअत्तावताडणाए अ ।

जं तं विसघाइरसायणाइगुणसंजुअं होइ ॥ ११९६ ॥

વૃત્તિ:- 'चतुष्कारणपरिशुद्धं' चैतद् भवति, 'कषेण छेदेन तापेन ताडनया चे'ति, 'यदे'-वम्भूतं 'तद्विषधातिरसायनादिगुणसंयुक्तं भवति', नान्यत्, परीक्षेयमिति गार्थः ॥ ११९६ ॥

કેવા સોનામાં ઉક્ત આઠ ગુણો હોય તે જણાવે છે-

જે સોનું કષ, છેદ, તાપ અને તાડના રૂપ કારણોથી (= પરીક્ષાઓથી) નિર્દોષ સિદ્ધ થાય તે સોનું વિષધાત, રસાયન વગેરે અસાધારણ આઠ ગુણોથી યુક્ત હોય, ઉક્ત પરીક્ષાઓથી જે

૧. દાર્ષ્ટાન્તિક એટલે જેને દૃષ્ટાંત લાગુ પડે તે.

निर्दोष सिद्ध न थाय, तेमां उक्त गुणो न होय. कष वगेरे सुवर्षांनी परीक्षा (कसोटी) छे.

कष = कसोटी उपर घसवुं. छेद = छीझी आदिथी कापवुं. ताप = अग्निमां तपाववुं. ताडना = झूटवुं. [११८६]

इअरम्मि कसाईआ, विसिडुलेसा तहेगसारत्तं ।

अवगारिणि अणुकंपा, वसणे अइनिच्चलं चित्तं ॥ ११९७ ॥

वृत्ति:- 'इतरस्मिन्' साधौ 'कषादयो' यथासङ्ख्यमेते, यदुत-'विशिष्टा लेश्या' कषः, 'तथैकसारत्वं' छेदः, 'अपकारिण्यनुकम्पा' तापः, 'व्यसनेऽतिनिश्चलं चित्तं' ताडना, एषा परीक्षेति गाथार्थः ॥ ११९७ ॥

(तात्त्विक साधुमां कष वगेरेनी घटना करे छे—)

(तात्त्विक) साधुमां कष वगेरे अनुकमे आ प्रमाणे छे- तेजोलेश्या वगेरे विशिष्ट लेश्या कष छे. (कारण के निर्मलतानी अपेक्षाअे सुवर्षां अने साधुमां समानता छे. अर्थात् जेम कषथी शुद्ध सोनुं निर्मल होय छे तेम तेजोलेश्या आदि शुभ लेश्याथी युक्त साधु निर्मल होय छे.) शुद्धभावनी ज प्रधानता अे छेद छे. (जेम छेदशुद्धिवाणा सुवर्षांमां शुद्धिनी प्रधानता होय छे, तेम छेदशुद्धिवाणा साधुमां शुद्धभावनी ज प्रधानता होय छे.) अपकारी प्रत्ये अनुकंपा अे ताप छे. (कारण के विकाराभावनी अपेक्षाअे सुवर्षां अने साधुमां समानता छे, अर्थात् जेम तापशुद्ध सोनुं अग्निमां अणवा छतां विकार न पाये, तेम तापशुद्ध साधु अपकारी प्रत्ये પણ कोधादि विकारने न पाये.) रोगादिमां अत्यंत निश्चलता अे ताडना छे. (आमां प्रस्तुत स्वरूपनी प्रधानता छे, अर्थात् जेम ताडनाशुद्ध सुवर्षांमां सुवर्षांना आठ गुणो होय छे, तेम ताडनाशुद्ध साधुमां शाश्वोक्त साधुना गुणो होय छे.) विशिष्ट लेश्या वगेरे साधुनी परीक्षा छे. [११८७]

तं कसिणगुणोवेअं, होइ सुवर्णं न सेसयं जुत्ती ।

णवि णामरूपमित्तेण एवं अगुणो हवइ साहू ॥ ११९८ ॥

वृत्ति:- 'तत्कृत्स्नगुणोपेतं' सद् 'भवति सुवर्णं' तात्त्विकं, 'न शेषकं' युक्ति'रिति युक्तिसुवर्णं, 'नापि नामरूपमात्रेण' बाह्येन 'एवमगुणः' सन् भावापेक्षया 'भवति साधु'रिति गाथार्थः ॥ ११९८ ॥

(नाम अने रूपमात्रथी साधु न बनी शक्य ते कहे छे—)

जेम पूर्वोक्त आठ गुणोथी युक्त सोनुं तात्त्विक सोनुं छे, गुणोथी रहित सोनुं तात्त्विक सोनुं नथी, केम के ते युक्ति (= अनावटी) सुवर्षां छे. तेम (शाश्वोक्त) साधुना गुणोथी रहित साधु नाममात्रथी के रूपमात्रथी तात्त्विक साधु न 'कहेवाय. [११८८]

जुत्तिसुवर्णयं पुण, सुवर्णवर्णं तु जइवि कीरित्ता (ज्जा) ।

णहु होइ तं सुवर्णं, सेसेहिं गुणोहिंसंतेहिं ॥ ११९९ ॥

વૃત્તિ:- 'યુક્તિસુવર્ણકં પુનઃ'-અતાત્વિકં 'સુવર્ણવર્ણમિવ યદ્યપિ ક્રિયેત' કથञ्चित્
તથાપિ 'ન ભવતિ તત્ સુવર્ણ, શેષૈર્ગુણૈઃ'-વિષધાતિત્વાદિભિં રસદ્ભિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૧૯૯ ॥

(સોનાના રંગમાત્રથી સોનું ન બને એ કહે છે-)

સુવર્ણ ન હોવા છતાં બીજાં દ્રવ્યોના સંયોગથી સુવર્ણ જેવું હોય તે યુક્તિ (= નક્લી) સુવર્ણ છે. યુક્તિસુવર્ણ અસલી સુવર્ણ જેવું પીળું કરવામાં આવે તો પણ બાકીના વિષધાત વગેરે ગુણો ન હોવાથી તાત્વિક સુવર્ણ ન બને. [૧૧૯૯]

પ્રસ્તુતમધિકૃત્યાહ-

જે ઇહ સુત્તે ભણિઆ, સાહુગુણા તેહિં હોઇ સો સાહૂ ।

વણ્ણેણં જચ્ચસુવણ્ણયં વ સંતે ગુણ્ણિહિમ્મિ ॥ ૧૨૦૦ ॥

વૃત્તિ:- 'ય ઇહ શાસ્ત્રે ભણિતા' મૂલગુણાદયઃ 'સાધુગુણાસ્તૈર્ભવત્યસૌ સાધુઃ વર્ણેન'
સતા 'જાત્ય-સુવર્ણવત્ સતિ 'ગુણનિઘૌ' વિષધાતિત્વાદિરૂપ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૦૦ ॥

પ્રસ્તુત અધિકારને આશ્રયીને કહે છે-

જેમ પીળું સોનું તેમાં વિષધાતાદિ ગુણો હોય તો શુદ્ધ (= તાત્વિક) સુવર્ણ બને છે, તેમ શાસ્ત્રમાં કહેલા મૂલગુણો વગેરે સાધુગુણોથી તે તાત્વિક સાધુ બને છે. [૧૨૦૦]

દાર્ષ્ટાન્તિકમધિકૃત્યાહ-

જો સાહૂ ગુણરહિઓ, ધિક્કઁં હિંડઇ ણ હોઇ સો સાહૂ ।

વણ્ણેણં જુક્તિસુવણ્ણયં વસંતે ગુણ્ણિહિમ્મિ ॥ ૧૨૦૧ ॥

વૃત્તિ:- 'યઃ સાધુર્ગુણરહિતઃ' સન્ 'ભિક્ષામટતિ ન ભવત્યસૌ સાધુઃ', एतावता 'વર્ણેન'
સતા કેવલેન, 'યુક્તિસુવર્ણવદ્, અસતિ ગુણનિઘૌ'-વિષધાતિત્વાદિરૂપ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૦૧ ॥

દાર્ષ્ટાન્તિકને (= સાધુને) આશ્રયીને કહે છે-

જેમ વિષધાતાદિ ગુણોથી રહિત યુક્ત સુવર્ણ પીળા વર્ણમાત્રથી તાત્વિક સોનું ન કહેવાય, તેમ જે સાધુ સાધુના ગુણોથી રહિત હોવા છતાં ભિક્ષા માટે ફરે છે, તે ભિક્ષા માટે ફરવા માત્રથી તાત્વિક સાધુ ન કહેવાય. [૧૨૦૧]

उद्दिट्टकडं भुंजइ, छक्कायपमद्दणो घरं कुणइ ।

पच्चक्खं च जलगए, जो पिअइ कहण्णु सो साहू ? ॥ १२०२ ॥

વૃત્તિ:- 'उद्दिश्य कृतं भुङ्क्ते', आकुट्टिकया, 'षट्कायप्रमद्दणो' निरपेक्षतया, 'गृहं
करोति' देवव्याजेन, 'प्रत्यक्षं च जलगतान्' प्राणिनो 'यः पिबत्या' कुट्टिकया एव, 'कथं न्वसौ
साधु'र्भवति ?, नैवेति ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૦૨ ॥

(ગુણરહિત સાધુનું વર્ણન કરે છે—)

જે ઈરાદાપૂર્વક આધાકર્મ વગેરે આહારનું ભોજન કરે છે, નિરપેક્ષપણે પૃથ્વીકાયાદિ છ કાયનો આરંભ કરે છે, દેવના બહાને ધર બનાવે છે, તથા ઈરાદાપૂર્વક જ પાણીમાં રહેલા અપ્કાયના જીવોને પીએ છે = ઉપયોગ કરે છે, તે કોઈ પણ રીતે તાત્ત્વિક સાધુ નથી. [૧૨૦૨]

अण्णो उ कसाईआ, किर एए एत्थ होइ णायव्वा ।

एआहँ परिक्खाहँ, साहुपरिक्खेह कायव्वा ॥ १२०३ ॥

वृत्ति:- 'अन्ये त्वा'चार्याः इत्थमभिदधति- 'कषादयः' प्रागुक्ताः 'किल एते'- उद्दिष्टभोक्तृत्वादयः 'अत्र' साध्वधिकारे 'भवन्ति ज्ञातव्या' यथाक्रमं, किमुक्तं भवति ? 'ताभिः परीक्षाभिः' भावसारभिः 'साधुपरीक्षा इह' प्रक्रमे 'कर्त्तव्येति' गाथार्थः ॥ १२०३ ॥

(સાધુસંબંધી કષ વગેરે પરીક્ષા વિષે મતાંતર કહે છે—)

બીજા આચાર્યો કહે છે- સાધુની પરીક્ષાના અધિકારમાં કષ વગેરે ક્રમશઃ આધાકર્મઆહારનું ભોજન વગેરે છે. અહીં (સાધુની પરીક્ષાના અધિકારમાં) અનંતરોક્ત આધાકર્મ આહાર ન લેવો વગેરે પારમાર્થિક પરીક્ષાઓથી સાધુની પરીક્ષા કરવી. [૧૨૦૩]

प्रकृतयोजनामाह-

तम्हा जे इह सत्थे, साहुगुणा तेहँ होइ सो साहू ।

अच्चंतसुपरिसुद्धेहँ मोक्खसिद्धिंति काऊणं ॥ १२०४ ॥

वृत्ति:- निगमयन्नाह-'तस्माद्य इह शास्त्रे' भणिताः 'साधुगुणाः'- प्रतिदिनक्रियादयस्तैः 'करणभूतैर्भवत्यसौ' भाव'साधुः' नान्यथा, अत्यन्तसुपरिशुद्धैः, तैरपि न द्रव्यमात्ररूपैः, मोक्षसिद्धिरितिकृत्वा, भावमन्तरेण तदनुपपत्तेरिति गाथार्थः ॥ १२०४ ॥

ઉપસંહાર કરે છે—

જે જીવ સાધુના ગુણોથી રહિત હોય તે સાધુ નથી, માટે શાસ્ત્રમાં કહેલા પ્રતિદિનક્રિયા વગેરે સાધુગુણોથી તે ભાવસાધુ બને છે, તે વિના નહિ. તે ગુણો પણ માત્ર દ્રવ્ય રૂપ નહિ, કિંતુ અત્યંત સુવિશુદ્ધ હોવા જોઈએ. કારણ કે (“જે સદા મોક્ષની સાધના કરે = મોક્ષ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરે તે સાધુ” એવી સાધુશબ્દની વ્યાખ્યા હોવાથી) મોક્ષની પ્રાપ્તિ માત્ર દ્રવ્યગુણોથી ન થાય, કિંતુ અત્યંત સુવિશુદ્ધ ગુણોથી થાય. ભાવ વિના સુવિશુદ્ધ અત્યંત ગુણોની પ્રાપ્તિ ન થાય. [૧૨૦૪]

૧. અહીં ભાવ આ પ્રમાણે જણાય છે- બીજે નિર્દોષ વસતિ મળતી હોવા છતાં મંદિરની બાજુમાં મકાન હોય તો મંદિરની રક્ષા થાય વગેરે બહાને મંદિરની બાજુમાં પોતાના માટે મકાન બનાવે કે ભારેથી લે અને તેમાં રહે. દ. વે. માં નિર્દોષ વસતિ મળવા છતાં મૂચ્છાંથી તેમ કરે એવાં ભાવનું જણાવ્યું છે.

૨. દશવે. નિ. ગા. ૩૫૭.

પ્રકૃતયોજનામાહ-

અલમિત્થ પસંગેણં, એવં યલુ હોઙ્ઙ ભાવચરણં તુ ।

પડિબુજ્ઙિસ્સંતઙ્ગણે, ભાવજ્ઙિઅકમ્મજોણં ॥ ૧૨૦૫ ॥

વૃત્તિ:- 'અલમત્ર પ્રસઙ્ગેન'-પ્રમાણાધિધાનાદિના, 'એવં યલુ ભવતિ ભાવચરણમ્'-
ઉક્તસ્વરૂપં, કુત્ત ઇત્યાહ-'પ્રતિભોત્યન્તે અન્યે' પ્રાણિન ઇતિ 'ભાવાર્જિતકર્મ્મયોગેન'
જિનાયતનવિષયેણેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૦૫ ॥

પ્રસ્તુત (મુખ્ય) વિષયનું અનુસંધાન કરે છે-

જિનમંદિર નિર્માણના પ્રકરણમાં પ્રમાણકથન વગેરે પ્રાસંગિક આટલું બસ છે. પૂર્વે (૧૧૫૯મી
ગાથામાં) કહ્યું તેમ "બીજા જીવો પણ પ્રતિબોધ પામશે" એવા જિનમંદિર સંબંધી ભાવથી ઉપાર્જિત
કર્મથી ભાવચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે. [૧૨૦૫]

અપરિવડિઅસુહચિંતા-ભાવજ્ઙિઅકમ્મપરિણઈઓ ડ ।

એઅસ્સ જાઙ્ઙ અંતં, તઓ સ આરાહણં લહઙ્ઙ ॥ ૧૨૦૬ ॥

વૃત્તિ:- 'અપ્રતિપતિતશુભચિંતાભાવાર્જિતકર્મ્મપરિણતેસ્તુ' સકાશાજ્ઙિનાયતનવિષયાયાઃ
'એતસ્ય' ચરણસ્ય 'યાત્યન્તં, તતઃ સ આરાધનાં લભતે' શુદ્ધામિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૦૬ ॥

(સ્થિર શુભચિંતાનું ફળ જણાવે છે-)

૧૧૨૮મી ગાથામાં જણાવેલ "જે ધન જિનમંદિરમાં વપરાય છે એ જ (વાસ્તવિક) ધન છે"
એવી જિનમંદિર સંબંધી સ્થિર શુભચિંતારૂપ ભાવથી ઉપાર્જિત શુભ કર્મના વિપાકથી સ્વીકૃત
ચારિત્રના પારને પામે છે, અર્થાત્ ચારિત્રને જીવનપર્યંત બરોબર પાળે છે, અને એથી વિશુદ્ધ
આરાધનાને પામે છે. (કારણ કે જેના ચારિત્રનું પતન થયું નથી તેને જ ચારિત્રની આરાધના થાય
છે.) [૧૨૦૬]^૨

એતદેવાહ-

નિચ્છયણયા જમેસા, ચરણપડિવત્તિસમયઓ પભિઈ ।

આમરણંતમજસ્સં, સંજમપરિપાલણં વિહિણા ॥ ૧૨૦૭ ॥

વૃત્તિ:- 'નિશ્ચયમતાદ્ યદેષા'-આરાધના 'ચરણપ્રતિપત્તિસમયતઃ પ્રભૃતિ આમરણાન્ત-
મજસ્ત્રમ્'-અનવસ્તં 'સંયમપરિપાલનં વિધિને'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૦૭ ॥

આ (જીવનપર્યંત ચારિત્રપાલક ચારિત્રનો આરાધક બને છે એ) જ કહે છે-

પ્રશ્ન- જીવનપર્યંત બરોબર ચારિત્ર પાળવાથી જ ચારિત્રની આરાધના થાય છે એમ કહ્યું,

૧. ૧૧૨૮મી ગાથામાં આ ભાવનું વર્ણન છે.

૨. ૧૨૦૬-૭-૮ એ ત્રણ ગાથા સાતમા ધંયા. માં અનુક્રમ ૪૮-૪૯-૫૦ છે.

તો શું ચારિત્રનું પતન થઈ ગયા પછી ફરી છેલ્લે છેલ્લે મરણ સમયે પણ ચારિત્રનું પાલન થાય તો ચારિત્રની આરાધના ન કહેવાય ?

ઉત્તર- વ્યવહારનયથી ચારિત્રનું પતન થવા છતાં મરણ સમયે પણ ચારિત્રનું પાલન થાય તો ચારિત્રની આરાધના છે. જ્યારે નિશ્ચયનયથી ચારિત્ર સ્વીકારના સમયથી માંડી મરણ સમય સુધી સતત આગમોક્ત વિધિથી ચારિત્રનું પાલન કરવાથી ચારિત્રની આરાધના થાય છે. [૧૨૦૭]

આરાહગો અ જીવો, સત્તટ્ઠભવેહિં સિજ્ઝઈ ણિઅમા ।

સંપાવિરુણ પરમં, હંદિ અહક્કાચચારિત્તં ॥ ૧૨૦૮ ॥

વૃત્તિ:- 'આરાધકશ્ચ જીવઃ' પરમાર્થતઃ 'સમાષ્ટિભિર્ભવૈઃ'-જન્મભિઃ 'સિદ્ધયતિ નિયમાત્', કથમિત્યાહ-'સમ્પ્રાપ્ય 'પરમં' પ્રધાનં 'હન્દિ 'યથાચ્ચાતચારિત્રમ્' અકષાયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૦૮ ॥

(આરાધનાનું ફળ જણાવે છે—)

ચારિત્રનો આરાધક જીવ પરમાર્થથી સાત-આઠ ભવોથી પ્રધાન યથાપ્યાત ચારિત્રને પામીને અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે.

(પ્રશ્ન- સાત-આઠ ભવોની ગણતરી કેવી રીતે કરવી ? મનુષ્ય ભવમાંથી દેવલોકમાં; દેવલોકમાંથી મનુષ્ય ભવમાં એમ મનુષ્ય-દેવલોકમાં સાત-આઠ ભવો ગણવા કે આરાધનાના, એટલે કે જે ભવોમાં (જ્ઞાનાદિની) આરાધના થઈ હોય તે ગણવા ?

ઉત્તર- જે ભવોમાં (જ્ઞાનાદિની) આરાધના થઈ હોય તેવા ભવો ગણવા. કારણ કે મનુષ્ય-દેવલોકના ભવો ગણવામાં સાત જ ભવ થાય. સાતમો ભવ મનુષ્યનો છે. ચારિત્રનો આરાધક મનુષ્યલોકમાં ઉત્પન્ન ન થાય, વૈમાનિક દેવલોકમાં જ ઉત્પન્ન થાય. એટલે આઠમા ભવમાં મોક્ષમાં ન જઈ શકે. આથી સાત જ ભવ થાય, આઠ ભવ ન થાય. જો આઠમા ભવે દેવલોકમાં જઈને પછી મનુષ્યભવમાં મોક્ષ પામે તો નવ ભવ થાય. આથી આરાધનાના સાત-આઠ ભવો ગણવા. કોઈ જીવ સાત ભવોમાં આરાધના કરીને મોક્ષે જાય, તો કોઈ જીવ આઠ ભવોમાં આરાધના કરીને મોક્ષે જાય. ઉત્કૃષ્ટ આરાધનાથી તો કોઈ જીવ તે જ ભવમાં પણ મોક્ષમાં જાય છે.) [૧૨૦૮]

દલ્લથયભાવત્થય-રૂવં એઅમિહ હોઙ્ગ દલ્લુવ્વં ।

અણ્ણોણ્ણસમણ્ણવિલ્લં, ણિચ્છયઓ ભણિયવિસયં તુ ॥ ૧૨૦૯ ॥

વૃત્તિ:- 'દ્રવ્યસ્તવભાવસ્તવરૂપમેતદ્'-અનન્તરોક્ત' મિહ ભવતિ દ્રષ્ટવ્યં', કિમ્ભૂતમિત્યાહ-'અન્યોઽન્યસમણ્ણવિલ્લં', ન કેવલં, 'નિશ્ચયતો ભણિતવિષયમે'વેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૦૯ ॥

(બંને સ્તવ પરસ્પર સંકળાયેલા છે તે જણાવે છે—)

જિનભવન નિર્માણાદિ દ્રવ્યસ્તવ અને ચારિત્રસ્વીકારરૂપ ભાવસ્તવ એ બે ભિન્ન હોવા છતાં

૧. અદ્ભવા ડ ચરિત્તે = ચારિત્રસ્વીકારના આઠ ભવો છે, અર્થાત્ આઠ ભવોમાં ચારિત્રનો સ્વીકાર કર્યા પછી અવશ્ય મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય. (આ. નિ. ગા. ૮૫૬)

પરમાર્થથી પરસ્પર સંકળાયેલા = સાપેક્ષ છે. દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવનો વિષય પહેલાં કહેવાઈ ગયો છે. (તે આ પ્રમાણે છે- દ્રવ્યસ્તવનો વિષય = અધિકારી ગૃહસ્થ છે, અને ભાવસ્તવનો વિષય = અધિકારી સાધુ છે. ગૃહસ્થને મુખ્યરૂપે દ્રવ્યસ્તવ અને સાધુને મુખ્યરૂપે ભાવસ્તવ છે. ગૌણ રૂપે તો ગૃહસ્થને પણ ભાવસ્તવ છે, અને સાધુને પણ દ્રવ્યસ્તવ છે. ગૃહસ્થને પણ ચારિત્રની ભાવના, અનુમોદના આદિથી અને સામાયિક આદિથી ગૌણ રૂપે ભાવસ્તવ છે. સાધુને પણ દ્રવ્યસ્તવની અનુમોદના-પ્રશંસાદિથી દ્રવ્યસ્તવ છે. આથી જ અહીં બંને સ્તવ પરસ્પર સંકળાયેલા છે એમ કહ્યું છે.) [૧૨૦૯]

જઇળોડવિ હુ દવ્વત્થય-ધેઓ અળમોઅળેળ અત્થિત્તિ ।

एअं च इत्थ णेअं, इय सिद्धं तंतजुत्तीए ॥ १२१० ॥

વૃત્તિ:- 'યતેરપિ દ્રવ્યસ્તવધેદો', લેશઃ, 'અનુમોદનેનાસ્ત્યેવ' દ્રવ્યસ્તવસ્ય, 'एतच्चात्र ज्ञेयम्'-નુમોદનમેવં 'सिद्धं तन्त्रयुक्त्या' વધ્યમાણયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧૦ ॥

तंतम्मि वंदणाए, पूअणसक्कारहेउमुस्सग्गो ।

जइणोडवि हु निहिट्ठो, ते पुण दव्वत्थयसरूवे ॥ १२११ ॥

વૃત્તિ:- 'તન્ત્રે' સિદ્ધાન્તે 'વન્દનાયાં, પૂજનસત્કારહેતુઃ'-एतदर्थमित्यर्थः, 'कायोत्सर्गो यतेरपि निर्दिष्टः', 'पूयणवत्तियाए सक्कारवत्तियाए'ત્તિ વચનાત્, 'तौ पुनः' પૂજનસત્કારૈ 'द्रव्य-स्तवस्वरूपौ', નાન્યરૂપાવિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧૧ ॥

(સાધુને દ્રવ્યસ્તવ હોય છે તેમાં પ્રમાણ કહે છે-)

સાધુને પણ જિનપૂજનાદિના દર્શનથી થયેલ હર્ષ-પ્રશંસા આદિ રૂપ અનુમોદનાથી^૨ દ્રવ્યસ્તવ છે.

પ્રશ્ન- સર્વ સાવધનો ત્યાગ કરનાર સાધુની કંઈક સાવધ દ્રવ્યસ્તવની અનુમોદના પ્રમાણરહિત હોવાથી દોષિત છે.

ઉત્તર- સાધુની દ્રવ્યસ્તવની અનુમોદના નીચે કહેવાશે તે શાસ્ત્રયુક્તિથી શુદ્ધ છે. [૧૨૧૦] ચૈત્યવંદન નામના શાસ્ત્રમાં 'અરિહંત ચેઈઆણં' સૂત્રમાં પૂયણવત્તિયાए સક્કારવત્તિયાए એ વચનથી સાધુને પણ પૂજન-સત્કાર નિમિત્તે કાઉસ્સગ્ગ કહ્યો છે. આ પૂજન અને સત્કાર દ્રવ્યસ્તવ છે. અર્થાત્ શાસ્ત્રમાં સાધુને દ્રવ્યસ્તવ રૂપ પૂજન-સત્કાર નિમિત્તે કાઉસ્સગ્ગ કરવાનું કહ્યું હોવાથી સાધુની દ્રવ્યસ્તવની અનુમોદના શાસ્ત્રસંમત છે. [૧૨૧૧]

एतदेवाह-

मल्लाइएहिं पूआ, सक्कारो पवरवत्थमाईहिं ।

अण्णे विवज्जओ इह, दुहावि दव्वत्थओ एत्थ ॥ १२१२ ॥

૧. ૧૨૦૯ થી ૧૨૨૭ સુધીની ગાથાઓ છઠ્ઠા પંચા.માં અનુક્રમે ૨૭ થી ૪૫ છે.

૨. લલિત-વિસ્તરા વગેરેમાં ઉપદેશ દ્વારા મંદિર વગેરે કરાવવાથી પણ સાધુને દ્રવ્યસ્તવ છે એમ કહ્યું છે.

૩. જેના ઉપર આચાર્ય શ્રીહરિભદ્રસૂરિની 'લલિત-વિસ્તરા' નામની ટીકા છે તે ચૈત્યવંદન શાસ્ત્ર.

વૃત્તિ:- 'માલ્યાદિભિઃ પૂજા', તથા 'સત્કારઃ પ્રવચ્ચાલકારદિભિઃ, અન્યે વિપર્યયઃ ઇહ'—પ્રવચ્ચને, વચ્ચાદિભિઃ પૂજા માલ્યાદિભિઃ સત્કાર ઇતિ વ્યાચક્ષતે, સર્વથા 'દ્વિધાપિ', યથાઽસ્તુ તથાઽસ્તુ, 'દ્રવ્યસ્તવોઽન્ના'ભિધેય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧૨ ॥

તન્ન એવ યુક્ત્યન્તરમાહ—

ઓસરણે બલિમાઈ, ણ વેહ જં ભગવયાઽવિ પડિસિદ્ધં ।

તા એસ અણુણાઓ, ડચ્ચિઆણં ગમ્મઈ તેણ ॥ ૧૨૧૩ ॥

વૃત્તિ:- 'સમવસરણે બલ્યાદિ' દ્રવ્યસ્તવાદ્, 'ન ચેહ યદ્' ભગવતાઽપિ' તીર્થકરેણ 'પ્રતિષિદ્ધં, તદેષો'ઽન્ન દ્રવ્યસ્તવો ઽનુજ્ઞાતઃ ડચ્ચિતેભ્યઃ' પ્રાણિભ્યો 'ગમ્યતે તેન' ભગવતેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧૩ ॥

ણ ય ભયવં અણુજાણઙ, જોગં મોક્ષવિગુણં કયાઈ વિ ।

તયણુગુણોઽવિ અ જોગો, ણ બહુમઓ હોઙ અણ્ણેસિં ॥ ૧૨૧૪ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચ ભગવાનનુજાનાતિ 'યોગં' વ્યાપારં 'મોક્ષવિગુણં કદાચિદપિ', મોહાભવાત્, ન ચ 'તદનુગુણોઽપ્યસૌ યોગઃ ન બહુમતો ભવત્યન્યેષાં', કિન્તુ બહુમત એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧૪ ॥

આ (પૂજન-સત્કાર દ્રવ્યસ્તવ છે એ) જ કહે છે—

પુષ્પમાલા આદિથી થતી પૂજા પૂજન છે અને શ્રેષ્ઠ વચ્ચ, અલંકાર આદિથી થતી પૂજા સત્કાર છે. કેટલાક આચાર્યો આનાથી વિપરીત કહે છે, અર્થાત્ શ્રેષ્ઠ વચ્ચ આદિથી થતી પૂજા એ પૂજન છે અને પુષ્પમાલા આદિથી થતી પૂજા એ સત્કાર છે એમ કહે છે. અર્થ જે હોય તે, પણ બંને અર્થ પ્રમાણે પૂજન-સત્કાર દ્રવ્યસ્તવ છે એમ અહીં કહેવું છે. [૧૨૧૨]

સાધુને દ્રવ્યસ્તવ હોય છે તેમાં શાશ્વમાં જ મળતી અન્ય યુક્તિ કહે છે—

સમવસરણમાં બલિ આદિથી થતી પૂજા દ્રવ્યસ્તવ છે. ભગવાને પણ તેનો નિષેધ કર્યો નથી. આથી ભગવાને યોગ્ય જીવોને દ્રવ્યસ્તવની અનુજ્ઞા આપી છે એમ જણાય છે. (કારણ કે “અનિષિદ્ધ-મનુમત્=જેનો નિષેધ ન થાય તે અનુમત-સંમત છે” એવો નિયમ છે.) [૧૨૧૩] ભગવાન મોહરહિત હોવાથી મોક્ષને પ્રતિકૂળ ક્રિયાની અનુમતિ ક્યારે પણ ન આપે, અને અન્યની મોક્ષને અનુકૂળ પણ ક્રિયામાં ભગવાનની અનુમતિ ન હોય એવું બને નહિ, અનુમતિ હોય જ. [૧૨૧૪]

જો ચેવ ભાવલેસો, સો ચેવ ય ભગવઓ બહુમઓ ડ ।

ન તઓ વિણેઅરેણંતિ અત્થઓ સોઽવિ એમેવ ॥ ૧૨૧૫ ॥

વૃત્તિ:- 'ય એવ ભાવલેશો' બલ્યાદૌ ક્રિયમાણે 'સ એવ ચ ભગવત'સ્તીર્થકરસ્ય 'બહુમત' ઇત્યા-શઙ્કચાહ-'નાસૌ'-ભાવલેશો 'વિનેતરેણ'-દ્રવ્યસ્તવેને ત્યર્થતઃ સોઽપિ'-દ્રવ્યસ્તવ 'એમેવ'-અનુમત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧૫ ॥

પૂર્વપક્ષ-બલિ આદિ કરવામાં જે થોડો (ભગવદ્ બહુમાનરૂપ) ભાવ થાય છે તે જ ભગવાનને અનુમત છે. (પણ દ્રવ્યસ્તવ અનુમત નથી) ઉત્તરપક્ષ- ભાવલેશ દ્રવ્યસ્તવ વિના બીજા યોગથી થતો નથી. આથી અર્થાપત્તિથી દ્રવ્યસ્તવ પણ અનુમત છે. [૧૨૧૫]

एतदेवाह-

कज्जं इच्छंतेणं, अणंतरं कारणापि इदं तु ।

जह आहारजतंति, इच्छंतेणेह आहारो ॥ १२१६ ॥

વૃત્તિ:- ‘કાર્યમિચ્છતાડનન્તરં’-મોક્ષફલકારિ ‘કારણમપીષ્ટમેવ’ ભવતિ, કથમિત્યાહ- ‘યથાડહારજાં તૃપ્તિમિચ્છતા ઇહલોકે આહાર’ ઇષ્ટ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧૬ ॥

આ જ કહે છે-

કાર્યની ઈચ્છાવાળાને અનંતર (જેનાથી સીધું કાર્ય થાય તે) કારણની ઈચ્છા થાય જ છે. જેમકે આ લોકમાં ભૂખ શમાવવાની ઈચ્છાવાળાને આહારની ઈચ્છા થાય જ છે. (અર્થાત્ કાર્યની ઈચ્છામાં અનુમતિમાં તેના અનંતર કારણની ઈચ્છા-અનુમતિ રહેલી જ હોય છે. આથી દ્રવ્યસ્તવ ભાવલેશનું અનંતર કારણ હોવાથી ભાવલેશની અનુમતિમાં દ્રવ્યસ્તવની અનુમતિ રહેલી જ છે. એટલે ભગવાનને ભાવલેશ અનુમત હોવાથી દ્રવ્યસ્તવ પણ અનુમત જ છે એ સિદ્ધ થાય છે.) [૧૨૧૬]

भवनादावपि विधिमाह-

जिणभवणकारणादिऽपि, भरहाईणं न वारिअं तेणं ।

जह तेसिं चिअ कामा, सल्लविसाईहिं वयणोहिं ॥ १२१७ ॥

વૃત્તિ:- ‘જિનભવણકારણાદિપિ’ દ્રવ્યસ્તવરૂપં ‘ભરતાદીનાં’ શ્રાવકાણાં ‘ન વારિતં તેન’ ભગવતા, ‘યથા ‘તેષામેવ’ ભરતાદીનાં ‘કામાઃ શલ્યવિવાદિભિર્વચનૈર્નિવારિતાઃ, ‘સલ્લં કામા વિસં કામા’ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧૭ ॥

જિનભવનનિર્માણ આદિમાં પણ ભગવાનની અનુમતિ છે એ કહે છે-

શ્રી આદિનાથ ભગવાને ભરત આદિને જેમ શલ્ય, વિષ ઈત્યાદિ વચનોથી વિષયભોગનો નિષેધ કર્યો, તેમ દ્રવ્યસ્તવરૂપ જિનભવનનિર્માણ આદિનો નિષેધ કર્યો નથી. જો આદિનાથ ભગવાનને જિનભવનનિર્માણ આદિ અનુમત ન હોત તો તેનો પણ વિષયભોગની જેમ નિષેધ કર્યો હોત.

शल्य वगेरे वचनो आ प्रमाणे छे-

सल्लं कामा विसं कामा, कामा आसीविसोवमा ।

कामे पत्थेमाणा अकामा जंति दुग्गइं ॥ (उत्तरा. ८-५३)

“વિષયો શલ્ય સમાન છે, વિષયો ઝેર સમાન છે, વિષયો આશીવિષ સર્પ સમાન છે,

વિષયોની ઈચ્છા પૂરી ન થવાથી વિષયો ભોગવ્યા વિના પણ વિષયોની ઈચ્છા માત્રથી જીવો દુર્ગતિમાં જાય છે.” [૧૨૧૭]

તા તંપિ અણુમયં ચિઅ, અપ્પડિસેહાઓં તંતજુત્તીએ ।

ઇઅ સેસાણવિ એથં, અણુમોઅણમાઇ અવિરુદ્ધં ॥ ૧૨૧૮ ॥

વૃત્તિ:- ‘તત્તદપ્યનુમતમેવ’-જિનભવનકારણાદિ, ‘અપ્રતિવેધાત્’ કારણાત્, ‘તન્નયુક્ત્યા’ ‘પરમતમ-પ્રતિષિદ્ધમનુમતિ’મિતિ તન્નયુક્તિરિત્યનયા, ‘ઇય’ ભગવદનુજ્ઞાનાત્ ‘શેષાણામપ્યત્ર’ સાધૂનાં મનુમોદનાદ્યવિરુદ્ધમ્’, આદિશબ્દાત્ કારણાદિપરિગ્રહ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧૮ ॥

ભગવાને જિનભવનનિર્માણ આદિનો અને સમવસરણમાં બલિ વગેરેનો નિષેધ ન કર્યો હોવાથી ભગવાનને તે અનુમત જ છે એમ (જો અનુમત ન હોય તો વિષયભોગની જેમ તેનો પણ નિષેધ કરત એવી) શાસ્ત્રયુક્તિથી સિદ્ધ થાય છે. અહીં “અપ્રતિષિદ્ધમનુમતમ્” એ પરમતરૂપ શાસ્ત્રયુક્તિ સમજવી. એ પ્રમાણે સાધુઓને પણ જિનબિંબનાં દર્શનથી થતા પ્રમોદથી અને જિનબિંબાદિ કરાવનારની પ્રશંસાથી દ્રવ્યસ્તવ સંબંધી અનુમોદના સંગત છે. તથા જિનબિંબાદિ કરાવનારની પ્રશંસા દ્વારા અને જિનબિંબાદિ કરાવવાથી થતા લાભનું વર્ણન કરીને બિંબાદિ કરાવવાનો ઉત્સાહ કરાવવા દ્વારા સાધુઓને દ્રવ્યસ્તવનું કરાવવું પણ સંગત છે. [૧૨૧૮]

યુક્ત્યન્તરમાહ-

જં ચ ચડ્ઢા ભણિઓ, વિણઓ ઉપચારિઓ ડ જો તથ ।

સો તિત્થયેરે નિઅમા, ણ હોઇ દલ્લથયા અત્તો ॥ ૧૨૧૯ ॥

વૃત્તિ:- ‘યશ્ચતુર્દ્ધાં ભણિતો વિનયઃ’, જ્ઞાનદર્શનચારિત્રૌપચારિકભેદાત્, ‘ઔપચારિકસ્તુ’ વિનયઃ ‘યસ્તત્ર’-વિનયમધ્યે ‘સ તીર્થકરે’ ‘નિયમાદ્’ અવશ્યન્તયા ‘ન ભવતિ દ્રવ્યસ્તવાદન્યઃ’, અપિ તુ દ્રવ્યસ્તવ એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧૯ ॥

સાધુઓને દ્રવ્યસ્તવ હોય છે એમાં અન્ય યુક્તિ કહે છે-

વિનયસમાધિ અધ્યયન વગેરેમાં દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને ઔપચારિક એમ ત્રણ પ્રકારનો વિનય કહ્યો છે. તેમાં જે ઔપચારિક વિનય છે તે તીર્થકર વિષે દ્રવ્યસ્તવથી અન્ય નથી, કિંતુ દ્રવ્યસ્તવરૂપ જ છે. (ઔપચારિક વિનયનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે-

તિત્થયર સિદ્ધકુલગણ-સંઘકિરિયધમ્મનાણનાણીણં ।

આચરિયથેરુવજ્ઞાય ગણીણં તેરસ પચાણિ ।

અણસાયણા ય ભત્તી, બહુમાણો તહ ય વણ્ણસંજલણા ।

તિત્થયરાદી તેરસ ચડ્ઢગુણા હોંતિ ભાવત્તા ॥ (પ્ર. સા. ગા. ૫૫૦-૫૫૧)

૧. દશવૈ. વિનયસમાધિ અધ્યયનમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને ઉપચાર એમ પાંચ પ્રકારનો વિનય કહ્યો છે.

“તીર્થંકર, સિદ્ધ, કુલ, ગણ, સંઘ, ક્રિયા, ધર્મ, જ્ઞાન, જ્ઞાની, આચાર્ય, સ્થવિર, ઉપાધ્યાય અને ગણી એ ૧૩ પદોની આશાતના ત્યાગ, ભક્તિ=બાહ્ય ભક્તિ, બહુમાન=આંતરિક માન અને પ્રશંસા એ ચાર પ્રકારે વિનય કરવો એ વિનયના ૧૩ x ૪ = ૫૨ ભેદ છે. કુલ એટલે અનેક ગણોનો (ગચ્છોનો) સમુદાય. ગણ એટલે એક આચાર્યનો ગચ્છ (સમુદાય). સ્થવિર એટલે સીદ્ધાતા સાધુઓને સ્થિર કરનાર. ગણી એટલે સાધુસમુદાયનો અધિપતિ=આગેવાન. બાકીના પદોનો અર્થ સુગમ છે.”) [૧૨૧૯]

एअस्स उ संपाडण-हेउं तह हंदि वंदणाएवि ।

पूअणमाउच्चारण-मुववणणं होइ जइणोऽवि ॥ १२२० ॥

વૃત્તિ:- ‘एतस्यैव’ દ્રવ્યસ્તવસ્ય ‘सम्पादनहेतोः’ सम्पादनार्थ ‘तथा हन्दी’ त्युपप्रदर्शनं ‘वन्दनायामपि’ सूत्ररूपायां ‘पूजनाद्युच्चारणं’ ‘पूयणवक्तियाए’ इत्यादि ‘उपपन्नं भवति’, न्याय्यमित्यर्थः, ‘यतेरपीति’ गाथार्थः ॥ १२२० ॥

इहरा अणत्थगं तं, ण य तयणुच्चारणेण सा भणिआ ।

ता अभिसंधारणमो, संपाडणमिदुमेअस्स ॥ १२२१ ॥

વૃત્તિ:- ‘इतरथा त्वनर्थकं तदु’ च्चारणं, ‘न च तदनुच्चारणेन सा’ वन्दना ‘भणिता’ यतेः, ‘तत्’ तस्माद् ‘अभिसन्धारणेन’ विशिष्टेच्छरूपेण ‘सम्पादनमिदुमेतस्य’-द्रव्यस्तवस्येति गाथार्थः ॥ १२२१ ॥

કાયોત્સર્ગથી દ્રવ્યસ્તવ (રૂપ ઔપચારિક વિનય) જ કરવા માટે “અરિહંત ચેઈઆણં એ વંદનાસૂત્રમાં ‘પૂઅણવક્તિયાએ’ ઈત્યાદિ પદોથી પૂજા આદિનો ઉલ્લેખ છે. આથી સાધુને પણ (અનુમોદના આદિથી) દ્રવ્યસ્તવ સંગત છે. [૧૨૨૦] ‘પૂઅણવક્તિયાએ’ વગેરે પદોથી પૂજન આદિનું ઉચ્ચારણ જો દ્રવ્યસ્તવ માટે ન હોય તો તે ઉચ્ચારણ નિરર્થક બને.

પ્રશ્ન- ‘પૂઅણવક્તિયાએ’ ઈત્યાદિ પદોનું ઉચ્ચારણ સાધુઓ ન કરે તો ઉચ્ચારણ નિરર્થક બનવાનો પ્રશ્ન ન રહે.

ઉત્તર- આગમમાં ‘પૂઅણવક્તિયાએ’ વગેરે પદોના ઉચ્ચારણ વિના વંદના કહી નથી, અર્થાત્ તે પદોના ઉચ્ચારણ વિના સાધુથી વંદના થઈ શકે નહિ. આથી કાયોત્સર્ગથી (અહિસંધારણઓ =) પૂજનાદિની ભાવના રૂપ વિશિષ્ટ ઈચ્છા દ્વારા સાધુઓ દ્રવ્યસ્તવ કરે એ શાસ્ત્રસંમત છે. [૧૨૨૧]

सक्खा उ कसिणसंजम-दव्वाभावेहिं णो अयं इद्वो ।

गम्मइ तंतठिईए, भावपहाणा हि मुणउ त्ति ॥ १२२२ ॥

૧. અરિહંત, સિદ્ધ, ચૈત્ય (મંદિર-મૂર્તિ), શ્રુત, ધર્મ (યતિધર્મ), સાધુ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવચન (= સંઘ) અને દર્શન (સમ્યક્ત્વ) એ દર્શનો ભક્તિ, પૂજા, પ્રશંસા, નિંદાત્યાગ, આશાતનાત્યાગ એમ પાંચ પ્રકારનો વિનય કરવો તે દર્શન વિનય છે. (પ્ર. સા. ૯૩૦-૩૧) સમકિતના સડસઠ બોલની સજ્જાયામાં ભક્તિ, બહુમાન, ગુણસ્તુતિ, અવગુણચ્છાદન અને આશાતનાનો ત્યાગ એમ પાંચ પ્રકારે અરિહંતાદિ દર્શનો વિનય જણાવ્યો છે.

वृत्तिः- 'साक्षात्' स्वरूपेणैव 'कृत्स्नसंयमद्रव्याभावाभ्यां' कारणाभ्यां 'नायमिष्टो', द्रव्यस्तव इति 'गम्यते, 'तन्त्रस्थित्या' पूर्वापरनिरूपणेन, गर्भार्थमाह-'भावप्रधाना हि मुनय इति'कृत्वोपसर्जनमयमिति गाथार्थः ॥ १२२२ ॥

(साधु साक्षात् द्रव्यस्तव केम न करे अे प्रश्ननुं समाधान करे छे-)

सर्वथा प्राज्ञातिपातविरमण इप संपूर्ण संयमवाणा डोवाथी अने निष्परिग्रही डोवाना कारणे धन न डोवाथी साधुओ साक्षात् द्रव्यस्तव करे अे शास्त्रसंमत नथी अेम शास्त्रमां पूर्वापरनो संबंध ज्ञेवाथी शास्त्रनीतिथी ज्ञायाय छे. (शास्त्रमां यति माटे स्नानादिनो अने परिग्रहलो निषेध छे.) कारण के मुनिओ भावप्रधान डोय छे, अर्थात् मुनिओमां भावनी प्रधानता डोय छे, अेथी द्रव्यस्तव गौण डोय छे. [१२२२]

एर्हितो अण्णे, धम्महिगारीह जे उ तेसिं तु ।

सक्खं चिअ विण्णेओ, भावंगतया जओ भणिओ ॥ १२२३ ॥

वृत्तिः- 'एतेभ्यो' मुनिभ्योऽन्ये धर्माधिकारिण' इह 'ये' श्रावका' स्तेषां तु साक्षादेव विज्ञेयः' स्वरूपेणैव 'भावाङ्गतया' हेतुभूतया, 'यतो भणितं' वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥ १२२३ ॥

(साक्षात् पूजा करवाना अधिकारी श्रावको छे अे ज्ञावे छे-)

श्रावकोने ते शुभभावनुं (के भावपूजानुं) कारण डोवाथी साक्षात् ज द्रव्यस्तव डोय छे. कारण के (आव. नि. भा. गा. १८६मां) नीचे प्रमाणे कहुं छे. [१२२३]

अकसिणपवत्तयाणं, विरयाविरयाण एस खलु जुत्तो ।

संसारपयणुकरणो, दब्बथए कूवदिट्ठतो ॥ १२२४ ॥

वृत्तिः- 'अकृत्स्नप्रवर्त्तकानां' संयममधिकृत्य, 'विस्ताविरतानां' प्राणिनां 'एष खलु युक्तः', स्वरूपेणैव, 'संसारप्रतनुकरणः' शुभानुबन्धात् 'द्रव्यस्तवः', तस्मिन् 'कूपदृष्टान्तो'ऽत्र प्रसिद्धकथानकगम्य इति गाथार्थः ॥ १२२४ ॥

अपूर्णा संयमवाणा देशविरति श्रावकोने शुभकर्मना अनुबंध द्वारा संसार घटाडनार द्रव्यस्तव साक्षात् ज करवा योग्य छे. आ विषे इपनुं दृष्टांत प्रसिद्ध छे. [१२२४]

सो खलु पुप्फाईओ तत्थुत्तो ण जिणभवणमाईऽवि ।

आईसहा वुत्तो, तयभावे कस्स पुप्फाई ? ॥ १२२५ ॥

वृत्तिः- 'स खलु'-द्रव्यस्तवः 'पुष्पादिः तत्रोक्तः', 'पुष्पादीयं ण इच्छंति' प्रतिषेधप्रत्यासत्तेः, 'न जिनभवनादिरपि', अनधिकारादित्याशङ्क्याह-'आदिशब्दादुक्तो' जिनभवनादिरपि, 'तदभावे' जिनभवनाद्यभावे 'कस्य पुष्पादि'रिति गाथार्थः ॥ १२२५ ॥

(આવશ્યક સૂત્રમાં જિનભવનાદિનું પણ વિધાન છે એ કહે છે—)

પ્રશ્ન- આવશ્યક સૂત્રમાં (સામા. અ. ભા. ગા. ૧૯૫માં) “પુષ્પાદીયં ણ ઇચ્છંતિ” = સાધુઓ પુષ્પાદિ દ્રવ્યસ્તવને ઈચ્છતા નથી એવો પાઠ છે. અહીં પુષ્પાદિના નિષેધના સંબંધથી પુષ્પાદિને દ્રવ્યસ્તવ કહ્યો છે, જિનભવન વગેરેને નહીં. કારણ કે ત્યાં જિનભવન વગેરેનો અધિકાર નથી.

ઉત્તર- ત્યાં ‘પુષ્પાદીયં’ પદમાં રહેલા આદિ શબ્દોથી જિનભવન વગેરેનું પણ સૂચન છે. જો ત્યાં આદિ શબ્દથી જિનભવન વગેરેનું સૂચન ન હોય તો તે દ્રવ્યસ્તવ ન હોવાથી તેના અધિકારીઓ જિનભવનાદિ ન કરે. હવે જો જિનભવન, જિનમૂર્તિ વગેરે ન હોય તો પુષ્પાદિથી પૂજા કોની ? અર્થાત્ પુષ્પાદિ પૂજાનું વિધાન નિરર્થક બને. આથી ત્યાં આદિ શબ્દથી જિનભવન વગેરેનું પણ સૂચન કર્યું છે. [૧૨૨૫]

णणु तत्थेव य मुणिणो, पुष्पाइनिवारणं फुडं अत्थि ।

अत्थि तयं सयकरणं, पडुच्च णणुमोअणाइवि ॥ १२२६ ॥

વૃત્તિ:- ‘નનુ ‘તત્રૈવ ચ’ સ્તવાધિકારે ‘મુને: પુષ્પાદિનિવારણં સ્ફુટમસ્તિ’, ‘તો કસિણસંજમે’-ત્યાદિવચનાદ્, એતદાશઙ્કયાહ-‘અસ્તિ તત્’ સત્યં, કિન્તુ ‘સ્વયં કરણં પ્રતીત્ય’ નિવારણં, ‘નાનુમોદનાદ્યપિ’ પ્રતીત્યેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૨૨૬ ॥

(આવશ્યકમાં મુનિઓને અનુમોદનાથી દ્રવ્યસ્તવનો નિષેધ નથી એ કહે છે—)

પ્રશ્ન- આવશ્યકમાં મુનિઓને પુષ્પાદિ પૂજાનો સ્પષ્ટ નિષેધ કર્યો છે. ત્યાં કહ્યું છે કે-
છજ્જીવકાયસંજમુ, દવ્વથણ સો વિરુજ્ઞણ કસિણો ।

તો કસિણસંજમવિઠ્ઠુ, પુષ્પાઈયં ન ઇચ્છંતિ ॥ (ભા. ૧૯૫)

“છ જીવનિકાયના સંઘટ્ટનાદિના ત્યાગ રૂપ સંયમમાં છ જીવનિકાયના જીવોનું હિત છે. દ્રવ્યસ્તવમાં પુષ્પાદિને ચુંટવા આદિથી સંયમનું પૂર્ણ પાલન થતું નથી. આથી સંપૂર્ણ સંયમને પ્રધાન સમજનારા સાધુઓને પુષ્પાદિક દ્રવ્યસ્તવ ઈષ્ટ નથી.” આ પ્રમાણે આવશ્યકમાં સાધુઓને દ્રવ્યસ્તવનો નિષેધ હોવાથી તેમને દ્રવ્યસ્તવ ન હોય.

ઉત્તર- ત્યાં નિષેધ છે એ સાચું છે. પણ ત્યાં સ્વયં કરવાનો નિષેધ છે, નહિ કે અનુમોદનાદિનો પણ. [૧૨૨૬]

एतदेव समर्थयति-

सुव्वइ अ वयररिसिणा, कारखणंपिहु अणुट्टियमिमस्स ।

वायगगंथेसु तहा, एअगया देसणा चेव ॥ १२२७ ॥

૧. અહીં છટ્ટા પંચાશકમાં આ જ ગાથામાં (ગાથા નં. ૪૩) ટીકાકાર ભગવંતે “દલ્લત્થઓ પુષ્પાઈ = (આવ. સામા. અ. ભા. ગા. ૧૯૩) પુષ્પ, પુષ્પ વગેરે દ્રવ્યસ્તવ છે.” એ પાઠ મૂક્યો છે. અહીં પુષ્પાદીયં ણ ઇચ્છંતિ એ પાઠ કરતાં દલ્લત્થઓ પુષ્પાઈ એ પાઠ વધારે સંગત જણાય છે.

वृत्तिः- 'श्रूयते च वज्रविणा' पूर्वधरेण 'कारणमपि', तत्त्वतः करणमपि, 'अनुष्ठितमेतस्य'-द्रव्यस्तवस्य 'माहेसरीउ पुरिअ' मित्यादिवचनाद्, 'वाचकग्रन्थेषु तथा' धर्मरत्नमालादिषु 'एतद्गता' जिनभवनादिद्रव्यस्तवगता 'देशना चैव' श्रूयते, 'जिनभवन' मित्यादिवचनादिति गाथार्थः ॥ १२२७ ॥

आ ४ विषयनुं समर्थन कहे छे-

श्री वज्रस्वामीअे पुष्पादिथी द्रव्यस्तव कराव्यो હતો અને પરમાર્થથી કર્યો પણ હતો, એમ આવશ્યક નિયુક્તિમાં પાઠ છે. તે આ પ્રમાણે-

માહેસરીउ સેસા, પુરિઅં નીઆ હુઆસણગિહાઓ ।

ગયણયલયમઙ્ગવઙ્ગતા, વઙ્ગેણ મહાણુભાગેણ ॥ ૭૭૨ ॥

“મહાન પ્રભાવવાળા શ્રી આર્ધવજ્રસ્વામી આકાશમાં ઉડીને માહેશ્વરી નગરીમાં આવેલા હુતાશન ગૃહમાંથી (= વ્યંતરદેવના મંદિર પાસે આવેલા ઉદ્યાનમાંથી) પુષ્પો પુરિકાનગરીમાં લઈ આવ્યા.”

તથા શ્રી ઉમાસ્વાતિ મહારાજના ધર્મરત્નમાલા વગેરે ગ્રંથોમાં દ્રવ્યસ્તવનો ઉપદેશ વાંચવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે-

જિનભવનં જિનવિમ્બં જિનપૂજાં જિનમતં ચ યઃ કુર્યાત્ ।

તસ્ય નરામરશિવસુખફલાનિ કરપલ્લવસ્થાનિ ॥ ૧ ॥

યસ્તુળમયીમપિ કુટીં, કુર્યાદ્ દદ્યાત્ તથૈકપુષ્પમપિ ।

ભક્ત્યા પરમગુરુભ્યઃ, પુણ્યોન્માનં કુતસ્તસ્ય ॥ ૨ ॥

“જે જિનભવન, જિનવિંબ, જિનપૂજા અને (લાખાવવા આદિથી) જિનાગમ (રચનાદિ) કરે છે, તેને મનુષ્ય, દેવ અને મોક્ષનાં સુખો રૂપ ફળો હથેલીમાં છે.”

“જે ભક્તિથી જિનેશ્વર ભગવાન માટે માત્ર ઘાસની ઝુંપડી બનાવે, તથા ભક્તિથી જિનેશ્વર ભગવાનને એક જ પુષ્પ ચઢાવે તેના પુણ્યનું માપ ક્યાંથી કરી શકાય ? અર્થાત્ ન કરી શકાય.” (૨)

(આ ઉપદેશથી શ્રીતાને દ્રવ્યસ્તવમાં પ્રવૃત્તિ કરાવવા દ્વારા શ્રી ઉમાસ્વાતિ મહારાજે પણ દ્રવ્યસ્તવ પણ કરાવ્યો છે. આથી આવશ્યક નિયુક્તિમાં સાધુઓને પુષ્પાદિથી પૂજાનો નિષેધ સ્વયં કરવાની અપેક્ષાએ છે, અનુમોદનાદિની અપેક્ષાએ નથી.) [૧૨૨૭]

દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવનો વિષય પૂર્ણ થયો.

હિંસા-અહિંસાનું સ્વરૂપ (૧૨૭૭મી ગાથા સુધી.)

આહેવં હિંસાવિ હુ, ધમ્માય ણ દોસચારિણિત્તિ ઠિઅં ।

એવં ચ વેઅવિહિઆ, ણિચ્છિજ્જહ સેહ વામોહો ॥ ૧૨૨૮ ॥

વૃત્તિ:- 'આહ-એવં' દ્રવ્યસ્તવવિધાને 'હિંસાપિ ધર્માય' ક્રિયમાણા ન 'દોષકારિણીતિ સ્થિતં' ન્યાયતઃ તામન્તરેણ દ્રવ્યસ્તવાભાવાત્, તતઃ કિમિત્યાહ-'એવં ચ' સ્થિતે સતિ 'વેદવિહિતા' યાગવિધાને 'નેષ્યતે સેહ'-હિંસેતિ 'વ્યામોહો' ભવતાં, સાધારણત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૨૮ ॥

પૂર્વપક્ષ- દ્રવ્યસ્તવના વિધાનથી ધર્મ માટે કરાતી હિંસા પણ દોષ કરનારી બનતી નથી, એમ ન્યાયથી સિદ્ધ થયું. કારણ કે હિંસા વિના દ્રવ્યસ્તવ ન થઈ શકે. આમ સિદ્ધ થતાં વેદમાં કહેલી યજ્ઞમાં કરવામાં થતી હિંસાને તમે નિર્દોષ માનતા નથી એ તમારી મૂઢતા છે. કારણ કે દ્રવ્યસ્તવ અને યજ્ઞ એ બંનેમાં હિંસા સમાન છે. [૧૨૨૮]

પીઠાગરત્તિ અહ સા, તુલ્લમિણં હંદિ અહિગયાતેઽવિ ।

ળ ય પીઠાઓં અધમ્મો, ણિઅમા વિજ્જેણ વંભિચારો ॥ ૧૨૨૯ ॥

વૃત્તિ:- 'પીઠાકારિણીત્યથ સા' વેદવિહિતા હિંસા, એતદાશઙ્ક્યાહ-'તુલ્યમિદં હન્દ્યાધિકૃતાયામપિ'-જિનભવનાદિહિંસાયામ્, ઉપપત્યન્તરમાહ-'ન ચ પીઠાતોઽધર્મો 'નિયમાદ્' એકાન્તેનૈવ, 'વૈદ્યેન વ્યભિચારત્', તસ્માત્ પીઠાકરણેઽપિ તદભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૨૯ ॥

કદાચ તમે એમ માનતા હો કે વેદવિહિત હિંસા પીઠા (= દુઃખ) કરનારી હોવાથી નિર્દોષ નથી, તો આ જિનભવનાદિની હિંસામાં પણ તુલ્ય છે=જિનભવનાદિની હિંસા પણ પીઠા કરનારી છે. તથા પીઠા કરવાથી એકાન્તે અધર્મ થતો નથી. કારણ કે વૈદ્યમાં આ નિયમ લાગુ પડતો નથી. વૈદ્ય દર્દીને વાઢ-કાપ આદિથી પીઠા કરે છે છતાં તેને પાપ લાગતું નથી. આથી પીઠા કરવા છતાં અધર્મ થતો નથી. [૧૨૨૯]

અહ તેસિં પરિણામે, સુહં તુ તેસિંપિ સુલ્લઈ એવં ।

તજ્જણણેઽવિ ણ ધમ્મો, ણિઅઓ પરદારગાર્ણણં ॥ ૧૨૩૦ ॥

વૃત્તિ:- 'અથ' તેષાં' જિનભવનાદૌ હિંસ્યમાનાનાં પરિણામે સુલ્લમેવે 'ત્યદોષઃ', એતદાશઙ્ક્યાહ-'તેષામપિ' યાગે હિંસ્યમાનાનાં 'શ્રૂયતે એતત્', સ્વર્ગપાઠાત્, ઉપપત્યન્તરમાહ-'તજ્જનનેઽપિ' સુલ્લ-જનનેઽપિ 'ન ધર્મો ણિઅતઃ પરદારિકાદીનાં', તસ્માદેતદપિ વ્યભિચારીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૩૦ ॥

સિઅ તત્થ સુહો ભાવો, તં કુણમાણસ્સ તુલ્લમેઅંપિ ।

ઇઅરસ્સવિ અ સુહો ચ્ચિઅ, ણોઓ ઇઅરં કુણંતસ્સ ॥ ૧૨૩૧ ॥

વૃત્તિ:- 'સ્યાત્' તત્ર' જિનભવનાદૌ 'શુભો ભાવઃ તાં' હિંસાં 'કુર્વત' इत्येतदाશઙ્ક્યાહ-'તુલ્યમેતદપિ', કથમિત્યાહ-'ઇતરસ્યાપિ ચ' વેદવિહિતહિંસાકર્તુઃ 'શુભ એવ જ્ઞેયો' ભાવઃ, 'ઇતરાં' વેદવિહિતાં હિંસાં 'કુર્વતો' યાગવિધાનેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૩૧ ॥

એગિંદિઆઇ અહ તે, ઇઅરે થોવત્તિ તા કિમેણં ? ।

ધમ્મત્થં સલ્લચ્ચિઅ, વયણા એસા ણ દુટ્ઠત્તિ ॥ ૧૨૩૨ ॥

वृत्तिः- 'एकेन्द्रियादयोऽथ ते' जिनभवनादौ हिंस्यन्त इत्याशङ्क्याह- 'इतरे स्तोका इति' वेदात् यागे हिंस्यन्ते, 'तत्किमेतेन'-भेदाभिनवेशेन ?, 'धर्मार्थं सर्वैव', सामान्येन 'वचनाद्, एषा' हिंसा 'न दुष्टेति' गाथार्थः ॥ १२३२ ॥

कदाय तमे अेम मानता ङो के जिनत्ववन वगेरेमां जेमनी हिंसा थाय छे ते जवोने परिष्णामे सुष मणे छे माटे ते हिंसा निर्दोष छे, तो ते पञ्ज बरोबर नथी. कारण के यज्ञमां भरता जवोने स्वर्ग मणे छे अेवो पाठ ङोवाथी यज्ञमां हिंसा कराता जवोने पञ्ज परिष्णामे सुष मणे छे अेवुं सांभणवामां आवे छे. तथा सुष आपवा छतां धर्म न थाय. परस्त्रीगामी वगेरे जवो बीजने सुष आपता ङोवा छतां तेमने धर्म थतो नथी. आथी "परिष्णामे सुष मणे तेवी हिंसा निर्दोष ङोय" अेवो नियम पञ्ज अेकांते नथी. [१२३०] कदाय तमे अेम मानता ङो के जिनत्ववन आदि करवामां हिंसा करनारने शुभ त्वाव थाय छे माटे जिनत्ववनादिनी हिंसा निर्दोष छे, तो अे यज्ञहिंसामां पञ्ज तुल्य छे=यज्ञ करवा द्वारा वेदविहित हिंसा करनारने पञ्ज शुभ ज त्वाव थाय छे. [१२३१] कदाय तमे कदेशो के जिनत्ववनादिमां अेकेन्द्रिय वगेरे (सूक्ष्म = नाना) जवोनी हिंसा थाय छे, तो यज्ञमां वेदवयनथी थोडा जवोनी हिंसा थाय छे. माटे आ (जिनत्ववनादिनी हिंसा निर्दोष छे अने यज्ञनी हिंसा ङोषित छे अेवा) त्नेदनो आग्रह निरर्थक छे. सामान्यथी शास्त्रवयनथी जिनत्ववनादिनी के यज्ञनी अधी ज हिंसा धर्म माटे छे. आथी आ (जिनत्ववनादिनी के यज्ञनी) हिंसा ङोषित नथी. [१२३२]

एवं पूर्वपक्षमाशङ्क्याह-

एअंपि न जुत्तिखमं, ण वयणमित्ताउ होइ एवमिअं ।

संसारमोअगाणऽवि, धम्मादोसण्णसंगाओ ॥ १२३३ ॥

वृत्तिः- 'एतदपि न युक्तिक्षमं' यदुक्तं परेण, कुत इत्याह- 'न वचनमात्राद्'नुपपत्तिकाद् 'भवत्येवमेतत्' सर्वमेव, कुत इत्याह- 'संसारमोचकानामपि' वचनाद्भिन्नाकारिणां 'धर्मा-दोषप्रसङ्गात्' धर्मप्रसङ्गात् अदोषप्रसङ्गाच्चेति गाथार्थः ॥ १२३३ ॥

सिअ तं न सम्म वयणं, इअरं सम्मवयणांति किं माणं ? ।

अह लोगो च्चिअ नेअं, तहा अपाढा विगाणा य ॥ १२३४ ॥

वृत्तिः- 'स्यात् 'तत्' संसारमोचकवचनं 'न सम्यग्वचनमि'त्याशङ्क्याह- 'इतरत्' वैदिकं 'सम्यग् वचनमिति किं मानं ?, अथ लोक एव' मानमित्याशङ्क्याह-'नैतत्तथा', लोकस्य प्रमाणतया 'अपाठात्', प्रमाणमध्ये षट्सङ्ख्याविरोधात्, तथा 'विगानाच्च', नहि वेदवचनं प्रमाणमित्येकवाक्यता लोकस्येति गाथार्थः ॥ १२३४ ॥

उत्तरपक्ष- वादीअे जे कहुं छे ते युक्तिथी टडी शके तेवुं नथी. घटी न शके तेवा शास्त्रवयन मात्रथी आ अधुं ज वादीना कव्वा प्रमाणे निर्दोष न अनी ज्ञय. कारण के अेम तो शास्त्रवयनथी

હિંસા કરનારા સંસારમોચકોની પણ હિંસા ધર્મરૂપ અને નિર્દોષ હોવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. [૧૨૩૩] કદાચ તમે કહેશો કે સંસારમોચકોનું વચન યથાર્થ વચન નથી, તો અમે પૂછીએ છીએ કે વૈદિકવચન યથાર્થ છે એમાં પ્રમાણ શું ? લોક જ પ્રમાણ છે એમ નહિ કહી શકાય. કારણ કે પ્રમાણશાસ્ત્રમાં લોકને પ્રમાણ કહ્યો નથી. પ્રમાણશાસ્ત્રમાં છ પ્રમાણો કહ્યા છે. તેમાં લોકનો નિર્દેશ નથી. એથી લોકને પ્રમાણ માનવામાં પ્રમાણની છ સંખ્યા સાથે વિરોધ આવે. તથા લોકમાં વેદવચનની પ્રામાણિકતા વિષે વિસંવાદ પણ છે=“વેદવચન પ્રમાણ છે” એવી એક વાક્યતા પણ નથી. [૧૨૩૪]

અહ પાઠોઽભિમત્ત્વિ, વિગાણમવિ એથ થોવગાણં તુ ।

ઇત્યંપિ ણપ્યમાણં, સવ્વેસિ વિદંસણાઓ ડ ॥ ૧૨૩૫ ॥

વૃત્તિ:- ‘અથ પાઠોઽભિમત્ત્વિ’ લોકસ્ય પ્રમાણમધ્યે, ષણ્ણામુપલક્ષણત્વાત્, ‘વિગાણમપ્યત્ર’-વેદવચનાપ્રમાણ્યે ‘સ્તોકાનામેવ’ લોકાનામિત્યેતદાશઙ્ક્યાહ-‘અત્રાપિ’-એવં કલ્પનાયાં ‘ન પ્રમાણં, સર્વેષાં’ લોકાનાં ‘અદર્શનાદ્’, અલ્પબહુત્વે નિશ્ચયાભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૩૫ ॥

હવે તમે કહેશો કે (લોક પ્રમાણ તરીકે પ્રસિદ્ધ હોવાથી) પ્રમાણશાસ્ત્રમાં છ સંખ્યાના ઉપલક્ષણથી લોકનો ઉલ્લેખ ઈષ્ટ જ છે. તથા વેદવચનની પ્રામાણિકતામાં વિસંવાદ થોડાક જ લોકોમાં છે, તો અમે કહીએ છીએ કે આવી (પ્રમાણશાસ્ત્રમાં છ સંખ્યાના ઉપલક્ષણથી લોકનો ઉલ્લેખ ઈષ્ટ જ છે એવી) કલ્પનામાં કોઈ પ્રમાણ નથી. તથા બધા લોકોને જોઈ શકાતા નથી (= બધા લોકોના વિચારો જાણી શકાતા નથી). એટલે વેદની પ્રામાણિકતા વિષે થોડા લોકોનો વિસંવાદ છે કે ઘણા લોકોનો વિસંવાદ છે એમ અલ્પ-બહુત્વનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી. [૧૨૩૫]

કિં તેસિ દંસણેણં, અપ્પબહુત્તં જહિત્થ તહ ચેવ ।

સવ્વત્થ સમવસેઅં, ણેવં વભિચારભાવાઓ ॥ ૧૨૩૬ ॥

વૃત્તિ:- ‘કિં તેષાં’ સર્વેષાં લોકાનાં ‘દર્શનેન ?’, અલ્પબહુત્ત્વં યથાઽત્ર’-મધ્યદેશાદૌ વેદવચન-પ્રમાણ્યં પ્રતિ ‘તથૈવ સર્વત્ર’ ક્ષેત્રાન્તરેષ્વપિ ‘સમવસેયં’, લોકત્વાદિહેતુભ્ય ઇત્યા-શઙ્ક્યાહ-‘નૈવં, વ્યભિચારભાવાત્’ કારણાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૩૬ ॥

એતદેવાહ-

અગ્રાહારે બહુગા, દીસંતિ દિઆ તહા ણ સુદ્ધત્તિ ।

ણ ય તદંસણાઓ ચ્ચિઅ, સવ્વત્થ ઇમં હવઙ્ક એવં ॥ ૧૨૩૭ ॥

વૃત્તિ:- ‘અગ્રાહારે બહુવો દૃશ્યન્તે’ દ્વિજાઃ’ બ્રાહ્મણાં સ્તથા ન શૂદ્રા ઇતિ’ બ્રાહ્મણવદ્ બહુવો દૃશ્યન્તે, ‘ન ચ’ તદર્શનાદેવ’ અગ્રાહારે બહુદ્વિજદર્શનાદેવ ‘સર્વત્ર’ ખિલ્લપલ્લ્યાદાવ’ પ્યેતદ્ધવતિ એવં’-દ્વિજબહુત્વમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૩૭ ॥

કદાચ તમે કહેશો કે બધા લોકોને જોવાનું શું કામ છે ? મધ્યપ્રદેશ વગેરેમાં વેદવચનની

પ્રામાણિકતા વિષે જે પ્રમાણે અલ્પ-બહુત્વ છે તે પ્રમાણે જ બીજા બધા ક્ષેત્રોમાં પણ અલ્પ-બહુત્વ જાણવું. આમાં (= અલ્પ-બહુત્વનું ક્ષેત્રાંતરોમાં અનુમાન કરવામાં) 'લોકત્વ' વગેરે હેતુઓ છે. આ બરોબર નથી. કારણ કે તેવા (એક ક્ષેત્રમાં જે રીતે અલ્પ-બહુત્વ હોય તે રીતે બધા જ ક્ષેત્રોમાં હોય એવા) નિયમનો અભાવ છે. [૧૨૩૬] જેમકે 'અગ્રાહાર ગામમાં જેમ બ્રાહ્મણો ઘણા દેખાય છે તેમ ક્ષુદ્રો ઘણા દેખાતા નથી. અગ્રાહારમાં ઘણા બ્રાહ્મણો દેખાવા માત્રથી તિલ્લપલ્લી વગેરે બીજા સ્થળે પણ ઘણા બ્રાહ્મણો છે એવો નિર્ણય ન થાય. [૧૨૩૭]

ઉપપત્યન્તરમાહ-

ण य बहुगाणवि एत्थं, अविगाणं सोहणंति निअमोऽअं ।

ण य णो थेवाणं हु, मूढेअरभावजोएण ॥ १२३८ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચ બહૂનામપ્યત્ર' -લોકે 'ઽવિગાનમ્' -એકવાક્યતારૂપં 'શોબનમિતિ નિયમોઽયં, ન ચ ન સ્તોકાનામપિ' ન શોબનમેવ, કુત ઇત્યાહ-'મૂઢેતરભાવયોગેન' બહૂનામપિ મૂઢવ્યાપાર-ભાવાત્ સ્તોકાનામપિ ચાભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૩૮ ॥

ण य रागाइविरहिओ, कोऽवि पमाया विसेसकारिति ।

जं सव्वेऽविअ पुरिसा, रागाइजुआ उ परषक्खे ॥ १२३९ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચ રાગાદિવિરહિતઃ' સર્વજ્ઞઃ 'કશ્ચિત્ પ્રમાતા વિશેષકારીતિ' ય એવં વેદ વૈદિકમેવ પ્રમાણં નેતરદિતિ, કુત ઇત્યાહ-'યત્સર્વં એવ પુરુષાઃ' સામાન્યેન 'રાગાદિયુક્તા એવ, પરષક્ષે' સર્વજ્ઞાનમ્બુપગમાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૩૯ ॥

તથા લોકમાં જે વિષે ઘણાઓની એકવાક્યતા હોય તે સારું જ હોય એવો પણ નિયમ નથી, અને થોડાઓની પણ એકવાક્યતા હોય એ બરાબ જ હોય એવો પણ નિયમ નથી. કારણ કે ઘણા પણ લોકો મૂઢ હોય અને થોડા પણ લોકો મૂઢ ન હોય. [૧૨૩૮] તથા વિશેષકારી (= પ્રમાણ-અપ્રમાણનો ભેદ પાડી શકે તેવો), યથાર્થ જાણકાર અને રાગાદિથી રહિત સર્વજ્ઞ એવો કોઈ નથી કે જે વેદમાં કહેલું જ પ્રમાણ છે, અન્ય નહિ, એવું જાણતો હોય. કારણ કે સામાન્યથી બધા જ રાગાદિથી યુક્ત જ છે. પર (વૈદિક) પક્ષમાં કોઈ મનુષ્ય સર્વજ્ઞ હોતો નથી એવી માન્યતા છે. (આથી અહીં સર્વજ્ઞ નથી એમ જે કહ્યું તે વૈદિક સિદ્ધાંતની દૃષ્ટિએ સમજવું. જૈન સિદ્ધાંતની દૃષ્ટિએ નહિ.) [૧૨૩૯]

દોષાન્તરમાહ-

एवं च वयणमिन्ता, धम्मादोसा ति मिच्छणाणंपि ।

घाएताण दिअवरं, पुरओ णणु चंडिकाईणं ॥ १२४० ॥

૧. પૂર્વે 'અગ્રાહાર' નામનું પ્રસિદ્ધ કોઈ ગામ હતું એમ પ્રાકૃત કોશના આધારે જાણાય છે. અથવા અગ્ર એટલે શ્રેષ્ઠ, અગ્રાહાર એટલે શ્રેષ્ઠ ભોજન, અગ્રાહારમાં=શ્રેષ્ઠ ભોજન કરવામાં એવો અર્થ પણ થઈ શકે. અથવા અગ્રાહાર એટલે ઉચ્ચજીવન, અગ્રાહારમાં=ઉચ્ચજીવન જીવનારાઓમાં એવો અર્થ પણ થઈ શકે. આમ છતાં અહીં 'ગામનું નામ' એ અર્થ વધારે સંગત છે.

વૃત્તિ:- ‘એવં ચ’ પ્રમાણવિશેષાપરિજ્ઞાને સતિ ‘વચનમાત્રાત્’ સકાશાત્ ‘ધર્માદોષૌ’ તે પ્રાપ્નુતઃ ‘મ્લેચ્છાનામપિ’-ભિલ્લાદીનાં, ક્વેત્યાહ-‘ઘાતયતાં’ દ્વિજવરં’ બ્રાહ્મણમુખ્યં ‘પુસ્તો નનુ ‘ચણ્ડિકાદીનાં’ દેવતાવિશેષાણામિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૪૦ ॥

ण य तेसिपि ण वयणं, एत्थ निमित्तंति जं ण सव्वे उ ।

तं तह घायंति सया, अस्सुअतच्चोअणावक्का ॥ १२४१ ॥

વૃત્તિ:- ‘ન ચ ‘તેષામપિ’ મ્લેચ્છાનાં ‘ન વચનમ્ અત્ર નિમિત્તમિતિ’- દ્વિજઘાતે, કિંન્તુ વચનમેવ, કુત્ત ઇત્યાહ- ‘યત્ર સર્વ એવ’ મ્લેચ્છઃ ‘તં’ દ્વિજવરં ‘તથા ઘાતયન્તિ તદા, ‘અશ્રુતતત્ત્વોદનાવાક્યાદ્’ દ્વિજઘાતચોદનાવાક્યાત્ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૪૧ ॥

“આ વચન પ્રમાણ છે” એમ પ્રમાણવિશેષનું જ્ઞાન થયા વિના વચનમાત્રથી (= ગમે તે વચનથી) થતી પ્રવૃત્તિને ધર્મરૂપ અને નિર્દોષ માનવામાં આવે તો તમારે ચંડિકાદેવી વગેરેની આગળ મુખ્ય બ્રાહ્મણનો ઘાત કરનારા ભિલ્લ વગેરેની હિંસાને પણ ધર્મરૂપ અને નિર્દોષ માનવાનો પ્રસંગ આવે. [૧૨૪૦] મ્લેચ્છો મુખ્ય બ્રાહ્મણનો ઘાત કરે છે, તેમાં વચન નિમિત્ત નથી, અર્થાત્ વચનથી ઘાત કરતા નથી, એમ નહિ કહી શકાય, વચન જ નિમિત્ત છે. એનું કારણ એ છે કે બધા જ મ્લેચ્છો મુખ્ય બ્રાહ્મણનો ચંડિકાદેવી વગેરે આગળ ઘાત કરતા નથી. કારણ કે બધા જ મ્લેચ્છોએ બ્રાહ્મણઘાતનું પ્રેરક વચન સાંભળ્યું નથી. (જો વચન વિના ઘાત કરતા હોય તો બધા ઘાત કરે. બધા જ ઘાત કરતા નથી એનાથી એ સિદ્ધ થાય છે કે ઘાતની પ્રેરણા કરનારા વચનથી ઘાત કરે છે. જેમણે બ્રાહ્મણઘાતની પ્રેરણા કરનાર વચન સાંભળ્યું છે તે ઘાત કરે છે અને જેમણે એ વચન સાંભળ્યું નથી તે ઘાત કરતા નથી.) [૧૨૪૧]

अह तं ण एत्थ रूढं, एअंपि ण तत्थ तुल्लमेवेयं ।

अह तं थेवमणुचिअं, इममि एअरिसं तेसिं ॥ १२४२ ॥

વૃત્તિ:- ‘અથ ‘તત્’ મ્લેચ્છપ્રવર્તકં વચનં ‘નાત્ર રૂઢં’ લોક ઇત્યાશઙ્ક્યાહ-‘એતદપિ’ વૈદિકં ‘ન ‘તત્ર’ ખિલ્લલોકે રૂઢમિતિ ‘તુલ્યમેવ ‘ઇદમ્’ અન્યતરરૂઢત્વમ્, ‘અથ તત્’ મ્લેચ્છપ્રવર્તકં ‘સ્તોકમનુચિતમ્’-અસંસ્કૃતમિત્યાશઙ્ક્યાહ- ‘ઇદમપિ’ વૈદિકં ચોદનારૂપં ‘મીઢશમેવ’-સ્તોકાદિધર્મકં, ‘તેષાં’ મ્લેચ્છાનામાશયભેદાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૪૨ ॥

કદાચ તમે કહેશો કે મ્લેચ્છોને હિંસામાં પ્રવર્તાવનાર વચન લોકમાં પ્રસિદ્ધ નથી, તો વૈદિક વચન પણ ભિલ્લલોકમાં રૂઢ નથી, આથી બંનેમાં તુલ્યતા છે. બંને કોઈ એકમાં રૂઢ નથી. કદાચ કહેશો કે મ્લેચ્છોને હિંસામાં પ્રવર્તક વચન અલ્પ (= થોડા લોકોમાં જાણીતું) અને અસંસ્કારી છે, તો મ્લેચ્છોને આશયભેદથી વૈદિક પ્રેરક વચન પણ એવું જ છે = અલ્પ અને અસંસ્કારી જણાય છે.

(ભાવાર્થ- જેમ વૈદિકોને મ્લેચ્છપ્રવર્તક વચન અલ્પ અને અસંસ્કારી જણાય છે તેમ મ્લેચ્છોને પણ હિંસાપ્રેરક વચન પણ અલ્પ અને અસંસ્કારી જણાય છે. આમ બંનેમાં સમાનતા છે.) [૧૨૪૨]

अह तं वेअंगं खलु, न तंपि एमेव इत्थवि ण माणं ।

अह तत्थासवणाणिणं, सिएअमुच्छणणासाहं तु ॥ १२४३ ॥

वृत्तिः- 'अथ तद्वेदाङ्गं खलु' द्विजप्रवर्तकमित्याशङ्क्याह- 'न तदपि' म्लेच्छप्रवर्तकं 'एवमेव' वेदे इत्यत्रापि न मानं, अथ 'तत्र वेदेऽश्रवणमिदं'-मानं, न हि तद्वेदे श्रूयत इत्याशङ्क्याह-'स्यादेतद्-उत्सन्नशाखमेवै'तदपि सम्भाव्यत इति गाथार्थः ॥ १२४३ ॥

ण य तव्वयणाओ च्चिअ, तदुभयभावोत्ति तुल्लभणिईओ ।

अण्णावि कप्पणेवं, साहम्मविहम्मओ दुट्ठा ॥ १२४४ ॥

वृत्तिः- 'न च 'तद्वचनाद्' वेदवचनाद् 'एव 'तदुभयभावो' धर्मादोषभाव 'इति', कुत इत्याह-'तुल्यभणिते:', म्लेच्छवचनादेवैतदुभयमित्यपि वक्तुं शक्यत्वादित्यर्थः, 'अन्यापि कल्पना' ब्राह्मणपरि-गृहीतत्वादिरूपा 'एवम्' उक्तवत् भिन्नपरिगृहीतत्वादिना प्रकारेण 'साधर्म्यवैधर्म्यतः' कारणाद् 'दुष्टे'ति गाथार्थः ॥ १२४४ ॥

कदाय तमे कलेशो के द्विज प्रवर्तक वयन वेदांग छे=वेदमां छे, तो अे बरोबर नथी. कारण के अेज प्रमाणे म्लेच्छ प्रवर्तक वयन पण वेदमां छे. म्लेच्छप्रवर्तक वयन वेदमां 'नथी अे विषे पण कोर् प्रमाण नथी. कदाय तमे कलेशो के वेदमां म्लेच्छप्रवर्तक वयननुं श्रवण थतुं नथी=ज्ञेवामां आवतुं नथी अे ज म्लेच्छप्रवर्तक वयन वेदमां नथी अेमां प्रमाण छे, तो अमे कलीअे छीअे के म्लेच्छप्रवर्तक वयन ग्रंथना जे अेकत्मागमां लोय ते भाग विच्छिन्न=नष्ट ज थर्छ गयो लोय अेम पण संभव छे. [१२४३] वेदवयन लोवाथी ज यज्ञहिंसा धर्मरूप अने निर्दोष न बने. कारण के अेम तो म्लेच्छवयन लोवाथी ज म्लेच्छोनी हिंसा धर्मरूप अने निर्दोष छे अेम पण कली शक्य. तथा ब्राह्मणोअे (वयननो) स्वीकार क्यो छे, अेथी अे वयनथी थती हिंसा धर्मरूप के निर्दोष छे छत्यादि अन्य कल्पना पण दोषित=अयुक्त छे. कारण के अेमां पण भिल्लोअे (वयननो) स्वीकार क्यो छे माटे अे वयनथी थती हिंसा धर्मरूप के निर्दोष छे छत्यादि रीते समानता के असमानता आवे, (अर्थात् तमारी कोर्छक कल्पना समानताना कारणे तो कोर्छक कल्पना असमानताना कारणे दोषित=अयुक्त छे.) [१२४४]

यस्मादेवम्-

तम्हा ण वयणमित्तं, सव्वत्थऽविसेसओ बुहजणेणं ।

एत्थ पवित्तिनिमित्तंति एअ दडुव्वयं होइ ॥ १२४५ ॥

वृत्तिः- 'तस्मात् न वचनमात्रमु'पपत्तिशून्यं 'सर्वत्राविशेषतः' कारणाद् 'बुधजनेन'-विद्वज्जनेन 'अत्र' लोके 'प्रवृत्तिनिमित्तमिति' हितादौ 'एवं (एतत्) द्रष्टव्यं भवति', नेति वर्तते इति गाथार्थः ॥ १२४५ ॥

१. अही गाथामां न तंपि अे स्थणे रलेल न नो 'देडवीटीपक' न्यायथी न इत्थवि अे स्थणे पण योजना करवी. अने एमेव अे पदनी पण भील्ल वार योजना करवी. जेथी एमेव न इत्थवि ण माणं अेम वाक्य रचना थसे.

કિં પુણ વિસિદ્ધગં ચિઅ, જં દિદ્વિદ્વાહિ ણો ખલુ વિરુદ્ધં ।

તહ સંભવંતરૂવં, વિઆરિતં સુદ્ધબુદ્ધીએ ॥ ૧૨૪૬ ॥

વૃત્તિ:- ‘કિં પુનઃ ?’, વિશિષ્ટમેવ’ વચનં પ્રવૃત્તિનિમિત્તમિતિ દ્રષ્ટવ્યં, કિમ્ભૂતમિત્યાહ- ‘યત્ દષ્ટે-ષ્ટાભ્યાં ન ખલુ વિરુદ્ધં’, તૃતીયસ્થાનસદ્-ક્રાન્તમિત્યર્થઃ, ‘તથા સમ્ભવદ્રૂપં’ યત્, ન પુનરત્યન્તાસમ્ભવોતિ ‘વિચાર્ય શુદ્ધબુદ્ધ્યા’-મધ્યસ્થયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૪૬ ॥

આ પ્રમાણે હોવાથી શું કરવું જોઈએ એ કહે છે-

આથી વિદ્વાન પુરુષોએ લોકમાં સામાન્યથી હિતાદિ સર્વ કાર્યોમાં યુક્તિરહિત વચનમાત્ર પ્રવૃત્તિનિમિત્ત છે એમ ન સમજવું જોઈએ, અર્થાત્ યુક્તિરહિત ગમે તે વચનથી પ્રવૃત્તિ ન કરવી જોઈએ. [૧૨૪૫] તો શું કરવું જોઈએ ? વિશિષ્ટ વચન જ પ્રવૃત્તિનિમિત્ત સમજવું જોઈએ. એ વિશિષ્ટ વચન કેવું હોય તે કહે છે- દષ્ટ-ઈષ્ટથી અવિરુદ્ધ અને સંભવિત વચન વિશિષ્ટ વચન છે.

ભાવાર્થ- જે વચન દષ્ટ અને ઈષ્ટથી = આલોક અને પરલોકની દૃષ્ટિએ વિરુદ્ધ ન હોય, અર્થાત્ આલોકની દૃષ્ટિએ વિરુદ્ધ ન હોય, પરલોકની દૃષ્ટિએ વિરુદ્ધ ન હોય, અને આલોક-પરલોક એ ઉભયલોકની દૃષ્ટિએ વિરુદ્ધ ન હોય એમ ત્રણ સ્થાનોમાં ત્રીજા સ્થાન સંબંધી હોય, અર્થાત્ ઉભયલોકની દૃષ્ટિએ વિરુદ્ધ ન હોય, તથા જે વચન સંભવિત હોય, (અગ્નિ ઠંડો હોય છે ઈત્યાદિ વચનની જેમ) તદન અસંભવિત ન હોય, એવું વચન વિશિષ્ટ વચન છે. મધ્યસ્થપણે બરોબર વિચાર કરીને આવા વચનને પ્રવૃત્તિનિમિત્ત જાણવું જોઈએ, અર્થાત્ આવા વચનથી પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. [૧૨૪૬]

જહ ઇહ દવ્વથયાઓ ભાવાવયકવ્વગુણજુઆ સેઓ ।

પીડુવગારો જિણભવણકારણાદિત્તિ ન વિરુદ્ધં ॥ ૧૨૪૭ ॥

વૃત્તિ:- ‘યથા ઇહ’ પ્રવચને ‘દ્રવ્યસ્તવાત્’, કિમ્ભૂતાદિત્યાહ- ‘ભાવાપત્કલ્પગુણયુક્તાત્’, નાન્યથારૂપાત્, ‘શ્રેયો’ જ્યાયાન્ ‘પીડયોપકારો’ बहुगुणभावाद् ‘जिनभवनकारणादेः’ द्रव्य-स्तवा’ दिति न विरुद्धमे’તદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૪૭ ॥

જેમકે આ જૈન પ્રવચનમાં રાગાદિ દોષો રૂપ ભાવ આપત્તિઓને કાપવા રૂપ ગુણથી યુક્ત જિનભવનનિર્માણ આદિ દ્રવ્યસ્તવથી થતો લાભ પીડા થતી હોવા છતાં અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે (પીડાથી જેટલું નુકસાન થાય છે તેના કરતાં) જિનભવનનિર્માણ આદિથી લાભ વધારે થાય છે. આથી જૈનપ્રવચન = જૈનશાસ્ત્ર વિરુદ્ધ નથી. [૧૨૪૭]

एतदेव स्पष्टयति-

सइ सव्वत्थाभावे, जिणाण भावावयाएँ जीवाणं ।

तेसिं णित्थरणगुणं, णिअमेणिह ता तदायतणं ॥ १२४८ ॥

વૃત્તિ:- ‘સદા સર્વત્ર’ ક્ષેત્રે ઽભાવે જિનાનાં ભાવાપદિ જીવાનાં’ સત્યાં ‘તેષાં’ જીવાનાં ‘નિસ્તરણગુણં નિયમેન’ તાવદ્ ‘ઇહ’-લોકે ‘તદાયતનં’ જિનાયતનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૪૮ ॥

तद्विबस्स पइद्वा, साहुनिवासो अ देसणाईआ ।

एक्किक्कं भावावय-णित्थरणगुणं तु भव्वाणं ॥ १२४९ ॥

वृत्तिः- 'तद्विम्बस्य' जिनबिम्बस्य 'प्रतिष्ठा' तत्र, तथा 'साधुनिवासश्च' विभागतो, 'देशनादयश्च', आदिशब्दाद् ध्यानादिपस्त्रिहः, 'एकैकं' तद्विम्बप्रतिष्ठादि अत्र 'भावापन्नि-स्तरणगुणमेव भव्वाणां' प्राणिनामिति गाथार्थः ॥ १२४९ ॥

पीडागरीवि एवं, इत्थं पुढवाइहिंस जुत्ता उ ।

अण्णेसिं गुणसाहण-जोगाओ दीसइ इहेव ॥ १२५० ॥

वृत्तिः- 'पीडाकारिण्यप्येवमत्र'-जिनभवने 'पृथिव्यादिहिंसा युक्तैव, अन्येषां' प्राणिनां 'गुणसाधनयोगात्, दृश्यत' एतच्च गुणसाधनं 'इहैवे'ति गाथार्थः ॥ १२५० ॥

आ ४ विषयने स्पष्ट करे छे-

सर्व क्षेत्रोमां सदा तीर्थकरो न होय, अने जिवोने भाव आपत्तिओ (= संकलेशनुं कारण अेवा रागादि दोषो) तो होय, जिनमंदिर जिवोनी भाव आपत्तिओने नियमा दूर करवाना गुणवाणुं छे. [१२४८] जिनमंदिरमां जिनबिबनी प्रतिष्ठा थाय, जिनमंदिरनी बाजुना विभागमां साधुओनो निवास, देशना, ध्यान वगेरे थाय. बिबप्रतिष्ठा वगेरे दरेक बाबत त्वय जिवोनी भाव आपत्तिओने अवश्य दूर करवाना गुणवाणी छे. [१२४८] आ प्रभाषे जिनत्ववनमां पृथ्वीकायादि जिवोनी पीडा करनारी पक्ष हिंसा युक्त ४ छे. कारण के बीज जिवोने गुणोना (= गुणोने पाभवाना) साधननो (= जिनमंदिरादिनो) योग थाय छे. जिनमंदिर वगेरे गुणोनुं साधन छे, अे आ लोकमां ४ (प्रत्यक्ष) देखाय छे. [१२५०]

आरंभवओ य इमा, आरंभंतरणिवत्तिआ पायं ।

एवंपि हु अणिआणा, इद्वा एसावि मोक्खफला ॥ १२५१ ॥

वृत्तिः- 'आरम्भवतश्चैयं'-विहिता' आरम्भान्तरनिवृत्तिदा प्रायः', विधिना कारणात्, 'एवमपि चानिदाना' विहितपरस्य 'इष्टा चैषापि'-पीडा 'मोक्षफला', नाभ्युदयायैवेति गाथार्थः ॥ १२५१ ॥

ता एईएँ अहम्मो, णो इह जुत्तंपि विज्जणायमिणं ।

हंदि गुणंतरभावा, इहरा विज्जस्सवि अधम्मो ॥ १२५२ ॥

वृत्तिः- 'तत्' तस्माद् 'अस्यां'-पीडायां 'अधम्मो न', गुणभावेनेति, 'इह युक्तमपि वैद्यज्ञातमिदं' प्रागुक्तं, 'हन्दि गुणान्तरभावाद्' शितं चैतद्, 'इतरथा' अविधिना गुणान्तरभावे 'वैद्यस्याप्यधर्म' एव पीडयामिति गाथार्थः ॥ १२५२ ॥

आरंभववाणा जव माटे विहित आ हिंसा (= हिंसावाणो द्रव्यस्तव) विधिपूर्वक करवा-कराववाधी प्रायः अन्य आरंभोधी निवृत्ति आपनारी बने छे. आ प्रभाषे पक्ष (अन्य आरंभधी

નિવૃત્તિ કરાવે છે એ દૃષ્ટિએ પણ) શાસ્ત્રવિહિતમાં તત્પર જીવની (= જીવથી થતી) નિદાનરહિત પીડા પણ ઈષ્ટ છે = યોગ્ય છે. આ પીડાથી (= પીડાવાળા દ્રવ્યસ્તવથી) માત્ર આલોક અને પરલોકના સુખો નથી મળતાં, કિંતુ મોક્ષ પણ મળે છે. [૧૨૫૧] આથી આ પીડામાં (= પીડાવાળા દ્રવ્યસ્તવમાં) અધર્મ નથી, કારણ કે એનાથી (વિશેષ) લાભ થાય છે. આ વિષે પૂર્વોક્ત વૈદ્યનું દૃષ્ટાંત અન્ય લાભ થવાના કારણે યુક્ત પણ છે. આ વિગત પૂર્વે (૧૨૨૮મી ગાથામાં) જણાવી છે. અવિધિથી કરવાથી અન્ય લાભ ન થાય તો 'વૈદ્યને પણ પીડા કરવામાં અધર્મ જ થાય. [૧૨૫૨]

ण य वेअगया एवं, सम्मं आवयगुणणिआ एसा ।

ण य दिट्ठगुणा तज्जुय-तयंतरणिवित्तिआ नेव ॥ १२५३ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચ વેદગતા'સ'ષ્ટેવં'-જિનભવનાદિગતહિંસાવત્ 'સમ્યગાપદ્ગુણાન્વિતા ણા'-'હિંસા, તામન્તરેણાપિ જીવાનાં ભાવાપદોઽભાવાત્, 'ન ચ દૃષ્ટગુણા', સાધુનિવાસાદિવત્, તથાઽનુપલબ્ધેઃ, 'તદ્યુક્તદન્તરનિવૃત્તિદા'-'હિંસાયુક્તક્રિયાન્તરનિવૃત્તિદા' 'નેવ', ન હિ પ્રાક્ તદ્વધ-પ્રવૃત્તા યાજ્ઞિકા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૫૩ ॥

ण अ फलुद्देशपवित्तिउ, इअं मोक्खसाहिगावित्ति ।

मोक्खफलं च सुवयणं, सेसं अत्थाइवयणसमं ॥ १२५४ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચ ફલોદ્દેશપ્રવૃત્તિત 'ઇયં' હિંસા 'મોક્ષસાધિકાપીતિ', 'ક્ષેતં વાયવ્યમજમાલભેત ભૂતિકામ' ઇત્યાદિશ્રુતેઃ, 'મોક્ષફલં ચ 'સુવચનં' સ્વાગમ ઇત્યર્થઃ, 'શેષમર્થાદિવચનસમં', ફલભાવેઽપ્યર્થશાસ્ત્રાદિતુલ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૫૪ ॥

વૈદિક હિંસા પણ જિનભવનાદિ સંબંધી હિંસાની જેમ ભાવ આપત્તિને દૂર કરવાના ગુણવાળી નથી, કારણ કે તેના વિના પણ જીવોની ભાવઆપત્તિઓ દૂર થઈ શકે છે. તથા જેમ જિનમંદિરની હિંસામાં સાધુનિવાસ વગેરે પ્રત્યક્ષ લાભો થાય છે, તેમ વૈદિક હિંસામાં પ્રત્યક્ષ કોઈ લાભો થતા નથી. કારણ કે તેમ જોવામાં આવતું નથી. તથા વૈદિક હિંસા બીજી હિંસાયુક્ત ક્રિયાથી નિવૃત્તિ આપનારી બનતી નથી. કારણ કે જે યાજ્ઞિકો પહેલાં જીવોનો વધ કરવામાં પ્રવૃત્ત હતા તે યાજ્ઞિકો સાધુ બની જતા નથી. [૧૨૫૩] સ્વર્ગાદિ ભૌતિક ફલના ઉદ્દેશથી હિંસામાં પ્રવૃત્તિ થતી હોવાથી વૈદિક હિંસા મોક્ષને સાધી આપનારી પણ બની નથી.

પ્રશ્ન- સ્વર્ગાદિ ભૌતિક ફલના ઉદ્દેશથી હિંસામાં પ્રવૃત્તિ થાય છે તેમાં પ્રમાણ શું છે ?

ઉત્તર- "ક્ષેતં વાયવ્યમજમાલભેત ભૂતિકામઃ સંપત્તિની ઈચ્છાવાળાએ શ્વેત બકરાનો વાયવ્યપૂણામાં ઘાત કરવો." વગેરે શ્રુતિ આમાં પ્રમાણ છે. જેમાં મોક્ષરૂપ ફલ માટે ક્રિયાનું વિધાન હોય એ સુશાસ્ત્ર છે. બાકીનાં શાસ્ત્રો અર્થશાસ્ત્ર સમાન છે. તેવાં શાસ્ત્રોથી ભૌતિક લાભ થતો હોય તો પણ અર્થશાસ્ત્ર વગેરે તુલ્ય છે. (અર્થાત્ તેવાં શાસ્ત્રો વાસ્તવિક ધર્મશાસ્ત્રો નથી.) [૧૨૫૪]

૧. અવિધિથી કરવાથી જેમ દ્રવ્યસ્તવ કરનારને અધર્મ થાય તેમ વૈદ્યને પણ અધર્મ થાય એમ 'પણ' શબ્દનો અર્થ છે.

इहैवागमविरोधमाह-

अग्नी मा एआओ, एणाओ मुंचउत्ति अ सुईवि ।

तप्पावफला अंधे, तमंसि इच्चाइ अ सईवि ॥ १२५५ ॥

वृत्ति:- 'अग्निर्मा एतस्माद्'-हिंसाकृताद् 'एनसः' पापां न्मुञ्चत्विति' छान्दसत्वान्मोचयतु इति 'च श्रुतिरपि', विद्यते वेदवागित्यर्थः, 'तत्पापफला' तदुक्तहिंसापापफला, 'तमसी' त्यादि च स्मृतिरपि' विद्यते-'अन्धे तमसि मज्जामः, पशुभिर्ये यजामहे । हिंसा नाम भवेद्धर्मो, न भूतो न भविष्यती'ति गाथार्थः ॥ १२५५ ॥

अत्थि जओ ण य एसा, अण्णत्था तीरई इहं भणिअं ।

अविणिच्छया ण एवं, इह सुव्वइ पाववयणं तु ॥ १२५६ ॥

वृत्ति:- 'अस्ति यतः' श्रुतिः स्मृतिश्च 'न चैषा'-श्रुतिः स्मृतिश्च 'अन्यार्था' अविधेदोष-निष्पन्नपापार्था 'शक्यते इह वक्तुं' कुत इत्याह-'अविनिश्चयात्'-प्रमाणाभावादित्यर्थः, 'न चैवमिह'-जिनभवनादौ 'श्रूयते पापवचनं' प्रवचन इति गाथार्थः ॥ १२५६ ॥

પ્રસ્તુત વિષયમાં જ (વેદિક) આગમોનો પરસ્પર વિરોધ બતાવે છે-

“अग्निर्मा एतस्मात् पापन्मुञ्चतु = अग्नि मने आ हिंसाकृत पापથી છોડાવે.” એવી શ્રુતિ પણ છે, અને-

अन्धे तमसि मज्जामः, पशुभिर्ये यजामहे ।

हिंसा नाम भवेद् धर्मो, न भूतो न भविष्यति ॥

“જે અમે પશુઓથી યજ કરીએ છીએ તે અમે અજ્ઞાનરૂપ અંધકારમાં ડૂબીએ છીએ. ખરેખર ! હિંસા ધર્મ હોય એ બન્યું નથી અને બનશે પણ નહિ.” એવી સ્મૃતિ પણ છે, આ શ્રુતિ અને સ્મૃતિ વેદોક્ત હિંસા પાપ રૂપ ફલવાળી છે એમ જણાવે છે. [૧૨૫૫] અહીં તમે આ શ્રુતિ અને સ્મૃતિ હિંસાથી થયેલા પાપના અર્થવાળી નથી, કિંતુ અવિધિ રૂપ દોષથી થયેલા પાપના અર્થવાળી છે એમ નહિ કહી શકો. કારણ કે એ વિષે કોઈ પ્રમાણ નથી. આ પ્રમાણે (= શ્રુતિસ્મૃતિમાં છે તે પ્રમાણે) જૈન પ્રવચનમાં જિનભવનાદિની હિંસા સંબંધી પાપવચન સંભળાતું નથી = જોવામાં આવતું નથી, અર્થાત્ જિનભવનનિર્માણ આદિમાં પાપ છે એવાં વચનો અને એ પાપથી છોડાવવાનાં વચનો જોવામાં આવતાં નથી. [૧૨૫૬]

परिणामे अ सुहं णो, तेसि इच्छिज्जइ ण य सुहंपि ।

मंदापत्थकयसमं, ता तमुवण्णासमित्तं तु ॥ १२५७ ॥

वृत्ति:- 'परिणामे च सुखं न 'तेषां' जिनभवनादौ हिंस्यमानानां 'इष्यते' तन्निमित्तं जैनैः,

‘ન ચ સુખમપિ મન્દાપથ્યકૃતસમં’, વિપાકદારુણમિષ્યતે, યસ્માદેવં ‘તત્’ તસ્મા’ત્તદુપન્યાસ-
માત્રમેવ’ યદુક્તમ્-‘અહ તેસિં પરિણામે’ ત્યાદિનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૫૭ ॥

इअ दिष्टेद्विविरुद्धं, जं वयणं एरिसा पवित्तस्स ।

मिच्छाइभावतुल्लो, सुहभावो हंदि विण्णेओ ॥ १२५८ ॥

વૃત્તિ:- ‘इअ’ एवं ‘दृष्टेद्विविरुद्धं’ यद्वचनम् ईदृशात् प्रवृत्तस्य’ सतः ‘म्लेच्छादिभावतुल्यः
शुभभावो हन्दि विज्ञेयो’, मोहादिति गार्थार्थः ॥ १२५८ ॥

જિનભવનનિર્માણ આદિમાં જેમની હિંસા થાય છે તે જીવોને હિંસાના કારણે પરિણામે સુખ મળે
છે એમ જૈનો માનતા નથી, અને જિનભવન આદિ કરનારને એ નિમિત્તે મળતું સુખ રોગીને અપથ્યના
સેવનથી કરાયેલા સુખ સમાન પરિણામે ભયંકર (= દુઃખ આપનાર) છે એમ પણ જૈનો માનતા નથી.
આથી અહ તેસિં પરિણામે (૧૨૩૦મી ગાથામાં) ઈત્યાદિથી વાદીએ (પરિણામે સુખ મળે તેવી હિંસા
નિર્દોષ હોય એવો નિયમ નથી એવા ભાવનું) જે કહ્યું તે ઉલ્લેખ માત્ર છે = તત્ત્વરહિત છે. [૧૨૫૭]
આ પ્રમાણે દૃષ્ટ-ઈષ્ટથી (= આલોક અને પરલોકની દૃષ્ટિએ) વિરુદ્ધ હોય એવા વચનથી પ્રવૃત્તિ
કરનારનો શુભભાવ મોહના કારણે મ્લેચ્છ આદિના ભાવ સમાન જાણવો. [૧૨૫૮]

‘एगिदिआइ अह तं’ इत्यादि यदुक्तं तत्परिहारार्थमाह-

एगिदिआइभेओ-ऽवित्थं णणु पावभेअहेउत्ति ।

इट्ठो तहावि समए, तह सुद्धिआइभेएणं ॥ १२५९ ॥

વૃત્તિ:- ‘एकेन्द्रियादिभेदोऽप्यत्र’-व्यतिकरे ‘ननु पापभेदेहेतुरित्येवमिष्टः, तथापि
स्वमते ‘तथा’ तेन प्रकारेण ‘शूद्रद्विजातिभेदेने’ति गार्थार्थः ॥ १२५९ ॥

एतदेवाह-

सुद्धान सहस्सेणवि, ण बंभवज्झेह घाइएणांति ।

जह तह अप्पबहुत्तं, एत्थवि गुणदोसंचिताए ॥ १२६० ॥

વૃત્તિ:- ‘शूद्राणां सहस्त्रेणापि न ब्रह्महत्या’ इह ‘घातितेनेति यथा’ भवतां ‘तथाऽल्प-
बहुत्वमत्रापि गुणदोषचिन्तायां’ ज्ञेयमिति गार्थार्थः ॥ १२६० ॥

વાદીએ (૧૨૩૨મી ગાથામાં) જિનભવનાદિમાં એકેન્દ્રિયાદિ નાના જીવોની હિંસા થાય છે ઈત્યાદિ જે
કહ્યું તેનું નિરાકરણ કરે છે-

જો કે પ્રસ્તુતમાં એકેન્દ્રિયાદિ જીવોનો ભેદ પાપભેદનો હેતુ બને છે, તો પણ સ્વમતમાં =
જૈનમતમાં તે ભેદ માન્ય છે. જેવી રીતે તમારા મતમાં શૂદ્ર-બ્રાહ્મણ વગેરેનો ભેદ પાપભેદનો હેતુ
બને છે તે રીતે. [૧૨૫૯] આ જ વિષયને કહે છે- જેમ તમારા મતે હજાર શૂદ્રોનો ઘાત કરવા છતાં
બ્રહ્મહત્યા લાગતી નથી = એક બ્રાહ્મણનો ઘાત કરવા જેટલું પાપ લાગતું નથી, અર્થાત્ હજાર શૂદ્રોની

હિંસા કરતાં એક બ્રાહ્મણની હિંસામાં વધારે પાપ લાગે છે, તેમ જૈનમતમાં પણ ગુણ-દોષની વિચારણામાં અલ્પ-બહુત્વ જાણવું. [૧૨૬૦]

અપ્યા ય હોતિ એસા, એત્થં જયણાએ વટ્ટમાણસ્સ ।

જયણા ય ધમ્મસારો, વિત્તેઆ સવ્વકજ્જેસુ ॥ ૧૨૬૧ ॥

વૃત્તિ:- 'અત્યા ચ ભવત્યેષા'-હિંસાં ડ્ર યતનયા વર્ત્તમાનસ્ય'-જિનભવનાદૌ, 'યતના ચ ધર્મસારો' હૃદયં 'વિજ્ઞેયા સર્વકાર્યેષુ', ગ્લાનાદિષ્વિતિ ॥ ૧૨૬૧ ॥

જયણેહ ધમ્મજણની, જયણા ધમ્મસ્સ પાલણી ચેવ ।

તવ્વુટ્ઠિકરી જયણા, એગંતસુહાવહા જયણા ॥ ૧૨૬૨ ॥

વૃત્તિ:- 'યતનેહ ધર્મજનની', ત્ત પ્રસૂતેઃ, 'યતના ધર્મસ્ય પાલની ચૈવ', પ્રસૂતરક્ષણાત્, 'તદ્વૃદ્ધિકારિણી યતના', ઇત્થં તદ્વૃદ્ધેઃ, 'એકાન્તસુખાવહા યતના', સર્વતોભદ્રત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૬૨ ॥

જયણાએ વટ્ટમાણો, જીવો સમ્મત્તણાણચરણાણં ।

સદ્ધાબોહાસેવણ-ભાવેણારાહઓ ભણિઓ ॥ ૧૨૬૩ ॥

વૃત્તિ:- 'યતનયા વર્ત્તમાનો જીવઃ' પરમાર્થેન 'સમ્યક્ત્વજ્ઞાનચરણાનાં' ત્રયાણામપિ 'શ્રદ્ધાબોધાસેવનભાવેન' હેતુના આરુઢકો 'ભણિતઃ', તથાપ્રવૃત્તેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૬૩ ॥

એસા ય હોઇ નિયમા, તયહિગદોસવિણિવારણી જેણ ।

તેણ ણિવિત્તિપહાણા, વિત્તેઆ બુદ્ધિમંતેણં ॥ ૧૨૬૪ ॥

વૃત્તિ:- 'એષા ચ ભવતિ નિયમાત્'-યતના 'તદધિકદોષવિનિવારણી યેન' અનુબન્ધેન 'તેન નિવૃત્તિપ્રધાના' તત્ત્વતઃ 'વિજ્ઞેયા બુદ્ધિમતા' સત્ત્વેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૬૪ ॥

સા ઇહ પરિણયજલદલ-વિસુદ્ધરૂવાઓ હોઇ વિણ્ણોઆ ।

અત્થવ્વઓ મહંતો, સવ્વો સો ધમ્મહેઉત્તિ ॥ ૧૨૬૫ ॥

વૃત્તિ:- 'સા' યતના 'ઇહ' જિનભવનાદૌ 'પરિણતજલદલવિશુદ્ધિરૂપૈવ ભવતિ વિજ્ઞેયા', પ્રાસુકગ્રહણેન 'અર્થવ્યયો મહાન્' યદ્યપિ તત્ર તથાપિ 'સર્વોડસૌ ધર્મ્મહેતુઃ', સ્થાનનિયોગાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૬૫ ॥

(સર્વ ધર્મકાર્યોમાં યતનાની પ્રધાનતા જણાવે છે—)

અહીં જિનભવનનિર્માણ વગેરેમાં યતનાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરનારને હિંસા અલ્પ થાય. ગ્લાનસેવા આદિ સર્વ કાર્યોમાં યતના પ્રાણરૂપ છે. [૧૨૬૧] યતનાથી ધર્મની ઉત્પત્તિ થતી હોવાથી યતના ધર્મની માતા છે. યતના ઉત્પન્ન થયેલા ધર્મનું રક્ષણ કરતી હોવાથી ધર્મની પાલની

૧. ૧૨૬૧થી ૧૨૬૫ ગાથાઓ સાતમા પંચા. માં અનુક્રમે ૨૯ થી ૩૩ છે.

છે. યતનાથી ધર્મની વૃદ્ધિ થતી હોવાથી યતના ધર્મવૃદ્ધિકારિણી છે. યતનાથી બધી રીતે કલ્યાણ થતું હોવાથી યતના એકાંત સુખાવહા (= એકાંતે સુખ લાવનારી) છે. [૧૨૬૨] જિનેશ્વરોએ યતનાથી પ્રવૃત્તિ કરતા જીવને પરમાર્થથી શ્રદ્ધા, બોધ અને આસેવનની વિદ્યમાનતાથી અનુક્રમે સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન અને ચારિત્રનો આરાધક કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે- યતનાની શ્રદ્ધા હોવાથી સમ્યક્ત્વનો, યતનાનું જ્ઞાન હોવાથી જ્ઞાનનો અને શ્રદ્ધા-જ્ઞાનપૂર્વક યતનામાં પ્રવૃત્તિ હોવાથી ચારિત્રનો આરાધક બને છે. [૧૨૬૩] આ યતના અનુબંધથી = ફલથી નિયમા તેના (= હિંસાના) અધિક દોષોનું નિવારણ કરનારી છે, અને એથી બુદ્ધિમાન જીવે યતનાને પરમાર્થથી નિવૃત્તિપ્રધાન જાણવી, અર્થાત્ યતનાથી પરિણામે હિંસાદિ પાપોની નિવૃત્તિ થાય છે. એથી યતનામાં નિવૃત્તિની પ્રધાનતા છે. [૧૨૬૪] જિનભવનનિર્માણ વગેરેમાં પરિણત (અચિત્) પાણી વાપરવું, જિનમંદિર માટે જરૂરી કાજ વગેરે સામગ્રી (પૂર્વે કહ્યું તેવી) શુદ્ધ વાપરવી, એ યતના છે. જો કે પ્રાસુક પાણી વાપરવામાં ધનવ્યય ઘણો થાય, તો પણ એ બધો ધનવ્યય ધર્મનો હેતુ બને છે. કારણ કે ધનનો સારા સ્થાને ઉપયોગ થાય છે. [૧૨૬૫]

પ્રસન્નમાહ-

एत्तो च्चिअ निहोसं, सिप्पाइविहाणमो जिणिंदस्स ।

लेसेण सदोसंपि हु, बहुदोसनिवारणत्तेणं ॥ १२६६ ॥

વૃત્તિ:- 'અત એવ' યતનાગુણાત્ 'નિર્દોષં શિલ્પાદિવિધાનમપિ જિનેન્દ્રસ્ય' આદ્યસ્ય 'લેશેન સદોષમપિ' સન્ 'બહુદોષ'નિવારણં, 'નિવારણત્વેના'નુબન્ધ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૬૬ ॥

પ્રાસંગિક કહે છે-

યતના ગુણથી જ શ્રી આદિનાથ ભગવાને આપેલું શિલ્પકલા આદિનું શિક્ષણ કંઈક દોષિત (= સાવધ) હોવા છતાં નિર્દોષ (= નિરવધ) છે. કારણ કે તેનાથી ઘણા દોષો દૂર થાય છે. ઘણા દોષો દૂર થવાના કારણે એ શિક્ષણ પરિણામે નિર્દોષ છે.

(પ્રશ્ન- શિલ્પકલા આદિના શિક્ષણથી ઘણા દોષો કેવી રીતે દૂર થાય છે ?

ઉત્તર- જો ભગવાન શિલ્પકલા, રાજનીતિ આદિનું શિક્ષણ ન આપે તો લોકો ધન આદિ માટે એક-બીજાને મારી નાખે, એક-બીજાનું ધન લઈ લે, પરસ્ત્રીગમન આદિ દોષોનું સેવન કરે, આવા અનેક મોટા મોટા ગુનાઓ સતત થાય, લોકમાં ભારે અંધાધૂંધી ચાલે. આથી લોક શાંતિમય જીવન જીવી ન શકે. પરિણામે આલોક બગડવા સાથે પરલોક પણ બગડે. શિલ્પકલા, રાજનીતિ વગેરેના શિક્ષણથી તે ગુનાઓ રોકી શકાય છે.) [૧૨૬૬]^૩

૧. ૧૨૬૨ અને ૧૨૬૩ એ બે ગાથાઓ ઉપદેશ પદમાં ક્રમશઃ ૪૯૯ અને ૪૭૦ છે.

૨. હારિભદ્રીય અષ્ટક ૨૮ મુ સંપૂર્ણ.

૩. ૧૨૬૬ થી ૧૨૬૯ ગાથાઓ સાતમા પંચા. માં ક્રમશઃ ૩૫ થી ૩૮ છે.

एतदेवाह-

वरबोहिलाभओ सो, सव्वुत्तमपुण्णसंजुओ भयवं ।

एगंतपरहिअरओ, विसुद्धजोगो महासत्तो ॥ १२६७ ॥

वृत्ति:- 'वरबोधिलाभतः' सकाशाद् 'असौ' - जिनेन्द्रः 'सर्वोत्तमपुण्यसंयुक्तो भगवान् एकान्तपरहितरतः', तत्स्वाभाव्याद्, 'विशुद्धयोगो महासत्त्व' इति गाथार्थः ॥ १२६७ ॥

जं बहुगुणं पयाणं, तं णाऊणं तहेव देसेइ ।

ते रक्खंतस्स तओ, जहोच्चिअं कह भवे दोसो ? ॥ १२६८ ॥

वृत्ति:- 'यद्बहुगुणं 'प्रजानां' प्राणिनां 'तद् ज्ञાત્વા તથૈવ દેશયતિ' ભગવાન્, 'તાન્ રક્ષતસ્તતો યથોચિતમ'નુબન્ધતઃ 'કથં ભવેદ્ દોષઃ ?', નૈવૈતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૬૮ ॥

આ જ વિષયને કહે છે-

વરબોધિલાભના કારણે સર્વોત્તમ પુણ્યથી સંયુક્ત, સ્વભાવથી જ એકાંતે પરહિતરત, વિશુદ્ધ મન, વચન, કાયાવાણા અને મહાસત્ત્વવંત શ્રી આદિનાથ ભગવાન લોકોને જેનાથી વધારે લાભ થાય તે જ્ઞાનથી જાણીને જેમ લોકોને ઉપકાર થાય તેમ જ (કંઈક દોષિત પણ) બતાવે. ઔચિત્યથી (= સ્વકર્તવ્યનું પાલન કરવા) શિલ્પાદિનું શિક્ષણ આપીને ઘણા અનર્થથી રક્ષણ કરનારા ભગવાનને અનુબંધની (= પરિણામની) દૃષ્ટિએ દોષ કેવી રીતે લાગે ? ન જ લાગે.

(પ્રશ્ન- અહીં 'ઔચિત્યથી' એમ કહ્યું છે તો ઔચિત્યથી એટલે શું ?

ઉત્તર- ભગવાન ચારિત્ર મોહનીય કર્મના ઉદયથી સંસારમાં રહેલા છે અને ત્રણ જ્ઞાનથી યુક્ત હોવાથી શિલ્પાદિના શિક્ષણથી જ લોકોનું અધિક દોષોથી રક્ષણ થઈ શકે તેમ છે એમ જાણે છે. આવી સ્થિતિમાં ભગવાન લોકોને શિલ્પાદિનું શિક્ષણ આપે એ જ ઉચિત ગણાય, ન આપે તો અનુચિત ગણાય. આવી સ્થિતિમાં લોકોને શિલ્પાદિનું શિક્ષણ આપીને અધિક દોષોથી બચાવવા એ ભગવાનનું કર્તવ્ય થઈ પડે છે. હા, સર્વવિરતિનો સ્વીકાર કર્યા પછી આવું શિક્ષણ આપવું ઉચિત ન ગણાય. સર્વવિરતિનો સ્વીકાર કર્યા પછી તો સંયમની જ સાધના કરવાની હોય છે. સંયમની સાધનાથી કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતાં તીર્થની સ્થાપના વગેરે પ્રવૃત્તિ કરવાની હોય છે. એટલે સંસારમાં રહેલા શ્રી આદિનાથ ભગવાન શિલ્પાદિનું શિક્ષણ આપે એ ઉચિત (= યોગ્ય) હોવાથી અહીં ઔચિત્યથી એમ કહ્યું છે.) [૧૨૬૭-૬૮]

एतदेव स्पष्टयति-

तत्थ पहाणो अंसो, बहुदोसनिवारणेह जगगुरुणो ।

नागाइरक्खणे जह, कड्डणदोसेऽवि सुहजोगो ॥ १२६९ ॥

૧. વર- પ્રધાનોઽપ્રતિપાતિત્વાદ્ બોધિલાભઃ સમ્યગ્દર્શનાવાતિર્વિસ્ય સ વરબોધિલાભકો વરબોધિલાભાદ્ વા હેતોઃ ૧ (પંચા. ૭ ગા. ૩૬ની ટીકા.)

વૃત્તિ:- 'તત્ર' શિલ્પાદિવિધાને 'પ્રધાનોઽણઃ' बहुदोषनिवारणा 'इह' जगति 'जगद्गुरोः', ततश्च 'नागादिरक्षणे यथा' जीवितरक्षणेन 'आकर्षणाद्दोषेऽपि' कण्टकादेः 'शुभयोगो' भवतीति गाथार्थः ॥ १२६९ ॥

एव णिवित्तिपहाणा, विण्णेआ तत्तओ अहिंसेअं ।

जयणावओ उ विहिणा, पूआइगयावि एमेव ॥ १२७० ॥

વૃત્તિ:- एवं निवृत्तिप्रधाना अनुबन्धमधिकृत्य विज्ञेया तत्त्वतः अहिंसा इयं-जिनभवनादिहिंसा, यतनावतस्तु विधिना क्रियमाणा, पूजादिगताऽप्येवमेव-तत्त्वतोऽहिंसेति गाथार्थः ॥ १२७० ॥

આ જ વિષયને સ્પષ્ટ કરે છે-

શિલ્પકલા આદિનું શિક્ષણ આપવામાં મુખ્ય કારણ અધિક દોષોનું નિવારણ છે. આથી જેમ બાળકનું સાપ આદિથી રક્ષણ કરવામાં તેને ખેંચવાથી કાંટા લાગવા વગેરે દોષ હોવા છતાં જીવનનું રક્ષણ કરવાથી માતાની પ્રવૃત્તિ શુભ છે તેમ, જગદ્ગુરુ ભગવાનની શિલ્પાદિ શિક્ષણમાં પ્રવૃત્તિ શુભ જ છે. કેમકે તેનાથી ધોર હિંસા વગેરે અધિક દોષોની નિવૃત્તિ થાય છે. [૧૨૬૯] આ પ્રમાણે યતનાવાળા જીવની વિધિપૂર્વક કરાતી જિનભવનનિર્માણ આદિ સંબંધી હિંસા અનુબંધની અપેક્ષાએ પરમાર્થથી જેમાં નિવૃત્તિની પ્રધાનતા છે એવી અહિંસા જ જાણવી. (કારણ કે તે જીવ પરિણામે સંયમ પામે છે.) જિનપૂજાદિ સંબંધી હિંસા પણ પરમાર્થથી અહિંસા 'છે. [૧૨૭૦]

પ્રસન્નમાહ-

सिअ पूआउवगारो, ण होइ इह कोइ पूइणिज्जाणं ।

कयकिच्चत्तणओ तह, जायइ आसायणा चेवं ॥ १२७१ ॥

વૃત્તિ:- 'स्यात्-पूजयोपकारः'-तुष्ट्यादिरूपः 'न भवति कश्चिदिह 'पूज्यानां' कृत-कृत्यत्वादिति' युक्तिः, 'तथा जायते आशातना चैवम्'-अकृतकृत्यत्वापादनेनेति गाथार्थः ॥ १२७१ ॥

तअहिगनिव्वत्तीए, गुणंतरं णत्थि एत्थ निअमेणं ।

इअ एअगया हिंसा सदोसमो होइ णायव्वा ॥ १२७२ ॥

વૃત્તિ:- 'तदधिकनिवृत्त्या' हेतुभूतया' गुणान्तरं नास्त्यत्र नियमेन'-पूजादौ, 'इति' एतद्गता' पूजादिगता 'हिंसा सदोषैव भवति ज्ञातव्या', कस्यचिदनुपकारादिति गाथार्थः ॥ १२७२ ॥

પ્રાસંગિક કહે છે-

પૂર્વપક્ષ- તીર્થકરો કૃતકૃત્ય હોવાથી તીર્થકરોની પૂજાથી તીર્થકરોને તુષ્ટિ આદિ કોઈ ઉપકાર તો થતો નથી, બલકે કૃતકૃત્ય તીર્થકરોને પૂજાથી અકૃતકૃત્ય સિદ્ધ કરવાથી તીર્થકરોની આશાતના થાય છે. [૧૨૭૧] તથા પૂજા વગેરે કરવાથી પૂજા વગેરેમાં થતા આરંભાદિ દોષોથી અધિક દોષોની નિવૃત્તિ

થાય અને એથી બીજો પણ કોઈ લાભ થાય એવો નિયમ નથી. આથી પૂજા વગેરેમાં થતી હિંસા દોષિત જ જાણવી. કારણ કે તેનાથી કોઈને ય લાભ થતો નથી. [૧૨૭૨]

અત્રોત્તરમ્-

उवगाराभावेऽपि हु, चिंतामणिजलणचंदणार्इणं ।

विहिसेवगस्स जायइ, तेहिंतो सो पसिद्धमिणं ॥ १२७३ ॥

वृत्ति:- 'उपकाराभावेऽपि' विषयादे: 'चिन्तामणिज्वलनपूजना(चन्दना)दिभ्य:' सकाशात् 'विधिसेवकस्य' पुंस: 'जायते तेभ्य' एव 'स' उपकार:, 'प्रसिद्धमेतल्लो'क इति गाथार्थ: ॥ १२७३ ॥

इअ कयकिच्चेहिंतो, तब्भावे णत्थि कोइवि विरोहो ।

एत्तोच्चिअ ते पुज्जा, का खलु आसायणा तीए ? ॥ १२७४ ॥

वृत्ति:- 'एवं 'कृतकृत्येभ्य:' पूज्येभ्य: सकाशात् 'तद्भावे' उपकारभावे 'नास्ति कश्चिद्विरोध' इति, 'अत एव' कृतकृत्यत्वाद् गुणात् 'ते' भगवन्त: 'पूज्या:', एवं च 'का खल्वाशातना 'तया'-पूजयेति गाथार्थ: ॥ १२७४ ॥

अहिगाणिविक्तीवि इहं, भावेणाहिगरणा णिविक्तीओ ।

तहंसणसुहजोगा, गुणंतरं तीएँ परिसुद्धं ॥ १२७५ ॥

वृत्ति:- 'अधिकनिवृत्तिरप्यत्र'-पूजादौ 'भावेनाधिकरणान्निवृत्ते:' कारणात्, 'तद्दर्शनशुभ-योगात् गुणान्तरं 'तस्यां' पूजायां 'परिशुद्धमि'ति गाथार्थ: ॥ १२७५ ॥

ता एअगया चेव, हिंसा गुणकारिणित्ति विज्जेआ ।

तह भणिअणायओ च्चिय, एसा अप्पेह जयणाए ॥ १२७६ ॥

वृत्ति:- 'तत्' तस्मात् 'एतद्गताऽपि' पूजागताऽप्येवं 'हिंसा गुणकारिणी विज्जेया, तथा भणितन्यायत एव'-अधिकनिवृत्त्यादे'रेषा'-हिंसा'ऽल्पेह यतनये'ति गाथार्थ: ॥ १२७६ ॥

અહીં પૂર્વપક્ષનો ઉત્તર આપે છે-

ચિંતામણી, અગ્નિ, ચંદન વગેરેની સેવા કરવાથી ચિંતામણી વગેરેને કોઈ ઉપકાર=લાભ થતો નથી, આમ છતાં ચિંતામણી વગેરેની વિધિપૂર્વક સેવા કરનાર પુરુષને ચિંતામણી વગેરેથી જ લાભ થાય છે. આ બિના લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. [૧૨૭૩] એ પ્રમાણે કૃતકૃત્ય પૂજયોથી પૂજકને લાભ થવામાં કોઈ વિરોધ નથી. તીર્થકરો કૃતકૃત્ય હોવાથી જ પૂજ્ય છે. આમ તીર્થકરોની પૂજાથી શી આશાતના છે? કોઈ જ આશાતના નથી. [૧૨૭૪] પૂજા વગેરેમાં ભાવથી અધિકરણથી નિવૃત્તિ થતી હોવાથી અધિક દોષોની નિવૃત્તિ પણ થાય છે. જિનદર્શનમાં મન-વચન-કાયા શુભ બની જતા હોવાથી જિનપૂજામાં (કર્મક્ષય, પુણ્યનો અનુબંધ, રાગાદિની હાનિ વગેરે) અન્ય સુવિશુદ્ધ લાભો

પણ થાય છે. [૧૨૭૫] આથી પૂજા સંબંધી હિસા 'પણ ગુણ કરનારી જાણવી. તથા પૂર્વે (યતનાના વર્ણનમાં) કહ્યું તેમ યતનાથી અધિક દોષોની નિવૃત્તિ થવાથી જિનપૂજામાં હિસા અલ્પ (અને લાભ ધણો) થાય છે. [૧૨૭૬]

તહ સંભવંતરૂવં, સવ્વં સવ્વણ્ણુવયણઓ એઅં ।

તં ણિચ્છિઅકહિઆગમ-પડત્તગુરુસંપયાએહિં ॥ ૧૨૭૭ ॥

વૃત્તિ:- 'તથા સમ્ભવદ્રૂપં સર્વં સર્વજ્ઞવચનત એતદ્', યદુકં 'તત્ નિશ્ચિત્વ' સર્વજ્ઞાવગત' કથિતાગમ-પ્રયુક્તા 'નિવારિત્ ગુરુસમ્પ્રદાયેભ્યઃ' સકાશાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૭૭ ॥

આ જે કહ્યું તે બધું સર્વજ્ઞના વચનના આધારે સંભવી શકે છે-ઘટી શકે છે. સર્વજ્ઞવચનનો નિર્ણય (અમુક વચન સર્વજ્ઞોક્ત છે કે નહિ ? એનો નિર્ણય) સર્વજ્ઞ પાસેથી જાણીને કહેલા આગમ પ્રમાણે આચરણ કરનારા અને જેમના આચરણનો બીજા ગીતાર્થોએ નિષેધ કર્યો નથી એવા ગુરુઓની પરંપરાના આધારે થઈ શકે છે. [૧૨૭૭]

વેઅવયણં તુ નેવં, અપોરસેઅં તુ તં મયં જેણં ।

ઇઅમચ્ચંતવિરુદ્ધં, વયણં ચ અપોરસેઅં ચ ॥ ૧૨૭૮ ॥

વૃત્તિ:- 'વેદવચનં તુ ન એવં'-સમ્ભવત્સ્વરૂપં, 'અપૌરુષેયમેવ તન્મતં યેન' કારણેન, 'ઇદમત્યન્તવિરુદ્ધં' વર્ત્તિ, યદુત 'વચનં ચાપૌરુષેયં ચે'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૭૮ ॥

એતદ્ભાવનાયાહ-

જં વુચ્ચઈત્તિ વયણં, પુત્તિસાભાવે અ નેઅમેઅંતિ ।

તા તસ્સેવાભાવો, ણિઅમેણ અપોરસેઅત્તે ॥ ૧૨૭૯ ॥

વૃત્તિ:- 'યદ્' યસ્માદ્ 'ઉચ્યત ઇતિ વચનમ્' અયમન્વર્થઃ, 'પુરુષાભાવે તુ નૈવમેતત્', નોચ્યત ઇત્યર્થઃ, 'તત્' તસ્યૈવ 'વચનસ્ય' અભાવો નિયમેનાપૌરુષેયત્વે' સત્યાપદ્યત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૭૯ ॥

તત્ત્વાવારવિઉત્તં, ણ ય કત્થઈ સુવ્વઈહ તં વયણં ।

સવણેઽવિ અ ણાસંકા, અદિસ્સકત્તુભ્બવાઽવેઈ ॥ ૧૨૮૦ ॥

વૃત્તિ:- 'તદ્વ્યાપારવિરહિતં' શૂન્યં 'ન ક્વચિત્ શ્રૂયતે' ઇહ 'વચનં' લોકે, 'શ્રવણેઽપિ ચ' સતિ 'નાશઙ્કાઽદૃશ્યકર્ત્ત્વદ્વાઽપૈતિ' પ્રમાણાભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૮૦ ॥

અદિસ્સકત્તિગં ણો, અણ્ણં સુવ્વઈ કહં ણુ આસંકા ? ।

સુવ્વઈ પિસાયવયણં, કયાઈ એઅં તુ ણ સદેવ ॥ ૧૨૮૧ ॥

૧. જેમ જિનભવનાદિ સંબંધી હિસા ગુણ કરનારી છે, તેમ પૂજા-સંબંધી હિસા પણ ગુણકારી છે એમ 'પણ' શબ્દનો અર્થ છે.

વૃત્તિ:- 'અદૃશ્યકર્તૃકં' નો નૈવ 'અન્યત્ શ્રૂયતે કથં ન્વાશાઙ્કા ?', વિપક્ષાદૃષ્ટેરિત્યર્થઃ, અત્રાહ- 'શ્રૂયતે પિશાચવચનં, કદાચિલ્લૌ 'કિકમેતદ્, 'એતત્તુ' વૈદિકમપૌરુષેયં 'ન સદૈવ' શ્રૂયત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૮૧ ॥

વેદવચનમાં આ બધું ઘટી શકતું નથી. કારણ કે વૈદિકમત અપૌરુષેય છે=પુરુષે કહેલું નથી. વચન હોય અને અપૌરુષેય હોય એ અત્યંત વિરુદ્ધ છે. [૧૨૭૮] આ વિષયની વિચારણા કરે છે- કારણકે વચન શબ્દનો 'જે કહેવાય તે વચન' એવો વચન શબ્દની વ્યુત્પત્તિથી નીકળતો અર્થ છે. આ પ્રમાણે પુરુષ વિના વચન ન હોઈ શકે, અર્થાત્ પુરુષ વિના કંઈ શકાય નહિ. તેથી જો વચન અપૌરુષેય હોય તો નિયમા વચનનો અભાવ સિદ્ધ થાય છે. [૧૨૭૯] લોકમાં ક્યાંય પુરુષના પ્રયત્નથી રહિત વચન સાંભળવામાં આવતું નથી. કદાચ તેવું વચન સાંભળવામાં આવે તો પણ તે વચનનો અદૃશ્ય કર્તા હોવો જોઈએ એવી શંકા દૂર થતી નથી = સદા રહે છે. 'કારણ કે કર્તા વિના વચન હોય એમાં કોઈ પ્રમાણ નથી. [૧૨૮૦]

પ્રશ્ન- જેનો અદૃશ્ય કર્તા (= બોલનાર) હોય તેવું વચન સાંભળાતું જ નથી, તો પછી તેની શંકા કેમ થાય ?

ઉત્તર- પિશાચનું વચન ક્યારેક સાંભળાય છે. પિશાચ ક્યારેક અદૃશ્ય રહીને બોલે છે એમ લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. જ્યારે વૈદિક અપૌરુષેય વચન ક્યારેય સાંભળાતું નથી. [૧૨૮૧]

યથાઽધ્યુપગમદૂષણમાહ-

વળ્ણાયપોરસેઅં, લોઙ્ગઅવચળ્ણાળવીહ સવ્વેર્સિ ।

વેઅમ્મિ કો વિસેસો ?, જેળ તર્હિં એસઽસગ્ગાહો ॥ ૧૨૮૨ ॥

વૃત્તિ:- 'વર્ણાદ્યપૌરુષેયં લૌકિકવચનાનામપીહ સર્વેષાં', વર્ણસત્ત્વાદિવાચકત્વાદેઃ પુરુષૈરવિકરણાત્, 'વેદે કો વિશેષો યેન તત્રૈષોઽસદ્ગ્રહઃ' અપૌરુષેયત્વાસદ્ગ્રહ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૮૨ ॥

વૈદિકોની માન્યતા પ્રમાણે તેમાં દૂષણ કહે છે-

એમ તો (તમારા સિદ્ધાંત પ્રમાણે) સર્વ લૌકિક વચનોના પણ વર્ણ, શબ્દ વગેરે અપૌરુષેય છે. કારણ કે વર્ણ, શબ્દ વગેરેની રચના અને અમુક શબ્દ અમુક અર્થનો વાચક છે ઈત્યાદિ વિભાગ પુરુષોએ કરેલ નથી. (કિંતુ ઈશ્વરે કરેલ છે.) તો પછી વેદમાં એવી તે શી વિશેષતા છે, જેથી તમારો વેદ જ અપૌરુષેય છે એવો અસદાગ્રહ છે. [૧૨૮૨]

- ટીકાના વિપક્ષાદૃષ્ટેઃ એ પદનો "વિપક્ષ જોવામાં આવતો ન હોવાથી" એ શબ્દાર્થ છે. ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે- ન્યાયની પરિભાષા પ્રમાણે જેમાં સાધ્યાભાવ નિશ્ચિત હોય તે વિપક્ષ કહેવાય. જેમકે- પર્વતો વહ્નિમાન્ ધુમાત્ એ સ્થળે વહ્નિ સાધ્ય છે. સાધ્યાભાવ વહ્ન્યભાવ છે. સરોવરમાં વહ્ન્યભાવ નિશ્ચિત છે માટે સરોવર વિપક્ષ છે. એ રીતે પ્રસ્તુતમાં 'ક્વિચ્છિદ્ વચનપદદૃશ્યકર્તૃકં' 'દૃશ્યકર્તૃદર્શનાદ્' એવા અનુમાનની સામે વાદીએ વચનને નાદૃશ્યકર્તૃકં વચનત્વાત્ એવું અનુમાન મૂક્યું. આમાં અદૃશ્યકર્તૃકત્વાભાવ સાધ્ય હોવાથી સાધ્યાભાવ અદૃશ્યકર્તૃકત્વાભાવાભાવ = અદૃશ્યકર્તૃકત્વ છે. અદૃશ્યકર્તૃકત્વ જેમાં નિશ્ચિત હોય તે વિપક્ષ કહેવાય. અદૃશ્યકર્તૃકત્વ જેમાં હોય તેવો વિપક્ષ જોવામાં આવતો નથી, અર્થાત્ જે વચનનો કર્તા અદૃશ્ય હોય તેવું વચન જોવામાં આવતું નથી.
- વૈદિકો આ જગત ઈશ્વરે બનાવ્યું છે, એટલે કે જગતમાં જે કંઈ છે તે બધું ઈશ્વરે બનાવ્યું છે, એમ માને છે. વૈદિકોની આ માન્યતા પ્રમાણે વેદ અપૌરુષેય છે એ વિષે દૂષણ આપે છે.

ળ ય ણિચ્છઓવિ હુ તઓ, જુજ્જઇ પાયં કહિંચિ સળ્ળાયા ।

જં તસ્સડત્થપગાસળ-વિસણ્ણ અહંદિયા સત્તી ॥ ૧૨૮૩ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચ નિશ્ચયોડપિ 'તતો' વેદવાક્યાત્ 'યુજ્યતે પ્રાયઃ ક્વચિદ્ધ'સ્તુનિ 'સત્ર્યાયાદ્, 'યદ્' યસ્માત્ 'તસ્ય' વેદવચનસ્ય 'અર્થપ્રકાશનવિષયે 'ઇહ' પ્રક્રમે ડત્તીન્દ્રિયા શક્તિ'રિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૮૩ ॥

નો પુરિસમિત્તગમ્મા, તદતિસઓડવિહુ ણ બહુમઓ તુમ્હં ।

લોહઅવચળોહિંતો, દિટ્ઠં ચ કહિંચિ વેહમ્મં ॥ ૧૨૮૪ ॥

વૃત્તિ:- 'નો પુરુષમાત્રગમ્યા' ણ્ણ, 'તદતિશયોડપિ ન બહુમતો યુષ્માકમ્', અત્તીન્દ્રિયદર્શી, 'લૌકિકવચનેભ્યઃ' સકાશાત્ 'દૃષ્ટં ચ કથચ્છિદ્ધૈધર્મ્ય' વેદવચનાનામિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૮૪ ॥

તાણિહ પોરસેઆણિ, અપોરસેઆણિ વેચવચણાણિ ।

સગ્ગુલ્લસિઅમુહાણં દિટ્ઠો તહ અત્થખેઓડવિ ॥ ૧૨૮૫ ॥

વૃત્તિ:- 'તાનીહ પૌરુષેયાણિ'-લૌકિકાણિ 'અપૌરુષેયાણિ વેદવચનાની'તિ વૈધર્મ્ય, 'સ્વર્ગોર્વશી-પ્રમુખાનાં' શબ્દાનાં 'દૃષ્ટસ્તથાડર્થખેદોડપિ', અપ્સરેર્વ્યાદિરૂપ ઇતિ ગાથાર્થઃ । એવં ય એવ લૌકિકાસ્ત એવ વૈદિકાઃ સ એવ ચૈષામર્થ ઇતિ યત્કિચ્છિદેતત્ ॥ ૧૨૮૫ ॥

તથા 'સુનીતિથી તો વેદવાક્યના આધારે પ્રાયઃ કોઈ વિષયમાં (અમુક વિષય અમુક રીતે છે ઈત્યાદિ) નિશ્ચય પણ થઈ શકે નહિ. કારણ કે વેદવચનના અર્થનું પ્રકાશન (= પ્રગટ) કરવામાં અત્તીન્દ્રિયશક્તિ જોઈએ. [૧૨૮૩] અત્તીન્દ્રિયશક્તિ કોઈ પણ પુરુષ મેળવી શકતો નથી. કારણ કે કોઈ પુરુષ અત્તીન્દ્રિયદર્શી હોય એમ તમે માનતા નથી.

પૂર્વપક્ષ- લૌકિક વચનોના આધારે વૈદિકવચનોનો અર્થ સમજી શકાય છે. ઉત્તરપક્ષ- વૈદિકવચનો લૌકિક વચનોથી કોઈક રીતે વિરુદ્ધ જોવામાં આવે છે. [૧૨૮૪] (તે આ પ્રમાણે-) લૌકિક વચનો પૌરુષેય છે, અને વેદવચનો અપૌરુષેય છે એવો વિરોધ છે. (પૌરુષેયવચનોથી અપૌરુષેયવચનો શી રીતે સમજી શકાય ?) તથા લોકમાં સ્વર્ગોર્વશી વગેરે શબ્દોનો અર્થભેદ પણ છે, અર્થાત્ એક જ શબ્દના અનેક અર્થ થાય છે. સ્વર્ગોર્વશી શબ્દના અપ્સરા, ઉર્વી વગેરે ભિન્ન ભિન્ન અર્થ થાય છે. (આથી અમુક શબ્દનો શો અર્થ છે એનો નિર્ણય કેવી રીતે થઈ શકે ? ન જ થઈ શકે.) આ પ્રમાણે જે લૌકિક શબ્દો છે, તે જ વૈદિક શબ્દો છે. અને એ શબ્દોનો તે જ અર્થ છે એ તત્ત્વરહિત છે. [૧૨૮૫]

૧. અત્તીન્દ્રિયશક્તિથી વેદો રચાયા છે, માટે તેને જાણવા=સમજવા માટે પણ અત્તીન્દ્રિય શક્તિ જોઈએ એ સુનીતિથી.
૨. જેમ જેનદર્શન પ્રમાણે અવપિજ્ઞાની, મનઃપર્યવજ્ઞાની અને કેવલજ્ઞાની વગેરે અત્તીન્દ્રિયદર્શી પુરુષો હોય છે, તેમ વૈદિકદર્શન પ્રમાણે કોઈ પુરુષ અત્તીન્દ્રિયદર્શી હોતો નથી.
૩. અપ્સરા એટલે સ્વર્ગની રૂપવતી વેશ્યાઓ. ઉર્વી એક અપ્સરાનું નામ છે. અપ્સરા સ્વર્ગની સર્વસામાન્ય રૂપવતી વેશ્યા છે, અને ઉર્વી અપ્સરાવિશેષ છે એમ અર્થભેદ છે.

न य तं सहावओ च्चिय, सत्थपगासणपरं पईओव्व ।

समयविभेआजोगा, मिच्छत्तपगासजोगा य ॥ १२८६ ॥

वृत्ति:- 'न च 'तद्' वेदवचनं 'स्वभावत एव स्वार्थप्रकाशनपरं प्रदीपवत्;' कुत इत्याह-'समयविभेदायोगात्' सङ्केतभेदाभावादित्यर्थः, 'मिथ्यात्वप्रकाशयोगाच्च', क्वचिदेत-
दापत्तेरिति गाथार्थः ॥ १२८६ ॥

एतदाह-

इंदीवरम्मि दीवो, पगासई रत्तयं असंतंपि ।

चंदोऽवि पीअवत्थं, धवलं न य निच्छओ तत्तो ॥ १२८७ ॥

वृत्ति:- 'इन्दीवरे दीपः प्रकाशयति रक्ततामसतीमपि, चन्द्रोऽपि पीतवस्त्रं धवलमिति' प्रकाशयति, 'न निश्चयः ततो', वेदवचनव्याभिचारिण इति गाथार्थः ॥ १२८७ ॥

पूर्वपक्ष- जेम प्रदीप स्वत्मावथी ज बीजने प्रकाशित करवा साथे पोताने પણ प्रकाशित करे छे, तेम वेदवचन स्वत्मावथी ज पोताना अर्थने प्रकाशित करे छे. उत्तरपक्ष- आ बरोबर नथी. कारण के वेदमां 'संकेतो नो भेद (= ज़ुदा ज़ुदा संकेतो) अताव्यो नथी. अने अथी क्यारेक फोटा अर्थनुं પણ प्रकाशन थर्छ ज्ञाय. [१२८६] आ ज विषयने कडे छे- लीला कमजमां लालाश न होवा छतां दीपक लालाश अतावे छे. यंद्र પણ पीजावखने सईद अतावे छे. आथी अनियत अर्थवाणा वेदवचनथी कोर्छ विषयनो निर्णय न थर्छ शके. [१२८७]

एवं नो कहिआगम-पओगगुरुसंपयायभावोऽवि ।

जुज्जइ सुहो इहं खलु, णाएणं छिण्णमूलत्ता ॥ १२८८ ॥

वृत्ति:- 'एवं न कथितागमप्रयोगगुरुसम्प्रदायभावोऽपि' प्रवृत्त्यङ्गभूतो 'युज्यते शुभ इह खलु' वेदवचने 'न्यायेन, 'छिन्नमूलत्वात्' तथाविधवचनासम्भवादिति गाथार्थः ॥ १२८८ ॥

कडेला आगम प्रमाणे आयरण करनारा शुभ गुरुओनी परंपराना आधारे પણ न्यायथी वेदवचनथी कोर्छ विषयनो निर्णय न थर्छ शके. कारण के तेवी गुरुपरंपराने ज़ावावनारां वचनो ज़ेवामां आवतां न होवाथी तेवी गुरुपरंपरानो विखेद थर्छ गयो छे. [१२८८]

ण कयाइ इओ कस्सइ, इह णिच्छयमो कहिंचि वत्थुम्मि ।

जाओत्ति कहइ एवं, जं सो तत्तं स वामोहो ॥ १२८९ ॥

१. संकेत अटले शब्दमां रहेली अर्थभोपनी शक्ति. ते ते शब्दमां ते ते अर्थने ज़ावावनारी शक्ति रहेली छे. तेना आधारे ते ते शब्दनो ते ते अर्थ ज़ावावी शक्य छे. પણ आ संकेतो (क्या शब्दमां कयो अर्थ ज़ावावानी शक्ति छे ते) वेदमां ज़ावावनामां आव्या न होवाथी वेदवचन स्वत्मावथी ज पोताना अर्थने प्रकाशित न करी शके.

વૃત્તિ:- 'ન કદાચિદ્' અતો' વેદવચનાત્' કસ્યચિદિહ નિશ્ચય' એવ' ક્વચિદ્વસ્તુનિ જાત ઇતિ કથયતિ, એવં' સતિ 'યદસૌ' વૈદિક' સ્તત્ત્વં સ વ્યામોહ:', સ્વતોઽપ્યજ્ઞત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૮૯ ॥

તત્તો અ આગમો જો, વિણેઅસત્તાણ સોઽવિ એમેવ ।

તસ્સ પઓગો ચેવં, અણિવારણગં ચ ણિઅમેણં ॥ ૧૨૯૦ ॥

વૃત્તિ:- 'તતશ્ચ' વૈદિકાદાચાર્યાત્ 'આગમો-યો' વ્યાખ્યારૂપઃ 'વિનેયસત્ત્વાનાં' સંબન્ધી 'સોઽપ્યેવમેવ'-વ્યામોહ એવ, 'તસ્ય' આગમાર્થસ્ય 'પ્રયોગોઽપ્યેવં'-વ્યામોહ એવ, 'અનિવારણં ચ નિયમેન' વ્યામોહ એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૯૦ ॥

ણેવં પરંપરાણ, માણં એત્થ ગુરુસંપયાઓઽવિ ।

રૂવવિસેસદુવણે, જહ જચ્ચંધાણ સવ્વેસિં ॥ ૧૨૯૧ ॥

વૃત્તિ:- 'નૈવં પરમ્પરયા માનમત્ર'-વ્યતિકરે' ગુરુસમ્પ્રદાયોઽપિ', નિદર્શનમાહ-'રૂપવિશેષ-સ્થાપને' સિતેતરાદૌ 'યથા જાત્યન્થાનાં સર્વેષામ'નાદિમતામિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૯૧ ॥

વેદવચનથી ક્યારેય કોઈનેય કોઈ પણ વિષયમાં નિશ્ચય જ થયો નથી. આમ હોવા છતાં વૈદિક (= વેદને જાણનાર બ્રાહ્મણ વગેરે) વેદને તત્ત્વ કહે છે તે તેનો વ્યામોહ = મૂઢતા છે. કારણ કે પોતે જ અજ્ઞાન છે. (અજ્ઞાન માણસ તત્ત્વને કેવી રીતે જાણી શકે? [૧૨૮૯] તેથી વૈદિક (= વેદને જાણનારા) આચાર્યો શિષ્યોને વેદવચનોની જે વ્યાખ્યા કરે છે તે પણ વ્યામોહ જ છે. આગમના અર્થ પ્રમાણે આચરણ પણ વ્યામોહ જ છે. આવી વ્યાખ્યા કરનારાઓને વ્યાખ્યા કરતાં અને આવું આચરણ કરનારાઓને આચરણ કરતાં ન રોકવા એ પણ અવશ્ય મોહ જ છે. [૧૨૯૦] આ પ્રમાણે પ્રસ્તુતમાં પરંપરાથી આવેલો 'ગુરુસંપ્રદાય પણ પ્રમાણ બનતો નથી, શ્વેત, કૃષ્ણ આદિ રૂપનો નિર્ણય કરવામાં જન્મથી અંધ બનેલા બધા આંધળા પ્રમાણ ન બને તેમ. [૧૨૯૧]

પરાધિપ્રાયમાહ-

ભવઓઽવિ અ સવ્વણ્ણૂ, સવ્વો આગમપુરસ્સરો જેણં ।

તા સો અપોરુસેઓ, ડ્ઙઅરો વાઽણાગમા જો ડ ॥ ૧૨૯૨ ॥

વૃત્તિ:- 'ભવતોઽપિ ચ સર્વજ્ઞઃ સર્વ આગમપુરસ્સરઃ યેન' કારણેન, સ્વાકિવલાર્થિના તપોધ્યાનાદિકં કર્તવ્યમિત્યાગમઃ, અતઃ પ્રવૃત્તેરિતિ, 'તદસાવપૌરુષેય' આગમઃ, અનાદિમત્સર્વજ્ઞ-સાધનત્વાત્, 'ઇતરો વા' સર્વજ્ઞો 'નાગમાદેવ', કસ્યચિત્તમન્તરેણાપિ ભવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૯૨ ॥

વાદીનો અભિપ્રાય કહે છે-

તમારા (= જૈનોના) બધા સર્વજ્ઞો આગમપૂર્વક થાય છે=આગમના આલંબનથી થાય છે.

૧. ૧૨૭૭મી ગાથામાં જણાવેલા વિશેષણોથી રહિત ગુરુસંપ્રદાય પ્રમાણ બનતો નથી એમ સમજવું. કારણ કે તેવા વિશેષણોથી યુક્ત ગુરુસંપ્રદાય પ્રમાણ છે.

કારણ કે સ્વર્ગની અને કેવલજ્ઞાનની ઈચ્છાવાળાએ તપ, ધ્યાન વગેરે કરવું જોઈએ એમ આગમ કહે છે, અને એથી જીવોની તપ, ધ્યાન વગેરેમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. સર્વજ્ઞો આગમપૂર્વક થતા હોવાથી આગમ અપૌરુષેય છે. કારણ કે આગમ સર્વજ્ઞોનું સાધન=આલંબન છે, અને અનાદિકાળથી છે. (જે અનાદિકાળથી હોય તેનો કર્તા પુરુષ ન હોય, આથી તે અપૌરુષેય હોય.) અન્ય કોઈક સર્વજ્ઞ આગમપૂર્વક જ થતા નથી. કારણ કે કોઈકને આગમ વિના પણ કેવલજ્ઞાન થાય. [૧૨૮૨]

અત્રોત્તરમ્-

નોભયમવિ જમણાઈ, બીઅંકુરજીવકમ્મજોગસમં ।

અહવડ્થતો ડ એવં, ણ વયણડ વત્તહીણં તં ॥ ૧૨૯૩ ॥

વૃત્તિ:- 'ન' નૈતદેવં 'અભયમપિ'-આગમ: સર્વજ્ઞશ્ચ 'ચદ્' યસ્માદ્ 'અનાદિ બીજાકુર-જીવકર્મ્મયોગસમં', ન હ્યત્રેદં પૂર્વમિદં નેતિ વ્યવસ્થા, તતશ્ચ યથોક્તદોષાભાવઃ, 'અથવા અર્થત એવૈવં'-બીજાકુરદિન્યાયઃ, સર્વ એવ કથજ્ઞિદાગમાર્થમાસાદ્ય સર્વજ્ઞો જ્ઞાતઃ, તદર્થશ્ચ તત્સાધક ઇતિ 'ન વચનતો' ન વચનમેવાશ્રિત્ય, મરુદેવ્યાદીનાં પ્રકારાન્તરેણાપિ ભાવાત્, ઇતશ્ચ ન વચનતોડનાદિઃ, યતો 'વક્ત્રધીનં તત્', ન હ્યાનાદ્યપિ વક્તારમન્તરેણ વચનપ્રવૃત્તિઃ, ઉપાયાન્તરાભાવાત્, તદર્થપ્રતિપત્તિસ્તુ ક્ષયોપશમાદેરવિરુદ્ધા, તથાદર્શનાદ્, એતત્ સૂક્ષ્મધિયા ભાવનીયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૯૩ ॥

અહીં ઉત્તર આપે છે-

આ તમે જેમ કહ્યું તેમ નથી. કારણ કે આગમ અને સર્વજ્ઞ એ બંને બીજ અને અંકુરની જેમ તથા જીવ અને કર્મસંયોગની જેમ અનાદિકાળથી છે. જે બે વસ્તુ અનાદિકાળથી હોય તેમાં આ વસ્તુ પહેલી છે અને આ વસ્તુ પહેલી નથી એમ નિર્ણય ન કરી શકાય. આથી તમે જે દોષ કહ્યો તે દોષ રહેતો નથી. અથવા આગમ અર્થથી અને વચનથી (શબ્દથી) એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં બીજાંકુર વગેરે ન્યાય અર્થની અપેક્ષાએ જ છે. બધા જ સર્વજ્ઞો કોઈક રીતે આગમના અર્થને પામીને સર્વજ્ઞ થયા છે આથી આગમનો અર્થ સર્વજ્ઞનો સાધક છે, અર્થાત્ આગમનો અર્થ સર્વજ્ઞ બનવાનું સાધન છે. બીજાંકુર વગેરે ન્યાય વચનને આશ્રયીને નથી. કારણ કે મરુદેવીમાતા વગેરેને વચન વિના બીજી રીતે પણ કેવલજ્ઞાન થયેલ છે. આ પ્રમાણે વચનને આશ્રયીને આગમ અનાદિ નથી. કારણ કે વચન વક્તાને અધીન છે, અર્થાત્ વક્તા વિના વચન ન હોય. (આથી આગમ અપૌરુષેય છે એ વાત રહેતી નથી.) વચન અનાદિ હોવા છતાં વક્તા વિના વચનની પ્રવૃત્તિ થાય છે એમ ન માની શકાય. કારણ કે વક્તા વિના વચનપ્રવૃત્તિનો બીજો કોઈ ઉપાય નથી. જ્યારે આગમના અર્થનું જ્ઞાન તો (પુરુષ વિના પણ) ક્ષયોપશમાદિથી થઈ શકવામાં કોઈ વિરોધ નથી. કારણ કે તેવું જોવામાં આવે છે. આ વિષય સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચારવો. [૧૨૮૩]

વેયવયણમ્મિ સવ્વં ણાણાસંભવંતરૂવં જં ।

તા ડઅરવયણસિદ્ધં વત્થૂ કહ સિજ્જઈ તત્તો ॥ ૧૨૯૪ ॥

વૃત્તિ:- 'વેદવચને' 'સર્વમ્' આગમાદિ 'ન્યાયેનાસમ્ભવદ્રૂપં' 'ચદ્' યસ્માદ્ 'ઇતસ્વચનસિદ્ધં' - સદ્સ્વરૂપવચનસિદ્ધં' વસ્તુ' - હિંસાદોષાદિ 'કથં સિદ્ધયતિ ? તતો' - વેદવચનાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧૪ ॥

જા હિ રચણગુણાઽરચણે, કદાચિદવિ હોંતિ ઉવલસાધમ્મા ।

એવં વચણંતરગુણા, જા હોંતિ સામ્મણ્ણવચણમ્મિ ॥ ૧૨૧૫ ॥

વૃત્તિ:- 'ન હિ રત્નગુણાઃ' - શિરઃશૂલશમનાદયઃ 'અરત્ને' ઘર્ષસ્થદ્વાદૌ 'કદાચિદપિ ભવન્તિ, ઉપલસાધર્મ્યા' ત્કારણાદ્, 'એવં વચનાન્તરગુણાઃ' - હિંસાદોષાદયો 'ન ભવન્તિ સામાન્યવચને', વિશેષગુણાયોગાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧૫ ॥

તા એવં સમ્મણાઓ, જા બુદ્ધેણઽટ્ઠાણઠાવણાણાં ઉ ।

સઙ્ગલહુઓ કાયવ્વો, ચાસપ્પંચાસણાણાં ॥ ૧૨૧૬ ॥

વૃત્તિ:- 'તદેવં સત્ર્યાયો' વિશેષવચનતો 'ન બુદ્ધેન 'અસ્થાનસ્થાપનયા' વચનાન્તરે નિયોગેન 'સદા લઘુઃ કર્તવ્યઃ', કથમિત્યાહ - 'ચાણપજ્ઞાશન્યાયેના' સમ્ભવિનોઽસમ્ભવેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૧૬ ॥

વેદવચનમાં આગમ (= તે તે વચનની વ્યાખ્યા) વગેરે બધું ન્યાયથી ઘટતું નથી. કારણ કે અન્ય સત્યવચનથી સિદ્ધ હિંસાદોષ (હિંસા દોષિત છે એ) વગેરે વેદવચનથી કેવી રીતે (નિર્દોષ) સિદ્ધ થાય ? ન જ થાય. [૧૨૮૪] જેમ પત્થરની સમાનતાના કારણે રત્નમાં રહેલા મસ્તકશૂળનું શમન વગેરે ગુણો અટવીમાર્ગના પત્થર વગેરેમાં ક્યારેય ન હોય, તેમ સત્યવચનમાં રહેલા હિંસાદોષ વગેરે ગુણો સામાન્ય વચનમાં ન હોય, કારણ કે તેમાં વિશેષ ગુણોનો અભાવ હોય છે. [૧૨૮૫] આ પ્રમાણે પંડિત પુરુષે સદા વિશેષવચનને બીજા વચનમાં જોડીને સુન્યાયને હલકો ન કરવો જોઈએ, કેવી રીતે ? "અસંભવિત વસ્તુ ક્યારેય (ત્રણે કાળમાં) સંભવિત ન બને !" એ અર્થના સૂચક "ચાશપંચાશ" ન્યાયથી.

ભાવાર્થ- "સ્વર્ગની ઈચ્છાવાળાએ અગ્નિમાં હોમ કરવો" ઈત્યાદિ વિશેષવચનને વેદના વચનમાં જોડીને "જીવોની હિંસા ન કરવી" એ સુન્યાયને હલકો ન પાડવો જોઈએ. કેવી રીતે ? અસંભવિતનો અસંભવરૂપ ચાશપંચાશન્યાયથી. આનો અર્થ આ પ્રમાણે છે- ચાશ એટલે પક્ષી. ચાશ શબ્દની આગળ પઞ્ચ શબ્દ જોડવાથી પજ્ઞાશ શબ્દ થાય, અને તેનો અર્થ પચાશમો એવો થાય. પણ તેથી ચાશ શબ્દનો જે પક્ષી અર્થ છે તે મટી જતો નથી. તેવી રીતે "સ્વર્ગની ઈચ્છાવાળાએ અગ્નિમાં હોમ કરવો" ઈત્યાદિ વિશેષ વચનોને વેદમાં જોડી દેવાથી હિંસાદોષ મટી જતો નથી. [૧૨૮૬]

તત્ર યુક્તિમાહ-

તહ વેએ ચ્ચિઅ ભણિઅં, સામ્મણ્ણેણં જા જા હિંસિજ્જા ।

ભૂઆણિ ફલુદ્દેસા, પુણો અ હિંસિજ્જ તત્થેવ ॥ ૧૨૧૭ ॥

વૃત્તિ:- 'તથા વેદ એવ ભણિતં' સામાન્યેન' ઉત્સર્ગેણ યથા 'ન હિંસ્યાદ્ ભૂતાનિ', 'ફલોદ્દેશાત્ પુનશ્ચ હિંસ્યાત્ તત્રૈવ' ભણિતમ્ 'અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામ' ઇતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૯૭ ॥

તા તસ્સ પમાણત્તેઽવિ એત્થ ણિઅમેણ હોઙ્ગ દોસોત્તિ ।

ફલસિદ્ધીએવિ સામણ્ણદોસવિણિવારણાભાવા ॥ ૧૨૯૮ ॥

વૃત્તિ:- તત્તસ્ય પ્રમાણત્વેઽપિ-વેદસ્યાત્ર નિયમેન-ચોદનાયાં ભવતિ દોષ ઇતિ ફલસિદ્ધાવપિ સત્યાં, કુત ઇત્યાહ-સામાન્યદોષનિવારણાભાવાત્-ઔત્સર્ગિકવાક્યાર્થદોષપ્રાસેરેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૯૮ ॥

તેમાં યુક્તિ કહે છે-

વેદમાં જ ઉત્સર્ગથી કહ્યું છે કે ન હિંસ્યાદ્ ભૂતાનિ = "જીવોની હિંસા ન કરવી." ફરી ત્યાં જ ફલના ઉદ્દેશથી હિંસા કરવી એમ કહ્યું છે. જેમ કે અગ્નિહોત્રં જુહુયાત્ સ્વર્ગકામઃ = "સ્વર્ગની ઈચ્છાવાળાએ અગ્નિમાં હોમ કરવો." [૧૨૯૭] તેથી (વેદિકોને) વેદવાક્ય પ્રમાણ હોવા છતાં અહીં (અગ્નિમાં હોમ કરવાની) પ્રેરણા કરવામાં નિયમા દોષ થાય. (અગ્નિમાં હોમ કરવાથી સ્વર્ગરૂપ) ફલની પ્રાપ્તિ થાય તો પણ દોષ લાગે જ. કારણ કે સામાન્ય દોષનું નિવારણ થયું નથી, અર્થાત્ ન હિંસ્યાદ્ ભૂતાનિ એ ઉત્સર્ગવાક્યના અર્થમાં જણાવેલ હિંસારૂપ દોષની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થાય. [૧૨૯૮]

इहैव निदर्शनमाह-

જહ વિજ્જગમ્મિ દાહં, ઓદ્દેણ નિસેહિંડં પુણો ભણિઅં ।

ગંડાઙ્ગુચ્ચનિમિત્તં, કરિજ્જ વિહિણા તયં ચેવ ॥ ૧૨૯૯ ॥

વૃત્તિ:- 'ચથા વૈદ્યકે 'દાહમ્' અગ્નિવિકારં 'ઓદ્દેન'-ઉત્સર્ગત 'નિષિધ્ય' દુઃખકરત્વેન 'પુનર્ભણિતં' તત્રૈવ ફલોદ્દેશેન 'ગણ્ડાદિક્ષયનિમિત્તં', વ્યાધ્યપેક્ષયેત્યર્થઃ, 'કુર્યાદ્વિધિના 'તમેવ' દાહમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૨૯૯ ॥

તતોઽવિ કીરમાણે, ઓહ્ણિસેહુબ્ભવો તહિં દોસો ।

જાયઙ્ગ ફલસિદ્ધીઅવિ, એઅં ઇત્થંપિ વિણ્ણેયં ॥ ૧૩૦૦ ॥

વૃત્તિ:- 'તતોઽપિ' વચનાત્ 'ક્રિયમાણે'ઽપિ દાહે 'ઓદ્દેનિષેધોદ્ભવ' ઇત્યૌત્સર્ગિક-નિષેધવિષયઃ 'તત્ર દોષો'-દુઃખકરત્વલક્ષણો 'જાયતે, 'ફલસિદ્ધાવપિ' ગણ્ડક્ષયાદિરૂપાયાં સત્યામ્, 'એવમત્રાપિ'-વેદે 'વિજ્ઞેયં', ચોદનાતોઽપિ પ્રવૃત્તસ્ય ફલભાવેઽપ્યુત્સર્ગનિષેધવિષયઃ દોષ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૦૦ ॥

આ વિષે જ દેખાંત કહે છે-

જેમકે વેદક શાસ્ત્રમાં દુઃખનું કારણ હોવાના કારણે દાહનો-બળતરાનો નિષેધ કર્યો છે. ફરી ત્યાં જ ફલના ઉદ્દેશથી "ગુમડા-ફોલ્લા આદિના ક્ષય માટે વિધિપૂર્વક 'દાહ કરવો' એમ કહ્યું છે.

૧. ગુમડા-ફોલ્લાને કાપે અને મલમ લગાડે એથી દાહ-બળતરા થાય.

[૧૨૯૯] તે વચનથી પણ દાહ કરવામાં આવે અને ગુમડા-ફોલ્લાનો ક્ષય વગેરે ફલ મળે તો પણ ઉત્સર્ગથી જેનો નિષેધ કર્યો છે તે દાહ દુઃખ કરે જ. આ જ પ્રમાણે વેદમાં પણ જાણવું. વેદવાક્યની પ્રેરણાથી પ્રવૃત્તિ કરનારને ફલ મળે તો પણ ઉત્સર્ગથી જેનો નિષેધ કર્યો છે તે દોષ લાગે જ. [૧૩૦૦]

કયમિત્થ પસંગેણં, જહોચિઆવેવ દવ્વભાવથયા ।

અણ્ણોડ્ણ્ણસમણ્ણુવિદ્ધા, નિઅમેણં હોંતિ નાયવ્વા ॥ ૧૩૦૧ ॥

વૃત્તિ:- ‘કૃતમત્ર પ્રસજ્ઞેન’ દ્રવ્યસ્તવાદિવિચારે, એવં ‘યથોચિતાવેવ’ પ્રધાનગુણભાવતો ‘દ્રવ્યભાવસ્તવાવિત્યન્યોડ્ણ્યસમણ્ણુવિદ્ધૌ નિયમેન ભવતઃ જ્ઞાતવ્યૌ’, અન્યથા સ્વરૂપાભાવ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૦૧ ॥

દ્રવ્યસ્તવ-ભાવસ્તવના વિચારમાં પ્રાસંગિક વર્ણન આટલું બસ છે. આ પ્રમાણે ‘યથોચિત જ દ્રવ્યસ્તવ અને ભાવસ્તવ પ્રધાન-ગૌણભાવથી અવશ્ય પરસ્પર સંકળાયેલા (= સાપેક્ષ) જાણવા. અન્યથા સ્વરૂપનો અભાવ થાય, અર્થાત્ દ્રવ્યસ્તવ દ્રવ્યસ્તવરૂપે ન રહે, અને ભાવસ્તવ ભાવસ્તવરૂપે ન રહે. [૧૩૦૧]

અનર્યોવિધિમાહ-

અપ્પવિરિઅસ્સ પઢમો, સહકારિવિસેસમ્ભૂઅમો સેઓ ।

ઇઅરસ્સ બજ્ઞાચાયા, ઇઅરોચ્ચિઅ એસ પરમત્થો ॥ ૧૩૦૨ ॥

વૃત્તિ:- ‘અલ્પવીર્યસ્ય’ પ્રાણિનઃ ‘પ્રથમો’ દ્રવ્યસ્તવઃ ‘સહકારિવિશેષમ્ભૂતો’ વીર્યસ્ય ‘શ્રેયાનિ’તિ, ‘ઇતરસ્ય’ બહુવીર્યસ્ય સાધો’ બાહ્યાત્યાગાદિ’તિ-બાહ્યદ્રવ્યસ્તવત્યાગેન ‘ઇતર એવ’ શ્રેયાન્-ભાવસ્તવ ઇ’ત્યેષઃ પરમાર્થો’ડ્ણ ટ્રણ્ણવ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૦૨ ॥

આ બેનો વિધિ (= કયો સ્તવ કોને યોગ્ય છે એ) કહે છે-

અલ્પવીર્યવાળા જીવને ‘વીર્યમાં (= વીર્યની વૃદ્ધિમાં) સહાયક થનાર દ્રવ્યસ્તવ શ્રેયસ્કર છે, અને બહુવીર્યવાળા સાધુને દ્રવ્યસ્તવનો ત્યાગ કરીને ભાવસ્તવ જ શ્રેયસ્કર છે, એ અહીં પરમાર્થ જાણવો. [૧૩૦૨]

વિપર્યયે દોષમાહ-

દવ્વત્થયંપિ કાડં, ણ તરઙ્ગો અપ્પવીરિઅત્તેણં ।

પરિસુદ્ધં ભાવત્થયં, કાહી સોડ્ણસંભવો એસ ॥ ૧૩૦૩ ॥

વૃત્તિ:- ‘દ્રવ્યસ્તવમપિ કર્તુમૌ’ ચિત્યેન ‘ન શક્નોતિ યઃ’ સત્ત્વો’ ડ્ણવવીર્યત્વેન’ હેતુના ‘પરિ-શુદ્ધં ભાવસ્તવં’ યથોક્તમિત્યર્થઃ ‘કરિષ્યતિ અસાવસમ્ભવ એષઃ’, દલાભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૦૩ ॥

૧. સાધુને ભાવસ્તવ ઉચિત છે અને શ્રાવકને દ્રવ્યસ્તવ ઉચિત છે.

૨. અહીં શુભ આત્મપરિણામરૂપ વીર્ય સમજવું. (જુઓ ૧૩૦૪મી ગાથાની ટીકા.)

વિપરીત કરવામાં દોષ કહે છે—

જે જીવ અલ્પવીર્યવાળો હોવાના કારણે ઉચિત રીતે દ્રવ્યસ્તવ પણ કરી શકતો નથી એ જીવ યથોક્ત ભાવસ્તવ કરશે એ અસંભવ છે. કારણ કે તેની પાસે ભાવસ્તવની સામગ્રી (= ઉત્કૃષ્ટવીર્ય) જ નથી. [૧૩૦૩]

एतदेवाह—

जं सो उक्किट्ठयरं, अविक्खई वीरिअं इहं णिअमा ।

णहि पलसयंपि वोढुं, असमत्थो पव्वयं वहई ॥ १३०४ ॥

वृत्ति:- 'यदसौ'-भावस्तव 'उत्कृष्टतरमपेक्षते वीर्यं' शुभात्मपरिणामरूपं 'इह नियमात्', अतो-ऽल्पवीर्यः कथं कसेत्येनमिति, 'नहि पलशतमपि वोढुमसमर्थः' मन्दवीर्यः सत्त्वः 'पर्वतं वहति', पलशततुल्यो द्रव्यस्तवः पर्वततुल्यस्तु भावस्तव इति गाथार्थः ॥ १३०४ ॥

આ જ વિષયને કહે છે—

કારણ કે ભાવસ્તવ નિયમા અતિશય ઉત્કૃષ્ટ શુભ આત્મપરિણામરૂપ વીર્યની અપેક્ષા રાખે છે. આથી અલ્પવીર્યવાળો જીવ એને કેવી રીતે કરી શકે ? જે અલ્પવીર્યવાળો જીવ સો પલ (૪૦૦ તોલા) જેટલું પણ વજન ન ઉપાડી શકે તે પર્વતને ન ઉપાડી શકે. દ્રવ્યસ્તવ સો પલ સમાન છે, અને ભાવસ્તવ પર્વતતુલ્ય છે. [૧૩૦૪]

एतदेव स्पष्टयति—

जो बज्झच्चाएणं, णो इत्तिरिअंपि णिग्गहं कुणइ ।

इह अप्पणो सया से, सव्वच्चाएण कह कुज्जा ? ॥ १३०५ ॥

वृत्ति:- 'यो बाह्यत्यागेन', बाह्यं-वित्तं, 'नेत्वरमपि निग्रहं करोति' वन्दनादौ 'इहात्मनः' क्षुद्रः, 'सदाऽसौ'-यावज्जीवं 'सर्वत्यागेन' बाह्याभ्यन्तरत्यागेन 'कथं कुर्यात्' आत्मनो निग्रहमिति गाथार्थः ॥ १३०५ ॥

આ જ વિષયને સ્પષ્ટ કરે છે—

જે પૂજા વગેરેમાં બાહ્ય એવા ધનના ત્યાગથી પોતાના આત્માનો થોડો પણ નિગ્રહ ન કરે તે ક્ષુદ્ર જીવ યાવજજીવ બાહ્ય-અભ્યંતર (પરિગ્રહ)ના ત્યાગથી આત્માનો નિગ્રહ કેવી રીતે કરે ? [૧૩૦૫]

अनयोरेव तु गुरुलाघवविधिमाह—

आरंभच्चाएणं, णाणाइगुणेसु वड्डमाणेसु ।

द्व्वड्डयहाणीवि हु, न होइ दोसाय परिसुद्धा ॥ १३०६ ॥

વૃત્તિ:- 'આરંભત્યાગેન' હેતુના 'જ્ઞાનાદિગુણેષુ વર્દ્ધમાનેષુ' સત્સુ 'દ્રવ્યસ્તવહાનિરપિ' તત્કર્તુર્ન ભવતિ દોષાય 'પરિશુદ્ધા' સાનુબન્ધેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૦૬ ॥

આ બે સંબંધી જ ગુરુ-લાઘવનો (= લાભ-હાનિનો) વિધિ કહે છે-

આરંભના ત્યાગથી જ્ઞાનાદિગુણો વધે છે, પણ દ્રવ્યસ્તવની હાનિ થાય છે; આમ છતાં એ દ્રવ્યસ્તવની હાનિ એના કરનારના દોષ માટે થતી નથી. કારણ કે તે દ્રવ્યસ્તવની હાનિ 'અનુબંધવાળી=જ્ઞાનાદિની વૃદ્ધિરૂપ ફલવાળી છે. [૧૩૦૬]

इहैव तन्त्रयुक्तिमाह-

एत्तोच्चिय णिद्विट्ठो, धम्मम्मि चउव्विहम्मिवि कमोऽअं ।

इह दाणसीलतवभावणामए अण्णहाऽजोगा ॥ १३०७ ॥

વૃત્તિ:- 'અત એવ' દ્રવ્યસ્તવાદિભાવાત્ 'નિર્દિષ્ટો' ભગવદ્ધિઃ 'ધર્મે ચતુર્વિધેઽપિ ક્રમોઽયં'-વક્ષ્યમાણઃ 'इह' પ્રવચને 'દાનશીલતપોભાવનામયે' ધર્મે, 'અન્યથાઽયોગાદ્' અસ્ય ધર્મસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૦૭ ॥

एतदेवाह-

संतं बज्झमणिच्चं, थाणे दाणांपि जो ण विअरेइ ।

इय ख्खुडुगो कहं सो, सीलं अइदुद्धरं धरइ ? ॥ १३०८ ॥

વૃત્તિ:- 'સદ્' વિદ્યમાનં 'બાહ્યમ્' આત્મનો ભિન્નમ્ 'અનિત્યમ્' અશાશ્વતં 'સ્થાને' પાત્રાદૌ 'દાનમપિ' પિપ્પાદિ યો 'ન વિતરતિ' ન દદાતિ ક્ષૌદ્યાત્, 'इय' एवं 'क्षुद्रको'-વરાકઃ 'કથમસૌ શીલં' મહાપુરુષસેવિતં 'અતિદુદ્ધરં ધારયતિ?', નૈવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૦૮ ॥

अस्सीलो अ ण जायइ, सुद्धस्स तवस्स हंदि विसओऽवि ।

जहसत्तीएँऽतवस्सी, भावइ कह भावणाजालं ? ॥ १३०९ ॥

વૃત્તિ:- 'અશીલશ્ચ ન જાયતે' નિયમત એવ 'શુદ્ધસ્ય તપસો' મોક્ષાઙ્ગભૂતસ્ય 'હન્દિ વિષયોઽપિ, યથાશક્તિ' વા 'અતપસ્વી' મોહપરતન્ત્રો 'ભાવયતિ કથં ભાવનાજાલં?', તત્ત્વતો નૈવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૦૯ ॥

इत्थं च दाणधम्मो, दव्वत्थयरूवमो गहेअव्वो ।

सेसा उ सुपरिसुद्धा, णेआ भावत्थयरूवा ॥ १३१० ॥

વૃત્તિ:- 'અત્ર ચ'-પ્રક્રમે 'દાનધર્મઃ દ્રવ્યસ્તવસ્વરૂપ એવ ગ્રાહ્યઃ' અપ્રધાનત્વાત્, 'શેષાસ્તુ સુપરિશુદ્ધાઃ' શીલધર્માદયો 'જેયાઃ ભાવસ્તવસ્વરૂપાઃ', પ્રધાનત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૧૦ ॥

૧. શાસ્ત્રોમાં અનુબંધ શબ્દનો પ્રયોગ મોટા ભાગે પરંપરા અને ફલ એ બે અર્થમાં કરવામાં આવે છે. તેમાં અહીં ફલ અર્થમાં અનુબંધ શબ્દનો પ્રયોગ થયો છે.

आ विषयमां ज शास्त्रीय युक्ति कहे छे—

द्रव्यस्तवादिना भावने आश्रयीने ज भगवाने प्रवचनमां दान-शील-तप-भावनामय यारे प्रकारना धर्ममां पडेलां दान, पछी शील, पछी तप अने पछी भाव अे कम कब्यो छे. जे आ कम न होय तो आ धर्मनी प्राप्ति न थाय. [१३०७] आ ज कहे छे- जे जव आत्माथी तिम्र, अनित्य अने विद्यमान अेवा पक्ष अत्रादिनुं सुपात्र 'वगेरे स्थानमां क्षुद्रताने कारणे दान करतो नथी, ते बियारो मलापुरुधोअे सेवेला अने अतिदुर्धर अेवा शीलने केवी रीते धारण करी शके ? न ज करी शके. [१३०८] अने जे शील रक्षित छे ते नियमा मोक्षना कारणभूत शुद्धतपने पक्ष न करी शके. जे मोहने वश अनीने पथाशक्ति तप न करे ते भावनाओ केवी रीते भावे ? परमार्थथी न ज भावे. [१३०९] प्रस्तुतमां दानधर्म द्रव्यस्तवरूप ज्ञाणवो. कारण के ते मुख्य नथी. बाकीना शीलादि सुपरिशुद्ध धर्मो भावस्तवरूप ज्ञाणवा. कारण के ते मुख्य छे. [१३१०]

इहैवातिदेशमाह—

इअ आगमजुत्तीहि अ, तं तं सुत्तमहिगिच्च धीरेहि ।

द्वत्थयादिरूवं, विवेइयव्वं, सबुद्धीए ॥ १३११ ॥

वृत्ति:- 'इय' एत् 'आगमयुक्तिभिस्तत्तत्सूत्रमधिकृत्य' धीरे: 'बुद्धिमद्भि: 'द्रव्यस्तवादि-
रूपं' सम्यगालोच्य 'विवेक्तव्यं स्वबुद्ध्येति' गाथार्थ: ॥ १३११ ॥

आ विषे ज ललाभक्ष करे छे—

आ प्रमाणे बुद्धिशालीओअे आगमयुक्तिओथी ते ते सूत्रने आश्रयीने द्रव्यस्तव आदिनुं स्वरूप अरोअर विचारीने स्वबुद्धिथी विवेक करवो. [१३११]

उपसंहाराह—

एसेह थयपरिण्णा, समासओ वण्णिआ मए तुब्भं ।

वित्थरओ भावत्थो, इमीएँ सुत्ताओँ णायव्वो ॥ १३१२ ॥

वृत्ति:- 'एषेह स्तवपरिज्ञा' पद्धति: 'समासतो वर्णिता मया युष्माकं, विस्तरतो
भावार्थ: 'अस्या: 'स्तवपरिज्ञाया: 'सूत्रात् ज्ञातव्य' इति गाथार्थ: ॥ १३१२ ॥

उपसंहार करे छे—

अहीं तमारी समक्ष आ स्तवपरिज्ञा प्रकरणनुं संक्षेपथी वर्णन कर्युं. विस्तारथी तेनो भावार्थ
अन्य सूत्रोमांथी ज्ञाणी लेवो. [१३१२]

१. वगेरे शब्दथी अनुकंपादान आदि समजवुं.

२. य: सद् बाह्यमनित्यं च, क्षेत्रेषु न धनं वपेत् ।

कथं वराकक्षारित्रं दुक्षरं स समाचरेत् ॥ (पो. शा. प्र. ३ श्लोक १२०)

एवंविहमण्णापि हु, सो वक्त्राणेइ नवरमायरिओ ।

पाऊण सीससंपय-मुज्जुत्तो पवयणहिअम्मि ॥ १३१३ ॥

वृत्ति:- 'एवंविधमन्यदपि' गम्भीरार्थं ज्ञानपरिज्ञादि 'स व्याख्यानयति नवरमाचार्यः' स्थापितः सन्, 'ज्ञात्वा शिष्यसम्पदमौ'चित्येन 'उद्युक्तः प्रवचनहिते'-माहात्म्ये इति गाथार्थः ॥ १३१३ ॥

પ્રવચનનું માહાત્મ્ય વધારવામાં તત્પર તે આચાર્ય શિષ્યપરિવારને (= શિષ્યોની બુદ્ધિ, પરિણતિ વગેરે) જાણીને આવા પ્રકારનું જ્ઞાનપરિજ્ઞા વગેરે બીજા પણ શ્રુતનું વ્યાખ્યાન કરે. [૧૩૧૩]

गणानुज्ञा

इअ अणुओगाणुण्णा, लेसेण णिदंसिअत्ति इयरा उ ।

एअस्स चेव कज्जइ, कयाइ अण्णास्स गुणजोगा ॥ १३१४ ॥

वृत्ति:- 'इय' एवं 'अनुयोगानुज्ञा' 'लेशेण' सङ्क्षेपेण 'निदर्शितेति', इतराऽनुज्ञा 'एतस्यैव क्रियते' आचार्यस्य, 'कदाचिदन्यस्य' क्रियते 'गुणयोगात्' कारणादिति गाथार्थः ॥ १३१४ ॥

આ પ્રમાણે અનુયોગની અનુજ્ઞા સંક્ષેપથી કરી. બીજી ગણની અનુજ્ઞા આ જ આચાર્યને કરવામાં આવે છે, ક્યારેક ગુણના કારણે અન્યને કરવામાં આવે છે. (અર્થાત્ અનુયોગાચાર્ય કરતાં બીજા સાધુમાં ગચ્છ સંભાળવા માટે જરૂરી ગુણો વિશેષ હોય તો તેને પણ ગણાનુજ્ઞા કરાય.) [૧૩૧૪]

अस्या योग्यमाह-

सुत्तथे णिम्माओ, पिअदढधम्मोऽणुवत्तणाकुसलो ।

जाईकुलसंपण्णो, गंभीरो लब्धिमतो अ ॥ १३१५ ॥

वृत्ति:- 'सूत्रार्थे' 'निर्मातः' निष्ठितः 'प्रियदृढधर्मः' उभययुक्तः 'अनुवर्तनाकुशलः' उपायज्ञः 'जातिकुलसम्पन्नः' एतदद्वयसमन्वितः 'गम्भीरो' महाशयो 'लब्धिमांश्च', उपकरणाद्यधिकृत्येति गाथार्थः ॥ १३१५ ॥

संगहुवग्गहनिरओ, कयकरणो पवयणाणुरागी अ ।

एवंविहो उ भणिओ, गणसामी जिणवरिदिहिं ॥ १३१६ ॥

वृत्ति:- 'संग्रहोपग्रहनिरतः' सङ्ग्रहः उपदेशादिना उपग्रहो वस्त्रादिना, व्यत्ययः इत्यन्ये, 'कृतकरणः' अभ्यस्तक्रियः 'प्रवचनानुरागी च', प्रकृत्या परार्थप्रवृत्तः, 'एवंविध एव 'भणितः' प्रतिपादितो 'गणस्वामी' गच्छवरो 'जिनवरेन्द्रै'र्भगवद्विरिति गाथार्थः ॥ १३१६ ॥

गणानुज्ञाने योग्य क्रोडा छे अे कडे छे-

સૂત્ર-અર્થનો જાણકાર, ધર્મમાં પ્રીતિવાળો અને દૃઢ, સંયમને અનુકૂલ પ્રવૃત્તિ કરાવવાના

उपायने ज्ञानार, उत्तमज्ञति-कुलवाणो, गंभीर=महान आशयवाणो, (पकरण वगेरे भेषववानी लब्धिवाणो, उपदेश प्रदान आदिथी शिष्यादिना संग्रहमां तत्पर, वस्त्रप्रदान आदिथी शिष्योने उपग्रह करवाभां 'तत्पर, प्रतिलेपनादि क्रियाओना अभ्यासवाणो, प्रवचनने अनुरागी, स्वभावधी ज परोपकार करवाभां प्रवृत्त डोय, आवा जवने जिनेश्वरोअे गच्छधर (= गच्छ धारण करवाने योग्य) कथो छे. [१३१५-१३१६]

तथा-

गीअत्था कयकरणा, कुलजा परिणामिआ य गंभीरा ।

चिरदिक्खिआ य वुड्ढा, अज्जावि पवित्तिणी भणिआ ॥ १३१७ ॥

वृत्ति:- 'गीतार्था' श्रुतोचितागमा 'कृतकरणा' अभ्यस्तक्रिया 'कुलजा' विशिष्टा 'परिणामिकी च' उत्सर्गापवादविषयज्ञा 'गम्भीरा' महाशया 'चिरदीक्षिता च' दीर्घपर्याया 'वृद्धा' वयोऽवस्थया 'आर्याऽपि' संयत्यपि 'प्रवर्त्तिनी भणिता' जिनवरेन्द्रैरिति गाथार्थः ॥ १३१७ ॥

(डेवी साध्वी प्रवर्तिनीपदने योग्य छे अे कडे छे-)

साध्वीज पण गीतार्था=श्रुतना उचित बोधवाणी, प्रतिलेपनादि क्रियाओना अभ्यासवाणी, उत्तमकुलवती, उत्सर्ग-अपवादने ज्ञानारी, गंभीर=महान आशयवाणी, चिरदीक्षित अने वयोवृद्ध डोय तेने जिनेश्वरोअे प्रवर्तिनी (प्रवर्तिनीपदने योग्य) कही छे. [१३१७]

एअगुणविष्णुमुक्के, जो देइ गणं पवित्तिणिपयं वा ।

जोऽवि पडिच्छइ नवरं, सो पावइ आणमाईणि ॥ १३१८ ॥

वृत्ति:- 'एतद्गुणविष्णुमुक्ते' प्राणिनि 'यो ददाति 'गणं' साध्वादिगच्छं 'प्रवर्त्तिनीपदं वा' महत्तरिकापदमित्यर्थः, 'योऽपि प्रतीच्छति नवरं' यशःकामितया 'स प्राणोत्याज्ञादीन्' दोषानिति गाथार्थः ॥ १३१८ ॥

तथा च-

वूढो गणहरसद्दो, गोअमपमुहेहिं पुरिससीहेहिं ।

जो तं ठवेइ अपत्ते, जाणंतो सो महापावो ॥ १३१९ ॥

वृत्ति:- 'व्यूढो गणधरशब्दो गौतमप्रमुखैः पुरुषसिंहैः' महात्मभिः 'यस्तं स्थापयत्यपात्रे जानानः स महापापो'-मूढ इति गाथार्थः ॥ १३१९ ॥

कालोचिअगुणरहिओ, जो अ ठवावेइ तह निविट्ठंणि ।

णो अणुपालइ सम्मं, विसुद्धभावो ससत्तीए ॥ १३२० ॥

१. अही भीजओ वस्त्र आदिने संग्रह करवाभां तत्पर, उपदेश आदिथी अनुग्रह करवाभां तत्पर, अेवो अर्थ करे छे.

વૃત્તિ:- 'કાલોચિતગુણરહિતઃ' સન્ 'યશ્ચ સ્થાપયતિ' ગણધરશબ્દ, 'તથા નિવિષ્ટમપિ' સન્તં 'નાનુપાલયતિ સમ્યગે' નમેવ 'વિશુદ્ધભાવઃ' સન્ 'સ્વશક્ત્યા', સોઽપિ મહાપાપ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૨૦ ॥

આ ગુણો જેનામાં ન હોય તેને, જે સાધુ-સાધ્વીનો ગચ્છ સોંપે છે=ગચ્છાધિપતિપદ અથવા પ્રવર્તિનીપદ (= મહત્તરિકાપદ) આપે છે, અને જે (અયોગ્ય હોવા છતાં) યશની ઈચ્છાથી તેનો સ્વીકાર કરે છે, તે આજ્ઞાભંગ (અનવસ્થા, મિથ્યાત્વ, સંયમવિરાધના) વગેરે દોષો પામે છે. [૧૩૧૮] જે ગણધર શબ્દને ગૌતમસ્વામી આદિ મહાપુરુષોએ ધારણ કર્યો છે, તે ગણધરશબ્દને જાણવા છતાં અયોગ્યમાં સ્થાપે છે, અર્થાત્ અયોગ્યને ગણધર બનાવે છે, તે મહાપાપી મૂઢ છે. [૧૩૧૯] કાલોચિત ગુણોથી રહિત હોવા છતાં જે ગણધરશબ્દને પોતાનામાં મૂકાવે છે, અને લીધેલા પણ ગણધરપદને જે વિશુદ્ધભાવથી સ્વશક્તિ મુજબ પાળે નહિ, તે પણ મહાપાપી છે. [૧૩૨૦]

एव पवत्तिगिसद्दो, जो वूढो अज्जचंदणाईहिं ।

जो तं ठवइ अपत्ते, जाणंतो सो महापावो ॥ १३२१ ॥

વૃત્તિ:- 'एवं प्रवर्तिनीशब्दः' आर्यामधिकृत्य 'यो व्यूढः आर्याचन्दनाद्याभिः' प्रवर्तिनीभिः 'यस्तं स्थापयत्यपात्रे जानानः' सन् 'स महापापः'-तद्विराधक इति गार्थार्थः ॥ १३२१ ॥

कालोचिअगुणरहिआ, जा अ ठवावेइ तह णिविदुंपि ।

णो अणुपालइ सम्मं, विसुद्धभावा ससत्तीए ॥ १३२२ ॥

વૃત્તિ:- 'कालोचिअगुणरहिआ' सती 'या च स्थापयति' प्रवर्तिनीशब्दं 'तथा निविष्टमपि' सन्तं 'नानुपालयति सम्यगे' नमेव 'विसुद्धभावा' सती 'स्वशक्त्या' साऽपि महापापेति गार्थार्थः ॥ १३२२ ॥

એ પ્રમાણે જે પ્રવર્તિની શબ્દ શ્રીચંદના વગેરે ઉત્તમ સાધ્વીઓએ ધારણ કર્યો છે, તે પ્રવર્તિની શબ્દને જાણવા છતાં અયોગ્યમાં સ્થાપે છે, અર્થાત્ અયોગ્યને પ્રવર્તિની બનાવે છે, તે મહાપાપી છે-પ્રવર્તિની પદનો વિરાધક બને છે. [૧૩૨૧] કાલોચિત ગુણોથી રહિત હોવા છતાં જે પ્રવર્તિની શબ્દને પોતાનામાં મૂકાવે છે, અને લીધેલા પણ પ્રવર્તિની પદને જે વિશુદ્ધભાવથી સ્વશક્તિમુજબ પાળે નહિ, તે પણ મહાપાપિણી છે. [૧૩૨૨]

इहैव दोषमाह-

लोगम्मि अ उवघाओ, जत्थ गुरु एरिसा तहिं सीसा ।

लद्वयस अण्णोसिं, अणायरो होइ अ गुणेसु ॥ १३२३ ॥

વૃત્તિ:- 'लोके घोषघातो' भवत्येतत्स्थापने, 'यत्र गुरुवः' ईदृशा' अनाभोगवन्तः 'तत्र शिष्याः' लष्टतराः' शोभनतरा इत्यतिशयवचनम्, एवं च क्रियमाणे ऽन्येषां प्राणिनां 'अनादरो भवति च गुणेषु' गणधरादिसम्बन्धिषु, तदभावेऽपि तत्पदसिद्धेरिति गार्थार्थः ॥ १३२३ ॥

अर्धी (= अयोग्यने पद आपवामां) ज द्रोषो कहे छे-

अयोग्यने आचार्यादिपदे स्थापवामां लोकोमां निंदा थाय के- जयां गुरुओ (अयोग्यने आचार्यपद आपवाना करखे) आवा उपयोग विनाना होय त्यां शिष्यो तेनाथी अधिक आवा (गुणहीन) होय. अयोग्यने आचार्यादिपद आपवामां बीज छवोने गणधर वगेरेना गुणोमां अनादर थाय. करखके- तेमने अेम थाय के गुणो विना पण गणधर वगेरे पद मणे छे. [१३२३]

स्वपरपरित्याग एवमित्येतदाह-

गुरुअरगुणमलणाए, गुरुअरबंधोत्ति ते परिच्चत्ता ।

तदहिअनिओअणाए, आणाकोवेण अप्पावि ॥ १३२४ ॥

वृत्ति:- 'गुरुतरगुणमलनया' गणधरदिपदे सत्ययोग्यानां 'गुरुतरो बन्ध इत्ये'वं 'ते परित्यक्ता' भवन्ति, अनर्थयोजनात्, एवं 'तदहितनियोजनया' हेतुभूतया 'आज्ञाकोपेन' च भगवतः 'आत्माऽपि' परित्यक्त इति गाथार्थः ॥ १३२४ ॥

तम्हा तित्थयरारणं, आरार्हितो जहोइअगुणेसु ।

दिज्ज गणं गीअत्थे, णाऊण पवित्तिणिपयं वा ॥ १३२५ ॥

वृत्ति:- 'तत्' तस्मात् 'तीर्थकरज्ञामाराधयन्' साधुः 'यथोदितगुणेषु' साधुषु 'दद्याद् गणं गीतार्थो ज्ञात्वा' गुणान्, 'प्रवर्त्तिनीपदं वेति' गाथार्थः ॥ १३२५ ॥

अयोग्यने पद आपवामां स्व-परनो त्याग (= अहित) थाय अे कहे छे-

अयोग्यनी गणधरादि पदवी थतां मडान गुणोनी विनाश थवाथी पद लेनारने मडान कर्मबंध थाय छे. आथी अयोग्यने पद आपनार तेमने अनर्थमां जोडीने तेमनो त्याग करे छे=तेमनुं अहित करे छे. आ प्रमाणे तेमने अहितमां जोडवाथी अने भगवाननी आज्ञानुं उल्लंघन करवाथी पोतानो पण त्याग करे छे=पोतानुं पण अहित करे छे. [१३२४] आथी जिनाज्ञानी आराधना करनारा गीतार्थ साधुअे गुणोने ज्ञानीने यथोक्त गुणवाणा साधुओने गच्छ सोंपवो जोईअे=गणधरपद आपवुं जोईअे, अने यथोक्त गुणवाणी साधुनीने प्रवर्तिनीपद आपवुं जोईअे. [१३२५]

स्वलब्धियोग्यमाह-

दिक्खावएहिं पत्तो, धिइमं पिंडेसणाइविण्णाआ ।

पेढाइधरो अणुवत्तओ अ जोगो सलद्धीए ॥ १३२६ ॥

वृत्ति:- 'दीक्षावयोभ्यां प्राप्तः' चिरप्रव्रजितः परिणतश्च 'धृतिमान्' संयमे 'पिण्डैवणा-दिविज्ञाता', आदिशब्दाद्वस्त्रैषणादिपरिग्रहः, 'पीठादिधरः' कल्पपीठनिर्युक्तिज्ञाता 'अनुवर्त्तकश्च' सामान्येन 'योग्यः, स्वलब्धेरिति' गाथार्थः ॥ १३२६ ॥

હવે કેવો સાધુ સ્વલબ્ધિને યોગ્ય બને એ કહે છે—

લાંબાકાળથી 'દીક્ષિત, 'પરિણત=પીઠ, સંયમમાં ધૈર્યવાન, પિંડેષણા-વસ્ત્રેષણા આદિનો જ્ઞાતા, બૃહત્કલ્પસૂત્રની પીઠિકાની નિર્યુક્તિ (વગેરે)ને જાણનાર, શિષ્યાદિના ચિત્તને અનુસરનાર, અર્થાત્ શિષ્યાદિના સ્વભાવને અનુસરીને તેમને હિતમાં જોડનાર, આવો સાધુ 'સ્વલબ્ધિને યોગ્ય છે, અર્થાત્ પહેલાં શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ? ઈત્યાદિ ગુરુએ કરેલી પરીક્ષાથી વચ્ચાદિ મેળવી શકતો હતો, પણ હવે જાતે પરીક્ષા કરીને વચ્ચાદિ મેળવવાને 'યોગ્ય થયો. [૧૩૨૬]

અસ્યૈવ વિહારવિધિમાહ—

एसोऽवि समं गुरुणा, पुढो व गुरुदत्तजोगपरिवारो ।

विहरइ तयभावम्मी, विहिणा उ समत्तकप्पेणं ॥ १३२७ ॥

વૃત્તિ:- 'एषोऽपि' સ્વલબ્ધિમાન્ 'समं गुरुणा पृथग् वा' ગુરુઃ 'गुरुदत्तयोग्यपरिवारः' સન્ 'विहरति, तदभावेऽपि' ગુરુદત્તપરિવારભાવેऽપિ 'विधिनैव समाप्तकल्पेन' વિહરતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૨૭ ॥

સ્વલબ્ધિકનો જ વિહારવિધિ કહે છે—

સ્વલબ્ધિક પણ ગુરુની સાથે વિહાર કરે, અથવા ગુરુએ યોગ્ય સાધુપરિવાર આપ્યો હોય તો તેને લઈને ગુરુથી અલગ પણ વિહાર કરે. ગુરુએ સાધુપરિવાર ન આપ્યો હોય તો પણ સમાપ્તકલ્પ વિધિથી જ ગુરુથી અલગ પણ વિહાર કરે. [૧૩૨૭]

समाप्तकल्पाभिधित्सयाऽऽह—

जाओ अ अजाओ अ, दुविहो कप्पो उ होइ णायव्वो ।

एक्किक्कोऽवि अ दुविहो, समत्तकप्पो अ असमत्तो ॥ १३२८ ॥

વૃત્તિ:- 'जातश्चाजातश्च द्विविधः कल्पस्तु भवति ज्ञातव्यः', 'कल्पो' વ્યવસ્થાભેદઃ, 'एकैको-ऽपि च द्विविधः-समाप्तकल्पोऽसमाप्तकल्पश्चे'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૨૮ ॥

गीअत्थ जायकप्पो, अग्गीओ खलु भवे अजाओ उ ।

पणगं समत्तकप्पो, तदूणगो होइ असमत्तो ॥ १३२९ ॥

વૃત્તિ:- 'गीतार्थो' ગીતાર્થયુક્તો 'जातकल्पः', વ્યક્તતયા નિષ્પત્તેઃ, 'अगीतार्थः खलु'-અગીતાર્થ-યુક્તો ભવેદ્ 'अजातस्तु', અવ્યક્તત્વેનાજાતત્વાત્, 'पञ्चकं' સાધૂનાં 'समाप्तकल्पः तत्र्यूनः' સન્ 'भवत्यसमाप्तकल्प' इति ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૨૯ ॥

૧. અર્થાત્ પર્યાયસ્થવિર (= જુદ-ન્યથી ૨૦ વર્ષના દીક્ષાપર્યાયવાળો.)

૨. અર્થાત્ વયસ્થવિર (= સાઠ કે તેનાથી અધિકવયવાળો.)

૩. સ્વસ્વ-સ્વકીયા લબ્ધિઃ-પ્રાપ્તિસ્તસ્યા યોગ્યઃ

૪. પૂર્વે પોતાનું લાવેલું વસ્ત્ર વગેરે શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ એનો નિર્ણય ગુરુની પરીક્ષાથી થતો હતો, સ્વલબ્ધિની યોગ્યતા આવ્યા બાદ પોતે જ શુદ્ધ-અશુદ્ધની પરીક્ષા કરી શકે. આથી જ તે બીજા સાધુઓને લઈને (ગુરુની અનુજ્ઞાથી) ગુરુથી અલગ પણ વિહાર કરી શકે. આવા સાધુ સ્વલબ્ધિ કે સ્વલબ્ધિક કહેવાય.

को दोष इत्याह-

उउबद्धे वासासु उ, सत्त समत्तो तदूणगो इअरो ।

असमत्ताजायाणं, ओहेण ण होइ आहव्वं ॥ १३३० ॥

वृत्तिः- 'ऋतुबद्धे' एषा कल्पव्यवस्था, 'वर्षासु तु सप्त' साधवः 'समाप्तः तत्र्यून इतरः'- असमाप्तकल्पः, तत्फलमाह-'असमाप्ताजातानां' साधूनां ओघेन न भवत्याभाव्यं' नाम किञ्चिदिति गाथार्थः ॥ १३३० ॥

हवइ समत्ते कप्पे, कयम्मि अण्णोऽण्णसंगयाणांपि ।

गीअजुआणाभव्वं, जहसंगारं दुवेण्हंपि ॥ १३३१ ॥

वृत्तिः- 'भवति समाप्ते कल्पे कृते' सति आभाव्यम्, 'अन्योऽन्यसङ्गतानामपि' विजातीय-कुलाद्यपेक्षया 'गीतार्थयुक्तानामाभाव्यं' यथासंगारं' यथासङ्केतं 'द्वयोरपि' गीतार्थागीतार्थयोरपि गाथार्थः ॥ १३३१ ॥

समाप्तकल्प कહે છે-

કલ્પના જાત અને અજાત એમ બે પ્રકાર છે. એ બંને પ્રકારના સમાપ્ત અને અસમાપ્ત એમ બે પ્રકાર છે. ગીતાર્થની નિશ્રાવાળા સાધુઓનો વિહાર 'જાતકલ્પ' છે. કારણ કે તે ગીતાર્થપજાથી સિદ્ધ છે. ગીતાર્થની નિશ્રા વિનાના સાધુઓનો વિહાર અજાતકલ્પ છે. કારણ કે તે ગીતાર્થપજાથી સિદ્ધ નથી. ચોમાસા સિવાય શેષકાળમાં પાંચ સાધુઓનો વિહાર સમાપ્તકલ્પ છે. તેનાથી ઓછા (ચાર વગેરે) સાધુઓનો વિહાર અસમાપ્તકલ્પ છે. ચોમાસામાં સાત સાધુઓ સાથે રહે તે સમાપ્તકલ્પ અને એનાથી ઓછા રહે તે અસમાપ્તકલ્પ છે. (ચાતુર્માસમાં માંદગી આદિ થાય તો બીજા સ્થળેથી સાધુ આવી શકે નહિ, એથી જોઈએ તેટલી સહાયતા મળી શકે નહિ, માટે ચોમાસામાં જઘન્યથી સાત સાધુઓને રહેવાનું વિધાન છે.) [૧૩૨૮-૧૩૨૯]

અસમાપ્તકલ્પમાં દોષ કહે છે- જે સાધુઓ અસમાપ્તકલ્પવાળા અને અજાતકલ્પવાળા છે, અર્થાત્ અપૂર્ણ સંખ્યાવાળા અને અગીતાર્થ છે, તેમનું સામાન્યથી (= ઉત્સર્ગથી) કંઈ આત્માવ્ય (= પોતાની માલિકીનું) થતું નથી, અર્થાત્ તેવા સાધુઓ જે ક્ષેત્રમાં વિચરતા હોય, તે ક્ષેત્ર અને તે ક્ષેત્રમાંથી પ્રાપ્ત થયેલ શિષ્ય, આહાર-પાણી, વસ્ત્ર-પાત્ર વગેરે કંઈ પણ તેમની માલિકીનું થતું નથી. [૧૩૩૦]

ભિન્ન ભિન્ન કુલ આદિના (બે વગેરે) સાધુઓ પરસ્પર ભેગા મળીને પણ સમાપ્ત કલ્પ કરે તો ગીતાર્થ યુક્ત તે સાધુઓમાં ગીતાર્થ અને અગીતાર્થ એ બંનેનું તેમણે પૂર્વે કરેલા સંકેત પ્રમાણે આત્માવ્ય થાય. (જેમકે- વસ્ત્રો મળે તો અમુકની માલિકી થાય, શિષ્યો મળે તો અમુકની માલિકી થાય, પાત્રા મળે તો અમુકની માલિકી થાય, અથવા અમુક વખત સુધી વસ્ત્રાદિ જે કંઈ મળે તેની

૧. જાત એટલે ગીતાર્થ, કલ્પ એટલે વિહાર વગેરે આચાર. જાતે=ગીતાર્થ કરેલો આચાર તે જાતકલ્પ, અથવા જાતની=ગીતાર્થની નિશ્રાવાળો આચાર તે જાતકલ્પ.

અમુકની માલિકી થાય ઈત્યાદિ જે પ્રમાણે સમાપ્તકલ્પ કરતી વખતે (= પરસ્પર ભેગા થતી વખતે) સંકેત કર્યો હોય તે પ્રમાણે માલિકી થાય.) [૧૩૩૧]

સાધ્વીમધિકૃત્ય સ્વલબ્ધિયોગ્યતામાહ-

વઙ્ગીવિ ગુણગણેણં, જા અહિઆ હોઙ્ગ સેસવઙ્ગીણં ।

દિવ્ક્રાસુઆઙ્ગા પરિણયા ય જોગા સલઙ્ગીણ ॥ ૧૩૩૨ ॥

વૃત્તિ:- 'વ્રતવત્યપિ ગુણગણેણ યા અધિક્કા ભવતિ 'શેષવ્રતવતીભ્યઃ' સાધ્વીભ્ય ઇત્યર્થઃ 'દીક્ષાશ્રુતાદિના પરિણતા ચ યોગ્યા સ્વલબ્ધેઃ', એવંભૂતેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૩૨ ॥

સાધ્વીને આશ્રધીને સ્વલબ્ધિને યોગ્ય કોણ છે એ કહે છે-

સાધ્વી પણ અન્ય સાધ્વીઓથી ગુણસમૂહવડે ચઢિયાતી હોય અને દીક્ષા, શ્રુત આદિથી પરિણત (= પરિપૂર્ણ) હોય, આવી સાધ્વી સ્વલબ્ધિને યોગ્ય છે. [૧૩૩૨]

કેઙ્ગ ણ હોઙ્ગ સલઙ્ગી, વયણીણં ગુરુપરિવિખયં તાર્સિ ।

જં સવ્વમેવ પાયં, લહુસગદોસા ય ણિઅમેણં ॥ ૧૩૩૩ ॥

વૃત્તિ:- 'કેચના'ભિદધતિ 'સ્વલબ્ધિર્ન ભવતિ વ્રતવતીનાં', કુત ઇત્યાહ-'ગુરુપરીક્ષિતં તાસાં 'યત્' યસ્માત્ 'સર્વમેવ પ્રાયો' વસ્ત્રાદિ, તથા ડલ્પત્વદોષાશ્ચ નિયમેન' ભવન્તિ તાસામિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૩૩ ॥

કોઈક આચાર્યો કહે છે કે- સાધ્વીઓને સ્વલબ્ધિ ન હોય. કારણ કે તેમને વસ્ત્ર વગેરે પ્રાયઃ બધું જ ગુરુપરીક્ષિત લેવાનું હોય છે, અર્થાત્ ગુરુ (આચાર્ય) આપે તે લેવાનું હોય છે, જાતે વહોરવાનું નથી. કારણ કે સાધ્વી સ્વલબ્ધિથી વહોરે તો અવશ્ય અલ્પત્વ વગેરે દોષો થાય. (તે આ પ્રમાણે- અલ્પ પણ વસ્ત્ર આપવાથી સ્ત્રી પ્રલોભન પામી જાય છે, આથી અલ્પ પણ વસ્ત્ર આપનારને વશ બની જાય છે. સ્ત્રી પ્રાયઃ તુચ્છ હોય છે. આથી લબ્ધિમાહાત્મ્યને પચાવી ન શકે = લબ્ધિમાહાત્મ્યથી અભિમાન વાળી બને, તેથી કલહ થાય. જેમકે- કોઈ પોતે લાવેલાં વસ્ત્રો બતાવીને બીજી સાધ્વીઓને કહે કે- જુઓ આ મારાં સુંદર વસ્ત્રો. ત્યારે બીજી સાધ્વીજીઓ ઈર્ષ્યાથી કહે કે- તને અને તારાં વસ્ત્રોને ધિક્કાર થાઓ. જેથી તું પોતાની બડાઈ મારે છે... પુરુષને સાધ્વીજીને વસ્ત્ર આપતો જોઈને કોઈ ખોટી શંકા કરે. આમ સ્વલબ્ધિથી સાધ્વીજીઓને અનેક દોષો થાય.)' [૧૩૩૩]

તં ચ ણ સિસ્સિણિગાઓ, ડચિણ વિસયમ્મિ હોઙ્ગ ઉવલઙ્ગી ।

કાલાચરણાહિં તહ, પત્તંમિ (? પત્તે) ણ લહુત્તદોસાવિ ॥ ૧૩૩૪ ॥

વૃત્તિ:- 'તચ્ચ ન' યત્કેચનાભિદધતિ, કુત ઇત્યાહ- 'શિષ્યાદૌ' ભિક્ષાદૌ 'ડચિતે વિષયે ભવત્યેવ સ્વલબ્ધિઃ', ન તુ ન ભવતિ, 'કાલાચરણાભ્યાં તથા' ભવતિ પરિણતે વયસિ, આચરિતમેતત્, તથા 'પાત્રે ન લઘુત્વદોષા' અપીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૩૪ ॥

૧. જુઓ બૃહત્કલ્પ સૂત્ર ગાથા ૪૧૫૩ વગેરે.

साध्वीओने स्वलब्धि न होय अेम जे कोई कहे छे ते बरोबर नथी. कारण के शिष्या वगेरे अने त्रिक्षा वगेरे उचित वस्तुमां तेमने स्वलब्धि होय ज छे. पीठवयवाणी साध्वीओमां स्वलब्धि होय अेवी पूर्वपुरुषोनी आचारण छे. योग्य (पीठवयवाणीमां) अल्पत्व वगेरे दोषो पण लागता नथी. [१३३४]

जायसमत्तविभासा बहुतरदोसा इमाण कायव्वा ।

सुत्ताणुसारओ खलु अहिगाइ कयं पसंगेणं ॥ १३३५ ॥

वृत्ति:- 'जातसमाप्तविभाषा बहुतरदोषात्' कारणां दासां कर्त्तव्या', व्रतवतीनां 'सूत्रानु-
सारतः खल्वधिकदि' -द्विगुणादिरूपा, 'कृतं प्रसङ्गेन', प्रकृतं प्रस्तुमः इति गाथार्थः ॥ १३३५ ॥

साध्वीओने (संयममां) अधिक दोषोनो संभव होवाथी ज्ञातसमाप्त कल्पनी व्याख्यामां सूत्र प्रमाणे साध्वीओनी संख्या बमशी (दश-चौट) वगेरे करवी. प्रासंगिक वर्णनथी सधु. प्रस्तुत वर्णन १३ करीअे 'छीअे. [१३३५]

एत्थाऽणुजाणणविही, सीसं काऊण वामपासम्मि ।

देवे वंदेइ गुरु, सीसो वंदित्तु तो भणइ ॥ १३३६ ॥

वृत्ति:- 'अत्र' -प्रक्रमे 'अनुज्ञाविधि' रयं - 'शिष्यं कृत्वा वामपाश्चै' आत्मनः 'देवान् वन्दते
'गुरुः' आचार्यः 'शिष्यो वन्दित्वा'ऽत्रान्तरे 'ततो भणति', वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥ १३३६ ॥

इच्छाकारेणऽहं, दिसाइ अणुजाणहत्ति आयरिओ ।

इच्छामोत्ति भणित्ता, उस्सग्गं कुणइ उ तयत्थं ॥ १३३७ ॥

वृत्ति:- 'इच्छाकारेणः' स्वेच्छाक्रियया 'ऽस्माकं' दिगादि 'अनुजानीतेति' भणति,
अत्रान्तरे 'आचार्य इच्छाम इति भणित्वा' तदनन्तरं 'कायोत्सर्गं करोति, तदर्थ' -
दिगाद्यनुज्ञार्थमिति गाथार्थः ॥ १३३७ ॥

चउवीसत्थय नवकार पारणं कड्डुं थयं ताहे ।

नवकारपुव्वयं चिअ, कड्डेइ अणुण्णणंदिन्ति ॥ १३३८ ॥

वृत्ति:- 'चतुर्विंशतिस्तव' पाठं नमस्कारपारणं 'नमोऽरहंताणंती' त्येवम् आकृष्य 'पठित्वा
'स्तवं' पूर्वोक्तं 'ततो नमस्कारपूर्वकमेवाकर्षति' - पठति 'अनुज्ञानन्दीमिति' गाथार्थः ॥ १३३८ ॥

सीसोऽवि भाविअप्पा, सुणेइ अह वंदित्तं पुणो भणइ ।

इच्छाकारेणऽहं, दिसाइ अणुजाणह तहेव ॥ १३३९ ॥

वृत्ति:- 'शिष्योऽपि भावितात्मा' सन् 'श्रृणोत्यु' पयुक्तः, 'अथ वन्दित्वा पुनर्भणति'
शिष्यः - 'इच्छाकारेणास्माकं' भगवन् ! 'दिगाद्यनुजानीते' ति, 'तथैव' भणतीति गाथार्थः ॥ १३३९ ॥

१. १३२८ थी १३३५ सुधीनी गाथाओ व्यवहारसूत्रना थोथा उ.ना व्याख्यामां १५ थी २२ छे.

आह गुरु खमासमणाणं हत्थेणिमस्स साहुस्स ।

अणुजाणिअं दिसाइ सीसो वंदित्तु तो भणइ ॥ १३४० ॥

वृत्ति:- 'आह गुरु'स्त्वत्रान्तरे 'क्षमाश्रमणानां हस्तेन', न स्वमनीषिकया, 'अस्य साधोः' प्रस्तुतस्य 'अनुज्ञातं दिगादि' प्रस्तुतं, 'शिष्यो वन्दित्वा'ऽत्रान्तरे 'ततो भणति', वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥ १३४० ॥

संदिसह किं भणामो, वंदित्तु पवेअहा गुरु भणइ ।

वंदित्तु पवेअयई, भणइ गुरु तत्थ विहिणा उ ॥ १३४१ ॥

वृत्ति:- 'सन्दिशत किं भणामि?', अत्र प्रस्तावे 'वन्दित्वा प्रवेदयैवं गुरुर्भणति, वन्दित्वा प्रवेदयति' शिष्यो, 'भणति गुरुस्तत्र विधिना तु', वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥ १३४१ ॥

वंदित्तु तओ तुब्भं, पवेइअं संदिसहत्ति साहूणं ।

पवेएमि भणइ सीसो गुरुराह पवेअय तओ उ ॥ १३४२ ॥

वृत्ति:- 'वन्दित्वा' भणति 'ततः', किमित्याह-'युष्माकं प्रवेदितं सन्दिशत साधूनां प्रवेदयामि', एवं 'भणति शिष्यः', अत्रान्तरे 'गुरुराह-प्रवेदय, 'ततस्तु' तदनन्तरमिति गाथार्थः ॥ १३४२ ॥

किमित्याह-

वंदित्तु णमोक्कारं, कडुंतो से गुरुं पयक्खिणइ ।

सोऽवि अ देवाईणं, वासे दाऊण तो पच्छ ॥ १३४३ ॥

वृत्ति:- 'वन्दित्वा नमस्कारमाकर्षन् 'सः' शिष्यः 'गुरुं प्रदक्षिणीकरोति, सोऽपि च' गुरुं देवादीनां वासान् दत्त्वा 'ततः' तदनन्तरं 'पश्चादि'ति गाथार्थः ॥ १३४३ ॥

किमित्याह-

सीसम्मि पक्खिवंतो भणणइ तं गुरुगुणेहिं वड्ढाहि ।

एवं तु तिणिण वारा, उवविसइ तओ गुरु पच्छ ॥ १३४४ ॥

वृत्ति:- 'शिरसि प्रक्षिपन्' वासान् 'भणति 'तं' साधुं-'गुरुगुणैर्वर्द्धस्वे'ति 'एवमेव त्रीन् वारान्' एतद् 'उपविशति 'ततः' तदनन्तरं 'गुरुः, पश्चादि'ति गाथार्थः ॥ १३४४ ॥

सेसं जह सामइए, दिसाइअणुजाणणाणिमित्तं तु ।

णवरं इह उस्सग्गो, उवविसइ तओ गुरुसमीवे ॥ १३४५ ॥

वृत्ति:- 'शेषं' प्रादक्षिण्यादि 'यथा सामायिके' तथैव द्रष्टव्यं, 'दिगाद्यनुज्ञानिमित्तं तु नवरमिह कायोत्सर्गो' नियमित एव, 'उपविशति ततो गुरुसमीपे' स साधुरिति गाथार्थः ॥ १३४५ ॥

दिति अ तो वंदणयं, सीसाइ तओ गुरुवि अणुसट्ठिं ।

दोणहवि करेइ तह जह, अण्णोऽवि अ बुज्झई कोई ॥ १३४६ ॥

वृत्तिः- 'ददति च ततो वन्दनं शिष्यादयः' सर्व एव, 'ततो गुरुरप्यनुशास्ति' मौलः 'द्वयोरपि' गच्छगणधरयोः 'करोति तथा' संवेगसारं 'यथाऽन्योऽपि च' सत्त्वो 'बुध्यते कश्चिदि'ति गाथार्थः ॥ १३४६ ॥

प्रस्तुतमां अनुशाविधि आ छे- शिष्यने पोताना डाभा पडभे राप्पीने गुरु (तेनी साथे) देववंदन करे. पछी शिष्य गुरुने वंदन करीने कहे के, [१३३६] इच्छाकारेण अमहं दिसाइ अणुजाणह = हे भगवंत ! आपनी ईच्छाधी अमने दिशा वगेरेनी अनुज्ञा करो. पछी आचार्य ईच्छामो = अमे ईच्छीअे छीअे अेम कहीने दिशा वगेरेनी अनुज्ञा करवा माटे कायोत्सर्ग करे. [१३३७] कायोत्सर्गमां यतुर्विंशति स्तव वितवीने नमो अरिहंताणं अेम बोलीने कायोत्सर्ग पारे. पछी यतुर्विंशतिस्तव बोलीने नमस्कार मंत्र बोलवापूर्वक अनुज्ञानंदी (अनुज्ञा निमित्ते नंदीसूत्रनो पाठ) बोले. [१३३८] भावितात्मा शिष्य पण उपयोगपूर्वक सांभणे. पछी शिष्य वंदन करीने इरी पूर्व मुजब कहे के- इच्छाकारेण अमहं दिसाइ अणुजाणह = हे भगवंत आपनी ईच्छाधी अमने दिशा वगेरेनी अनुज्ञा करो. [१३३८] पछी गुरु कहे के- खमासमणणं हत्थेण इमस्स साहुस्स अणुजाणिअं दिसाइ = पोतानी बुद्धिथी नदि, किंतु पूर्वकालीन क्षमाश्रमणोना उस्ते आ साधुने दिशा वगेरेनी अनुज्ञा करी, पछी शिष्य वंदन वगेरे करीने कहे के- [१३४०] संदिसह किं भणामि ? = हे भगवंत ! आज्ञा आपो के हुं शुं कहुं ? त्यारे गुरु कहे के- वंदित्तु पवेअय = वंदन करीने कहे. पछी शिष्य वंदन करीने जणावे. तेमां गुरु उवे कहेवाशे ते प्रभाणे विधिपूर्वक कहे. [१३४१] पछी शिष्य वंदन करीने कहे के- तुब्भं पवेइअं संदिसह साहूणं पवेअमि ? = हे भगवंत ! आप आज्ञा आपो के तमने जणाव्युं, उवे साधुओने जणावुं ? गुरु कहे के- पवेअय = जणाव. [१३४२] पछी शिष्य वंदन करीने नमस्कार मलामंत्र कहीने गुरुने प्रदक्षिणा आपे. पछी गुरु पण देव वगेरेने वास (सुगंधियूणी) आपे. [१३४३] पछी शिष्यना भस्तके वास (क्षेप) नाभतां शिष्यने कहे के- गुरुगुणेहिं वड्ढाहि = मोटा गुणोथी तुं वृद्धि पाम, अर्थात् तारामां गुणोनी वृद्धि थाओ. आ प्रभाणे त्रण वार कहे. पछी गुरु बेसी जाय. [१३४४] आकीनो प्रदक्षिणा वगेरे विधि सामाधिकनी जेम ज जाणवो. पण अही दिशा वगेरेनी अनुज्ञा निमित्ते कायोत्सर्ग अवश्य करवो. पछी ते साधु (= नूतन आचार्य) गुरुनी पासे बेसे. [१३४५] पछी शिष्यो वगेरे बधा ज तेने वंदन करे. पछी मूल गुरु पण गच्छ अने (नूतन) आचार्य अे बनेने संवेग प्रधान हितशिक्षा अेवी रीते आपे के जेथी बीजा पण कोई छवो प्रतिबोध पामे. [१३४६]

गणधरानुशास्तिमाह-

उत्तममिअं पयं जिणवरेहिं लोगुत्तमेहिं पण्णत्तं ।

उत्तमफलसंजणयं, उत्तमजणसेविअं लोए ॥ १३४७ ॥

१. शुओ आ अंथनी १४४मी गाथा.

वृत्तिः- 'उत्तममिदं' गणधरं पदं जिनवरैर्लोकोत्तमैर्भगवद्भिः 'प्रज्ञप्तम्, उत्तमफलसञ्जनकं' मोक्षजनकमित्यर्थः 'उत्तमजनसेवितं', गणधरणामुत्तमत्वात्, 'लोक' इति गाथार्थः ॥ १३४७ ॥

धण्णाण णिवेसिज्जइ, धण्णा गच्छंति पारमेअस्स ।

गंतु इमस्स पारं, पारं वच्चंति दुक्खाणं ॥ १३४८ ॥

वृत्तिः- 'धन्यानां निवेश्यते' एतद्, 'धन्या गच्छन्ति पारमेतस्य'-पदस्य, 'गत्वाऽस्य' विधिना 'पारं पारं व्रजन्ति दुःखानां', सिद्धयन्तीति गाथार्थः ॥ १३४८ ॥

संपाविरुण परमे, णाणाई दुहिअतायणसमत्थे ।

भवभयभीआण दढं, ताणं जो कुणइ सो धण्णो ॥ १३४९ ॥

वृत्तिः- 'सम्प्राप्य परमान् प्रधानान् ज्ञानादीन् गुणान् दुःखितत्राणसमर्थान्', किमित्याह- 'भवभयभीतानां' प्राणिनां 'दढं त्राणं यः करोति स 'धन्यो' महासत्त्व इति गाथार्थः ॥ १३४९ ॥

अण्णाणवाहिगहिआ, जइवि न सम्मं इहाअरा होंति ।

तहवि पुण भावविज्जा, तेसिं अवणिति तं वाहिं ॥ १३५० ॥

वृत्तिः- 'अज्ञानव्याधिगृहीताः' सन्तो 'यद्यपि न सम्यग्निहातुरा भवन्ति' व्याधिदोषात्, 'तथापि पुनर्भाववैद्याः'-तत्त्विका स्तेषामपनयन्ति व्याधिं'-अज्ञानलक्षणमिति गाथार्थः ॥ १३५० ॥

ता तंअसि भावविज्जो, भवदुक्खनिवीडिया तुहं एए ।

हंदि सरणं पवण्णा, मोएअव्वा पयत्तेणं ॥ १३५१ ॥

वृत्तिः- 'तत्त्वमसि भाववैद्यो', वर्त्तसे, 'भवदुःखनिपीडिताः' सन्तस्तवैते'-साधवादयः 'हन्दि शरणं प्रपन्नाः' प्रव्रज्यादिप्रतिपत्त्या, 'मोचयितव्याः प्रयत्नेन' सम्यक्त्वकारणेनेति गाथार्थः ॥ १३५१ ॥

मोएइ अप्पमत्तो, परहिअकरणाम्मि णिच्चमुज्जुत्तो ।

भवसोक्खापडिबद्धो, पडिबद्धो मोक्खसोक्खम्मि ॥ १३५२ ॥

वृत्तिः- 'मोचयति चाप्रमत्तः' सन् 'परहितकरणे नित्योद्युक्तो' य इति, 'भवसौख्या-प्रतिबद्धो निःस्पृहः', 'प्रतिबद्धो मोक्षसौख्ये', नान्यत्रेति गाथार्थः ॥ १३५२ ॥

ता एरिसो च्चिअ तुमं, तहवि अ भणिओअसि समयणीईए ।

णिअयावत्थासरिसं, भवया णिच्चंपि कायव्वं ॥ १३५३ ॥

वृत्तिः- 'तदीदृश एव त्वं' पुण्यवान्, 'तथापि च भणितोऽसि' मया 'समयनीत्या' करणेन, 'निजावस्थासदृशं' कुशलमेव 'भवता नित्यमपि कर्त्तव्यं', नान्यदिति गाथार्थः ॥ १३५३ ॥

આચાર્યને હિતશિક્ષા આપે છે—

ઉત્તમ આ ગણધરપદ લોકમાં ઉત્તમ એવા શ્રી જિનેશ્વરોએ જણાવ્યું છે, મોક્ષજનક છે, લોકમાં ઉત્તમ પુરુષોએ ધારણ કર્યું છે. કારણ કે ગણધરો ઉત્તમ હોય છે. [૧૩૪૭] ધન્ય પુરુષને આ પદ આપવામાં આવે છે. ધન્ય પુરુષો આ પદના પારને પામે છે, ધન્ય પુરુષો વિધિપૂર્વક આના પારને પામીને દુઃખોના પારને પામે છે = સિદ્ધ થાય છે. [૧૩૪૮] જે પુરુષ દુઃખીનું રક્ષણ કરવામાં સમર્થ એવા પ્રધાન જ્ઞાનાદિ ગુણોને પામીને ભવથી ભયભીત બનેલા જીવોનું રક્ષણ કરે છે તે ધન્ય = મહાસત્વવંત છે. [૧૩૪૯] જે કે સંસારમાં અજ્ઞાનરૂપ વ્યાધિથી ઘેરાએલા જીવો વ્યાધિરૂપ દોષને દૂર કરવા જલદી ઉત્કંઠિત બનતા નથી, તો પણ ભાવવૈદ્યો = તાત્વિક વૈદ્યો તેમના અજ્ઞાનરૂપ વ્યાધિને દૂર કરે છે. [૧૩૫૦] તું ભાવવૈદ્ય છે, અને ભવદુઃખથી પીડાયેલા આ સાધુઓ વગેરે દીક્ષાદિના સ્વીકાર વડે તારા શરણે આવ્યા છે, માટે તારે તેમને સંયમનું બરોબર પાલન કરાવવા વડે ભવદુઃખથી છોડાવવા જોઈએ. [૧૩૫૧] જે સંસારસુખમાં નિઃસ્પૃહ અને મોક્ષસુખમાં જ આસક્ત બનીને અપ્રમત્તપણે પરહિત કરવામાં સદા તત્પર રહે છે તે જીવોને ભવદુઃખથી છોડાવી શકે છે. [૧૩૫૨] પુણ્યશાલી તું તેવો જ છે. (તેથી તને હિતશિક્ષા આપવાની જરૂર નથી.) તો પણ શાશ્વતી (ગણધરપદ આપ્યા પછી હિતશિક્ષા આપવી એવી) મર્યાદા હોવાથી મેં તને હિતશિક્ષા આપી છે. તેથી તારે સદા ય સ્વસ્થાનને અનુરૂપ શુભ જ કરવું, અશુભ ન કરવું. [૧૩૫૩]

ગચ્છાનુશાસ્તિમાહ—

તુભ્મેહિંપિ ન એસો, સંસારાડવિમહાકડિલ્લેમિ ।

સિદ્ધિપુરસત્થવાહો, જન્નેણ ચ્ચુણંપિ મોક્તવ્વો ॥ ૧૩૫૪ ॥

વૃત્તિ:— 'યુષ્માભિરપિ નૈષ:'—ગુરુ: 'સંસારાટવીમહાકડિલ્લે'—મહાગહને 'સિદ્ધિપુરસાર્થવાહ:' , તન્નાનપાયનયનાદ્, 'યલ્લેન ક્ષણમપિ મોક્તવ્વો', નેતિ વર્તતે ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૩૫૪ ॥

જ ય ષડિકૂલેઅવ્વં, વચણં એઅસ્સ નાણરાસિસ્સ ।

એવં ગિહવાસચ્ચાઓ, જં સફલો હોઇ તુમ્હાણં ॥ ૧૩૫૫ ॥

વૃત્તિ:— 'ન ચ પ્રતિકૂલયિતવ્ય'મશ(માસ)ક્ત્યા 'વચનમેતસ્ય જ્ઞાનરાશે:' ગુરો:, 'એવં ગૃહવાસત્યાગ:' પ્રવ્રજ્યયા 'યત્ સફલો ભવતિ યુષ્માકમ્', આજ્ઞારાધનેનેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૩૫૫ ॥

ઇહરા પરમગુરુણં, આણાભંગો નિસેવિઓ હોઇ ।

વિહલા ય હોતિ તમ્મી, નિઅમા ઇહલોઅપરલોઆ ॥ ૧૩૫૬ ॥

વૃત્તિ:— 'ઇતરથા' તદ્વચનપ્રતિકૂલનેન 'પરમગુરુણાં' તીર્થકૃતા'માજ્ઞાભક્તો નિષેવિતો ભવતિ, નિષ્કલૌ ચ ભવત: 'તસ્મિન્' આજ્ઞાભક્તે સતિ 'નિયમાદિહલોકપરલોકાવિતિ' ગાથાર્થ: ॥ ૧૩૫૬ ॥

તા કુલવહુણાણં, કજ્જે નિબ્ભત્થિએહિવિ કહિંચિ ।

એસસ પાયમૂલં, આમરણંતં ન મોક્તવ્વં ॥ ૧૩૫૭ ॥

વૃત્તિ:- 'તત્કુલવધૂજ્ઞાતેન'-ઉદાહરણેન 'કાર્યે નિબ્ભત્થિસતૈરપિ' સદ્ધિઃ 'કથચ્છિદેતસ્ય'-
ગુરોઃ 'પદોમૂલં'-સમીપં મામરણાન્તં ન મોક્તવ્વં'-સર્વકાલમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૫૭ ॥

અચ્છને હિતશિક્ષા આપે છે-

તમારે પણ સંસારરૂપ મહાગહન જંગલમાં સિદ્ધિપુરના સાર્થવાહ એવા આ ગુરુને પ્રયત્નપૂર્વક ક્ષણવાર પણ ન છોડવા. ગુરુ કોઈ જાતના અનર્થ વિના સિદ્ધિપુરમાં લઈ જતા હોવાથી સિદ્ધિપુરના સાર્થવાહ છે. [૧૩૫૪] અનુકૂળતાના રાગી બનીને આ જ્ઞાનપુંજ ગુરુના વચનથી પ્રતિકૂળ ન વર્તવું. કારણ કે આ પ્રમાણે કરવામાં જિનાજ્ઞાની આરાધના થવાથી તમોએ દીક્ષા લઈને કરેલો ગૃહવાસત્યાગ સફલ બને. [૧૩૫૫] ગુરુના વચનથી પ્રતિકૂળ વર્તવાના કારણે જિનાજ્ઞાનો ભંગ થાય છે. જિનાજ્ઞાનો ભંગ થતાં નિયમા આલોક અને પરલોક નિષ્ફલ બને છે. [૧૩૫૬] આથી કોઈ કાર્યમાં ગુરુ ઠપકો આપે કે તરછોડી નાખે તો પણ કુલવધૂના દૃષ્ટાંતથી જાવજજીવ ગુરુચરણના સાંનિધ્યનો ત્યાગ ન કરવો. અર્થાત્ જેમ કુલવધૂ શ્વસુરગૃહમાં પતિ આદિની ગમે તેવી પ્રતિકૂળતા હોવા છતાં તેનો ત્યાગ કરતી નથી, તેમ શિષ્યે પણ ગુરુ આદિની પ્રતિકૂળતા વેઠીને પણ ગુરુની પાસે જ રહેવું જોઈએ. [૧૩૫૭]

ગુણમાહ-

ળાણસસ હોઇ ભાગી, થિરયસઓ દંસણે ચરિત્તે અ ।

ધળ્ળા આવકહાએ, ગુરુકુલવાસં ણ મુંચંતિ ॥ ૧૩૫૮ ॥

વૃત્તિ:- 'જ્ઞાનસ્ય ભવતિ ભાગી', ગુરુકુલે વસન્, 'સ્થિરસ્તરો દર્શને ચારિત્રે ચ', આજ્ઞાચ્છન-દર્શનાદિના, અતો 'ધન્યા યાવત્કથં'-સર્વકાલં 'ગુરુકુલવાસં ન મુચ્છન્તી'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૫૮ ॥

ગુરુ પાસે રહેવાથી થતા લાભો કહે છે-

ગુરુકુલમાં રહેનાર સાધુ દરરોજ વાચનાદિ થવાથી શ્રુતજ્ઞાનાદિનું ભાજન બને છે = શ્રુતજ્ઞાનાદિ પામે છે, સ્વદર્શન-પરદર્શનનું સ્વરૂપ સાંભળવાથી શ્રદ્ધામાં અતિશય સ્થિર બને છે, વારંવાર સારણાદિ થવાથી ચારિત્રમાં અતિશય સ્થિર બને છે. આથી યાવજજીવ ગુરુકુલવાસનો ત્યાગ નહિ કરનાર સાધુઓ ધન્ય છે = ધર્મરૂપ ધનને મેળવે છે. (અથવા આથી ધન્ય સાધુઓ જાવજજીવ ગુરુકુલવાસનો ત્યાગ કરતા નથી.) [૧૩૫૮]

એવં ચિઅ વયિણીણં, અણુસદ્ધિં કુણઇ એથ આચરિઓ ।

તહ અજ્જચંદળમિગાવઈણ સાહેઇ પરમગુણે ॥ ૧૩૫૯ ॥

वृत्तिः- 'एवमेव व्रतवतीनां'-साध्वीनां मनुशारिं करोत्यत्र' व्यतिकरे 'आचार्यः' मौलः, 'तथा आर्यचन्दनामृगावत्योः' सम्बन्धिनः 'कथयति परमगुणानि'ति, अत्र कथानकं प्रतीतमेवेति गाथार्थः ॥ १३५९ ॥

એ જ પ્રમાણે પ્રસ્તુતમાં સાધ્વીઓને પણ મૂલગુરુ હિતશિક્ષા આપે, તથા આર્યચંદના અને આર્યમૃગાવતીના ઉત્તમ ગુણો કહે. આર્યચંદના અને આર્યમૃગાવતીની કથા પ્રસિદ્ધ જ છે. [૧૩૫૯]

भणइ सलद्धीअंपि हु, पुव्वं तुह गुरुपरिक्खआ आसि ।

लद्धी वत्थाईणं, णिअमा एगंतनिहोसा ॥ १३६० ॥

वृत्तिः- 'भणति स्वलब्धिकमपि' मौलगुरुः- 'पूर्वं तव', इतः कालाद्, 'गुरुपरीक्षिता आसीत्', केत्याह- 'लब्धिर्वस्त्रादीनां' प्राप्तिरित्यर्थः, 'नियमादेकान्तनिर्दोषा', गुरुपारतन्त्र्यादिति गाथार्थः ॥ १३६० ॥

इण्हं तु सुआयत्तो, जाओसि तुमंति एत्थ वत्थुम्मि ।

ता जह बहुगुणतरयं, होइ इमं तह णु कायव्वं । १३६१ ॥

वृत्तिः- 'इदानीं' स्वलब्ध्यनुज्ञायाः 'श्रुतायत्तो जातोऽसि त्वमित्यत्र वस्तुनि'-वस्त्रादिलब्ध्यादौ, 'तद् यथा बहुगुणतरं भवत्येतद्'स्त्रादिलब्ध्यादि 'तथैव कर्त्तव्यं', सर्वत्र सूत्रात् प्रवर्तितव्यमिति गाथार्थः ॥ १३६१ ॥

મૂલગુરુ સ્વલબ્ધિકને પણ હિતશિક્ષા આપે કે- આ પૂર્વે (વસ્ત્રાદિ શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ ? ઈત્યાદિ) ગુરુએ કરેલી પરીક્ષાથી જ તને સંપૂર્ણ નિર્દોષ વસ્ત્રાદિની પ્રાપ્તિ થતી હતી, અર્થાત્ ગુરુને આધીન બનીને તું નિર્દોષ વસ્ત્રાદિ મેળવી શકતો હતો, [૧૩૬૦] પણ હવે તને સ્વલબ્ધિની અનુજ્ઞા મળવાથી તું વસ્ત્રાદિ વસ્તુ મેળવવામાં શ્રુતને = શાસ્ત્રને આધીન બન્યો છે. આથી તારે (સંયમમાં) અધિક લાભ થાય તે રીતે જ વસ્ત્રગ્રહણ વગેરે કાર્યો કરવા. વસ્ત્રગ્રહણ વગેરે દરેક કાર્યમાં શાસ્ત્ર પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી. [૧૩૬૧]

उट्टित्तु सपरिवारो, आयरिअं तिप्पदक्खिणीकाउं ।

वंदइ पवेयणम्पी, ओसरणे चेव य विभासा ॥ १३६२ ॥

वृत्तिः- 'उत्थाय सपरिवारो'ऽभिनवगुरुः 'आचार्यं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य' मौलं 'वन्दते' सम्पक्, 'प्रवेदने समवसरणे चैव विभासा', येषां यथाऽऽचरितमिति गाथार्थः ॥ १३६२ ॥

પદ્ધી (મૂલગુરુ નૂતન આચાર્ય અને ગચ્છને હિતશિક્ષા આપી દે ત્યારબાદ) નૂતન આચાર્ય પરિવારસહિત મૂલ આચાર્યને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપી વિધિપૂર્વક વંદન કરે. 'પ્રવેદન અને સમવસરણમાં વિકલ્પ સમજવો. જેમની જેવી આચરણા હોય તેમ કરે. [૧૩૬૨]

૧. અહીં પ્રવેદન શબ્દનો ૯૭૧મી ગાથાના આધારે "તપનું પ્રત્યાખ્યાન જણાવવું" એવો અર્થ સંભવે છે. એનો ભાવાર્થ એ સંભવે છે કે અમુક જ તપ કરવો એવો નિયમ નથી. સમવસરણ શબ્દનો ૯૫૧મી ગાથાના આધારે 'આસન' એવો અર્થ સંભવે છે. એનો ભાવાર્થ એ સંભવે છે કે નૂતન આચાર્ય મૂલ આચાર્યના આસને બેસે. અગર ન પણ બેસે. પ્રવેદન અને સમવસરણ શબ્દનો અન્ય કોઈ અર્થ ઘટતો હોય તો ઘટાડવો.

અહ સમયવિહાણેણં, પાલેઙ્ગ તઓ ગણં તુ મજ્જત્થો ।

ણિપ્પ્કાઁઙ્ગ અ અણ્ણે, ણિઅગુણસરિસે પયત્તેણં ॥ ૧૩૬૩ ॥

વૃત્તિ:- 'અથ 'સમયવિધાનેન' સિદ્ધાન્તનીત્યા 'પાલયત્યસૌ ગણમેવ' શેષકૃત્યરહિતો 'મધ્યસ્થઃ' સન્, 'નિષ્પાદયતિ ચાન્યાન્' શિષ્યાન્ 'નિજગુણસદૃશાન્'-આત્મતુલ્યાન્ 'પ્રયત્નેન' ઉચ્યુક્તત્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૬૩ ॥

અણુઓગગણાણુણ્ણા, એવેસા વણ્ણિઆ સમાસેણં ।

સંલેહણત્તિ દારં, અઓ પરં કિત્તિઙ્ગસ્સામિ ॥ ૧૩૬૪ ॥

વૃત્તિ:- 'અનુયોગગણાણુજ્ઞા એવમ્'-ઉક્તેન પ્રકારેણ 'એષા વર્ણિતા સમાસેન, સંલેખનેતિ દ્વારમતઃ પરં' પદ્મમ્ 'કીર્ત્તિયિષ્યામી'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૬૪ ॥

હવે તે આચાર્ય બીજાં કાર્યોથી નિવૃત્ત બનીને અને મધ્યસ્થ બનીને શાસ્ત્રોક્ત મર્યાદા પ્રમાણે ગણનું જ પાલન કરે. તથા પ્રયત્નપૂર્વક અન્ય શિષ્યોને જ્ઞાનાદિ ગુણોથી યોતાના જેવા બનાવે. [૧૩૬૩] આ પ્રમાણે આ અનુયોગ-અનુજ્ઞા અને ગણ-અનુજ્ઞાનું સંક્ષેપથી વર્ણન કર્યું. હવે પછી પાંચમું સંલેખના દ્વાર કહીશ. [૧૩૬૪]

કિમિત્યેવમિત્યાહ-

અણુઓગગણાણુણ્ણા, કયાએં તયણુપાલણં વિહિણા ।

જં તા કરેઙ્ગ ધીરો, સમ્મં જાઙ્ગવઙ્ગઓ ચરમકાલો ડ ॥ ૧૩૬૫ ॥

વૃત્તિ:- 'અનુયોગગણાણુજ્ઞાયાં કૃતાયાં' સત્યાં 'તદનુપાલનમ્' અનુયોગાદિપાલનં 'વિધિના 'યદ્' યસ્માં ત્તાવત્કરોતિ 'ધીરઃ' ઋષિં યાવિદાપતિતઃ' ક્રમેણ 'ચરમકાલ' ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૬૫ ॥

ઇતિ ગણાણુજ્ઞાવસ્તુ ૪ ।

અનુયોગ-ગણાણુજ્ઞા પછી સંલેખનાદ્વાર કહેવાનું પ્રયોજન કહે છે-

કારણ કે અનુયોગની અને ગણની અનુજ્ઞા પ્રાપ્ત કર્યા પછી ધીર આચાર્ય ક્રમે કરીને અંતિમકાલ = મૃત્યુ સમય આવે ત્યાં સુધી અનુયોગ (= વાચનાપ્રદાન) આદિનું પાલન કરે છે, અર્થાત્ અનુયોગ આદિના પાલન પછી અંતિમ સમયે સંલેખના કરવાની હોય છે, માટે અનુયોગ અને ગણની અનુજ્ઞા પછી સંલેખનાદ્વાર છે. [૧૩૬૫]

ગણાણુજ્ઞાનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

(૫) સંલેખનાદ્વાર

અથ સંલેખનાવસ્તુ, સંલેખનામાહ-

સંલેહણા ઇહં ખલુ, તવકિરિયા જિણવોરેહિં પળ્ણત્તા ।

જં તીઁ સંલિહિજ્જઇ, દેહકસાયાઇ ણિઅમેણં ॥ ૧૩૬૬ ॥

વૃત્તિ:- 'સંલેખના ઇહ ખલુ' પ્રક્રમે 'તપઃક્રિયા' વિચિત્રા 'જિનવૈરઃ પ્રજ્ઞતા', કિમિત્યાહ-'યદ્' યસ્માન્તયા સંલિખ્યતે'-કૃશીક્રિયતે 'દેહકષાયાદિ', બાહ્યમાન્તરં ચ, નિયમે-નેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૬૬ ॥

હવે સંલેખના વસ્તુનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. તેમાં પહેલાં સંલેખનાનો અર્થ કહે છે-

પ્રસ્તુતમાં જિનેશ્વરોએ વિવિધ પ્રકારની તપઃક્રિયાને (= તપસંબંધી ક્રિયાને) સંલેખના કહી છે. કારણ કે તપઃક્રિયા બાહ્ય દેહ અને અભ્યંતર કષાય વગેરેને અવશ્ય કૃશ કરે છે. (દેહ, કષાય વગેરેને કૃશ કરે તે સંલેખના એવો સંલેખના શબ્દનો શબ્દ ઉપરથી નીકળતો અર્થ છે.) [૧૩૬૬]

અતિપ્રસન્ગપરિહારમાહ-

ઓહેણં સવ્વચ્ચિઅ, તવકિરિઆ જઇવિ ઇરિસી હોઇ ।

તહવિ અ ઇમા વિસિદ્ધા, ઘિપ્પઇ જા ચરિમકાલમ્મિ ॥ ૧૩૬૭ ॥

વૃત્તિ:- 'ઓઘેન' સામાન્યેન 'સર્વેવ તપઃક્રિયા' આદિત આરમ્ભ્ય 'યદ્યપીદ્દશી'-દેહ-કષાયાદિસંલેખનાત્મિકા 'ભવતિ, તથાપિ ચૈષા'-પ્રસ્તુતા 'વિશિષ્ટા ગૃહ્યતે' તપઃક્રિયા 'યા ચરમકાલે' દેહત્યાગાયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૬૭ ॥

'અતિપ્રસંગને દૂર કરે છે-

જો કે સામાન્યથી દીક્ષા લે ત્યારથી કરાતી બધી જ તપઃક્રિયા દેહ-કષાય વગેરેને કૃશ કરનારી હોવાથી સંલેખનારૂપ છે. તો પણ પ્રસ્તુત તપઃક્રિયા જીવનના ચરમકાળે દેહનો ત્યાગ કરવા માટે જે કરવામાં આવે છે તે વિશિષ્ટ તપઃક્રિયા સમજવી. [૧૩૬૭]

एतदेवाह-

परिवालिकुण विहिणा, गणिमाइपयं जईणमिअमुचिअं ।

अब्भुज्जुओ विहारो, अहवा अब्भुज्जुअं मरणं ॥ १३६८ ॥

વૃત્તિ:- 'પરિપાલ્ય વિધિના'-સૂત્રોક્તેન 'ગળ્યાદિપદમ્', આદિશબ્દાદુપાધ્યાયાદિપરિગ્રહઃ, 'યતીનામુચિતમિદં' ચરમકાલે યદુત 'અભ્યુદ્યતો વિહારઃ'- જિનકલ્પાદિરૂપઃ 'અથવાઽભ્યુદ્યતં મરણં'-પાદપોપગમનાદીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૬૮ ॥

૧. અતિપ્રસંગ એટલે લક્ષણનું અલક્ષ્યમાં જવું. અહીં સામાન્ય તપઃક્રિયામાં સંલેખનાના લક્ષણને જતું રોકીને અતિપ્રસંગને દૂર કર્યો છે.

આ જ વિષયને કહે છે—

સૂત્રોક્ત વિધિથી ગણી, ઉપાધ્યાય વગેરે પદને પાળીને (= પદની ફરજો બજાવીને) સાધુઓએ જિનકલ્પાદિરૂપ અભ્યુદયત (= સાધનાના વિશેષ ઉદયમવાળા) વિહારનો કે પાદોપગમનાદિરૂપ અભ્યુદયત મરણનો સ્વીકાર કરવો એ યોગ્ય છે. [૧૩૬૮]

एसो अ विहारोवि हु जम्हा संलेहणासमो चेव ।

ता ण विरुद्धो णोओ एत्थं संलेहणादारे ॥ १३६९ ॥

વૃત્તિ:- 'एष च विहारो'ऽभ्युद्यतः 'यस्मात् संलेखनासम एव' वृत्ति 'तत्' तस्मात् न विरुद्धो ज्ञेयः 'अत्र' प्रस्तुते 'संलेखनादारे', भण्यमान इति गाथार्थः ॥ १३६९ ॥

भणिऊण इमं पढमं, लेसुद्देसेण पच्छओ वोच्छं ।

दारणावाइगं चिअ, सम्मं अब्भुज्जुअं मरणं ॥ १३७० ॥

વૃત્તિ:- 'भणित्वा 'एनम्' अभ्युद्यतविहारं 'प्रथमं' लेशोद्देशेन' सङ्क्षेपेण 'पृष्ठतः' ऊर्ध्वं 'वक्ष्ये द्वारानुपात्येव', प्रस्तुतमित्यर्थः, 'सम्यक्' सिद्धान्तनीत्याऽभ्युद्यतं मरणमिति गाथार्थः ॥ १३७० ॥

અભ્યુદયત વિહાર સંલેખના સમાન હોવાથી પ્રસ્તુત સંલેખનાદારમાં તેનું વર્ણન વિરુદ્ધ ન સમજવું. [૧૩૬૮] પહેલાં સંક્ષેપથી અભ્યુદયત વિહારને કહીને પછી સૂત્ર પ્રમાણે પ્રસ્તુત અભ્યુદયત મરણને કહીશ. [૧૩૭૦]

તત્ર દ્વારગાથામાહ—

अव्वोच्छिंतीमण पंच तुलण उवगरणमेव परिकम्मो ।

तवसत्तसुएगत्ते, उवसग्गसहे अ वडरूक्खे ॥ १३७१ ॥ दारगाहा ॥

વૃત્તિ:- 'अव्यवच्छिंतिमनः' प्रयुङ्क्ते, तथा 'पञ्चा' नामाचार्यादीनां 'तुलना' स्वयोगविषया, 'उपकरणमेवेति' वक्तव्यम्, उचितं 'परिकर्म'—इन्द्रियादिजयः, 'तपःसत्त्वश्रुतैकत्वेषूपसर्गसहश्चेति' पञ्च भवन्तीत्यर्थः भावनाः, 'वटवृक्ष' इत्यपवादात्तदधः प्रतिपद्यत इति गाथार्थः ॥ १३७१ ॥

તેમાં દ્વારગાથા કહે છે—

અવ્યવચ્છિંતિમન, આચાર્યાદિ પાંચની સ્વયોગ સંબંધી તુલના, ઉપકરણ, ઈન્દ્રિયાદિના જયરૂપ પરિકર્મ, તપ, સત્ત્વ, શ્રુત, એકત્વ અને ઉપસર્ગસહ (= બલ) એ પાંચ ભાવના અને વડવૃક્ષ = અપવાદથી વડલાની નીચે કલ્પને સ્વીકારે, એમ દર્શ દ્વારો છે. [૧૩૭૧]

વ્યાસાર્થમાહ—

सो पुव्वावरकाले, जागरमाणो उ धम्मजागरिअं ।

उत्तमपसत्थझाणो, हिअएण इमं विचिंतेइ ॥ १३७२ ॥

वृत्तिः- 'सः' गणी वृद्धः सन् 'पूर्वापरकाले' सुप्तः सुप्तोत्थितो वा रात्रौ 'जाग्रत् धर्मजागरिकां'-धर्मचिन्तां कुर्वन्नित्यर्थः 'उत्तमप्रशस्तध्यानः' प्रवृद्धशुभयोगः 'हृदयेनेदं'-वक्ष्यमाणं वस्तु 'विचिन्तयन्ती'ति गाथार्थः ॥ १३७२ ॥

अणुपालिओ उ दीहो, परिआओ वायणा तहा दिण्णा ।

णिष्काइआ य सीसा, मज्झं किं संपयं जुत्तं ? ॥ १३७३ ॥

वृत्तिः- 'अनुपालित एव दीर्घः पर्यायः'-प्रब्रज्यारूपः, 'वाचना तथा दत्ता' उचितेभ्यः, 'निष्पादिताश्च शिष्याः', कृत ऋणमोक्षः, 'मम किं साम्प्रतं युक्तम्', एतच्चिन्तयतीति गाथार्थः ॥ १३७३ ॥

किं णु विहारेणऽब्भुज्जएण विहरामऽणुत्तरगुणेणं ।

आऊ अब्भुज्जयसासणेण विहिणा अणुमरामि ॥ १३७४ ॥

वृत्तिः- 'किन्नु विहारेणाभ्युद्यतेन'-जिनकल्पादिना 'विहराम्यनुत्तरगुणेन', एतत्कालापेक्षया, 'उताभ्युद्यतशासनेन विधिना'-सूत्रोक्तेन 'अनुप्रिये' इति गाथार्थः ॥ १३७४ ॥

पारद्धावोच्छिन्ती, इण्हि उचिअकरणा इहरहा उ ।

विरसावसाणओ णो, इत्थं दारस्स संपाओ ॥ १३७५ ॥ (॥ दारं १)

वृत्तिः- 'प्रारब्धाव्यवच्छिन्तिः'-प्रब्रज्यानिर्वहणमखण्डं 'इदानीमुचितकरणाद्भवति, 'इतरथा तु'-तदकरणे 'विरसावसानतः' कारणात् 'न' प्रारब्धाव्यवच्छिन्तिः, तन्न्यूनत्वादिति, 'अत्र द्वारस्य'-अव्यवच्छिन्तिमनःसंज्ञितस्य 'सम्पात' इति गाथार्थः ॥ १३७५ ॥

उक्त द्वारो नो विस्तारधी अर्थ कडे छे (तेमां प्रथम अव्यवच्छिन्तिमन द्वार कडे छे-)

आगली राते के पाछली राते सूतेला जगता के सूर्धने उठेला, अत्यंत वृद्धि पाभेला शुभयोगवाणा अने धर्मचिन्ता करता वृद्ध आचार्य हृदयधी आ (= नीयेनी गाथाओमां कडेवाशे ते) विचारे. [१३७२] में दीर्घ दीक्षापर्याय पाण्यो, योग्य साधुओने वायना आपी, शिष्योने तैयार कर्या, शासनना ऋणधी मुक्त अन्यो छुं, हवे उमझां मारे शुं करवा योग्य छे ? [१३७३] उमझां अत्यंत श्रेष्ठ लाभवाणा अभ्युद्यत विहारनो स्वीकार करीने विचरुं ? के शास्त्रोक्त अभ्युद्यत मरणा उपदेश अनुसार सूत्रोक्त विधि प्रमाणे मरणा पाभुं ? [१३७४] उमझां मारे जे उचित होय ते करवाधी प्रारंभेलानी (= प्रब्रज्यानी) अव्यवच्छिन्ति थाय, अर्थात् प्रब्रज्यानुं अपंड पालन थाय. उमझां उचित न करवाधी अंते निरस थवाधी प्रारब्धनी अव्यवच्छिन्ति न थाय. कारण के अंतिम समये उचित कर्तव्यनी न्यूनता रहे. आ प्रमाणे वृद्ध आचार्य विचारे. अही अव्यवच्छिन्तिमन नामना द्वारनो समावेश छे, अर्थात् आ विचारणामां अव्यवच्छिन्तिमन नामना द्वारनुं वर्णन थई जय छे. [१३७५]

અભ્યુદ્યતવિહારાભ્યુદ્યતમરણસ્વરૂપમાહ-

જિણસુદ્ધજહાલંદા, તિવિહો અભ્યુજ્જઓ ઇહ વિહારો ।

અભ્યુજ્જયમરણંપિ અ, પાઝગમે ડંગિણિ પરિણ્ણા ॥ ૧૩૭૬ ॥

વૃત્તિ:- 'જિનશુદ્ધયથાલન્દા:' જિનકલ્પિકા: શુદ્ધપરિહારિકા: યથાલન્દિકાશ્ચેતિ 'ત્રિવિધોઽભ્યુદ્યત: 'ઇહ' પ્રવચને 'વિહાર:', અભ્યુદ્યતમરણમપિ ચ' ઇહ ત્રિવિધમિત્યાહ-'પાદપો-ગમનેદ્ગિતપરિજ્ઞા:' પાદપોપગમનમિદ્ગિતમરણં ભક્તપરિજ્ઞા ચેતિ ગાથાસમાસાર્થ:, વ્યાસાર્થસ્ત્વસ્યા: પ્રસ્તુતં દ્વારમેવ ॥ ૧૩૭૬ ॥

અભ્યુદ્યત વિહાર અને અભ્યુદ્યત મરણનું સ્વરૂપ કહે છે-

પ્રવચનમાં જિનકલ્પિક, શુદ્ધપરિહારિક અને યથાલંદિક એમ ત્રણ પ્રકારનો અભ્યુદ્યત વિહાર છે. અભ્યુદ્યત મરણ પણ પાદપોપગમન, ઈંગિતમરણ અને ભક્તપરિજ્ઞા એમ ત્રણ પ્રકારનું છે. ગાથાનો આ પ્રમાણે સંક્ષેપથી અર્થ છે. આનો વિસ્તૃત અર્થ તો પ્રસ્તુત (સંલેખના) દ્વાર જ છે, અર્થાત્ સંપૂર્ણ સંલેખનાદ્વારમાં જે કંઈ વર્ણન છે તે બધું આ ગાથાનો જ વિસ્તૃત અર્થ છે. [૧૩૭૬]

સયમેવ આઝકાલં, ણાઝં પુચ્છિત્તુ વા બહું સેસં ।

સુબહુગુણલાભકંઘી, વિહારમભ્યુજ્જયં ભવઈ ॥ ૧૩૭૭ ॥

વૃત્તિ:- 'સ્વયમેવાયુ:કાલં જ્ઞાત્વા' બહુ શેષં શ્રુતાતિશયેન 'પૃષ્ઠ્વા વા' શ્રુતાતિશયયુક્તમન્યં, 'બહુ શેષં' જ્ઞાત્વા 'સુબહુગુણલાભકાઙ્ક્ષી' સન્ સાધુ: 'વિહારં'-ક્રિયારૂપં 'અભ્યુદ્યતં ભજતે', પ્રધાનમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૩૭૭ ॥

મારો આયુષ્યકાળ ઘણો બાકી છે એમ સ્વયં શ્રુતાતિશયથી (= વિશેષ શ્રુતથી) જાણીને કે અન્ય શ્રુતાતિશયવાળાને પૂછીને જાણીને અતિશય ઘણા ગુણોના લાભની આકાંક્ષાવાળો સાધુ મુખ્ય અભ્યુદ્યત વિહારને સ્વીકારે. [૧૩૭૭]

પ્રસન્નમભિધાય 'પન્ન તુલને'તિ દ્વારં વ્યાચિહ્યાસુગહ-

ગણિઝવઙ્ગાયપવિત્તી, શ્રેરગણચ્છેદ્ઙા ડમે પંચ ।

પાયમહિગારિણો ઇહ, તેસિમિમા હોઙ તુલ્ણા ઝ ॥ ૧૩૭૮ ॥ (દારં ૨)

વૃત્તિ:- 'ગણી' ગચ્છાધિપાચાર્ય: 'ઉપાધ્યાય:' સૂત્રપ્રદ: 'પ્રવૃત્તિ:' ઝચિતે પ્રવર્તક: 'સ્થવિર:' સ્થિરીકરણાત્ 'ગણાવચ્છેદક:' ગણદેશપાલનાક્ષમ:, 'એતે પન્ન' પુરુષા: 'પ્રાય: અધિકારિણ' 'ઇહ' અભ્યુદ્યતવિહારે, 'એતેષામિયં'-વક્ષ્યમાણા' ભવતિ તુલનેતિ' ગાથાર્થ: ॥ ૧૩૭૮ ॥

પ્રાસંગિક કહીને 'પાંચતુલના' દ્વારની વ્યાખ્યા કરે છે-

ગચ્છાધિપતિ આચાર્ય, સૂત્રો ભણાવનાર ઉપાધ્યાય, ઉચિતકાર્યમાં પ્રવર્તવિનાર પ્રવર્તક,

સ્થિર કરનાર સ્થવિર અને ગણના એક વિભાગનું પાલન કરવામાં સમર્થ ગણાવચ્છેદક એ પાંચ અભ્યુદત વિહારના અધિકારી છે. એમને આ (હવે કહેવાશે તે) તુલના કરવાની હોય છે. [૧૩૭૮]

ગણણિક્ષેવિત્તિરિઓ, ગણિસ્સ જો વા ઠિઓ જહિં ઠાળે ।

જો તં અપ્પસમસ્સ ડ, ણિક્ષિવ્વહં ઇત્તરં ચેવ ॥ ૧૩૭૯ ॥

વૃત્તિ:- 'ગણનિક્ષેપ' ઇત્વર: 'પરિમિતકાલો' ગણિનો' ભવતિ, 'યો વા સ્થિતો યત્ર સ્થાને' - ઉપાધ્યાયાદૌ' સ તત્ પદં આત્મસમસ્યૈવ નિક્ષિપતીત્વરમેવ' અપરસ્ય સાધોરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૭૯ ॥

પિચ્છમુ તાવ એ, કેરિસયા હોંતિમસ્સ ઠાળસ્સ ? ।

જોગ્ગાણવિ પાણં, ણિવ્વહણં દુક્કરં હોઇ ॥ ૧૩૮૦ ॥

વૃત્તિ:- 'પશ્યામસ્તાવદેતે' - અભિનવાચાર્યાદયઃ 'કીદશા ભવન્ત્યસ્ય સ્થાનસ્ય' - પ્રસ્તુતસ્ય, ડચિતા નવેતિ, અયોગ્યાનામનારોપણમેવેત્યાશઙ્કચાહ - 'યોગ્યાનામપિ' સામાન્યેન 'પ્રાયો નિર્વ્વહણં' પ્રસ્તુતસ્ય 'દુક્કરં ભવતિ', લોકસિદ્ધમેતદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૮૦ ॥

(અભ્યુદત વિહારને સ્વીકારવાની ઈચ્છાવાળા આચાર્ય વગેરે પોતાના સ્થાને બીજા આચાર્ય વગેરેને સ્થાપે અને પોતાના સ્થાને સ્થાપેલા તે આચાર્ય વગેરે સોંપેલું ગચ્છપાલનાદિ કાર્ય કરવામાં સમર્થ છે કે નહિ તે જાતે જાહે. આ વિગત નીચેની ગાથાઓમાં કહે છે—)

આચાર્ય થોડા કાળ માટે પોતાનો ગણ અન્યને સોંપે, અથવા જે ઉપાધ્યાય વગેરે જે પદે હોય તે પોતાના તે પદે પોતાના સમાન જ અન્ય સાધુને થોડા જ કાળ માટે સ્થાપે. [૧૩૭૯] જોઈએ કે નૂતન આચાર્ય વગેરે પ્રસ્તુત પદ માટે કેવા છે ? ઉચિત છે કે નહિ ? એવા આશયથી થોડા કાળ માટે અન્યને પોતાના પદે સ્થાપે.

પ્રશ્ન- અયોગ્યને પદે સ્થાપવાના ન હોવાથી યોગ્ય જોઈને પદે સ્થાપ્યા છે, તો પદે સ્થાપ્યા પછી જોવાની શી જરૂર છે ?

ઉત્તર- સામાન્યથી યોગ્ય પણ જીવોને પ્રસ્તુત પદનો નિર્વાહ કરવો દુષ્કર છે. (પદને વફાદાર રહેવું અને પદની જવાબદારીઓ સંભાળવી એ ઘણું કઠીન છે. જો નૂતન આચાર્ય વગેરે પ્રસ્તુત પદ માટે સમર્થ ન જણાય તો પોતે જ તે પદને સંભાળે અને અભ્યુદત વિહારનો સ્વીકાર ન કરે.) આ બાબત લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે. [૧૩૮૦]

યુક્ત્યા તુલનાપ્રયોજનમાહ-

ગ ય બહુગુણચાણં, થેવગુણપસાહણં બુહજણાણં ।

ઇટ્ઠં કયાઇ કજ્જં, કુસલા સુપ્પઙ્ગિઆરંભા ॥ ૧૩૮૧ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચ બહુગુણત્યાગેન' પ્રમાણિકેન 'સ્તોકગુણપ્રસાધનં' 'બુદ્ધજનાનાં' વિદુષાં મિદ્ધં કદાચિત્કાર્ય', નૈવેત્યર્થઃ, કિમિત્યત આહ - 'કુસલા: સુપ્રતિષ્ઠિતારમ્ભા' ભવન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૮૧ ॥

૧. જિનકલ્પ વગેરે અભ્યુદત વિહાર સંબંધી વિસ્તૃત વર્ણન બૃહત્કલ્પમાં પહેલા ઉદેશમાં ૧૨૮૦ થી ૧૪૨૪ સુધીની ગાથાઓમાં છે.

તુલના (= સ્વ સામર્થ્યનો નિર્ણય) કરવાનું પ્રયોજન યુક્તિથી જણાવે છે—

વિદ્વાનોને પ્રામાણિક ધણા લાભનો ત્યાગ કરીને થોડો લાભ મળે તેવું કાર્ય ક્યારેય પણ ઈષ્ટ ન જ હોય. કારણ કે કુશલ પુરુષો સુપ્રતિષ્ઠિત (= વિશેષ લાભ થવાની ખાતરી હોય તેવા) કાર્યનો આરંભ કરનારા હોય છે. (આથી કુશલપુરુષો કાર્યનો આરંભ કરતાં પહેલાં હું આ કાર્ય પૂર્ણ કરી શકીશ કે નહિ ? તેની ખાતરી કરી લે છે.) [૧૩૮૧]

ઉપકરણદ્વારમાશ્રિત્યાહ—

उवगरणं सुद्धेसण-माणजुअं जमुचिअं सकप्पस्स ।

तं गिण्हइ तयभावे, अहागडं जाव उचिअं तु ॥ १३८२ ॥ (दारं ३)

વૃત્તિ:- ‘ઉપકરણ’-વસ્ત્રાદિ ‘શુદ્ધૈષણામાનયુક્તં યદુચિતં સ્વકલ્પસ્ય’, સમયનીત્યા, ‘તદ્ ગૃહ્ણાત્યુ ત્સર્ગેણાદિત એવ, ‘તદભાવે’ સતિ ‘યથાકૃતં’ ગૃહ્ણાતિ ‘યાવદુચિતમ્’, અન્યદ્ ભવતિ તાવદેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૮૨ ॥

जाए उचिए अ तयं, वोसिरइ अहागडं विहाणेण ।

इअ आणानिरयस्सिह, विण्णेअं तंपि तेण समं ॥ १३८३ ॥

વૃત્તિ:- ‘જાતે’ સંત્યુચિતો ‘પકરણે’ ‘તત્’ પ્રાક્તનં ‘વ્યુત્સૂજતિ યથાકૃતમ્’-ઉપકરણ ‘વિધાનેન’-સૌત્રેણ, ‘ઇય’ તત્યાગનિઃસ્પૃહતયા ‘આજ્ઞાનિરતસ્યેહ’-લોકે ‘વિજ્ઞેયં’ ‘તદપિ’ મૌલમુ-પકરણં ‘તેન સમં’-પાશ્ચાત્યેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૮૩ ॥

ઉપકરણ દ્વારને આશ્રયીને કહે છે—

શુદ્ધ, એષણામાનથી ‘યુક્ત અને સ્વકલ્પને યોગ્ય વસ્ત્રાદિ ઉપકરણ લે, સ્વકલ્પને યોગ્ય ન મળે તો સ્વકલ્પને યોગ્ય ન મળે ત્યાં સુધી યથાકૃત લે. [૧૩૮૨] સ્વકલ્પને યોગ્ય મળી જતાં યથાકૃત ઉપકરણ આગમોક્ત વિધિ મુજબ પરઠવી દે. ઉપકરણના ત્યાગમાં નિઃસ્પૃહ હોવાથી આજ્ઞામાં રત તેને મૂળ (= યથાકૃત) ઉપકરણ પણ પાછળથી મેળવેલા સ્વકલ્પને પ્રાયોગ્ય ઉપકરણ જેવું જ ગણાય. [૧૩૮૩]

કિમિત્યત આહ—

आणा इत्थ पमाणं, विण्णेआ सव्वहा उ परलोए ।

आराहणाएँ तीए, धम्मो बज्झं पुण निमित्तं ॥ १३८४ ॥

વૃત્તિ:- ‘આજ્ઞાઽત્ર પ્રમાણં વિજ્ઞેયા સર્વથૈવ પરલોકે’, ન ત્વન્યત્ કિચ્છિદ્, ‘આરાધનેન તસ્યા ધર્મ્મઃ’, આજ્ઞાત્વાત્, ‘બાહ્યં પુનર્નિમિત્તમિ’તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૮૪ ॥

૧. ઉપધિની ચાર એષણામાંથી અંતિમ બે એષણાથી જ અભ્યુદય વિહારીઓને વસ્ત્ર વગેરે ઉપકરણો લેવાનો વિધિ છે. માટે અહીં એષણામાનથી યુક્ત એમ કહ્યું છે. એષણામાનથી યુક્ત એટલે બે પ્રકારની એષણાથી લીધેલ.

उवगरणं उवगारे, तीए आराहणस्स वट्टंतं ।

पावइ जहत्थनामं, इहरा अहिगरणमो भणिअं ॥ १३८५ ॥ दारं ३ ॥

वृत्तिः- 'उपकरणमप्युपकारे 'तस्या' आज्ञायाः 'आराधनस्य वर्त्तमानं' सत् 'प्राप्नोति यथार्थनाम उपकरणमिति, 'इतरथा' तदारधनोपकारभावे स' त्यधिकरणमेव भणितं' तदुपकरणमिति गाथार्थः ॥ १३८५ ॥

મૂળ ઉપકરણ પણ પાછળથી મેળવેલા સ્વકલ્પને પ્રાયોગ્ય ઉપકરણ જેવું કેમ ગણાય ? એ અંગે કહે છે-

અહીં પરલોક સંબંધી કાર્યોમાં બધી જ રીતે જિનાજ્ઞા પ્રમાણ છે, બીજું કંઈ પ્રમાણ નથી. જિનાજ્ઞાની આરાધનાથી 'ધર્મ' છે. બાહ્ય (ક્રિયાઓ) તો નિમિત્ત છે. [૧૩૮૪] ઉપકરણ પણ જિનાજ્ઞાની આરાધનામાં ઉપકાર કરતું હોય=ઉપયોગી બનતું હોય તો તે "ઉપકાર કરે તે ઉપકરણ" એવા યથાર્થ (= અર્થ પ્રમાણે) નામને પામે છે, અર્થાત્ તેનું ઉપકરણ એવું નામ સાર્થક બને છે. જો જિનાજ્ઞાની આરાધનામાં ઉપકાર ન કરતું હોય તો તે ઉપકરણને અધિકરણ જ કહ્યું છે. [૧૩૮૫]

परिकर्मद्वारमभिधातुमाह-

परिकर्मं पुण इह इंदियाइविणिअमणभावणा णेआ ।

तमवायादालोअणविहिणा सम्मं तओ कुणइ ॥ १३८६ ॥

वृत्तिः- 'परिकर्म पुनरिह'-પ્રક્રમે 'इन्द्रियादिविनियमनभावना ज्ञेया', भावना-अभ्यासः, 'तत्' परिकर्म' अपायादालोचनविधिना' इन्द्रियादीनां' सम्यक् ततः करोती' ति गाथार्थः ॥ १३८६ ॥

इंदिअकसायजोगा, विणियमिआ तेण पुव्वमेव णणु ।

सच्चं तहावि जयई, तज्जय सिद्धिं गणेतो उ ॥ १३८७ ॥

वृत्तिः- 'इन्द्रियकषाययोगाः' सर्व एव 'विनियमितास्तेन'-साधुना 'पूर्वमेव ननु', अत्रोत्तरं-'सत्यमेतत्, तथापि यतते' सः 'तज्जयाद्' इन्द्रियादिजयात् 'सिद्धिं गणयन्', प्रस्तुत-स्येति गाथार्थः ॥ १३८७ ॥

इंदिअजोगેહિં તહા, ણેહઠહિગારો જહા કસાઈહિં ।

एएहिं विणा णेए दुहवुद्धिबीअभूआ उ ॥ १३८८ ॥

वृत्तिः- 'इन्द्रिययोगैस्तथा नेहाधिकारः' प्रक्रमे 'यथा कषायैः' किमित्यत्राह-'एभिर्विना नैते'-इन्द्रिययोगा 'दुःखवृद्धिबीजभूता' इति गाथार्थः ॥ १३८८ ॥

जेण उ तेऽवि कसाया, णો इंदिअजोगविरहओ हुंति ।

तव्विणिअमणांपि तओ, तयत्थमेवेत्थ कायव्वं ॥ १३८९ ॥ दारं ४ ॥

૧. ટીકામાં આરાધનેન તસ્યા ધર્મઃ આજ્ઞાત્વાત્ એમ ધર્મસિદ્ધિનું અનુમાન છે. આજ્ઞાની આરાધના એ પણ છે, ધર્મ સાધ્ય છે. આજ્ઞાત્વાત્ હેતુ છે. યત્ર યત્ર આજ્ઞાત્વં (આજ્ઞા) તત્ર તત્ર ધર્મઃ એ વ્યાપ્તિ છે.

વૃત્તિ:- 'યેન પુનઃ' કારણેન 'તેઽપિ કષાયા નેન્દ્રિયાઽઽયોગ (? નેન્દ્રિયયોગ) વિરહિતા ભવન્તિ, તદ્વિનિયમનમપિ તતઃ' કારણાં ત્તદર્થમેવ'-કષાયવિનિયમનાર્થમત્ર 'કર્ત્તવ્યમિ'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૮૯ ॥

પરિકર્મ દ્વાર કહે છે-

પ્રસ્તુતમાં પરિકર્મ એટલે ઈન્દ્રિય વગેરેને કાબૂમાં રાખવાનો અભ્યાસ. ઈન્દ્રિય આદિને કાબૂમાં ન રાખવાથી થતા નુકશાન વગેરેની વિચારણા રૂપ વિધિથી ઈન્દ્રિય વગેરેનું સારી રીતે પરિકર્મ કરે. [૧૩૮૬]

પ્રશ્ન- સાધુએ પહેલાં જ ઈન્દ્રિય, કષાય અને યોગોને કાબૂમાં રાખી લીધા છે ને ?

ઉત્તર- તમારી વાત સાચી છે. તો પણ "ઈન્દ્રિયાદિના જયથી પ્રસ્તુત કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે." એમ માનતો સાધુ ઈન્દ્રિયાદિના વિશેષ જય માટે પ્રયત્ન કરે છે. [૧૩૮૭] પ્રસ્તુતમાં ઈન્દ્રિય અને યોગોના જય માટે તેવો અધિકાર નથી જેવો અધિકાર કષાયોના જય માટે છે, અર્થાત્ મુખ્યત્વા કષાયોનો જય કરવાનો છે. કારણ કે કષાયો વિના ઈન્દ્રિયો અને યોગો દુઃખવૃદ્ધિનું બીજ બનતા નથી. [૧૩૮૮] કષાયો પણ ઈન્દ્રિય અને યોગોથી રહિત હોતા નથી, તેથી કષાયોને કાબૂમાં રાખવા માટે ઈન્દ્રિય અને યોગોને પણ કાબૂમાં રાખવા જોઈએ. [૧૩૮૯]

તપોભાવનાદિપ્રતિપાદનાયાહ-

इअ परिकर्मिअभावो-ऽणब्भत्थं पोरिसाइ तिगुणतवं ।

कुणइ छुहाविजयद्वा, गिरिणइसीहेण दिट्ठतो ॥ १३९० ॥ (दारं ५)

વૃત્તિ:- 'इति परिकर्मितभावः' सन् इन्द्रियादिविनियमनेन 'अनभ्यस्तम्'-असात्मीभूतं पूर्वं 'पौरुष्यादी'त्युपलक्षणमेतत् 'त्रिगुणं' तपः 'करोति', त्रिवारासेवनेन, 'क्षुद्विजयाय'-सात्मीभावेन क्षुद्विजयार्थं, 'गिरिनदीसिंहेना'त्र 'दृष्टान्तः', यथाऽसौ गिरिनदी वेगवतीमसकृदुत्तरणेनापि प्रगुणमुत्तरति, एवमसावबाधकं तपः करोतीति गार्थार्थः ॥ १३९० ॥

તપભાવના વગેરે ભાવનાનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે-

ઈન્દ્રિયાદિ ઉપર વિજય મેળવીને પરિકર્મિત ભાવવાળો થયેલ સાધુ પહેલાં જે તપનો અભ્યાસ ન કર્યો હોય=જે તપ આત્મસાત્ ન થયો હોય તે પોરિસિ વગેરે તપ ત્રણ ગણું કરે, અર્થાત્ ત્રણ વાર કરે. અહીં પોરિસિ આદિ એ ઉપલક્ષણ છે. (આથી જે તપનો અભ્યાસ ન હોય એ તપ ત્રણ ગણું કરે એમ સમજવું.) શા માટે કરે ? તપને આત્મસાત્ કરીને ક્ષુધા ઉપર વિજય મેળવવા માટે કરે. આ વિષે ગિરિનદીના સિંહનું દૃષ્ટાંત છે. જેમ ગિરિનદીનો સિંહ પાણીના વેગવાળી ગિરિનદી વારંવાર ઉતરવાનો અભ્યાસ હોવાથી અનેકવાર ઉતરવા છતાં સરળતાથી ઉતરે છે, તેમ સાધુ તપનો અભ્યાસ કરીને તપને અબાધક બનાવે=ગમે તેટલો તપ કરવા છતાં વાંધો ન આવે તેવો બનાવે. [૧૩૯૦]

૧. વિનેન્દ્રિયજયં ચૈવ, કષાયાન્ જેતુમીશ્વરઃ ।

હન્યતે હૈમનં જાઙ્ઘ્યં ન વિના જ્વલિતાનત્તમ્ ॥ યો. શા. પ્ર. ૪ ગા. ૨૪

तदेवाह-

इक्किक्कं ताव तवं, करेइ जह तेण कीरमाणेणं ।

हाणी ण होइ जइआवि होइ छम्मासुवस्सग्गो ॥ १३९१ ॥

वृत्तिः- 'एकैकं' पौरुष्यादि 'तावत्तपः करोति' सात्मीभावेन 'यथा तेन' तपसा 'क्रियमाणेन हानिर्न भवति' विहितस्य 'यदापि भवति' कथञ्चित् 'षण्मासानुपसर्गो' दिव्या-
दिरिति गाथार्थः ॥ १३९१ ॥

आ ४ विगत कडे छे-

पोरिसि वगेरे (कमशः यद्वियातो) अेक अेक तप त्यां सुधी आत्मसात् करे के जथां सुधी कराता तपथी जयारे देव वगेरे आहारने अनेपणीय करी नाभवो ईत्यादि उपसर्ग छ मडिना सुधी करे अने अेथी छ मडिना सुधी उपवास थाय त्यारे पण विहित अनुष्ठानोनी छानि न थाय. [१३८१]

तपस एव गुणान्तरमाह-

अप्पाहारस्स ण इंदिआइँ विसएसु संपयइँति ।

नेअ किलम्मइ तवसा रसिएसु न सज्जइँ आवि ॥ १३९२ ॥

वृत्तिः- 'अल्पाहारस्य' तपसा 'न इन्द्रियाणि'-स्पर्शनादीनि 'विषयेषु स्पर्शादिषु' सम्प्रवर्तन्ते, धातूदेकाभावात्, 'न च क्लाम्यन्ति तपसा', सम्पन्नेषु 'रसिकेषु'-अशनादिषु 'न सज्यते चापि', अपरिभोगेनानादरादिति गाथार्थः ॥ १३९२ ॥

तवभावणाएँ पंचिदिआणि दंताणि जस्स वसमेति ।

इंदिअजोग्गायरिओ, समाहिकरणाइँ कारेइ ॥ १३९३ ॥ (दारं ५)

वृत्तिः- 'तपोभावनया' हेतुभूतया 'पञ्चेन्द्रियाणि दान्तानि' सन्ति 'यस्य वशमागच्छन्ति' प्राणिनः स 'इन्द्रिययोग्याचार्यः'-इन्द्रियप्रगुणनक्रियागुरुः 'समाधिकरणानि' समाधिव्यापारान् 'कारयती'न्द्रियाणीति गाथार्थः ॥ १३९३ ॥

तपना ४ (= तपथी ४ थता) अन्य गुणो कडे छे-

तपथी अल्प आहारवाणानी स्पर्शन आदि ईंद्रियो स्पर्श आदि विषयोमां प्रवर्तती नथी (= विषयो तरइ भेंथाती नथी). कारण के धातुओनी वृद्धि थती नथी तथा तपथी ईंद्रियो बाधा अनुभवती नथी=क्षीण अनती नथी, अने रसवाणो आहार भणतां तेमां आसक्त अनती नथी. कारण के अनादरथी आहार करवाथी परमार्थथी आहारनो परिभोग थतो नथी. [१३८२] तप भावनाथी दान्त अनेली ईंद्रियो जे छवना काबूमां आवी ज्ञय छे ते ईंद्रियोनी लाभकारी क्रियाओनो

१. अ. ३. गाथा १३३०.

२. तदेव हि तपः कार्यं, दुर्ध्यानं यत्र नो भवेत् ।

येन योगा न होयन्ते, क्षीयन्ते नेन्द्रियाणि च ॥ शा. सा. तपोऽष्टकम् ।

ગુરુ બની જાય છે, અર્થાત્ ઈન્દ્રિયોને લાભકારી ક્રિયાઓમાં પ્રવત્તવિ છે, એથી ઈન્દ્રિયો પાસે સમાધિની ક્રિયાઓ કરાવે છે. [૧૩૯૩]

દ્વારાન્તરસમ્બન્ધાભિધિત્સયાઽઽહ-

इअ तवणिम्माओ खलु, पच्छ सो सत्तभावणं कुणइ ।

निद्राभयविजयदु, तत्थ उ पडिमा इमा पञ्च ॥ १३९४ ॥ (दारं ६)

વૃત્તિ:- 'इअ' एवं 'तपोनिर्मातः खलु पश्चादसौ' मुनिः 'सत्त्वभावनां करोति', सत्त्वाभ्यासमित्यर्थः, 'निद्राभयविजयार्थमे'तत् करोति, 'तत्र तु प्रतिमाः' सत्त्वभावनायां 'एताः पञ्चे'ति गाथार्थः ॥ १३९४ ॥

पढमा उवस्सयम्मी, बीया बाहिं तइया चउक्कमि ।

सुत्रधरम्मि चउत्थी, तह पंचमिआ मसाणंमि ॥ १३९५ ॥

વૃત્તિ:- 'प्रथमोपाश्रये' प्रतिमा, 'द्वितीया बहिरु'पाश्रयस्य, 'तृतीया चतुष्के' स्थान-सम्बन्धिनि, 'शून्यगृहेचतुर्थी' स्थानसम्बन्धिन्येव, 'तथा पञ्चमी'श्मशाने' प्रतिમેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૯૫ ॥

एआसु थेवथेवं, पुव्वपवत्तं जिणेइ णिहं सो ।

मूसगच्छिक्का उ तहा, भयं च सहसुब्भवं अजिअं ॥ १३९६ ॥

વૃત્તિ:- 'एतासु' प्रतिमासु 'स्तोकस्तोकं' यथा समाधिना 'पूर्वप्रवृत्तां जयति निद्रामसौ'- ऋषिः, 'मूषिकास्पृष्टादौ तथा', आदिशब्दान्माज्ज्वादिपग्निहः, 'भयं च सहसोद्भवमजितं' जयतीति गाथार्थः ॥ १३९६ ॥

एएण सो कमेणं, डिंभगतक्करसुराइकयमेअं ।

जिणिऊण महासत्तो, वहइ भरं निब्भओ सयलं ॥ १३९७ ॥

વૃત્તિ:- 'अनेनासौ क्रमेण'- यथोपन्यस्तेन 'डिम्भकतस्करसुरादિકृतमेतद्'- भयं 'जित्वा महासत्त्वः' सर्वासु प्रतिमासु 'वहति भरं' प्रस्तुतं 'निर्भयः' सन् 'सकलमि'ति गाथार्थः ॥ १३९७ ॥

અન્યદ્વારનો સંબંધ કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે-

આ પ્રમાણે તપમાં ઘડાઈ ગયેલ તે મુનિ પછી નિદ્રા અને ભય ઉપર વિજય મેળવવા માટે સત્ત્વભાવના=સત્ત્વનો અભ્યાસ કરે. સત્ત્વભાવનામાં આ (નીચેની ગાથામાં કહેવાશે તે) પાંચ પ્રતિમા (= ક્રયોત્સર્ગ) છે. [૧૩૯૪] પહેલી પ્રતિમા ઉપાશ્રયમાં, બીજી ઉપાશ્રયની બહાર, ત્રીજી (નગરના) ચોકમાં, ચોથી શૂન્યઘરમાં, પાંચમી સ્મશાનમાં કરે. (આ પ્રતિમાઓ રાત્રિમાં કરે.) [૧૩૯૫] આ પ્રતિમાઓમાં સાધુ પૂર્વે જે નિદ્રા હતી તેને સમાધિ રહે તે પ્રમાણે થોડી થોડી જીતે=ઓછી કરે, તથા પૂર્વે નહિ જીતેલા ઉદર, બિલાડી આદિના સ્પર્શથી સહસા થનારા ભયને જીતે છે. [૧૩૯૬] આ કમથી બાલક, ચોર, દેવ આદિએ કરેલા ભયને પણ જીતીને

મહાસત્ત્વવંત બનેલો તે સાધુ બધી પ્રતિમાઓમાં સધળા ભારને નિર્ભયપણે ઉપાડે છે, અર્થાત્ ઉપસર્ગોમાં પણ સ્વીકૃત કલ્પને નિરતિચાર પાળે છે. [૧૩૮૭]

શ્રુતભાવનામાહ-

અહ સુત્તભાવણં સો, એગમ્મણો અણાડલો ભયવં ।

કાલપરિમાણહેતું, સડ્ભત્થં સવ્વહા કુણઙ્ઠ ॥ ૧૩૧૮ ॥ (દારં ૭)

વૃત્તિ:- 'અથ સૂત્રભાવનામસૌ'-ઋષિરેકાગ્રમનાઃ' અન્તઃકરણેન, 'અનાકુલો' બહિર્વૃત્યા, 'ભગવાન'સૌ 'કાલપરિમાણહેતોઃ', તદધ્યાસાદેવ તદ્ગતેઃ, 'સ્વધ્યસ્તાં સર્વથા કરોતિ' ઉચ્છ્-વાસાદિમાનેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૧૮ ॥

એતદેવાહ-

ઉસ્સાસાઓ પાણૂ, તઓ અ થોવો તઓડવિઅ મુહુત્તો ।

એહિં પોરિસીઓ, તાહિંપિ ણિસાઙ્ઠ જાણેઙ્ઠ ॥ ૧૩૧૯ ॥

વૃત્તિ:- 'ઉચ્છ્વાસાત્ 'પ્રાણ' ઇત્યુચ્છ્વાસનિશ્વાસઃ, 'તતશ્ચ' પ્રાણાત્ 'સ્તોકઃ' સમ-પ્રાણમાનઃ, 'તતોડપિ ચ' સ્તોકાત્ 'મુહૂર્તઃ' દ્વિઘટિકકાલઃ 'એભિઃ' મુહૂર્તૈઃ 'પૌરુષ્યઃ', 'તાભિરપિ' પૌરુષીભિઃ 'નિશાદિ' નિશાદિવસાદિ 'જાનાતિ' સૂત્રાધ્યાસત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૩૧૯ ॥

એત્તો ઉવઓગાઓ, સદેવ સોડમૂઢલક્ષ્ણયાએ ડ ।

દોસં અપાવમાણો, કરેઙ્ઠ કિચ્ચં અવિવરીઅં ॥ ૧૪૦૦ ॥

વૃત્તિ:- 'અતઃ ઉપયોગાત્' સૂત્રાધ્યાસગર્ભાત્ 'સદૈવાસાવમૂઢલક્ષતયા' કારણેન 'દોષમ-પ્રાપ્નુવન્'-નિરતિચારઃ સન્ 'કરોતિ' 'કૃત્યં' વિહિતાનુષ્ઠાનં 'અવિવરીતમિ'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૦૦ ॥

મેહાઙ્ઠચ્છણ્ણેસું, ઉખઓકાલં અહવ ઉવસગ્ગે ।

પેહાઙ્ઠ ભિક્ષપંથે, જાણઙ્ઠ કાલં વિણા છાયં ॥ ૧૪૦૧ ॥

વૃત્તિ:- 'મેઘાદિચ્છત્રેષુ' વિભાગેષુ 'ઉખયકાલં'-પ્રારમ્ભસમાપ્તિરૂપમ્ 'અથવોપસર્ગે'-દિવ્યાદૌ 'પ્રેક્ષાદાવુ'પકરણસ્ય 'ભિક્ષાપથોઃ' ઔચિત્યેન 'જાનાતિ કાલં' યોગ્યં, 'વિના છાયવેતિ' ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૦૧ ॥

શ્રુતભાવનાને કહે છે-

હવે તે સાધુ ભગવંત બાહ્યથી વ્યાકુલતાથી રહિત અને અંતરથી એકાગ્રચિત્તવાળો બનીને શ્રુતભાવનાને=શ્રુતને સર્વ રીતે (પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા, આનુપૂર્વી, અનાનુપૂર્વી વગેરે રીતે) અતિશય અભ્યસ્ત=પરિચિત કરે, જેથી શ્રુતના અભ્યાસથી જ કાલની ગતિના આધારે ઉચ્છ્વાસાદિ પ્રમાણથી કાલનું પ્રમાણ જાણી શકે, અર્થાત્ આટલા શ્રુતનું પરાવર્તન કર્યું છે માટે આટલો સમય થયો છે એમ નિયત સમયને જાણી શકે. [૧૩૮૮] આ જ વિગત કહે છે- શ્રુતના અતિશય

અભ્યાસથી ઉચ્ચવાસને જાણી શકે, અર્થાત્ આટલા શ્રુતનું પરાવર્તન કર્યું છે માટે આટલા ઉચ્ચવાસ થયા છે એમ જાણી શકે, ઉચ્ચવાસથી ઉચ્ચવાસ-નિશ્ચાસરૂપ પ્રાણને જાણી શકે, પ્રાણથી સાત પ્રાણ પ્રમાણ સ્તોકને, સ્તોકથી બે ઘડી પ્રમાણ મુહૂર્તને, મુહૂર્તથી પોરિસિઓને, પોરિસિઓથી રાત, દિવસ વગેરે જાણી શકે. [૧૩૮૮] તે સદા સ્વલક્ષ પ્રત્યે સાવધાન હોવાના કારણે 'સૂત્રાભ્યાસ ગર્ભિત આ ઉપયોગથી દોષને પામ્યા વિના વિહિત અનુષ્ઠાનને અવિપરીતપણે કરે. [૧૪૦૦] દિશાઓ વાદળ આદિથી ઢંકાયેલી હોય ત્યારે પણ અમુક ક્રિયા શરૂ કરવાનો સમય થઈ ગયો છે, અમુક ક્રિયા પૂરી કરવાનો (= બંધ કરવાનો) સમય થઈ ગયો છે એમ ક્રિયાના પ્રારંભ અને સમાપ્તિ એ બે કાળને, દેવ વગેરે હોય રાત અને બતાવે દિવસ ઈત્યાદિ દેવકૃત વગેરે ઉપસર્ગમાં સત્ય જે કાળ હોય તે કાળને, ઉપકરણની પ્રતિલેખના અને પ્રતિક્રમણ વગેરેના યોગ્ય કાળને, ભિક્ષા અને વિહારના યોગ્ય કાળને, છાયા વિના પણ સૂત્રપાઠથી જાણી શકે. [૧૪૦૧]

एकत्वभावनामभिधातुमाह-

एगत्तभावणं तह, गुरुमाइसु दिट्ठिमाइपरिहारा ।

भावइ छिण्णममत्तो, तत्तं हिअयम्मि काऊणं ॥ १४०२ ॥ (दारं ८)

વૃત્તિ:- 'एकत्वभावनां तथा 'ऽसौ-यति' गुर्वादिषु दृष्ट्यादिपरिहाराद्' दर्शनालापपरिहारेण 'भावयति' अभ्यस्यति' छिन्नममत्त्वः' सन् 'तत्त्वं हृदये कृत्वा' वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥ १४०२ ॥

एगो आया संजोगिअं तुऽसेसं इमस्स पाएणं ।

दुक्खणिमित्तं सव्वं, हिओ य मज्झत्थभावो सो ॥ १४०३ ॥

વૃત્તિ:- 'एक आत्मा' तत्त्वतः, 'संयोगिकं त्वशेषमप्येतद्दे'हादि 'प्रायेण, दुःखनिमित्तं सर्वमेतद्धि' वस्तु, 'मध्यस्थभावो' यस्य सर्वत्रेति गाथार्थः ॥ १४०३ ॥

इय भाविअपरमत्थो, समसुहदुक्खोऽवहीअरो होइ ।

तत्तो अ सो कमेणं, साहेइ जहिच्छिअं कज्जं ॥ १४०४ ॥

વૃત્તિ:- 'इय' एवं 'भावितपरमार्थः' सन् 'समसुखदुःखो' मुनिः 'अबहिश्चरो भवति', आत्माराम इत्यर्थः 'ततश्च असौ क्रमेण' अवदायमानः 'साधयति यथेष्टं कार्यं', चारित्ररूपमिति गाथार्थः ॥ १४०४ ॥

एगत्तभावणाए, ण कामभोगे गणे शरीरे वा ।

सज्जइ वेरगगओ, फासेइ अणुत्तरं करणं ॥ १४०५ ॥

વૃત્તિ:- 'एकत्वभावनया' भाव्यमानया 'न कामभोगयोः', तथा 'गणे शरीरे वा 'सज्यते' सङ्गं गच्छति, एवं 'वैसम्यगतः' सन् 'स्पृશत्यनुत्तरं करणं'-प्रधानयोगनिमित्तमिति गाथार्थः ॥ १४०૫ ॥

૧. આટલા સૂત્રનું પરાવર્તન થયું માટે આટલો સમય થયો એ ઉપયોગ. આ ઉપયોગ સૂત્રના અનિઅભ્યાસથી=પરિચયથી થઈ શકે છે. માટે આ ઉપયોગ સૂત્રાભ્યાસ ગર્ભિત છે.

એકત્વ ભાવનાને કહેવા માટે કહે છે—

તથા મમતાથી રહિત સાધુ ગુરુ વગેરેની સામે જોવાનું અને તેમની સાથે બોલવાનું છોડીને હવે કહેવાશે તે તત્ત્વને હૃદયમાં ધારીને એકત્વ ભાવનાનો અભ્યાસ કરે. [૧૪૦૨] પરમાર્થથી આત્મા એકલો જ છે, સંયોગથી થયેલ શરીર વગેરે બધી વસ્તુઓ પ્રાયઃ આત્માના દુઃખનું કારણ છે. મધ્યસ્થ ભાવવાળો આત્મા હિતકર છે. [૧૪૦૩] આ પ્રમાણે તત્ત્વથી ભાવિત બનેલ તે સુખ-દુઃખમાં સમભાવ રાખે છે અને બાહ્યભાવમાં રમતો નથી, અર્થાત્ આત્મામાં રમે છે. તેથી ક્રમશઃ શુદ્ધ બનતો તે ઈષ્ટ ચારિત્ર રૂપ કાર્યને સાધે છે. [૧૪૦૪] અભ્યાસ કરાતી એકત્વભાવનાથી તે 'કામ-ભોગોમાં, સાધુ-સમુદાયમાં કે શરીરમાં રાગ પામતો નથી. આ પ્રમાણે વૈરાગ્યને પામેલો તે પ્રધાન યોગના નિમિત્તને પામે છે. [૧૪૦૫]

બલભાવનામાહ—

इअ एगत्तसमेओ, सारीरं माणसं च दुविहंपि ।

भावइ बलं महप्या, उस्सग्गधिइसरूवं तु ॥ १४०६ ॥ (दारं ९)

વૃત્તિ:- 'एवमेकत्वभावनासमेतः' सन् 'शारीरं मानसं च द्विविधमप्ये' तद् 'भावयति बलं महात्मा' ऽसौ 'कायोत्सर्गधृतिस्वरूपं' यथासङ्ख्यमिति गाथार्थः ॥ १४०६ ॥

पायं उस्सग्गेणं, तस्स ठिई भावणाबला एसो ।

संघयणेवि हु जायइ, इण्हिं भागइबलतुल्लो ॥ १४०७ ॥

વૃત્તિ:- 'प्रायः कायोत्सर्गेण तस्य' यते: 'स्थितिः, भावनाबलाच्चैषः'—कायोत्सर्गः, 'संहननेऽपि' सति 'जायते इदानीं भागदिवलतुल्यः', शक्तौ सत्यामप्यभ्यासतो भागवहननिदर्शनादिति गाथार्थः ॥ १४०७ ॥

सइ सुहभावेण तहा, जं ता सुहभावथिज्जरूवा उ ।

एत्तो च्विअ कायव्वा, धिई णिहाणाइलाभेव्व ॥ १४०८ ॥

વૃત્તિ:- 'सदा शुभभावेन तथा' तस्य, स्थितिरिति वक्तते, 'यद्' यस्मादेवं 'तत्' शुभभावस्थैर्यरूपा अत एव' स्थितिसम्पादनार्थ 'कर्त्तव्या धृति'स्ते, 'निधानादिलाभ इवे' ष्टिसिद्धेरिति गाथार्थः ॥ १४०८ ॥

धिइबलणिबद्धकच्छो, कम्मजयट्ठाएँ उज्जओ मइमं ।

सव्वन्था अविसाई, उवसग्गसहो दहं होइ ॥ १४०९ ॥

૧. કામૌ શબ્દરૂપે, ધોગા ગન્ધરસસ્પર્શાઃ ।

૨. યોગ એટલે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર. પ્રધાન એટલે જેનાથી જલદી મોક્ષ થાય તે, અર્થાત્ સાધિક. જેનાથી જલદી મોક્ષ થાય તેવાં (સાધિક) જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રનાં નિમિત્તોને=કારણોને પામે છે.

વૃત્તિ:- 'ધૃતિબલનિબદ્ધકક્ષઃ' સન્ 'કર્મજયાર્થમુદ્યતો મતિમાને'ષ 'સર્વત્રાવિષાદી' ભાવે નોપસર્ગસહો દૃઢમ્'-અત્યર્થ 'ભવતી'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૦૯ ॥

બલભાવનાને કહે છે-

આ પ્રમાણે એકત્વભાવનાથી યુક્ત બનેલા તે મહાત્મા કાયોત્સર્ગ રૂપ (= કાયોત્સર્ગ કરવાના સામર્થ્યરૂપ) શારીરિક અને ધૃતિરૂપ માનસિક એ બંને બળનો અભ્યાસ કરે. [૧૪૦૬] તે સાધુ મોટા ભાગે કાયોત્સર્ગમાં રહે, આ કાયોત્સર્ગ કરવાનું સામર્થ્ય કાયોત્સર્ગના અભ્યાસના બળે પ્રગટે છે. કાયોત્સર્ગ કરવાનું બળ આત્મામાં હોવા છતાં કાયોત્સર્ગના અભ્યાસથી હમણાં તે બળ પ્રગટે છે, ભાર ઉપાડવાનું બળ હોવા છતાં ભાર ઉપાડવાનો અભ્યાસ કરવામાં આવે તો ભાર ઉપાડવાનું સામર્થ્ય પ્રગટે છે તેમ. (આત્મામાં રહેલું પણ બળ અભ્યાસ વિના પ્રગટ થતું નથી. માટે બળને પ્રગટાવવાનો અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે.) [૧૪૦૭] તથા તે સાધુ સદા શુભભાવમાં રહે છે. આથી સદા શુભભાવ રહે એ માટે તેણે શુભભાવમાં સ્થિરતારૂપ ધીરજ રાખવી જોઈએ, (લોભીને) નિધાન વગેરેનો લાભ થવાનો હોય ત્યારે ઈષ્ટની સિદ્ધિ થતી હોવાથી ધીરજ રહે છે તેમ. [૧૪૦૮] ધૃતિ અને બળથી કેડ બાંધીને કર્મજય માટે તૈયાર થયેલ આ જ્ઞાની સાધુ સર્વસ્થળે વિષાદ પામ્યા વિના ભાવથી દૃઢતાપૂર્વક ઉપસર્ગોને સહન કરી શકે છે. [૧૪૦૯]

ચરમભાવનામભિધાય વિશેષમાહ-

સવ્વાસુ ભાવણાસું, एसो य विही उ होइ ओहेणं ।

एत्थं चसद्गहिओ तयंतरं चेव केइत्ति ॥ १४१० ॥

વૃત્તિ:- 'સર્વાસુ ભાવનાસુ' અનન્તરોદિતાસુ 'एष च विधिस्तु' વક્ષ્યમાણો 'भवत्योघेन, अत्र चशब्दगृहीतो' દ્વારગાથાયાં 'तदन्तरं' વિધ્યન્તરં 'एव केचने'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૧૦ ॥

છેલ્લી ભાવનાને કહીને વિશેષ કહે છે-

હમણાં જ કહેલી બધી ભાવનાઓમાં સામાન્યથી આ (હવે કહેવાશે તે) વિધિ છે. અહીં (૧૩૭૧મી) દ્વારગાથામાં ચ શબ્દથી જણાવેલ વિધિ બીજો જ છે એમ કોઈક કહે છે. [૧૪૧૦]

जिणकप्पिअपडिरूवी, गच्छे ठिअ कुणइ दुविह परिकम्मं ।

आहारोवहिमाइसु, ताहे पडिवज्जई कप्पं ॥ १४११ ॥

વૃત્તિ:- 'जिनकल्पिकप्रतिरूपी'-તત્સદૃશો 'गच्छ' एव 'स्थितः' સન્ 'करोति द्विविधं परिकम्मं' બાહ્યમાન્તરં ચ 'आहारोपध्यादिषु' વિષયેષુ 'ततस्त'ત્કૃત્વા 'प्रतिपद्यते कल्पमि'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૧૧ ॥

જિનકલ્પિક સમાન તે મહાત્મા ગચ્છમાં જ રહીને આહાર અને ઉપધિ વગેરેમાં બાહ્ય અને અભ્યંતર એ બે પ્રકારનું પરિકર્મ કરે છે, પછી (ઈષ્ટ) કલ્પનો સ્વીકાર કરે છે. [૧૪૧૧]

एतदेवाह-

तइआएँ अलेवाडं, पंचणयरीएँ भयइ आहारं ।

दोणहऽणयरीएँ पुणो, उवहिं च अहागडं चेव ॥ १४१२ ॥

वृत्तिः- 'तृतीयायां' पौरुष्या 'मलेपकृतं'-वल्लादि 'पञ्चान्यतरया' पुनरेषणया 'भजते' सेवते 'आहारं, द्वयोरन्यतरया पुनरेषणया' उपधिं च 'भजते, 'यथाकृतं चैवो' पधि, नान्यां, तत्रौघत एवैषणा आहारस्य सप्त, यथोक्तम्-"संसद्वाऽसंसद्वा, उद्धड तह होइ अप्पलेवा य । उग्गहिया पग्गहिया, उज्झियधम्मा य सत्तमिया ॥ १ ॥ तत्थ पंचसु गहो, एक्काए अभिग्गहो असणस्स एक्काए चेव पाणस्स, वस्त्रस्य त्वेषणाश्चतस्रो, यथोक्तम्-उद्धिदु पेह अंतर उज्झियधम्मा चउव्विहा भणिआ । वत्थेसणा जईणं, जिणेहिं जिअरागदोसेहिं ॥ १ ॥ एत्थंपि दोसु गिण्हइ"ति गाथाभावार्थः ॥ १४१२ ॥

आ જ વિષયને કહે છે-

ત્રીજી પોરિસિમાં અલેપકૃત વાલ વગેરે આહાર લે, અને (છેલ્લી) પાંચમાંથી કોઈ એક એષણાથી આહાર લે. તથા (ઉપધિની ચાર એષણામાંથી) બેમાંથી કોઈ એક એષણાથી ઉપધિ લે, યથાકૃત જ ઉપધિ લે, અન્ય નહિ. સામાન્યથી આહારની એષણા સાત છે. કહ્યું છે કે-

સંસદ્વાઽસંસદ્વા, ઉદ્ધડ તહ હોइ અપ્પલેવા ય ।

ઉગ્ગહિયા પગ્ગહિયા, ઉજ્ઝિયધમ્મા ય સત્તમિયા ॥

"અસંસૃષ્ટા, સંસૃષ્ટા, ઉદ્વૃતા, અલ્પલેપા, અવગૃહીતા, પ્રગૃહીતા અને ઉજ્જિતધર્મા એમ સાત એષણાઓ છે. તેમાં પછી પછીની એષણા વિશેષ શુદ્ધ હોવાથી એ ક્રમ છે. મૂળ ગાથામાં છંદોભંગ ન થાય એટલા માટે સંસૃષ્ટા પહેલાં કહી છે."

૧. અસંસૃષ્ટા- ગૃહસ્થના નહિ ખરડાયેલા પાત્રથી અને હાથથી ભિક્ષા લેવી. ૨. સંસૃષ્ટા- ગૃહસ્થના ખરડાયેલા પાત્રથી અને હાથથી ભિક્ષા લેવી. ૩. ઉદ્વૃતા- ગૃહસ્થે પોતાના માટે મૂળ વાસણમાંથી બીજા વાસણમાં કાઢેલા આહારને તે બીજા વાસણથી જ લેવો. ૪. અલ્પલેપા- અહીં અલ્પશબ્દ અભાવ અર્થમાં છે. લેપરહિત પોંઆ વગેરે લેવું. ૫. અવગૃહીતા- ભોજન વખતે ખાવાની ઈચ્છાવાળાને થાળી આદિમાં આપેલું ભોજન તે થાળી આદિથી જ લેવું. ૬. પ્રગૃહીતા- ભોજન વખતે ખાવાની ઈચ્છાવાળાને આપવા માટે પીરસનારે કે ખાનારે હાથ આદિમાં લીધું હોય તે હાથમાંથી જ ભોજન લેવું. ૭. ઉજ્જિતધર્મા- જે આહાર સારો ન હોવાથી તજવા લાયક હોય અને બીજા મનુષ્યો વગેરે પણ જેને ઈચ્છે નહિ તેવો (તુચ્છ) આહાર લેવો. અથવા જેમાંથી અર્ધો ભાગ તજી દીધો હોય તે આહાર લેવો.

૧. ગૃહસ્થના પહેલાંથી જ ખરડાયેલા પાત્રથી અને હાથથી ભિક્ષા લે તો તેને ધોવા વગેરેથી પચ્ચાન્કમ દોષ સાધુને ન લાગે. આથી અસંસૃષ્ટથી સંસૃષ્ટ ભિક્ષા વિશેષ શુદ્ધ છે. એ પ્રમાણે ઉદ્વૃતા આદિમાં પણ પૂર્વ એષણાની અપેક્ષાએ પછી પછીની એષણામાં વિશેષ શુદ્ધિ યથાયોગ્ય સ્વયં સમજી લેવી.

વસ્ત્રની એપણા ચાર છે. કહ્યું છે -

उद्दिष्टु पेह अंतर उज्जियधम्मा चउव्विहा भणिया ।

वत्थेसणा जईणं जिणेहि जिअरागदोसेहि ॥ ७. ५. ३. ६०८

“જેમણે રાગ-દ્વેષને છૂતી લીધા છે તેવા જિનોએ સાધુઓની ઉદ્દિષ્ટા, પ્રેક્ષિતા, અંતરા અને ઉજ્જિતધર્મા એમ ચાર પ્રકારની વસ્ત્ર એપણા કહી છે.” ૧. ઉદ્દિષ્ટા- ઉદ્દિષ્ટા એટલે કહેલું. “હું અમુક પ્રકારનું વસ્ત્ર લઈશ.” એમ ગુરુને જેવું વસ્ત્ર લેવાનું કહ્યું હોય તેવું જ વસ્ત્ર ગૃહસ્થો પાસેથી લેવું તે ઉદ્દિષ્ટા એપણા. ૨. પ્રેક્ષિતા- પ્રેક્ષિત એટલે જોયેલું. ગૃહસ્થના ઘરે વસ્ત્ર જોઈને માગે તે પ્રેક્ષિતા એપણા. ૩. અંતરા- અંતરા એટલે વચ્ચે. ગૃહસ્થ નવું વસ્ત્ર પહેરીને જીનું વસ્ત્ર મૂકી દેવાની ઈચ્છા કરે, પણ હજી મૂક્યું ન હોય, તેટલામાં વચ્ચે (= મૂકવાની ઈચ્છા અને મૂકવું એ બેની વચ્ચે) જ જીનું વસ્ત્ર માગે તે અંતરા એપણા. ૪. ઉજ્જિતધર્મા- ઉજ્જિતધર્મ એટલે ગૃહસ્થને પોતાના ઉપયોગમાં લેવાનું ન હોય=કોઈને આપી દેવાનું હોય કે તજી દેવાનું હોય તેવું વસ્ત્ર. ઉજ્જિતધર્મ વસ્ત્ર લેવું તે ઉજ્જિતધર્મા એપણા. આમાં (વસ્ત્ર એપણામાં) પણ છેલ્લી બે એપણાથી ઉપધિ લે. [૧૪૧૨]

पाणिपडिग्गहपत्तो, सचेल(सचेलञ्चेल) भेएण वावि दुविहं तु ।

जो जहरूवो होही, सो तह परिकम्मए अप्पं ॥ १४१३ ॥

વૃત્તિ:- ‘પાણિપ્રતિગ્રહપાત્ર:-’-અપાત્રપાત્રવદ્ભેદેન ‘સચેલાચેલભેદેન વાપિ દ્વિવિધં તુ’ પ્રસ્તુતં પરિકર્મ્મ, ‘યો યથારૂપો ભવિષ્યતિ’ જિનકલ્પિકઃ ‘સઃ ‘તથા’ તેનૈવ પ્રકારેણ ‘પરિકર્મ્મયત્યાત્માનમિ’તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૧૩ ॥

જિનકલ્પિક કરપાત્રી અને પાત્રધારી એમ બે પ્રકારના હોય છે. અથવા વસ્ત્રધારી અને વસ્ત્રરહિત એમ પણ બે પ્રકારના હોય છે. આથી પ્રસ્તુત પરિકર્મ્મ પણ બે પ્રકારનું છે. જે જિનકલ્પિક કરપાત્રી કે પાત્રધારી વગેરે જેવો થવાનો હોય તે જ રીતે આત્માને સંસ્કારી બનાવે. [૧૪૧૩]

चरमद्वाराभिधित्सयाऽऽह-

निम्माओ अ तहिं सो, गच्छई सव्वहाऽणुजाणित्ता ।

पुव्वोइआण सम्मं, पच्छ उववूहिओ विहिणा ॥ १४१४ ॥

વૃત્તિ:- ‘નિર્માતશ્ચ ‘તત્ર’ પરિકર્મ્મં પ્યસૌ ગચ્છાદિ સર્વ્વથાનુજ્ઞાપ્ય’ પ્રાગુક્તં પદં, ‘પૂર્વોદિતાનાં સમ્યગ્’ ઇત્વરસ્થાપિતાનાં ‘પશ્ચાદુપબૃહ્ય વિધિના’ તેનૈવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૧૪ ॥

खामेइ तओ संघं, सबालवुइहं जहोचिअं एवं ।

अच्चंतं संविग्गो, पुव्वविरुद्धे विसेसेण ॥ १४१५ ॥

વૃત્તિ:- ‘ક્ષામયતિ તતઃ સઙ્ઘં’ સામાન્યેન ‘સબાલવૃદ્ધં યથોચિતમેવ’ વક્ષ્યમાણનીત્યા ‘અત્યન્તં સંવિગ્નઃ’ સન્, ‘પૂર્વવિરુદ્ધાન્ વિશેષેણ’ કાંશ્ચનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૧૫ ॥

जं किञ्चि पमाएणं, ण सुद्धु भे वट्ठिअं मए पुर्व्वि ।

तं भे खामेमि अहं, णिस्सल्लो णिक्कसाओत्ति ॥ १४१६ ॥

वृत्तिः- 'यत्किञ्चित्प्रमादेन' हेतुना 'न सुद्धु 'भे' भवतां 'वर्त्तितं मया पूर्वं तद् 'भे' युष्मान् 'क्षमयाम्यहं निःशल्यो निष्कषायो'ऽस्मि संवृत्त इति गाथार्थः ॥ १४१६ ॥

दव्वाइ अणुकूले, महाविभूर्इएँ अह जिणाईणं ।

अब्भासे पडिवज्जइ, जिणकप्पं असइ वडरुक्खे ॥ १४१७ ॥ दारं १० ॥

वृत्तिः- 'द्रव्यादावनुकूले' सति 'महाविभूत्या'-दानादिकया'ऽथ जिनादीनां' अतिशयिनां 'अभ्यासे प्रतिपद्यते जिनकल्पम्'त्सर्गेण, 'असति' च 'वटवृक्षे'ऽपवाद इति गाथार्थः ॥ १४१७ ॥

यरमदारने कडेवानी ईच्छाथी कडे छे-

परिकर्ममां घडाई गयेल ते पूर्वे क्खा प्रमाझे जेमने थोडा काण माटे पूर्वोक्त पढे स्थाप्या डोय तेमने गच्छाधिपति आदि पढनी बधी रीते सम्यग् अनुज्ञा करे, पढी पूर्वोक्त (थोथा गणानुज्ञाद्वारमां कडेल) ज विधिथी (गच्छाधिपतिने अने गच्छने) छितशिक्षा आपे. [१४१४] त्यारबाढ अत्यंत संविग्न बनीने सामान्यथी सबाळ-वृद्ध सकल (श्रमज्ञ) संघने नीयेनी गाथामां कडेवाशे ते प्रमाझे यथोचित अभावे. पूर्वे जेमनी साथे विरोध थयो डोय तेमने विशेषरूपे अभावे. [१४१५] जेमके पूर्वे भे प्रमादथी तमारा प्रत्ये जे कंई सारुं आचरज्ञ न कर्तुं डोय ते बढल निःशल्य अने कषाय रक्षित हुं तमने अभावुं छुं. [१४१६] (त्यारबाढ) द्रव्य, क्षेत्र, काण, भाव अनुकूल डोय तो दान आदि मडा आंभरथी जिनकल्पनो स्वीकार करे. उत्सर्गथी तीर्थकर वगेरे अतिशयवाणा मडापुरुष पासे जिनकल्पने स्वीकारे. अतिशयवाणा मडापुरुष न डोय तो अपवादथी वडना वृक्षनी नीये जिनकल्पने स्वीकारे. [१४१७]

दाराणुवायमो इह, सो पुण तइआए भावणासारं ।

काऊण तं विहाणं, णिरविक्खो सव्वहा वयइ ॥ १४१८ ॥

वृत्तिः- 'द्वारानुपातो' द्रष्टव्यः 'स पुनः'-ऋषिं स्तृतीयायां' पौरुष्यां' भावनासारं' सत् कृत्वा तत् नमस्कारादिप्रतिपत्तिं विधानं निरपेक्षः' सन् 'सर्वथा ब्रजति' तत इति गाथार्थः ॥ १४१८ ॥

पक्खीपत्तुवगरणे, गच्छारामा विणिग्गए तम्मि ।

चक्खुविसयं अईए, अयंति आनंदिया साहू ॥ १४१९ ॥

वृत्तिः- 'पक्षिपत्रोपकरणे'-अमुकस्तोकोपधौ' गच्छारामात्' सुखसेव्यां द्विनिर्गते' तस्मिन्' जिनकल्पके 'चक्षुर्विषयमतीते'-अदर्शनीभूते 'आगच्छन्ति' स्ववसतिं मानन्दिताः साधवः' तत्प्रतिपत्येति गाथार्थः ॥ १४१९ ॥

આમ્નોએઁઁ ઁત્તં, ણિવ્વાઘાઁણ માસણિવ્વાહિં ।

ગંતૂણ તત્થ વિહરહ્, ઁસ વિહારો સમાસેણ ॥ ૧૪૨૦ ॥

વૃત્તિ:- 'આમ્નોજ્ય' વિજ્ઞાય 'ક્ષેત્રં નિર્વ્યાઘાતેન' હેતુભૂતેન 'માસનિર્વાહિ' માસનિર્વહણ-સમર્થ, 'ગત્વા તત્ર' ક્ષેત્રે 'વિહરતિ'-સ્વનીર્તિ પાલયતિ, 'એષ વિહારઃ સમાસેના'સ્ય ભગવત્તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૨૦ ॥

ઁત્થ ય સામાચારી, ઁમસ્સ ઁા હોહ્ તં પવક્કામિ ।

ભયણાઁઁ દસવિહાઁ, ગુરૂવઁસાનુસારેણ ॥ ૧૪૨૧ ॥

વૃત્તિ:- 'અત્ર ઁ' ક્ષેત્રે 'સામાચારી' સ્થિતિઃ 'અસ્ય યા ભવતિ' ઁનકલ્પિકસ્ય તં 'પ્રવક્ષ્યામિ,' 'ભજનયા' વિકલ્પેન 'દશવિધાયાં' સામાચાર્યાં વક્ષ્યમાણાયાં 'ગુરૂપદેશાનુસારેણ', ન સ્વમનીષિકયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૨૧ ॥

તે સાધુ ત્રીજા પહોરમાં "નમસ્કાર મંત્રનો પાઠ કરવો." વગેરે કલ્પસ્વીકારનો ભાવપ્રધાન વિધિ કરીને સર્વથા નિરપેક્ષ બનીને ત્યાંથી વિહાર કરે. [૧૪૧૮] અલ્પઉપધિવાળા જિનકલ્પિકના સુખસેવ્ય એવા 'ગચ્છરૂપ ઉદ્યાનમાંથી નીકળ્યા (= વિહાર કર્યા) પછી તે મહાત્મા દેખાતા બંધ થાય ત્યારે તેઓના જિનકલ્પના સ્વીકારથી આનંદિત બનેલા સાધુઓ પોતાની વસતિમાં પાછા આવે. [૧૪૧૯] (ચોરનો ઉપદ્રવ વગેરે) વ્યાઘાતથી રહિત હોવાના કારણે અમુક ક્ષેત્ર મહિના સુધી રહી શકાય તેવું છે એમ (જ્ઞાનથી) જાણીને તે ક્ષેત્રમાં જઈને સ્વમર્યાદાનું પાલન કરે. જિનકલ્પિક ભગવંતનો સંક્ષેપથી આ વિહાર (= મર્યાદા) છે. [૧૪૨૦]

ક્ષેત્રમાં રહેલા જિનકલ્પીને દશપ્રકારની સામાચારીમાંથી વિકલ્પથી જે સામાચારી હોય તેને હું ગુરુના ઉપદેશના અનુસારે કહીશ, નહિ કે સ્વબુદ્ધિથી. [૧૪૨૧]

દશવિધામેવાદાવાહ-

ઁચ્છા મિચ્છ તહકાર, આવસ્સિ નિસીહિયા ય આપુચ્છા ।

પહ્પિપુચ્છ છંદણ ણિમંતણા ય ઁવસંપયા ઁવ ॥ ૧૪૨૨ ॥

વૃત્તિ:- 'ઁચ્છા મિચ્છા' તથા 'તથાકાર' ઁતિ, કારણબ્દઃ પ્રત્યેકમભિસમ્બધ્યતે, ઁચ્છાકારો મિચ્છાકારઃ તથાકાર ઁતિ, તથા પરમ્બને સર્વત્રેચ્છાકારઃ, દોષઁોદને મિચ્છાકારઃ, ગુર્વાદિશે તથાકારઃ, તથા 'આવશ્યિકી નૈષેધિકી ઁ આપુચ્છા', વસતિનિર્ગમે આવશ્યિકી, પ્રવેશે નૈષેધિકી, સ્વકાર્ય-પ્રવૃત્તાવાપુચ્છા, તથા 'પ્રતિપુચ્છા છંદના નિમન્ત્રણા ઁ', તત્રાદિષ્ટકરણકાલે પ્રતિપુચ્છા, પૂર્વગૃહીતે-નાશનાદિના છંદના, નિમન્ત્રણા ભવત્યગૃહીતેન, 'ઁવસંપચ્ઁવ' શ્રુતાદિનિમિત્તમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૨૨ ॥

૧. ઁકામાં સુખસેવ્યાદ્ એમ પંચમી વિભક્તિ હેતુ અર્થમાં છે. ગચ્છને ઉદ્યાનની ઉપમા આપવાનું કારણ એ છે કે ઉદ્યાનની જેમ ગચ્છ સુખસેવ્ય છે. ગચ્છ સુખસેવ્ય હોવાના કારણે ઉદ્યાન સમાન છે. જિનકલ્પિક માર્ગ દુઃખસેવ્ય છે.

પહેલાં દશપ્રકારની જ સામાયારી કહે છે—

ઈચ્છાકાર, મિથ્યાકાર, તથાકાર, આવશ્યિકી, નૈષેધિકી, આપૃચ્છના, પ્રતિપૃચ્છના, છંદના, નિમંત્રણા અને ઉપસંપદા એમ સામાયારીના દશ પ્રકાર છે.

ઈચ્છાકાર- ઈચ્છાપૂર્વક બીજા પાસે કાર્ય કરાવવું કે બીજાનું કાર્ય કરવું. મિથ્યાકાર- ભૂલ થતાં ભૂલનો સ્વીકાર કરીને પશ્ચાત્તાપપૂર્વક મિચ્છામિ દુક્કડં કહેવું. તથાકાર- ગુરુ જે કેઈ કહે તેનો સ્વીકાર કરવો=તહત્તિ કહેવું. આવશ્યિકી- આવશ્યક કાર્ય માટે બહાર નીકળવું અને “આવશ્યક કાર્ય માટે બહાર નીકળું છું” તેના સૂચક તરીકે ‘આવસ્સહિ’ કહેવું. નૈષેધિકી- મંદિરમાં અને ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશતાં અશુભ કે બિનજરૂરી વ્યાપારનો ત્યાગ કરવો અને તેનો સૂચક ‘નિસીહિ’ શબ્દ કહેવો. આપૃચ્છના- કોઈ પણ કાર્ય ગુરુને વિનયપૂર્વક બરોબર પૂછીને જ કરવું. પ્રતિપૃચ્છના- પૂર્વે અમુક સમયે તારે અમુક કામ કરવું એમ કહ્યું હોય તો તે કાર્ય કરતી વખતે “આપે કહેલું તે કાર્ય અત્યારે કરું છું” એમ પુનઃ પૂછવું=જણાવવું (અથવા પૂર્વે આપે આ કાર્ય કરવાની ના કહી હતી, પણ હમણાં મારે આ કાર્ય કરવાની જરૂર હોવાથી જો આપની આજ્ઞા હોય તો કરું” એ પ્રમાણે ગુરુને પુનઃ પૂછવું. છંદના- આહાર-પાણી લઈ આવ્યા પછી ગુરુને પૂછીને પોતે લાવેલા આહાર-પાણી લેવા માટે સાધુઓને વિનંતિ કરવી. નિમંત્રણા- આહાર-પાણી લેવા જતાં પહેલાં ગુરુને પૂછીને “હું આપના માટે અશનાદિ લાવું છું” એમ સાધુઓને પૂછવું-વિનંતિ કરવી. ઉપસંપદા- જ્ઞાનાદિ ગુણોની આરાપના માટે ગુરુની આજ્ઞાથી અન્ય આચાર્ય આદિ પાસે રહેવું. [૧૪૨૨]

અન્ન જિનકલ્પિકસામાચારીમાહ-

આવસ્સિણિસીહિમિચ્છાપુચ્છણમુવસંપયંમિ ગિહિણ્ણુ ।

અણ્ણા સામાચારી, ણ હોઙ્ગ સે સેસિઆ પંચ ॥ ૧૪૨૩ ॥

વૃત્તિ:- ‘આવશ્યિકી નૈષેધિકી’ મિથ્યે’તિ મિથ્યાકારં ‘પૃચ્છણમુપસમ્પદં ગૃહિણ્ણૌ’ ચિત્ત્યેન સર્વં કરેતિ, ‘અન્યાઃ સામાચાર્યઃ’-ઇચ્છકાર્યાદ્યા ‘ન ભવન્તિ ‘સે’ તસ્ય ‘શેષાઃ પઙ્ગ’, પ્રયોજના-ભવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૨૩ ॥

આદેશાન્તરમાહ-

આવસ્સિઅં નિસીહિઅ મોત્તું ઉવસંપયં ચ ગિહિણ્ણુ ।

સેસા સામાચારી, ણ હોઙ્ગ જિણકલ્પિણ્ણુ સત્ત ॥ ૧૪૨૪ ॥

વૃત્તિ:- ‘આવશ્યિકી નૈષેધિકી’ મુક્ત્વા ઉપસમ્પદં ચ ગૃહિણ્ણૌ ‘રમાદિષ્વોઘતઃ’, ‘શેષાઃ સામાચાર્યઃ’ પૃચ્છણ્ણાઃ અપિ ‘ન ભવન્તિ જિનકલ્પિકે સમ’, પ્રયોજનાભાવાદેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૨૪ ॥

૧. શુદ્ધ શબ્દ આવસ્સિયા છે. એથી આવસ્સિયા (= આવશ્યિકી) એમ કહેવું જોઈએ. પણ વર્તમાનમાં આવસ્સિયાના સ્થાને આવસ્સહિ શબ્દ પ્રચલિત બની ગયો છે.

અહવાવિ ચક્રવાલે, સામાચારી ડ જસસ જા જોગ્ગા ।

સા સવ્વા વત્તવ્વા, સુઅમાઈઆ ઇમા મેરા ॥ ૧૪૨૫ ॥

વૃત્તિ:- 'અથવાડપિ 'ચક્રવાલે' નિત્યકર્મણિ 'સામાચારી તુ યસ્ય યા યોગ્યા' જિન-કલ્પિકાદે: 'સા સર્વા વત્તવ્વા', અત્રાન્તરે 'શ્રુતાદિકા ચેયં મર્યાદા'—વક્ષ્યમાણાડસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૨૫ ॥

હવે જિનકલ્પિક સામાચારીને કહે છે—

જિનકલ્પીને આવશ્યિકી, નૈષેધિકી, મિથ્યાકાર, પૃચ્છા અને ઉપસંપદા એ પાંચ સામાચારી હોય છે. પૃચ્છા અને ઉપસંપદા એ બે સામાચારીનું પાલન ગૃહસ્થોમાં ઉચિત રીતે કરે છે. આ પાંચથી અન્ય ઈચ્છાકાર વગેરે સામાચારીઓ ન હોય, કારણ કે તેનું પ્રયોજન નથી રહ્યું. [૧૪૨૩] મતાંતર કહે છે- મતાંતરથી જિનકલ્પીને આવશ્યિકી, નૈષેધિકી અને ઉપસંપદા એ ત્રણથી અન્ય સાત સામાચારીઓ ન હોય. કારણ કે તેમનું પ્રયોજન ન હોય. ઉપસંપદા સામાચારી સામાન્યથી ઉદ્યાન વગેરેમાં રહેવાનું હોય ત્યારે ગૃહસ્થોને આશ્રમીને હોય. [૧૪૨૪] અથવા ચક્રવાલમાં=નિત્ય કર્મમાં જિનકલ્પી વગેરે જેને જે સામાચારી યોગ્ય હોય તેને તે બધી સામાચારી કહેવી (= જાણવી.) અહીં જિનકલ્પીને શ્રુત વગેરે સંબંધી મર્યાદા આ (= નીચે કહેવાશે તે) છે. [૧૪૨૫]

સુઅસંઘયણુવસગ્ગે, આયંકે વેઅણા કઙ્ગજણા ડ ।

થંડિલ્લ વસહિ કેચ્ચિર, ઉચ્ચારે ચેવ પાસવણે ॥ ૧૪૨૬ ॥

વૃત્તિ:- 'શ્રુતસંહનનોપસર્ગ' इत्येतद्विषयोऽस्य विधिः वक्तव्यः, तथा ऽऽतङ्को वेदना कियन्तो' जनाश्चेति द्वारत्रयमाश्रित्य, तथा 'स्थाण्डिल्यं वसतिः कियच्चिरं' द्वारण्याश्रित्य, तथा 'उच्चारे चैव प्रश्रवणे' चेत्येतद्विषय इति गार्थः ॥ ૧૪૨૬ ॥

ઓવાસે તણફલણ, સારક્ષણયા ય સંથવણયા ય ।

પાહુડિઅઅગિદીવે, ઓહાણ વસે કઙ્ગજણાડ ॥ ૧૪૨૭ ॥

વૃત્તિ:- તથા 'અવકાશે તૃણફલકે' एतद्विषय इत्यर्थः, तथा 'संरक्षणता च संस्थापनता चे'ति द्वारद्वयमाश्रित्य, तथा 'प्राभृतिकाग्निदीपेषु' एतद्विषयः, तथा ऽवधानं वसिष्यन्ति कति जनाश्चे'त्येतद् द्वारद्वयमाश्रित्येति च ગાથાસમુદાયાર્થઃ ॥ ૧૪૨૭ ॥

ભિક્ષાચરિઆ પાણય, લેવાલેવે અ તહ અલેવે અ ।

આયંબિલપડિમાઈ, જિણકપ્પે માસકપ્પે ડ ॥ ૧૪૨૮ ॥ દારગાહા ॥

વૃત્તિ:- 'ભિક્ષાચર્યા પાનકં' इत्येतद्विषयो, 'लेपालेपे' वस्तुनि, 'तथा अलेपे च' एतद्विषयश्चेत्यर्थः, तथा ऽऽचाम्लप्रतिमे' समाश्रित्य, 'जिनकल्पे मासकल्पस्त्वे'तद् द्वारमधिकृत्य विधिर्वक्तव्य इति ગાથાસમુદાયાર્થઃ ॥ ૧૪૨૮ ॥

(जिनकल्पीनी भयादाना वर्णन संबंधी द्वारे कहे छे—)

^१श्रुत, ^२संघयण, ^३उपसर्ग, ^४आतंक, ^५वेदना, ^६केटला जन ? ^७स्थंडिल, ^८वसति, ^९क्यां सुधी ? ^{१०}उच्यार, ^{११}प्रश्रवण, ^{१२}अवकाश, ^{१३}तृण-इलक, ^{१४}संरक्षण, ^{१५}संस्थापन, ^{१६}प्रात्मृतिका, ^{१७}अग्नि, ^{१८}दीपक, ^{१९}अवधान, ^{२०}केटला जन ? ^{२१}भिक्षायया, ^{२२}धाणी, ^{२३}लेपालेप, ^{२४}अलेप, ^{२५}आयाभाम्ब, ^{२६}प्रतिभा अने ^{२७}भासकल्प - आ सत्तावीश द्वारे छे. [१४२६-१४२७-१४२८]

एतास्तिस्रोऽपि द्वारगाथाः, आसामवयवार्थः प्रतिद्वारे स्पष्ट उच्यते, तत्र श्रुतद्वारमधिकृत्याह-
आयारवत्थु तइयं, जहण्णयं होइ नवमपुव्वस्स ।

तहियं कालण्णाणं, दस उक्कोसेण भिण्णाइं ॥ १४२९ ॥ दारं ॥

वृत्ति:- 'आचारवस्तु तृतीयं' सङ्ख्यया 'जघन्यकं भवति नवमपूर्वस्य' सम्बन्धि श्रुतपर्यायः, 'तत्र कालज्ञानं' भवतीतिकृत्वा, 'दश' पूर्वाण्युत्कृष्टतस्तु 'भिन्नानि' श्रुतपर्याय इति गाथार्थः ॥ १४२९ ॥

आ त्रशे द्वार गाथाओ छे. ओमनो विशेष अर्थ प्रत्येकद्वारमां कडेशे. तेमां १ श्रुतद्वारने आश्रयीने कडे छे—

जिनकल्पीने श्रुतपर्याय जघन्यधी नवमापूर्वनी त्रीण वस्तु सुधी डोय, कारण के तेटलुं श्रुत लक्षणारने (अविध्यना) काणनुं ज्ञान थाय छे. उत्कृष्टधी तो कंठक न्यून 'दशपूर्वा' श्रुतपर्याय डोय. [१४२८]

संहननद्वारमाश्रित्याह—

पढमिल्लुयसंघयणा, धिईएँ पुण वज्जकुडुसामाणा ।

पडिवज्जंति इमं खलु, कप्पं सेसा ण उ कयाइ ॥ १४३० ॥ दारं ॥

वृत्ति:- 'प्रथमेल्लुकसंहननाः'—वज्रऋषभनाराचसंहनना इत्यर्थः, 'धृत्या पुनर्वज्जकुडुय-समानाः', प्रधानवृत्तय इति भावः, 'प्रतिपद्यन्ते एनं खलु कल्पम्'—अधिकृतं जिनकल्पं, 'शेषा न तु कदाचित्', तदन्यसंहनिन इति गाथार्थः ॥ १४३० ॥

उपसर्गद्वारविधिमाह—

दिव्वाई उवसग्गा, भइआ उवएअस्स जइ पुण हवंति ।

तो अव्वहिओ विसहइ, णिच्चलचित्तो महासत्तो ॥ १४३१ ॥ दारं ॥

वृत्ति:- 'दिव्यादय उपसर्गा भाज्याः' 'अस्य' जिनकल्पिकस्य, भवन्ति वा न वा, 'यदि पुनर्भवन्ति' कथञ्चित्ततोऽव्यथितः' सन् 'विसहते' तानुपसर्गां 'निश्चलचित्तो 'महासत्त्वः' स्वभ्यस्तभावन इति गाथार्थः ॥ १४३१ ॥

१. संपूर्ण दशपूर्वी अभोध देशनावाण छोवाधी प्रवचनप्रभावना, परोपकार वगेरे द्वारा जिनकल्पीधी वधारे निर्जरा करे, माटे ते जिनकल्पने न स्वीकारे. अभोधदेशना अेटले निष्कण न अने तेवी देशना. अभोधदेशनाधी कोठने कोठे छव अवश्य बोध पामे. वधारे नहि तो अेक छव पण अवश्य बोध पामे.

આતઙ્કદ્વારવિધિમાહ-

આયંકો જરમાઈ, સોઽવિ હુ ભઙ્ગો ઇમસ્સ જઙ્ગ હોઙ્ગ ।

ણિપ્પઙ્કિકમ્મસરીરો, અહિઆસઙ્ગ તંપિ એમેવ ॥ ૧૪૩૨ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'આતઙ્કો-જ્વરાદિ:' સદ્યોઘાતી રોગ: 'અસાવપિ ભાજ્યોઽસ્ય', ભવતિ વા ન વા, 'યદિ ભવતિ' કથચ્ચિત્ત: 'નિષ્પ્રતિકર્મ્મશરીર:' સંત્રધિસહતે તમપ્યા 'તઙ્ક' મેવમેવ'- નિશ્ચલચિત્તતયેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૪૩૨ ॥

વેદનાદ્વારવિધિમાહ-

અભ્યુવગમિઆ ઉવક્કમા ય તસ્સ વેઅણા ભવે દુવિહા ।

ધુવલોઆઈ પઢમા, જરાવિવાગાઙ્ગઆ વીઆ ॥ ૧૪૩૩ ॥

વૃત્તિ:- 'અભ્યુપગમિકી ઔપક્રમિકી ચ 'તસ્ય' જિનકલ્પિકસ્ય 'વેદના ભવતિ દ્વિવિધા, ધુવલોચાદ્યા પ્રથમા' વેદના, 'જ્વરવિપાકાદિકા દ્વિતીયા' વેદનેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૪૩૩ ॥

૨ સંઘયણદ્વારને આશ્રયીને કહે છે-

પહેલા વજ્રઋષભનારાયસંઘયણવાળા અને ધીરજથી વજ્રની ભીત જેવા અત્યંત દઢ મનોવૃત્તિવાળા જીવો જિનકલ્પને સ્વીકારે છે. અન્ય સંઘયણવાળા જીવો ક્યારેય જિનકલ્પને સ્વીકારતા નથી. [૧૪૩૦] ૩ ઉપસર્ગદ્વારને આશ્રયીને કહે છે- જિનકલ્પીને દેવ વગેરેથી ઉપસર્ગો આવે કે ન પણ આવે. જો કોઈ રીતે ઉપસર્ગો આવે તો (સત્ત્વવગેરે) ભાવનાઓના અતિશય અભ્યાસથી મહાસત્ત્વવાળા તે દુઃખી થયા વિના નિશ્ચલચિત્તે ઉપસર્ગોને સહન કરે છે. [૧૪૩૧] ૪ આતંકદ્વારનો વિધિ કહે છે- આતંક એટલે શીઘ્રપ્રાણઘાત કરનાર જ્વરાદિ રોગ. જિનકલ્પીને આતંક પણ આવે કે ન પણ આવે. જો કોઈ રીતે આતંક આવે તો દૂર કરવાનો કોઈ ઉપાય કર્યા વિના નિશ્ચલચિત્તે આતંકને પણ 'સહન કરે. [૧૪૩૨] ૫ વેદનાદ્વારનો વિધિ કહે છે- જિનકલ્પીને અભ્યુપગમિકી અને ઔપકમિકી એમ બે પ્રકારની વેદના હોય. નિશ્ચિત્ત લોચં વગેરે પહેલી અભ્યુપગમિકી (= સ્વયં સ્વીકૃત) વેદના છે. જ્વરવિપાક વગેરે બીજી ઔપકમિકી (= કર્મોદયથી થતી) વેદના છે. [૧૪૩૩]

કિયન્તો જના ઇતિ દ્વારવિધિમાહ-

એગો અ એસ ભયવં, ણિરવેક્કહે સવ્વહેવ સવ્વત્થ ।

ભાવેણ હોઙ્ગ નિઅમા, વસહીઓ દવ્વઓ ભઙ્ગઓ ॥ ૧૪૩૪ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'એક એવૈષ ભગવાન્' જિનકલ્પિક: 'નિરપેક્ષ: સર્વથૈવ સર્વત્ર' વસ્તુનિ 'ભાવેન'- અનર્ભિષ્વજ્ઞેન 'ભવતિ નિયમાત્ વસત્યાદૌ, દ્રવ્યતો ભાજ્ય'- એકો વાઽનેકો વેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૪૩૪ ॥

૧. જેમ નિશ્ચલચિત્તે ઉપસર્ગોને સહન કરે છે, તેમ આતંકને પણ સહન કરે છે એમ 'પણ' શબ્દનો સંબંધ છે.

સ્થાણ્ડિલ્યદ્વારવિધિમાહ-

ઉચ્ચારે પાસવણે, ડસસગ્ગં કુણઙ્ઠંડિલે પઢમે ।

તત્થેવ ય પરિજુણ્ણે, કયકિચ્ચો ડજ્ઙ્ઠં વત્થે ॥ ૧૪૩૫ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'ઉચ્ચારે પ્રશ્રવણે', એતદ્વિષયમિત્યર્થઃ, 'વ્યુત્સર્ગં કરોતિ સ્થાણ્ડિલ્યે પ્રથમે'-
અનવપાતાદિગુણવતિ, 'તત્રૈવ ચ પરિજીર્ણાનિ' સન્તિ 'કૃતકૃત્યઃ સન્નુજ્ઙ્ઠતિ વસ્ત્રાણીતિ'
ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૩૫ ॥

વસતિદ્વારવિધિમાહ-

અમમત્તાડપરિકમ્મા, દારબિલભ્ભંગજોગપરિહીણા ।

જિણવસહી થેરાણવિ, મોત્તૂણ પમજ્જણમકજ્જે ॥ ૧૪૩૬ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'અમમત્વા'-મમેયમિત્યાભિષ્વઙ્ગરહિતા 'અપરિકર્મા'-સાધુનિમિત્તમાલેપનાદિપરિકર્મ-
વર્જિતા, 'દ્વારબિલભગ્નયોગપરિક્ષીણા' દ્વારબિલયોગઃ સ્થગનપૂરણરૂપઃ ભગ્નયોગઃ-પુનઃ સંસ્કરણમ્
એતદ્દ્વ્યુત્યા 'જિણવસતિઃ', અસ્યાનપવાદાનુષ્ઠાનપસ્ત્વાત્, 'સ્થવિરાણામપ્યે' વંભૂતૈવ વસતિઃ 'મુક્ત્વા
પ્રમાર્જનં' વસતૈસ્વ 'અકાર્ય' ઇતિ-પુષ્ટમાલમ્બનં વિહાયૈવંભૂતૈતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૩૬ ॥

૬ કેટલા જન ? એ દારનો વિધિ કહે છે-

બધી વસ્તુઓમાં બધી રીતે નિરપેક્ષ જિનકલ્પી ભગવંત અનાસક્તિરૂપ ભાવથી એકલા જ
હોય, અને વસતિ વગેરેમાં દ્રવ્યથી એક હોય કે 'અનેક પણ હોય. [૧૪૩૪] ૭ સ્થંડિલદ્વારનો
વિધિ કહે છે- કૃતકૃત્ય બનેલ જિનકલ્પી ઝાડો-પેશાબ અનાપાત અસંલોક વગેરે ગુણોવાળા પહેલા
પ્રકારના સ્થંડિલમાં (નિર્જલ ભૂમિમાં) કરે, અને ત્યાં જ જીર્ણવસ્ત્રોને પણ પરઠવે. [૧૪૩૫] ૮
વસતિદ્વારનો વિધિ કહે છે- જિનકલ્પીની વસતિ "આ મારી છે" એવા મમત્વથી રહિત હોય, અર્થાત્
વસતિ ઉપર મમત્વ ન રાખે. સાધુ નિમિત્તે લીપવું વગેરે પરિકર્મથી રહિત (નિર્દોષ) હોય, દ્વારો
બંધ કરવા પડે, બીલો પૂરવા પડે અને ભાંગી જવાથી સમારકામ કરવું પડે તેવી ન હોય, અર્થાત્
જિનકલ્પી દ્વારો બંધ કરવા વગેરે ન કરે. કારણ કે જિનકલ્પીના અનુષ્ઠાનો અપવાદથી રહિત હોય
છે. સ્થવિર કલ્પીઓની પણ વસતિ પુષ્ટ કારણ વિના આવી જ હોય, સિવાય વસતિનું પ્રમાર્જન,
અર્થાત્ પ્રમાર્જન સિવાય વસતિનું બીજું પરિકર્મ ન કરે. [૧૪૩૬]

કિયચ્ચિરદ્વારવિધિમાહ-

કેચ્ચિરકાલં વસહિહ, એવં પુચ્છંતિ જાયણાસમણે ।

જત્થ ગિહી સા વસહી, ણ હોઙ્ઠ એસસ ણિઅમેણ ॥ ૧૪૩૭ ॥

વૃત્તિ:- 'કિયચ્ચિરં કાલં વત્સયથ' યૂયમ્, 'એવં પુચ્છંતિ યાજ્ઞાસમણે' કાલે 'યત્ર

૧. એક સ્થાને ઉત્કૃષ્ટથી સાત હોય.

ગૃહિણઃ-સ્વામિનઃ 'સા વસતિ' સ્વેંભૂતા 'ન ભવત્યેવ 'તસ્ય' જિનકલ્પિકસ્ય 'નિયમેન', સૂક્ષ્મમમત્વયોગાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૩૭ ॥

ઉચ્ચારદ્વારવિધિમાહ-

નો ઉચ્ચારો એત્થં, આયરિઅવ્વો કયાઇદવિ જત્થ ।

એવં ભણંતિ સાવિ હુ, પડિકુટ્ટા ચેવ એસસ ॥ ૧૪૩૮ ॥ દારં ॥

વૃત્તિઃ- 'નોચ્ચારોડત્ર' પ્રદેશે 'આચરિતવ્યઃ કદાચિદપિ, યત્ર' વસતૌ 'એવં ભણન્તિ' દાતારઃ 'સાપિ પ્રતિક્રુષ્ટૈવ' ભગવતા 'એતસ્ય' વસતિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૩૮ ॥

પ્રશ્રવણદ્વારવિધિમાહ-

પાસવણંપિ અ એત્થં, ઇમંમિ દેસંમિ ણ ડણ અન્નત્થ ।

કાયવ્વંતિ ભણંતિ હુ, જાએ સાવિ ણો જોગ્ગા ॥ ૧૪૩૯ ॥ દારં ॥

વૃત્તિઃ- 'પ્રશ્રવણમપિ ચાત્ર' વસતૌ 'અસ્મિન્ દેશે'-વિવક્ષિત એવ, 'ન પુનરન્યત્ર' દેશે 'કર્તવ્યમિતિ ભણન્તિ યસ્યાં' વસતૌ 'એષાડપિ ન યોગ્યા'ડસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૩૯ ॥

૮ ક્યાં સુધી ? એ દ્વારનો વિધિ કહે છે-

વસતિની ધ્યાનના કરતી વખતે વસતિનો માલિક તમે કેટલા કાળ સુધી રહેશો એમ પૂછે તો એ વસતિમાં જિનકલ્પી ન રહે. કારણ કે તેથી તેમાં સૂક્ષ્મ મમત્વ રહે. [૧૪૩૭] ૧૦ ઉચ્ચારદ્વારનો વિધિ કહે છે- જે વસતિમાં વસતિ આપનારાઓ આ પ્રદેશમાં ક્યારે પણ જાડો ન કરવો એમ કહે તે વસતિનો પણ ભગવાને જિનકલ્પીને નિષેધ જ કર્યો છે. [૧૪૩૮] ૧૧ પ્રશ્રવણ દ્વારનો વિધિ કહે છે- જે વસતિમાં વસતિ આપનારાઓ આ વસતિમાં આ સ્થળે જ પેશાબ કરવો, બીજા સ્થળે ન કરવો, એમ કહે તે વસતિ પણ જિનકલ્પીને યોગ્ય નથી. [૧૪૩૯]

વ્યાખ્યાતા પ્રથમદ્વારગાથા, દ્વિતીયા વ્યાખ્યાયતે, તત્રાવકાશદ્વારવિધિમાહ-

ઓવાસોડવિ હુ એત્થં, એસો તુજ્ઞંતિ ન પુણ એસોત્તિ ।

ઈઅવિ ભણંતિ જહિઅં, સાવિ ણ સુદ્ધા ઇમસસ ભવે ॥ ૧૪૪૦ ॥ દારં ॥

વૃત્તિઃ- 'અવકાશોડપિ ચાત્ર' વસતૌ 'એષ યુષ્માકં' નિયતો, 'ન પુનરેષો'ડપિ, 'એવમપિ ભણન્તિ યસ્યાં' વસતૌ દાતારઃ 'સાડપિ ન શુદ્ધાડસ્ય ભવેદ્ધ'સતિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૪૦ ॥

તૂળફલકદ્વારવિધિમાહ-

એવં તૂળફલગેસુ અ, જત્થ વિઆરો તુ હોઇ નિઅમેણં ।

એસાવિ હુ દટ્ટુવ્વા, ઇમસસ એવંવિહા ચેવ ॥ ૧૪૪૧ ॥ દારં ॥

वृत्तिः- 'एवं तृणफलकेष्वपि यत्र विचास्तु भवति' तद्गतः 'नियमेन एषाऽपि' वसति' द्रष्टव्या' प्रकृते 'एवंविधा चैव'-अशुद्धेति गाथार्थः ॥ १४४१ ॥

संरक्षणाद्वारविधिमाह-

सारक्खणत्ति तत्थेव, किंचि वत्थुमहिगिच्च गोणाई ।

जाए तस्सारक्खण-माह गिही सावि हु अजोगा ॥ १४४२ ॥

वृत्तिः- 'सारक्षणेति तत्रैव' वसतौ 'किञ्चिदस्तु अधिकृत्य गवादि यस्यां तत्संरक्षणामाह गृही', गवाद्यपि (? गवाद्यभि) रक्षणीयमिति, 'साऽपि' वसतिः 'अयोग्येति' गाथार्थः ॥ १४४२ ॥

संस्थापनाद्वारविधिमाह-

संठवणा सक्कारो, पडमाणीए गुवेहमो भंते ।

कायव्वंति अ जीएवि भणइ गिही सा वऽजोग्गत्ति ॥ १४४३ ॥ दारं ॥

वृत्तिः- 'संस्थापना संस्कारो'ऽभिधीयते, 'पतन्त्याः' सत्याः 'अनुपेक्षा भदन्त ! कर्त्तव्येति च', नोपेक्षितव्येत्यर्थः, 'यस्यामपि भणति गृही' दाता 'साऽप्ययोग्या' वसतिरिति गाथार्थः ॥ १४४३ ॥

पहेली द्वार गाथानुं व्याख्यान कर्तुं, हवे भीञ्ज द्वार गाथानुं व्याख्यान करवामां आवे छे, तेमां १२ अवकाश द्वारनो विधि कहे छे-

जे वसतिमां वसति आपनाराओ आ वसतिमां तमारे आटला नियत स्थानमां रहेवुं, भीञ्ज स्थानमां न रहेवुं, अेम कहे ते वसति पण जिनकल्पी माटे शुद्ध नथी. [१४४०] १३ तृण-फलक द्वारनो विधि कहे छे- अे प्रमाझे जे वसतिमां घास अने पाटियानो विचार होय, अेटले के अमुक ज घास के पाटियानो तमारे उपयोग करवो, अथवा अमुक घास के पाटियानो उपयोग न करवो, अेम वसति आपनाराओ कहे, ते वसति पण जिनकल्पी माटे नियमा अशुद्ध ज्ञाषवी. [१४४१] १४ संरक्षण द्वारनो विधि कहे छे- जे वसतिमां वसतिनो मालिक वसतिमां रहेल गाय आदिनुं रक्षण करवुं=ध्यान राभवुं अेम कहे ते वसति पण जिनकल्पी माटे अयोग्य छे. [१४४२] १५ संस्थापना द्वारनो विधि कहे छे- संस्थापना अेटले संस्कार (= समारकाम). जे वसतिमां वसति आपनार "हे भगवंत ! मकान पडे तो उपेक्षा न करवी" अेम कहे ते वसति पण जिनकल्पी माटे अयोग्य छे. [१४४३]

मूलगाथाचशब्दार्थमाह-

अण्णं वा अभिओगं, चसहसंसूइअं जहि कुणइ ।

दाया चित्तसरुवं, जोगा णेसावि एअस्स ॥ १४४४ ॥ दारं ॥

वृत्तिः- 'अन्यं वाऽभियोगं चशब्दसंसूचितं यत्र करोति' वसतौ 'दाता चित्रस्वरूपं योग्या नैषाऽप्येतस्य' वसतिरिति गाथार्थः ॥ १४४४ ॥

પ્રાભૃતિકાદ્વારવિધિમાહ-

પાહુડિઆ જીઈં બલી, કજ્જડ ઓસક્કણાઇઅં તત્થ ।

વિક્કિરિઅ ઠાળ સરુણા-અગ્ગહણે અંતરાયં ચ ॥ ૧૪૪૫ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રાભૃતિકા યસ્યાં' વસતૌ 'બલિ: ક્રિયતે, અવસર્પણાદિ તત્ર' તદ્ભક્ત્યા ભવતિ 'વિક્ષિપ્તસ્ય' બલે, 'સ્થાનાત્' કાયોત્સર્ગતઃ, 'શકુનાદ્યગ્રહણે' સંત્યન્તરાયં ચ' ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૪૫ ॥

અગ્નિદ્વારવિધિમાહ-

અગ્નિત્તિ સાગ્ગિણી જા, પમજ્જણે રેણુમાઇવાઘાઓ ।

અપમજ્જણે અકિરિઆ, જોઈંફુસર્ણામિ અ વિભાસા ॥ ૧૪૪૬ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'અગ્નિરિતિ સાગ્નિર્યા' વસતિઃ, 'પ્રમાર્જને' તત્ર 'રેણવાદિના વ્યાઘાતો'ડગ્નેઃ, 'અપ્રમાર્જને' સતિ' અક્રિયા' -આજ્ઞાભક્ત્યો, 'જ્યોતિઃસ્પર્શને ચ વિભાષા' -સ્યાદ્વા ન વાડ્ ગારુડાવિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૪૬ ॥

મૂલગાથામાં રહેલ ચ શબ્દનો અર્થ કહે છે-

(૧૪૨૭મી) મૂળગાથામાં રહેલ ચ શબ્દથી એ સૂચન કર્યું છે કે- જે વસતિમાં વસતિનો દાતા બીજું પણ વિચિત્ર પ્રકારનું કોઈ નિયંત્રણ (કે શરત) કરે તો તે વસતિ પણ જિનકલ્પીને યોગ્ય નથી. [૧૪૪૪] ૧૬ પ્રાભૃતિકા દ્વારનો વિધિ કહે છે- જે વસતિમાં બલિ કરવામાં આવે તે વસતિ પ્રાભૃતિકા છે. આવી વસતિ અકલ્પ્ય છે. કારણ કે ત્યાં કાયોત્સર્ગ કરવાથી જિનકલ્પીની ભક્તિથી કોઈ ત્યાં વિખરાયેલા બલિને ખસેડવો વગેરે કાર્ય કરે. અથવા પક્ષી વગેરે તે બલિને ન લે, એથી તેને અંતરાય થાય. [૧૪૪૫] ૧૭ અગ્નિદ્વારને કહે છે- જે વસતિમાં અગ્નિ હોય (તે અકલ્પ્ય છે, કારણ કે) ત્યાં વસતિ પ્રમાર્જવાથી રેણુ આદિથી અગ્નિનો નાશ (કે પીડા) થાય. જો પ્રમાર્જવામાં ન આવે તો આજ્ઞાભંગ થાય. અગ્નિની જ્યોતિનો સ્પર્શ થાય કે ન પણ થાય, અંગારા વગેરે હોય તો ન થાય. [૧૪૪૬]

દીપદ્વારવિધિમાહ-

દીવત્તિ સદીવા જા, તીઈં વિસેસો ડ હોઇ જોઇમ્મિ ।

એત્તો ચ્ચિઅ ઇહ ભેઓ, સેસા પુવ્વોઇઆ દોસા ॥ ૧૪૪૭ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'દીપ ઇતિ સદીવા યા' વસતિઃ, 'તસ્યાં વિશેષસ્તુ' સદીપ્યાં 'ભવતિ જ્યોતિષિ', તદ્ભાવેન સ્પર્શસમ્ભવાદ્, 'અત એવ' કારણાં દિહ ભેદો' દ્વારસ્ય દ્વારન્તરત્, 'શેષાઃ પૂર્વોક્તા દોષાઃ' પ્રમાર્જનાદય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૪૭ ॥

અવધાનદ્વારવિધિમાહ-

ઓહાણં અમ્હાણવિ, ગેહસ્સુવઓગદાયગો તંસિ ।

હોહિસિ ભગંતિ ઠંતે, જીએ એસાવિ સે ણ ભવે ॥ ૧૪૪૮ ॥ દારં ॥

वृत्तिः- 'अवधानं' ना' मास्माकमपि गृहस्योपयोगदाता त्वमसि'-भगवन् ! 'भविष्यसि भणन्ति तिष्ठति' सति 'यस्यां' वसतौ 'एषाऽपि 'से' तस्य जिनकल्पिकस्य 'न भवेदिति' गाथार्थः ॥ १४४८ ॥

कियज्जनद्वारविधिमाह-

तह कइ जणत्ति तुम्हे, वसहिह एत्थंति एवमपि जीए ।

भणइ गिहीऽणुण्णाए, परिहरए णवस्मेअंपि ॥ १४४९ ॥ दारं ॥

वृत्तिः- 'तथा कियन्तो जना' इति यूयं वत्स्यथात्र वसताविति एवमपि यस्यां वसतौ भणन्ति गृहीदाताऽनुज्ञायां प्रस्तुतायां परिहरत्यसौ महामुनिर्नवरमेतामपि वसतिमिति गाथार्थः ॥ १४४९ ॥

परिहारप्रयोजनमाह-

सुहममवि हु अचिअत्तं, परिहरएसो परस्स निअमेणं ।

जं तेण तुसद्दाओ, वज्जइ अण्णंपि तज्जणणीं ॥ १४५० ॥ दारं ॥

वृत्तिः- सूक्ष्ममप्यचियत्तम्-अप्रीतिलक्षणं परिहरत्यसौ भगवान् परस्य नियमेन 'यद्' यस्मात् तेन कारणेन तुशब्दात् मूलगाथोपात्ताद्वर्जयत्यन्यामपि वसतिं तज्जजननीम्-ईषदप्रीतिजननीं, न च ममत्वमन्तरेण तथा विचारः कियत् इति गाथार्थः ॥ १४५० ॥

१८ दीप द्वारनो विधि कहे छे- जे वसतिमां दीपक होय ते वसतिमां विशेषथी तो ज्योतिसंभंधी दोष लागे. कारण के दीपक होवाथी ज्योतिनो स्पर्श थाय. आ ज कारणथी अही अग्निद्वारथी आ द्वार त्मित्र कर्यो छे. आ वसतिमां आकीना पूर्वोक्त (अग्निद्वारमां कहेला) प्रभार्जन वगेरेथी थनारा दोषो पण ज्ञापवा. [१४४७] १८ अवधान द्वारनो विधि कहे छे- अवधान अटले जे वसतिमां रहेतां "हे भगवंत ! आप अमारा पण घरनुं ध्यान राखो अथवा राखजो" ऐम गृहस्थो कहे आ वसति पण जिनकल्पीने योग्य नथी. [१४४८] २० केटला जन ? अे द्वारनो विधि कहे छे- जे वसतिमां वसतिनी अनुज्ञा लेती वपते वसतिदाता आ वसतिमां तमे केटला माणसो रहेसो ऐम पूछे अे वसतिनो पण महामुनि त्याग करे. [१४४८] त्यागनुं प्रयोजन कहे छे- आ भगवंत बीजानी सूक्ष्म पण अप्रीतिनो अवश्य त्याग करे छे. तेथी आ वसतिनो अने थोडी पण अप्रीति करे तेवी बीज पण वसतिनो त्याग करे छे. गृहस्थने (अतिशय) ममत्व विना तेवो (साधु मकाननी रक्षा करे वगेरे प्रकारनो) विचार न आवे. (अथी साधु तेना मकान वगेरेनी रक्षा न करे तो तेने अप्रीति थाय.) "थोडी पण अप्रीति थाय तेवी वसतिमां न रहे" अेवुं सूयन मूलगाथा (१४२७)मां लीधेला तु शब्दथी कर्युं छे. [१४५०]

व्याख्याता द्वितीयमूलगाथा, अधुना तृतीया व्याख्यायते, तत्र भिक्षाचर्याद्वारविधिमाह-

भिक्षाअरिआ णियमा, तइआए एसणा अभिगगहिआ ।

एअस्स पुव्वभणिआ, एक्काविअ होइ भत्तस्स ॥ १४५१ ॥ दारं ॥

વૃત્તિ:- 'ભિક્ષાચર્યા નિયમાત્'-નિયોગેન 'તૃતીયાયાં' પૌરુષ્યામ્, 'एषणा' च ग्रहणैषणा-'भि-
गृहीता' भव' त्यस्य पूर्वभणिता' जिनल्पिकस्य, 'एकैव भवति भक्तस्य', न द्वितीयेति गाथार्थः ॥ १४५१ ॥
પાનકદ્વારવિધિમાહ-

पाणगगहणं एवं, ण सेसकालं पओअणाभावा ।

जाणइ सुआइसयओ, सुद्धमसुद्धं च सो सव्वं ॥ १४५२ ॥ दारं ॥

વૃત્તિ:- 'પાનકગ્રહણમયેવમ'સ્ય, 'ન શેષકાલં, પ્રયોજનાભાવાત્' કારણાત્, સંસક્તગ્રહણ-
दोषपरिहारमाह-'जानाति श्रुतातिशयत' एव' शुद्धमशुद्धं च स सर्वं' पानकमिति गाथार्थः ॥ १४५२ ॥
લેપાલેપદ્વારવિધિમાહ-

लेवालेवंति इहं, लेवाडेणं अलेवडं जं तु ।

अण्णेण असंमिस्सं, दुगंणि इह होइ विण्णेअं ॥ १४५३ ॥ दारं ॥

વૃત્તિ:- 'લેપાલેપ'મિતિ 'અત્રા'ધિકારે 'લેપવતા' વ્યજ્ઞનાદિના 'અલેપવદ્'યદો'દનાદિ,
किमुक्तं भवति ? -'अन्येनासंमिश्रं' वस्त्वन्तरेण 'द्वितयमप्यत्र भवति, विज्ञेयं', भक्तं पानं चेति
गाथार्थः ॥ १४५३ ॥

अलेपद्वारविधिमाह-

अल्लेवं पयईए, केवलगंणि हु न तस्सरुवं तु ।

अण्णे उ लेवकारी, अलेवमिति सूरओ बिंति ॥ १४५४ ॥ दारं ॥

વૃત્તિ:- 'અલેપં પ્રકૃત્યા'-સ્વરૂપેણ 'કેવલમપિ' સત્ 'ન તત્સ્વરૂપં તુ'-લેપસ્વરૂપમેવ
जगार्यायामवत्, 'अन्ये त्वलेपकारि'-परिणामे 'अलेपमित्ये'वं 'सूरयः'-आचार्या 'ब्रुवत' इति
गाथार्थः ॥ १४५४ ॥

બીજી મૂળગાથાનું વ્યાખ્યાન કર્યું, હવે ત્રીજીનું વ્યાખ્યાન કરવામાં આવે છે. તેમાં ૨૧
ભિક્ષાચર્યા દ્વારનો વિધિ કહે છે- જિનકલ્પી ત્રીજા પ્રહરમાં જ ભિક્ષા માટે જાય, તેની ભોજનની
ભિક્ષા પૂર્વે (૧૪૧૨મી ગાથામાં) કહ્યું તેમ અભિગ્રહવાળી એક જ હોય, બીજી ન હોય. [૧૪૫૧]
૨૨ પાણીદ્વારનો વિધિ કહે છે- જિનકલ્પી પાણી પણ ત્રીજા પ્રહરમાં જ લે, અન્ય કાલમાં ન લે.
કારણ કે અન્યકાળમાં પાણીનું પ્રયોજન ન હોય.

પ્રશ્ન- જિનકલ્પી જીવોથી સંસક્ત હોય એવું પાણી વહોરી લે એવું ન બને ?

ઉત્તર- ના. કારણ કે તે શ્રુતના અતિશયથી જ કોઈ પણ પાણી શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ એ જાણે
છે. [૧૪૫૨] ૨૩ લેપાલેપ દ્વારનો વિધિ કહે છે- લેપવાળા શાક વગેરે અન્ય દ્રવ્યથી મિશ્રિત ન
થયાં હોય તેવાં લેપરહિત ભાત વગેરે ભોજન અને પાણી એ બંને લેપાલેપ છે. (જિનકલ્પી લેપાલેપ
'ભોજન-પાણી લે.) [૧૪૫૩] ૨૪ અલેપદ્વારનો વિધિ કહે છે- જે દ્રવ્ય એકલું હોય તો પણ સ્વભાવથી

૧. આનો ભાવ એ છે કે જિનકલ્પી લેપવાળાં દ્રવ્યો તો ન લે, કિંતુ લેપમિશ્રિત દ્રવ્યો પણ ન લે.

अलेपस्वरूपवाणुं ज लोप, जेमके जगारी धान्यनुं ओसामण, ते द्रव्य अलेप छे. बीज आचार्यो कहे छे के- जे द्रव्य (स्वभावथी अलेप न लोप किंतु अन्य द्रव्य साथे संभोजन वगेरे प्रकियाथी) परिष्णामे अलेपकारी बनतुं लोप ते अलेप छे. (जिनकल्पी अलेप द्रव्य ले.) [१४५४]

आचामाम्लद्वारविधिमाह-

णायंबिलमेअंपि हु, अइसोसपुरीसभेअदोसाओ ।

उस्सगिअं तु किं पुण, पयईए अणुगुणं जं से ॥ १४५५ ॥ दारं ॥

वृत्ति:- 'नाचामाम्लमेतदप्य'लेपकारि, 'अतिशोषपुरीषभेददोषाद्', वाय्वादिधातुभावेन, 'औत्सर्गिकमेवौ'दनरूपं, 'किं पुनः प्रकृते'देहरूपाया 'अनुगुणं' यद्वल्लादि 'से' तस्येति गाथार्थः ॥ १४५५ ॥

प्रतिमाद्वारविधिमाह-

पडिमत्ति अ मासाई, आईसहा अभिग्गहा सेसा ।

णो खलु एस पवज्जइ, जं तत्थ ठिओ विसेसेणं ॥ १४५६ ॥ दारं ॥

वृत्ति:- 'प्रतिमा इति च मासाद्याः आदिशब्दा'मूलगाथागतत्वाद् 'अभिग्रहाः शेषाः'- अकण्डूय-नादयः'न खल्वेषः प्रतिपद्यते' जिनकल्पिकः, 'यत्तत्र'-अभिग्रहे'स्थितो विशेषेणे'ति गाथार्थः ॥ १४५६ ॥

जिनकल्प इति मूलद्वारागाथावयवं व्याचिख्यासुरह-

जिणकप्पत्ति अ दारं, असेसदाराण विसयमो एस ।

एअंमि एस मेरा, अववायविवज्जिआ णिअमा ॥ १४५७ ॥ दारं ॥

वृत्ति:- 'जिनकल्प इति च द्वारं' मूलद्वारागाथागतं 'अशेषद्वाराणां' श्रुतसंहननादीनां 'विषय एष' वर्तत इति, 'एतस्मिन्' जिनकल्पे 'एषा मर्यादा' श्रुतादिर्योक्ता 'अपवादविवर्जिता नियमाद्'-एकान्तेनेति गाथार्थः ॥ १४५७ ॥

मासकल्पद्वारावयवार्थमाह-

मासं निवसइ खित्ते, छव्वीहीओ अ कुणइ तत्थविअ ।

एगेगमडइ कम्माइवज्जणत्थं पइदिणं तु ॥ १४५८ ॥ दारं ॥

वृत्ति:- 'मासं निवसति क्षेत्रे' एकत्र 'षड् वीथीः करोति'-गृहपट्टिकरूपाः परिकल्प्य, 'तत्रापि च' वीथीकदम्बके 'एकैकामटति' वीथीं 'कम्मादिवर्जनार्थम्', अनिबद्धतया, 'प्रतिदिनमिति' गाथार्थः ॥ १४५८ ॥

२५ आचामाम्लद्वारनो विधि कहे छे-

जिनकल्पी अलेपकृत द्रव्यो पण आचामाम्ल (= पाटुं ओसामण वगेरे प्रवाही) न ले. कारण के आचामाम्ल द्रव्यो ले तो तृषा-शोष थाय, मण भागेलो-ढीलो थाय, (मण ढीलो उतरवाथी

અશુચિને સાફ કરવાનો પ્રસંગ આવે) વળી વાયુ આદિ ધાતુના વિકાર થાય, માટે ઉત્સર્ગ માર્ગે તેવું તજે અને ઓદનાદિ ગ્રહણ કરે. આ ઉત્સર્ગ સમજવો. તત્ત્વથી તો શારીરિક પ્રકૃતિને અનુકૂળ વાલ, યજ્ઞ વગેરે તે જિનકલ્પિકને કલ્પ્ય સમજવા. [૧૪૫૫] ૨૬ પ્રતિમા દ્વારનો વિષિ કહે છે- જિનકલ્પી માસિકી વગેરે પ્રતિમાઓ અને “શરીરને ન ખંજવાળવું” વગેરે અભિગ્રહો ન લે. કારણ કે (જિનકલ્પના આચારોનું પાલન કરવાથી) તે વિશેષ રૂપે અભિગ્રહમાં રહેલો છે. [૧૪૫૬] મૂલ દ્વારગાથાના જિનકલ્પ એ પદનું વિવરણ કરે છે- મૂલદ્વારગાથામાં કહેલ જિનકલ્પ એ દ્વાર શ્રુત, સંઘયજ્ઞ વગેરે બધા દ્વારોનો વિષય છે, અર્થાત્ એ બધાં દ્વારો જિનકલ્પીનાં છે. જિનકલ્પસંબંધી શ્રુત વગેરે જે મર્યાદા કહી છે તે અપવાદ રહિત=એકાંતરૂપ છે. [૧૪૫૭] ૨૭ માસકલ્પ દ્વારનો વિશેષ અર્થ કહે છે- એક ક્ષેત્રમાં એક માસ રહે. ભિક્ષાધરોની છ શેરીઓ (= ભાગ) કલ્પે. આધાકર્મ વગેરે દોષો ન લાગે એટલા માટે દરરોજ ‘અપ્રતિબદ્ધપણે એક એક શેરીમાં (= ભાગમાં) ભિક્ષા માટે ફરે. [૧૪૫૮]

વ્યાખ્યાતા તૃતીયા દ્વારગાથા, સામ્પ્રતમત્ર પ્રાસંગિકમાહ-

કહ પુણ હોજ્જા કમ્મં, એથ પસંગેણ સેસયં કિંપિ ।

વોચ્છામિ સમાસેણં, સીસજણવિબોહણઢ્વાણ ॥ ૧૪૫૯ ॥

વૃત્તિ:- ‘કથં પુનર્ભવેત્ કર્મ્માસ્ય’ અટત: ?, ‘અત્ર પ્રસજ્ઞેન શેષં કિમપ્યે’ તદ્વક્તવ્યતાગતમેવ ‘વક્ષ્યામિ સમાસેન’, કિમર્થમિત્યાહ- ‘શિષ્યજનવિબોધનાર્થં મિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૪૫૯ ॥

આભિગ્ગહિણે સદ્ધા, ભક્તોગાહિમગ્ગ વીહ તિઅ પૂઈ ।

ચોઅગ નિવ્વયણંતિ અ, ઉક્કોસેણં ચ સત્ત જણા ॥ ૧૪૬૦ ॥

[સરછોડગાહા]

વૃત્તિ:- ‘આભિગ્ગહિકે’ જિનકલ્પિક ઉપલબ્ધે ‘શ્રદ્ધો’ પજાયતે આગાર્યા:, તત્ર ‘ભક્તોદ્ગ્રાહિમક’ત્તિ સા એતદુભયં કરોતિ, ‘દ્વિતીયે’ ઝહનિ ‘ત્રીન્’ દિવસાન્ ‘પૂતિ’, તદ્ભાવનાં વક્ષ્યામ:; અત્રાન્તરે ‘ચોદકો નિર્વચનમિતિ ચ’ ભવતિ, ‘ઉત્કૃષ્ટતશ્ચ’-ઉત્સર્ગપદેન ‘સત્ત જના’ એતે એકવસતૌ ભવન્તીતિ ગાથાસમુદાયાર્થ: ॥ ૧૪૬૦ ॥

ત્રીજી દ્વારગાથાનું વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે અહીં પ્રાસંગિક કહે છે-

અહીં પ્રસંગથી ભિક્ષા માટે ફરતા જિનકલ્પીને આધાકર્મ વગેરે દોષો કેવી રીતે લાગે તે કહીશ, અને શિષ્યોને વિશેષ બોધ થાય એ માટે જિનકલ્પ સંબંધી જ બીજું પણ કંઈક સંક્ષેપથી કહીશ. [૧૪૫૯] (આભિગ્ગહિણે સદ્ધા-) અભિગ્રહવાળા જિનકલ્પીનો યોગ થતાં ગૃહસ્થસ્ત્રીને તેના પ્રત્યે શ્રદ્ધા થાય. (ભક્તોગાહિમગ-) આથી તે (જિનકલ્પી માટે) ભોજન અને અવગાહિમ એ બે તૈયાર કરે, (વીહ

૧. આસક્તિ કે મમત્વ કર્યા વિના.

तिअ पूई) बीश्र दिवसथी त्रश दिवस सुधी 'पूति (= पूतिदोपवाणा) थाय. आ विषयनी भावना (पछी) कडीशुं. (चोअग निव्वयणति-) अही वय्ये प्रश्न अने उत्तर छे. (उक्कोसेणं च सत्त जणाः) उत्कृष्टथी अेक वसतिमां सात जिनकल्पी रडे. आ प्रभासे गाथानो संक्षेपथी अर्थ छे. [१४६०]

अवयवार्थमाह-

जिणकप्पाभिग्गहिअं, दट्टुं तवसोसिअं महासत्तं ।

संवेगागयसब्बा, काई सट्ठी भणिज्जाहि ॥ १४६१ ॥

वृत्ति:- 'जिनकल्पाभिग्रहिकमृ'पि 'दृष्ट्वा तपःशोषितं महासत्त्वं संवेगागतश्रद्धा' सती 'काचित् श्राद्धी' योषिद् 'भणेद्' ब्रूयादिति गाथार्थः ॥ १४६१ ॥

किं काहामि अहण्णा ?, एसो साहू ण गिण्हए एअं ।

णत्थि महं तारिसयं, अण्णं जमलज्जिआ दाहं ॥ १४६२ ॥

वृत्ति:- 'किं करिष्याम्यधन्या'ऽहं, 'एष साधुर्न गृह्णाति एतत्', नूनं 'नास्ति मम तादृशमन्यच्छे'भनं 'यदलज्जिता दास्यामी'ति गाथार्थः ॥ १४६२ ॥

सव्वपयत्तेण अहं, कल्लं काऊण भोअणं विउलं ।

दाहामि पयत्तेणं, ताहे भणई अ सो भयवं ॥ १४६३ ॥

वृत्ति:- 'सर्वप्रयत्नेनाहं कल्पे कृत्वा भोजनं' साधु 'विपुलं दारयामि प्रयत्नेन, तदा भणति चासौ भगवांस्तच्छ्रुत्वा उक्त्या निवारणायेति गाथार्थः ॥ १४६३ ॥

अणिआओ वसहीओ, भमरकुलाणं च गोउलाणं च ।

समणाणं सउणाणं, साख्खाणं च मेहाणं ॥ १४६४ ॥

वृत्ति:- 'अनियता वसतयः', केषामित्याह-'भ्रमरकुलानां च गोकुलानां च' तथा 'श्रमणानां शकुनानां शारदानां च मेघानामित्यर्थः ॥ १४६४ ॥

तीए अ उवक्खडिअं, मुक्का वीही अ तेण धीरेण ।

अहीणमपरितंतो, बिइअं च पहिंडिओ वीहिं ॥ १४६५ ॥

वृत्ति:- 'तया च' अगार्या 'उपस्कृतम'नाभोगात्, 'मुक्ता वीथी च तेन धीरेण' द्वितीयेऽहनि, 'अदीनः' चेतसांऽपरिश्रान्तः' कायेन 'द्वितीयां च' क्रमागतां 'पर्यटितो वीथीम'साविति गाथार्थः ॥ १४६५ ॥

१. जे घरमां आधाकर्मिक आदार बन्यो होय ते घर प्रथम दिवसे (= आधाकर्मिक आदार बन्यो होय ते दिवसे) आधाकर्मिक गणाय, अने पछीना त्रश दिवस पूति गणाय. आ चार दिवस सुधी ते घरमां गोखरी जवुं न कल्पे.

ઉક્ત ગાથાનો વિસ્તારથી અર્થ કહે છે—

જિનકલ્પના અભિગ્રહવાળા (= જિનકલ્પી), તપથી શુષ્કકાયાવાળા અને મહાસત્ત્વવંત એવા મુનિને જોઈને જેને સંવેગથી શ્રદ્ધા (= દાનરુચિ) ઉત્પન્ન થઈ છે એવી કોઈ શ્રદ્ધાળુ સ્ત્રી કહે કે- [૧૪૬૧] અધન્યા હું શું કરીશ ? કારણ કે આ સાધુ આ ભોજન લેતા નથી. ખરેખર મારી પાસે બીજું તેવું સારું ભોજન નથી કે જેને હું શરમાયા વિના આપી શકું. [૧૪૬૨] કાલે હું સર્વ પ્રયત્નથી સારું ઘણું ભોજન કરીને સાધુને પ્રયત્નપૂર્વક આપીશ. આ સાંભળીને તેને વચન વડે (દોષથી) રોકવા તે ભગવંત કહે કે- [૧૪૬૩] ભ્રમરવૃન્દો, ગોકુળો, સાધુઓ, પક્ષીઓ અને શરદઋતુના વાદળોનાં સ્થાનો અનિયત હોય છે. [૧૪૬૪] બીજા દિવસે તે સ્ત્રીએ અનુપયોગથી મુનિ માટે ભોજન તૈયાર કર્યું. ધીર તે મુનિએ તે શેરી છોડી દીધી. મનથી અદીન અને કાયાથી થાક રહિત તે મુનિ કમથી આવેલી બીજી શેરીમાં ફર્યા. [૧૪૬૫]

તત્રેયં વ્યવસ્થા-

પદમદિવસમ્મિ કમ્મં, તિણિણ અ દિવસાણિ પૂઠ્ઠાં હોઠ્ઠ ।

પૂઠ્ઠસુ તિસુ ણ કપ્પઠ્ઠ, કપ્પઠ્ઠ તઠ્ઠાં કાં કપ્પે ॥ ૧૪૬૬ ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રથમદિવસે કમ્મં' તદુપસ્કૃતં, 'ત્રીન્ દિવસાન્ પૂતિર્ભવતિ' તદ્ ગૃહમેવ, 'પૂતિષુ ત્રિષુ ન કલ્પતે' તન્નાન્યદપિ કિચ્છિત્, 'કલ્પતે તૃતીયે ગતે 'કલ્પે' દિવસેऽપરસ્મિન્નહનીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૬૬ ॥

उग्गाहिमए अज्जं, नवि आए कल्ल तस्स दाहामो ।

दोणिण दिवसाणि कम्मं, तइआई पूठ्ठअं होठ्ठ ॥ १४६७ ॥

વૃત્તિ:- 'उद्ग्राहिमके' कृते सति 'अद्य नायातो'ऽसौ ऋषिः 'कल्प्यं तस्य दास्यामी'ति दिवसे यदाऽभिसन्धते, अत्र 'द्वौ दिवसौ कर्म', तद्भावाविच्छेदात्, 'तृतीयादिषु' दिवसेषु 'पूति तद्भवती'ति गार्थार्थः ॥ १४६७ ॥

तिर्हि कप्पेहिं न कप्पइ, कप्पइ तं छट्टसत्तमदिणमि ।

अकरणादिअहो पढमो, सेसा जं एक्क दोणिण दिणा ॥ १४६८ ॥

વૃત્તિ:- तत्र 'त्रिषु 'कल्पेषु' दिवसेषु 'न कल्पते, कल्पते तद्' गृहं 'षष्ठसप्तमे दिवसे'ऽग्रहणदिवसतः, एतदेवाह- 'अकरणादिवसः प्रथमो'ऽटनगतः, 'शेषो यदेकः द्वौ' वा 'दिवसावा'धाकर्मगतत्विति गार्थार्थः ॥ १४६८ ॥

તેમાં (સાધુ માટે ભોજન બનાવ્યું એ વિષે) વ્યવસ્થા આ છે—

સ્ત્રીએ બનાવેલું ભોજન પહેલા દિવસે આધાકર્મ દોષવાળું બને, ત્રણ દિવસ સુધી તે ઘર જ પૂતિ બને, આથી તેના ઘરે બીજું પણ કાંઈ ત્રણ દિવસ સુધી ન કલ્પે. ત્રીજો દિવસ વીતી ગયા

पछी कल्पे. [१४६६] साधु माटे 'अवगाहिम (पङ्कवान्) बनाव्युं होय त्यारे "आजे आ मुनि न आव्या, काले तेमने आपीश" अेम दिवसे धारणा करे तो ते घर बे दिवस आधाकर्म दोषवाणुं थाय, कारण के साधुने वडोराववानी भाव कायम छे. त्रीज वगेरे दिवसोमां ते घर पूति थाय. [१४६७] ते घरनुं त्रश दिवसो सुधी न कल्पे, जे दिवसे न लीधुं ते दिवसथी छक्का के सातमा 'दिवसे कल्पे. आ ज (उत्तरार्धथी) कडे छे- जे दिवसे बनाव्युं नथी, अर्थात् जे दिवसे पडेलीवार भिक्षा माटे गया अने लीधुं नछि, ते पडेलो दिवस, त्यारपछीनो बीजो अेक दिवस अगर बे दिवसो आधाकर्म दोष संबंधी थाय. (त्यारबाद त्रश दिवस पूतिदोष संबंधी थाय. आम पांय के छ दिवस थाय. पांय दिवस थाय तो छक्का दिवसे कल्पे, छ दिवस थाय तो सातमा दिवसे कल्पे. जे लोजन साधु माटे बनाव्युं होय तो अेक दिवस आधाकर्म बनवाथी पांय दिवस थाय, (जे दिवसे वडोर्युं नछि ते अेक दिवस, बीज दिवसे आधाकर्मी बनाव्युं अे बीजो दिवस, त्रश दिवस पूतिना, अेम पांय दिवस थाय.) जे अवगाहिम बनाव्युं होय अने बीज दिवसे पश साधुने वडोराववानी धारणा करी होय तो बे दिवस आधाकर्म बनवाथी छ दिवस थाय.) [१४६८]

अह सत्तमम्मि दिअहे, पढमं वीहिं पुणोऽवि हिंडंत ।

ददूण सा य सद्धी, तं मुणिवसभं भणिज्जाहि ॥ १४६९ ॥

वृत्ति:- 'अथ सप्तमे दिवसे' अटनगतादारभ्य 'प्रथमां वीथीं पुनरपि 'हिण्डन्तम्' अटन्तं 'दृष्ट्वा सा श्रद्धा'ऽगारी 'मुनिवृषभं' प्रस्तुतं 'भणेद्' ब्रूयादिति गाथार्थः ॥ १४६९ ॥

किं णागयत्थ तइआ, असव्वओ मे कओ तुह निमित्तं ।

इति पुट्ठो सो भयवं, विइआए से इमं भणइ ॥ १४७० ॥

वृत्ति:- 'किं नागताः' स्थ क्यं 'तदा?', असद्वययो मया कृतस्त्वन्निमित्तं', तदग्रहणादसद्वययत्वं मिति, पृष्ठः स भगवान्'-जिनकल्पिकः 'द्वितीयादेशे' पूवदिशापेक्षया 'इदं भणति'-वक्ष्यमाणमिति गाथार्थः ॥ १४७० ॥

अणिआओ वसहीओ, इच्चाइ जमेव वणिणअं पुंवि ।

आणाए कम्माई, परिहरमाणो विसुद्धमणो ॥ १४७१ ॥

वृत्ति:- 'अनियता वसतय इत्यादि, यदेव वर्णितं पूर्वं' गाथासूत्रमिति, 'आज्ञया कर्मादि परिहरन् विशुद्धमनाः' सन् भणतीति गाथार्थः ॥ १४७१ ॥

उवे भिक्षाटनना पडेला दिवसथी आरंभी सातमा दिवसे इरी पश पडेली शेरीमां भिक्षाटन करता जेईने ते श्रद्धाणु खी ते उत्तममुनिने कडे के [१४६८] त्यारे तमे केम न आव्या ? में तभारा माटे फोटो व्यय कर्पो. अही बनावेहुं न लीधुं अे दृष्टिअे फोटो व्यय (= श्रम) समजवी. (अर्थनी

१. अही लोजन शब्दथी ते ज दिवसे लक्ष्य अने बीज दिवसे अलक्ष्य अने तेवी वस्तु समजवी. अवगाहिम शब्दथी अेकथी वधारे दिवसो सुधी लक्ष्य रहे तेवी वस्तु समजवी.

२. माटे ज मुनि इरी ते ज शेरीमां सातमा दिवसे आवे, ते पडेलां नछि. (भू. क. गा. १४०८)

દષ્ટિએ નહિ.) આ પ્રમાણે પૂછાયેલા તે જિનકલ્પી ભગવંત બીજા આદેશમાં આ (નીચેની ગાથામાં કહેવાશે તે) કહે. અહીં પૂર્વના (૧૪૬૪મી ગાથાના) આદેશની અપેક્ષાએ બીજો આદેશ જાણવો. [૧૪૭૦] જિનાજ્ઞાથી આધાકર્મ વગેરે દોષોનો ત્યાગ કરતા અને વિશુદ્ધ મનવાળા તે મુનિ પૂર્વે (૧૪૬૪મી) ગાથામાં “સ્થાનો અનિયત હોય છે” ઈત્યાદિ જે કહ્યું તે જ કહે. [૧૪૭૧]

ચોઈ પદમદિણે, જઈ કોઈ કરિજ્જ તસ્સ કમ્માઈ ।

તથ ઠિઅં ણાકુણં, અજંપિઅં ચેવ તથ કહં ॥ ૧૪૭૨ ॥

વૃત્તિ:- ‘ચોદયતિ’ શિષ્ય:- ‘પ્રથમદિવસે’ અટનગત એવ ‘યદિ કશ્ચિત્કુર્યાત્’ કિચ્છિત્ ‘કમ્માદિ’ અકલ્પ્યં તત્ર સ્થિતં જ્ઞાત્વા’ ક્ષેત્રે’ ડસજ્જલ્લયૈવ’ કિચ્છિત્ તત્ર કથમિ’તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૭૨ ॥

ચોઅગ ! એવંપિ ઇહં, જઈ ડ કરિજ્જાહિ કોઈ કમ્માઈ ।

ણ હિ સો તં ણ વિઆણઙ્ગ, સુઆઙ્ગસયજોગઓ ભયવં ॥ ૧૪૭૩ ॥

વૃત્તિ:- ‘ચોદક ! એવમપ્યત્ર યદિ કુર્યાત્ કશ્ચિત્ કમ્માદિ’ પ્રચ્છન્નમેવ, ‘ન હ્યસૌ તત્ર વિજાનાતિ’, વિજાનાત્યેવ ‘શ્રુતાતિશયયોગતઃ’ કારણાત્ તદ્ ‘ભગવાનિ’તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૭૩ ॥

(હવે પ્રશ્ન-ઉત્તર કહે છે—)

અહીં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે- ભિક્ષાટનના પહેલા દિવસે જ જો કોઈ તે ક્ષેત્રમાં જિનકલ્પીને રહેલા જાણીને કંઈ કદ્યા વિના જ આધાકર્મ વગેરે દોષવાળું કંઈક અકલ્પ્ય કરે તો જિનકલ્પી તેને કેવી રીતે જાણે ? અને કેવી રીતે તેનો ત્યાગ કરે ? [૧૪૭૨] હે પ્રશ્નકારક ! અહીં જો કોઈ આ પ્રમાણે પણ ગુમ જ આધાકર્મ વગેરે દોષવાળું કંઈક કરે તો પણ એ ભગવંત તેને નથી જાણતા એમ નથી, શ્રુતાતિશયનો (= વિશિષ્ટ શ્રુતનો) યોગ હોવાના કારણે જાણે જ છે. [૧૪૭૩]

એસો ડણ સે કપ્પો, જં સત્તમગમ્મિ ચેવ દિવસમ્મિ ।

એગથ અઙ્ગ એવં, આરંભવિવજ્જણાણિમિત્તં ॥ ૧૪૭૪ ॥

વૃત્તિ:- ‘એષ પુનઃ ‘સે’ તસ્ય ‘કલ્પઃ યત્ સપ્તમ એવ દિવસે એકત્ર’ વીથ્યા’મટતિ એવમ્’-ઉક્તવં દારમ્ભવિવજ્જર્જનનિમિત્તમિ’તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૭૪ ॥

ઈઅ અણિઅયવિત્તિં તં, દઙ્ગં સઙ્ગાણવી તદારંભે ।

અણિઅયમો ણ પવિત્તી, હોઙ્ગ તહા વારણાઓ અ ॥ ૧૪૭૫ ॥

વૃત્તિ:- ‘એવમનિયતવૃત્તિં તં’ વીથિવિહારેણ ‘દષ્ટ્વા શ્રાઙ્ગાનામપિ’ પ્રાણિનાં ‘તદારમ્ભે-ડનિયમાત્કા’રણાત્ ‘ન પ્રવૃત્તિર્ભવતિ, તથા વારણાચ્ચા’નિયતત્વાદિભાવેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૭૫ ॥

(તો પછી છ ભાગ કરીને ભિક્ષાટન શા માટે કરે છે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે છે—)

ઉક્ત રીતે આરંભના ત્યાગ માટે તેનો આ કલ્પ છે કે સાતમા જ દિવસે એક શેરીમાં ભિક્ષાટન

करवुं. [१४७४] आ प्रमाशे शेरीना कमे त्रिक्षाटनथी तेने अनियत आञ्जविकावाणा जेईने तेनुं आगमन अनियत होवाना कारणे तथा साधुओनुं स्थान अनियत होय ईत्यादि कहीने रोकवाथी श्रद्धाणु पण जवोनी आधाकर्म वगेरे दोषना आरंभमां प्रवृत्ति न थाय. [१४७५]

गच्छवासिनामेवमकुर्वतामदोषमाह-

इअरेऽवाऽऽणाउच्चिअ, गुरुमाइनिमित्तओ पइदिणंपि ।

दोसं अयिच्छमाणा, अडंति मज्झत्थभावेण ॥ १४७६ ॥

वृत्ति:- 'इतरेऽपि' गच्छवासिन' आज्ञात एव', निमित्तत्वाद्, 'गुर्वादिनिमित्ततश्च' हेतोः 'प्रति-
दिवसमपि दोषमपश्यन्तः' सन्तोऽनेषणारूपं अटन्ति 'मध्यस्थभावेन' समतयेति गाथार्थः ॥ १४७६ ॥

आ प्रमाशे (= दररोज अलग अलग शेरीमां जवुं वगेरे) न करनारा गच्छवासी साधुओने दोष नथी अे कडे छे-

गच्छवासी साधुओ पण आज्ञा रूप निमित्तथी (= तेमने तेवी आज्ञा होवाथी) ज अने गुरु वगेरेना 'निमित्ते अनेषणा रूप दोष न देषाय तो दररोज पण समभावथी अेक शेरीमां त्रिक्षाटन करे. [१४७६]

प्रासङ्गिकमेतत्, प्रस्तुतमेवाह-

एवं तु ते अडंता, वसही एक्काए कइ वसिज्जाहि ! ।

वीहीए अ अडंता, एगाए कइ अडिज्जाहि ॥ १४७७ ॥

वृत्ति:- 'एवं तु ते अटन्तो' जिनकल्पिका 'वसतावेकस्यां कति वसेयुः?', तथा 'वीथ्यां वा अटन्तः' सन्तः 'एकस्यां कत्यट्युरिति' गाथार्थः ॥ १४७७ ॥

एगाए वसहीए, उक्कोसेणं वसंति सत्त जणा ।

अवरोप्परसंभासं, वज्जिता कहवि जोएणं ॥ १४७८ ॥

वृत्ति:- 'एकस्यां वसतौ' बाह्यायां 'उत्कृष्टतो वसन्ति सप्त जनाः', कथमित्याह-'परस्परं सम्भाषणं वर्जयन्तः' सन्तः 'कथमपि योगेने'ति गाथार्थः ॥ १४७८ ॥

वीहीए एक्काए, एक्को च्चिअ पइदिणं अडइ एसो ।

अण्णे भणंति भयणा, सा य ण जुत्तिक्खमा पोआ ॥ १४७९ ॥

वृत्ति:- 'वीथ्यां त्वेकस्यामेक एव प्रतिदिनमटत्येष' जिनकल्पिकः, 'अन्ये भणन्ति भजनां,सा च न युत्तिक्रमा ज्ञेया'ऽत्र वस्तुनीति गाथार्थः ॥ १४७९ ॥

१. गुरु वगेरेना निमित्ते अटले गुरु वगेरेने जे द्रव्यनी जइरियात होय ते द्रव्य अेक ज शेरीमां मणी शके तेम होय तो दररोज पण अेक ज शेरीमां जय.

કુત ઇત્યાહ-

एएसिं सत्त वीही, एत्तो च्चिअ पायसो जओ भणिआ ।

કહ નામ અણોમાણં ?, હવિજ્જ ગુણકારણં ણિઅમા ॥ ૧૪૮૦ ॥

વૃત્તિ:- 'એતેષાં સસ વીથ્યઃ, અત એવ' કારણાત્, મા ભૂદેકસ્યામુભયાટનમિતિ, 'પ્રાયસો યતો ભણિતાઃ' ક્વચિત્પ્રદેશાન્તરે, 'કથં નામાનવમાનં ભવેત્ ?', અન્યોઽન્યસંઘટ્ટાભાવેન 'ગુણ-કારકં નિયમાત્' પ્રવચનસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૮૦ ॥

આ પ્રાસંગિક કહ્યું. હવે પ્રસ્તુત વિષયને જ કહે છે-

પ્રશ્ન- આ પ્રમાણે વિચરતા તે જિનકલ્પીઓ એક વસતિમાં કેટલા રહે? તથા શેરીમાં ભિક્ષાટન કરતા તે જિનકલ્પીઓ એક શેરીમાં કેટલા ભિક્ષાટન કરે? [૧૪૭૭]

ઉત્તર- એક વસતિમાં ઉત્કૃષ્ટથી સાત જિનકલ્પીઓ રહે, અને કોઈ પણ રીતે પરસ્પર બોલે નહિ. [૧૪૭૮] એક શેરીમાં પ્રતિદિન એક જ જિનકલ્પી ભિક્ષાટન કરે. આ વિષે બીજાઓ વિકલ્પ કહે છે, અર્થાત્ એક શેરીમાં પ્રતિદિન એકથી વધારે પણ જિનકલ્પીઓ ભિક્ષાટન કરે એમ કહે છે. પણ આ વિકલ્પ યુક્તિક્ષમ નથી=યુક્તિ સામે ટકી શકે તેમ નથી. [૧૪૭૯] આ વિકલ્પ યુક્તિક્ષમ કેમ નથી? એ કહે છે- એક શેરીમાં બે જિનકલ્પીઓને ભિક્ષાટન કરવાનો પ્રસંગ ન આવે એ માટે જ જિનકલ્પીઓની કોઈક પ્રદેશમાં 'પ્રાયઃ' સાત શેરીઓ (= વિભાગો) કહી છે. જો આ રીતે વિભાગ ન પાડવામાં ન આવે તો એક શેરીમાં જિનકલ્પીઓનો પરસ્પર સંઘટ્ટ થાય. આથી (અણોમાણં =) ક્ષેત્રના માપનો અભાવ=વિભાગનો અભાવ જિનકલ્પીઓના પરસ્પરના સંઘટ્ટના અભાવદ્વારા નિયમા પ્રવચનને લાભકારી કેવી રીતે થાય? ન જ થાય.

(ભાવાર્થ- ક્ષેત્રના વિભાગ ન પાડવામાં આવે તો જિનકલ્પીઓનો પરસ્પર સંઘટ્ટ થાય અને એથી શાસનને નુકસાન થાય. લોકોને એમ થાય કે એકને આપ્યું તો બીજો આવ્યો, બીજાને આપ્યું તો ત્રીજો આવ્યો. આમ લોકોને અરુચિ થવાનો સંભવ રહે. એથી શાસનની હીલના થાય. જ્યારે વિભાગ પાડવામાં આવે તો એક શેરીમાં એકથી વધારે ન જાય, એથી લોકોને જિનકલ્પી પ્રત્યે આદર વધે. આથી શાસનની પ્રભાવના થાય.) [૧૪૮૦]

વીથીજ્ઞાનોપાયમાહ-

अइसइणो अ जमेए, वीहिविभागं अओ विआणंति ।

ઝણાઇર્ણહિં ધીરા, સમયપસિદ્ધેર્ણિં લિંગોર્ણિં ॥ ૧૪૮૧ ॥

વૃત્તિ:- 'અતિશયિનશ્ચ યદેતે' શ્રુતતઃ 'વીથીવિભાગમતો વિજાનન્ત્યે'વેતિ, 'સ્થાનાદિભિઃ ધીરા' વસતિગતૈઃ 'સમયપ્રસિદ્ધૈર્લિંગૈઃ' શ્રુતાદેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૮૧ ॥

૧. જ્યારે સાત જિનકલ્પીઓ એક સ્થળે ભેગા થાય ત્યારે સાત વિભાગ કરવાના હોય છે. સાત જિનકલ્પીઓ ક્યારેક જ ભેગા થાય. આથી સાત ભાગ પણ ક્યારેક જ કરવાના હોય છે. માટે અહીં 'પ્રાયઃ' કહ્યું છે.

ઉપસંહરત્રાહ-

एसा सामायारी, एएसि समासओ समक्खाया ।

एत्तो खित्तादीअं, ठिइमेएसिं तु वक्खामि ॥ १४८२ ॥

वृत्ति:- 'एषा सामाचारी 'एतेषां' जिनकल्पिकानां 'समासतः समाख्याता, अतः क्षेत्राद्यां स्थितिं'-भावाद्यवस्थां 'एतेषामेव वक्ष्यामीति' गाथार्थः ॥ १४८२ ॥

શેરીઓને જાણવાનો ઉપાય કહે છે-

ધીર જિનકલ્પીઓ શ્રુતાતિશયવાળા હોય છે, એથી શ્રુતના આધારે વસતિમાં રહેલા શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ સ્થાન વગેરે ચિહ્નોથી શેરીના વિભાગને શ્રુતથી અવશ્ય જાણી શકે છે. [૧૪૮૧] ઉપસંહાર કરે છે- જિનકલ્પીઓની આ સામાચારી સંક્ષેપથી કહી. હવે જિનકલ્પીઓની જ ક્ષેત્ર વગેરે સંબંધી સ્થિતિને=વિદ્યમાનતા વગેરે અવસ્થાને કહીશ, અર્થાત્ ક્ષેત્ર વગેરે દ્વારોથી જિનકલ્પીઓનું સ્વરૂપ કહીશ. [૧૪૮૨]

खित्ते कालचरित्ते, तित्थे परिआएँ आगमे वेए ।

कप्पे लिंगे लेसा, झाणे गणणा अभिगहा य ॥ १४८३ ॥

वृत्ति:- 'क्षेत्रे' एकस्मिन् स्थितिस्मीषां, एवं 'काले चारित्रे तीर्थे पर्याये आगमे वेदे कल्पे लिङ्गे लेश्यायां ध्याने' तथा 'गणनाऽभिग्रहाश्चै' तेषां वक्तव्या इति गाथार्थः ॥ १४८३ ॥

पव्वावण मुंडावण, मणसाऽऽवण्णेऽवि से अणुग्घाया ।

कारण णिप्पडिकम्मे, भत्तं पंथो अ तइआए ॥ १४८४ ॥ द्वारगाथाद्वयं

वृत्ति:- 'प्रवाजनमुण्डने' त्यत्र स्थितिर्वाच्या, 'मनसाऽऽपन्नेऽपि' दोषे 'से' तस्य 'अनुद्घाताः'-चतुर्गुणः प्रायश्चित्तं, तथा 'कारणनिष्प्रतिकर्म' तास्थितिर्वाच्या, तथा 'भत्तं पन्थाश्च तृतीयायां' पौरुष्यामस्येति गाथासमासार्थः ॥ १४८४ ॥

(દ્વારગાથાઓ કહે છે-)

૧ ક્ષેત્ર- કયા ક્ષેત્રમાં જિનકલ્પીઓ હોય, ૨ પ્રમાણે ૨ કાલ, ૩ ચારિત્ર, ૪ તીર્થ, ૫ પર્યાય, ૬ આગમ, ૭ વેદ, ૮ કલ્પ, ૯ લિંગ, ૧૦ લેશ્યા, ૧૧ ધ્યાન, ૧૨ ગણના, ૧૩ અભિગ્રહ, ૧૪ પ્રવાજના, ૧૫ મુંડન, ૧૬ પ્રાયશ્ચિત્ત-મનથી પણ દોષ પામે તો જિનકલ્પીને 'અનુદ્ઘાત ચતુર્ગુરુ' પ્રાયશ્ચિત્ત આવે, ૧૭ કારણ, ૧૮ નિષ્પ્રતિકર્મતા, ૧૯ ભક્ત, ૨૦ પંથ-જિનકલ્પી (ભોજન અને વિહાર) ત્રીજા પ્રહરમાં કરે. (આમ ૨૦ દ્વારો છે.) ગાથાઓનો આ સંક્ષિપ્ત અર્થ છે. [૧૪૮૩-૧૪૮૪]

व्यासार्थं तु गाथाद्वयस्यापि ग्रन्थकार एव प्रतिपादयति, तत्राद्यं क्षेत्रद्वारमधिकृत्याह-

खित्ते दुहेह मग्गणं, जम्मणओ चेव संतिभावे अ ।

जम्मणओ जहिँ जाओ, संतीभावो अ जहिँ कप्पो ॥ १४८५ ॥

વૃત્તિ:- 'ક્ષેત્રે દ્વિવિદેહ માર્ગણા' જિનકલ્પકસ્થિતૌ-'જન્મતશ્ચૈવ સદ્ભાવતશ્ચ', તત્ર 'જન્મતો યત્ર જાતઃ' ક્ષેત્રે, એવં જન્માશ્રિત્ય 'સદ્ભાવતશ્ચ યત્ર કલ્પઃ' ક્ષેત્રે, એવં સદ્ભાવમાશ્રિત્ય માર્ગણેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૮૫ ॥

જમ્મણસંતીભાવેસુ હોજ્જ સવ્વાસુ કમ્મભૂમીસુ ।

સાહરણે પુણ ભદ્ધઓ, કમ્મે વ અકમ્મભૂમે વા ॥ ૧૪૮૬ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'જન્મસદ્ભાવયોર'યં 'ભવેત્ સર્વાસુ કાર્મ્મભૂમિષુ'-ભરતાદ્યાસુ, 'સંહરણે પુનર્ભાજ્યો'ડયં 'કાર્મ્મભૂમિકો વા' સદ્ભાવમાશ્રિત્ય 'અકાર્મ્મભૂમિકો વા' સદ્ભાવમાશ્રિત્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૮૬ ॥

બંને ગાથાઓનો વિસ્તૃત અર્થ તો ગ્રંથકાર જ જણાવે છે, તેમાં પહેલા ક્ષેત્રદ્વારને ઉદ્દેશીને કહે છે-

ક્ષેત્ર સંબંધી વિચારણા જન્મથી અને સદ્ભાવથી એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં જે ક્ષેત્રમાં જન્મ થાય તે જન્મથી વિચારણા છે. જે ક્ષેત્રમાં કલ્પ હોય તે સદ્ભાવથી વિચારણા છે. [૧૪૮૫] જન્મથી અને સદ્ભાવથી જિનકલ્પી ભરત વગેરે સર્વ કર્મભૂમિઓમાં હોય. સંહરણથી તો સદ્ભાવને આશ્રયીને કર્મભૂમિમાં પણ હોય કે અકર્મભૂમિમાં પણ હોય. [૧૪૮૬]

કાલદ્વારમધિકૃત્યાહ-

ઉસ્સપ્પિણિ઼ દોસું, જમ્મણઓ તિસુ અ સંતિભાવેણં ।

ઉસ્સપ્પિણિ વિવરીઓ, જમ્મણઓ સંતિભાવેણ ॥ ૧૪૮૭ ॥

વૃત્તિ:- 'અવસર્પિણ્યાં' કાલે દ્વયોઃ'-સુષમદુષ્પમદુષ્પમસુષમયોં જન્મતો'-જન્માશ્રિત્યાસ્ય સ્થિતિઃ, 'તિસૃષુ'-સુષમદુષ્પમદુષ્પમસુષમદુષ્પમાસુ 'સદ્ભાવેને'તિ સ્વરૂપતયાડસ્ય સ્થિતિઃ, 'ઉત્સર્પિણ્યાં વિપરીતો'ડસ્ય કલ્પઃ'જન્મતઃ સદ્ભાવતશ્ચ', એતદુક્તં ભવતિ-દુષ્પમદુષ્પમસુષમસુષમ-દુષ્પમાસુ તિસૃષુ જન્મતઃ દુષ્પમસુષમસુષમદુષ્પમયોસ્તુ દ્વયોઃ સદ્ભાવત એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૮૭ ॥

ણોસપ્પિણિ઼ઉસ્સપ્પિણિ, હો઼ પલિભાગેસુ ચ઼ઉત્થમ્મિ ।

કાલે પલિભાગેસુ અ, સંહરણે હો઼ સવ્વેસું ॥ ૧૪૮૮ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'નાવસર્પિણ્યુત્સર્પિણી'તિ ઉભયશૂન્યે સ્થિતે કાલે 'ભવતિ' ત્વયં જન્મતઃ, સદ્ભાવતશ્ચ 'પ્રતિભાગે ચતુર્થ' એવ 'કાલે'-દુષ્પમસુષમારૂપે વિદેહેષુ, 'પ્રતિભાગેષુ ચ' કેવલેષુ 'સંહરણે' સતિ સદ્ભાવમાશ્રિત્ય 'ભવતિ સર્વેષુ'ત્તરકુર્વાદિગતેષ્વિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૮૮ ॥

કાલદ્વારને ઉદ્દેશીને કહે છે-

અવસર્પિણીકાલમાં જન્મથી ત્રીજા-ચોથા આરામાં જ હોય, (આનો અર્થ એ થયો કે પાંચમા આરામાં જન્મેલ જીવ જિનકલ્પ ન સ્વીકારી શકે,) સદ્ભાવથી ત્રીજા-ચોથા-પાંચમા આરામાં

૧. ચોથા આરામાં જન્મીને પાંચમા આરામાં જિનકલ્પને સ્વીકારે, અથવા ચોથા આરામાં જિનકલ્પને સ્વીકારીને પાંચમા આરામાં પણ વિદ્યમાન હોય એ અપેક્ષાએ સદ્ભાવથી પાંચમા આરામાં હોય.

હોય. ઉત્સર્પિણીમાં આનાથી ઉલટું હોય. તે આ પ્રમાણે- ઉત્સર્પિણીમાં જન્મથી બીજા-ત્રીજા-ચોથા આરામાં હોય, અને સદ્ભાવથી ત્રીજા-ચોથા આરામાં હોય. (આનો અર્થ એ થયો કે બીજા આરામાં જન્મેલ જીવ ત્રીજા આરામાં કલ્પને સ્વીકારી શકે, બીજામાં નહીં.) [૧૪૮૭] ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી રહિત (= અવસ્થિત) કાળમાં મહાવિદેહ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જન્મથી અને સદ્ભાવથી ચોથા આરામાં જ હોય. સંહરણથી સદ્ભાવને આશ્રયીને 'ઉત્તરકુરુ આદિ સર્વ ક્ષેત્રોની અપેક્ષાએ સર્વ આરાઓમાં હોય. [૧૪૮૮]

ચારિત્રદ્વારમધિકૃત્યાહ-

પઢમે વા બીએ વા, પડિવજ્જહ સંજમમ્મિ જિણકપ્પં ।

પુવ્વપડિવત્તઓ પુણ, અણાયરે સંજમે હુજ્જા ॥ ૧૪૮૯ ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રથમે વા'-સામાયિક એવ 'દ્વિતીયે વા'-છેદોપસ્થાપ્યે 'પ્રતિપદ્યતે 'સંયમે' ચારિત્રે સતિ 'જિનકલ્પં', નાન્યસ્મિન્, 'પૂર્વપ્રતિપત્તઃ પુનર'સૌ 'અન્યતરસ્મિન્ સંયમસ્થાને'-સૂક્ષ્મ-સમ્પરાયાદૌ 'ભવેદ્', ઉપશમશ્રેણિમધિકૃત્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૮૯ ॥

મજ્ઝિમતિત્થયરાણં, પઢમે પુરિમંતિમાણ બીઅમ્મિ ।

પચ્છા વિસુદ્ધજોગા, અણાયરં પાવહ્ણ તયં તુ ॥ ૧૪૯૦ ॥

વૃત્તિ:- 'મધ્યમતીર્થકરાણાં' તીર્થે 'પ્રથમે' ભવેત્, દ્વિતીયસ્ય તેપામભાવાત્, 'પુરિમચરમયોસ્તુ' તીર્થકરયોઃ તીર્થે 'દ્વિતીયે' ભવેત્, છેદોપસ્થાપ્ય એવ, 'પશ્ચાદ્વિશુદ્ધયોગાત્' કારણાં દન્યતરં પ્રાપ્નોતિ તં' સંયમં સૂક્ષ્મસમ્પરાયાદિમુપશમાપેક્ષયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૯૦ ॥

ચારિત્રદ્વારને ઉદ્દેશીને કહે છે-

સામાયિક કે છેદોપસ્થાપ્ય ચારિત્રમાં જિનકલ્પનો સ્વીકાર કરે, અન્ય ચારિત્રમાં નહિ. પૂર્વપ્રતિપત્ત (= જિનકલ્પનો જેણે સ્વીકાર કરી લીધો છે તે) તો સૂક્ષ્મસંપરાય વગેરે કોઈ અન્ય ચારિત્રમાં હોય, અર્થાત્ ઉપશમ શ્રેણિની અપેક્ષાએ જિનકલ્પીને સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાપ્યાત ચારિત્ર પણ હોય. (જિનકલ્પી તે ભવમાં મોક્ષમાં ન જાય, આથી તેને ક્ષપકશ્રેણિ ન હોય.) [૧૪૮૯] પહેલા અને છેલ્લા સિવાય મધ્યમ બાવીસ તીર્થકરોના તીર્થમાં સામાયિકચારિત્રમાં જિનકલ્પનો સ્વીકાર થાય. કારણ કે છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર તેમને હોતું નથી. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થકરના તીર્થમાં છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રમાં જ જિનકલ્પનો સ્વીકાર થાય. જિનકલ્પનો સ્વીકાર કર્યા પછી યોગો વિશુદ્ધ થાય તો ઉપશમ શ્રેણિની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મસંપરાય વગેરે અન્ય ચારિત્રને પામે. [૧૪૯૦]

૧. દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુમાં સુપમસુપમા રૂપ પહેલો આરો છે. હરિવર્ષ-રમ્યકર્ષમાં સુપમા રૂપ બીજો આરો છે. હેમવત-હેરણ્યવતમાં સુપમ-દુઃપમા રૂપ ત્રીજો આરો છે. મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં દુઃપમ-સુપમા રૂપે ચોથો આરો છે.
૨. પરિહારવિશુદ્ધિ સિવાય કોઈ પણ ચારિત્રમાં હોય.

તીર્થદ્વારમધિકૃત્યાહ-

તિત્થેત્તિ નિયમઓ ઢ્ચિવય, હોઇ સ તિત્થમ્મિ ન પુણ તદભાવે ।

વિગાઁણુપ્પણ્ણો વા, જાઈસરણાઇઈહિં તુ ॥ ૧૪૯૧ ॥

વૃત્તિ:- 'તીર્થં ઇતિ નિયમત્ત એવ ભવતિ સ' જિનકલ્પિક: 'તીર્થે' સઙ્ઘે સતિ, 'ન પુનસ્તદભાવે, વિગતેઽનુત્પન્ને વા' તીર્થે, 'જાતિસ્મરણાદિભિરેવ' કારણૈરિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૪૯૧ ॥

અહિગયરં ગુણઠાણં, હોઇ અતિત્થંમિ એસ કિં ણ ભવે ? ।

એસા એસસ ઠિઈ, પ્પણ્ણત્તા વીઅરાગેહિં ॥ ૧૪૯૨ ॥

વૃત્તિ:- 'અધિકતરં' તદ્-'ગુણસ્થાનં' શ્રેણ્યાદિ 'ભવત્યતીર્થે', મરુદેવ્યાદીનાં તથાશ્રવણાદિતિ, 'એષ કિં ન ભવતિ' જિનકલ્પિક ઇત્યાશઙ્કચાહ-'એષા એતસ્ય સ્થિતિ:'-જિનકલ્પિકસ્ય 'પ્રજ્ઞસા વીતરાગૈ:', ન પુનરત્ર કાચ્ચિદ્ધુક્તિરિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૪૯૨ ॥

તીર્થદ્વારને આશ્રયીને કહે છે-

જિનકલ્પી નિયમા તીર્થમાં=સંઘ હોય ત્યારે હોય, નહિ કે તેના અભાવમાં. તીર્થનો વિચ્છેદ થાય ત્યારે કે તીર્થ ઉત્પન્ન ન થયું હોય ત્યારે જાતિસ્મરણ વગેરે કારણોથી પણ કોઈ જિનકલ્પી ન થાય. [૧૪૯૧]

પ્રશ્ન- તીર્થના અભાવમાં કષ્ટક શ્રેણિ આદિ અધિક ગુણસ્થાન થાય છે, અર્થાત્ અધિક ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે. મરુદેવામાતા વગેરે માટે તેમ સંભળાય છે. તો પછી અતીર્થમાં જિનકલ્પિક કેમ ન થાય ?

ઉત્તર- વીતરાગ ભગવંતોએ જિનકલ્પિકની આ (= અતીર્થમાં ન થાય એ) મર્યાદા કહી છે, આમાં કોઈ યુક્તિ નથી. [૧૪૯૨]

પર્યાયદ્વારમધિકૃત્યાહ-

પરિઆઓ અ દુભેઓ, ગિહિજઇભેઈહિં હોઇ ણાયવ્વો ।

એક્કેક્કો ડ દુભેઓ, જહણ્ણાઁક્કોસઓ ચેવ ॥ ૧૪૯૩ ॥

વૃત્તિ:- 'પર્યાયશ્ચ દ્વિભેદો'ઽત્ર 'ગૃહિયતિભેદાભ્યાં ભવતિ જ્ઞાતવ્યઃ, એકૈકશ્ચ દ્વિભેદો'ઽસૌ-'જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટશૈવે'તિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૪૯૩ ॥

એસસ એસ ણેઓ, ગિહિપરિઆઓ જહણ્ણ ગુણતીસા ।

જઇપરિઆએ વીસા, દોસુવિ મુક્કોસ દેસૂણા ॥ ૧૪૯૪ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'એતસ્યૈષ જ્ઞેયો ગૃહિપર્યાયો' જન્મત આરભ્ય 'જઘન્ય એકોનત્રિંશદ્વર્ષાણિ, યતિપર્યાયો વિંશતિવર્ષાણિ' જઘન્યઃ, એવં 'દ્વયોરપિ'-ગૃહિયતિભેદયો રુત્કૃષ્ટ'પર્યાયઃ 'દેશોના' પૂર્વકોટીતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૪૯૪ ॥

पर्यायद्वारने आश्रयीने कहे छे-

अही पर्याय गृहस्थनो अने साधुनो એમ બે પ્રકારે છે. એ પ્રત્યેક પર્યાય જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ એમ બે પ્રકારે છે. [૧૪૮૩] જિનકલ્પીનો જઘન્ય ગૃહસ્થપર્યાય જન્મથી આરંભી ઓગણત્રીસ વર્ષ છે, જઘન્ય સાધુપર્યાય વીસ વર્ષ છે. બંનેનો ઉત્કૃષ્ટ પર્યાય દેશોનપૂર્વકોટિ વર્ષ છે. [૧૪૮૪]

આગમદ્વારમધિકૃત્યાહ-

અપ્પુવ્વં ગાહિજ્જઇ, આગમમેસો પડુચ્ચ તં જમ્મં ।

જમુચિઅપગિટ્ઠજોગારાહણઓ ચેવ કયકિચ્ચો ॥ ૧૪૯૫ ॥

વૃત્તિ:- 'અપૂર્વં નાધીતે આગમમેષ:', કુત ઇત્યાહ-'પ્રતીત્ય તજ્જન્મ'-વર્તમાનં, 'યદ્' યસ્માં દુચિતપ્રકૃષ્ટયોગારાધનાદેવ' કારણાત્ 'કૃતકૃત્યો' વર્તત ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૪૯૫ ॥

પુવ્વાહીઅં તુ તયં, પાયં અણુસરૂ નિચ્ચમેવેસ ।

એગગમણો સમ્મં, વિસ્સોઅસિગાઇરૂચયહેઠં ॥ ૧૪૯૬ ॥

વૃત્તિ:- 'પૂર્વાધીતં તુ તત્'-શ્રુતં 'પ્રાયોઽનુસ્મરતિ નિત્યમેવૈષ:'-જિનકલ્પિક: 'એકાગ્રમના: સમ્યગ્' યથોક્તં 'વિશ્રોતસિકાયા: ક્ષયહેતું', શ્રુતં સ્મરતીતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૪૯૬ ॥

આગમદ્વારને આશ્રયીને કહે છે-

જિનકલ્પી વર્તમાન જન્મને આશ્રયીને, અર્થાત્ વર્તમાનભવમાં, નવું શ્રુત ન ભણે. કારણ કે ઉચિત ઉત્કૃષ્ટ યોગની આરાધનાના કારણે જ તે કૃતકૃત્ય છે. [૧૪૮૫] જિનકલ્પી પૂર્વે ભણેલા શ્રુતનું પ્રાય: સદૈવ એકાગ્રચિત્તે સમ્યગ્ (= જે રીતે કહ્યું છે તે રીતે) સ્મરણ કરે. શ્રુત (= શ્રુતનું સ્મરણ) અશુભધ્યાનના ક્ષયનું કારણ છે. [૧૪૮૬]

વેદદ્વારમધિકૃત્યાહ-

વેઓ પવિત્તિકાલે, ઇત્થીવજ્જો ડ હોઇ એગયરો ।

પુવ્વપહિવન્નગો પુણ, હોજ્જ સવેઓ અવેઓ વા ॥ ૧૪૯૭ ॥

વૃત્તિ:- 'વેદ: પ્રવૃત્તિકાલે' તસ્ય 'સ્ત્રીવર્જ એવ ભવત્યેકતર:'-પુંવેદો નપુંસકવેદો વા શુદ્ધ: 'પૂર્વપ્રતિપન્ન: પુનર'ધ્યવસાયભેદાદ્ ભવેં ત્સવેદો વા અવેદો વૈષ' ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૪૯૭ ॥

ડવસમસેઢીએ રૂલુ, વેએ ડવસામિઅમિ ડ અવેઓ ।

ન ડ રૂવિએ તજ્જમ્મે, કેવલપહિસેહભાવાઓ ॥ ૧૪૯૮ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'ડપશમશ્રેણ્યામેવ વેદે ડપશમિતે' સતિ 'અવેદો' ભવતિ, 'ન તુ ક્ષપિતે', કુત ઇત્યાહ'તજ્જન્મન્ય'સ્ય 'કેવલપ્રતિષેધભાવાદિ'તિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૪૯૮ ॥

વેદદ્વારને આશ્રયીને કહે છે—

જિનકલ્પના સ્વીકારના કાલે સ્ત્રીવેદ સિવાય, પુરુષવેદ કે નપુંસકવેદ એ બેમાંથી કોઈ એક વેદ હોય. આ વેદ શુદ્ધ=અસંકલિષ્ટ હોય. પૂર્વપ્રતિપત્ત તો અધ્યવસાયભેદથી વેદ સહિત હોય કે વેદ રહિત પણ હોય. [૧૪૮૭] ઉપશમશ્રેણીમાં જ વેદનો ઉપશમ થતાં તે વેદરહિત થાય, નહિ કે વેદનો ક્ષય થતાં. કારણ કે જિનકલ્પીને તે જન્મમાં કેવલજ્ઞાનનો પ્રતિષેધ છે. (વેદનો ક્ષય થતાં અવશ્ય કેવલજ્ઞાન થાય.) [૧૪૮૮]

કલ્પદ્વારમધિકૃત્યાહ—

ઠિઅમદ્વિઞ્ અ કપ્પે, આચેલક્કાઇએસુ ઠાણેસું ।

સવ્વેસુ ઠિઆ પદ્ધમો, ચડ ઠિઅ છ્સુ અદ્ધિઆ બિડ્ધાઓ ॥ ૧૪૯૧ ॥

વૃત્તિ:- ‘સ્થિતેઽસ્થિતે ચ કલ્પે’ એષ ભવતિ, ન કશ્ચિદ્વિરોધઃ, અનયોઃ સ્વરૂપમાહ-
‘આચેલક્યાદિષુ સ્થાનેષુ’ વક્ષ્યમાણલક્ષણેષુ ‘સર્વેષુ’ દશસ્વપિ ‘સ્થિતાઃ’ ‘પ્રથમ’ ઇતિ સ્થિતકલ્પઃ,
‘ચતુર્ણુ સ્થિતા’ ઇતિ શય્યાતરરાજપિંડકૃતિકર્મજ્યેષ્ઠપદેષુ સ્થિતાઃ મધ્યમતીર્થકરસાધવોઽપિ ‘ષટ્સુ
અસ્થિતાઃ’-આચેલક્યાદિષ્વનિયમવન્ત ઇતિ ‘દ્વિતીયઃ’-અસ્થિતકલ્પ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૪૯૧ ॥

કલ્પદ્વારને આશ્રયીને કહે છે—

જિનકલ્પી સ્થિત અને અસ્થિત એ બંને કલ્પમાં હોય. આમાં કોઈ વિરોધ નથી. બંને કલ્પનું સ્વરૂપ કહે છે- જેમનાં લક્ષણો હવે કહેવાશે તે આચેલક્ય વગેરે દર્શ્ય સ્થાનોમાં પહેલા અને છેલ્લા જિનના સાધુઓ સ્થિત (= નિયત) હોવાથી તેમનો કલ્પ સ્થિતકલ્પ છે. મધ્યમ તીર્થકરોના સાધુઓ પણ શય્યાતર, રાજપિંડ, કૃતિકર્મ અને જ્યેષ્ઠ પદ એ ચારમાં સ્થિત (= નિયત) હોય છે, પણ આચેલક્ય વગેરે છ માં અસ્થિત (= અનિયત) હોવાથી તેમનો કલ્પ અસ્થિત કલ્પ છે. [૧૪૯૨]

સ્થાનાન્યાહ—

આચેલક્કુદ્દેસિઅસિજ્જાયરુરાયપિંડકિડ્ધકમ્પે ।

વયજિદ્ધુપડિક્કમણે, માસંપજ્જોસવણકપ્પે ॥ ૧૫૦૦ ॥

વૃત્તિ:- ‘આચેલક્યૌદેશિકશય્યાતરરાજપિંડકૃતિકર્માણિ’ પञ્ચ સ્થાનાનિ, તથા ‘વ્રત-
જ્યેષ્ઠપ્રતિક્રમણાનિ’ ત્રીણિ, ‘માસપર્યુષણાકલ્પૌ’ દ્વે સ્થાને ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૦૦ ॥

તે (આચારનાં) સ્થાનોને કહે છે—

આચેલક્ય, ઔદેશિક, શય્યાતરપિંડ, રાજપિંડ, કૃતિકર્મ, વ્રત, જ્યેષ્ઠ, પ્રતિક્રમણ, માસ અને પર્યુષણ એ દશ (આચારનાં) સ્થાનો છે. [૧૫૦૦]

लिङ्गद्वारमधिकृत्याह-

लिंगमि होइ भयणा, पडिवज्जइ उभयलिंगसंपन्नो ।

उवरिं तु भावलिंगं, पुव्वपवण्णस्स णिअमेण ॥ १५०१ ॥

वृत्तिः- 'लिङ्ग' इति 'भवति भजना' वक्ष्यमाणाऽस्य, 'प्रतिपद्यते' कल्पं 'उभयलिङ्गसम्पन्नो', द्रव्यभावलिङ्गयुक्त इत्यर्थः, 'उपरि तु' उपरिष्ठाद् 'भावलिङ्गं'-चारित्र-परिणामरूपं 'पूर्वप्रतिपन्नस्य' कल्पं 'नियमेन' भवतीति गाथार्थः ॥ १५०१ ॥

इअरं तु जिण्णभावाइएहिं सययं न होइविं कयाइं ।

ण य तेण विणावि तहा, जायइ से भावपरिहाणी ॥ १५०२ ॥ दारं ॥

वृत्तिः- 'इतरत्तु'-द्रव्यलिङ्गं 'जीर्णभावादिभिः' जीर्णहतादिभिः कारणे 'सततं न भवत्यपि, कदाचित् सम्भवत्येतत्, 'न च तेन विनापि 'तथा' तेन प्रकारेण 'जायते 'से' तस्य 'भावपरिहाणिः', अप्रमादाभ्यासादिति गाथार्थः ॥ १५०२ ॥

लिंगद्वारने आश्रयीने कडे छे-

लिंगमां एवे कडेवाशे ते लजना=विकल्प छे. ते आ प्रमाणे-द्रव्य अने भाव अे अंने लिंगथी युक्त साधु जिनकल्पनो स्वीकार करे छे. त्यारभाए पूर्वप्रतिपन्नने चारित्रपरिष्णामरूप भावलिंग अवश्य होय. [१५०१] द्रव्यलिंग तो अर्थात् थयुं होय के कोछे अे अपहरण कर्युं होय वगेरे कारणे सदा न पण होय. द्रव्यलिंग न होय अेवुं क्यारेक अने. द्रव्यलिंग विना पण ते रीते तेना भावनी परिहानि न थाय. कारण के तेने अप्रमादनो अभ्यास छे. [१५०२]

लेश्याद्वारमधिकृत्याह-

लेसासु विसुद्धासुं, पडिवज्जइ तीसु न पुण सेसासु ।

पुव्वपडिवन्नओ पुण, होज्जा सव्वासुवि कहंचि ॥ १५०३ ॥

वृत्तिः- 'लेश्यासु विशुद्धासु'-तैजस्यादिषु 'प्रतिपद्यते तिसृषु' कल्पं, 'न पुनः शेषास्वा'द्यासु, 'पूर्वप्रतिपन्नः' पुनः कल्पस्थः 'भवेत् सर्वास्वपि'-शुद्धाशुद्धासु 'कथञ्चित्' कर्मवैचित्र्यादिति गाथार्थः ॥ १५०३ ॥

णच्चंतसंकलिङ्गासु श्वेवकालं व हंदि इअरासु ।

चित्ता कम्माण गई, तहावि विरिअं फलं देइ ॥ १५०४ ॥ दारं ॥

वृत्तिः- 'नात्यन्तसंक्लिष्टासु' वर्तते, तथा 'स्तोककालं च हन्दीतरासु'-अशुद्धासु, 'चित्ता कर्मणां गतिः' येन तास्वपि वर्तते, 'तथापि वीर्यं फलं ददाति', येन तद्भावेऽपि भूयश्चारित्र-शुद्धिरिति गाथार्थः ॥ १५०४ ॥

१. द्रव्यलिंग विना प्रमादी अने जे रीते आतध्यानादिथी भावनी परिहानि थाय ते रीते जिनकल्पने भावनी परिहानि न थाय.

લેશ્યાદ્વારને આશ્રયીને કહે છે—

તૈજસ આદિ ત્રણ વિશુદ્ધ લેશ્યાઓમાં જિનકલ્પનો સ્વીકાર કરે, અન્ય આઠ ત્રણ લેશ્યાઓમાં નહિ. પૂર્વપ્રતિપત્ર તો કર્મની વિચિત્રતાના કારણે કથંચિત્ શુદ્ધાશુદ્ધ બધી ય લેશ્યાઓમાં હોય. [૧૫૦૩] આમ છતાં અત્યંત સંકિલ્પ લેશ્યામાં ન હોય, અને અશુદ્ધ લેશ્યામાં હોય તો પણ બહુ જ થોડો કાલ હોય. કર્મની વિચિત્ર ગતિના કારણે અશુદ્ધ લેશ્યાઓમાં રહેવા છતાં વીર્ય (= અશુદ્ધ લેશ્યાને દૂર કરવાનો પુરુષાર્થ) ફલ આપે છે. જેથી અશુદ્ધ લેશ્યા થવા છતાં ફરી ચારિત્રની શુદ્ધિ થઈ જાય છે. [૧૫૦૪]

ધ્યાનદ્વારમધિકૃત્યાહ—

ઝાણાંમિવિ ધમ્મેણં, પઙ્કિવજ્જઇ સો પવહ્મમાણેણં ।

ઇઅરેસુવિ ઝાણેસું, પુવ્વપવણ્ણો ણ પઙ્કિસિદ્ધો ॥ ૧૫૦૫ ॥

વૃત્તિ:- ‘ધ્યાનેડપિ’ પ્રસ્તુતે ‘ધમ્મેણ’ ધ્યાનેન ‘પ્રતિપદ્યતેડસૌ’ કલ્પં ‘પ્રવહ્મમાનેન’ સતા, ‘ઇતરેષ્વપિ ધ્યાનેષુ’-આર્તાદિષુ ‘પૂર્વપ્રતિપત્રો’ ડયં ‘ન પ્રતિષિદ્ધો’, ભવત્યપીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૦૫ ॥

एवं च कुसलजोगे, उद्दामे तिक्ककम्मपरिणामा ।

રોહ્દેસુવિ ભાવે, ઇમસ્સ પાયં નિરણુબંધો ॥ ૧૫૦૬ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- ‘એવં કુશલયોગે’ જિનકલ્પપ્રતિપં ત્યોદ્દામે’ સતિ ‘તીવ્રકર્મ્મપરિણામૌ’ દયિકાદ્ ‘રૌદ્રાર્તયોરપિ ભાવોડસ્ય જ્ઞેયઃ’, સ ચ ‘પ્રાયો નિરનુબન્ધઃ’ સ્વલ્પત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૦૬ ॥

ધ્યાનદ્વારને આશ્રયીને કહે છે—

પ્રસ્તુત ધ્યાનની વિચારણામાં પણ તે અતિશય વધતા ધર્મધ્યાનથી જિનકલ્પનો સ્વીકાર કરે છે. પૂર્વપ્રતિપત્ર આર્ત વગેરે બીજા પણ ધ્યાનોમાં હોઈ શકે. [૧૫૦૫] આ પ્રમાણે (= વધતા ધર્મધ્યાનથી) જિનકલ્પના સ્વીકારથી તે અતિશય શુભયોગમાં હોવા છતાં તીવ્ર કર્મપરિણામના ઉદયથી આર્ત અને રૌદ્રભાવમાં પણ હોય. પણ તે અશુભ ભાવ અતિશય અલ્પ હોવાથી નિરનુબંધ હોય. [૧૫૦૬]

ગણનાદ્વારમધિકૃત્યાહ—

ગણણત્તિ સયપુહુત્તં, ઇઈસિં ઇગદેવ ઉક્કોસા ।

હોઈ પઙ્કિવજ્જમાણે, પઙ્કુચ્ચ ઇઅરા ડ ઇગાઈ ॥ ૧૫૦૭ ॥

વૃત્તિ:- ‘ગણનેતિ શતપૃથક્ત્વમેતેષાં’-જિનકલ્પિકાનાં ‘એકદૈવોત્કૃષ્ટા ભવતિ, પ્રતિપદ્યમાનકાન્ પ્રતીત્ય, ઇતરા તુ’-જઘન્યા ગણં નૈકાદ્યોતિ’ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૦૭ ॥

પુવ્વપઙ્કિવજ્જગાણ ડ, ઇસા ઉક્કોસિઆ ડચિઅચિત્તે ।

હોઈ સહસ્સપુહુત્તં, ઇઅરા એવંવિહા ચેવ ॥ ૧૫૦૮ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'પૂર્વપ્રતિપન્નાનાં' તુ 'અમીષામેષા'-ગણના 'ઉત્કૃષ્ટોચિતે' ક્ષેત્રે, યત્રૈષાં ભાવો 'ભવતિ' યદુત 'સહસ્રપૃથક્ત્વમિતિ, ઇતરાપિ'-જઘન્યા 'એવંવિધૈવ'-સહસ્રપૃથક્ત્વમેવ, લઘુતરમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૦૮ ॥

ગણના (= સંખ્યા) દ્વારને આશ્રયીને કહે છે-

પ્રતિપદમાનોને આશ્રયીને જિનકલ્પોની ઉત્કૃષ્ટ ગણના શત પૃથક્ત્વ છે. જઘન્ય ગણના એક વગેરે છે. [૧૫૦૭] પ્રતિપન્નોને આશ્રયીને જિનકલ્પોની ઉત્કૃષ્ટ ગણના યોગ્ય ક્ષેત્રમાં સહસ્રપૃથક્ત્વ છે. જઘન્ય ગણના પણ સહસ્રપૃથક્ત્વ છે. પણ જઘન્ય ગણનાનું સહસ્રપૃથક્ત્વ ઉત્કૃષ્ટ ગણનાના સહસ્રપૃથક્ત્વથી નાનું જાણવું. [૧૫૦૮]

અભિગ્રહદ્વારમધિકૃત્યાહ-

દ્વાઈઆભિગ્ગહ, વિચિત્તરૂવા ણ હોતિ ઇત્તિરિઆ ।

એસસ આવકહિઓ, કપ્પો ચ્ચિઅભિગ્ગહો જેણ ॥ ૧૫૦૯ ॥

વૃત્તિ:- 'દ્રવ્યાદ્યા અભિગ્રહાઃ' સામાન્યાઃ 'વિચિત્રરૂપા ન ભવન્તિ ઇત્વરાઃ', કુત ઇત્યાહ- 'અસ્ય યાવત્કથિતઃ કલ્પ એવ' પ્રકાન્તો ડભિગ્રહો યેને 'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૦૯ ॥

એયમ્મિ ગોઅરાઈ, ણિઅયા ણિઅમેણ ણિરવવાયા ય ।

તપ્પાલણં ચિઅ પરં, એસસ વિસુદ્ધિઠાણં તુ ॥ ૧૫૧૦ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'એતસ્મિન્ ગોચરાદયઃ' સર્વ એવ 'નિયતાઃ નિયમેન નિરપવાદાશ્ચ' વર્તન્તે, યત એવમત્ સ્તત્યાલનમેવ 'પરં' પ્રધાનં 'એતસ્ય વિશુદ્ધિસ્થાનં', કિં શેષાભિગ્રહૈઃ ? ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૦ ॥

અભિગ્રહદ્વારને આશ્રયીને કહે છે-

જિનકલ્પીને ઈત્વરકાલીન (= થોડા સમયના) વિવિધ પ્રકારના દ્રવ્યાદિ અભિગ્રહો ન હોય, કારણ કે એનો જીવનપર્યંત પ્રસ્તુત કલ્પ જ અભિગ્રહ રૂપ છે. [૧૫૦૯] આ કલ્પમાં ગોચરી વગેરે બધા જ આચારો નિયત હોય છે. અને નિયમા નિરપવાદ હોય છે. આથી જિનકલ્પીને એ આચારોનું પાલન જ વિશુદ્ધિનું મુખ્ય સ્થાન છે. અન્ય અભિગ્રહોથી શું ? અર્થાત્ અન્ય અભિગ્રહોની જરૂર જ નથી. [૧૫૧૦]

વ્યાખ્યાતા પ્રથમદ્વારગાથા, અધુના દ્વિતીયા વ્યાખ્યાયતે-તત્ર પ્રવ્રાજનદ્વારમધિકૃત્યાહ-

પવ્વાવેઙ્ગ ણ એસો, અણ્ણં કપ્પટ્ટિઓત્તિ કાઠ્ઠણં ।

આણાઉતહપયટ્ટો, ચરમાણસણિવ્વ ણિરવિક્ક્રો ॥ ૧૫૧૧ ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રવ્રાજયતિ નૈષોડન્યં' પ્રાણિનં, 'કલ્પસ્થિત ઇતિકૃત્વા', જીતમેતત્, 'આજ્ઞા-તસ્તથાપ્રવૃત્તો' ડયં મહાત્મા, 'ચરમાણશનિવન્નિરપેક્ષ' એકાન્તેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૧ ॥

૧. ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાવાળા જિનકલ્પીઓ જ્યાં ઘઈ શકે તેવા યોગ્ય ક્ષેત્રમાં.

उवाएसं पुण विअइ, धुवपव्वावं विआणित्तं कंची ।

તંપિ જહ્ઠાડડસણ્ણેણં, ગુણઓ ણ દિસાદવિક્ક્રાણ ॥ ૧૫૧૨ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'उपदेशं पुनर्वितरति'-દ્દાતિ 'ધુવં પ્રવ્રજન'શીલં 'વિજ્ઞાય કચ્છિત્' સત્ત્વં, 'तमपि यथाऽऽसन्नेन' વિતરતિ 'गुणात्, न दिगाद्यपेक्षया' કારણેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૨ ॥
પહેલી દ્વારગાથાનું વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે બીજી દ્વારગાથાનું વ્યાખ્યાન કરવામાં આવે છે. તેમાં પ્રવ્રાજનદ્વારને આશ્રયીને કહે છે-

જિનકલ્પી બીજા જીવને દીક્ષા ન આપે. કારણ કે કલ્પમાં રહેલ છે. અન્યને દીક્ષા ન આપવી એ તેનો કલ્પ છે. એ મહાત્મા જિનાજ્ઞાથી તે પ્રમાણે (=જિનકલ્પ પાળવા) પ્રવૃત્ત થયા છે, તથા અંતિમ અનશન સ્વીકારનારની જેમ એકાંતે નિરપેક્ષ હોય છે. [૧૫૧૧] "આ અવશ્ય દીક્ષા લેનાર છે" એમ જાણીને કોઈ જીવને ઉપદેશ તો આપે, પણ તેને (=દીક્ષા લેવા તૈયાર થયેલાને) ગુણને આશ્રયીને જે નજીક હોય તેમને સોંપે, અર્થાત્ ગુણી સાધુઓને સોંપે. દિશા આદિની અપેક્ષાએ નજીકને ન સોંપે, અર્થાત્ પોતાના ભૂતકાલીન કુલ, ગણ, ગચ્છ વગેરેની અપેક્ષાએ નજીકને ન સોંપે. (કુલ વગેરેની અપેક્ષાએ નજીક જો ગુણી હોય તો તેને સોંપે.) [૧૫૧૨]

मुण्डनद्वारमधिकृत्याह-

मुंडावणावि एवं, विण्णेआ एत्थ चोअगो आह ।

पव्वज्जाणंतमो, णिअमा एसत्ति कीस पुढो ? ॥ १५१३ ॥

વૃત્તિ:- 'मुण्डनाप्येवं विज्ञेया' પ્રવ્રાજનવદ્, 'अत्र चोदक आह', કિમાહ ?, 'प्रव्रज्यानन्तरमेव नियमादेव' મુણ્ડનેતિકૃત્વા 'किमिति पृथगु'પાત્તેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૩ ॥
ગુરુરાહેહ ણ ણિઅમો, પવ્વહાસસવિ ઇમીએં પહિસેહો ।

अजोग्गस्साइसई [पालेभग्गादोवि] होइ जओ अओ पुढो ॥ १५१४ ॥ दारं ॥

વૃત્તિ:- 'गुरुराह-इह न नियमो' યદુત પ્રવ્રજ્યાનન્તરમેવેયં, કુતઃ ?, 'प्रव्रजितस्याप्यस्याः प्रतिषेधो' મુણ્ડનાયા 'अयोग्यस्य' પ્રકૃત્યા, इह 'अतिशयी' પુનઃ પ્રતિભગ્નાદે વિધત્તે યતો' મુણ્ડનાં, 'ततः पृथगिति' ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૪ ॥

मुंडनद्वारने आश्रयीने कहे छे-

મુંડન (= મુંડન કરવું) પણ દીક્ષાની જેમ જાણવું, અર્થાત્ જિનકલ્પી મુંડન પણ ન કરે.

પ્રશ્ન- પ્રવ્રજ્યા પછી તુરત અવશ્ય મુંડન હોય છે, એથી પ્રવ્રજ્યાના દ્વારમાં જ મુંડનદ્વાર આવી જાય છે, તો પછી મુંડનદ્વારનો અલગ ઉલ્લેખ કેમ કર્યો ? [૧૫૧૩]

ઉત્તર- પ્રવ્રજ્યા પછી તુરત મુંડન થાય એવો નિયમ નથી. કારણ કે પ્રવ્રજિત પણ સ્વભાવથી (= સ્વરૂપથી) અયોગ્ય છે એમ જણાય તો તેનું મુંડન 'કરવાનો નિષેધ છે. તથા વિશિષ્ટ

જ્ઞાનાતિશયવાળા ગુરુ દીક્ષિત થયા પછી ભાગી જનાર વગેરેનું (યોગ્યતા જણાય તો) મુંડન કરે. આથી પ્રવ્રજ્યાદ્વારથી મુંડનદ્વારનો અલગ ઉલ્લેખ કર્યો છે. [૧૫૧૪]

મનસાઽપન્નસ્યાપીત્યાદિદ્વારમધિકૃત્યાહ-

આવળ્ણસ્સ મળેણઽવિ, અઙ્ગારં નિઅમઓ અ સુહમંપિ ।

પચ્છિત્તં ચઙગુરુગા, સવ્વજહળ્ણં તુ ણોઅવ્વં ॥ ૧૫૧૫ ॥

વૃત્તિ:- 'આપન્નસ્ય' પ્રાપ્તસ્ય 'મનસાઽપ્યતિચારં નિયમત એવ સૂક્ષ્મમપિ પ્રાયશ્ચિત્તમ'સ્ય ભગવર્ત શ્ચતુર્ગુરુવઃ સર્વજઘન્યં મન્તવ્યમિ'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૫ ॥

જમ્હા ઉત્તરકપ્પો, એસોઽભત્તદુમાઙ્ગસરિસો ડ ।

એગ્ગયાપહાણો, તબ્ભંગે ગુરુઅરો દોસો ॥ ૧૫૧૬ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'યસ્માદુત્તરકલ્પ એષઃ'-જિનકલ્પઃ 'અભક્તાર્થાદિસદ્દશો' વર્તતે, 'એકાગ્રતા-પ્રધાનો'ઽપ્રમાદાદ્, અતસ્તં દ્ભઙ્ગે ગુરુતરો દોષો', વિષયગુરુત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૬ ॥

કારણદ્વારમધિકૃત્યાહ-

કારણમાલંબણમો, તં પુણ નાણાઙ્ગાં સુપરિસુદ્ધં ।

એઅસ્સ તં ન વિજ્જઙ્ગ, ડચ્ચિયં તવસાહળા પાયં ॥ ૧૫૧૭ ॥

વૃત્તિ:- 'કારણમ્ આલમ્બનમુ'ચ્યતે, 'તત્પુનર્જ્ઞાનાદિ સુપરિશુદ્ધં' સર્વત્ર જ્ઞેયં, 'એતસ્ય તન્ન વિદ્યતે' જિનકલ્પિકસ્ય, 'ડચ્ચિતં તપઃપ્રસાધનાત્પ્રાયઃ', જન્મોત્તમફલસિદ્ધેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૭ ॥

સવ્વત્થ નિરવયવ્વહો, આઢત્તં ચિઅ દઢં સમાર્ણિતો ।

વઙ્ગુઙ્ગ એસ મહપ્પ્યા, કિલિટ્ઠકમ્મવ્વહયણિમિત્તં ॥ ૧૫૧૮ ॥

વૃત્તિ:- 'સર્વત્ર નિરપેક્ષઃ' સન્ 'પ્રારબ્ધમેવ દઢં સમાપયન્ વર્તતે એષ મહાત્મા'-જિનકલ્પિકઃ, 'ક્લિષ્ટકર્મ્મક્ષયનિમિત્તમિ'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૮ ॥

પ્રાયશ્ચિત્તદ્વારને આશ્રયીને કહે છે-

મનથી સૂક્ષ્મ પણ અતિચારને પામેલા જિનકલ્પી ભગવંતને નિયમા સર્વ જઘન્ય (= ઓછામાં ઓછું) પ્રાયશ્ચિત્ત 'ચતુર્ગુરુ' જાણવું. [૧૫૧૫] કારણ કે જિનકલ્પ અંતિમ અનશન સમાન છે. તથા અપ્રમાદના કારણે એકાગ્રતાની પ્રધાનતાવાળો છે. આમ તેનો વિષય મહાન હોવાથી તેના થોડા પણ ભંગમાં અધિક મહાન દોષ લાગે. [૧૫૧૬] કારણદ્વારને આશ્રયીને કહે છે- કારણ એટલે આલંબન. તે આલંબન સર્વત્ર સુપરિશુદ્ધ જ્ઞાનાદિ જાણવું. જિનકલ્પીને તે (જ્ઞાનાદિ) આલંબન ન હોય. કારણ કે પ્રાયઃ જિનકલ્પને ઉચિત તપની પ્રકૃષ્ટ સાધના કરવાની હોય છે. આ સાધનાથી મનુષ્ય જન્મના ઉત્તમ ફલની સિદ્ધિ થાય છે. [૧૫૧૭] જિનકલ્પી મહાત્મા ફિલષ્ટ

કર્મોના ક્ષય માટે સર્વત્ર નિરપેક્ષ બનીને પોતે જે કલ્પનો પ્રારંભ કર્યો છે તેને જ દૃઢતાથી પૂર્ણ કરતા રહે છે. (= કાંઈ ખામી આવવા દેતા નથી.) [૧૫૧૮]

નિષ્પ્રતિકર્મ્મદ્વારમધિકૃત્યાહ-

ગિપ્પડિકમ્મસરીસે, અચ્છિમ્મલાઈવિ ણાવણેઙ્ગ સયા ।

પાણંતિએવિ અ તહા, વસણંમિ ન વડ્ડઈં બીણ ॥ ૧૫૧૯ ॥

વૃત્તિ:- 'નિષ્પ્રતિકર્મ્મશરીર' એકાન્તેન 'અક્ષિમ્મલાદ્યપિ નાપનયતિ સદા, પ્રાણાન્તિકેઽપિ ચ તથા' ઇત્યન્તરૈદ્રે 'વ્યસને ન વર્તતે દ્વિતીય' ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૯ ॥

અપ્પબહુત્તલોઅણ-વિસયાઈઓં ડ હોઙ્ગ એસોત્તિ ।

અહવા સુખભાવાઓ, બહુઅંપેઅં ચિઅ ડમસ્સ ॥ ૧૫૨૦ ॥

વૃત્તિ:- 'અલ્પબહુત્તલોચનવિષયાતીતસ્તુ ભવત્યેષઃ' - જિનકલ્પિક 'ઇતિ, અથવા શુખભાવાત્' કારણાદ્ 'બહુપ્યેતદેવાસ્ય' તત્ત્વત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૨૦ ॥

નિષ્પ્રતિકર્મ્મદ્વારને આશ્રયીને કહે છે-

એકાન્તે શરીરની સાર-સંભાળથી રહિત જિનકલ્પી સદા આંખનો મેલ વગેરે પણ દૂર ન કરે. પ્રાણનો નાશ કરે તેવા અત્યંત ભયંકર કષ્ટમાં પણ અપવાદનું સેવન ન કરે. [૧૫૧૯] જિનકલ્પી અલ્પ-બહુત્વની વિચારણાથી રહિત હોય, અર્થાત્ આમ કરવાથી થોડો લાભ થાય, આમ કરવાથી બહુ લાભ થાય ઈત્યાદિ અલ્પ-અધિક લાભની વિચારણા ન કરે. અથવા જિનકલ્પીને શુભ ભાવના કારણે બહુ લાભ પણ પરમાર્થથી આ જ છે, અર્થાત્ પરમાર્થથી જિનકલ્પ એ જ જિનકલ્પીને મોટો લાભ છે. (જિનકલ્પથી અન્ય કોઈ મોટો લાભ ન હોવાના કારણે તેને અલ્પ-બહુત્વની વિચારણા કરવાની જરૂર જ ક્યાં છે ?) [૧૫૨૦]

ચરમદ્વારમધિકૃત્યાહ-

તઙ્ગઆઈં પોરુસીઈ, ખિક્કલાકાલો વિહારકાલો અ ।

સેસાસુ તુ ડસ્સગ્ગો, પાયં અપ્પા ય ણિહત્તિ ॥ ૧૫૨૧ ॥

વૃત્તિ:- 'તૃતીયાયાં પૌરુષ્યાં ખિક્ષાકાલો વિહારકાલશ્ચ' સ્ય નિયોગતઃ, 'શેષાસુ તુ કાયોત્સર્ગઃ, પ્રાયોઽલ્પા ચ નિદ્રા', પૌરુષીષ્વિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૨૧ ॥

જંઘાબલમ્મિ સ્ત્રીણે, અવિહરમાણોઽવિ ણવર ણાવજ્જે ।

તત્થેવ અહાકપ્પં, કુણઙ્ગ અ જોગં મહાભાગો ॥ ૧૫૨૨ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'જંઘાબલે ક્ષીણે' સતિ 'અવિહરન્નપિ નવરં નાપદ્યતે' દોષમિતિ, 'તત્રૈવ યથાકલ્પં' ક્ષેત્રે 'કરોતિ યોગં મહાભાગઃ' સ્વકલ્પસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૨૨ ॥

छेदका (भक्त अने पंथ अे भे) द्वारोने आश्रयीने कडे छे—

जिनकल्पी त्मिक्षा अने विहार नियमा त्रीण प्रहरोमां करे, भाकीना प्रहरोमां कायोत्सर्ग करे अने प्रायः अल्प निद्रा करे. [१५२१] जंघाभल क्षीण थतां ते भाग्यशाली विहार न करे तो पण दोष पामता नथी. अने ते ज क्षेत्रमां कल्पनी मर्यादा प्रभाषे स्वकल्पनो निर्वाह करे छे. [१५२२]

एसेव गमो णिअमा, सुद्धे परिहारिण अहालंदे ।

नाणत्तं उजिणेहिं, पडिवज्जइ गच्छगच्छे वा ॥ १५२३ ॥

वृत्तिः— 'एष एव गमः'—अनन्तरोदितो भावनादिः 'नियमाच्छुद्धपरिहारिके 'यथालन्द' इति यथालन्दे च, 'नानात्वं तु जिनेभ्यः' शुद्धपरिहारिकाणामिदं— 'प्रतिपद्यते गच्छः'—तत्प्रथमतया नवकसमुदायः, 'अगच्छे (च्छे) वा' एकनिर्गमादपर इति गाथार्थः ॥ १५२३ ॥

तवभावणणाणत्तं, करिंति आयंबिलेण परिकम्मं ।

इत्तिरिअ थेरकप्पे, जिणकप्पे आवकहिआ उ ॥ १५२४ ॥

वृत्तिः— 'तपोभावनानानात्वं' चैषामिदं— 'कुर्वन्त्यायामाप्तेन परिकम्मं' सर्वमेव, एते चेत्तरा यावत्कथिकाश्च भवन्ति, ये कल्पसमाप्तौ गच्छमागच्छन्ति ते इत्तराः, ये तु जिनकल्पं प्रतिपद्यन्ते ते यावत्कथिका इति, एतदाह—'इत्तराः स्थविरकल्पा' इति भूयः स्थविरकल्पे भवन्ति, 'जिनकल्पे यावत्कथिकास्तु' भवन्तीति गाथार्थः ॥ १५२४ ॥

एतत्सम्भवमाह—

पुण्णे जिणकप्पं वा, अइंति तं चेव वा पुणो कप्पं ।

गच्छं वा यंति पुणो, तिण्णवि ठाणा सिमविरुद्धा ॥ १५२५ ॥

वृत्तिः— 'पूर्णे' शुद्धपरिहारे 'जिनकल्पं वा यान्ति'—गच्छन्ति, 'तमेव वा पुनः कल्पं'—शुद्धपरिहारं, 'गच्छं वा गच्छन्ति पुनः' अनेन प्रकारेण 'त्रीण्यपि स्थानान्यमीषां'—शुद्धपरिहारिकाणां 'न विरुद्धानी'ति गाथार्थः ॥ १५२५ ॥

इत्तिरिआणुवसग्गा, आयंका वेयणा य ण भवंति ।

आवकहिआण भइआ, तहेव छग्गामभागा उ ॥ १५२६ ॥

वृत्तिः— 'इत्तराणां' शुद्धपरिहारिकाणां 'उपसर्गा आतङ्क वेदनाश्च न भवन्ति', तत्कल्प-प्रभावाद् जीतमेतत्, 'यावत्कथिकानां भाज्या' उपसर्गादयः, जिनकल्पस्थितानां सम्भवात्, 'तथैव षड् ग्रामभागास्त्व'मीषां यथा जिनकल्पिकानामिति गाथार्थः ॥ १५२६ ॥

परिहार विशुद्धकल्प

जिनकल्पी अंगे उभयां आ जे भावना वगेरे विधि कत्वो ते ज विधि शुद्ध परिहारिक अने

પથાલંદ અંગે પણ જાણવો. જિનકલ્પીઓથી શુદ્ધ પરિહારિકોમાં જે ભિન્નતા છે તે આ છે- પ્રારંભમાં નવનો સમુદાય જ પરિહાર કલ્પને સ્વીકારે, ત્યારબાદ નવમાંથી કોઈ એક નીકળી જાય તો બીજો કોઈ એક પણ તેને સ્વીકારે. [૧૫૨૩] તપ ભાવનામાં ભિન્નતા એ છે કે બધોય તપનો અભ્યાસ આયંબિલથી કરે. પરિહારિકો ઈત્વર અને યાવત્કથિક એમ બે પ્રકારના હોય છે. કલ્પ સમાપ્ત થતાં જે ગચ્છમાં આવે તે ઈત્વર, અને જે જિનકલ્પનો સ્વીકાર કરે તે યાવત્કથિક. આ જ વિગત ગ્રંથકાર કહે છે- ઈત્વરો ફરી સ્થવિરકલ્પમાં આવે છે, અને યાવત્કથિકો જિનકલ્પમાં આવે છે. [૧૫૨૪] આનો સંભવ કહે છે- 'શુદ્ધપરિહાર પૂર્ણ થતાં જિનકલ્પને સ્વીકારે, અથવા ફરી તે જ શુદ્ધપરિહાર કલ્પને સ્વીકારે, અથવા પાછો ગચ્છમાં જાય, આમ શુદ્ધ પરિહારિકોને ત્રણે સ્થાનો વિરુદ્ધ નથી=યોગ્ય છે. [૧૫૨૫] ઈત્વર શુદ્ધ પરિહારિકોને ઉપસર્ગો આતંકો અને વેદનાઓ ન થાય. શુદ્ધપરિહારકલ્પના પ્રભાવથી ઉપસર્ગો વગેરે ન થાય એવો નિયમ છે. યાવત્કથિકોમાં ઉપસર્ગો વગેરે વૈકલ્પિક છે, એટલે કે થાય પણ. કારણ કે જિનકલ્પમાં રહેલાઓને ઉપસર્ગો વગેરે થાય. શુદ્ધ પરિહારિકોમાં ગામના છ વિભાગો જિનકલ્પીની જેમ જાણવા. [૧૫૨૬]

एतेषामेव स्थितिमभिधातुमाह-

खित्ते कालचरित्ते, तित्थे परिआगमागमे वेए ।

कप्पे लिंगे लेसा, झाणे गणणा अभिगहा य ॥ १५२७ ॥

पच्चावण मुंडावण, मणसाऽऽवण्णेऽवि से अणुग्घाया ।

कारणणिप्पडिकम्मा, भत्तं पंथो अ तइआए ॥ १५२८ ॥ दासाहा ॥

वृत्तिः- अस्य गाथाद्वयस्यापि समुदायार्थः पूर्ववत् ।

શુદ્ધ પરિહારિકોની જ સ્થિતિને (= મર્યાદાને) કહે છે-

ક્ષેત્ર, કાલ, ચારિત્ર, તીર્થ, પર્યાય, આગમ, વેદ, કલ્પ, લિંગ, લેશ્યા, ધ્યાન, ગણના, અભિગ્રહ, પ્રપ્રાજન, મુંડન, પ્રાયશ્ચિત્ત-મનથી પણ દોષ પામે તો તેને 'અનુદ્ધાત ચતુર્ગુરુ' પ્રાયશ્ચિત્ત આવે, કારણ, નિષ્પ્રતિકર્મતા, ભક્ત, પંથ-ભોજન અને વિહાર ત્રીજા પ્રહરમાં કરે. (આમ ૨૦ દારો છે.) આ સંક્ષિપ્ત ગાથાર્થ છે. [૧૫૨૭-૧૫૨૮]

अवयवार्थं त्वाह-

खित्ते भरहेरवए, होंति साहरणवज्जिआ णिअमा ।

एत्तो च्चिअ विण्णेअं, जमित्थ कालेऽवि णाणत्तं ॥ १५२९ ॥

૧. પરિહારકલ્પ બે છે. એક (પાંચ પ્રકારના સંયમમાં) સંયમના ભેદરૂપ છે. અન્ય (દશ પ્રકારના પ્રાયશ્ચિત્તમાં) પ્રાયશ્ચિત્તના ભેદરૂપ છે. અહીં પ્રાયશ્ચિત્તના ભેદરૂપ પરિહારનો વ્યવચ્છેદ કરવા પરિહારનું 'શુદ્ધ' એવું વિશેષણ છે. આથી અહીં ત્રીજા ચારિત્રરૂપ પરિહારકલ્પ સમજવો.

વૃત્તિ:- 'ક્ષેત્રે ભસ્તૈરાવતયોર્ભવન્તિ' શુદ્ધપરિહારિકાઃ, 'સંહરણવર્જિતા નિયમાદ્', ઇયમેષાં સ્થિતિઃ, 'અત એવ' ભસ્તૈરાવતભાવાદ્ 'વિજ્ઞેયં યદત્ર કાલેઽપિ નાનાત્વં', પ્રતિભાગાદ્યભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૨૯ ॥

વિસ્તૃત અર્થ તો ગ્રંથકાર કહે છે-

ક્ષેત્રની વિચારણામાં શુદ્ધપરિહારિકો (જન્મથી અને સદ્ભાવથી) ભરતં અને ઐરાવતક્ષેત્રોમાં જ હોય. તેમનું સંહરણ ન જ થાય એવો નિયમ છે. શુદ્ધપરિહારિકો ભરત-ઐરાવતમાં જ હોવાથી અહીં કાલની વિચારણામાં પણ ભિન્નતા જાણવી. (પ્રતિભાગાદ્યભાવાદ્ =) કારણ કે શુદ્ધ પ્રતિહારિકો અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણીકાલમાં પહેલા વગેરે આરામાં અને નોઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીકાલમાં કોઈ પણ આરામાં ન હોય. (અવસર્પિણીમાં જન્મથી ત્રીજા-ચોથા આરામાં અને સદ્ભાવથી ત્રીજા-ચોથા-પાંચમા આરામાં હોય. ઉત્સર્પિણીમાં જન્મથી બીજા-ત્રીજા-ચોથા આરામાં અને સદ્ભાવથી ત્રીજા-ચોથા આરામાં હોય.) [૧૫૨૯]

ચારિત્રસ્થિતિમભિધાતુમાહ-

તુલ્લા જહળ્લણા, સંજમઠાણા પઢમવિઙ્ગાણાં ।

તત્તો અસંખલોઽ, ગંતું પરિહારિઅઢ્ઢાણા ॥ ૧૫૩૦ ॥

વૃત્તિ:- 'તુલ્યાનિ જઘન્યસ્થાનાનિ' સ્વસંઙ્ખ્યયા 'સંયમસ્થાનયોઃ પ્રથમદ્વિતીયયોઃ'- સામાયિકચ્છેદોપસ્થાપ્યાભિધાનયોઃ, 'તત્તો' જઘન્યેભ્યઃ સંયમસ્થાનેભ્યોઃ ડસંઙ્ખ્યાંલ્લોકાન્ ગત્વા' ક્ષેત્રપ્રદેશસ્થાનવૃદ્ધયા 'પરિહારિકસ્થાનાનિ' ભવન્તિ, સંયમમધિકૃત્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૩૦ ॥

તાણવિ અસંખલોગા, અવિરુદ્ધા ચેવ પઢમવીઆણાં ।

ઁવરિંપિ તઠો સંખા, સંજમઠાણા ઁ ઢોળહંપિ ॥ ૧૫૩૧ ॥

વૃત્તિ:- 'તાન્યપિ' પરિહારિકસંયમસ્થાનાનિ 'અસંઙ્ખ્યેયા' લોકાઃ, પ્રદેશસ્થાનવૃદ્ધયૈતાવન્તી-ત્યર્થઃ, તાનિ 'ચાવિરુદ્ધાન્યેવ પ્રથમદ્વિતીયયો'રિતિ, શુદ્ધિવિશેષાત્ સામાયિકચ્છેદોપસ્થાપ્ય-સંયમસ્થાનાનામિતિ ભાવઃ, 'ઁવર્યપિ તત્તઃ' પરિહારિકસંયમસ્થાનેભ્યઃ 'અસંઙ્ખ્યેયાનિ' શુદ્ધિ-વિશેષતઃ 'સંયમસ્થાનાનિ' 'દ્વયોરપિ' સામાયિકચ્છેદોપસ્થાપ્યયોરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૩૧ ॥

ચારિત્રનાં સ્થાનો કહે છે-

સામાયિક અને છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રનાં સંયમ સ્થાનોમાં જે જઘન્ય સ્થાનો છે તે પરસ્પર તુલ્ય છે. તે જઘન્ય સંયમસ્થાનોથી અસંખ્ય લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ સંયમસ્થાનો વ્યતીત થયા પછી પરિહારિક ચારિત્રનાં સંયમસ્થાનો છે. [૧૫૩૦] તે પરિહારિક સંયમસ્થાનો પણ અસંખ્ય લોકાકાશ પ્રદેશ પ્રમાણ છે, અને સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીયની અવિરુદ્ધ છે, અર્થાત્ સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય

૧. અર્થાત્ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં આ કલ્પ ન હોય, ભરત-ઐરાવત ક્ષેત્રોમાં પણ પહેલા-છેલ્લા તીર્થંકર સિવાયના મધ્યમ બાવીસ તીર્થંકરોના શાસનમાં પણ આ કલ્પ ન હોય. જુઓ બૃ. ક. ભા. ગા. ૧૪૩૧.

ચારિત્રનાં પણ તે સંયમસ્થાનો છે. કારણ કે સામાયિક-છેદોપસ્થાનીય સંયમસ્થાનોની શુદ્ધિ વિશેષ છે. પરિહારિક સંયમસ્થાનોથી ઉપર પણ વિશેષ શુદ્ધિના કારણે અસંખ્ય સંયમસ્થાનો સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીયનાં છે. [૧૫૩૧]

સદ્ગુણે પડિવત્તી, અણ્ણેસુવિ હોજ્જ પુવ્વપડિવત્તો ।

તેસુવિ વટ્ટંતો સો, તીઅણયં પપ્પ વુચ્ચઙ્ઙ ડ ॥ ૧૫૩૨ ॥

વૃત્તિ:- 'સ્વસ્થાન' ઇતિ નિયોગતઃ સ્વસ્થાનેષુ 'પ્રતિપત્તિઃ' કલ્પસ્ય, 'અન્યેષ્વપિ' સંયમસ્થાનેષ્વધિકતેષુ 'ભવેત્ પૂર્વપ્રતિપત્તઃ', અધ્યવસાયવિશેષાત્ 'તેષ્વપિ વર્તમાનઃ', સંયમસ્થાનાન્તરેષ્વપિ 'સઃ' પરિહારવિશુદ્ધિક ઇતિ 'અતીતનયં પ્રાપ્યોચ્ચતે એવં', નિશ્ચયતસ્તુ ન, સંયમસ્થાનાન્તરગ્ધ્યાસનાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૩૨ ॥

(ઉક્ત સંયમસ્થાનોની પ્રસ્તુતમાં યોજના કરે છે—)

કલ્પનો સ્વીકાર નિયમા સ્વસ્થાનોમાં થાય, અર્થાત્ શુદ્ધપરિહારિક ચારિત્રસંબંધી સંયમસ્થાનોમાં વર્તમાન સાધુ પરિહારકલ્પને સ્વીકારે. પૂર્વ પ્રતિપત્ત તો અધ્યવસાયની વૃદ્ધિના કારણે પરિહારિક સંયમસ્થાનોથી અધિક વિશુદ્ધ એવા અન્ય (સામાયિક-છેદોપસ્થાનીયસંબંધી) સંયમ સ્થાનોમાં પણ હોય. તે અન્ય (સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય સંબંધી) પણ સંયમસ્થાનોમાં વર્તતો હોવા છતાં પૂર્વે પરિહારિક સંયમસ્થાનોનો અનુભવ કર્યો હોવાથી 'ભૂતકાલીન અર્થને સ્વીકારનાર વ્યવહારનયને આશ્રયીને તે પરિહારવિશુદ્ધિક કહેવાય. પણ નિશ્ચયનયને આશ્રયીને તે પરિહારવિશુદ્ધિક ન કહેવાય. કારણ કે અન્ય (= સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય સંબંધી) સંયમસ્થાનોમાં વર્તે છે. [૧૫૩૨]

ઠિઅકપ્પમ્મી ણિઅમા, એમેવ ય હોઙ્ઙ દુવિહલિંગેઙ્ઙવિ ।

લેસા ઙ્ઙાગા દોણિણવિ, હવંતિ જિણકપ્પતુલ્લ ડ ॥ ૧૫૩૩ ॥

વૃત્તિ:- 'સ્થિતકલ્પે' ચ 'નિયમાદેતે ભવન્તિ', નાસ્થિતકલ્પે, એવમેવ ચ ભવન્તિ 'દ્વિવિધલિઙ્ગેઙ્ગવિ' નિયમાદેવ, 'લેશ્યાધ્યાને દ્વે અપિ ભવતઃ' અમીષાં 'જિનકલ્પતુલ્યે એવ', પ્રતિપદ્યમાનાદિભેદેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૩૩ ॥

ગણઓ તિણ્ણેવ ગણા, જહણ્ણપડિવત્તિ સયસમુક્કોસા ।

ઉક્કોસજહણ્ણેણં, સયસો ચ્ચિઅ પુવ્વપડિવણ્ણા ॥ ૧૫૩૪ ॥

૧. સિત્તોપલાટિચૂર્ણના લેખલવાળી ખાલી બાટલીમાં લવણભાસ્કર ચૂર્ણ ભર્યા પછી કોઈ પૂછે કે લવણભાસ્કરચૂર્ણ કઈ બાટલીમાં છે ? તો તુરત જવાબ મળે કે સિત્તોપલાટિચૂર્ણની બાટલીમાં છે. અહીં બાટલીમાં સિત્તોપલાટિચૂર્ણ ન હોવાથી એ બાટલી વાસ્તવિક રીતે સિત્તોપલાટિચૂર્ણની ન કહેવાય. છતાં પૂર્વે તેમાં સિત્તોપલાટિચૂર્ણ હતું, એથી ઉપચારથી તે બાટલી સિત્તોપલાટિચૂર્ણની કહેવાય. તેમ અહીં વર્તમાનમાં પરિહારિક ચારિત્રનાં સંયમસ્થાનોમાં ન હોવા છતાં પૂર્વે પરિહારિક સંયમસ્થાનોમાં રહેલા હોવાથી ભૂતકાલીન દષ્ટિએ વ્યવહારથી તેને પરિહારવિશુદ્ધિક કહેવાય.

વૃત્તિ:- 'ગગતો' ગણમાશ્રિત્ય 'ત્રય એવ ગણા:', એતેષાં 'જઘન્યા પ્રતિપત્તિ:', ઇયમાદાવેવ, 'શતશ ઉત્કૃષ્ટા' પ્રતિપત્તિરાદાવેવ, તથા 'ઉત્કૃષ્ટજઘન્યેન' અત્રોત્કૃષ્ટતો જઘન્યતશ્ચ 'શતશ એવ પૂર્વપ્રતિપત્તિ:', નવરં જઘન્યપદાદુત્કૃષ્ટપદમધિકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૩૪ ॥

સત્તાવીસ જહણ્ણા, સહસ્સ ઉક્કોસઓ અ પઢિવત્તી ।

સયસો સહસ્સસો વા, પઢિવણ્ણ જહણ્ણ ઉક્કોસા ॥ ૧૫૩૫ ॥

વૃત્તિ:- 'સપ્તવિંશતિર્જઘન્યા:' પુરુષાઃ, 'સહસ્ત્રાણ્યુત્કૃષ્ટતશ્ચ પ્રતિપત્તિ:' એતાવતામેકદા, 'શતશઃ સહસ્ત્રશશ્ચ' યથાસંઙ્ઘ્યં 'પ્રતિપત્તિ' ઇતિ પૂર્વપ્રતિપત્તિ 'જઘન્યા ઉત્કૃષ્ટાશ્ચૈ' તાવન્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૩૫ ॥

પરિહારિ વિશુદ્ધિકો નિયમા સ્થિતકલ્પમાં હોય, અસ્થિતકલ્પમાં ન હોય. એ પ્રમાણે નિયમા દ્રવ્ય અને ભાવ એ બંને લિંગો હોય. લેશ્યા અને ધ્યાન એ બંને પ્રતિપદમાન અને પૂર્વપ્રતિપત્તિ એ બંનેની અપેક્ષાએ જિનકલ્પીની જેમ જ હોય. [૧૫૩૩] ગણનાદ્વારમાં ગણના ગણપ્રમાણથી અને પુરુષપ્રમાણથી એમ બે રીતે છે. તેમાં ગણને આશ્રયીને જઘન્યથી (નવનો એક ગણ એવા) ત્રણ ગણો પરિહારિક કલ્પને સ્વીકારે, ઉત્કૃષ્ટથી શતપૃથક્ત્વ ગણો સ્વીકારે. પૂર્વ પ્રતિપત્તિ ગણો જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ શતપૃથક્ત્વ હોય, પણ જઘન્ય પદથી ઉત્કૃષ્ટપદ અધિક સમજવું. [૧૫૩૪] (પુરુષને આશ્રયીને) જઘન્યથી સત્તાવીસ પુરુષો અને ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રપૃથક્ત્વ પુરુષો સ્વીકારે. પૂર્વ પ્રતિપત્તિ પુરુષો જઘન્યથી શતપૃથક્ત્વ અને ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રપૃથક્ત્વ હોય. [૧૫૩૫]

પઢિવજ્જમાણ ભઙ્ઙયા, ઇક્કોઽવિ હુ હોજ્જ ઊણપક્ષેવે ।

પુવ્વપઢિવત્તયાવિ હુ, ભઙ્ઙઆ એગો પુહુત્તં વા ॥ ૧૫૩૬ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રતિપદ્યમાનકા' ભાજ્યા' વિકલ્પનીયાઃ, કથમિત્યાહ-'એકોઽપિ ભવેદૂનપ્રક્ષેપે' પ્રતિપદ્યમાનકઃ, 'પૂર્વપ્રતિપત્તિકા અપિ તુ ભાજ્યાઃ', પ્રક્ષેપપક્ષ એવ, કથમિત્યાહ-'એકઃ, પૃથક્ત્વં વા', યદા ભૂયાંસઃ કલ્પાન્તરં પ્રતિપદ્યન્તે ભૂયાંસ એવ ચૈનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૩૬ ॥

પ્રતિપદ્યમાન પુરુષોને આશ્રયીને વિકલ્પ છે. કારણ કે કોઈ વાર ન્યૂનમાં ઉમેરો કરવાનો હોય ત્યારે પ્રતિપદ્યમાન એક પણ હોય.

ભાવાર્થ- અઢાર માસ પૂર્ણ થતાં કેટલાક પરિહારિકો કાલ પામ્યા હોય, અથવા જિનકલ્પનો સ્વીકાર કર્યો હોય, અથવા ગચ્છમાં પાછા આવ્યા હોય, બાકીના સાધુઓ તે જ પરિહારકલ્પને પાળવાની ઈચ્છાવાળા હોય. આથી જેટલાનો પ્રવેશ થવાથી નવનો ગણ પૂર્ણ થાય તેટલા બીજાઓનો પ્રવેશ કરાવવો જોઈએ. આથી પ્રતિપદ્યમાન એક, બે વગેરે સંખ્યામાં પણ હોય.

પૂર્વ પ્રતિપત્તિ પુરુષોને આશ્રયીને પણ વિકલ્પ છે. તે આ પ્રમાણે- પૂર્વ પ્રતિપત્તિ એક અથવા પૃથક્ત્વ પ્રમાણ હોય. આ વિકલ્પ ન્યૂનમાં ઉમેરો કરવાની અપેક્ષાએ જ છે.

ભાવાર્થ- અઢાર માસ પૂર્ણ થતાં આઠ પરિહાર વિશુદ્ધિકો અન્ય કલ્પને સ્વીકારે ત્યારે પૂર્વ

પ્રતિપત્ર એક હોય. જ્યારે ઘણા અન્ય કલ્પને સ્વીકારે અને ઘણા (= બે કે તેથી વધારે) તે જ કલ્પનું પાલન કરે ત્યારે પૂર્વ પ્રતિપત્ર પુરુષો પૃથક્ત્વ પ્રમાણ હોય. [૧૫૩૬]

एअं खलु णाणत्तं, एत्थं परिहारिआण जिणकप्पा ।

अहलंदिआण एत्तो, णाणत्तमिणं पवक्खामि ॥ १५३७ ॥

વૃત્તિ:- 'एतत् खलु नानात्वमत्र' यन्निर्दिशितं 'परिहारिकाणां जिनकल्पात्' सकाशात्, शेषं तुल्यमेव, 'यथालन्दिकानां अत' ऊर्ध्व 'नानात्वमिदं'-वक्ष्यमाणलक्षणं 'प्रवक्ष्यामि' जिनकल्पादिति गाथार्थः ॥ १५३७ ॥

लंदं तु होइ कालो, सो पुण उक्कोस मज्झिम जहण्णो ।

उदउल्ल करो जाविह, सुक्कइ ता होइ उ जहण्णो ॥ १५३८ ॥

વૃત્તિ:- 'लन्दं तु भवति कालः', समयपरिभाषेयं, 'स पुनः' काल 'उत्कृष्टो मध्यमो जघन्यः' सामयिक एवार्यं द्रष्टव्यः, 'उदकार्द्रकरो यावदिह' सामान्येन लोके 'शुष्यति तावद्भवति तु जघन्य' इह प्रक्रमे इति गाथार्थः ॥ १५३८ ॥

उक्कोस पुव्वकोडी, मज्झे पुण हોति णેગઠાणा उ ।

एत्थ पुण पंचरत्तं, उक्कोसं होअहलंदं ॥ १५३९ ॥

વૃત્તિ:- 'उत्कृष्टः पूर्वकोटी', चरणकालमाश्रित्य, 'मध्यः पुनर्भवन्त्यनेकानि स्थानानि', वर्षादिभेदेन, 'अत्र पुनः' प्रक्रमे 'पञ्चरात्रमुत्કૃષ્ટં भवति', तेनोપયોગાત્, 'यथालन्दं' यथा-કાલમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૩૯ ॥

जम्हा उ पंचरत्तं, चरन्ति तम्हा उ हुंतऽहलंदी ।

पंचेव होइ गच्छे, तेसिं उक्कोसपरिमाणं ॥ १५४० ॥

વૃત્તિ:- 'यस्मात्पञ्चरात्रं चरन्ति' वीथ्यां भૈક્ષનિમિત્તં 'तस्माद् भवन्ति यथालन्दिनः', વિવક્ષિતયથાલન્દભાવાત્, તથા 'પન્ચૈવ ભવતિ ગચ્છઃ' સ્વકીયં સ્તેષામુત્કૃષ્ટપરિમાણમેતદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૪૦ ॥

યથાલંદકલ્પ

અહીં પરિહારિકોની જિનકલ્પથી આ ભિન્નતા જણાવી. બાકીનું તુલ્ય જ છે. હવે પછી યથાલંદિકોની જિનકલ્પથી ભિન્નતા કહીશ. [૧૫૩૭] લંદ એટલે કાળ. આ (= લંદનો કાળ અર્થ છે એ) શાસ્ત્રીય પરિભાષા છે. તે કાળના ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્ય એમ ત્રણ પ્રકાર છે. કાળના આ ત્રણ પ્રકાર શાસ્ત્રમાં જ છે. (લોકમાં નથી.) અહીં (= સામાન્યથી લોકમાં) પાણીથી ભીનો હાથ જેટલા કાળમાં સુકાય તેટલો કાળ પ્રસ્તુતમાં જઘન્ય છે. [૧૫૩૮] ઉત્કૃષ્ટ કાળ પૂર્વકોટિ વર્ષો પ્રમાણ છે. વધારેમાં વધારે ચારિત્ર પૂર્વકોટિ વર્ષો પ્રમાણ જ હોય છે, એ અપેક્ષાએ અહીં ઉત્કૃષ્ટ

કાળ પૂર્વકોટિ પ્રમાણ છે. મધ્યમકાળના વર્ષ વગેરે અનેકસ્થાનો=ભેદો છે. પણ પ્રસ્તુતમાં જે રીતે કાલની ગણના છે તે રીતે પાંચ અહોરાત્ર ઉત્કૃષ્ટ કાળ છે. કારણ કે તે (= પાંચ અહોરાત્ર) કાળ અહીં ઉપયોગી છે. [૧૫૩૯] ભિક્ષા માટે એક શેરીમાં (= પેટા, અર્ધપેટા વગેરે ગોચરભૂમિમાં) પાંચ દિવસ ફરે છે માટે તેટલો કાળ 'યથાલંદી ધાય છે=કહેવાય છે. કારણ કે તેમની પાસે વિવક્ષિત (પાંચ દિવસ) યથાલંદ છે. (જેમ જેની પાસે દંડ હોય તે દંડી કહેવાય, તેમ જેની પાસે યથાલંદ હોય તે યથાલંદી કહેવાય.) તથા તેમનો પોતાનો પાંચ પુરુષોનો એક ગચ્છ=ગણ હોય. આ ઉત્કૃષ્ટ પરિમાણ છે. (પાંચ પુરુષોનો એક ગણ, એવા ત્રણ ગણો એકી સાથે યથાલંદને સ્વીકારે.) [૧૫૪૦]

जा चेव य जिणकप्पे, मेरा सच्चवेव लंदिआणंपि ।

णाणत्तं पुण सुत्ते, भिक्खाचरि मासकप्पे अ ॥ १५४१ ॥

વૃત્તિ:- 'યૈવ ચ જિનકલ્પે મર્યાદો' 'ક્ષા-ભાવનાદિરૂપા' 'સૈવ ચ યથાલન્દિકાનામપિ' પ્રાયશઃ, 'નાનાત્વં પુન સ્તેભ્યઃ' 'સૂત્રે' સૂત્રવિષયં તથા 'ભિક્ષાચર્યાયાં માસકલ્પે ચે'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૪૧ ॥

જિનકલ્પમાં ભાવનાદિરૂપ જે મર્યાદા કહી છે, લગભગ તે જ મર્યાદા યથાલંદિકોની પણ છે. સૂત્ર, ભિક્ષાચર્યા અને માસ કલ્પના વિષયમાં જિનકલ્પીઓથી યથાલંદિકોમાં ભિન્નતા છે. [૧૫૪૧]

एतदेवाह-

पडिबद्धा इअरेऽपि अ, एक्किक्का ते जिणा य थेश य ।

अत्थस्स उ देसम्मी, असमत्ते तेसि पडिबंधो ॥ १५४२ ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રતિબદ્ધા' ગચ્છે 'ઇતરેઽપિ ચ'-અપ્રતિબદ્ધાઃ, 'એકૈકાસ્તે' પ્રતિબદ્ધાઃ અપ્રતિબદ્ધાશ્ચ 'જિનાશ્ચ સ્થવિરાશ્ચે'તિ ભૂયો ભિદ્યન્તે, યે જિનકલ્પં પ્રતિપદ્યન્તે તે જિનાઃ, યે તુ સ્થવિરકલ્પમેવ તે સ્થવિરા ઇતિ, તત્ર 'અર્થસ્યૈવ', ન સૂત્રસ્ય, 'દેશે અસમાપ્તે' સતિ, સ્તોકમાત્રે, 'તેષાં પ્રતિબન્ધો' ગચ્છે જિનાનામ્, અન્યથા જિના એવ સ્યુરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૪૨ ॥

आने (=भिन्नताने) ज कहे छे-

યથાલંદિકોના ગચ્છપ્રતિબદ્ધ (= ગચ્છ સાથે સંબંધવાળા) અને ગચ્છાપ્રતિબદ્ધ એમ બે પ્રકાર છે. તે પ્રત્યેકના જિન અને સ્થવિર એમ બે પ્રકાર છે. યથાલંદકલ્પને પૂર્ણ કર્યા પછી જેઓ જિનકલ્પને સ્વીકારે તે જિન છે, અને જેઓ સ્થવિરકલ્પને જ સ્વીકારે તે સ્થવિર છે. (તેમનો ગચ્છ સાથે સંબંધ શા કારણે હોય તે કહે છે-) અર્થનો જ થોડો ભાગ ગુરુ પાસે ભણવાનો રહી જવાથી તે ભણવા માટે તેમનો ગચ્છમાં સંબંધ હોય, જો અર્થનો થોડો ભાગ ભણવાનો બાકી ન હોય તો તે જિન જ થાય. [૧૫૪૨]

यतः-

लग्गादिसुत्तरंते, तो पडिवज्जित्तु खित्तबाहि ठिआ ।

गिण्हंति जं अगहिअं, तत्थ य गंतूण आयरिओ ॥ १५४३ ॥

૧. લન્દાડનતિક્રમઃ = લન્દો યથા સ્યાત્ તથેતિ યથાલન્દમ્ । યથાલન્દમસ્યાસ્તીતિ યથાલન્દી ।

વૃત્તિ:- 'લગ્નાદિષૂત્તરત્સુ' સત્સુ તદન્યપ્રત્યાસન્નવિરહેણ 'તતઃ પ્રતિપદ્ય' યથાલન્દં ગચ્છન્નિર્ગત્ય 'ક્ષેત્રબહિઃ સ્થિતાઃ' વિશિષ્ટક્રિયાયુક્તાઃ 'ગૃહ્ણન્તિ યદગૃહીતમ'ર્થશેષં, 'તત્ર ચાયં' વિધિઃ- યદુત 'ગત્વા આચાર્ય'સ્તત્સમીપમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૪૩ ॥

કિમિત્યાહ-

તેસિં તયં પયચ્છઙ્ગ, ચિત્તં એન્તાણ તેસિમે દોસા ।

વંદંતમવંદંતે, લોગમ્મી હોઙ પરિવાઓ ॥ ૧૫૪૪ ॥

વૃત્તિ:- 'તેભ્યસ્તકં પ્રયચ્છત્ય'ર્થશેષં, કિમેતદેવમિત્યાહ-'ક્ષેત્રમાગચ્છતાં' તદર્થ 'તેષાં' યથાલન્દિકાનાં 'એતે દોષાઃ'-વક્ષ્યમાણાઃ 'વન્દમાનાનાં' સાધૂન્ 'અવન્દમાનાનાં' તેષાં 'લોકે ભવતિ પરિવાદઃ', યદ્ વૈતે અલોકજ્ઞા યદ્વા પરે શીલરહિતા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૪૪ ॥

અર્થનો થોડો ભાગ ભણવાનો બાકી રહી જવામાં કારણ જણાવે છે-

અર્થનો થોડો ભાગ ભણવાનો બાકી રહ્યો હોય ત્યારે કલ્પ સ્વીકારવા માટે લગ્ન, યોગ, ચંદ્ર બળ વગેરે પ્રશસ્ત હોય, હવે જો ભણવા માટે વિલંબ કરે, તો તે લગ્ન વગેરે જતાં રહે અને નજીકમાં તેવાં પ્રશસ્ત લગ્ન વગેરે ન આવતાં હોય, આથી તેટલું ભણવાનું બાકી રાખીને પણ ગચ્છમાંથી નીકળીને યથાલંદ કલ્પનો સ્વીકાર કરે. પછી વિશિષ્ટ અનુષ્ઠાનોથી યુક્ત તે યથાલંદો ગુરુ જે ક્ષેત્રમાં રહેલા હોય તે ક્ષેત્રથી બહાર રહીને બાકી રહેલા અર્થને ભણે. તેમાં વિધિ એ છે કે- આચાર્ય તેમની પાસે જઈને, [૧૫૪૩] તેમને બાકી રહેલો અર્થ આપે=સમજાવે. અર્થ સમજવા યથાલંદિકોએ આચાર્ય પાસે આવવું જોઈએ તેના બદલે આચાર્ય તેમની પાસે શા માટે જાય ? એ જણાવે છે- અર્થ સમજવા માટે યથાલંદિકો ગુરુના ક્ષેત્રમાં (= ગુરુ પાસે) આવે તો દોષો લાગે. તે આ પ્રમાણે- (એવી મર્યાદા છે કે યથાલંદિકો આચાર્ય સિવાય બીજા કોઈને ય (દીક્ષાપર્યાયથી મોટાને પણ) વંદન ન કરે. અને ગચ્છવાસી બધા (દીક્ષાપર્યાયથી મોટા પણ) સાધુઓ તેમને વંદન કરે. આથી) યથાલંદિકો વંદન કરનારા તે સાધુઓને વંદન કરે નહિ, તેથી લોકમાં નિંદા થાય. અથવા લોકો કહે કે આ (યથાલંદિકો) લોકવ્યવહારને પણ જાણતા નથી. અથવા બીજા (ગચ્છવાસી સાધુઓ) 'શીલથી (સાધુઓના આચારોથી) રહિત છે એમ લોકો માને. [૧૫૪૪]

ણ તરિજ્જ જઈ ગંતું, આચરિઓ તાહે એઙ સો ચેવ ।

અંતરપણીપાડિવસભગામબહિ અણ્ણવસર્હિં વા ॥ ૧૫૪૫ ॥

વૃત્તિ:- 'ન તરેત્' ન શક્નુયા'દ્યદિ ગન્તું તત્રાચાર્યઃ તદા'ડગચ્છતિ 'સ એવ' યથાલન્દિકઃ, ક્વેત્યાહ-'અન્તરપણ્ણિ' ક્ષેત્રાત્ સાર્દ્ધદ્વિગવ્યૂતિસ્થાં, 'પ્રતિવૃષભગ્રામં' દ્વિગવ્યૂતસ્થં, તથા 'બહિઃ' ક્ષેત્રાદ્ 'અન્યવસર્તિં', ક્ષેત્ર એવાગચ્છન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૪૫ ॥

૧. જો ગચ્છવાસી સાધુઓ શીલસંપન્ન હોય તો યથાલંદિકો તેમને વંદન કેમ ન કરે ? યથાલંદિકો તેમને વંદન કરતા નથી માટે શીલરહિત છે એમ માને.

तीए अ अपरिभोए, ते वंदंती ण वंदई सो उ ।

तं घित्तुमपडिबंधा, ताएँ जहिच्छएँ विहरंति ॥ १५४६ ॥

वृत्तिः- 'तस्यां च' वसतो 'अपरिभोगे' स्थाने 'ते' साधवो 'वन्दन्ते' तं यथालन्दिकं, 'न वन्दते स तु' तान् साधून्, तथा कल्पस्थितेः, एवं 'तद् गृहीत्वा' ऽर्थशेषं 'अप्रतिबद्धा' यथालन्दिकाः 'ततो यथेच्छया'-स्वकल्पानुरूपं 'विहरन्ति', तमेव पालयन्त इति गाथार्थः ॥ १५४६ ॥

श्रे आचार्य (वृद्धावस्था आदिना कारणे) त्यां न जई शके तो यथालंदिक ज अंतरपल्लिमां आवे, अने आचार्य पण त्यां आवीने अर्थ समजवे. पछी अने पोतपोताना मूणस्थाने पाछा इरे. अंतरपल्ली अटले आचार्यना क्षेत्रथी अदी गाउ दूर रहेलुं अने वय्येनुं गाम. श्रे आचार्य त्यां पण आवी शके तेम न होय तो यथालंदिक प्रतिवृषभगाममां आवे, अने आचार्य पण त्यां आवीने अर्थ समजवे. प्रतिवृषभगाम अटले आचार्यना क्षेत्रथी जे गाउ दूर रहेलुं अने वय्येनुं गाम. श्रे आचार्य त्यां पण न आवी शके तो यथालंदिक आचार्यना क्षेत्रनी बहार कोई स्थानमां आवे, अने आचार्य पण त्यां आवीने तेने अर्थ समजवे. श्रे आचार्य अटलुं पण जई शके तेम न होय तो गाममां ज बीज वसतिमां जईने भण्णावे. तेटली पण शक्ति न होय तो यथालंदिक आचार्यनी वसतिमां पण आवे अने त्यां आचार्य तेने अर्थ समजवे. [१५४५] ते वसतिमां जे स्थाननो उपयोग न थतो होय, अर्थात् जयां कोई टेषे नहि, तेवा स्थानमां ते साधुओ यथालंदिकने वंदन करे. पण यथालंदिक ते साधुओने वंदन न करे. कारण के तेवी कल्पनी मर्यादा छे. आ प्रमाणे बाकी रहेल अर्थने समजने यथालंदिको गच्छना संबंधथी रहित अने. पछी ते ज कल्पनुं पालन करे. [१५४६]

जिणकप्पिआ व तहिअं, किंचि तिगिच्छं तु ते उ न करिंति ।

णिप्पडिकम्मसरीरा, अवि अच्छिमलंपि णऽवणिंति ॥ १५४७ ॥

वृत्तिः- 'जिनकल्पिकाश्च' यथालन्दिकाः 'तदा' गृहीतार्थशेषे, यथालन्दिककाल एवान्ये, 'काञ्चिच्चिकित्सां' समुत्पन्नेऽप्यातङ्के 'ते न कारयन्ति', तथाकल्पस्थितेः 'निष्प्रतिकर्मशरीरा' स्ते भगवन्तः, 'अप्यक्षिमलमपि नापनयन्ति', अप्रमादातिशयादिति गाथार्थः ॥ १५४७ ॥

गच्छप्रतिबद्ध जिनकल्पिक यथालंदिको बाकी रहेल अर्थ भण्णी ले त्पारथी अने अन्य=गच्छाप्रतिबद्ध जिनकल्पिक यथालंदिको यथालंदिकल्पनो स्वीकार कर्यो त्पारथी ज आतंक (= प्राणत रोग) उत्पन्न थवा छतां कोई चिकित्सा करावता नथी. कारण के कल्पनी तेवी मर्यादा छे. यथालंदिक भगवंतो शरीरनी सार-संभाणथी रहित होय छे. अतिशय अप्रमादना कारणे नेत्रमल पण दूर करता नथी. [१५४७]

थेराणं णाणत्तं, अतरंते अप्पिणांति गच्छस्स ।

तेऽवि अ से फासुएणं, करिंति सव्वं तु परिकम्मं ॥ १५४८ ॥

વૃત્તિ:- 'સ્થવિરાણાં' યથાલંદિકાનાં નાનાત્વમે 'તત્-અશક્તુવન્તં' સન્તં સ્વસાધુમર્ષયન્તિ 'ગચ્છસ્ય; તેઽપિ ચ'-ગચ્છવાસિનઃ 'સે' તસ્ય 'પ્રાસુકેના'નાદિના 'કુર્વન્તિ સર્વમેવ પરિકર્મ્મે'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૪૮ ॥

સ્થવિર યથાલંદિકોમાં ભિન્નતા આ પ્રમાણે છે- સ્થવિર યથાલંદિકો કલ્પ પાળવા અસમર્થ બનેલા સ્વસાધુને ગચ્છને સોંપે. ગચ્છવાસી સાધુઓ પણ તેની પ્રાસુક અન્ન આદિથી બધી જ સાર-સંભાળ કરે. [૧૫૪૮]

एतत्स्वरूपमाह-

एक्किक्कपडिग्गहगा, सप्पाउरणा हवंति थेरा उ ।

जे पुणऽमी जिणकप्पे, भय तेसिं वत्थपायाई ॥ १५४९ ॥

વૃત્તિ:- 'एकैकप्रतिग्रहकाः' तथा 'सप्रावरणा भवन्ति 'स्थविरा' इति' भूयः स्थविर-कल्पगामिनः, 'ये पुनरमी जिनकल्पे' भवन्ति 'भाज्ये तेषां वस्त्रपात्रे', भाविजिनकल्पापेक्षयेति गार्थार्थः ॥ १५४९ ॥

यथालंढिकोनुं स्वरूप कडे છે-

સ્થવિર યથાલંદિકો એક એક પાત્ર ધારી અને વસ્ત્રસહિત હોય. જિનકલ્પી યથાલંદિકોના વસ્ત્ર-પાત્ર અંગે ભાવી જિનકલ્પની અપેક્ષાએ વિકલ્પ છે. તે આ પ્રમાણે- જેઓ કરપાત્રી અને વસ્ત્રસહિત જિનકલ્પી થવાના હોય તેઓ વસ્ત્ર-પાત્ર ન રાખે, બીજાઓ તો યથાયોગ્ય વસ્ત્ર-પાત્ર રાખે. [૧૫૪૯]

गणमाणओ जहण्णा, तिण्णि गणा सयग्गसो अ उक्कोसा ।

पुरिसपमाणं पणरस, सहस्ससो चेव उक्कोसो ॥ १५५० ॥

વૃત્તિ:- 'गणमानतो' गणमानमाश्रित्य 'जघन्यं त्रयो गणाः' भवन्ति, 'शताग्रशश्चोत्कृष्टं' गणमानं, 'पुरुषप्रमाणं' त्वेतेषां 'पञ्चदश' जघन्यं, 'सहस्रश एवमुत्कृष्टं' पुरुषप्रमाणमिति गार्थार्थः ॥ १५५० ॥

ગણપ્રમાણને આશ્રયીને જઘન્યથી ત્રણ ગણ અને ઉત્કૃષ્ટથી શતપૃથક્ત્વ ગણ હોય. પુરુષ પ્રમાણને આશ્રયીને જઘન્યથી પંદર અને ઉત્કૃષ્ટથી સહસ્રપૃથક્ત્વ પુરુષો હોય. [૧૫૫૦]

एतदौघिकं मानं, विशिष्टं पुनराह-

पडिवज्जमाणगा वा, एक्कादि हविज्ज ऊणपक्खेवे ।

होति जहण्णा एए, सयग्गसो चेव उक्कोसा ॥ १५५१ ॥

વૃત્તિ:- 'प्रतिपद्यमानका वा' एते' एकादयो भवेयुर्न्यूनप्रक्षेपे' सति तद्गच्छे, एवं' जघन्या एते' प्रतिपद्यमानकाः तथा 'शताग्रश एवोत्कृष्टाः' प्रतिपद्यमानका एवेति गार्थार्थः ॥ १५५१ ॥

पुव्वपडिवज्जमाणवि, उक्कोस जहण्णओ परीमाणं ।

कोडिपुहत्तं भणिअं, होइ अहालंदिआणं तु ॥ १५५२ ॥

वृत्तिः- 'पूर्वप्रतिपन्नानामपि' सामान्येन 'उत्कृष्टजघन्यतः परिमाणं कोटिपृथक्त्वं भणितं भवति', स्वस्थानविशेषवत्, 'यथालन्दिकानां त्वि'ति गाथार्थः ॥ १५५२ ॥

आ प्रमाञ्ज ओषथी छे, विशेषथी कहे छे-

प्रतिपद्यमान यथालंदिको तेमना गरुडमां न्यूनमां उमेरो करवानो डोय त्यारे जघन्यथी अेक वगेरे अने उत्कृष्टथी शतपृथक्त्व प्रमाञ्ज डोय. [१५५१] पूर्वप्रतिपन्न यथालंदिकोनुं प्रमाञ्ज जघन्यथी अने उत्कृष्टथी पञ्च सामान्यथी कोटिपृथक्त्व कहुं छे. पञ्च जघन्यस्थानथी उत्कृष्ट स्थान अधिक समजवुं. [१५५२]

कयमित्थ पसंगेणं, एसो अब्भुज्जओ इह विहारो ।

संलेहणासमो खलु, सुविसुद्धो होइ गायव्वो ॥ १५५३ ॥

वृत्तिः- 'कृतमत्र प्रसङ्गेन'-विस्तरेण, 'एषोऽभ्युद्यत इह विहारः' प्रवचने 'संलेखनासमः खलु', पश्चादासेवनात्, 'सुविशुद्धो भवति ज्ञातव्यो' यथोदित इति गाथार्थः ॥ १५५३ ॥

पाएण चरमकाले, जमेस भणिओ सयाणमणवज्जो ।

भयणाएँ अणया पुण, गुरुकज्जाईहिँ पडिबद्धा ॥ १५५४ ॥

वृत्तिः- 'प्रायेण चरमकाले यदेष भणितः' सूत्रे 'सतामनवद्यः, भजनयाऽन्यदा पुनः'-स्याद्वा न वा, 'गुरुकार्यादिभिः प्रतिबन्धादि'ति गाथार्थः ॥ १५५४ ॥

अहीं विस्तारथी सर्पु. जिनप्रवचनमां यथोक्त सुविशुद्ध आ अब्भुद्यत विहार संलेखनातुल्य ज्ञावो. कारण ते तेनुं सेवन अंतिमकाले करवामां आवे छे. [१५५३] कारण के शास्त्रमां सत्पुरुषोने निरवद्य आ अब्भुद्यत विहारनुं सेवन प्रायः अंतिमकाले करवानुं कहुं छे. ते सिवायना कालमां तो कोई महान कार्य वगेरेना कारणे रुकावट थाय तो सेवन न पञ्च थाय. [१५५४]

केई भणंति एसो, गुरुसंजमजोगओ पहाणोत्ति ।

थेरविहाराओऽवि हु, अच्चंतं अप्पमायाओ ॥ १५५५ ॥

वृत्तिः- 'केचन भणन्त्येषः'- अभ्युद्यतविहारः 'गुरुसंयमयोगतः' कारणात् प्रधान इति, स्थविरविहारादपि' सकाशात्, 'अत्यन्ताप्रमादाद्धे' तोरिति गाथार्थः ॥ १५५५ ॥

अण्णे परत्थविहा, नेवं एसो अ इह पहाणोत्ति ।

एअस्सवि तदभावे, पडिबत्तिणिसेहओ चेव ॥ १५५६ ॥

वृत्तिः- 'अन्ये परार्थविहात्' कारणात् नैवमि'ति भणन्ति, 'एष च' परार्थ 'इह प्रधानः' परलोक 'इति, एतस्या'प्यभ्युद्यतविहारस्य 'तदभावे'-परार्थाभावे 'प्रतिपत्तिनिषेधतश्चैव', नैवं भणन्तीति गाथार्थः ॥ १५५६ ॥

કોઈ કહે છે કે- અભ્યુદયત વિહાર સ્થવિર વિહારથી પણ પ્રધાન છે. કારણ કે તેમાં અત્યંત અપ્રમાદના કારણે શ્રેષ્ઠ સંયમની પ્રાપ્તિ થાય છે. [૧૫૫૫] બીજાઓ કહે છે કે- અભ્યુદયત વિહાર પ્રધાન નથી. કારણ કે તેમાં પરાર્થ (= પરોપકાર) થઈ શકતો નથી. પરલોકમાં પરાર્થ પ્રધાન છે. તથા અભ્યુદયત વિહારમાં પરાર્થનો અભાવ થતો હોય તો તેના સ્વીકારનો નિષેધ છે. [૧૫૫૬]

एतदेवाह-

अब्भुज्जयमेगयरं, पडिवज्जिउकामो सोवि पव्वावे ।

गणिगुणसलद्धिओ खलु, एमेव अलद्धिजुत्तोऽवि ॥ १५५७ ॥

વૃત્તિ:- ‘અભ્યુદયતમેકતરં’ વિહારં મરણં વા ‘પ્રતિપત્તુકામઃ’ સન્ ‘અસાવપિ પ્રવ્રાજયત્યુ’પસ્થિતં, અન્યથા તત્પ્રવ્રજ્યાઽભાવે ‘ગણિગુણસ્વલબ્ધિકઃ ખલુ’ તત્પાલનાસમર્થો, ન સામાન્યેન તચ્છૂન્યઃ, સ્નેહાત્પ્રવ્રજતિ સતિ કા વાર્તેત્યાહ-‘એવમેવ’, અન્યથા તત્પ્રવ્રજ્યાઽભાવે- ‘ડલબ્ધિયુક્તોઽપ્યુ’ભ્યુદયતાપ્રતિ-પત્તિમાત્રેણ ગુરુનિશ્રયા પ્રવ્રાજયતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૫૭ ॥

આ જ વિષયને કહે છે--

પાદપોષગમન આદિ અભ્યુદયત મરણ અને પ્રતિમાકલ્પ આદિ અભ્યુદયત વિહાર એ બેમાંથી કોઈ એકનો સ્વીકાર કરવાની ઈચ્છાવાળા પણ ગણિગુણોથી અને સ્વલબ્ધિથી યુક્ત સાધુ કલ્પાદિના સ્વીકાર વખતે દીક્ષા લેવા આવેલા જીવની દીક્ષા “તેના વિના થઈ શકે તેમ ન હોય તો” તેને દીક્ષા આપે. જે ગણિગુણોથી અને ‘સ્વલબ્ધિથી યુક્ત હોય તે દીક્ષિતને સંયમનું પાલન કરાવી શકે, તેનાથી રહિત ગમે તે નહિ. માટે અહીં ગણિગુણસ્વલબ્ધિક એવું વિશેષણ છે.

પ્રશ્ન- કલ્પનો સ્વીકાર કરતી વખતે કોઈ સ્નેહથી દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય, અર્થાત્ દીક્ષા આપી શકે તેવા બીજા હોવા છતાં સ્નેહથી હું તો તમારી પાસે જ દીક્ષા લઈશ એવો આગ્રહ રાખે, તો શું કરવું ? કલ્પનો સ્વીકાર કરવો કે દીક્ષા આપવી ?

ઉત્તર- (એવમેવ =) તો પણ દીક્ષા આપવી.

જે સ્વલબ્ધિથી યુક્ત ન હોય તે પણ, જે તેના વિના દીક્ષા થઈ શકે તેમ ન હોય તો, અભ્યુદયત મરણ કે કલ્પનો સ્વીકાર ન કરતાં લબ્ધિવાળા ગુરુની નિશ્રાથી દીક્ષા આપે. [૧૫૫૭]

एव पहाणो एसो, एगंतेणेव आगमा सिद्धो ।

जुत्तीएऽवि अ नेओ, सपरुवगारो महं जम्हा ॥ १५५८ ॥

વૃત્તિ:- ‘એવં પ્રધાન ઇષો’ ડભ્યુદયતવિહારત્ ‘એકાન્તેનૈવાગમાત્સિદ્ધ’ ઇતિ, ‘યુક્ત્યાપિ ચ જ્ઞેયઃ’ પ્રધાનઃ, ‘સ્વપરોપકારો મહાન્ યસ્મા’દિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૫૮ ॥

૧. અહીં લબ્ધિ એટલે જેને દીક્ષા આપવાની છે તેને સંયમનાં ઉપકરણો પૂરાં પાડવાં, સંયમનું પાલન કરાવવું વગેરેની શક્તિરૂપ લબ્ધિ વિવક્ષિત છે.

ણ ય એત્તો ઉવગારો, અણ્ણો ણિવ્વાણસાહણં પરમં ।

જં ચરણં સાહિજ્જહ, કસ્સહ સુહભાવજોણ ॥ ૧૫૫૧ ॥

વૃત્તિ:- 'ન ચાત ઉપકારોઽન્યઃ' પ્રધાનતર, 'નિર્વાણસાધનં પરમં ચચ્ચરણં સાધ્યતે કસ્યચિત્' પ્રાણિનઃ 'શુભભાવયોગેન' હેતુના ઇતિ, ન લઙ્ઘ્યાદ્યપેક્ષયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૫૧ ॥

અચ્ચંતિઅસુહહેઝ, એઠં અણ્ણેસિ ણિઅમઓ ચેવ ।

પરિણમહ અપ્પણોઽવિ હુ, કીરંતં હંદિ એમેવ ॥ ૧૫૬૦ ॥

વૃત્તિ:- 'આત્યન્તિકસુખહેતુરેતત્' -ચરણં 'અન્યેષાં' ભવ્યપ્રાણિનાં 'નિયમેનૈવ પરિણમતિ, આત્મનોઽપિ ક્રિયમાણમ 'પ્યેષાં' 'હન્દ્યેવમેવ' આત્યન્તિકસુખહેતુત્વેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૬૦ ॥

અભ્યુદયત વિહારથી સ્થવિરવિહાર એકાંતે પ્રધાન છે એ આ પ્રમાણે આગમથી સિદ્ધ થયું. યુક્તિથી પણ સ્થવિર વિહાર પ્રધાન છે. કારણ કે તેમાં થતો સ્વપરનો ઉપકાર મહાન છે. [૧૫૫૮] (મારા પરિવારની વૃદ્ધિ થશે ઈત્યાદિ ભૌતિક) લાભની અપેક્ષા વિના (અનુબ્રહ્ બુદ્ધિરૂપ) શુભભાવથી કોઈ જીવને મોક્ષનું પરમ સાધન એવા ચારિત્રની સાધના કરાવવી એનાથી અધિક પ્રધાન ઉપકાર બીજો કોઈ નથી. [૧૫૫૯] આ ચારિત્ર અન્ય ભવ્ય પ્રાણીઓને નિયમા અવિનાશી સુખનું (કે અવિનાશી સુખ જેમાં છે એવા મોક્ષનું) કારણ બને છે, અને (પોતાનું નિમિત્ત પામીને) બીજાઓથી પણાતું ચારિત્ર (પોતે બીજાઓને દીક્ષા આપે, ચારિત્રની સાધના કરાવે વગેરે રીતે પોતાનું નિમિત્ત પામીને બીજાઓથી પણાતું ચારિત્ર) પોતાને પણ અવિનાશી સુખનું કારણ બને છે. [૧૫૬૦]

ગુરુસંજમજોગો વિ હુ, વિણ્ણેઓ સપરસંજમો જત્થ ।

સમ્મં પવહ્હુમાણો, થેરવિહારે અ સો હોહ ॥ ૧૫૬૧ ॥

વૃત્તિ:- 'ગુરુસંયમયોગોઽપિ વિજ્ઞેયઃ', ક્વ ? હહ 'સ્વપરસંયમો યત્ર', સંયમે 'સમ્યક્ પ્રવર્ધમાનઃ' સન્ સન્તત્યા 'સ્થવિરવિહારે ચાસૌ ભવતિ' -સ્વપરસંયમ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૬૧ ॥

અચ્ચંતમપ્પમાઓઽવિ ભાવઓ એસ હોહ ણાયવ્વો ।

જં સુહભાવેણ સયા, સમ્મં અણ્ણેસિ તક્કરણં ॥ ૧૫૬૨ ॥

વૃત્તિ:- 'અત્યન્તમપ્રમાદોઽપિ 'ભાવતઃ' પરમાર્થેન 'એષ ભવતિ જ્ઞાતવ્યઃ' 'એવંરૂપઃ' 'ચચ્ચુભભાવેન સદા' -સર્વકાલં 'સમ્યગન્યેષાં' 'તત્કરણં' શુભભાવકરણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૬૨ ॥

જહ એવં કીસ મુણી, થેરવિહારં વિહાય ગીઆવિ ? ।

પહિવજ્જંતિ ઇમં નણુ, કાલોચિઅમણસણસમાણં ॥ ૧૫૬૩ ॥

૧. ટીકામાં ક્રિયમાણમન્યેષાં પાઠ છે. પણ ક્રિયમાણમન્યેષાં એવો પાઠ હોવો જોઈએ. કારણ કે મૂળમાં કયાંય સર્ણાં (એસિ) પદ નથી. પણ અન્યેષાં (અણ્ણેસિ) પદ છે. બીજાઓનું કરાતું એટલે કે બીજાઓથી પણાતું એવો ભાવ સમજવો. તેથી ગુજરાતી ભાવાનુવાદ 'અન્યેષાં' પદ સમજીને કર્યું છે.

વૃત્તિ:- 'યદ્યેવં કિમિતિ મુનયઃ સ્થવિરવિહારં વિહાય ગીતાર્થા અપિ' સન્તઃ 'પ્રતિપદ્યન્તે એનં' જિનકલ્પં ?, 'નનુ કાલોચિતમનશનસમાનં' તદ્ આજ્ઞાઽભદ્ગાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૬૩ ॥

તદ્કાલે ડચિઅસ્સા, આણા આરાહણા પહાણેસા ।

ઇહરા ડ આયહાણી, નિપ્પલસત્તિક્કચયા ણેઆ ॥ ૧૫૬૪ ॥

વૃત્તિ:- 'તત્કાલ એવોચિતસ્ય' પુંસઃ 'આજ્ઞારાધનાદ્ધે'તોઃ 'પ્રધાન એષઃ' જિનકલ્પઃ, 'ઇતરથા ત્વાત્મહાનિઃ', સ્વકાલે તદપ્રતિપત્તૌ, 'નિપ્પલશક્તિક્ષયાત્' કારણાં ડ્જ્ઞેયે'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૬૪ ॥

અહવાઽઽજ્ઞાભંગાઓ, એસો અહિગગુણસાહણસહસ્સ ।

હીણકરણેણ આણા, સત્તીએં સયાવિ જડઅઠ્ઠ્ઠં ॥ ૧૫૬૫ ॥

વૃત્તિ:- 'અથવાઽઽજ્ઞાભદ્ગાદા'ત્મહાનિઃ, 'એષ' ડાજ્ઞાભદ્ગઃ 'અધિકગુણસાધનસમર્થસ્ય' સતઃ 'હીનકરણેન' હેતુના, 'આજ્ઞા' એવં-યદુત 'શક્ત્યા સદાપિ યતિતઠ્ઠ્ઠં', ન તત્ક્ષયઃ કાર્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૬૫ ॥

શ્રેષ્ઠ 'સંયમની પ્રાપ્તિ પણ જ્યાં સ્વ-પરનો સંયમ હોય ત્યાં થાય. અને પરંપરાથી સમ્યગ્ અત્યંત વૃદ્ધિ પામતો સ્વ-પરનો સંયમ સ્થવિરવિહારમાં હોય. [૧૫૬૧] અત્યંત અપ્રમાદ પણ પરમાર્થથી એ છે કે (અનુગ્રહ-બુદ્ધિરૂપ) શુભભાવથી બીજાઓમાં સારી રીતે શુભભાવો ઉત્પન્ન કરવા. [૧૫૬૨]

પ્રશ્ન- જો સ્થવિરવિહાર પ્રધાન છે તો મુનિઓ ગીતાર્થ હોવા છતાં સ્થવિરવિહારને છોડીને જિનકલ્પને કેમ સ્વીકારે છે ?

ઉત્તર- જિનકલ્પ અનશન સમાન હોવાથી અંતિમ કાલે તે ઉચિત છે. અંતિમકાલે જિનકલ્પના સ્વીકારથી જિનાજ્ઞાનો ભંગ થતો નથી=જિનાજ્ઞાનું પાલન થાય છે. [૧૫૬૩] યોગ્ય પુરુષને ચરમકાલે જ જિનકલ્પ પ્રધાન છે. કારણ કે તેથી જિનાજ્ઞાની આરાધના થાય છે. અંતિમકાલે તેનો સ્વીકાર ન કરવાથી શક્તિનો નિષ્ફલ (= ફલ મળ્યા વિના) ક્ષય થવાના કારણે આત્મહાનિ થાય. [૧૫૬૪] અથવા આજ્ઞાભંગ થવાથી આત્મહાનિ થાય. અધિક લાભ મેળવવાની શક્તિ હોવા છતાં હીન કરવાથી આજ્ઞાભંગ થાય. જિનાજ્ઞા એ છે કે- સદાય શક્તિપ્રમાણે પ્રયત્ન કરવો. શક્તિનો ક્ષય ન કરવો (= શક્તિ ગોપવવી નહિ.) [૧૫૬૫]

એત્તો અ ઇમં એવં, જં દસપુલ્લીણ સુલ્લઈ સુત્તે ।

એઅસ્સ પડિસ્સેહો, તયણ્ણહા અહિગગુણભાવા ॥ ૧૫૬૬ ॥

વૃત્તિ:- 'ઇતશ્ચૈતદેવં'-સ્વપરસંયમઃ શ્રેયાનુ 'યદ્દશપૂર્વિણાં' સાધૂનાં 'શ્રૂયતે 'સૂત્રે' આગમે 'એતસ્ય પ્રતિષેધઃ'-કલ્પસ્ય, 'તસ્યાન્યથા'-પરોપકારદ્વારેણ 'અધિકગુણભાવાત્' કારણાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૬૬ ॥

૧. ૧૫૫૫મી ગાથામાં જિનકલ્પની પ્રધાનતાના સમર્થનમાં શ્રેષ્ઠ સંયમની પ્રાપ્તિ અને અત્યંત અપ્રમાદ એ બે હેતુ જણાવ્યા હતા. માટે અહીં એ બે અંગે સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે.

एवं तत्तं नाउं, विसेसओ एव सत्तिरहिर्हि ।

सपरुवगारे जत्तो, कायव्वो अप्पमत्तेहिं ॥ १५६७ ॥

वृत्तिः- 'एवं तत्त्वं ज्ञात्वा' यथोक्तं सर्वैरेव 'विशेषत एतच्छक्तिरहितैः'-
जिनकल्पप्रतिपत्तिशक्तिशून्यैः 'स्वपरोपकारेयत्नः कार्यः', यथाशक्ति 'अप्रमत्तैः', महदेतन्निर्जगद्गमिति
गाथार्थः ॥ १५६७ ॥

स्थविरविहार पक्षे आ विषय आ प्रमाणे छे- दशपूर्वी साधुओने स्व-परनो संयम श्रेयस्कर
छे. कारण के तेमने जिनकल्पना स्वीकार विना ज परोपकार द्वारा अधिक लाभ थतो छोवाथी
आगममां तेमना माटे जिनकल्पनो प्रतिषेध संभणाय छे. [१५६६] आ प्रमाणे यथोक्त तत्त्वने
जालीने जिनकल्पस्वीकारनी शक्तिथी रहित अधाये ज अप्रमत्त बनीने यथाशक्ति स्व-परना
उपकारमां विशेषपणे यत्न करवो जेठये. स्व-परना उपकारमां प्रयत्न करवो अे निर्जरानुं मडान
अंग छे. [१५६७]

सो य ण थेरविहारं मोत्तुं अन्नत्थ होइ सुद्धो उ ।

एत्तो च्चिअ पडिसिद्धो, अजायसम्मत्तकप्पो अ ॥ १५६८ ॥

वृत्तिः- 'स च न स्थविरविहारं मुक्त्वा' स्वपरोपकारः 'अन्यत्र भवति शुद्ध एव', नाशुद्धः
'अत एव प्रतिषिद्धः' सूत्रे 'जातोऽसमाप्तकल्पश्चेति' गाथार्थः ॥ १५६८ ॥

एतत्स्मरणमाह-

अज्जाओऽगीआणं, असमत्तो पणगसत्तगा हिट्ठा ।

उउवासासुं भणिओ, जहक्कमं वीअरागेहिं ॥ १५६९ ॥

वृत्तिः- 'अजातोऽगीतार्थानां' कल्पः 'असमाप्तः पञ्चकात्सप्तकाच्चाधः ऋतुवर्षयोः'
द्वयोरपि 'भणितो यथाक्रमं वीतरागै'रिति गाथार्थः ॥ १५६९ ॥

पडिसिद्धवज्जगाणं, थेरविहारो अ होइ सुद्धोत्ति ।

इहरा आणाभंगो, संसारपवड्डणो णियमा ॥ १५७० ॥

वृत्तिः- 'प्रतिषिद्धवर्जकानां' साधूनां 'स्थविरविहारश्च भवति शुद्ध इति, 'इतरथा'
प्रतिषिद्धासेवने 'आज्ञाभङ्गः संसारप्रवर्द्धनो नियमादि'ति गाथार्थः ॥ १५७० ॥

कयमित्थ पसंगेणं, सविसयणिअया पहाणया एवं ।

दट्टव्वा बुद्धिमया, गओ अ अब्भुज्जयविहारो ॥ १५७१ ॥

वृत्तिः- 'कृतमत्र 'प्रसङ्गेन' विस्तरेण, 'स्वविषयनियता' उक्तन्यायात् 'प्रधानता एवं
द्रष्टव्या बुद्धिमता' द्वयोरपि, 'गतश्चाभ्युद्यतो विहारः', उक्त इति गाथार्थः ॥ १५७१ ॥

ते स्व-परनो उपकार स्थविरविहारने छोडीने बीजे थतो नथी. अही स्व-परनो उपकार शुद्ध

જ સમજવો, અશુદ્ધ નહિ. અહીં સ્વ-પરનો ઉપકાર શુદ્ધ જ ઈષ્ટ છે, માટે જ શાસ્ત્રમાં અજ્ઞાતકલ્પ અને અસમાપ્તકલ્પ વિહારનો પ્રતિષેધ કરવામાં આવ્યો છે. [૧૫૬૮] પોતાને થયેલું અજ્ઞાતકલ્પ અને અસમાપ્તકલ્પ વિહારનું સ્મરણ ગ્રંથકાર અહીં કહે છે- વીતરાગ ભગવંતોએ અગીતાર્થોના (કે ગીતાર્થની નિશ્રા વિનાના સાધુઓના) વિહારને અજ્ઞાતકલ્પ કહ્યો છે, તથા શેષકાળમાં પાંચ સાધુઓથી ઓછા અને ચોમાસામાં સાત સાધુઓથી ઓછા સાધુઓના વિહારને અસમાપ્તકલ્પ કહ્યો છે. [૧૫૬૯] પ્રતિષિદ્ધનો ત્યાગ કરનારા સાધુઓનો સ્થવિરવિહાર શુદ્ધ હોય. પ્રતિષિદ્ધનું સેવન કરવામાં સંસારની અતિશય વૃદ્ધિ કરનાર આજ્ઞાભંગરૂપ દોષ થાય. [૧૫૭૦] અહીં પ્રાસંગિક વિસ્તાર આટલો બસ છે. બુદ્ધિમંત પુરુષે આ પ્રમાણે ઉક્તનીતિથી સ્વવિષયમાં નિયત થયેલી બંનેની પ્રધાનતા જાણવી, અર્થાત્ પોતપોતાના વિષયમાં બંને પ્રધાન છે. [૧૫૭૧]

અભ્યુજ્જયમરણં પુણ, અમરણધર્મ્મેહિં વણિણં તિવિહં ।

પાયવડ્ઙ્ગિણિમરણં, ભક્તપરિણા ય ધીરેહિં ॥ ૧૫૭૨ ॥

વૃત્તિ:- 'અભ્યુદ્યતમરણં પુનઃ' અમરણધર્મ્મભિઃ' તીર્થકરૈ વર્ણિતં ત્રિવિધં, પાદપેદ્ગિતમરણં ભક્તપરિજ્ઞા ચ, ધીરૈઃ' અમરણધર્મ્મભિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૭૨ ॥

સંલેહણાપુરસ્સર-મેઅં પાણ વા તયં પુલ્લિં ।

વોચ્છં તઓ કમેણં, સમાસઓ ઉજ્જયં મરણં ॥ ૧૫૭૩ ॥

વૃત્તિ:- 'સંલેહણાપુરસ્સરમેતત્ પ્રાયશઃ', પાદપવિશેષં મુક્ત્વા, 'તતો પૂર્વ વક્ષ્યે' સંલેહનાં, 'તતઃ ક્રમેણો'કરૂપેણ 'સમાસતોઽભ્યુદ્યતમરણં' વક્ષ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૭૩ ॥

સંલેખના

ધીર તીર્થકરોએ અભ્યુદ્યત મરણ પાદપોપગમન, ઈગિતમરણ અને ભક્તપરિજ્ઞા એમ ત્રણ પ્રકારનું કહ્યું છે. [૧૫૭૨] પાદપોપગમન વિના અભ્યુદ્યત મરણ પ્રાયઃ સંલેખનાપૂર્વક હોય છે, માટે પહેલાં સંલેખના કહીશ, પછી ઉક્ત ક્રમપ્રમાણે સંક્ષેપથી અભ્યુદ્યત મરણ કહીશ. [૧૫૭૩]

ચત્તારિ વિચિત્તાઈં, વિગઈંણિજ્જૂહિઆઈં ચત્તારિ ।

સંવચ્છે ડ દોણિણ ડ, ઇગંતરિઅં ચ આયામં ॥ ૧૫૭૪ ॥

વૃત્તિ:- 'ચતુરઃ' સંવત્સરાન્ 'વિચિત્રાણિ' તપાંસિ કરોતિ, ષષ્ઠાદીનિ, તથા 'વિકૃતિનિર્વ્યૂઢાનિ' નિર્વિકૃતિકાનિ 'ચત્તારિ', ઇવં 'સંવત્સરૌ દ્વૌ ચ' તદૂર્ધ્વં 'એકાન્તરિતમેવ ચ' નિયોગતઃ 'આયામં' તપઃ કરોતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૭૪ ॥

ણાઈવિગિદ્ધો અ તવો, છમ્માસે પરિમિઅં ચ આયામં ।

અણ્ણેઽવિ અ છમ્માસે, હોઈ વિગિદ્ધું તવોકમ્મં ॥ ૧૫૭૫ ॥

વૃત્તિ:- 'નાતિવિકૃષ્ટં ચ તપઃ' -ચતુર્થાદિ 'ષમ્માસા'ન્કરોતિ, તત ઋર્ધ્વં 'પરિમિતં

चाऽऽयामं' तत्पारणक इति, तैलगण्डूषधारणं च मुखभङ्गे, 'अन्यानपि च षणमासान्' अत ऊर्ध्वं 'भवति विकृष्टम्' अष्टमाद्येव 'तपःकर्मति' गाथार्थः ॥ १५७५ ॥

वासं कोडीसहिअं, आयामं तह य आणुपुव्वीए ।

संघयणादणुरूवं, एत्तो अब्बाइनिअमेण ॥ १५७६ ॥

वृत्तिः- 'वर्षं कोटीसहितमायामं, तथा चानुपूर्व्यां' एवमेव 'संहननाद्यनुरूपम्', आदिशब्दाच्छक्त्यादिग्रहः, 'अतः' उक्तात् कालाद् 'अर्द्धादि'-अर्द्धं प्रत्यर्द्धं वा 'नियमेन' करोति, इह च कोटीसहितमित्येवं वृद्धा ब्रुवते- 'पट्टवणओ य दिवसो पच्चक्खाणस्स निट्टवणओ य । जहियं समिति दोण्णि उ तं भन्नइ कोडिसहियं तु ॥ १ ॥ भावत्थो पुण इम्मस्स - जत्थ पच्चक्खाणस्स कोणो कोणो य मिलयइ, कहं ?, गोसे आवस्सए अब्भत्तट्ठो गहिओ, अहोरत्तं अच्छिऊण पच्छा पुणरवि अब्भत्तट्ठं करेइ, बीयस्स पट्टावणा पट्टमस्स निट्टवणा, एए दोवि कोणा एगट्ट दोवि मिलिआ, अट्टमादिसु दुहओ कोडिसहियं, जो चरिमदिवसो तस्सवि एगा कोडी, एवं आयंबिलनिव्वीइयएगासणएगट्टाणगाणिवि, अहवा इमो अण्णो विही-अब्भत्तट्ठं कयं, आयंबिलेण पारियं, पुणरवि अब्भत्तट्ठं करेइ आयंबिलं च, एवं एगासणगाईहिवि संजोगा कायव्वा, णिविगतिगाइसु सव्वेसु सरिसेसु विसरिसेसु य, एत्थ आयंबिलेणाहिगारोत्ति गाथार्थः ॥ १५७६ ॥

पहेलां यार वर्षो सुधी छट्ठ (उपवास अट्ठम) वगेरे विविध तपो करे. (पारणे विगर्ह वापरे.) पछी यार वर्षो सुधी ते ज तपो विकृतिथी रलित करे, अर्थात् पारणे विगर्हओ न वापरे. त्पारभाट्ठे बे वर्ष सुधी नियमा अेकांतरे आयंबील करे, अर्थात् उपवासना पारणे आयंबिल करे. [१५७४] पछी छ महिना सुधी उपवास वगेरे तप करे, पण अतिविकृष्ट (= अट्ठम वगेरे) तप न करे, पारणे परिमित (परिमित द्रव्योथी) आयंबील करे. मुज्जंग न थाय (= जडभां कठण न थर्ह ज्ञय) अे माटे तेलनो कोणो मोढामां पारण करे. त्पारभाट्ठे छ महिना सुधी अट्ठम वगेरे विकृष्ट तप करे. (पारणे परिपूर्णा=द्रव्योना परिभाण विना आयंबिल करे.) [१५७५] अेक वर्ष सुधी कोटिसहित, अर्थात् दररोज, आयंबिल करे. (जे भार वर्ष सुधी आ प्रभाणे करवानी शक्ति के आयुष्य वगेरे न होय तो) संघयण शक्ति वगेरे प्रभाणे अही कहेला ज कमे छ वर्ष के त्रण वर्ष पण अवश्य संलेखना करे. अही 'कोटिसहित' शब्दनो अर्थ वृद्धो आ प्रभाणे कहे छे-

पट्टवणओ य दिवसो, पच्चक्खाणस्स निट्टवणओ य ।

जहियं समिति दोण्णि उ, तं भन्नइ कोडिसहियं तु ॥ १ ॥

१. पारमा वर्षना छेला यार महिना सुधी अेकांतरे मुज्जमां तेलनो कोणो पण वजत सुधी लरी राभे, पछी ते कोणो खेरमनी कुंडीमां रहेली राभमां थुंकीने मुज्जने गरम पाणीथी शुद्ध करे. जे तेलना कोणानी आ विधि न करवामां आवे तो मुज्ज रक्ष थर्ह जवाथी वायुना प्रकोपथी मोढामां जडभां लेगा थर्ह जवानो संभव छे, अेम थाय तो अंतिम समये मुज्जथी नभस्कार मंत्रनु उच्चारण न करी शके. (धर्मसंग्रह भा २, संलेखना अधिकार.)

“પચ્ચક્ષ્માણનો પ્રારંભ કરનાર અને અંત કરનાર એ બંને દિવસ જે પચ્ચક્ષ્માણમાં ભેગા થાય તે પચ્ચક્ષ્માણને કોટિસહિત કહે છે.”

આનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે- જેમાં બે છેડા ભેગા થાય તે પચ્ચક્ષ્માણ કોટિસહિત છે. કેવી રીતે ? આ રીતે- સવારે પ્રતિક્રમણમાં ઉપવાસનું પચ્ચક્ષ્માણ લીધું, અહોરાત્ર ઉપવાસ કરીને ફરી પણ (બીજા દિવસે સવારે) ઉપવાસનું પચ્ચક્ષ્માણ લે. અહીં બીજા ઉપવાસનો પ્રારંભ અને પ્રથમ ઉપવાસનો અંત છે. આ બંને (પ્રારંભ અને અંત રૂપ) સરખા છેડા એક સમયે ભેગા થયા તે કોટિસહિત. એ પ્રમાણે આર્યબિલ, નિવિ, એકાસણ અને એકલકાણમાં પણ જાણવું. (અર્થાત્ બે આર્યબિલ ભેગા કરે તો કોટિસહિત પચ્ચક્ષ્માણ થાય વગેરે જાણવું.) અટ્ટમ વગેરેમાં બે રીતે કોટિસહિત છે. કારણ કે છેલ્લા દિવસની પણ એક કોટિ છે. (એક તરફ પૂર્ણતા રૂપ કોટિ અને બીજી તરફ ત્રીજા ઉપવાસના પ્રારંભ રૂપ કોટિ એ બેના મળવાથી બે રીતે કોટિ સહિત પચ્ચક્ષ્માણ થાય.)

અથવા આ બીજો પ્રકાર છે- ઉપવાસ કર્યો, પારણે આર્યબિલ કર્યું, ફરી ઉપવાસના પારણે આર્યબિલ કર્યું, તો તે પણ કોટિસહિત પચ્ચક્ષ્માણ થાય, એ પ્રમાણે એકાસણ વગેરેથી પણ સંયોગ કરવો, અર્થાત્ લાગલગાટ ઉપવાસના પારણે એકાસણ કરે વગેરે રીતે પણ કોટિસહિત પચ્ચક્ષ્માણ થાય. એ રીતે નિવિ વગેરે બધા સમાન અને અસમાન પચ્ચક્ષ્માણો વિષે જાણવું. અહીં સંલેખનામાં તો આર્યબિલનો અધિકાર છે. [૧૫૭૬]

इत्थमसंलेखनायां दोषमाह-

देहमि असंलिहिए, सहसा धाऊहिं खिज्जमाणेहिं ।

जायइ अट्टज्जाणं, सरीरिणो चरमकालमि ॥ १५७७ ॥

વૃત્તિ:- ‘દેહે અસંલિખિતે’ સતિ ‘સહસા ધાતુભિઃ ક્ષીયમાણૈઃ’-માંસાદિભિઃ ‘જાયતે ‘આર્તધ્યાનમ્’ અસમાધિઃ ‘શરીરિણઃ ‘ચરમકાલે’ મરણસમય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૭૭ ॥

विहिणा उ थेवथेवं, खविज्जमाणेहिं संभवइ णेअं ।

भवविडविबीअभूअं, इत्थ य जुत्ती इमा णेआ ॥ १५७८ ॥

વૃત્તિ:- ‘વિધિના તુ’ શાસ્ત્રોક્તેન ‘સ્તોકસ્તોકં ક્ષીયમાણૈ’ ધાતુભિઃ ‘સમ્ભવતિ નૈતદ્’- આર્તધ્યાનં, ‘ભવવિટપિબીજભૂતમેતદ્, અત્ર યુક્તિરિયં જ્ઞેયા’ ઽસમ્ભવે ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૭૮ ॥

सइ सुहभावस्स तहा, थेवविवक्खत्तणेण नो बाहा ।

जायइ बलेण महया, थेवस्सारंभभावाओ ॥ १५७९ ॥

વૃત્તિ:- ‘સદા શુભભાવસ્ય ‘તથા’ તેન સંલેખનાપ્રકારેણ ‘સ્તોકવિપક્ષત્વેન’ હેતુના ‘ન બાધા જાયતે’, કુત ઇત્યાહ-‘બલેન મહતા’ શુભભાવેન તેન ‘સ્તોકસ્ય’ દુઃખસ્ય ‘આરમ્ભભાવાદિ’તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૭૯ ॥

૧. પચ્ચક્ષ્માણ ભાષ્યમાં કોટિસહિત પચ્ચક્ષ્માણનાં સમ અને વિષમ એમ બે પ્રકાર જણાવ્યા છે. ઉપવાસ પૂર્ણ થતાં ફરી ઉપવાસ કરવો, આર્યબિલ પૂર્ણ થતાં ફરી આર્યબિલ કરવું વગેરે સમ કોટિસહિત પચ્ચક્ષ્માણ છે. ઉપવાસ પૂર્ણ થતાં આર્યબિલ વગેરે કરવું, આર્યબિલ પૂર્ણ થતાં ઉપવાસ વગેરે કરવું વગેરે વિષમ કોટિસહિત પચ્ચક્ષ્માણ છે.

उवक्कमणं एवं, सप्यडिआरं महाबलं णेअं ।

उचिआणासंपायण, सइ सुहभावं विसेसेणं ॥ १५८० ॥

વૃત્તિ:- 'उपक्रमणमेवं' ધાત્વાદીનાં 'सप्रतीकारं' ભૂયો બુંહણેન 'महाबलं ज्ञेयमत्र उचिताज्ञासम्पादनेन सदा शुभभावमु'પક્રમણં 'विशेषेणे'તિ ગાથાર્થઃ ॥ १५८० ॥

धेवमुवक्कमणिज्जं, बज्झं अब्भितरं च एअस्स ।

जाइ इअ गोअरत्तं, तहा तहा समयभेएणं ॥ १५८१ ॥

વૃત્તિ:- 'स्तोकमुपक्रमणीयं बाह्यं'-માંસાદિ 'आभ्यन्तरं च'-अशुभपरिणामादि 'एतस्य'-उप-कमणस्य 'यात्येवं गोचरत्वं' સંલેખનાયાઃ 'तथा तथा 'समयभेदेन' કાલભેદેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ १५८१ ॥

जुगवं तु खविज्जंतं, उदग्गभावेण पायसो जीवं ।

चावइ सुहजोगाओ, बहुगुरुसेणं व सुहडंति ॥ १५८२ ॥

વૃત્તિ:- 'युगपत्तु क्षिप्यमाणं' તન્માંસાદિ 'उदग्रभावेन'-प्रचुरतया 'प्रायशो जीवं', કિમિત્યાહ-'च्यावयति शुभयोगात्' સકાશાત્, કિમિવ કમિત્યાહ-'बहुगुरुसैन्यमिव सुभटं' ચ્યાવયતિ જયાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ १५८२ ॥

ઉક્ત વિધિપ્રમાણે સંલેખના ન કરવામાં દોષ જણાવે છે-

(આ રીતે ધીમે ધીમે) દેહને કૃશ કરવામાં ન આવે તો (અનશનમાં) એકી સાથે ક્ષીણ થતી માંસ વગેરે ધાતુઓથી જીવને મરણ સમયે અસમાધિ થાય (= અસમાધિ થવાનો સંભવ છે.) [૧૫૭૭] શાસ્ત્રોક્ત વિધિવડે થોડી થોડી ક્ષીણ થતી ધાતુઓથી ભવરૂપ વૃક્ષનું બીજભૂત આર્તધ્યાન ન થાય. આર્તધ્યાન ન થવામાં યુક્તિ આ (= હવે કહેવાય છે તે) જાણવી. [૧૫૭૮] સંલેખનાથી વિપક્ષ (= ધાતુક્ષય) અલ્પ હોવાથી સદા શુભભાવને બાધા થતી નથી. કારણ કે બલવાન મહાન શુભભાવના કારણે થોડા દુઃખનો પ્રારંભ થાય છે, અર્થાત્ દુઃખ થોડું થાય છે. (દુઃખ થોડું છે અને ભાવ અધિક છે. થોડું દુઃખ અધિક ભાવને હરકત ન પહોંચાડી શકે.) [૧૫૭૯] આ પ્રમાણે પ્રતિકાર સહિત અને સદા શુભભાવવાળું ધાતુઓનું ઉપક્રમણ (= પ્રયત્નથી કરાતી ક્ષીણતા) યોગ્ય આજ્ઞાનું પાલન થવાના કારણે વિશેષથી મહા બલવાન જાણવું. કારણ કે પુનઃ પુષ્ટિ થવાના કારણે ઉપક્રમણ પ્રતિકારસહિત છે. (છેલ્લા વર્ષમાં નિરંતર આયંબિલ હોવાથી ધાતુઓ થોડી પુષ્ટ બની જાય છે. આથી ઉપક્રમણ પ્રતિકારસહિત છે.) [૧૫૮૦] સંલેખનાથી તે તે રીતે કાલભેદથી બાહ્ય માંસ વગેરે અને અભ્યંતર અશુભ પરિણામ વગેરે ઉપક્રમણીય વસ્તુનો અલ્પ ઉપક્રમણ થાય છે, અધિક નહિ, અર્થાત્ સંલેખનાથી તે તે રીતે કાલભેદથી માંસ વગેરેની અને અશુભ પરિણામ વગેરેની ક્રમશઃ થોડી થોડી ક્ષીણતા થતી જાય છે. એકી સાથે બહુ ક્ષીણતા થતી નથી. [૧૫૮૧] એકી સાથે ઘણા પ્રમાણમાં ક્ષીણ કરાતી માંસાદિ ધાતુઓ તો પ્રાયઃ જીવને શુભયોગથી પાડી નાખે, જેમ ઘણું મોટું સૈન્ય એક સુભટને પાડી નાખે તેમ, અર્થાત્ જીતી લે તેમ. [૧૫૮૨]

આહૃષ્યવહ્નિમિત્તં, એસા કહ જુજ્જઈ જડજગસસ ।

સમભાવવિત્તિણો તહ, સમયત્થવિરોહઓ ચેવ ? ॥ ૧૫૮૩ ॥

વૃત્તિ:- 'આહ- આત્મવધનિમિત્તમેષા'-સંલેખના 'કથં યુજ્યતે ?, યત્તિજનસ્ય સમભાવવૃત્તે:' સતઃ, 'તથા સમયાર્થવિરોધતશ્ચૈવે'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૮૩ ॥

વિરોધમાહ-

તિવિહાઽતિવાયકિરિઆ, અપ્યપરોભયગયા જઓ ભણિયા ।

બહુસો અણિટ્ઠફલયા, ધીરેહિં અણંતનાણીહિં ॥ ૧૫૮૪ ॥

વૃત્તિ:- 'ત્રિવિધા અતિપાતક્રિયા', કથમિત્યાહ-'આત્મપરોભયગતા યતો ભણિતા' સમયે 'બહુશોઽનિષ્ટફલદે'યં ક્રિયા 'ધીરેનન્તજ્ઞાનિભિઃ'-સર્વજ્ઞૈરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૮૪ ॥

ભણ્ણઙ્ઙ સચ્ચં એઅં, ણ ડ એસા અપ્યવહ્નિમિત્તંતિ ।

તલ્લક્ષણવિરહાઓ, વિહિઆણુદ્ઘાણભાવેણ ॥ ૧૫૮૫ ॥

વૃત્તિ:- 'ભણ્યતે-સત્યમેતત્'-ત્રિવિધાતિપાતક્રિયેતિ, 'નત્વેષા' સંલેખના ક્રિયા 'આત્મ-વધનિમિત્તેતિ', કુત્ત ઇત્યાહ-'તલ્લક્ષણવિરહાત્' આત્મવધક્રિયાલક્ષણવિરહાત્, વિરહશ્ચ 'વિહિતાનુષ્ઠાનભાવેન' હેતુનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૮૫ ॥

જા ખલુ પમત્તજોગા, ણિઅમા રાગાઙ્ઙોસસંસત્તા ।

આણાઓ બહિભૂઆ, સા હોઅઙ્ઙ વાયકિરિઆ ય ॥ ૧૫૮૬ ॥

વૃત્તિ:- 'યા ખલુ પ્રમત્તયોગાત્' સકાશાત્ 'નિયમાદ્રાગાદિદોષસંસત્તા' સ્વરૂપતઃ, 'આજ્ઞાતો બહિર્ભૂતા' ઉચ્છાસ્ત્રા 'સા ભવત્યતિપાતક્રિયા', ઇદં લક્ષણમસ્યા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૮૬ ॥

જા પુણ એઅવિઉત્તા, સુહભાવવિવઙ્ઙણા અ નિયમેણં ।

સા હોઙ્ઙ સુદ્ધકિરિઆ, તલ્લક્ષણજોગઓ ચેવ ॥ ૧૫૮૭ ॥

વૃત્તિ:- 'યા પુનરેતદ્વિયુક્તા' ક્રિયા 'શુભભાવવિવર્દ્ધની ચ નિયમેના'યત્યાં 'સા ભવતિ શુદ્ધક્રિયા', કુતઃ ? 'તલ્લક્ષણયોગત્ એવે'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૮૭ ॥

પૂર્વપક્ષ- સમભાવમાં રહેલા સાધુને સંલેખના યોગ્ય નથી, કારણ કે તે આત્મવધનું (= આત્મઘાતનું) કારણ છે, અને (એથી) શાસ્ત્રના અર્થ સાથે વિરોધ આવે છે. [૧૫૮૩] વિરોધ કહે છે- કારણ કે ધીર સર્વજ્ઞોએ શાસ્ત્રમાં સ્વની, પરની અને સ્વ-પર ઉભયની એમ ત્રણ પ્રકારની અતિપાતક્રિયાને (= નાશ કરવાની ક્રિયાને) બહુવાર અનિષ્ટફલને આપનારી કહી છે. [૧૫૮૪] ઉત્તરપક્ષ- ત્રણ પ્રકારની અતિપાતક્રિયા બહુવાર અનિષ્ટફલને આપનારી છે એ સાચું છે. પણ સંલેખનાની ક્રિયા આત્મવધનું કારણ નથી. કારણ કે આત્મવધની ક્રિયાનું લક્ષણ એમાં નથી.

સંલેખનાક્રિયા વિહિત (= શાસ્ત્રમાં કહેલ) અનુષ્ઠાન હોવાથી એમાં આત્મવધક્રિયાનું લક્ષણ નથી. [૧૫૮૫] જે ક્રિયા પ્રમાદના કારણે નિયમા સ્વરૂપથી રાગાદિ દોષોથી યુક્ત હોય અને આજ્ઞાથી બાધ હોય તે અતિપાતક્રિયા છે. આ અતિપાતક્રિયાનું લક્ષણ છે. [૧૫૮૬] પણ જે ક્રિયા આ (= અતિપાત ક્રિયાના) લક્ષણથી રહિત છે અને 'નિયમા ભવિષ્યમાં (= પરિણામે) શુભભાવની વિશેષ વૃદ્ધિ કરે તે શુદ્ધક્રિયા છે. કારણ કે શુદ્ધક્રિયાનું લક્ષણ તેમાં રહેલું છે. શુદ્ધક્રિયાનું લક્ષણ તેમાં છે માટે જ તે શુદ્ધક્રિયા છે. [૧૫૮૭]

પડિવજ્જઇ અ ઇમં જો, પાયં કિઅકિચ્ચમો ડ ઇહ જમ્મે ।

સુહમરણમિત્તકિચ્ચો, તસ્સેસા જાયઙ્ગ જહુત્તા ॥ ૧૫૮૮ ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રતિપદ્યતે ચૈનાં'-સંલેખનક્રિયાં 'યઃ પ્રાયઃ કૃતકૃત્ય એવેહ જન્મનિ', નિષ્પ્રિતાર્થઃ, 'શુભમરણમાત્રકૃત્યઃ', યદિ પરં 'તસ્યૈષા જાયતે યથોક્તા'-સંલેખના શુદ્ધક્રિયા વેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૮૮ ॥

જેનાં આ જન્મમાં પ્રાયઃ સર્વ કર્તવ્યો પૂર્ણ થઈ ગયાં છે, માત્ર શુભ (સમાધિ) મરણરૂપ કર્તવ્ય બાકી છે તે આ સંલેખના ક્રિયાને સ્વીકારે તો તેની સંલેખના યથોક્ત (= શાસ્ત્રમાં કહી છે તેવી) સંલેખના કે યથોક્ત શુદ્ધક્રિયા બને. (અર્થાત્ સ્વકર્તવ્યોને પૂર્ણ કર્યા વિના સંલેખના સ્વીકારનારની સંલેખના યથોક્ત સંલેખના બનતી નથી.) [૧૫૮૮]

મરણપડિઆરમ્હૂઆ, એસા એવં ચ ણ મરણનિમિત્તા ।

જહ ગંડછેઅકિરિઆ, ણો આયવિરાહણારૂવા ॥ ૧૫૮૯ ॥

વૃત્તિ:- 'મરણપ્રતીકારમ્હૈષા, એવં' ચોક્તન્યાયાત્ 'ન મરણનિમિત્તા, યથા ગણ્ડછેદક્રિયા' દુઃખરૂપાડપિ 'નાત્મવિરાધનારૂપેતિ' ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૮૯ ॥

આ પ્રમાણે ઉક્તનીતિથી સંલેખના મરણનું કારણ નથી, બલકે મરણના પ્રતિકારભૂત (= મરણથી બચવાનો ઉપાય) છે. જેમ ગુમડાને કાપવાની ક્રિયા દુઃખરૂપ હોવા છતાં આત્મવિરાધનારૂપ નથી = જીવના દુઃખનું કારણ નથી, બલકે સુખનું કારણ છે. એમ સંલેખના દેખીતી રીતે મરણ માટે હોવા છતાં મરણનું કારણ નથી, બલકે મરણમુક્તિનું કારણ છે. [૧૫૮૯]

અબ્ધત્થા સુહજોગા, અસવત્તા પાયસો જહા સમયં ।

એસો ઇમસ્સ ડચિઓ, અમરણધમ્મેહિં નિહિટ્ઠો ॥ ૧૫૯૦ ॥

વૃત્તિ:- 'અબ્ધસ્તા શુભયોગાઃ' ઔચિત્યેન 'અસપત્તા' યથાડડગમં 'પ્રાયશ્ચો 'યથાસમયં' યથાકાલં મેષોડપ્યસ્ય'-મરણયોગસ્યોચિતઃ સમયઃ 'અમરણધર્મ્મભિઃ' વીતરાગે- 'નિર્દિષ્ટઃ' સૂત્રં ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૯૦ ॥

૧. ભવિષ્યમાં (= પરિણામે) શુભભાવની વિશેષ વૃદ્ધિ કરે છે. એનાથી એ નિશ્ચિત થાય છે કે વર્તમાનમાં તો શુભભાવ છે જ. શુભક્રિયા વર્તમાનમાં રહેલા શુભભાવની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરે છે.

યતશ્ચૈવમ્-

તા આરાહેમુ ઇમં, ચરમં ચરમગુણસાહગં સમ્મં ।

સુહભાવવિવદ્ધી યલુ, એવમિહ પવત્તમાણસ્સ ॥ ૧૫૧૧ ॥

વૃત્તિ:- 'તત્' તસ્માદ્ 'આરાધયામઃ'-સમ્પાદયામઃ 'એનં ચરમં' શુભયોગં 'ચરમગુણસાધક'મારાધના-નિષ્પાદકં 'સમ્યગ્' આગમનીત્યા, 'શુભભાવવૃદ્ધિઃ યલુ'-કુશલાશયવૃદ્ધિરિત્યર્થઃ 'એવમિહ'-સંલેખનાયાં 'પ્રવર્ત્તમાનસ્ય' સત્ત્વ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૧ ॥

અચિએ કાલે એસા, સમયંમિવિ વણિણઆ જિણિંદેહિં ।

તમ્હા તઓ ણ દુઢ્ઠા, વિહિઆણુદ્ઢાણઓ ચેવ ॥ ૧૫૧૨ ॥

વૃત્તિ:- 'અચિતે કાલે'-ચરમે 'એષા' સંલેખના 'સમયેઽપિ' આગમેઽપિ 'વર્ણિતા 'જિનેન્દ્રૈઃ' તીર્થકરૈર્યસ્માત્ 'તસ્માન્ન દુષ્ટા' એષા, કુત્ત્વ ઇત્યાહ- 'વિહિતાનુષ્ટાનત એવ'-શાસ્ત્રોક્તત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૨ ॥

"મેં આગમ પ્રમાણે પરસ્પર એક-બીજા યોગમાં વિરોધ ન આવે તે રીતે અને જે કાળે જે યોગ કરવો જોઈએ તે કાળે તે યોગ કરવા દ્વારા ઉચિત રીતે પ્રાયઃ (બધા) શુભયોગોનો અભ્યાસ કરી લીધો છે, આ (અંતિમ) સમયને પણ જિનેશ્વરોએ શાસ્ત્રમાં મરણયોગને ઉચિત સમય કહ્યો છે, [૧૫૮૦] આથી હવે હું અંતિમ આરાધનાની સિદ્ધિ કરી આપનાર આ અંતિમ શુભયોગની આરાધના કરું" એવા આશયથી સંલેખના કરનારના શુભભાવની વૃદ્ધિ થાય છે. [૧૫૮૧] તીર્થકરોએ શાસ્ત્રમાં પણ ઉચિત (= અંતિમ) કાળે સંલેખના કરવાનું કહ્યું હોવાના કારણે સંલેખના શાસ્ત્રોક્ત હોવાથી જ દોષિત નથી = નિર્દોષ છે. [૧૫૮૨]

ભાવમવિ સંલિહેઈ, જિણપ્પણીએણ ઝાણજોએણં ।

ભૂઅત્થભાવણાહિં, પરિવદ્ધઈ બોહિમૂલાઈં ॥ ૧૫૧૩ ॥

વૃત્તિ:- 'ભાવમપ્યા'ન્તરં 'સંલિખતિ' કૃશં કરોતિ 'જિનપ્રણીતેન'-આગમાનુસારિણા 'ધ્યાનયોગેન' ધર્માદિના, 'ભૂતાર્થભાવનાભિ'શ્ચ વક્ષ્યમાણાભિઃ 'પરિવદ્ધયતિ' વૃદ્ધિ નયતિ 'બોધિમૂલાન્ય'વન્ધ્યકારણાનીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૩ ॥

એતદેવાહ-

ભાવેઙ્ઞ ભાવિઅપ્પા, વિસેસઓ નવરિ તમ્મિ કાલમ્મિ ।

પયઈએં નિગ્ગુણત્તં, સંસારમહાસમુદ્દસ્સ ॥ ૧૫૧૪ ॥

વૃત્તિ:- 'ભાવયતિ' અભ્યસ્યતિ 'ભાવિતાત્મા' સૂત્રેણ 'વિશેષતઃ' અતિશયેન 'નવરં તસ્મિન્ કાલે' ચરમે, કિમિત્યાહ-'પ્રકૃત્યા' સ્વભાવેન 'નિર્ગુણત્વમ્' અસારત્વં 'સંસારમહાસમુદ્રસ્ય' ભવોદધેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૫૧૪ ॥

जम्मजरामरणजलो, अणाइमं वसणसावयाइण्णो ।

जीवाण दुक्खहेऊ, कट्टं रोहो भवसमुहो ॥ १५९५ ॥

वृत्ति:- 'जम्मजरामरणजलो', बहुत्वादमीषाम्, 'अनादिमानि'ति अगाधः 'व्यसनश्चापदाकीर्णः' अपकारित्वाद्, अमीषां 'जीवानां दुःखहेतुः' सामान्येन 'कष्टः रौद्रो'-भयानकः 'भवसमुद्र' एवंभूत इति गाथार्थः ॥ १५९५ ॥

संलेपना करनार आगमानुसारी धर्मध्यान वगेरे ध्यानयोगथी आंतरिक (कीधादि) भावोनी पण संलेपना करे = पातणा करे अने (हवे कडेवाशे ते) पारमार्थिक भावनाओथी बोधिनां भूणियांओने = अवध्यकारणोने वधारे. [१५८३] पारमार्थिक भावनाओ ज कडे छे- शास्त्रथी वासित अंतःकरणवाणो जव अंतिम काणे संलेपनानो स्वीकार कर्या पछी संसाररूप महासमुद्रनी स्वाभाविक असारताने विशेषरूपे भावे. [१५८४] भवरूप समुद्र जन्म-जरा-मरणरूप पाणीवाणो छे. कारण के जेम समुद्रमां पाणी वधारे डोय छे तेम संसारमां जन्म-जरा-मरण बहु थाय छे, अनादिमान = अगाध छे, संकटोरूप हिसक प्राणीओथी व्याप्त छे, कारण के जेम हिसक प्राणीओ अपकारी छे तेम संकटो पण अपकारी छे, सामान्यथी जवोना दुःखनुं कारण छे, दुःखरूप छे, भयानक छे. [१५८५]

धण्णोऽहं जेण मए, अणोरपारमि नवरमेअंमि ।

भवसयसहस्सदुलहं, लब्धं सद्धम्मजाणंति ॥ १५९६ ॥

वृत्ति:- 'धन्योऽहं' सर्वथा 'येन मया' अनर्वाकृपारे' महामहति' नवरमेतस्मिन्'-भवसमुद्रे' भव-शतसहस्रदुर्लभमे'कान्तेन 'लब्धं' प्राप्तं 'सद्धर्मयानं' सद्धर्म एव यानपात्रमिति गाथार्थः ॥ १५९६ ॥

एअस्स पहावेणं, पालिज्जंतस्स सइ पयत्तेणं ।

जम्मंतरेऽवि जीवा, पावंति ण दुक्खदोगच्चं ॥ १५९७ ॥

वृत्ति:- 'एतस्य प्रभावेन' धर्मयानस्य 'पाल्यमानस्य 'सदा' सर्वकालं 'प्रयत्नेन' विधिना 'जन्मान्तरेऽपि 'जीवाः' प्राणिनः 'प्राप्नुवन्ति न', किमित्याह-'दुःखप्रधानं दौर्गत्यं'-दुर्गतिभावमिति गाथार्थः ॥ १५९७ ॥

चिंतामणी अपुव्वो, एअमपुव्वो य कप्परुक्खोत्ति ।

एअं परमो मंतो, एअं परमामयं एत्थ ॥ १५९८ ॥

वृत्ति:- 'चिन्तामणिरपूर्वः', अचिन्त्यमुक्तिसाधनादेतद्धर्मयानं, 'अपूर्वश्च कल्पवृक्ष' इत्यकल्पितफलदानात्, 'एतत्परमो मन्त्रो' रगादिविषघातित्वाद्, 'एतत्परमामृतमत्रा' मरणा-वन्त्यहेतुत्वादिति गाथार्थः ॥ १५९८ ॥

હું સર્વથા ધન્ય છું. કારણ કે મેં અતિવિસ્તીર્ણ સંસારરૂપ સમુદ્રમાં નિયમા લાખો ભવોથી પણ દુર્લભ એવું સુધર્મરૂપ જલાજ મેળવી લીધું છે. [૧૫૮૬] સદા વિધિથી પાલન કરાતા આ ધર્મરૂપ વલાણના પ્રભાવથી જીવો જન્માંતરમાં પણ દુઃખપ્રધાન દુર્ગતિમાં જન્મ પામતા નથી. [૧૫૮૭] આ ધર્મરૂપ વલાણ અપૂર્વ ચિંતામણી છે, કારણ કે અચિંત્ય મુક્તિને સિદ્ધ કરી આપે છે, અપૂર્વ કલ્પવૃક્ષ છે, કારણ કે અકલ્પિત ફલ આપે છે, પરમ મંત્ર છે, કારણ કે રાગાદિ દોષો રૂપ વિપનો નાશ કરે છે, પરમ અમૃત છે, કારણ કે મરણનાશનું અવંધ્ય કારણ છે. [૧૫૮૮]

इच्छं वेआवडिअं, गुरुमाईणं महानुभावाणं ।

जेसि पहावेणेअं, पत्तं तह पालिअं चेव ॥ १५९९ ॥

વૃત્તિ:- 'इच्छामि वैयावृत्त्यं' सम्यग्'गुर्वादीनां महानुभावानाम्', आदिशब्दात् सहाय-साधुग्रहः, 'येषां प्रभावेनेदं'-धर्मयानं' प्राप्तं' मया' तथा पालितं चैवा'विघ्ननेति गाथार्थः ॥ १५९९ ॥

तेसि णमो तेसि णमो, भावेण पुणो पुणोऽवि तेसि णमो ।

अणुवकयपरहिअरया, जे एयं दिंति जीवाणं ॥ १६०० ॥

વૃત્તિ:- 'तेभ्यो नमः तेभ्यो नमः' 'भावेन' अन्तःकरणेन 'पुनः पुनरपि तेभ्यो नम' इति त्रिवाक्यं, 'अनुपकृतपरहितरता' गुरवो' यत एतद्ददति जीवेभ्यो' धर्मयानमिति गाथार्थः ॥ १६०० ॥

नो इत्तो हिअमण्णं, विज्जइ भुवणेऽवि भव्वजीवाणं ।

जाअइ अओच्चिअ जओ, उत्तरणं भवसमुद्दाओ ॥ १६०१ ॥

વૃત્તિ:- 'नातो'-धर्मयानाद् 'हितमन्यद्'स्तु 'विद्यते 'भुवनेऽपि' त्रैलोक्येऽपि 'भव्य-जीवानां', कुत इत्याह-'जायतेऽत एव'-धर्मयानाद्यत' उत्तरणं भवसमुद्गादि'ति गाथार्थः ॥ १६०१ ॥

જેમના પ્રભાવથી મેં આ ધર્મરૂપ જલાજ મેળવ્યું છે અને નિર્વિઘ્ને પાળ્યું છે, તે મહાન પ્રભાવશાળી ગુરુની અને સહાયક સાધુઓની સારી રીતે વેચાવચ્ચ કરવાની ઈચ્છા (= ભાવના) રાખું છું. [૧૫૮૮] અંતઃકરણથી તે ગુરુઓને નમસ્કાર થાઓ ! તે ગુરુઓને નમસ્કાર થાઓ ! ફરી ફરી પણ તે ગુરુઓને નમસ્કાર થાઓ ! કારણ કે પોતાના ઉપર ઉપકાર નહિ કરનારા એવા પણ જીવોના હિતમાં રત ગુરુઓ જીવોને ધર્મરૂપ વલાણ આપે છે. [૧૬૦૦] ત્રણેય લોકમાં ધર્મરૂપ વલાણ સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ ભવ્યજીવોને હિતકર નથી. કારણ કે ધર્મરૂપ વલાણથી જ ભવરૂપ સમુદ્રમાંથી નીકળી શકાય છે = ભવરૂપ સમુદ્રને પાર કરી શકાય છે. [૧૬૦૧]

एत्थ उ सव्वे थाणा, तयण्णसंजोगदुक्खसयकलिया ।

रोहाणुबंधजुत्ता, अच्चंतं सव्वहा पावा ॥ १६०२ ॥

વૃત્તિ:- 'अत्र तु' भवसमुद्रे 'सर्वाणि स्थानानि'- देवलोकादीनि 'तदन्यसंयोगदुःख-शतकलितानि' वियोगावसानविमानादिसंयोगदुःखानिति प्रतीतम्, अत एव 'रौद्रानुबन्धयुक्तानि'

विपाकदारुणत्वाद् 'अत्यन्तं सर्वथा 'पापानि' अशोभनानीति गाथार्थः ॥ १६०२ ॥

किं एत्तो कट्टयरं ?, पत्ताण कर्हिचि मणुअजम्मामि ।

जं इत्थवि होइ रई, अच्चंतं दुक्खफलर्यमि ॥ १६०३ ॥

वृत्तिः- 'किमतः' कष्टतः 'कष्टतरम'न्यत् ? 'प्राप्तानां कथञ्चित्' कृच्छ्रेण 'मनुजजन्मापि यदत्रापि भवति रतिः' संसारसमुद्रे' इत्यन्तदुःखफलदे', यथोक्तन्यायादिति गाथार्थः ॥ १६०३ ॥

भवदुःख समुद्रमां तो देवलोक वगेरे सर्वस्थानो अन्य वस्तुओना संयोगथी यनारां सेकडो दुःखोथी युक्त छे, अंते वियोगवाणा विमान वगेरेना संयोगथी (वियोग वभते) दुःखो थाय छे अे ज्ञाणीतुं छे, आथी ज अे स्थानो परिणामे अत्यंत भयंकर होवाथी भयंकर अनुभंथी युक्त छे, अने सर्वथा अशुभ छे. [१६०२] मलाकष्टथी कोई रीते मनुष्यजन्म पण पामेलाओने (हमणां ज) जे प्रमाणे कहुं ते रीते अत्यंत दुःखदुःख इवने आपनारा संसार समुद्रमां पण आनंद आवे छे अेनाथी विशेष दुःखदायक बीजुं शुं कोई शके ? [१६०३]

भावनान्तरमाह-

तह चेव सुहुमभावे, भावइ संवेगकारण सम्मं ।

पवयणगम्भम्भूए, अकरणनिअमाइसुद्धफले ॥ १६०४ ॥

वृत्तिः- 'तथैव 'सूक्ष्मभावान्' निपुणपदार्थान् 'भावयति 'संवेगकारकान्' प्रशस्त-भावजनकान् 'सम्यग्'-विधानेन 'प्रवचनगर्भभूतान्', सारभूतानित्यर्थः. 'अकरणनियमादि-शुद्धफलान्' आदिशब्दादनुबन्धहासपरिग्रहः इति गाथार्थः ॥ १६०४ ॥

परसावज्जच्चावण-जोएणं तस्स जो सयं चाओ ।

संवेगसारगरुओ, सो अकरणणियमवरहेऊ ॥ १६०५ ॥

वृत्तिः- 'परसावद्यच्चावनयोगेन' व्यापारेण 'तस्य यः स्वयं त्यागः' सावद्यस्य, किम्भूत इत्याह-'संवेगसारगरुः' प्रशस्तभावप्रधानः 'सः' सावद्यत्यागः 'अकरणनियमवरहेतुः' पापा-करणस्यावन्यहेतुरिति गाथार्थः ॥ १६०५ ॥

परिसुद्धमणुड्डाणं, पुब्बावरजोगसंगयं जं तं ।

हेमघडस्थाणीअं, सयावि णिअमेण इट्टफलं ॥ १६०६ ॥

वृत्तिः- 'परिशुद्धमणुष्ठानं' समयशुद्ध्या 'पूर्वापरयोगसङ्गतं यत्रि'कोटीशुद्धं 'तत् हेमघटस्थानीयं' वर्तते 'सदापि नियमेनेष्टफलम्'-अपवर्गसाधनानुबन्धीति गाथार्थः ॥ १६०६ ॥

जं पुण अप्परिसुद्धं, मिम्मयघडतुल्लमो तयं णेअं ।

फलमित्तसाहगं चिअ, ण साणुबंधं सुहफलंमि ॥ १६०७ ॥

વૃત્તિ:- ‘યત્પુનરપરિશુદ્ધં’ સમયનીત્યા ‘મૃન્મયઘટતુલ્યમ’ સારં હિ ‘તજ્જ્ઞેયં ફલમાત્ર-સાધકમેવ’ યથાકથચ્છિત્, ‘ન સાનુબન્ધં શુભફલે’ તદિતરવદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૦૭ ॥

અન્ય ભાવના કહે છે-

તે જ પ્રમાણે પ્રવચનના સારભૂત સૂક્ષ્મ પદાર્થોને શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી વિચારે. એ સૂક્ષ્મપદાર્થો (નું ચિંતન) પ્રશસ્ત ભાવના જનક છે. એ સૂક્ષ્મપદાર્થો (ના ચિંતન)થી અકરણનિયમ અને અનુબંધદ્વાસ એ બે શુદ્ધ ફલોની પ્રાપ્તિ થાય છે. [૧૬૦૪] (અકરણનિયમ વિષે કહે છે-) (પરસાવઘચ્ચાવનયોગેન =) બીજાઓ પાપમાં પાડવાનો પ્રયત્ન કરે છતાં, પ્રશસ્ત ભાવનાઓના ચિંતનથી પાપનો જે સ્વયં ત્યાગ થાય = પાપ ન કરવામાં આવે, પ્રશસ્ત ભાવનાઓની પ્રધાનતાવાળો તે પાપત્યાગ અકરણનિયમનો = પાપ અકરણનો (પાપત્યાગનો) અવંધ્યહેતુ છે. (પાપનો ત્યાગ કર્યા પછી આપત્તિમાં પણ તે પાપ ન કરવું એને અકરણનિયમ કહેવાય છે.) [૧૬૦૫] (અનુબંધદ્વાસ વિષે કહે છે-) જે અનુષ્ઠાન (સમયશુદ્ધ્યા =) શાસ્ત્રની શુદ્ધિથી અર્થાત્ શુદ્ધશાસ્ત્રમાં વિદિત હોવાથી, પરિશુદ્ધ છે, પૂર્વાપર યોગથી સંગત છે, અર્થાત્ ત્રિકોટિથી પરિશુદ્ધ છે, તે અનુષ્ઠાન સુવર્ણ ઘટ સમાન છે અને (એથી) નિયમા સદાય ઈષ્ટફલવાળું = મોક્ષની સાધનાના અનુબંધ (= પરંપરા) વાળું છે. (આવા અનુષ્ઠાનથી શુભફલના અનુબંધની વૃદ્ધિ થાય છે અને અશુભફળના અનુબંધનો દ્વાસ થાય છે.) [૧૬૦૬] પણ જે અનુષ્ઠાન શાસ્ત્રનીતિથી અપરિશુદ્ધ છે, તે અનુષ્ઠાન માટીના ઘડા સમાન અસાર જાણવું. આ અનુષ્ઠાન ગમે તે રીતે માત્ર ફલસાધક છે, શુદ્ધ અનુષ્ઠાનની જેમ શુભફલના અનુબંધવાળું નથી. [૧૬૦૭]

૧. કર્મનો બંધ અને અનુબંધ એ બેમાં અનુબંધનું જ મહત્ત્વ વધારે છે. કર્મનો બંધ અનુબંધ સહિત હોય તો જ તેનું મહત્ત્વ છે, અનુબંધ રહિત કર્મબંધનું મહત્ત્વ નથી. જીવનો સંસાર કર્મબંધના અનુબંધથી ચાલે છે, કર્મબંધથી નહિ. સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતા પ્રાયઃ દરેક જીવે અનંતવાર શુભકર્મનો બંધ કર્યો છે, પણ તે બંધ અનુબંધ રહિત કર્યો. અશુભ કર્મનો બંધ અનુબંધ સહિત કર્યો. આથી જ સંસારનો અંત ન આવ્યો. પણ જો અશુભકર્મનો અનુબંધ તૂટી જાય અને શુભ કર્મનો અનુબંધ થાય તો જીવ થોડા જ કાળમાં મોક્ષમાં જતો રહે. માટે જ મહાપુરુષો કહે છે કે- કર્મોના અનુબંધવાળા આ સંસારમાં મનુષ્યભવ પામીને કર્મનો સર્વથા નાશ થાય તેવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, એમ કરવાથી જ મનુષ્યભવ સફલ બને છે. કદાચ પ્રબળ કપાયાદિ દોષોના કારણે કર્મનો સર્વથા નાશ ન થઈ શકે તો પણ અશુભ કર્મના અનુબંધનો નાશ થાય અને શુભ કર્મનો (પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો) અનુબંધ થાય તેવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

અશુભ કર્મના અનુબંધનો નાશ અને શુભકર્મનો અનુબંધ જિનાજ્ઞાપૂર્વક કરેલાં અનુષ્ઠાનોથી જ થાય. માટે જ અહીં “શાસ્ત્રની શુદ્ધિથી પરિશુદ્ધ અને ત્રિકોટિથી પરિશુદ્ધ (અર્થાત્ જિનાજ્ઞાપૂર્વક યતું) અનુષ્ઠાન સુવર્ણઘટ સમાન છે અને મોક્ષની સાધનાના અનુબંધવાળું છે,” એમ કહ્યું, અને “શાસ્ત્રની શુદ્ધિથી રહિત (અર્થાત્ જિનાજ્ઞાથી રહિત) અનુષ્ઠાન માટીના ઘડા સમાન અસાર છે” એમ કહ્યું.

જેમ માટીનો ઘડો ભાંગે તો નકામો જાય છે, પણ સોનાનો ઘડો ભાંગે તો પણ નકામો જતો નથી. કેમ કે સુવર્ણનો ભાવ ઉપજે છે. અથવા તેને સાંધીને ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. તેમ જિનાજ્ઞાપૂર્વક યતું અનુષ્ઠાન કદાચ તેવા પ્રકારના કર્મોદયથી ભગ્ન થઈ જાય તો પણ અનુષ્ઠાન કરવાનો ભાવ જતો નથી.

“અનુષ્ઠાન ભગ્ન બને તો પણ જેનો ભાવ જતો નથી” એ વિધયની ઘટના ત્રણ રીતે થઈ શકે છે :

- (૧) સમ્યગ્દેષ્ટિ આત્મા સમ્યગ્દર્શનથી રહિત બને તો પણ ક્યારેય કર્મના ઉત્કૃષ્ટ રસનો અને (સાત કર્મોની) અંતઃક્રોડાકોડિ સાગરોપમથી અધિક સ્થિતિનો બંધ ઘટતો નથી. આનો અર્થ એ થયો કે ઉત્કૃષ્ટ રસ બંધ-સ્થિતિ બંધની નિવૃત્તિ રૂપ ભાવ જતો નથી. તથા એ આત્મા ભવિષ્યમાં શુભ આલંબન વગેરેનો યોગ ઘટતો અવશ્ય કરી સમ્યક્ત્વ પામે છે.
- (૨) સર્વવિરતિ કે દેશવિરતિને પામેલો જીવ તેવા પ્રકારના કર્મોદયથી સર્વવિરતિ કે દેશવિરતિની ક્રિયાથી સર્વથા રહિત બને, તો પણ સમ્યગ્દર્શન ગુણ હોવાથી સર્વવિરતિ કે દેશવિરતિની ક્રિયા કરવાના ભાવ જતા નથી.
- (૩) સાપુ વગેરે તેવા પ્રકારના કર્મોદયથી શાસ્ત્રવિદિત અમુક અમુક ક્રિયા ન કરી શકે તો પણ તે ક્રિયા કરવાનો ભાવ જતો નથી. ક્રિયા ન કરી શકવા બદલ તેના હૃદયમાં અપાર દુઃખ હોય છે.

धम्मंमि अ अइआरे, सुहुमेऽणाभोगसंगएऽवित्ति ।

ओहेण चयइ सव्वे, गरहा पडिवक्खभावेण ॥ १६०८ ॥

वृत्तिः- 'धर्मे चातिचारान्'-अपवादान् 'सूक्ष्मान्' स्वल्पान् 'अनाभोगसङ्गतानपि' कथञ्चिद् 'ओधेन त्यजति सर्वान्' सूत्रनीत्या, 'गर्हा प्रतिपक्षभावेन' हेतुनेति गाथार्थः ॥ १६०८ ॥

धर्मभां सूत्रोक्त विधिथी सामान्यथी सर्व अतियारोन्नो त्याग करे. कोर्ष पण रीते अनाभोगथी थनारा पण सूक्ष्म अतियारोन्नो त्याग करे, अर्थात् अनाभोगथी पण सूक्ष्म पण अतियार न लागवा दे, आम छतां कोर्ष पण रीते अतियारो थर्ष ज्ञय तो ते अतियारोनी प्रतिपक्षभावथी गर्हा करे. (प्रतिपक्षभाव अटवे अतियारना परिणामथी विपरीत शुद्धभाव. जेमके- प्रत्येक अतियारे अतियारनो नाश करवाना उपयोगपूर्वक "हा ! में आ ओटुं कर्हु, आ न करवुं जेर्षअे" र्थ्याटि (अतियारना परिणामथी विपरीत) शुद्ध परिणाम प्रतिपक्षभाव छे.) [१६०८]

सो चेव भावणाओ, कयाइ उल्लसिअविरिअपरिणामो ।

पावइ सेढिं केवलमेवमओ णो पुणो मरई ॥ १६०९ ॥

वृत्तिः- 'स चैवं भावनातः' सकाशात् 'कदाचिदुल्लसितवीर्यपरिणामः' सन् 'प्राप्नोति श्रेणिं', तथा 'केवलं, एवं' मृतः केवलाप्त्या 'न पुनर्म्रियते' कदाचिदपीति गाथार्थः ॥ १६०९ ॥

जइवि न पावइ सेढिं, तह्हावि संवेगभावणाजुत्तो ।

णिअमेण सोगइं लहइ तहय जिणधम्मबोहिं च ॥ १६१० ॥

वृत्तिः- 'यद्यपि न प्राप्नोति श्रेणिं' कथमपि 'तथापि संवेगभावनायुक्तो'ऽयं 'नियमेन सुगतिं लभते' अन्यजन्मनि, तथा 'जिनधम्मबोधिं च' लभत इति गाथार्थः ॥ १६१० ॥

एतदेवाह-

जमिह सुहभावणाए, अइसयभावेण भाविओ जीवो ।

जम्मंतरेऽवि जायइ, एवंविहभावजुत्तो उ ॥ १६११ ॥

वृत्तिः- 'यत्' यस्माद् 'इहशुभभावनयाऽतिशयभावेन भावितो जीवः' सुवासित इत्यर्थः, 'जन्मान्तरेऽप्य'न्यत्र 'जायते एवंविधभावयुक्त एव'-शुभभावयुक्त इति गाथार्थः ॥ १६११ ॥

एसेव बोहिलाभो, सुहभावबलेण जो उ जीवस्स ।

पेच्चावि सुहो भावो, वासिअतिलतिल्लनाएणं ॥ १६१२ ॥

वृत्तिः- 'एष एव बोधिलाभो' वत्ति, 'शुभभावबलेन' वासनासामर्थ्याद्, 'य एव जीवस्य 'प्रेत्यापि' जन्मान्तरेऽपि 'शुभभावो' भवति, 'वासिततिलतैलज्ञातेन', तेषां हि तैलमपि सुगन्धि भवतीति गाथार्थः ॥ १६१२ ॥

તે જીવ આ પ્રમાણે ભાવના ભાવવાથી ક્યારેક વીર્યપરિણામ ઉલ્લસિત બનતાં કષપકશ્રેણિને અને કેવલજ્ઞાનને પામે, આ રીતે કેવલજ્ઞાન પામીને મરેલો તે ફરી ક્યારેય મૃત્યુ પામતો નથી. [૧૬૦૮] જો કોઈ પણ રીતે કષપકશ્રેણિને ન પામે તો પણ સંવેગભાવનાથી યુક્ત તે અન્યજન્મમાં નિયમા સુગતિને અને જિનધર્મની બોધિને પામે છે. [૧૬૧૦] આ જ વિષય કહે છે- કારણ કે આ ભવમાં શુભભાવના ભાવવાના કારણે અતિશયભાવથી સુવાસિત બનેલ જીવ ભવાંતરમાં પણ શુભભાવથી યુક્ત જ બને છે. [૧૬૧૧] જેમ સુગંધથી વાસિત તલના દાણાઓનું તેલ પણ સુગંધી હોય છે, તેમ શુભભાવની વાસનાના સામર્થ્યથી જીવને ભવાંતરમાં પણ જે શુભભાવ થાય તે જ બોધિલાભ છે. [૧૬૧૨]

સંલિહિરુણઽપ્પાણં, एवं पच्चप्पिणित्तु फलगाई ।

गुरुमाइए अ सम्मं, खमाविउं भावसुद्धीए ॥ १६१३ ॥

વૃત્તિ:- 'સંલિહિરુણઽપ્પાણં' દ્રવ્યતો ભાવતશ્ચ 'પ્રત્યર્થ્ય ફલકાદિ' પ્રાતિહારિકં 'ગુર્વાદીશ્ચ સમ્યક્ ક્ષમયિત્વા' યથાહં 'ભાવશુદ્ધ્યા' સંવેગેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૧૩ ॥

उववूहिऊण सेसे, पडिबद्धे तंमि तह विसेसेणं ।

धम्मे उज्जमिअव्वं, संजोगा इह विओगंता ॥ १६१४ ॥

વૃત્તિ:- 'उववूहिऊण सेसे' ગુર્વાદિભ્યોઽન્યાન્ 'પ્રતિબદ્ધાન્', 'तस्मिन्' સ્વાત્મનિ 'तथा विशेषेणो'પબૂહ્ય, 'धम्मै' 'उद्यमितव्यं' યતઃ કાર્યઃ, 'संयोगा इह वियोगान्ताः', एवमुपबूह्येति ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૧૪ ॥

अथ वंदिऊण देवे, जहाविहिं सेसए अ गुरुमाई ।

पच्चक्खाइत्तु तओ, तयंतिगे सब्बमाहारं ॥ १६१५ ॥

વૃત્તિ:- 'अथ वंदित्वा' 'देवान्' भगवतो 'यथाविधि' सम्यग् 'शेषांश्च गुर्वादीन्' वन्दित्वा 'प्रत्याख्याय 'ततः' तदनन्तरं 'तदन्तिके' गुरुसमीपे 'सर्वमाहारमि'ति ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૧૫ ॥

समभावम्मि ठिअप्पा, सम्मं सिद्धंतभणिअमग्गेण ।

गिरिकंदरं तु गंतुं, पायवगमणं अह करेइ ॥ १६१६ ॥

વૃત્તિ:- 'समभावे स्थितात्मा' सन् 'सम्यक् सिद्धान्तोक्तेन मार्गेण' निरीहः सन् 'गिरिकन्दरं तु गत्वा' स्वयमेव 'पादपगमनमथ करोति', पादपचेष्टरूपमिति ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૧૬ ॥

આ પ્રમાણે આત્માની દ્રવ્યથી અને ભાવથી સંલેખના કરીને માગી લાવેલી પાટિયું વગેરે વસ્તુઓ પાછી સોંપીને ગુરુ વગેરેને સંવેગથી યથાયોગ્ય બરાબર ખમાવીને, [૧૬૧૩] ગુરુ વગેરેથી અન્યને પણ આ સંસારમાં સંયોગો અંતે વિયોગવાળા છે, માટે ધર્મમાં ઉદ્યમ કરવો જોઈએ, ઈત્યાદિ હિતશિક્ષા આપીને, જે પોતાનાં સંબંધવાળા હોય તેમને વિશેષરૂપે હિતશિક્ષા આપીને, [૧૬૧૪] પછી વિધિપૂર્વક બરોબર દેવવંદન કરીને, અન્ય ગુરુ વગેરેને વંદન કરીને, ગુરુની પાસે સર્વ આહારનું

(अनशननुं) पय्यङ्गभाषा करीने [१६१५] समत्वावमां रडीने, निःस्पृह बनीने, शास्त्रोक्त विधिथी गिरिगुफां ४४ने, वृक्षनी जेवी 'येष्टा'रूप पादपोपगमननो स्वीकार करे. [१६१६]

सव्वत्थापडिबद्धो, दंडाययमाइठाणमिह ठाउं ।

जावज्जीवं चिद्वुइ, णिच्चिद्वो पायवसमाणो ॥ १६१७ ॥

वृत्तिः- 'सर्वत्राप्रतिबद्धः' समभावात्, 'दण्डायतादिस्थानमिह स्थित्वा' स्थण्डिले 'जावज्जीवं तिष्ठति' महात्मा 'निश्चेष्टः पादपसमानः' उन्मेषाद्यभावादिति गाथार्थः ॥ १६१७ ॥

पढमिह्लुगसंघयणे, महाणुभावा करिंति एवमिणं ।

एअं सुहभावच्चिअ, णिच्चलपयकारणं परमं ॥ १६१८ ॥

वृत्तिः- 'प्रथमसंहनने' नियोगतः 'महानुभावा' ऋषयः 'कुर्वन्त्येवमेतद्'-अनशनं प्रायः 'शुभभावा एव', नान्ये, 'निश्चलपदकारणं परमं', निश्चलपदं-मोक्ष इति गाथार्थः ॥ १६१८ ॥

णिव्वाघाइममेअं, भणिअं इह पक्कमाणुसारेणं ।

संभवइ अ इअरंपिहु, भणियमिणं वीअरागेहिं ॥ १६१९ ॥

वृत्तिः- 'निर्व्याघातवदेतत्'-पादपगमनं 'भणितमिह प्रक्रमानुसारेण' हेतुना, 'सम्भवति चेतरेदपि' सब्याघातवदेतत्, 'भणितमिदं वीतरागैः' सूत्र इति गाथार्थः ॥ १६१९ ॥

सीहाइअभिभूओ, पायवगमणं करेइ थिरचित्तो ।

आउंमि पहुप्पंते, विआणिउं नवर गीअत्थो ॥ १६२० ॥

वृत्तिः- 'सिंहादिभिरभिभूतः' सन् 'पादपगमनं करोति स्थिरचित्तः' कश्चिद् 'आयुषि प्रभवति' सति 'विज्ञाय नवरं गीतार्थः' उपक्रममिति गाथार्थः ॥ १६२० ॥

संघयणाभावाओ, इअ एवं काउ जो उ असमत्थो ।

सो पुण थेवयरगं, कालं संलेहणं काउं ॥ १६२१ ॥

वृत्तिः- 'संहननाभावात्' कारणाद् 'एवमेतत्कर्तुं योऽसमर्थः' पादपगमनं 'स पुनः स्तोकरं कालं' जीवितानुसारेण 'संलेखनां कृत्विति' गाथार्थः ॥ १६२१ ॥

इंगिणिमरणं विहिणा, भत्तपरिणणं व सत्तिओ कुणइ ।

संवेगभाविअमणो, काउं णीसल्लमप्पाणं ॥ १६२२ ॥

वृत्तिः- 'इङ्गितमरणं विधिना' सूत्रोक्तेन 'भक्तपरिज्ञां वा शक्तितः करोति', किम्भूत इत्याह-'संवेगभावितमनाः'-शुभभावं कृत्वानिःशक्त्यमात्मानमा 'लोचनयेति गाथार्थः ॥ १६२२ ॥

१. पादपोपगमन शब्दनी व्युत्पत्ति आ प्रभाषे छे- पादपमुपगच्छति-सादृश्येन प्राप्नोतीति पादपोपगमनम् । अर्धी 'उप' अत्ययनो सादृश्य अर्थ छे.

પાદપોપગમન (અનશન)માં સમભાવના કારણે સર્વત્ર (દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવમાં) અનાસક્ત તે મહાત્મા નિર્જીવ ભૂમિમાં શરીર દંડની જેમ લાંબુ રહે તેવી સ્થિતિમાં રહીને જીવનપર્યંત (હાલવું, પડખું ફેરવવું વગેરે) કોઈ ચેષ્ટા કર્યા વિના વૃક્ષની જેમ સ્થિર રહે છે, યાવત્ ઉન્મેષ વગેરે પણ ન કરે, અર્થાત્ આંખની પાપણો પણ ન હલાવે. [૧૬૧૭] મોક્ષનું શ્રેષ્ઠ કારણ એવા આ અનશનને પ્રાયઃ પ્રથમસંઘયણવાળા જ અને શુભ ભાવવાળા જ મહાપ્રતાપી ઋષિઓ સ્વીકારે છે, બીજાઓ નહિ. [૧૬૧૮] પ્રસ્તુત વિષયના અનુસારે અહીં આ નિર્વ્યાધાત પાદપોપગમન અનશન કહ્યું. બીજું 'સવ્યાધાત પણ પાદપોપગમન હોય છે એમ વીતરાગ ભગવંતોએ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. [૧૬૧૯] કોઈ ગીતાર્થ સિદ્ધ વગેરેથી પરાભવ પામે ત્યારે સ્થિર ચિત્તવાળા બનીને આયુષ્યના ઉપક્રમને જાણીને જો આયુષ્ય પહોંચતું હોય-થોડુંક અધિક હોય તો પાદપોપગમન અનશન કરે છે. [૧૬૨૦] તેવું સંઘયણ ન હોવાના કારણે જે સાધુ આ પ્રમાણે પાદપોપગમન કરવાને સમર્થ ન હોય તે પોતાના આયુષ્ય પ્રમાણે થોડો કાલ સંલેખના કરીને, [૧૬૨૧] મનને સંવેગથી ભાવિત બનાવીને, અલોચનાથી આત્માને નિઃશલ્ય કરીને, પોતાની શક્તિ પ્રમાણે શાસ્ત્રોક્તવિધિથી ઈંગિતમરણ કે ભક્તપરિજ્ઞાને કરે. [૧૬૨૨]

इंगिणिमरणविहाणं, आपव्वज्जं तु विअडणं दाउं ।

સંલેહણં ચ કાઉં, જહાસમાહી જહાકાલં ॥ ૧૬૨૩ ॥

વૃત્તિ:- 'इङ्गितमरणविधानमे'તદ્-'આપ્રવ્રજ્યમેવ' પ્રવ્રજ્યાકાલાદાર્થ્ય 'विकटनां कृत्वा संलेखनां च कृत्वा यथासमाधि' દ્રવ્યતો ભાવતક્ષ 'यथाकालमि'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૨૩ ॥

પચ્ચક્કહિ આહારં, ચઝવ્વિહં ણિયમઓ ગુરુસમીવે ।

इंगिअदेसम्मि तथा, चिडुंपि हु इंगिअं कुणइ ॥ ૧૬૨૪ ॥

વૃત્તિ:- 'प्रत्याख्याति 'आहारम्' अशनादि 'चतुर्विधं नियमतो', न त्रिविधं, 'गुरुसमीपे, इङ्गितदेशे तथा' પરિમિતાં 'चेष्टामपीङ्गितां करोतीति' ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૨૪ ॥

उव्वत्तइ परिअत्तइ, काइअमाईसु होइ उ विभासा ।

किच्चंपि अप्पणच्चिअ, जुंजइ नियमेण धिइबलिओ ॥ ૧૬૨૫ ॥

વૃત્તિ:- 'उद्वर्त्तते परावर्त्तते' કાયેન, 'कायिक्यादिषु भवति विभाषा', પ્રકૃતિસાત્મ્યાત્ કરોતિ વા ન વા 'कृत्यमध्यात्मनैव युङ्क्ते' ઉપધિપ્રત્યુપેક્ષણાદિ 'नियमेन धृतिबली' સ ભગવાનિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૨૫ ॥

भक्तपरिण्णाएवि हु, आपव्वज्जं तु विअडणं देइ ।

पुव्वि सीअलगोऽवि हु, पच्छ संजायसंवेगो ॥ ૧૬૨૬ ॥

૧. પાદપોપગમનના નિર્વ્યાધાત અને સવ્યાધાત એમ બે ભેદ છે. વ્યાધાતથી સહિત હોય તે નિર્વ્યાધાત. વ્યાધાતથી સહિત હોય તે સવ્યાધાત. વ્યાધાત એટલે નાશ, અર્થાત્ વ્યાધિ, વિદ્યુત્પાત, સર્પદંશ, સિદ્ધનો ઉપદ્રવ વગેરેથી આયુષ્યનો જલદી નાશ તે વ્યાધાત છે. આવા વ્યાધાતના કારણે થતું પાદપોપગમન સવ્યાધાત છે, વ્યાધાત વિના થતું પાદપોપગમન નિર્વ્યાધાત છે.

વૃત્તિ:- 'ભક્તપરિજ્ઞાયામપિ'-તૃતીયાનશનરૂપાયાં 'આપ્રવ્રજ્યમેવ'-પ્રવ્રજ્યાકાલાદેવારમ્
'વિકટનાં દદાતિ, પૂર્વ શીતલો'ડપિ પરલોકં પ્રતિ 'પશ્ચાત્'-તત્કાલે 'સજ્ઞાતસંવેગ' ઇતિ
ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૨૬ ॥

ઈંગિતમરણનો વિધિ આ છે- (૧) દીક્ષાથી આરંભી અત્યાર સુધીમાં થયેલા દોષોની આલોચના કરે. (૨) સમાધિ રહે તે પ્રમાણે અને 'કાળ હોય તે પ્રમાણે દ્રવ્યથી અને ભાવથી સંલેખના કરે. [૧૬૨૩] (૩) ગુરુ પાસે નિયમા અશનાદિ ચાર પ્રકારના આહારનું પરચ્છેદન કરે. આમાં ત્રણ પ્રકારના આહારનું પરચ્છેદન થઈ શકે. (૪) ઈંગિતદેશમાં=નિયત કરેલા પ્રદેશમાં ઈંગિત=પરિમિત વેષ્ટા પણ કરી શકે. [૧૬૨૪] (૫) કાયાથી ઉદ્ધવર્તન (= પડખું બદલી બીજા પડખે સૂવું) અને પરાવર્તન (= ફરી તે જ પડખે સૂવું) કરી શકે. (૬) પ્રકૃતિની અનુકૂળતા પ્રમાણે લઘુનીતિ વગેરે કરે કે ન પણ કરે. (૭) ધીરજરૂપ બલવાળા તે ભગવંત ઉપધિનું પડિલેહણ વગેરે કાર્ય જાતે જ કરે. [૧૬૨૫] ભક્તપરિજ્ઞામાં પણ પહેલાં પરલોક પ્રત્યે શિથિલ હોય તો પણ ભક્તપરિજ્ઞાકાળે સંવેગવાળો થઈને દીક્ષા લીધી ત્યારથી માંડી અત્યાર સુધીમાં થયેલા દોષોની આલોચના કરે. [૧૬૨૬]

વજ્જઙ્ઙ અ સંકિલિદ્ધું, વિસેસઓ ણવર ભાવણં એસો ।

ઊલ્લસિતઝીવવિરિઓ, તઓ અ આરાહણં લહહ ॥ ૧૬૨૭ ॥

વૃત્તિ:- 'વર્જયતિ ચ' સઙ્ક્લિષ્ટામ્' અશુદ્ધાં' વિશેષતો નવરં ભાવનામેષઃ'-યથોક્તાનશની
'ઊલ્લસિતઝીવવીર્યઃ' સન્, સંવેગાત્ 'તતશ્ચારાધનાં' લભતે' પ્રાપ્નોતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૨૭ ॥

કંદપ્પદેવકિલ્લિસ, અભિઓગા આસુરા ચ સમ્પોહા ।

એસા ડ સંકિલિદ્ધા, પંચવિહા ભાવણા ભણિઆ ॥ ૧૬૨૮ ॥

વૃત્તિ:- 'કાન્દર્પી કૈલ્લિષિકી આભિઓગિકી આસુરી ચ સમ્પોહની', કન્દર્પાદીનામિયમિતિ
સર્વત્ર ભાવનીયમ્, 'એષા તુ સઙ્ક્લિષ્ટા પંચવિધા ભાવના ભણિતા', તતત્સ્વભાવાભ્યાસો ભાવનેતિ
ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૨૮ ॥

જો સંજઓડવિ એઆસુ અપ્પસત્થાસુ વઢ્ઢિ કહંચિ ।

સો તલ્લિહેસુ ગચ્છહ, સુરેસુ ભહ્હઓ ચરણહીણો ॥ ૧૬૨૯ ॥

વૃત્તિ:- 'યઃ સંયતોડપિ' સન્ વ્યવહારતઃ 'એતાસ્વપ્રશસ્તાસુ' ભાવનાસુ 'વર્તંતે કથચ્છિદ્'
ભાવમાન્દ્યાત્ 'સ તદ્વિધેષુ ગચ્છતિ સુરેષુ' કન્દર્પાદિપ્રકારેષુ, 'ભાજ્યશ્ચરણહીનઃ'- સર્વથા
તત્સત્તાવિકલઃ દ્રવ્યચરણહીનો વેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૨૯ ॥

પાંચ અશુભ ભાવનાઓ

પણ જો યથોક્ત અનશની જીવવીર્યને ઉલ્લસિત કરીને સંવેગથી સંકલિષ્ટ (= અશુદ્ધ) ભાવનાઓનો

૧. ઉન્કૃષ્ટથી તો બાર વર્ષ સુધી સંલેખના કરવાની છે. પણ તેટલો કાલ ન હોય તો છ વર્ષ, ત્રણ વર્ષ કે બાર મહિના વગેરે જેટલો કાળ હોય તેટલો કાળ સંલેખના કરે.

વિશેષથી 'ત્યાગ કરે તો આરાધનાને પામે છે. [૧૬૨૭] સંકલિષ્ટ ભાવના કાંદર્પી, કેલ્બિચિકી, આભિયોગિકી, આસુરી અને સંમોહની એમ પાંચ પ્રકારની કહી છે. કંદર્પ સંબંધી ભાવના તે કાંદર્પી ભાવના. એમ સર્વ શબ્દોમાં વ્યુત્પત્તિ કરવી. ભાવના એટલે તે તે સ્વભાવનો અભ્યાસ. [૧૬૨૮] જે વ્યવહારનયથી સાધુ હોવા છતાં કોઈ પણ રીતે ભાવમંદતાથી આ અપ્રશસ્ત ભાવનાઓમાં વર્તે છે તે તેવા પ્રકારના=કંદર્પવગેરે પ્રકારના દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જે સર્વથા (નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનય એમ બંને નયોની અપેક્ષાએ) ચારિત્રની સત્તાથી રહિત છે, અથવા જે દ્રવ્યચારિત્રથી રહિત છે, તે કંદર્પવગેરે દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય કે ન પણ થાય. (તિર્યંચ વગેરે ગતિમાં પણ ઉત્પન્ન થાય.) [૧૬૨૯]

તત્ર-

કંદપ્પે કુક્કુઙ્ગ, દવસીલે આવિ હાસણપરે અ ।

વિમ્હાર્વિતો અ પરં, કંદપ્પં ભાવણં કુણઙ્ગ ॥ ૧૬૩૦ ॥ પરિદારગાહા ॥

વૃત્તિ:- 'કન્દર્પવાન્' કન્દર્પ્સઃ, એવં 'કૌકુચ્યઃ' દ્રુત્ દર્પ્શીલશ્ચાપિ હાસકરશ્ચ' તથા 'વિસ્માપયંશ્ચ પરાન્ કાન્દર્પીં ભાવનાં કરોતીતિ' ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૩૦ ॥

કહકહકહસસ હસણં, કંદપ્પો અણિહુઆ ચ સંલાવા ।

કંદપ્પકહાકહણં, કંદપ્પુવણ્ણ સંસા ચ ॥ ૧૬૩૧ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- કન્દર્પવાન્ કાન્દર્પીં ભાવનાં કરોતીત્યુક્તં, સ ચ યસ્ય 'કહકહકહસસ્યે'તિ, 'સુપાં સુપો ભવન્તી'તિ તૃતીયાર્થે ષષ્ઠી, કહકહકહેન 'હસનં', અટ્ટટ્ટહાસ इत्यર્થઃ, તથા 'કન્દર્પ્સઃ' - પરિહાસઃ સ્વાનુરૂપેણ, અનિભૃતાશ્ચ 'સંલાપાઃ', ગુર્વાદિનાપિ નિષ્ણવકોક્ત્યાદયઃ તથા 'કન્દર્પ-કથાકથનં' - કામકથાગ્રહઃ તથા 'કન્દર્પોપદેશો' - વિધાનદ્વારેણ એવં કુર્વિતિ, 'શંસા ચ' - પ્રશંસા ચ કન્દર્પવિષયા યસ્ય સ કન્દર્પવાન્ જ્ઞેય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૩૧ ॥

(કાંદર્પી ભાવનાના પાંચ પ્રકાર કહે છે-)

અહીં કંદર્પ એટલે કંદર્પવાળો. કૌકુચ્ય એટલે કૌકુચ્યવાળો. કંદર્પવાળો (= કંદર્પ કરનાર), કૌકુચ્યવાળો, ધ્રુતદર્પશીલ, હાસ્યકર અને બીજાઓને વિસ્મય પમાડતો જીવ કાંદર્પી ભાવના કરે છે. [૧૬૩૦] કંદર્પવાળો કાંદર્પીભાવના કરે છે એમ કહ્યું. (આથી કંદર્પવાળો કોને કહેવાય તે કહે છે-) મુખ વિકૃત કરીને મોટા અવાજથી હસવું, અર્થાત્ અક્રહાસ્ય કરવું, પોતાના સરખા સાથે મશકરી કરવી, ગુરુ વગેરેને પણ કઠોર અને વક વગેરે વચનો કહેવાં, કામને લગતી વાતો-કથાઓ કહેવી, આમ આમ કર એમ વિધાનદ્વારા કામનો ઉપદેશ આપવો, કામસંબંધી પ્રશંસા કરવી-(આ સર્વ કંદર્પ છે, આથી) આ સર્વ જેને છે=આ સર્વ જે કરે છે તેને કંદર્પવાળો જાણવો. [૧૬૩૧]

૧. સંકલિષ્ટ ભાવનાઓનો ત્યાગ દરેક સાધુએ કરવો જોઈએ, પણ અનશનીએ તો વિશેષથી = ખાસ કરવો જોઈએ.

૨. બુ. ક. ભા. ગા. ૧૨૯૩ વગેરેમાં અને ધર્મસંગ્રહ ભા. ૨ સંલેખના અધિકારમાં આ પાંચ ભાવનાઓનું વિસ્તૃત વર્ણન છે.

૩. અહીં ધર્મસંગ્રહમાં દ્રુતશીલ એવો શબ્દ છે, બુ. ક. માં. દ્રવશીલ એવો શબ્દ છે.

કૌકુચ્યવન્તમાહ-

ભમુહણયણાઙ્ઘાઈ, વયણોહિ અ તેહિ તેહિ તહ ચિદ્દં ।

કુણઙ્ઘ જહ કુકુઅં ચિઅ, હસઙ્ઘ પરો અપ્પણા અહસં ॥ ૧૬૩૨ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'ભૂનયનાદિભિ'દે'હાવયવૈ: 'વચનૈશ્ચ તૈસ્તૈ'હાસકારકૈ: 'તથા ચેષ્ટાં કરોતિ' ક્વચિત્ તથાવિધમોહદોષાદ્ 'યથા કુકુચમેવ'-ગાત્રપરિસ્પન્દવદ્ 'હસતિ પર:' તદ્દ્રષ્ટા, 'આત્મનાઙ્ઘસન્', અભિન્નમુખરગ ઇવ, ય ઇવંવિધ: સ કૌકુચ્યવાનિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૩૨ ॥

કૌકુચ્યવાળો કોણ છે તે કહે છે- આંખના ભવાં, આંખો વગેરે શરીરના અંગોથી અને હાસ્યકારક તે તે વચનોથી તેવા પ્રકારના મોહરૂપ દોષથી ક્યારેક તેવી ચેષ્ટા કરે કે જેથી તેને જોનારા બીજા શરીર હાલી ઉઠે તે રીતે હસે, પણ પોતે ન હસે, મોહું ખોલ્યા વિના હર્ષવાળો હોય તેમ રહે, જે આવો હોય તે કૌકુચ્યવાન છે. [૧૬૩૨]

દ્રુતદર્પશીલમાહ-

ભાસઙ્ઘ દુઅં દુઅં ગચ્છઈ અ દપિઅવ્વ ગોવિસો સરણ ।

સવ્વદવદ્દવકારી, ફુટ્ટઙ્ઘ ઠિઓવિ દપ્પેણં ॥ ૧૬૩૩ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'ભાષતે દ્રુતં દ્રુતમ'સમોક્ષ્ય, સમ્પ્રમાવેગાદ્ 'ગચ્છતિ ચ' દ્રુતં દ્રુતમેવ, 'દપ્પિત ઇવ' દપ્પોદ્ધુર ઇવ 'ગોવૃષભો' બલીવર્દવિશેષ: 'શરદિ' કાલે, તથા 'સર્વદ્રુતકારી' અસમોક્ષ્યકારીતિ યાવત્, તથા 'સ્ફુટતીવ' તીવ્રોદ્રેકવિશેષાત્ 'સ્થિતોઙ્ઘપિ' સન્ 'દપ્પેણ' કૃત્સિતબલરૂપેણ, ય ઇત્યમ્ભૂત: સ દ્રુતદર્પશીલ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૩૩ ॥

દ્રુતદર્પશીલને કહે છે-

ઉતાવળના વેગથી વિચાર્યા વિના જલદી જલદી બોલે, શરદઋતુમાં દર્પથી ઉચ્છૃંખલ બનેલ સાંઢની જેમ જલદી જલદી ચાલે, અધું ઉતાવળે કરે, અર્થાત્ વિચાર્યા વિના કરે, બેઠો હોય=ગમનાદિ ક્રિયા ન કરતો હોય તો પણ 'કૃત્સિત બલના અતિશય અભિમાનથી ફુલાતો હોય, આવો જે હોય તે દ્રુતદર્પશીલ છે. [૧૬૩૩]

હાસકરમાહ-

વેસવયણોહિ હાસં, જણયંતો અપ્પણો પરેસિં ચ ।

અહ હાસણોત્તિ ભણ્ણઙ્ઘ, ઘયણોવ્વ છલ્લે ણિઅચ્છંતો ॥ ૧૬૩૪ ॥

વૃત્તિ:- 'વેષવચનૈ:' તથા ચિત્રરૂપૈ' હાસં જનયન્ આત્મન: પરેષાં ચ' દ્રષ્ટાં મથ હાસન ઇતિ ભણ્ણયતે', હાસકર ઇત્યર્થ:, 'ઘતન ઇવ' ભાણ્ઙ્ઘ ઇવ, 'છલ્લાનિ' છિદ્રાણિ 'નિયચ્છન્' પશ્યન્નિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૩૪ ॥

૧. કૃત્સિત એટલે નિંદ કે ખરાબ. જે બલ અભિમાન કરાવે તે બલ નિંદ કે ખરાબ છે.

હાસ્યકરને કહે છે—

ભાંડની જેમ બીજાઓના છિદ્રોને = 'જુદા જુદા પ્રકારના વેષ અને ભાષાને નિરંતર જુએ, અને તેવા જ વિચિત્ર વેષ અને વચનોથી પોતાને અને જોનારા બીજાઓને હાસ્ય ઉત્પન્ન કરે તે હાસ્યકર છે. [૧૬૩૪]

વિસ્માપકમાહ—

સુરજાલમાઝઈહિં, તુ વિમ્હયં કુણઙ તવ્વિહજણસસ ।

તેસુ ણ વિમ્હયઙ સયં, આહટ્ટકુહેટકેષુ ચ ॥ ૧૬૩૫ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'સુરજાલાદિભિસ્તુ' ઇન્દ્રજાલકૌતુકૈ 'વિસ્મયં કરોતિ' ચિત્તવિભ્રમલક્ષણં 'તદ્વિધજનસ્ય' બાલિશપ્રાયસ્ય, 'તેષુ' ઇન્દ્રજાલાદિષુ 'ન વિસ્મયતે સ્વયં' = ન વિસ્મયં સ્વયં કરોત્યાત્મના, 'આહર્ત્તકુહેટકેષુ ચ' પુનઃ તથાવિધગ્રામ્યલોકપ્રતિબદ્ધેષુ, યઃ સ વિસ્માપક ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૩૫ ॥

વિસ્મય પમાડનારને કહે છે—

જે ઈંદ્રજાલ વગેરે કૌતુકોથી, તથા તેવા પ્રકારના ગામડિયા લોકોમાં પ્રસિદ્ધ (આહર્ત =) પ્રદેલિકા અને (કુહેરક =) વકોક્તિથી મૂર્ખપ્રાયલોકોને ચિત્તભ્રમ રૂપ વિસ્મય પમાડે, પણ તેમાં પોતે વિસ્મય ન પામે, તે વિસ્મય પમાડનાર છે. [૧૬૩૫]

ઉક્તા કાન્દર્પી ભાવના, કિલ્બિષિકીમાહ—

નાણસસ કેવલીણં, ધમ્માચરિઆણ સવ્વસાહૂણં ।

ભાસં અવણ્ણમાઈ, કિલ્લિસિયં ભાવણં કુણઙ ॥ ૧૬૩૬ ॥

વૃત્તિ:- 'જ્ઞાનસ્ય' શ્રુતરૂપસ્ય 'કેવલિનાં' વીતરાગાણાં, 'ધર્માચાર્યાણાં' ગુરુણાં, 'સર્વસાધૂનાં' સામાન્યેન, 'ભાષમાણોડવર્ણમ્'—અશ્લાઘારૂપં, તથા માયી સામાન્યેન, યઃ સ 'કૈલ્બિષિકી ભાવનાં' તદ્ભાવાભ્યાસરૂપાં 'કરોતી'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૩૬ ॥

કાંદર્પી ભાવના કહી, હવે કિલ્બિષિકી ભાવના કહે છે—

શ્રુતરૂપ જ્ઞાનનો, કેવલીઓનો, ધર્માચાર્યોનો=ગુરુઓનો અને સામાન્યથી સર્વ સાધુઓનો અવર્ણવાદ બોલનાર અને માયા કરનાર કિલ્બિષભાવના અભ્યાસરૂપ કિલ્બિષિકી ભાવના કરે છે.

[૧૬૩૬]

જ્ઞાનાવર્ણમાહ—

કાયા વયા ય તે ચ્ચિઅ, તે ચેવ પમાય અપ્પમાયા ય ।

મોક્ષાહિઆરિઆણં, જોડસજોણીહિં કિં કજ્જં ? ॥ ૧૬૩૭ ॥ દારં ॥

૧. છિદ્રશબ્દનો આ અર્થ બૃ. ક. ભા. ગા. ૧૩૦૦ની ટીકાના આધારે કર્યો છે.

૨. મૂખ પ્રાયઃ = મૂર્ખ જેવા.

વૃત્તિ:- 'કાયા'- પૃથિવ્યાદય: 'વ્રતાનિ'-પ્રાણાતિપાતાદિનિવૃત્યાદીનિ, 'તાન્યેવ' ભૂયો ભૂયઃ, તથા 'ત એવ પ્રમાદાઃ' મદ્યાદયઃ 'અપ્રમાદાશ્ચ'-તદ્વિપક્ષભૂતાઃ તત્ર તત્ર કથ્યન્ત્વેતિ પુનરુક્તદોષઃ, તથા 'મોક્ષાધિકારિણાં' સાધૂનાં 'જ્યોતિષયોનિભ્યાં' જ્યોતિષયોનિપ્રાભૂતાભ્યાં 'કિં કૃત્યં?', ન કિંચિદ્, ભવહેતુત્વાદિતિ જ્ઞાનાવર્ણવાદઃ, ઇહ કાયાદય એવ યત્નેન પરિપાલનીયા ઇતિ તથા તથા તદુપદેશઃ ઉપાધિભેદેન મા ભૂદ્વિગ્રધનેતિ, જ્યોતિઃશાસ્ત્રાદિ ચ શિષ્યગ્રહણપાલન-ફલમિત્યદુષ્ટફલમેવ સૂક્ષ્મધિયા ભાવનીયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૩૭ ॥

જ્ઞાનનો અવર્ણવાદ કહે છે-

શાસ્ત્રોમાં પૃથ્વીકાય વગેરે કાયો, પ્રાણાતિપાતનિવૃત્તિ વગેરે વ્રતો, મદ્ય વગેરે પ્રમાદો અને તેના વિરોધી અપ્રમાદો-આ બધાનું તે તે સ્થળે વારંવાર એકનું એક વર્ણન આવે છે, આથી તે પુનરુક્તિ દોષ છે, તથા મોક્ષના અધિકારી સાધુઓને જ્યોતિષ શાસ્ત્ર અને યોનિપ્રાભૂતની શી જરૂર છે? કોઈ જરૂર નથી. કારણ કે તે સંસારનું કારણ છે. આ પ્રમાણે કહેવું એ જ્ઞાનનો અવર્ણવાદ છે. અહીં કાય વગેરેનું જ પ્રયત્નથી પરિપાલન કરવાનું હોવાથી વિરાધના ન થાય એ માટે 'ઉપાધિના ભેદથી તે તે રીતે પૃથ્વીકાયાદિનો ઉપદેશ છે. જ્યોતિષશાસ્ત્ર વગેરે શિષ્યને સારા મુહૂર્તે (ગ્રહણ =) દીક્ષા આપવામાં અને સારા મુહૂર્તે (પાલન =) વિશિષ્ટ આરાધના કરાવવામાં ઉપયોગી છે. આથી જ્યોતિષ વગેરેનું ફલ શુભ જ છે. આ વિષે સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારવું. [૧૬૩૭]

કેવલ્યવર્ણમાહ-

સવ્વેઽવિ ણ પડિબોહ્ણ, ણ યાવિસેસેણ દેહિ ડવણ્ણં ।

પડિતપ્પહ્ણ ણ ગુરુણવિ, ણાઓ અહ્ણિણ્ણિહ્ણો ડ ॥ ૧૬૩૮ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'સર્વાનપિ' પ્રાણિનો 'ન પ્રતિબોધયતીતિ' ન સમવૃત્તિઃ, 'નવા અવિશેષેણ દદાત્યુપદેશમ્', અપિ તુ ગમ્भीરગમ્भीરતરદેશનાભેદેન, તથા 'પરિતપ્પ્યતે ન ગુરુભ્યોઽપિ' દાનાદિના, આસ્તામન્યસ્ય, 'જ્ઞાતઃ' સન્, એવં મતિનિષ્ઠિતાર્થં એવ', લૌકિકો ગર્હાશબ્દ એષઃ, ઇતિ કેવલ્યવર્ણવાદઃ, નહ્યભવ્યાઃ કાઙ્કટુકપ્રાયાશ્ચ ભવ્યાઃ કેનચિત્પ્રતિબોધ્યન્તે, ઉપાયાભાવાદિતિ સર્વાનપિ ન પ્રતિબોધયતિ, અત એવાવિશેષેણ ન દદાત્યુપદેશં ગુણગુરુત્વાચ્ચ ગુરુભ્યો ન પરિતપ્પ્યતે, સાધુ નિષ્ઠિતાર્થં ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૩૮ ॥

કેવલી અવર્ણવાદને કહે છે-

કેવલી બધાય જીવોને પ્રતિબોધ પમાડતા ન હોવાથી સમભાવવાળા નથી, ઉપદેશ સામાન્યથી (= સામાન્ય જીવોને સમજાય તે રીતે) આપતા નથી, કિંતુ ગંભીર કે અધિક ગંભીર દેશનાથી આપે

૧. વસ્તુના મૂળ સ્વરૂપને દબાવીને બાહ્ય સ્વરૂપમાં ફેરફાર કરે તે ઉપાધિ કહેવાય. જેમકે સફેદ સ્ફટિકનું સફેદ રંગ મૂળ સ્વરૂપ છે. પણ તેના ઉપર લાલ વસ્ત્ર વગેરે મૂકતાં તે લાલ દેખાશે. અહીં લાલ વસ્ત્ર સ્ફટિકના સફેદ રંગને ઢાંકીને = દબાવીને સ્ફટિકને બહારથી લાલ બતાવે છે, આથી જાણવસ્ત્ર ઉપાધિ છે. ઉપાધિ જતી રહે એટલે વસ્તુનું મૂળ સ્વરૂપ પ્રગટ થાય. વસ્ત્ર દૂર થાય એટલે સ્ફટિક સફેદ દેખાય. તે રીતે જરૂરના પૃથ્વીકાય, અપ્કાય વગેરે ભેદો કર્મરૂપ ઉપાધિના ભેદથી છે, અસલથી તો બધા જીવો સમાન છે.

છે, બીજાની વાત દૂર રહી, પણ પોતાના ગુરુને જાણવા છતાં (ભોજનાદિના) દાન 'વગેરેથી તૃપ્ત કરતા નથી, તથા તે અત્યંત કૃતકૃત્ય જ છે, આ પ્રમાણે બોલવું એ કેવલીનો અવર્ણવાદ છે. અતિનિષ્ઠિતાર્થ = અત્યંત કૃતકૃત્ય એ શબ્દ લૌકિક ગર્હાનો સૂચક છે.

(કેવલી માટે આ પ્રમાણે બોલવું યોગ્ય નથી. કારણ કે) અભવ્યોને અને કોરડુ મગ સમાન ભવ્યોને કોઈથી પ્રતિબોધ પમાડી શકાતો નથી. કારણ કે તેમને પ્રતિબોધ પમાડવાનો કોઈ ઉપાય નથી. આથી કેવલી બધાને પ્રતિબોધ પમાડી શકતા નથી, આથી જ બધાને એકસરખો ઉપદેશ આપતા નથી, કેવલી ગુણોથી ગુરુથી પણ મહાન હોવાથી ગુરુને (સેવાદિથી) તૃપ્ત કરતા નથી, કેવલી વાસ્તવિક કૃતકૃત્ય છે. તેથી તેઓને હવે ગુરુસેવાદિ કંઈ કરવાનું હોતું નથી. [૧૬૩૮]

ધર્માચાર્યાવર્ણમાહ-

જચ્ચાર્ઙ્ગિર્હિ અવર્ણનં, વિહસઙ્ગ વઙ્ગ ગયાવિ ડવવાઁ ।

અહિઓ છિદ્રપ્પેહી, પગાસવાઈ અણણુલોમો ॥ ૧૬૩૯ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'જાત્યાદિભિઃ' સદ્ધિસદ્ધિર્વા 'અવર્ણમ્' અશ્લાઘારૂપં 'વિભાષતે' અનેકથા બ્રવીતિ, 'વર્તંતે ન ચાપ્યુપપાતે'-ગુરુસેવાવૃત્તૌ, તથા 'અહિતઃ છિદ્રપ્રેક્ષી' ગુરોરવ, 'પ્રકાશવાદી' સર્વસમક્ષં તદ્દોષવાદી, 'અનનુલોમઃ' પ્રતિકૂલ ઇતિ ધર્માચાર્યાવર્ણવાદઃ, જાત્યાદયો હ્યકારણમત્ર, ગુણાઃ કલ્યાણકારણં, ગુરુપરિભવાભિનિવેશાદયસ્ત્વતિરૌદ્રા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૩૯ ॥

ધર્માચાર્યના અવર્ણવાદને કહે છે-

શુદ્ધજાતિ, શુદ્ધકુલ વગેરે ન હોય કે હોય તો પણ અનેક રીતે આચાર્યનો જાતિ-કુલ વગેરે સંબંધી અવર્ણવાદ બોલે, ગુરુસેવા કરવાની વૃત્તિ ન હોય, ગુરુનું અહિત કરે (= અનુચિત કરે), ગુરુના દોષો જુએ, સર્વ સમક્ષ ગુરુના દોષો કહે, ગુરુ પ્રત્યે પ્રતિકૂલ વર્તે, આ પ્રમાણે ધર્માચાર્યનો (ગુરુનો) અવર્ણવાદ છે. અહીં જાતિ, કુલ વગેરે કલ્યાણનું કારણ નથી, ગુણો કલ્યાણનું કારણ છે. ગુરુનો પરાભવ કરવાનો રસ વગેરે દોષો અત્યંત ભયંકર છે. [૧૬૩૯]

સાધ્વવર્ણમાહ-

અવિસહણા તુરિયગઈ, અણાણુવિત્તી અ અવિ ગુરુણંપિ ॥

ખગમિત્તપીડરોસા, ગિહિવચ્છલ્લગા ય સંચઙ્ગા ॥ ૧૬૪૦ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'અવિસહણાઃ' ન સહન્તે કસ્યચિદ્, અપિ તુ દેશાન્તરં યાન્તિ, 'અત્વસ્તિગતયો'

૧. શિષ્ય કેવલી બની જાય તો ગુરુને આહાર-પાણી લાવી આપવા વગેરે રીતે ગુરુની ભક્તિ ન કરે. આથી અહીં 'ગુરુને તૃપ્ત કરતા નથી' એમ કહ્યું છે.
૨. અર્થાત્ અહીં 'કૃતકૃત્ય' શબ્દ ગર્હા અર્થમાં છે. જેમ કોઈ શ્રીમંત પોતાના ગરીબ સગાને ત્યાં ન જાય તો ગરીબ સગો તેને કહે છે કે- તમે હવે બહુ મોટા માણસ થઈ ગયા એટલે અમારા ઘરે ક્યાંથી આવો? અહીં બહુ મોટા માણસ થઈ ગયા એ ગર્હા=વ્યંગ અર્થમાં છે. તેમ અહીં કેવલી 'કૃતકૃત્ય થઈ ગયા' એથી હવે તેમને બીજાની જરૂર શી છે? જેથી ગુરુ વગેરેને ભોજનાદિથી તૃપ્ત કરે, એમ ગર્હા અર્થમાં કૃતકૃત્ય શબ્દ છે.

મન્દ-ગામિનિ इत्यर्थः, 'अननुवर्त्तिनश्च' प्रकृतिनिष्ठुरः, 'अपि' तु 'गुरुनपि' प्रति, आस्तामन्यो जनः, तथा 'क्षणमात्रप्रीतिरोषाः'- तदैव रुष्टः तदैव तुष्टः, 'गृहिवत्सलाश्च' स्वभावेन, 'सञ्चयिनः'-सर्वसङ्ग्रहपरा इति साध्ववर्णवादः, इहाविसहणाः परोपतापभयेन, अत्वरितगतय ईर्यादिरक्षार्थम्, अननुवर्त्तिनः असंयमापेक्षया, क्षणमात्रप्रीतिरोषाः अल्पकषायतया, गृहिवत्सला धर्मप्रतिपत्तये, सञ्चयवन्त उपकरणाभावे, परलोकाभावादिति गाथार्थः ॥ १६४० ॥

સાધુઓનો અવર્ણવાદ કહે છે-

સાધુઓ કોઈનો પરાભવ વગેરે સહન કરતા નથી, પરાભવ વગેરે થાય તો બીજા દેશમાં ચાલ્યા જાય છે. ધીમે ધીમે ચાલે છે, સાધુઓ પ્રકૃતિથી કડક હોય છે, બીજા લોકો પ્રત્યે તો ઠીક, મોટાઓ પ્રત્યે પણ કડક હોય છે, ક્ષણમાં રુષ્ટ બને છે તો ક્ષણમાં તુષ્ટ બને છે, સ્વભાવથી ગૃહસ્થો પ્રત્યે વાત્સલ્યભાવ રાખે છે, બધાનો સંગ્રહ કરવામાં તત્પર રહે છે, આ પ્રમાણે સાધુઓનો અવર્ણવાદ છે.

સાધુઓ (પોતાના નિમિત્તે) બીજાને સંતાપ થવાના ભયથી પરાભવ વગેરે સહન કરતા નથી. (નહિ કે પરાભવ સહન કરવાનો સ્વભાવ નથી માટે.) ઈર્ષ્યાસમિતિ આદિના પાલન માટે ધીમે ધીમે ચાલે છે, (નહિ કે લોકરંજન માટે.) અસંયમની અપેક્ષાએ કડક હોય છે, (નહિ કે સ્વભાવથી.) કષાયો અલ્પ હોવાથી રુષ્ટ-તુષ્ટ બનતા નથી, બને તો પણ ક્ષણવાર જ બને છે, (નહિ કે અનવસ્થિતચિત્તના કારણે.) ગૃહસ્થો ધર્મને સ્વીકારે એ માટે ગૃહસ્થો પ્રત્યે વાત્સલ્યભાવ રાખે છે, (નહિ કે ખુશામતથી.) ઉપકરણો ન હોય તો પરલોકની સાધના ન થઈ શકે માટે ઉપકરણોનો સંગ્રહ કરે છે, (નહિ કે આસક્તિથી.) [૧૬૪૦]

માયિસ્વરૂપમાહ-

गूहइ आयसहावं, छयइ अ गुणे परस्स संतेऽवि ।

चोरो व्व सव्वसंकी, गूढायारो हवइ मायी ॥ १६४१ ॥ दारं ॥

वृत्तिः- 'गूहति' प्रच्छदयति 'आत्मनः स्वभावं'-गुणाभावरूपमशोभनं, 'छदयति गुणान् 'परस्य' अन्यस्य 'सतोऽपि' विद्यमानानपि मायादोषेण, तथा 'चौर इव सर्वशङ्की' स्वचित्तदोषेण, 'गूढाचारः' सर्वत्र वस्तुनि 'भवति मायी' जीव इति गाथार्थः ॥ १६४१ ॥

માયાવીનું સ્વરૂપ કહે છે-

પોતાના ગુણાભાવરૂપ અશુભ સ્વભાવને (દોષોને) છૂપાવે, માયારૂપ દોષથી બીજાના વિદ્યમાન પણ ગુણોને છૂપાવે, સ્વચિત્તના દોષથી ચોરની જેમ બધા પ્રત્યે “અમુક અમુક મારા માટે આમ બોલશે તો ? ઈત્યાદિ રીતે” શંકિત રહે, સર્વ વિષયમાં છૂપી પ્રવૃત્તિ કરે, આવો જીવ માયાવી છે. [૧૬૪૧]

ઉક્તા કિલ્બિષિકી ભાવના, આભિયોગિકીમાહ-

કોઝઅ ભૂઈકમ્મે, પસિણા ઇઅરે ણિમિત્તમાજીવી ।

ઇઙ્ઘિરસસાયગુરુઓ, અભિઓગં ભાવણં કુણઇ ॥ ૧૬૪૨ ॥ પડિદારં ॥

વૃત્તિ:- 'કૌતુકં' વક્ષ્યમાણં एवं 'ભૂતિકર્મ્મ' एवं 'પ્રશ્ન: એવમિતર:' પ્રશ્નાપ્રશ્ન:, एवं 'નિમિત્તં 'આજીવી'તિ કૌતુકાઘાજીવક: 'ઋદ્ધિરસસાતગુરુ:' સ્મ્ 'અભિયોગાં ભાવનાં કરોતિ', તથાવિધાખ્યાસાદિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૪૨ ॥

કિલ્બિષિકી ભાવના કહી, હવે આભિયોગિકી ભાવના કહે છે-

જે ઋદ્ધિ-રસ-સાતા ગૌરવવાળો બનીને કૌતુક, ભૂતિકર્મ, પ્રશ્ન, પ્રશ્ના-પ્રશ્ન, અને નિમિત્તનો અભ્યાસ કરીને તેનાથી આજીવિકા ચલાવે, તે આભિયોગિકી ભાવના કરે છે. કૌતુક વગેરેનો અર્થ નીચેની ગાથાઓમાં કહેશે. [૧૬૪૨]

કૌતુકદ્વારાવચ્યવાર્થમાહ-

વિમ્હવળહોમસિરપરિચાઇ ચારહહનાણિ ધૂમે અ ।

અસરિસવેસગ્ગહણા, અવચાસણ થંભણં બંધં ॥ ૧૬૪૩ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'વિસ્માપનં' બાલસ્રપનં 'હોમમ્' અગ્નિહવનં 'શિર:પરિચ:' કરમ્મણાભિમન્ત્રણં, આદિશબ્દ: સ્વભેદપ્રચ્યાપક:, બાલસ્રપનાદીનામનેકપ્રકારત્વાત્, 'ક્ષારદહનાનિ' તથાવિધવ્યાધિશમનાય 'ધૂપશ્ચ' યોગગર્ભ: 'અસદ્દશવેષગ્ગહણાનિ'-નાચારિનાચાર્યાદિનેપથ્યકરણાનિ, 'અવત્રાસનં' વૃક્ષાદીનાં પ્રભાવેન ચાલનમ્, 'અવસ્તમ્ભનમ્'-અનિષ્ટોપશાન્તયે સ્તેનુકનિષ્ઠીવનાથુક્કરણં, एवं 'બન્ધ:'-મન્ત્રાદિના પ્રતિબન્ધનં, કૌતુકમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૪૩ ॥

કૌતુક દારનો વિશેષ અર્થ કહે છે-

બાળકને (રક્ષા માટે) સ્નાન કરાવવું, (શાંતિ આદિ માટે) અગ્નિમાં હોમ કરવો, માથે હાથ ફેરવીને મંતરવું વગેરે, (અહીં આદિ શબ્દ પોતાના બીજા અર્થને કભેદોને જણાવનાર છે.) તેવા પ્રકારના રોગને શમાવવા (અગ્નિમાં મીઠું નાખવા રૂપ) ક્ષારનાં દહનો કરવાં, તેવા પ્રકારના દ્રવ્યોના યોગથી મિશ્રિત ધૂપ કરવો, સ્ત્રી આદિને અનાર્થ વગેરેનો વેષ પહેરાવવો, (મંત્રાદિના) પ્રભાવથી વૃક્ષાદિને હલાવવા, અનિષ્ટની શાંતિ માટે 'થુંકથી થુંકવું, મંત્ર આદિથી બાંધવું=રૂકાવટ કરવી, આ બધુંય કૌતુક છે. [૧૬૪૩]

૧. બુ. ક. ભા. ગા. ૧૩૦૮ની ટીકામાં નિષ્ઠીવનેન યુથુકરણમ્ એવો પાઠ છે, જ્યારે અહીં સ્તેનુકનિષ્ઠીવનાથુક્કરણમ્ એવો પાઠ છે. જેમ અભિષેપસર્ગ પૂર્વક લઘ્ ધાતુથી અભિલાષુક એવો શબ્દ બને છે, તેમ સ્તેન ધાતુ ઉપરથી સ્તેનુક શબ્દ બને. સ્તેન ધાતુનો અર્થ 'ચોરવું' એવો છે. એથી સ્તેનુક એટલે ચોર. અહીં જો એ અર્થ અભિપ્રેત હોય તો ચોરની જેમ ગુપ્તપણે થુંકથી થુંકવું એવો અર્થ થાય. અથવા બીજો કોઈ અર્થ ઘટી શકે તો ઘટાડવો.

ભૂતિકર્માણ્યાહ-

ભૂઈઅ મટ્ટિઆએ, સુત્તેણ વ હોઈ ભૂઈકર્મ્મં તુ ।

વસહીસરીરખંડગ-રક્ખા અભિઓગમાઈઆ ॥ ૧૬૪૪ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'ભૂત્યા' ભસ્મરૂપયા 'મૃદા' વા-આર્દ્રપાંસુલક્ષણયા 'સૂત્રેણ' વા' પ્રસિદ્ધેન 'ભવતિ' 'ભૂતિકર્મ્મ' પરિચયવેદનરૂપં, કિમર્થમિત્યાહ-'વસતિશરીરખંડકરક્ષે'તિ એતદ્રક્ષાર્થમ્, 'અભિઓગાદય' ઇતિકૃત્વા, તેન કૃતેન તદ્રક્ષાર્થ, કર્તુરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૪૪ ॥

ભૂતિકર્મને કહે છે-

(વિઘાથી મંત્રિત) ભસ્મથી, તિનીપૂળથી કે સુતરના દોરાથી ચારે બાજુ વીટવું (= ગોળ ડુંડાળો કરવો) એ ભૂતિકર્મ છે. શા માટે ભૂતિકર્મ કરે ? એ કહે છે- આ ભૂતિકર્મ ચોર વગેરેના ઉપદ્રવોથી મકાન, શરીર અને ઘરવખરીના રક્ષણ માટે અભિઓગ = વશીકરણ છે. તે કરવાથી તે કરનારના મકાન વગેરેની રક્ષા થાય છે. માટે ભૂતિકર્મ કરે છે. (આદિ શબ્દથી તાવ ન આવે વગેરે સમજવું.) [૧૬૪૪]

પ્રશ્નસ્વરૂપમાહ-

પળ્હો ડ હોઈ પસિણં, જં પાસઙ વા સયં તુ તં પસિણં ।

અંગુટ્ઠુચ્છિટ્ટપડે, દપ્પણ-અસિ-તોઅ-કુહ્હાઈ (કુહ્હાઈ પા.) ॥ ૧૬૪૫ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રશ્નસ્તુ ભવતિ' દેવતાદિપૃચ્છરૂપઃ 'પ્રશ્ન' ઇતિ, 'ચત્પશ્યતિ વા 'સ્વયં' આત્મના 'તુ'શબ્દાદન્યે ચ તત્રસ્થાઃ પ્રસ્તુતં વસ્તુ 'તત્પ્રશ્ન' ઇતિ, ક્વ તદિત્યાહ-'અઙ્-ગુણ્ણોચ્છિટ્ટપટ' ઇત્યઙ્-ગુણ્ણે પટે ડચ્છિટ્ટઃ કાસારાદિભક્ષણેન, એવં 'દર્પણે' આદર્શે 'અસૌ' ચ ખઙ્ગે 'તોયે' ડદકે 'કુહ્હાઈ' ભિત્તૌ, આદિશબ્દાન્મદનફલાદિપરિગ્રહઃ, 'કુહ્હાઈ' કુહ્હઃ પ્રશાન્તો વા પશ્યતિ કલ્પવિશેષાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૪૫ ॥

પ્રશ્નનું સ્વરૂપ કહે છે-

દેવતા વગેરેને પૂછવું એ પ્રશ્ન છે, અથવા પોતે અને ત્યાં રહેલા બીજાઓ પણ પ્રસ્તુત (કોઈ) વસ્તુને જુએ તે પ્રશ્ન છે. પ્રસ્તુત વસ્તુને ક્યાં જુએ ? તે કહે છે- અંગુઠામાં, કંસાર વગેરેના ભક્ષણથી એંઠા થયેલા પટમાં, આરિસામાં, તલવારમાં, પાણીમાં, તિતમાં અને મીઠણ વગેરેમાં પ્રસ્તુત (કોઈ) વસ્તુને જુએ.

અથવા અહીં કુહ્હાઈ એ પાઠના સ્થાને કુહ્હાઈ એવો પાઠ છે. તેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે- ગુસ્સે થયેલ અથવા પ્રશાંત પુરુષ તેવા પ્રકારના કલ્પવિશેષથી જે જુએ તે પ્રશ્ન છે. [૧૬૪૫]

પ્રશ્નાપ્રશ્નમાહ-

પસિણાપસિણં સુમિણે, વિજ્જાસિટ્ઠં કહેઈ અણ્ણસ્સ ।

અહવા આઙ્ખણિઆ, ઘંટિઅસિટ્ઠં પરિકહેઈ ॥ ૧૬૪૬ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'પ્રશ્નાપ્રશ્નો'ડયમેલંવિધો ભવતિ-ય: 'સ્વપ્ને 'વિદ્યાશિષ્ટ' વિદ્યાકથિતં સત્
'કથયત્યન્યસ્મૈ' શુભજીવિતાદિ, 'અથવા 'આંકુણિય'ત્તિ ઈક્ષણિકા દૈવજ્ઞ આખ્યાત્રી
લોકસિદ્ધા ડોમ્બી, 'ઘણ્ટિકાશિષ્ટ' -ઘણ્ટિકાયાં સ્થિત્વા ઘણ્ટિકાયક્ષેણ કથિતં 'પરિકથયતિ',
એષ વા પ્રશ્નાપ્રશ્ન ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૪૬ ॥

પ્રશ્નાપ્રશ્નને કહે છે-

આ પ્રશ્નાપ્રશ્નનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે- સ્વપ્નમાં વિદ્યા (= વિદ્યાની અધિકાત્રી) દેવીએ
પોતાને કહેલું શુભ જીવન વગેરે પુછનારને કહે તે પ્રશ્નાપ્રશ્ન છે, અથવા ઈક્ષણિકા એ દેવને
જાણનારી અને કહેનારી (જોગિણી) છે, લોકમાં તે ડોંબી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. (તેનો ઘંટિકાયક્ષ
કુલદેવતા છે.) ઘંટડીમાં રહીને ઘંટિકાયક્ષે કહેલું પુછનારને કહે તે પ્રશ્નાપ્રશ્ન છે. [૧૬૪૬]

નિમિત્તમાહ-

ત્રિવિહં હોઙ ગિમિત્તં, ત્રીય-પદુપ્પણ-ગાગયં ચેવ ।

એથ સુભાસુભધેઅં, અહિગરણેતરવિભાસાઁ ॥ ૧૬૪૭ ॥

વૃત્તિ:- 'ત્રિવિધં ભવતિ નિમિત્તં' કાલભેદેનત્યાહ-'અતીતં પ્રત્યુત્પન્નમનાગતં ચૈવ',
અતીતાદિવિષયત્વાત્તસ્ય, 'અત્ર શુભાશુભધેદમે'તલ્લોકે, કથમિત્યાહ-'અધિકરણેતરવિભાષયા',
યત્સાધિકરણં તદશુભમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૪૭ ॥

એયાણિ ગારવદ્વા, કુળમાણો આભિઓગિઅં બંધે ।

બીઅં ગારવરહિઓ, કુવ્વઙ આરાહ ઉચ્ચં ચ ॥ ૧૬૪૮ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'એતાનિ' ભૂતિકર્મ્માદીનિ'ગૌરવાર્થ' ગૌરવનિમિત્તં'કુર્વન્' ઋષિ: 'આભિયોગિકમ્'-
અભિયોગનિમિત્તં 'બધ્નાતિ' કર્મ્મ, દેવતાદ્યભિયોગાદિકૃત્યમેતદ્, 'દ્વિતીયમ્' અપવાદપદમત્ર
'ગૌરવરહિત:' સન્-નિ:સ્પૃહ એવ 'કરોત્ય'તિશયજ્ઞાને સત્યેતત્, સ ચૈવં કુર્વં ત્રારાધકો', ન
વિરાધકઃ, 'ઉચ્ચં ચ' ગોત્રં બધ્નાતીતિ શેષઃ, તીર્થોત્તરિકરણાદિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૪૮ ॥

નિમિત્તને કહે છે-

કાલભેદથી અતીત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય એમ ત્રણ પ્રકારનું નિમિત્ત છે. નિમિત્તના અતીત
વગેરે ત્રણ વિષયો હોવાથી ત્રણ ભેદ છે. લોકમાં આ નિમિત્ત અધિકરણ અને અનધિકરણની
વ્યાખ્યાથી શુભ અને અશુભ એમ બે પ્રકારે છે, અર્થાત્ જે અધિકરણસહિત છે તે અશુભ છે, જે
અધિકરણરહિત છે તે શુભ છે. [૧૬૪૭] રસ, ઋદ્ધિ અને સાતા એમ ત્રણ ગૌરવ માટે ભૂતિકર્મ
વગેરે કરનાર સાધુ આભિયોગિક કર્મ બાંધે. આ કર્મના ઉદયથી અનિચ્છાએ પણ દેવ વગેરેની આજ્ઞા
પ્રમાણે કરવું પડે, અર્થાત્ દેવ વગેરેના નોકર બનવું પડે. અહીં અપવાદ છે- જે વિશિષ્ટજ્ઞાની હોય
તે ગૌરવરહિત=નિ:સ્પૃહ બનીને ભૂતિકર્મ વગેરે કરે છે તો આરાધક બને છે, વિરાધક બનતો નથી,
અને શાસનની પ્રભાવના કરવાથી ઉચ્ચગોત્ર કર્મ બાંધે છે. [૧૬૪૮]

ઉક્તાઽઽભિયોગિકી ભાવના, સામ્પ્રતમાસુરીમાહ-

અણુબદ્ધવુગ્ગહોચ્ચિઅ, સંતત્તતવો ણિમિત્તમાણ્સી ।

ણિક્કિવ નિરાણુકંપો, આસુરિઅં ભાવણં કુણઙ્ગ ॥ ૧૬૪૯ ॥

વૃત્તિ:- 'અનુબદ્ધવિગ્રહ:' સદા કલહશીલઃ, અપિ ચ 'સંસક્તપાઃ' આહારાદિનિમિત્તં તપઃકારી, તથા 'નિમિત્તમ્' અતીતાદિભેદં 'આદિશતિ', તથા 'નિષ્કૃપઃ' કૃપારહિતઃ, તથા 'નિરનુકમ્પઃ' અનુકમ્પારહિતઃ અન્યસ્મિન્ કમ્પમાનેઽપિ ઇત્યાસુરીભાવનો પેતો 'ભવતીતિ' ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૪૯ ॥

આભિયોગિકી ભાવના કહી, હવે આસુરી ભાવના કહે છે-

જે અનુબદ્ધવિગ્રહ = સદા કલહ કરવાના સ્વભાવવાળો છે, સંસક્તતપ = (સારો) આહાર વગેરે મેળવવા માટે તપ કરે છે, નિમિત્તાદેશી = અતીત વગેરે નિમિત્તને કહે છે, નિષ્કૃપ = કૃપા રહિત છે, નિરનુકંપ = બીજો દયા માગે તો પણ દયા ન કરે તેવો છે, તે આસુરીભાવનાથી યુક્ત છે. [૧૬૪૯]

વ્યાસાર્થ ત્વાહ-

ણિચ્ચં વિગ્ગહસીલો, કાઠુણ ય ણાણુતપ્પઈ પચ્છ ।

ણ ય યામિઓ પસીઅઙ્ગ, અવરાહીણં દુવિણ્હંપિ ॥ ૧૬૫૦ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'નિત્યં વ્યુદ્ગ્રહશીલઃ' સતતં કલહસ્વભાવઃ, 'કૃત્વા ચ' કલહં 'નાનુતપ્પયે' પશ્ચાદિતિ, 'ન ચ ક્ષાન્તઃ' સન્ અપરાધિના 'પ્રસીદતિ' પ્રસાદં ગચ્છતિ 'અપરાધિનોદ્વયોરપિ'-સ્વપક્ષપરપક્ષગતયોઃ કષાયોદયાદેવેત્યેષોઽનુબદ્ધવિગ્રહ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૫૦ ॥

ઉક્તગાથાનો વિસ્તારથી અર્થ કહે છે-

જે સતત કલહ કરવાના સ્વભાવવાળો છે, કલહ કર્યા પછી "હા ! પાપી એવા મેં આ શું કર્યું?" એમ પશ્ચાત્તાપ ન કરે, અપરાધીએ "મારો આ અપરાધ માફ કરો" એમ કહીને ખમાવવા છતાં (તીવ્ર) કષાયોદયથી જ સ્વપક્ષ અને પરપક્ષમાં પ્રસન્ન ન થાય, તે અનુબદ્ધવિગ્રહ છે. (અહીં સાધુ-સાધ્વી સ્વપક્ષ છે, ગૃહસ્થ પરપક્ષ છે.) [૧૬૫૦]

સંસક્તપસમાહ-

આહારોવહિસિજ્જાસુ જસ્સ ભાવો ડ નિચ્ચસંસત્તો ।

ભાવોવહઓ કુણઙ્ગ અ, તવોવહાણં તયદ્દાણ ॥ ૧૬૫૧ ॥

વૃત્તિ:- 'આહારોપધિશય્યાસુ'-ઓદનાદિરૂપાસુ 'યસ્ય ભાવસ્તુ'-આશયઃ 'નિત્યસંસક્તઃ' સદા પ્રતિબદ્ધઃ 'ભાવોપહતઃ' સ એવમ્ભૂતઃ 'કરોતિ ચ તપઉપધાનમ્'-અનશનાદિ 'તદર્થમ્' આહારાદ્યર્થ યઃ સંસક્તપા યતિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૫૧ ॥

સંસક્તતપને કહે છે—

જે સંસક્તતપ છે તેનું મન સદા આહાર, ઉપધિ અને શય્યામાં ચોટેલું રહે છે, અને એથી રસગૌરવાદિ ભાવથી દૂષિત બનેલ તે અનશનાદિ તપઉપધાનને આહારાદિ માટે કરે છે. [૧૬૫૧]

નિમિત્તાદેશનમાહ—

ત્રિવિહં હવઙ્ગ નિમિત્તં, એકિક્કં છવ્વિહં તુ વિણ્ણેઅં ।

અભિમાણાભિનિવેસા, વાગરિઅં આસુરં કુણ્ણઙ્ગ ॥ ૧૬૫૨ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'ત્રિવિધં ભવતિ નિમિત્તં', કાલભેદેન, 'એકૈકં ષડ્વિધં'-લાભાલાભ-સુખદુઃખજીવિતમરણવિષયભેદેન તત્ 'તુ' ભવતિ 'વિજ્ઞેયમ્', એતચ્ચ 'અભિમાણાભિનિવેશાદિ'તિ અભિમાણતીવ્રતયા 'વ્યાકૃતં સદાસુરી'ભાવનાં 'કરોતિ', તદ્વાવાભ્યાસરૂપત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૫૨ ॥

નિમિત્તાદેશીને કહે છે—

કાલભેદથી નિમિત્તના અતીત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય એમ ત્રણ ભેદ છે. તે ત્રણના પ્રત્યેકના લાભ-અલાભ, સુખ-દુઃખ, જીવન અને મરણ એ છ વિષયના ભેદથી છ ભેદ છે.

પ્રશ્ન- આ (= નિમિત્તકથન) આભિયોગિક ભાવનાનું કારણ છે એમ પૂર્વે ૧૬૪૭મી ગાથામાં કહ્યું છે, છતાં અહીં કેમ કહ્યું ?

ઉત્તર- (અભિમાણાભિનિવેસા વાગરિઅં =) નિમિત્તને અભિમાણની તીવ્રતાથી કહેવામાં આવે તો તે આસુરીભાવનાને કરે છે. કારણ કે તીવ્ર અભિમાણથી નિમિત્તનું કથન આસુરી ભાવનાના અભ્યાસરૂપ છે. તીવ્ર અભિમાણ વિના નિમિત્તનું કથન આભિયોગિક ભાવનાને કરે છે. [૧૬૫૨]

નિષ્કૃપમાહ—

ચંકમણાઈસત્તો, સુણિક્કિવો થાવરાઈસત્તેસું ।

કાઅં વ ણાણુતપ્પઙ્ગ, એરિસઓ ણિક્કિવો હોઙ્ગ ॥ ૧૬૫૩ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'ચઙ્ક્રમણાદિ' ગમનાસનાદિ 'સક્તઃ' સન્ ક્વચિત્ 'સુનિષ્કૃપઃ'—સુષ્ટુ ગતઘૃણઃ 'સ્થાવરાદિસત્ત્વેષુ' કરોત્યજીવપ્રતિપત્યા, 'કૃત્વા વા' ચઙ્ક્રમણાદિ 'નાનુતપ્પયતે' કેનચિત્તોદિતઃ સન્ 'ઈદ્દશો નિષ્કૃપો ભવતિ', લિઙ્ગમેતદસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૫૩ ॥

નિષ્કૃપને કહે છે—

કોઈ (શરીર વગેરે) વસ્તુમાં આસક્ત બનીને, સ્થાવર વગેરેને અજીવ માનીને ચાલવું, બેસવું વગેરે ક્રિયા સ્થાવર જીવો ઉપર સુગ વિના કરે, સ્થાવર વગેરે જીવો ઉપર ચાલવું વગેરે ક્રિયા કર્યા પછી કોઈ (આ ખોટું કર્યું, મિથ્યામિ દુક્કડં આપ એમ) પ્રેરણા કરે તો પણ પશ્ચાત્તાપ પૂર્વક મિથ્યામિ દુક્કડં ન આપે, આવો જીવ નિષ્કૃપ છે, આ નિષ્કૃપ જીવનું લક્ષણ છે. [૧૬૫૩]

નિરનુકમ્પમાહ-

જો ડ પરં કંપંતં, દટૂળ ણ કંચં કઠિણભાવો ।

એસો ડ ણિરણુકંપો, ષણત્તો વીઅરાગેહિં ॥ ૧૬૫૪ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'યસ્તુ પરં કમ્પમાનં દટૂવા' કુતશ્ચિદ્દેતુતઃ 'ન કમ્પતે કઠિનભાવઃ' સન્ કૂરતયા, 'એષ પુનઃ નિરનુકમ્પો' જીવઃ 'પ્રજ્ઞતો વીતરાગૈઃ' -આસૈરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૫૪ ॥

નિરનુકંપને કહે છે-

જે બીજાને કોઈ કારણથી દુઃખી થતો જોઈને કૂરતાથી કઠોર બનીને પોતે દુઃખી ન થાય, એ જીવને વીતરાગ દેવોએ નિરનુકંપ કહ્યો છે. [૧૬૫૪]

ઉક્તાઽઽસુરીભાવના, સમ્મોહનીમાહ-

ઉમ્મગ્ગદેસઓ મગ્ગદૂસઓ મગ્ગવિપ્પડીવત્તી ।

મોહેણ ય મોહિત્તા, સમ્મોહં ભાવણં કુણઙ્ગ ॥ ૧૬૫૫ ॥ ષડિદારં ॥

વૃત્તિ:- 'ઉન્માર્ગદેશકઃ' વક્ષ્યમાણઃ, એવં 'માર્ગદૂષકઃ', એવં 'માર્ગવિપ્રતિપત્તિઃ', તથા 'મોહેન' સ્વગતેન, તથા 'મોહયિત્વા' પરં 'સમ્મોહીભાવનાં કરોતિ', તદ્વાવાભ્યાસરૂપત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૫૫ ॥

આસુરી ભાવના કહી, હવે સંમોહની ભાવના કહે છે-

૧-ઉન્માર્ગદેશક, ૨-માર્ગદૂષક અને ૩-માર્ગવિપ્રતિપત્તિવાળો તથા ૪-પોતાનામાં રહેલા મોહથી અને ૫-બીજાને મોહ પમાડીને સંમોહની ભાવના કરે છે. કારણ કે ઉન્માર્ગ દેશના વગેરે સંમોહનના અભ્યાસ રૂપ છે. ઉન્માર્ગદેશક વગેરેનો અર્થ નીચેની ગાથાઓમાં કહેશે. (આ પ્રતિ દ્વાર ગાથા છે.) [૧૬૫૫]

ઉન્માર્ગદેશકમાહ-

નાણાઙ્ગ અ દૂસિંતો, તવ્વિવરીઅં તુ ડહિસઙ્ગ મગ્ગં ।

ઉમ્મગ્ગદેસઓ એસ હોઙ્ગ અહિઓ અ સપેરેસિં ॥ ૧૬૫૬ ॥

વૃત્તિ:- 'જ્ઞાનાદીનિ દૂષયન્' પારમાર્થિકાનિ, 'તદ્વિપરીતં તુ' પારમાર્થિકજ્ઞાનવિપરીતમેવ 'ડહિણતિ 'માર્ગ' ધર્મસમ્બન્ધિનમ્ 'ઉન્માર્ગદેશક એષ' એવમ્ભૂતઃ 'ભવત્યહિત એવ' પરમાર્થેન 'સ્વપચ્ચો દ્વયોરપીતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૫૬ ॥

ઉન્માર્ગદેશકને કહે છે-

જે પારમાર્થિક જ્ઞાનાદિને દૂષિત કરે (= વાસ્તવિક સ્વરૂપથી ભિન્ન સ્વરૂપે બતાવે,) અને પારમાર્થિક જ્ઞાનાદિથી વિપરીત જ ધર્મના માર્ગનો ઉપદેશ આપે, આવો જીવ ઉન્માર્ગ દેશક છે. અને તે પરમાર્થથી સ્વ-પર ઉભયનું અહિત જ કરે છે. [૧૬૫૬]

માર્ગદૂષકમાહ-

ળાળાઙ તિવિહમગ્ગં, દૂસઙ્ગ જો જે અ મગ્ગપઙ્કવણ્ણે ।

અબુહો જાઈએ ઁલ્લુ, ઢળ્ણઙ્ગ સો મગ્ગદૂસોત્તિ ॥ ૧૬૫૭ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'જ્ઞાનાદિં ત્રિવિધમાર્ગ' પારમાર્થિકં 'દૂષયતિ ય:' કશ્ચિત્, 'યે ચ માર્ગપ્રતિપન્ના:' સાધવ-સ્તાંશ્ચ દૂષયતિ, 'અબુધ:' અવિદ્વાન્ 'જાત્યૈવ', ન પરમાર્થેન, 'ઢળ્ણયતેઽસાવે'વમ્ભૂત: 'માર્ગદૂષક:' પાપ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૫૭ ॥

માર્ગદૂષકને કહે છે-

જે કોઈ જીવ પારમાર્થિક જ્ઞાનાદિરૂપ ત્રણ પ્રકારના (મોક્ષ) માર્ગને દૂષિત કરે, (એમાં દૂષણો બતાવે) અને જેમણે (વાસ્તવિક) માર્ગનો સ્વીકાર કર્યો છે તે સાધુઓને દૂષિત કરે, તે પાપી જીવ માર્ગદૂષક છે. આવો જીવ પરમાર્થથી નહિ, કિંતુ માત્ર જાતિથી=સ્વભાવથી અબુધ છે. [૧૬૫૭]

માર્ગવિપ્રતિપત્તિમાહ-

જો પુણ તમેવ મગ્ગં, દૂસિંતં પંઙ્કવિઓ સતલ્લાએ ।

ઉમ્મગ્ગં પઙ્કવિજ્જઙ્ગ, વિપ્પઙ્કવિત્ત્રે સ મગ્ગસ્સ ॥ ૧૬૫૮ ॥ દારં ॥

વૃત્તિ:- 'ય: પુનસ્તમેવ માર્ગ' -જ્ઞાનાદિં 'દૂષયિત્વા અપઙ્કવિત:' સન્ 'સ્વતર્ક્કયા' જાતિરૂપયા દેશે 'ઉન્માર્ગ પ્રતિપદ્ધતે', દેશ એવ 'વિપ્રતિપત્તિરિ'તિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૫૮ ॥

માર્ગવિપ્રતિપત્તિને કહે છે-

જે (કોઈ) અબુધ પારમાર્થિક જ્ઞાનાદિરૂપ માર્ગને જ સ્વકલ્પિત 'જાતિ રૂપ તર્કોથી દૂષિત કરીને દેશમાં = અમુક અંશમાં ઉન્માર્ગનો સ્વીકાર કરે એ માર્ગવિપ્રતિપત્તિ છે. અહીં માર્ગના દેશમાં = અમુક અંશમાં જ વિપ્રતિપત્તિ છે. [૧૬૫૮]

મોહમાહ-

તહ તહ ઉવહયમઙ્ગો, મુજ્ઙ્ગઙ્ગ ળાળચરણંતરાલેસુ ।

ઙ્ગઙ્ગો અ બહુવિહા, દદ્ધં જત્તો તઓ મોહો ॥ ૧૬૫૯ ॥

વૃત્તિ:- 'તથા તથા' ચિત્રરૂપતયા ઉં પહતમતિ: 'સન્' મુહ્યતિ જ્ઞાનચરણાન્તરાલેષુ' ગહનેષુ, 'ઋદ્ધીશ્ચ બહુવિધા દદ્ધવા' પરતીર્થિકાનાં 'યતો' મુહ્યતિ 'અસૌ મોહ' ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૫૯ ॥

મોહને કહે છે-

જેનાથી વિવિધ રૂપે (= શંકા આદિથી) દૂષિત મતિવાળો જીવ ગહન જ્ઞાનભેદોમાં અને ચારિત્ર-ભેદોમાં મુંઝાય, અને પરતીર્થિકોની અનેક પ્રકારની સમૃદ્ધિ જોઈને મુંઝાય એ મોહ છે. [૧૬૫૯]

૧. અહીં જાતિ એટલે વાદીના વાક્યમાં વ્યાપ્તિ વગેરેથી દૂષણ બતાવનાર ન્યાયશાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ વાક્ય.

મોહયિત્વેતિ વ્યાચિખ્યાસુગ્રહ-

જો પુણ મોહેડ પરં, સબ્ભાવેણં ચ કઙ્ઙાવેણં વા ।

સમયંતરમ્મિ સો પુણ, મોહિત્તા ઘેપ્પઙ્ઙ સડ્ડોણં ॥ ૧૬૬૦ ॥

વૃત્તિ:- 'ય: પુનર્મોહયતિ 'પરમ્' અન્યં પ્રાણિનં 'સદ્ભાવેન વા' તથ્યેન વા, તથા 'કૈતવેન વા' પરિકલ્પિતેન, 'સમયાન્તરે' પરસમયે મોહયતિ, 'સ પુનરિવમ્ભૂત: પ્રાણી 'મોહયિત્વેતિ ગૃહ્યતેડનેન' દ્વારગાથાવયવેનેતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૬૦ ॥

'મોહ પમાડીને' એ વિષે વિવરણ કરવાની ઈચ્છાવાળા કહે છે-

જે અન્ય જીવને સત્યથી અથવા પરિકલ્પિતથી પરદર્શનમાં મોહ પમાડે એવો જીવ દ્વારગાથાના મોહયિત્વા = મોહ પમાડીને એ અવયવથી ગ્રહણ કરાય છે=સમજાય છે.

(ભાવાર્થ- અન્યદર્શનમાં પણ કેટલીક યુક્તિઓ સત્ય હોય છે, તો કેટલીક અસત્ય=કલ્પિત હોય છે. અન્યદર્શનમાં રહેલી આ બે પ્રકારની યુક્તિઓમાંથી કોઈ પણ યુક્તિથી અમુક અન્યદર્શન પણ સારું છે કે બધાં દર્શનો સારાં છે ઈત્યાદિ રીતે અન્યદર્શન સંબંધી મુઝવણ ઊભી કરે.) [૧૬૬૦]

આસાં ભાવનાનાં ફલમાહ-

એયાઓં ભાવનાઓ, ભાવિત્તા દેવદુગ્ગં જંતિ ।

તત્તોડવિ ચુઆ સંતા, પરિંતિ ભવસાગરમણંતં ॥ ૧૬૬૧ ॥

વૃત્તિ:- 'એતા ભાવના' ભાવયિત્વા' અભ્યસ્ય' દેવદુર્ગંતિ યાન્તિ' પ્રાણિન:; 'તત' સ્તસ્યા' અપિ ચ્યુતા: સન્ત: '-દેવદુર્ગતિ:; 'પર્યટન્તિ 'ભવસાગરં' સંસારસમુદ્રં 'અનન્તમિ'તિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૬૧ ॥

આ ભાવનાઓનું ફલ કહે છે-

આ ભાવનાઓનો અભ્યાસ કરીને જીવો દેવલોકમાં કાંદર્પિક આદિ હલકી દેવજાતિમાં જાય છે, અને ત્યાંથી ચ્ચીને અનંત સંસારસમુદ્રમાં પરિભ્રમણ કરે છે. [૧૬૬૧]

પ્રકૃતોપયોગમાહ-

એયાઓં વિસેસેણં, પરિહરૂં ચરણવિઘ્નભૂઆઓ ।

એઅનિરોહાઓ ચ્ચિઅ, સમ્મં ચરણંપિ પાવેડ ॥ ૧૬૬૨ ॥

વૃત્તિ:- 'એતા' ભાવના' વિશેષેણ પરિહરતિ, ચરણવિઘ્નભૂતા: 'એતા' ઈતિ, 'એતન્નિરોધાદેવ' કારણાત્ 'સમ્યક્ચરણમપિ પ્રાપ્નોતિ', પ્રસ્તુતાનશનોતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૬૨ ॥

પ્રસ્તુતમાં જે જરૂર છે તેને કહે છે-

પ્રસ્તુત અનશનીએ ચારિત્રમાં વિઘ્નભૂત આ ભાવનાઓનો વિશેષથી ત્યાગ કરવો. આ

ભાવનાઓનો નિરોધ કરવાથી જ અનશની સમ્યક્ (= શુદ્ધ) ચારિત્રને 'પણ પામે છે, અર્થાત્ ચારિત્ર પણ સમ્યક્ બને છે. [૧૬૬૨]

આહ ણ ચરણવિરુદ્ધા, એઆઓ એથ ચેવ જં ભણિઅં ।

જો સંજઓઽવિ ભડ્ઙઓ, ચરણવિહીણો અ ઇચ્ચાઈ ॥ ૧૬૬૩ ॥

વૃત્તિ:- 'આહ'-ન 'ચરણવિરુદ્ધા એતાઃ' ભાવનાઃ, 'અત્રૈવ યદ્ ભણિતં' ગ્રન્થે 'યઃ સંયતોઽપ્યે'તાસ્વિ' - ત્યાદિ, તથા 'ભાજ્યશ્ચરણહીનશ્ચે'ત્યાદિ' પ્રાગિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૬૩ ॥

અત્રોત્તરમ્-

વવહારણયા ચરણં, એઆસું જં અસંકલિઙ્ગોઽવિ ।

કોઈ કંદપ્પાઈ, સેવડ ણ ડ ણિચ્છયણણં ॥ ૧૬૬૪ ॥

વૃત્તિ:- 'વ્યવહારનયાચ્ચરણં એતાસુ' ભાવનાસુ, 'યદસડ્-ક્લિણ્ણોઽપિ' પ્રાણી 'કશ્ચિત્ કન્દર્પાદીન્ સેવતે, ન તુ નિશ્ચયનયેન' ચરણમેતાસ્વિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૬૪ ॥

પૂર્વપક્ષ- આ ભાવનાઓ ચારિત્રથી વિરુદ્ધ નથી. કારણ કે આ જ ગ્રંથમાં પહેલાં (૧૬૨૮મી ગાથામાં) યઃ સંયતોઽપ્યેતાસુ ઈત્યાદિ તથા ભાજ્યશ્ચરણહીનઃ ઈત્યાદિ કહ્યું છે. (આથી આ ભાવનાવાળામાં પણ ચારિત્ર હોઈ શકે છે.) [૧૬૬૩] ઉત્તરપક્ષ- આ ભાવનાઓમાં (આ ભાવનાવાળાઓમાં) વ્યવહારનયથી ચારિત્ર હોઈ શકે છે. કારણ કે કોઈક જીવ સંકલિષ્ટ બન્યા વિના પણ કંદર્પ આદિનું સેવન કરે, પણ નિશ્ચયનયથી આ ભાવનાઓમાં ચારિત્ર ન હોય. [૧૬૬૪]

એતદેવાહ-

અકુલંડં ગુણઠાણં, ઇટ્ઠં એઅસ્સ ણિયમઓ ચેવ ।

સડ્ ડચિયપવિત્તીએ સુત્તેઽવિ જઓ ઇમં ભણિયં ॥ ૧૬૬૫ ॥

વૃત્તિ:- 'અલ્પાણં ગુણસ્થાનં'-નિરતિચારં 'ઇષ્ટમેતસ્ય નિયમત એવ' નિશ્ચયનયસ્ય, 'સદૌચિત્યપ્રવૃત્ત્યા' હેતુભૂતયા, 'સૂત્રેઽપિ યત ઇદં ભણિતં' વક્ષ્યમાણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૬૫ ॥

કિં તદિત્યાહ-

જો જહવાયં ન કુણડ્, મિચ્છદિટ્ઠી તઓ હુ કો અણ્ણો ? ।

વડ્ઙે અ મિચ્છત્તં, પરસ્સ સંકં જણેમાણો ॥ ૧૬૬૬ ॥

વૃત્તિ:- 'યો 'યથાવાદં' યથાગમં 'ન કરોતિ' વિહિતં 'મિથ્યાદદિષ્ટિસ્તતઃ'- એવમ્ભૂતાત્કો ડન્યઃ' ?, સ એવ, આજ્ઞાવિરાધનાદિતિ, 'વર્દ્ધયતિ ચ મિથ્યાત્વમા'ત્મનઃ 'પરસ્ય શડ્-કાં જનયન્', સદનુષ્ઠાનવિષયામિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૬૬ ॥

૧. આ ભાવનાઓના નિરોધથી સમાધિમરણને તો પામે છે, સમ્યક્ચારિત્રને પણ પામે છે એવો 'પણ' શબ્દનો અર્થ છે.

आ ज कहे छे—

निश्चयनयने नियमा सदा 'उचित प्रवृत्तिथी निरतिचार गुणस्थान' छिष्ट छे=मान्य छे. कारण के (पिंडनिर्युक्ति) सूत्रमां पण आ (=हवे कहेवाशे ते) कहुं छे. [१६६५] निश्चयनय माने छे के जे छव आगममां विहित अनुष्ठानोने आगममां कहुं छे ते प्रमाणे करतो नथी तेनाथी बीजे कयो छव मिथ्यादृष्टि होई शके? अर्थात् विहित अनुष्ठानोने आगममुजब नहि करनार ज मिथ्यादृष्टि छे, कारण ते आज्ञानी विराधना करे छे. बीजओना मनमां सधनुष्ठान संबंधी शंका उत्पन्न करतो ते पोताना (अने परना) मिथ्यात्वनी वृद्धि करे छे.

(भावार्थ- साधुने अनुयित आचरण करतो जेईने बीजने शंका धायके जिनप्रवचनमां सधनुष्ठानो कहुं ज्ञातां नथी. जे जिनप्रवचनमां सधनुष्ठानो कहुं होय तो आ अनुयित आचरण केम करे? आम बीजओना मनमां शंका उत्पन्न करीने ते तेमनुं मिथ्यात्व वधारे छे, अने तेमां पोते निमित्त बनवाथी पोतानुं पण मिथ्यात्व वधारे छे.) [१६६६]

स्याद्-यथावादमेव कन्दर्पादिकरणमित्याशङ्क्याह-

कंदर्पाईवाओ, न चेह चरणामि सुव्वइ कहंचि (हिंवि) ।

ता एअसेवणंपि हु, तव्वायविराहगं चव ॥ १६६७ ॥

वृत्ति:- 'कन्दर्पादिवादो न चेहागमे 'चरणे' चारित्रविषयः 'श्रूयते 'क्वचित्' कस्मिंश्चित्सूत्रस्थाने, 'तत्' तस्माद् 'एतत्सेवनं' कन्दर्पसेवनमपि 'तद्वादविराधकं' चारित्रवादविराधकं' मेवे 'ति गाथार्थः ॥ १६६७ ॥

कंदर्प वगेरे करवुं अे आगम प्रमाणे ज छे अेम कदाय कोई कहे अेवी आशंका करीने कहे छे—

आगममां कोई पण सूत्रमां चारित्र विषयक कंदर्पादि वाद संभणतो नथी, अर्थात् चारित्रमां कंदर्पादि थई शके अेवो पाठ आगममां क्वांय जेवामां आवतो नथी, आथी कंदर्पादिनुं सेवन पण चारित्रवादनुं विराधक ज छे, अर्थात् कंदर्पादिना सेवनथी चारित्रनी विराधना थाय छे, अथवा चारित्रप्रतिपादक आगमनी विराधना थाय छे. [१६६७]

किंतु असंखिज्जाइं, संजमठाणाइं जेण चरणेऽपि ।

भणियाइं जाइभेया, तेण न दोसो इहं कोइ ॥ १६६८ ॥

वृत्ति:- एवं निश्चयनयनैतदुक्तं, 'किन्त्वसङ्ख्येयानि संयमस्थानानि' तारतम्यभेदेन, 'येन 'चरणेऽपि' चारित्रेऽपि 'भणितान्या'गमे 'जातिभेदात्' तज्जातिभेदेन, 'तेन' कारणेन 'न दोष इह कश्चित्' कन्दर्पादौ, तथाविधसंयमस्थानभावादिति गाथार्थः ॥ १६६८ ॥

१. अही 'उचितप्रवृत्तिथी' अेम त्रीळ विभक्ति हेनु अर्थमां छे. निरतिचार गुणस्थानमां उचितप्रवृत्ति हेतु छे. उचितप्रवृत्तिथी निरतिचार गुणस्थाननी प्राप्ति थाय छे.

આ પ્રમાણે નિશ્ચયનયને આશ્રયીને કહ્યું. પણ આગમમાં સંયમસ્થાનોના જાતિભેદથી ચારિત્રમાં પણ તારતમ્યથી અસંખ્યસંયમસ્થાનો કહ્યા છે, આથી કંદર્પાદિ થઈ જાય તો કોઈ દોષ નથી, અર્થાત્ કંદર્પાદિવાળા જીવમાં પણ ચારિત્ર હોઈ શકે છે. કારણ કે તેવા પ્રકારનાં સંયમસ્થાનો તેનામાં હોઈ શકે છે. [૧૬૬૮]

પ્રકૃતયોજનામાહ-

एआण विसेसेणं, तच्चाओ तेण होइ कायव्वो ।

पुर्व्वि तु भाविआणवि, पच्छजयावाइजोएणं ॥ १६६९ ॥

વૃત્તિ:- 'एतासां' भावनानां 'विशेषेण तत्त्यागो भवति तेन कर्त्तव्यो', विवक्षितानशनिना, 'पूर्वभावितानामपि' सतीनां 'पश्चात्तापादियोगेन' भावसारेणेति गाथार्थः ॥ १६६९ ॥

પ્રસ્તુત વિષયની યોજના કરે છે-

તેથી (= આ ભાવનાઓના ત્યાગથી ચારિત્રશુદ્ધિ થાય છે માટે) વિવક્ષિત અનશનીએ આ ભાવનાઓનો વિશેષથી (= ખાસ) ત્યાગ કરવો જોઈએ. પૂર્વે ભાવેલી પણ આ ભાવનાઓનો ભાવની પ્રધાનતાવાળા પશ્ચાત્તાપ આદિથી ત્યાગ કરવો જોઈએ = તેનાથી બંધાયેલા પાપનો નાશ કરવો જોઈએ. [૧૬૬૯]

कयमित्थ पसंगेणं, पगयं वोच्चमि सव्वनयसुद्धं ।

भक्तपरिणाए खलु, विहाणसेसं समासेणं ॥ १६७० ॥

વૃત્તિ:- 'कृतमत्र' प्रकमे 'प्रसङ्गेन !, प्रकृतं वक्ष्यामि', किंभूतम् ?-'सर्वनयविशुद्धं', किमित्याह-'भक्तपरिज्ञायाः खलु विधानशेषं' यत्रोक्तं, 'समासेन' सङ्क्षेपेणेति गाथार्थः ॥ १६७० ॥

वियडण अब्भुट्टाणं, उच्चिअं संलेहणं च काऊणं ।

पच्चक्खइ आहारं, तिविहं च चउच्चिहं वावि ॥ १६७१ ॥

વૃત્તિ:- 'विकटनां' दत्त्वा तदनु' अभ्युत्थानं' संयमे' उचितां संलेखनां च' संहननादेः 'कृत्वा प्रत्याख्यात्याहारं' गुरुसमीपे 'त्रिविधं चतुर्विधं वाऽपि', यथासमाधानमिति गाथार्थः ॥ १६७१ ॥

उव्वत्तइ परिअत्तइ, सयमण्णेणावि कारवइ किंचि ।

जत्थऽसमत्थो नवरं, समाहिजणगं अपडिबद्धो ॥ १६७२ ॥

વૃત્તિ:- 'उद्धर्त्तते परावर्त्तते स्वयम्'-आत्मनैव 'अन्येनापि कारयति किञ्चिद्' वैयावृत्यकरणे 'यत्रासमर्थो, नवरं' तत्कारयति 'समाधिजनकं' यदात्मनः, 'अप्रतिबद्धः' सन् सर्वत्रिति गाथार्थः ॥ १६७२ ॥

પ્રસ્તુતમાં પ્રાસંગિક વર્ણન આટલું બસ છે. હવે પ્રસ્તુત ભક્તપરિજ્ઞાનું બાકી રહેલું સર્વનયોથી વિશુદ્ધ વિધાન સંક્ષેપથી કહીશ. [૧૬૭૦] આલોચના કરીને, ત્યારબાદ સંયમમાં ઉદ્ધત

बनीने (= पहेलां शिथिल होय ते उद्यत बनीने अने शिथिल न होय ते विशेष उद्यत बनीने), शरीर आदिनी संलेखना करीने, पोताने समाधि रहे ते प्रमाणे त्रिविध के यतुर्विध आहारनुं गुरु पासे प्रत्याप्यान करे. [१६७१] उद्वर्तन अने परावर्तन जाते ज करे, जे करवा पोते असमर्थ होय ते वैधावस्थ करनार पासे पक्ष करावे. आनुं तात्पर्य अे छे के ते सर्वत्र (= द्रव्य-क्षेत्र-काल भावधी) आसक्त न बने अने जे कार्य बीजानी पासे कराववाधी पोताने समाधि रहे ते ज कार्य बीजानी पासे करावे. [१६७२]

मेत्तादी सत्ताइसु, जिणिंदवयणेण तह य अच्छत्थं ।

भावेइ तिक्वभावो, परमं संवेगमावण्णो ॥ १६७३ ॥

वृत्ति:- 'मैत्र्यादीनि' मैत्रीप्रमोदकारुण्यमाध्यस्थ्यानि 'सत्त्वादिषु' सत्त्वगुणाधिक-क्लिश्यमाना-विनयेषु 'जिनेन्द्रवचनेन' हेतुभूतेन 'तथा चात्यर्थ'-नितरं 'भावयति तीव्रभावः' सन् 'परमं संवेगमापन्नः' अतिशयमार्द्रान्तःकरण इति गाथार्थः ॥ १६७३ ॥

अतिशय भाववाणा (= अतिशय थारित्र परिणामवाणा) बनीने अतिशय आर्द्र अंतःकरण पूर्वक जिनेन्द्र वचनधी सर्वश्रवो विषे मैत्री, गुणाधिक श्रवो विषे प्रमोद, दुःखी यथा श्रवो विषे क्रुशा अने अविनीत श्रवो विषे माध्यस्थ भावना अतिशय भावे. [१६७३]

देहसमाधौ यतितव्यमित्याह-

सुहृद्भाणाओ धम्मो, तं देहसमाहिसंभवं पायं ।

ता धम्मापीडाए, देहसमाहिम्मि जइअव्वं ॥ १६७४ ॥

वृत्ति:- 'शुभध्यानाद्'-धम्मदिः 'धम्मो' भवति, 'तत्' शुभध्यानं 'देहसमाधिसंभवं' 'प्रायो' बाहुल्येनास्मद्विधानां, यत एवं 'तत्' तस्माद्धम्मपीडया' हेतुभूतया 'देहसमाधौ' शरीरसमाधाने 'यतितव्यं' प्रयत्नः कार्य इति गाथार्थः ॥ १६७४ ॥

इहरा छेवट्टुम्मी, संघयणे थिरधिईएँ रहिअस्स ।

देहस्सऽसमाहीए, कत्तो सुहृद्भाणभावोत्ति ? ॥ १६७५ ॥

वृत्ति:- 'इतरथा छेदवर्तिनि संहनने', सर्वजघन्य इत्यर्थः, 'स्थिरधृत्या रहितस्य'-दुर्बलमनसः 'देहस्यासमाधौ' सज्जाते सति 'कुतः शुभध्यानभावो?', नैवेति गाथार्थः ॥ १६७५ ॥

तयभावम्मि अ असुहा, जायइ लेसावि तस्स णियमेणं ।

तत्तो अ परभवम्मि अ, तल्लेसेसुं तु उववाओ ॥ १६७६ ॥

वृत्ति:- 'तदभावे च' शुभध्यानाभावे च 'अशुभा जायते लेश्यापि'-तथाविधात्म-परिणामरूपा, 'तस्य नियमेन', देहासमाधिमतः, 'ततश्च' अशुभलेश्यातः 'परभवे' जन्मान्तरेऽपि 'तल्लेख्येष्वेवोपपातो', महाननर्थ इति गाथार्थः ॥ १६७६ ॥

શરીરને સમાધિ રહે તે માટે યત્ન કરવો એમ કહે છે—

ધર્મધ્યાન વગેરે શુભધ્યાનથી ધર્મ થાય છે. પણ શુભધ્યાન આપણા જેવાને મોટાભાગે દેહસમાધિથી થાય, તેથી ધર્મને બાધા ન થાય તે રીતે શરીરની સમાધિ માટે પણ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. [૧૬૭૪ અન્યથા (= શરીર સમાધિ માટે યત્ન કરવામાં ન આવે તો) સર્વ જઘન્ય સંઘયણમાં દુર્બલ મનવાળા જીવને દેહની અસમાધિ થતાં શુભધ્યાન ક્યાંથી હોય ? ન જ હોય. [૧૬૭૫] શુભધ્યાનના અભાવમાં દેહની અસમાધિવાળા તેની તેવા પ્રકારના આત્મપરિણામ રૂપ લેશ્યા પણ નિયમા અશુભ થાય. અશુભલેશ્યાથી જન્માંતરમાં પણ અશુભલેશ્યાવાળા જીવોમાં ઉત્પત્તિ થાય. આથી મહાન અનર્થ થાય. [૧૬૭૬]

તમ્હા ઉ સુહં ઝાણં, પચ્ચક્ખાણિસ્સ સવ્વજત્તેણં ।

સંપાડેઅવ્વં ર્ખલુ, ગીઅત્થેણં સુઆણાણ ॥ ૧૬૭૭ ॥

વૃત્તિ:- યસ્માદેવં 'તસ્માત્ શુભમેવ ધ્યાનં પ્રત્યાખ્યાનિનઃ સર્વયત્નેન' કવચજ્ઞાતાત્ 'સમ્પાદયિતવ્યં ર્ખલુ' નિયોગતઃ 'ગીતાર્થેન શ્રુતાજ્ઞયા' સાધુનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૭૭ ॥

તેથી ગીતાર્થ સાધુએ શાસ્ત્રાજ્ઞાથી (અનશનના) પચ્ચક્ખાણિવાળા સાધુને 'કવચના દૃષ્ટાંતથી સર્વ પ્રયત્નોથી અવશ્ય શુભ જ ધ્યાન કરાવવું જોઈએ, (અર્થાત્ અનશનીને અશુભધ્યાન ન થાય તેની ગીતાર્થોએ કાળજી રાખવી જોઈએ.) [૧૬૭૭]

સો ચ્ચિઅ અપ્પહિબ્બહો, દુલ્લહલંભસ્સ વિરહ્ભાવસ્સ ।

અપ્પરિવહણથ્થં ચિઅ, તં તં ચિટ્ઠં કરાવેહ ॥ ૧૬૭૮ ॥

વૃત્તિ:- 'સોઽપિ ચ' પ્રત્યાખ્યાની 'અપ્રતિબદ્ધઃ' સર્વત્ર 'દુર્લભલાભસ્ય' દુર્લભપ્રાપ્તેઃ 'વિરતિભાવસ્ય' ચારિત્રસ્ય 'અપ્રતિપતનાર્થમેવ' ચાજ્ઞાપરતન્નઃ સન્ 'તાં તાં ચેષ્ટાં કારયતિ'—કવચાદિરૂપામિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૭૮ ॥

તહવિ તયા અદ્દીણો, જિણવરવચણાંમિ જાયબહુમાણો ।

સંસારાઓં વિરત્તો, જિણોહિં આરાહઓ ભણિઓ ॥ ૧૬૭૯ ॥

વૃત્તિ:- 'તથાપિ તદા અદીનઃ' સન્ ભાવેન 'જિનવરવચને જાતબહુમાનઃ'—વચનૈકનિષ્ઠઃ સન્ 'સંસારાદ્વિરક્તઃ'—સંવિગ્નો 'જિનૈરાધકો ભણિતઃ' પરમાર્થત્વમ્મિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૭૯ ॥

સર્વત્ર અપ્રતિબદ્ધ અનશની પણ દુર્લભ ચારિત્રનો નાશ ન થાય એ માટે જ આજ્ઞાપરતંત્ર બનીને કવચાદિરૂપ તે તે ક્રિયા બીજાઓ પાસે કરાવે.

(ભાવાર્થ- પોતાને સમાધિ રહે તે માટે જરૂર પડે તો શરીર દબાવવું વગેરે શારીરિક ક્રિયાઓ

૧. જેમ શરીરે કવચ ધારણ કરનાર શત્રુ વગેરેથી પોતાનું રક્ષણ કરી શકે છે, તેમ શુભધ્યાનવાળો જીવ રાગાદિ દોષોથી આત્માનું રક્ષણ કરી શકે છે. આથી શુભધ્યાન કવચ સમાન છે.

बीज पासे करावे. बीजनी पासे शारीरिक क्रियाओ कराववाची समाधि रहे अने तेथी शुभध्यानद्वारा रागादि दोषोथी रक्षण थाय. आथी समाधि रहे अे माटे बीजओ पासे क्रियाओ कराववी अे क्वय समान छे.) [१६७८] तो पञ (= बीज पासे शारीरिक क्रिया करावे तो पञ) त्यारे दीन अन्या विना लावथी जिनेश्वरना वचनमां ज श्रद्धावाणा अने संसारथी विरक्त बनेला तेने जिओ अे परमार्थथी आराधक कत्वो छे. [१६७८]

अत्रोपपत्तिमाह-

जं सो सयावि पायं, मणेण संविग्गपक्खओ चेव ।

इअसे उ विरइरयणं, न लहइ चरमेऽवि कालम्मि ॥ १६८० ॥

वृत्ति:- 'यदसौ' एवंविध: 'सदापि प्राय: 'मनसा' भावेन 'संविग्गपाक्षिक एव, 'इतरस्तु' असंविग्ग पाक्षिक: 'विरतिरत्नं' चारित्रं 'न लभते' न प्राप्नोति 'चरमकालेऽपी'ति गाथार्थ: ॥ १६८० ॥

संविग्गपक्खओ पुण, अण्णत्थ पयट्ठिओऽवि काएणं ।

धम्मे चिअ तल्लिच्छे, दढरतित्थिव्व पुरिसम्मि ॥ १६८१ ॥

वृत्ति:- 'संविग्गपाक्षिक: पुन:' शीतलविहारी 'अन्यत्र प्रवृत्त:'-अपकायादिभोगे 'कायेन' प्रमादात् 'धर्म एव 'तल्लिप्स:' तद्गतचित्त: 'दढरत्तस्त्रीवत् पुरुषे', सा यथा कुलजा प्रोषितभर्तृका क्वचिज्जातरागा कादाचित्कस्वल्पकालतत्प्राप्त्या दानादिक्रियाप्रवृत्तापि तद्गतचित्ता पापेन युज्यते स्वल्पं च दानादिक्रियाफलमाप्नोति, एवं संविग्गपाक्षिकोऽपि कायमात्रेणासमञ्जसप्रवृत्तो भावे धर्मरक्तो धार्मिक एव मन्तव्य इति गाथार्थ: ॥ १६८१ ॥

तत्तो च्चिअ भावाओ, णिमित्तभूअंमि चरमकालम्मि ।

उक्करिसविसेसेणं, कोई विरइंपि पावेइ ॥ १६८२ ॥

वृत्ति:- 'तत एव भावाद्' धर्मविषयात् 'निमित्तभूते चरमकाले' सति 'उत्कर्षविशेषेण' शुभभावस्य 'कश्चिद्विरतिमपि प्राप्नोति' धन्यः, युक्तियुक्तमेतत्, इति गाथार्थ: ॥ १६८२ ॥

अहीं युक्ति कहे छे-

कारण के आवो छव सदाय प्रायः लावथी संविग्गपाक्षिक ज होय छे. असंविग्गपाक्षिक छव अंतिमकाले पञ याचित्तने पामतो नथी. [१६८०] संविग्गपाक्षिक शिथिलविहारी छव प्रमादना कारणे कायाथी अप्काय वगैरेना लोभमां प्रवृत्त होवा छतां तेनुं चित्त तो धर्ममां ज होय छे. परपुरुषमां अतिशय आसक्त बनेली स्त्रीनी जेम. जेमके- जेमो पति परदेश गयो छे तेवी कुलटा स्त्री कोई परपुरुषमां रागवाणी बनी जाय, तेने परपुरुषनो संग क्यारेक थोडो काल ज थाय, बाकीना समयमां तो ते दानादिधर्म क्रियामां प्रवृत्त रहे छे, आभ छतां तेनुं चित्त तो परपुरुषमां ज रमे छे. आथी ते पापथी अंधाय छे, अने दानादि धर्म क्रियाओनुं इल बहुज थोडुं पामे छे. अे प्रमादो मात्र

કાયાથી અનુચિત કરવામાં પ્રવૃત્ત સંવિગ્નપાશિકને પણ ભાવની અપેક્ષાએ ધર્મરાગી ધાર્મિક જ માનવો-જાણવો જોઈએ. [૧૬૮૧] કોઈક ધન્ય સંવિગ્નપાશિક ધર્મસંબંધી તે જ 'ભાવથી (હવે મરણની તૈયારી છે તો છેલ્લે છેલ્લે ચારિત્ર સાધી લઉં એમ) અંતિમ કાલનું નિમિત્ત મળતાં અંતિમ કાલમાં શુભભાવની વૃદ્ધિ થવાથી વિરતિ (ભાવચારિત્ર) પણ પામે. આ યુક્તિયુક્ત છે. [૧૬૮૨]

જો પુણ કિલિદ્વિચિત્તો, ણિરવિક્ષોઽણત્થદંડપડિબદ્ધો ।

લિંગોવધાયકારી, ણ લહહ સો ચરમકાલેઽવિ ॥ ૧૬૮૩ ॥

વૃત્તિ:- 'યઃ પુનઃ ક્લિષ્ટચિત્તઃ' સર્વં નિરપેક્ષઃ' સર્વત્ર 'અનર્થદણ્ડપ્રતિબદ્ધઃ', તથા 'લિઙ્ગોપઘ્નાતકારી' તેન તેન પ્રકારેણ, 'ન લભતેઽસૌ' વિરતિસ્ત્રં 'ચરમકાલેઽપી' તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૮૩ ॥

ચોણ્ઠ કહં સમણો, કિલિદ્વિચિત્તાઇદોસવં હોઇ ।

ગુરુકર્મ્મપરિણઈઓ, પાયં તહ દવ્વસમણો અ ॥ ૧૬૮૪ ॥

વૃત્તિ:- 'ચોદયતિ' ચોદકઃ 'કથં શ્રમણઃ સંક્લિષ્ટચિત્તાદિદોષવાન્ ભવતિ?', ઉત્તરમત્ર- 'ગુરુકર્મ્મપરિણતેર્ભ'વતિ 'પ્રાયઃ, તથા' બાહુલ્યેન 'દ્રવ્યશ્રમણશ્ચે'તિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૮૪ ॥

एतदेव समर्थयते-

ગુરુકર્મ્મઓ પમાઓ, સો ખલુ પાવો જઓ તઓઽણેગે ।

ચોદ્દસપુવ્વધરાવિ હુ, અણંતકાણ પરિવસંતિ ॥ ૧૬૮૫ ॥

વૃત્તિ:- 'ગુરુકર્મ્મણઃ' સકાશાત્ પ્રમાદો' ભવતિ, 'સ ખલુ 'પાપઃ' અતિરૈદ્રઃ 'યતસ્તતઃ'-પ્રમાદા' દનેકે ચતુર્દશપૂર્વધરા અપિ', તિષ્ઠન્ત્વન્યે, 'અનન્તકાચે પરિવસન્તિ', વનસ્પતાવિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૮૫ ॥

किञ्च-

दुक्खं लब्भइ नाणं, नाणं लद्धण भावणा दुक्खं ।

भाविअमईवि जीवो, विसएसु विरज्जई दुक्खं ॥ १६८६ ॥

વૃત્તિ:- 'દુઃખં લભ્યતે'-કૃચ્છ્રેણ પ્રાપ્યતે 'જ્ઞાનં' યથાસ્થિતપદાર્થાવસાયિ, તથા 'જ્ઞાનં' 'લબ્ધ્વા' પ્રાપ્ય 'ભાવના' એવમેવૈતિદિત્યેવંરૂપા 'દુઃખં' ભવતિ, 'ભાવિતમતિરપિ જીવઃ' કથચ્છિત્ કર્મ્મપરિણતિવશાત્, 'વિષયેભ્યઃ' શબ્દાદિભ્યો 'વિરજ્યતે' અપ્રવૃત્તિરૂપેણ 'દુઃખં', તત્પ્રવૃત્તેઃ સાત્મીભૂતત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૮૬ ॥

પણ જે ક્લિષ્ટ ચિત્તવાળો છે, સર્વત્ર બધી રીતે સંયમથી નિરપેક્ષ (= સ્વતંત્ર) છે, અનર્થદંડમાં આસક્ત છે, અને તે તે રીતે વેષની વિડંબના કરે છે, તે અંતિમ કાલે પણ ચારિત્રને પામતો નથી.

૧. "શિથિલવિહારી હોવા છતાં તેનું ચિત્ત તો ધર્મમાં જ હોય છે" તે ભાવથી.

[૧૬૮૩] અહીં પ્રશ્નકાર પ્રશ્ન કરે છે કે- સંકિલષ્ટ ચિત્ત વગેરે દોષવાળો સાધુ કેવી રીતે થાય ? અહીં ઉત્તર આ પ્રમાણે છે- તેવો જીવ પણ પ્રાયઃ ગુરુકર્મપરિણતિથી સાધુ થાય છે અને મોટા ભાગે દ્રવ્ય સાધુ હોય છે. [૧૬૮૪] આનું જ સમર્થન કરે છે- ગુરુકર્મથી પ્રમાદ થાય છે, પ્રમાદ અતિશય ભયંકર છે. કારણ કે પ્રમાદથી બીજાઓ તો ઠીક, અનેક ચૌદ પૂર્વધરો પણ અનંતકાય વનસ્પતિમાં (= નિગોદમાં) વસે છે=ઉત્પન્ન થાય છે. [૧૬૮૫] તથા યથાવસ્થિત પદાર્થોનો બોધ કરાવનારું જ્ઞાન કષ્ટથી પ્રાપ્ત થાય છે. તે જ્ઞાન મેળવ્યા પછી “આ આ પ્રમાણે જ” એવી ભાવના (= શ્રદ્ધા) કષ્ટથી થાય છે, અને ભાવિતમતિ પણ જીવ કોઈ રીતે કર્મપરિણતિના કારણે કષ્ટથી શબ્દ આદિ વિષયોથી વિરાગ પામે છે=શબ્દાદિ વિષયોમાં પ્રવૃત્તિ અટકાવે છે. કારણ કે વિષયોમાં પ્રવૃત્તિ (અનાદિ કાલથી) આત્મસાત્ થઈ ગઈ છે. (અહીં ક્રમશઃ જ્ઞાન-શ્રદ્ધા-ચારિત્રની દુર્લભતા વર્ણવી છે.) [૧૬૮૬]

एवं गुरुकर्मपरिणतेः क्लिष्टचित्तादिभावोऽविरुद्धः, द्रव्यश्रमणमाह-

अन्ने उ पढमगं चिअ, चरित्तमोहक्खओवसमहीणा ।

पच्चइआ ण लहंती, पच्छावि चरित्तपरिणामं ॥ १६८७ ॥

વૃત્તિ:- ‘અન્યે તુ પ્રથમમેવ’-આદિત્ત એવારભ્ય ‘ચારિત્રમોહનીયયક્ષયોપશમહીના:’, ચારિત્રમન્તરેણૈવ ‘પ્રવ્રજિતા:’, દ્રવ્યત્ત એવમ્ભૂતા: સન્તો ‘ન લભન્તે પશ્ચાદપિ’ તત્રૈવ તિષ્ઠન્ત- ‘ચારિત્રપરિણામં’ પ્રવ્રજ્યાસ્વતત્ત્વ-રૂપમિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૮૭ ॥

एतदेवाह-

मिच्छद्द्विद्वीआवि हु, केई इह होंति दव्वलिंगधरा ।

ता तेसि कह ण हुंती, किलिड्वचित्ताइआ दोसा ॥ १६८८ ॥

વૃત્તિ:- ‘મિચ્છાદ્દ્વિદ્વિયોઽપિ’, અપિશબ્દાદભવ્યા અપિ, ‘કેચનેહ’-લોક શાસને વા ભવન્તિ ‘દ્રવ્યલિંગધારિણો’-વિડમ્બકપ્રાયા:, ‘તત્’ તસ્માત્ ‘તેષામે’વમ્ભૂતાનાં ‘કથં ન ભવન્તિ ?’, ભવન્ત્યેવ, ‘ક્લિષ્ટચિત્તાદયો દોષા:’ પ્રાગુપન્યસ્તા ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૮૮ ॥

આ પ્રમાણે ગુરુકર્મપરિણતિના કારણે (દ્રવ્યસાધુઓમાં) ક્લિષ્ટ ચિત્તાદિ ભાવો વિરુદ્ધ નથી. દ્રવ્યસાધુનું વર્ણન કરે છે-

બીજાઓ તો પ્રારંભથી જ ચારિત્રમોહનીયના ક્ષયોપશમથી રહિત = ચારિત્રના પરિણામ વિના જ દીક્ષિત થાય છે, દ્રવ્યથી દીક્ષિત બનેલા તે પછી પણ ત્યાં જ (દ્રવ્યચારિત્રમાં જ) રહે છે, પ્રવ્રજ્યાના સ્વતત્ત્વ રૂપ ચારિત્રપરિણામને પામતા નથી. [૧૬૮૭] આ જ કહે છે- લોકમાં કે શાસનમાં કોઈ મિચ્છાદ્દિઓ અને અભવ્યો પણ મોટા ભાગે લિંગની વિડંબના કરનારા દ્રવ્યલિંગધારી થાય છે. તેથી આવા તેમને પૂર્વે કહેલા ક્લિષ્ટચિત્ત વગેરે દોષો કેમ ન હોય ? હોય જ. [૧૬૮૮]

तत्रैव प्रक्रमे विधिशेषमाह-

एत्थ य आहारो खलु, उवलक्खणमेव होइ णायव्वो ।

वोसिइ तओ सव्वं, उवउत्तो भावसल्लंपि ॥ १६८९ ॥

वृत्ति:- 'अत्र च' अनशनाधिकारे 'आहारः खलु' परित्यागमधिकृत्य 'उपलक्षणमेव भवति ज्ञातव्यः' शेषस्यापि वस्तुनः, तथा चाह- 'व्युत्सृजति' परित्यजति 'असौ' अनशनी 'सर्वमुपयुक्तः' सन् 'भावशल्यमपि' सूक्ष्ममिथ्यात्वादीति गाथार्थः ॥ १६८९ ॥

किं बहुना ?-

अण्णंपिव अप्पाणं, संवेगाइसयओ चरमकाले ।

मण्णइ विसुद्धभावो, जो सो आराहओ भणिओ ॥ १६९० ॥

वृत्ति:- 'अन्यमिवात्मानं' प्राक्नादात्मनः 'संवेगातिशयात्' संवेगातिशयेन 'चरमकाले' प्राणप्रयाणकाले 'मन्यते शुद्धभावः' सन् सर्वासदभिनिवेशत्यागेन 'यः स आराधको भणित'-स्तीर्थकर-गणधरैरिति गाथार्थः ॥ १६९० ॥

अयमेव विशिष्यते-

सव्वत्थापडिबद्धो, मज्झत्थो जीविए अ मरणे अ ।

चरणपरिणामजुत्तो, जो सो आराहओ भणिओ ॥ १६९१ ॥

वृत्ति:- 'सर्वत्राप्रतिबद्धः' इहलोके परलोके च, तथा 'मध्यस्थो जीविते मरणे च', न मरणमभिलषति नापि जीवितमित्यर्थः, 'चरणपरिणामयुक्तो', न तद्विकलो, 'य' एवंभूतः 'स आराधको भणित'स्तीर्थकरगणधरैरिति गाथार्थः ॥ १६९१ ॥

अस्यैव फलमाह-

सो तप्पभावओ च्चिअ, खविउं तं पुव्वदुक्कडं कम्मं ।

जायइ विसुद्धजम्मो, जोगो अ पुणोऽवि चरणस्स ॥ १६९२ ॥

वृत्ति:- 'सः' एवंभूतः 'तत्रभावत एव' चारित्रपरिणामप्रभावादेव 'क्षपयित्वा' अभाव-मापाद्य 'तत् पूर्वदुष्कृतं कर्म', शीतलविहारजं, 'जायते 'विशुद्धजन्म' जात्यादिदोषरहितः 'योग्य एव पुनरपि', तज्जन्मापेक्षया, 'चरणस्ये'ति गाथार्थः ॥ १६९२ ॥

प्रस्तुतमां अनशनमां ज आडी रडेल विधि कडे छे-

अही अनशनना अधिकारमां आहारत्यागमां आहार अन्य पण वस्तुनुं उपलक्षण ज छे. तेथी अनशनीअे उपयोगवाणा बनीने सूक्ष्म मिथ्यात्व वगेरे सर्वप्रकारना भावशल्यनो पण त्याग करवो. [१६८८] विशेष कडेवाथी शुं ? अतिशयसंवेगथी सर्वप्रकारना कदाग्रहणो त्याग करीने

શુદ્ધભાવવાળો થયેલ જે પ્રાણના પ્રયાણ વખતે આત્માને પૂર્વના આત્માથી જુદા જેવો માને છે = 'અનુભવે છે, તેને તીર્થકરોએ અને ગણધરોએ આરાધક કહ્યો છે. [૧૬૮૦] આનું (= આરાધક જીવનું) જ વિશેષ રૂપે વર્ણન કરે છે- જે સર્વત્ર અપ્રતિબદ્ધ છે=આ લોક સંબંધી અને પરલોકસંબંધી આશંસાથી રહિત છે, જીવન-મરણમાં મધ્યસ્થ છે, એટલે કે (જલદી મરું એ પ્રમાણે) મરણને ઈચ્છતો નથી અને (વધારે જીવું તો સારું એમ) જીવનને પણ ઈચ્છતો નથી, ચારિત્રના પરિણામથી યુક્ત છે, તેનાથી રહિત નથી, તેને તીર્થકરોએ અને ગણધરોએ આરાધક કહ્યો છે. [૧૬૮૧] આરાધકને મળતા ફલને કહે છે- આવો જીવ ચારિત્ર પરિણામના પ્રભાવથી જ શિથિલ વિહારથી બંધાયેલાં પૂર્વનાં અશુભ કર્મોને ખપાવીને ભવાંતરમાં અશુદ્ધ જાતિ વગેરે દોષોથી રહિત વિશુદ્ધ જાતિ આદિમાં જન્મને પામે છે, અને ત્યાં પણ ચારિત્રને યોગ્ય થાય છે. [૧૬૮૨]

ત્રિવિધ આરાધકો ભવતીતિ તદ્વિશેષમભિધાતુમાહ-

एसो अ होइ त्रिविहो, उक्कोसो मज्झिमो जहण्णो अ ।

लेसादारेण फुडं, वोच्छ्रमि विसेसमेएसि ॥ १६९३ ॥

वृत्ति:- 'एष' चाराधको 'भवति त्रिविधः', त्रैविध्यमेवाह-'उत्कृष्टो मध्यमो जघन्यश्च', भावसापेक्षं चोत्कृष्टत्वादि, यत एवमतो 'लेश्याद्वारेण' लेश्याङ्गीकरणेन 'स्फुटं' प्रकटं 'वक्ष्यामि विशेषमेतेषाम्'-उत्कृष्टादिभेदानामिति गाथार्थः ॥ १६९३ ॥

તત્ર-

सुक्काए लेसाए, उक्कोसगमंसगं परिणमित्ता ।

जो मइ सो हु णिअमा, उक्कोसाराहओ होइ ॥ १६९४ ॥

वृत्ति:- 'शुक्लायाः लेश्यायाः' सर्वोत्तमायाः, 'उत्कृष्टमंशकं' विशुद्धं 'परिणम्य' तद्भावमासाद्य 'यो म्रियते' कश्चित् सत्त्वः 'स नियमादेवोत्कृष्टाराधको भवति', स्वल्पभवप्रपञ्च इति गाथार्थः ॥ १६९४ ॥

મધ્યમારાધકમાહ-

जे सेसा सुक्काए, अंसा जे आवि पम्हलेसाए ।

ते पुण जो सो भणिओ, मज्झिमओ वीअरागेहिं ॥ १६९५ ॥

वृत्ति:- 'ये शेषाः' उत्कृष्टं विहाय 'शुक्लायाः' अंशाः' भेदाः 'ये चापि पद्मलेश्यायाः' सामान्येन' तान् पुनर्यः' परिणम्य म्रियते' स मध्यमो भणितो'-मध्यમારાધકો' વીતરાગૈઃ' જિનૈરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૯૫ ॥

૧. પૂર્વ આત્મા આ શરીર વગેરે મારું છે એમ મમત્વભાવમાં રમતો હતો, મરણ વખતે આત્મા નિર્મમ બની જાય, પૂર્વ આત્મા શબ્દાદિ વિષયોમાં આસક્ત હતો, મરણ વખતે આત્મા અનાસક્ત બની જાય. આમ અનેક રીતે આત્માને પૂર્વના આત્માથી મરણ વખતે ભિન્ન જેવો અનુભવે, અર્થાત્ આત્મા બહિરાત્મદશાથી ભિન્ન અંતરાત્મદશાવાળો બને.

જઘન્યમારાધકમાહ-

તેઠ્ઠલેસાઁ જે, અંસા અહ તે ડ જે પરિણમિત્તા ।

મરહ તઓડવિ હુ ણોઓ, જહણ્ણમારાહઓ ઇત્થ ॥ ૧૬૧૬ ॥

વૃત્તિ:- 'તેજોલેશ્યાયા: યે અંશા:' પ્રધાના: 'અથવા તાન્ ય: પરિણમ્ય' અંશકાન્ કાંશ્વિત્ 'મિયતેડસાવપ્યે'વંભૂતો 'જ્ઞેય:', કિમ્ભૂત ઇત્યાહ-'જઘન્યારાધકોડ્ઠ્ર'-પ્રવચન ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૧૬ ॥

અસ્યૈવ સુસંસ્કૃતભોજનલવણકલ્પં વિશેષમાહ-

એસો પુણ સમ્મત્તાઈસંગઓ ચેવ હોઙ વિણ્ણોઓ ।

ણ ડ લેસામિત્તેણં, તં જમભવ્વાણવિ સુરાણં ॥ ૧૬૧૭ ॥

વૃત્તિ:- 'એષ પુન'લેશ્યાદ્વારોક્તારાધક: 'સમ્યક્ત્વાદિસંગત એવ' સમ્યક્ત્વજ્ઞાન-તદ્વાવસ્થાયિચરણયુક્ત એવ 'ભવતિ વિજ્ઞેય' આરાધક: 'ન તુ લેશ્યામાત્રેણ' કેવલેનારાધક:, કુત ઇત્યાહ-'તત્' લેશ્યામાત્રં 'યદ્' યસ્માત્ કારણાત્ 'અભવ્યાનામપિ સુરાણાં' ભવતિ, યલ્લેશ્યાશ્ચ પ્રિયંતે તલ્લેશ્યા એવોત્પદ્યન્ત ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૬૧૭ ॥

આરાધકના ત્રણ પ્રકાર છે, આથી આરાધક સંબંધી વિશેષ કહે છે-

આરાધકના ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જઘન્ય એમ ત્રણ પ્રકાર છે. આરાધકના ઉત્કૃષ્ટ વગેરે ભેદો ભાવની અપેક્ષાએ છે. આથી લેશ્યાને આશ્રયીને ઉત્કૃષ્ટાદિ ભેદોની વિશેષતાને સ્પષ્ટ કહીશ. [૧૬૮૩] જે કોઈ જીવ સર્વોત્તમ શુકલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ (= વિશુદ્ધ) ભેદ રૂપે પરિણમીને, અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ ભેદના ભાવને પામીને મરે, તે નિયમા ઉત્કૃષ્ટ આરાધક થાય છે, અને તેનો સંસાર બહુ જ થોડો બાકી રહે છે. [૧૬૮૪] મધ્યમ આરાધકનું વર્ણન કરે છે- શુકલલેશ્યાના ઉત્કૃષ્ટ સિવાયના ભેદોના (= કોઈ પણ ભેદના) અને પદ્મલેશ્યાના સામાન્યથી ભેદોના (= કોઈપણ ભેદના) ભાવને પામીને મરે તેને જિનોએ મધ્યમ આરાધક કહ્યો છે. [૧૬૮૫] જઘન્ય આરાધકનું વર્ણન કરે છે- અથવા જે તેજોલેશ્યાના પ્રધાન કોઈક ભેદોના ભાવને પામીને મરે છે તે પણ પ્રવચનમાં જઘન્ય આરાધક જાણવો. [૧૬૮૬] આરાધકની જ સારી રીતે સંસ્કારેલા ભોજનમાં લવણ સમાન વિશેષતા કહે છે- લેશ્યા દ્વારા કહેલ આરાધક જીવ સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વ-જ્ઞાનની સાથે રહેનાર ચારિત્રથી યુક્ત જ આરાધક જાણવો, નહિ કે માત્ર લેશ્યાથી, અર્થાત્ લેશ્યાની સાથે સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ ત્રણે હોય તો જ આરાધક જાણવો. કારણ કે માત્ર લેશ્યા તો અભવ્ય દેવોને પણ હોય છે. "જીવો જે લેશ્યાવાળા થઈને મરે છે તે લેશ્યા સહિત જ ઉત્પન્ન થાય છે." એવો નિયમ છે. [૧૬૮૭]

આરાધકગુણમાહ-

આરાહગો અ જીવો, તત્તો ય્વિઠ્ઠણ ડુક્કંડં કમ્મં ।

જાયઙ વિસુદ્ધજમ્મા, જોગોડવિ પુણોવિ ચરણસ્સ ॥ ૧૬૧૮ ॥

વૃત્તિ:- 'આરાધકશ્ચ જીવઃ 'તત' આરાધકત્વાત્ 'ક્ષપયિત્વા 'દુષ્કૃતં કર્મ્' પ્રમાદજ્ઞાનાવરણીયાદિ 'જાયતે વિશુદ્ધજન્મા', જાતિકુલાદ્યપેક્ષયા, 'યોગોઽપિ પુનરપિ ચરણસ્ય', તદ્ભાવભાવિન ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૯૮ ॥

આરાધકને થતા લાભને કહે છે-

આરાધક જીવ આરાધનાથી પ્રમાદના કારણે બંધાયેલા જ્ઞાનાવરણીય વગેરે અશુભ કર્મોને ખપાવીને ભવોંતરમાં જાતિ, કુલ આદિની અપેક્ષાએ વિશુદ્ધ જન્મને પામે છે, અને તેને ફરી પણ ચારિત્રના પરિણામથી યુક્ત ચારિત્રનો યોગ થાય છે. [૧૬૯૮]

આરાધનાયા એવ પ્રધાનફલમાહ-

આરાહિકુળ એવં, સત્તદ્વુભવાળમારઓ એવ ।

તેલુક્કમત્થઅત્થો, ગચ્છઙ્ગ સિદ્ધિ ણિઓગેણ ॥ ૧૬૯૯ ॥

વૃત્તિ:- 'આરાધ્યેવં' ઉક્તપ્રકારં, કિમિત્યાહ-'સત્તાષ્ટભવેભ્યઃ' સત્તાષ્ટજન્મભ્યઃ 'આરત એવ', ત્રિષુ વા ચતુર્ષુ વા જન્મસુ, કિમિત્યાહ-'ત્રૈલોક્યમસ્તકસ્થઃ' સકલલોકચૂડામણિભૂતાં 'ગચ્છતિ 'સિદ્ધિ' મુક્તિ 'નિયોગેન' અવશ્યંતયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૯૯ ॥

સવ્વળ્ણુસવ્વદરિસી, નિરુવમસુહસંગઓ ડ સો તત્થ ।

જમ્માઇદોસરહિઓ, ચિદ્વુઙ્ગ ભયવં સયા કાલં ॥ ૧૭૦૦ ॥

વૃત્તિ:- તત્ર ચ ગતઃ સન્ 'સર્વજ્ઞઃ સર્વદર્શી', નાચેતનો ગગનકલ્પઃ, તથા 'નિરુપમસુખ-સદ્ગતશ્ચ', સકલવ્યાબાધાનિવૃત્તેઃ, 'સ' આરાધકો મુક્તઃ 'તત્ર' સિદ્ધી 'જન્માદિદોષરહિતઃ' જન્મ-જરાદિમરણાદિરહિતઃ 'સંસ્તિશ્ચતિ ભગવાન્ 'સદા કાલં' સર્વકાલમેવ, નત્વભાવીભવતિ, યથાઽઽહુરન્યે-'પ્રવિધ્યાતદોષકલ્પોપમો મોક્ષઃ' ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૦૦ ॥

આરાધનાનું જ મુખ્ય ફલ કહે છે-

ઉક્ત રીતે આરાધના કરીને જીવ સાત કે આઠ ભવોની પહેલાં જ, એટલે કે ત્રણ કે ચાર ભવોમાં ચારિત્રની આરાધના કરીને નિયમા સકલલોકની ચૂડામણીભૂત મુક્તિમાં જાય છે, અને ત્રણ લોકના મસ્તકે (= લોકના અગ્રભાગે) રહે છે. [૧૬૯૯] મુક્તિમાં ગયેલ જીવ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી બને છે. આકાશ સમાન જડ બનતો નથી, તથા નિરુપમ સુખથી યુક્ત બને છે, કારણ કે સઘળી પીડાઓની નિવૃત્તિ થઈ ગઈ છે, મુક્તજીવ સિદ્ધિમાં જન્મ, જરા અને મરણ વગેરેથી રહિત

૧. આ જ ગ્રંથમાં ૧૨૦૮મી ગાથામાં "સાત-આઠ ભવોથી મોક્ષ પામે છે" એમ કહ્યું છે. આ (૧૨૦૮મી) જ ગાથાનો પૂર્વાર્ધ સાતમ પંચાશકમાં છે. ત્યાં ટીકાકારે 'ચારિત્રની આરાધનાવાળા સાત-આઠ ભવો સમજવા' એમ કહ્યું છે. આ. નિ. ગા. ૮૫૬મા "આઠ ભવોમાં ચારિત્રનો સ્વીકાર કર્યા પછી અવશ્ય મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય" એમ કહ્યું છે. આથી 'ત્રણ કે ચાર ભવોમાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય' એમ જે કહ્યું છે, તેનો ભાવ એ છે કે- સાત-આઠ ભવે મોડામાં મોડો મોક્ષ થાય છે, એની પહેલાં ઓછા ભવે પણ કોઈને મોક્ષ થઈ શકે.

બની જાય છે, અને ભગવાન બનીને સર્વકાલ જ રહે છે, અભાવરૂપ બની જતો નથી, અર્થાત્ તેનો અભાવ થઈ જતો નથી. જેમકે બીજાઓ (= બૌદ્ધો) કહે છે- “બુઝાયેલા દીપક સમાન મોક્ષ છે.” (તે સત્ય નથી.) [૧૭૦૦]

फलदर्शनद्वारेण शास्त्रमुपसंहरति-

एयाणि पंच वत्थू, आराहिता जहागमं सम्मं ।

तीअद्धाएँ अणंता, सिद्धा जीवा धुअकिलेसा ॥ १७०१ ॥

વૃત્તિ:- ‘एतानि पञ्च वस्तूनि’-પવ્રજ્યાવિધાનાદીનિ ‘आराध्य’ સંપાદ્ય ‘यथाऽऽगमं’ યથાસૂત્રં ‘सम्यग्’ અવૈપરીત્યેનાતીતાદ્યાયામ્-‘अतीतकाले अनन्ता: ‘सिद्धा जीवा:’ નિષ્ઠિતાર્થા સંવૃત્તાઃ, મુક્તા इत्यर्थः, ‘धूतक्लेशा:’ સવાસનાશેષકર્મ્મરહિતા इति गाथार्थः ॥ १७०१ ॥

एयाणि पंच वत्थू, आराहिता जहागमं सम्मं ।

इण्हिपि हु संखिज्जा, सिज्झंति विवक्खिए काले ॥ १७०२ ॥

વૃત્તિ:- ‘एतानि पञ्च वस्तून्याराध्य यथाऽऽगमं सम्यगिति पूर्ववत् ‘इदानीमपि’ सामान्येन ‘संख्येया: सिध्यन्ति’ समयक्षेत्रे सर्वस्मिन्नेव’ विवक्षिते काले’-અન્તર્પુહૂર્તાદાવિતિ ગાથાર્થઃ ॥ १७०२ ॥

तथा-

एयाणि पंच वत्थू, आराहिता जहागमं सव्वं ।

एसद्धाएऽणंता, सिज्झिस्संती धुवं जीवा ॥ १७०३ ॥

વૃત્તિ:- ‘एतानि पञ्च वस्तून्याराध्य यथाऽऽगमं सम्यगिति पूर्ववदेव, ‘एष्याद्धायां’ भविष्यत्कालेऽनन्ता: ‘सेत्स्यन्ति’ मुक्तिं प्राप्स्यन्ति ‘धुवं जीवा:’, सर्वज्ञवचनप्रामाण्याद् ध्रुवमिति गाथार्थः ॥ १७०३ ॥

अमीषामेव व्यतिरेकतः फलमाह-

एयाणि पंच वत्थू, एमेव विराहिउं तिकालंमि ।

एत्थ अणेगे जीवा, संसारपवइद्धगा भणिआ ॥ १७०४ ॥

વૃત્તિ:- ‘एतानि पञ्च वस्तूनि’ પ્રસ્તુતાનિ ‘एवमेव विराध्य ‘त्रिकाले’ त्रिष्वपि कालेषु ‘अत्र’ लोकेऽनेके जीवा:’, सामान्येन भूयांसः, ‘संसारप्रवर्द्धका’ भवस्य वृद्धिकारका: ‘भणिता’स्तीर्थकरणधरैरिति गाथार्थः ॥ १७०४ ॥

ફલ બતાવવા દ્વારા શાસ્ત્રનો ઉપસંહાર કરે છે-

પ્રવ્રજ્યાવિધાન વગેરે પાંચ વસ્તુઓ આગમપ્રમાણે અવિપરીતપણે આરાધીને અતીતકાલમાં અનંતા જીવો મુક્ત થયા છે, સંસ્કાર સહિત સર્વકર્મોથી રહિત બન્યા છે, અર્થાત્ કર્મનાં કારણો રાગાદિ

દોષોના ક્ષયપૂર્વક સર્વકર્મોથી મુક્ત બન્યા છે. [૧૭૦૧] આ પાંચ વસ્તુઓ આગમ પ્રમાણે અવિપરીતપણે આરાધીને હમણાં પણ સર્વ સમય ક્ષેત્રમાં (= અઢીઢીપ-સમુદ્ર પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં) અંતર્મુહૂર્ત વગેરે કાળમાં સામાન્યથી સંખ્યાતા સિદ્ધ થાય છે. [૧૭૦૨] આ પાંચ વસ્તુઓ આગમપ્રમાણે અવિપરીતપણે આરાધીને ભવિષ્યકાળમાં નિયમા અનંત જીવો મુક્તિને પામશે.

પ્રશ્ન- નિયમા અનંતા મુક્તિને પામશે એ કેવી રીતે જાણ્યું ?

ઉત્તર- સર્વજ્ઞના વચનથી જાણ્યું. સર્વજ્ઞવચન પ્રમાણભૂત છે. [૧૭૦૩] આ પાંચ વસ્તુઓનું જ વ્યતિરેકથી (= વિરાધનાથી) ફલ કહે છે- એ પ્રમાણે આ પાંચ વસ્તુઓની વિરાધના કરીને ત્રણેય કાલમાં લોકમાં સામાન્યથી ધણા જીવો સંસારને વધારનારા થયા છે એમ તીર્થકરોએ અને ગણધરોએ કહ્યું છે. [૧૭૦૪]

एवं व्यवस्थिते साधूपदेशमाह-

गाऊण एवमेअं, एआणाराहणाएँ जइअव्वं ।

न हु अण्णो पडियारो, होइ इहं भवसमुहंमि ॥ १७०५ ॥

વૃત્તિ:- 'જ્ઞાત્વા એવમેતદ્' અન્વયવ્યતિરેકાખ્યાં હિતાહિતે 'એતેષાં'-પચ્ચાનાં વસ્તુનાં 'આરાધનાયાં'-સમ્યક્સમ્પાદનરૂપાયાં 'યતિતવ્યં' પ્રયત્નઃ કાર્યઃ, 'ન હુ' નૈવાન્યઃ 'પ્રતીકાર' ઉપાયઃ 'કશ્ચિદત્ર 'ભવસમુદ્રે' સંસારસાગર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૦૫ ॥

एत्थवि मूलं णेअं, एगंतेणेव भव्वसत्तेहिं ।

सद्धाइभावओ खलु, आगमपरतंतया णवरं ॥ १७०६ ॥

વૃત્તિ:- 'અત્રાપિ'-આરાધનાયત્તે 'મૂલં' કારણં 'જ્ઞેયમેકાન્તેનૈવ' ભવ્યસત્તૈઃ' ભવ્યપ્રાણિભિઃ, કિમિત્યગ્રાહ-'શ્રદ્ધાદિભાવતઃ' રખલુ' શ્રદ્ધાદિભાવાદેવ કારણાદ્ 'આગમપરતન્ત્રતા' સિદ્ધાન્તપારતન્ત્ર્યં 'નવરં', નાન્યન્મૂલમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૦૬ ॥

एतदेवाह-

जम्हा न धम्ममग्गे, मोत्तूणं आगमं इह पमाणं ।

विज्जइ छउमत्थाणं, तम्हा एत्थेव जइअव्वं ॥ १७०७ ॥

વૃત્તિ:- 'યસ્માદ્ ન ધર્મમાર્ગે' પરલોકગામિનિ 'મુક્ત્વા આગમમે'કં પરમાર્થતઃ 'ઇહ પ્રમાણં' પ્રત્યાખ્યાનાદિ 'વિદ્યતે છદ્ધાસ્થાનાં' પ્રાણિનાં, 'તસ્માદત્રૈવ'-આગમે કુગ્રહાન્ વિહાય 'યતિતવ્યં', જિજ્ઞાસાશ્રવણશ્રવણાનુષ્ટાનેષુ (? જિજ્ઞાસાશ્રવણશ્રમણાનુષ્ટાનેષુ) યતઃ કાર્યો, નાગીતાર્થજના-ચરણપરેણ ભવિતવ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૦૭ ॥

આ પ્રમાણે વ્યવસ્થા થતાં સાધુઓને ઉપદેશ આપે છે-

આ પ્રમાણે અન્વય-વ્યતિરેકથી (= આરાધના-વિરાધનાથી) અનુક્રમે હિત-અહિત જાણીને

આ પાંચની આરાધનામાં પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. અહીં ભવસમુદ્રમાં (= ભવસમુદ્રને તરવાનો) બીજો કોઈ ઉપાય નથી. [૧૭૦૫] ભવ્યજીવોએ આરાધનાના પ્રયત્નમાં પણ મૂલ તો શ્રદ્ધા વગેરે ભાવના જ કારણે (થતું) આગમપારતંત્ર્ય જ જાણવું, બીજું કંઈ મૂલ નથી. [૧૭૦૬] આ જ વિષયને કહે છે- કારણ કે અહીં પરલોકમાં જનાર ધર્મ માર્ગમાં છન્નસ્થજીવોને પરમાર્થથી એક આગમને છોડીને પ્રત્યાખ્યાન વગેરે પ્રમાણ નથી, અર્થાત્ આગમના આધારે જ પ્રત્યાખ્યાન વગેરે પ્રમાણ છે, માટે કદાપ્રહોને છોડીને આગમમાં જ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, એટલે કે જિજ્ઞાસાપૂર્વક કર્ણોથી આગમનું શ્રવણ કરીને આગમમાં કદા પ્રમાણે અનુષ્ઠાનોમાં પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, અગીતાર્થ જનોની આચરણા પ્રમાણે કરનારા ન બનવું જોઈએ. [૧૭૦૭]

પ્રત્યપાયપ્રદર્શનદ્વારેણૈતદેવાહ-

સુઅબજ્ઞાયરણસ્યા, પમાણયંતા તહાવિહં લોઅં ।

ભુઅણગુરુણો વરાગા, પમાણયં નાવગચ્છન્તિ ॥ ૧૭૦૮ ॥

વૃત્તિ:- 'શ્રુતબાહ્યાચરણસ્તા:' આગમબાહ્યાનુષ્ઠાનસક્તા:' પ્રમાણયન્ત:' સન્ત: કેનચિચ્વોદનાયાં ક્રિયમાણાયાં' તથાવિધં લોકં' શ્રુતબાહ્યમેવાગીતાદિકં, કિમિત્યાહ-' ભુવનગુરો:' ભગવત: તીર્થકરસ્ય 'વરાકાસ્તેઽપ્રમાણતામ' ર્થાપત્તિસિદ્ધાં 'નાવગચ્છન્તિ', તથાહિ-યદિ તે સૂત્રબાહ્યસ્ય કર્તાર: પ્રમાણં ભગવાંસ્તર્હિ તદ્દિરુદ્ધસૂત્રાર્થવક્તા અપ્રમાણમિતિ મહામિથ્યાત્વં બલાદાપદ્યત્ત્વં ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૭૦૮ ॥

અનર્થ બતાવવા દ્વારા આ જ વિષયને કહે છે-

આગમબાહ્ય અનુષ્ઠાનો (કરવા)માં તત્પર લોકો, તેમને તમે આ અનુષ્ઠાનો શાના આધારે કરો છો એમ કોઈ પૂછે તો, શ્રુતબાહ્ય જ અગીતાર્થ વગેરેને પ્રમાણ માને છે, અર્થાત્ અમુક (= શ્રુતબાહ્ય અગીતાર્થ) આમ કરે છે માટે અમે પણ આમ કરીએ છીએ એમ કહે છે. બિચારા તે લોકો આમ કરવાથી અર્થાપત્તિથી સિદ્ધ થતી તીર્થકરની અપ્રમાણતાને જાણતા નથી, અર્થાત્ અર્થાપત્તિથી તીર્થકર અપ્રમાણ બને છે એમ જાણી શકતા નથી. તીર્થકરો અપ્રમાણ આ રીતે બને છે- જો તે સૂત્રબાહ્ય કરનારાઓ પ્રમાણ છે, તો તેની વિરુદ્ધ સૂત્રાર્થને કહેનારા ભગવાન અપ્રમાણ થયા. આમ અનિચ્છાએ પણ મહામિથ્યાત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. [૧૭૦૮]

અત એવ પ્રક્રમાદ્ધર્માનધિકારિણમાહ-

સુત્તેણ ચોડ્ઠો જો અણ્ણં ડદ્દિસિઅ તં ણ ષડ્વિવજ્જે ।

સો તત્તવાયબજ્ઞો, ન હોડ્ઠ ધર્મ્મંમિ અહિગારી ॥ ૧૭૦૯ ॥

વૃત્તિ:- 'સૂત્રેણ ચોદિત:', ઇદમિત્યમુક્તમ્, એવં 'ય:' સત્ત્વ: 'અન્યં' પ્રાણિણં 'ડદ્દિશ્યા'-ત્મતુલ્યમુદાહરણતયા' તન્ન પ્રતિપદ્યતે', સૌત્રમુક્તં, 'સ' એવંભૂત:' તત્ત્વવાદબાહ્યા:' પરલોકમક્કીકૃત્ય પરમાર્થવાદબાહ્યો, 'ન ભવતિ' ધર્મ્મં' સકલપુરુષાર્થહેતા' વધિકારી', સમ્યગ્વિવેકાભાવાદિતિ ગાથાર્થ: ॥ ૧૭૦૯ ॥

आथी જ પ્રસંગથી ધર્મ માટે અનધિકારીનું વર્ણન કરે છે—

સૂત્રમાં આ વિષય આ પ્રમાણે કહ્યો છે એમ કોઈ કહે ત્યારે જે જીવ દૃષ્ટાંત તરીકે પોતાના જેવા અન્યપ્રાણીને આગળ કરીને સૂત્રમાં કહેલું ન સ્વીકારે, અર્થાત્ અમુક આમ કરે છે માટે અમે આમ કરીએ છીએ એમ કહીને સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે ન કરે, આવો જીવ પરલોકની અપેક્ષાએ પરમાર્થવાદથી બાહ્ય છે, અને સર્વ 'પુરુષાર્થના હેતુ એવા ધર્મમાં અધિકારી (= યોગ્ય) નથી. કારણ કે તેનામાં સમ્યગ્ વિવેક નથી. [૧૭૦૯]

अत्रैव प्रक्रमे किमित्याह—

तीअबहुस्सुयणायं, तच्चिरिआदरिसणा कह पमाणं ? ।

वोच्छिञ्जंती अ इमा, सुद्धा इह दीसई चेव ॥ १७१० ॥

वृत्ति:- 'अतीतबहुश्रुतज्ञातम्', अतीता अप्याचार्या बहुश्रुता एव, तैः कस्मादिदं वन्दनं कायोत्सर्गादि नानुष्ठितमित्येवंभूतं, किमित्याह-'तत्क्रियादर्शनात्' अतीतबहुश्रुतसम्बन्धिक्रियादर्शनात् कारणात् 'कथं प्रमाणं?', नैव प्रमाणं, न ज्ञायते ते कथं वन्दनादिक्रियां कृतवन्त इति, न चेदानीतनसाधुमात्रगतक्रियानुसारतः तत्तथातावगम इत्याह-'व्यवच्छिद्यमाना चेयं'-क्रिया 'शुद्धा' आगमानुसारिणी 'इह' लोके साम्प्रतमपि 'दृश्यत एव', कालदोषादिति गाथार्थः ॥ १७१० ॥

આ પ્રસંગમાં જ ભૂતકાલીન બહુશ્રુતોનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે—

ક્રિયાવાદી કહે છે કે, જો અગીતાર્થજનોની આચારણા પ્રમાણ હોય તો ભૂતકાળે થઈ ગયેલા આચાર્યો પણ બહુશ્રુત હતા, તેઓએ વંદન-કાયોત્સર્ગ વગેરે ક્રિયા આ રીતે (= અગીતાર્થજનોની આચારણા પ્રમાણે) કેમ ન કરી? પ્રતિવાદી (= સ્વેચ્છાચારી) કહે છે કે ભૂતકાળે થઈ ગયેલા તે બહુશ્રુતો તો ગયા, તેઓની ક્રિયા વર્તમાનમાં દેખાતી નથી, અર્થાત્ તેઓ કેવી રીતે વંદનાદિ ક્રિયા કરતા હતા તે વર્તમાનમાં પ્રત્યક્ષ નથી, તેથી તેમનું દૃષ્ટાંત પ્રમાણભૂત કેમ મનાય? અર્થાત્ ન જ મનાય. વળી વર્તમાનના સાધુમાત્રની ક્રિયાના અનુસારે તે ભૂતકાલના ગીતાર્થો આ રીતે કરતા હતા એમ તમે કહો તો તે પણ ન મનાય. ક્રિયાવાદી આનો ઉત્તર આપે છે કે, કાળદોષથી વ્યવચ્છેદ પામતી = દિન-પ્રતિદિન વધતા અતિચાસ્ત્રાણી પણ વર્તમાનકાળના સાધુઓની ક્રિયા આ લોકમાં આગમને અનુસારી છે એમ વર્તમાનમાં પણ જણાય છે જ. (માટે) ધર્મક્રિયા આગમપ્રતિબદ્ધ ગીતાર્થના વચનને અનુસારે જ કરવી જોઈએ. [૧૭૧૦]

उपसंहरत्राह—

आगमपरतंतेहिं, तम्हा णिच्चंपि सिद्धिकंखीहिं ।

सव्वमणुद्धानं खलु, कायव्वं अप्पमत्तेहिं ॥ १७११ ॥

૧. અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ત્રણે ધર્મથી જ મળે છે માટે ધર્મ સર્વ પુરુષાર્થનો હેતુ છે.

વૃત્તિ:- યસ્માદેવં 'આગમપરતન્નૈઃ'-સિદ્ધાન્તાયતૈઃ 'તસ્માન્નિત્યમપિ'-સર્વકાલમપિ 'સિદ્ધિકાઙ્ક્ષિભિ'ર્ભવ્યસત્ત્વૈઃ 'સર્વમનુષ્ટાનં ખલુ' વન્દનાદિ 'કર્ત્તવ્યમપ્રમત્તૈઃ'-પ્રમાદરહિતૈરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૧૧ ॥

ઉપસંહાર કરતાં કહે છે-

આથી મોક્ષની આકાંક્ષાવાળા ભવ્યજીવોએ વંદનાદિ સર્વ અનુષ્ઠાનો સદાય પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને સિદ્ધાંતને આધીન બનીને કરવા જોઈએ. [૧૭૧૧]

એવં ક્રિયમાણે ફલમાહ-

એવં કરિતેહિ ઇમં, સત્તણુરૂવં અણુંપિ કિરિયાણ ।

સદ્ધાણુમોઅણાહિં સેસંપિ કયંતિ દદુઘ્વં ॥ ૧૭૧૨ ॥

વૃત્તિ:- 'એવમ્' ઉક્તેન પ્રકારેણ 'કુર્વદ્ધિરિદમ્'-અનુષ્ટાનં વન્દનાદિ 'શક્ત્યનુરૂપં' યથાશક્તિ 'અણવપિ' સ્તોકમપિ 'ક્રિયયા' પ્રતિપત્તિદ્વારેણ, 'શ્રદ્ધાનુમતિભ્યાં' શ્રદ્ધયા અનુમત્યા ચ પરિણતયા 'શેષમપ્ય'શક્યં વિશિષ્ટપ્રમાદજં ધ્યાનાદિ 'કૃત'મિતિ કૃતમેવ 'દ્રષ્ટ્વ્યં', ભાવપ્રવૃત્તેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૧૨ ॥

આ પ્રમાણે કરતાં થતા ફલને કહે છે-

શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે વંદનાદિ અનુષ્ઠાનો કરવાનો સ્વીકાર કરીને શક્તિ પ્રમાણે થોડાં પણ વંદનાદિ અનુષ્ઠાનો ઉક્ત રીતે 'કરનારાઓએ શ્રદ્ધા અને અનુમોદનાના પરિણામથી બાકીનાં પણ વિશિષ્ટ અપ્રમાદથી થઈ શકે તેવાં અને (એથી જ પોતાના માટે હમણાં) અશક્ય એવા ધ્યાન વગેરે અનુષ્ઠાનો ન કરવા છતાં કર્યા જ જાણવાં. કારણ કે ભાવથી (શેષ અનુષ્ઠાનોમાં) પ્રવૃત્તિ થઈ ગઈ છે. [૧૭૧૨]

પ્રકરણોદ્ધારે પ્રયોજનમાહ-

ઇઅ પંચવત્થુગમિણં, ઝદ્ધરિઅં રુહસુઅસમુદ્ધાઓ ।

આયાણુસરણત્થં, ભવવિરહં ઇચ્છમાણેણં ॥ ૧૭૧૩ ॥

વૃત્તિ:- 'ઇય' એવમુક્તેન પ્રકારેણ 'પંચવત્થુકમિદમુ'ક્તલક્ષણં મુદ્ધૃતં'-પૃથગવસ્થાપિતં 'રુદ્ધશ્રુતસમુદ્ધાદ્' વિસ્તીર્ણાત્ શ્રુતોદધેઃ, કિમર્થમિત્યાહ-'આત્માનુસ્મરણાર્થ' આત્માનુસ્મરણાય પ્રવ્રજ્યાદિવિધાનાદીનાં 'ભવવિરહં' સંસારક્ષયં 'ઇચ્છતા', તસ્ય ભગવદ્વચનોપયોગાદિસાધ્યત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૭૧૩ ॥

ગાહગં પુણ ઇત્થં, ણવરં ગણિરુણ ઠાવિઅં એયં ।

સીસાણ હિઅદ્ધાણ, સત્તરસ સયાણિ માણેણ ॥ ૧૭૧૪ ॥

૧. અહીં શ્રદ્ધા શબ્દ સમ્યક્ત્વના અર્થમાં નથી, કિંતુ વિશેષ કરવાની અભિલાષાના અર્થમાં છે. આના વિશેષ બોધ માટે ધર્મરત્ન પ્રકરણમાં જણાવેલાં ચારિત્રીનાં લક્ષણોમાં નિર્દિષ્ટ શ્રદ્ધાગુણનું વર્ણન વાંચવું-વિચારવું જરૂરી છે.

संसारनो क्षय जिनवयन प्रमाणे आयरश आदिथी करी शकय छे. आथी संसारक्षयने ईच्छता आचार्य श्रीहरिभद्रसूरि मહाराजे प्रप्रजयाविधान आदि वस्तुओनुं पोते स्मरण-यितन करी शके अे हेतुथी उक्त रीते आ पंचवस्तुक प्रकरणनो विशाण श्रुतसमुद्रमांथी उद्धार कर्यो छे=अलग कर्यो छे. [१७१३] अने केवल शिष्योना छित माटे गाथाओनुं परिमाण गणीने संख्या प्रमाशथी सतरसो गाथा प्रमाणे आ पंचवस्तुक प्रकरण आ प्रमाणे=ग्रंथरूपे भूक्षुं छे. [१७१४]

समाप्ता चेयं पञ्चवस्तुकसूत्रटीका शिष्यहिता नाम, कृतिधर्मतो याकिनीमहत्तरासूनोर-
चार्यहरिभद्रस्य ॥ कृत्वा टीकामेनां यदवासं कुशलमिह मया तेन । मात्सर्यदुःखविरहाद् गुणानुरागी
भवतु लोकः ।

ग्रंथाग्रं ७१७५ ॥

पंचवस्तुक सूत्रनी शिष्यहिता नामनी आ टीका समाप्त यई. साध्वीज श्री याकिनी महत्तराना धर्मपुत्र आचार्य श्री हरिभद्रसूरिनी आ (टीकानी) रचना छे. अही आ टीका करीने में जे पुण्य प्राप्त कर्युं छे, तेनाथी लोक मात्सर्य रूप दुःखना विरहथी गुणानुरागी बनो.

सृष्टीत नामधेय श्री हरिभद्रसूरि मહाराज विरचित स्वोपज्ञ टीका संहित
पंचवस्तुक ग्रंथनो सिद्धांतमहोदधि स्व. आचार्यदेवश्री प्रेमसूरीश्वरज
महाराजना पट्टालंकार स्व. परमगीतार्थ आचार्यदेव श्री
डीरसूरीश्वरज महाराजना शिष्यरत्न परार्थपरायण
गणिवर्य (वर्तमानमां आचार्य) श्री ललितशेखरविजयज्जना शिष्य गणी (वर्तमानमां आचार्य)
श्री राजशेखरविजयज्जने करेलो गुजराती
भावानुवाद पूर्ण थयो.

समाप्ति समय :
वि.सं. २०४२
वे.व. ६, गुरुवार
(वीसभो रवियोग)

स्थल :
जैन उपाश्रय
इलाहा - ३८६ १४०.
स्टे. तिलाड (गुजरात)

॥ इति सूरिपुरन्दरश्रीमद्हरिभद्रसूरीश्वरविरचिता
स्वोपज्ञा पञ्चवस्तुसूत्रटीका समाप्ता ॥

અનુમોદનીય

યાકિની મહત્તરાસુનુ ભગવાન હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજનો ઉપકાર જૈનશાસન કોઈ કાળે ભૂલી શકશે નહીં...

સમગ્ર જીવનકાળ દરમિયાન અગાધ શ્રુત સમુદ્રના અંતસ્તલ સુધી પહોંચીને જૈનશાસનને ૧૪૪૪ ગ્રંથરત્નોની ભેટ ધરનારી એ મહામહિમ વિભૂતિએ રચેલા ગ્રંથોમાંના પ્રસ્તુત

પંચવસ્તુક ગ્રન્થ.....

જેમાં શ્રમણજીવનના જન્મથી કાળધર્મ સુધીની સમગ્ર ચર્યાનો જિનાજ્ઞાગર્ભિત ચિતાર રજૂ કરીને જિનાજ્ઞાનિષ્ઠ શ્રામણ્યને સુરેખ કર્યું છે...

જમાનાના નામે...

પડતા કાળના નબળા આલંબનોને નામે...

વર્તમાનમાં શ્રામણ્ય જ્યારે શિથિલ થવા માંડ્યું છે ત્યારે...

અતિ આવશ્યકતા છે આવા ગ્રંથરત્નોના વ્યાપક અધ્યયનની...

શ્રમણજીવનની મર્યાદા ઓળંગી જવાય તેવા કુલ્યા ફાલેલા પ્રવૃત્તિધર્મથી વિમુખ બની નવદીક્ષિત શ્રમણ શ્રમણી ભગવંતો જો આવા ગ્રંથરત્નોમાં અવગાહ્યા રહે તો ભગવાન હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના જ એ વચનો

હા ! અણાહા કહું હુંતા ! જઈ ન હુંતો જિણાગમો,

જિનાગમો જ જો અમને મળ્યા ન હોત તો ખરેખર અમે અનાથ હોત ! સાર્થક બની જાય.

એ મહાપુરુષના વચનોને અંતસ્થ કરી માત્ર આઠ વર્ષના દીક્ષા પર્યાયે 'પએસ બંધો' જેવા વિદ્વદ્ભોગ્ય ગ્રંથ ઉપર ટીકા રચીને વિદ્વદ્ સભાના શણગાર બનેલા પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય રાજશેખરસૂરીશ્વરજી મહારાજની જિનાજ્ઞામર્મજ્ઞ પરિકર્મિત પ્રજ્ઞાથી અનુવાદ પામીને બીજી વખત પ્રકાશિત થતા આ ગ્રંથરત્નને શ્રમણ શ્રમણી ભગવંતોના કરકમલે પહોંચાડવાનું પ્રશસ્ય કાર્ય શ્રી મનફરા જૈન સંઘ, કચ્છના જ્ઞાનનિધિએ કર્યું છે.

પૂજ્યશ્રી દ્વારા લેખિત - સંપાદિત - અનુવાદિત ગ્રંથરત્નોને ચતુર્વિધ શ્રી સંઘના ચરણે સમર્પિત કરવા કટિબદ્ધ શ્રી અરિહંત આરાધક ટ્રસ્ટ, ભીવંડી શ્રી મનફરા જૈન સંઘના સુકૃતની ભૂરિ ભૂરિ અનુમોદના કરે છે.

લિ.

શ્રી અરિહંત આરાધક ટ્રસ્ટનું
ટ્રસ્ટીગણ

અરિહંત આરાધક દ્ર્શના પ્રકાશનો-પ્રાપ્ય ગ્રંથો-પુસ્તકો

સંપૂર્ણ ટીકાના ભાવાનુવાદવાળા પુસ્તકો

પંચસૂત્ર
ધર્મબિંદુ
યોગબિંદુ
આત્મપ્રબોધ
પાંડવ ચરિત્ર
શ્રાદ્ધદિન કૃત્ય
વીતરાગ સ્તોત્ર
શીલોપદેશમાલા
યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય
પંચાશક ભાગ ૧-૨
પંચવસ્તુક ભાગ ૧-૨
ભવભાવના ભાગ ૧-૨
શ્રાવક ધર્મ વિધિ પ્રકરણ
ગુરુતત્ત્વ વિનિશ્ચય ભાગ ૧-૨
ઉપદેશમાલા (પુષ્પમાલા) ભાગ ૧-૨

આભ્યાસી વર્ગ માટેના પુસ્તકો

ઘાતુરૂપાવલી
શબ્દરૂપાવલી
સિદ્ધદેવશબ્દાનુશાસન
(મધ્યમવૃત્તિ ભાગ ૧-૨-૩)
તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર (પોકેટ બુક)
વીતરાગ સ્તોત્ર
(અન્યય સહિત શબ્દાર્થ-ટીકાર્થ)
વીતરાગ સ્તોત્ર (અન્યયાર્થ-ભાવાર્થ)
જ્ઞાનસાર (અન્યયાર્થ-ભાવાર્થ)
તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર
(મહેસાણા પાઠશાળા દ્વારા પ્રકાશિત)

ગુજરાતી વિવેચન

પ્રભુભક્તિ
શ્રાવકના ભાર્યત
જેવી દષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ
મમતા મારે સમતા તારે
પ્રભુ ભક્તિ મુક્તિની દૂતી
આદ્યશુદ્ધિથી આત્મશુદ્ધિ
ચિત્તપ્રસન્નતાની જડીબુટ્ટીઓ
સ્વાધીન રક્ષા-પરાધીન ઉપેક્ષા
નવકારનો જાપ મિટાવે સંતાપ
તપ કરીએ ભવજલ તરીએ
(બાર તપ ઉપર વિસ્તારથી વિવેચન)
શ્રી શંત્રુજય તીર્થ સોહમણું
આઘ્યાત્મિક પ્રગતિના પાંચ પગથિયા
ભાવના ભવ નાશિની (બાર ભાવના)
પ્રેમગુણ ગંગામાં સ્નાન કરીએ
(પૂ. પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ. સા. ની જ્વન ઝરમર)
સાધના સંગ્રહ (વિવિધ વિષયોનો સંગ્રહ)
એક શબ્દ ઓષધ કરે, એક શબ્દ કરે ઘાવ
જ્વન જીતવાની જડીબુટ્ટીઓ (ચાર ભાવના)

અનુવાદવાળા પુસ્તકો

હીરપ્રમ્ન
પરિશિષ્ટ પર્વ
યતિલક્ષણ સમુચ્ચય
ચૈત્યવંદન મહાભાષ્ય

પ્રત વિભાગ

આત્મપ્રબોધ
શ્રાદ્ધદિન કૃત્ય
સિરિસિરિયાલકઠા
અષ્ટાદશસહસ્રશીલાજ્ઞાન્યઃ (પ્રાકૃતઃ)

અરિહંત આરાધક દ્ર્શના આગામી પ્રકાશનો

ઉપદેશપદ સટીક ભાવાનુવાદ, શ્રાદ્ધવિધિ પ્રકરણ સટીક ભાવાનુવાદ